

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 18

Збірник наукових праць

Київ – 2010

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

*Присвячено 110-ій річниці від дня народження
професора Олександри Олексіївни Андрієвської*

**ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ**

Випуск 18

Збірник наукових праць

Київ – 2010

ББК 81я43

П78

УДК 800

Відповідальний редактор –

доктор філологічних наук, професор **Корбозерова Н.М.**

Відповідальний секретар –

кандидат філологічних наук, доцент **Орличенко О.В.**

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, професор **Гетьман З.О.**

доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Н.В.**

доктор філологічних наук, професор **Жайворонок А.О.**

доктор філологічних наук, професор **Карабан В.І.**

доктор філологічних наук, професор **Кочерган М.П.**

доктор філологічних наук, професор **Крючков Г.Г.**

доктор філологічних наук, професор **Ставицька Л.О.**

доктор філологічних наук, професор **Старикова О.М.**

доктор філологічних наук, професор **Стеріополо О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Чередниченко О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Швачко С.О.**

доктор філологічних наук, професор **Шумарова Н.П.**

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 11 від 29 червня 2010 року).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу мовної інформації.

Серія КВ №7411 від 09.06.2003р.

Фахове видання з філологічних наук.

Бюлетень ВАК України №3 від 2010 року.

Перелік №174.

Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. / П78 М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Логос, 2002–2010.

Вип. 18 / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Логос, 2010. – 510 с. – Бібліограф. в кінці ст.

Збірник вміщує статті, в яких досліджуються актуальні проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики.

Розраховано на широке коло філологів, викладачів вузів, докторантів, аспірантів та пошукувачів.

ББК 81я43

О. О. Андрієвська

(1900 – 1982)

КРЮЧКОВ Г. Г., БУРБЕЛО В. Б., СОЛОМАРСЬКА О. О.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА О. О. АНДРІЄВСЬКОЇ В РОЗВИТОК РОМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

**Н а р и с ж и т т я й д і я л ь н о с т і
д о 110-ої річниці від дня народження
професора
О л е к с а н д р и О л е к с і ї в н и А н д р і є в с ь к о ї**

Олександра Олексіївна Андрієвська (5 травня 1900 р. – 31 липня 1982 р.) народилася в сім'ї відомого українського педагога, історика, літератора й публіциста ліберальних поглядів.

Її батько, Андрієвський Олексій Олександрович, був родом із Черкащини (29.03.1845 р. – 22.07.1902 р.). Після закінчення Київського університету вчителював у гімназіях Катеринослава й Одеси. Як “неблагонадійний” перебував у засланні (1879 р.). Потім працював інспектором гімназії і вчителював у київських гімназіях. З 1896 року і до кінця життя був директором сирітського будинку в Одесі. У 70–80 роках ХІХ століття порушив питання про громадські пожертви на впорядкування могили Тараса Шевченка та заснування в Каневі школи імені поета. З цією метою він упорядкував і видав збірки матеріалів “Тарас Григорьевич Шевченко в отзывах о нем иностранной печати” (Одеса, 1879 р.) та “Поминки Тараса Григорьевича Шевченко 25 февраля 1879 года в Екатеринодаре” (Катеринодар, 1882 р.).

Олексій Олександрович – автор численних статей про життя поета. Він запропонував створити фонд для преміювання кращих

досліджень, присвячених творчості Шевченка, але цей задум не було здійснено. Написав серію статей наукових розвідок з історії Запорізької Січі, Правобережної України і Києва. Був організатором популярних видань для народу та брошур з різних галузей знань. Його праці про Т. Г. Шевченка, В. Д. Жуковського, Є. А. Баратинського є широко відомими. Серед статей та науково-популярних нарисів варто назвати такі: “Т. Г. Шевченко – друг сім’ї” (1893 р.), “Про відношення Т. Г. Шевченка до життя” (1899 р.), “Кобзар” Т. Г. Шевченка” (1901 р.), “Степ і море в поезії Шевченка” (1903 р.).

О. О. Андрієвський був одним з ініціаторів створення “Товариства піклування про жіночу освіту” в Катеринославі, засновником “Товариства сприяння початковій освіті”.

Дядько Олександри Олексіївни, Андрієвський Митрофан Олександрович (1842 р. – 26.05.1887 р.) – український філолог і педагог. Після закінчення Київського університету працював викладачем літератури в Рівному, Коростишеві, Катеринославі. М. О. Андрієвський є автором відомих праць про “Слово о полку Ігоревім” та українські народні думи.

Олександра Олексіївна Андрієвська народилася 5 травня 1900 року в Одесі. У 1916 році, після закінчення Київської жіночої гімназії А. Т. Дучинської, вступила на історико-філологічний факультет Вищих жіночих курсів, який у 1922 році злився з університетом.

Свою наукову і педагогічну діяльність О. О. Андрієвська починає у сфері психології. Олександра Олексіївна навчається в аспірантурі при педагогічній кафедрі Інституту соціального забезпечення, захищає кандидатську дисертацію про методи дослідження розумового розвитку дитини і роль у ньому мови (1927 р.), працює у школі, в бюро профорієнтації підлітків при Інституті праці, читає курс психології на факультеті дефектології й соціального виховання.

У 1937 році Олександрі Олексіївні було запрошено на роботу до Київського університету на щойно створений факультет іноземних мов (сьогодні Інститут філології) викладати французьку мову, якою вона володіла з юних літ; одночасно вона завідує французькою секцією державних курсів іноземних мов ім. Макса Гельца. Ця нова професійна діяльність визначає її глибокий інтерес до філологічних досліджень, і віднині вона повністю присвячує себе служінню науці філології.

У 1944 році Олександра Андрієвська захищає дисертацію на тему “Лексична система французької мови і методи її опанування”. Їй присвоєно ступінь кандидата філологічних наук, а невдовзі – звання доцента кафедри французької мови. Олександра Олексіївна викладала на старших курсах усі програмні дисципліни: теоретичну граматику, лексикологію, стилістику і загальний практичний курс французької мови, – а в перші післявоєнні роки – ще й курс методики викладання іноземної мови для всього потоку романо-германського факультету. Олександра Олексіївна була яскравою, енергійною, творчою особистістю. Її вирізняла однакова уважність і доброзичливість у спілкуванні зі студентами, молодими науковцями, досвідченими викладачами й видатними ученими. Її надзвичайна пам'ять навіть у похилому віці не могла не вражати. Вона завжди пам'ятала не лише зміст кожної прочитаної статті, але й де, в якому журналі, коли, і часто навіть на якій сторінці цю статтю було надруковано. Дуже принципова, коли йшлося про науку, вона абсолютно не вписувалася в радянську дійсність: не зважала на політичні обставини й час, що й обернулося для неї статусом “невійзна”. На численні запрошення найвизначніших наукових інститутів та учених Франції, вона змушена була відповідати відмовою, не приховуючи справжніх причин, своєї “особливої” поведінки.

Олександра Олексіївна виховала численних кандидатів і докторів наук, які зараз працюють як у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, так і в багатьох філологічних вишах України та далеко за її межами. Двоє з нашої кафедри мали щастя захищати свої кандидатські дисертації під керівництвом Олександри Олексіївни. Кожна зустріч з нею, що зазвичай відбувалася в її невеличкій кімнаті (у квартиру її батьків, як і годилося у ті часи, було підселено ще одну сім'ю, і лише наприкінці життя Олександрі Олексіївні “поталанило” жити у власній двокімнатній квартирі) була зовсім не схожою на звичайне ділове спілкування аспіранта з керівником. Мова йшла про речі, часто не пов'язані безпосередньо з темою дисертації: читали нові надходження з Франції, що було надзвичайною рідкістю за тих часів, слухали спогади Олександри Олексіївни про минуле, дискутували на наукові теми тощо. Олександра Олексіївна розповідала про своїх улюблених письменників – християнського поета П'єра Емануеля, який був її другом, про Сен-Жон Перса, поезію якого вона дуже любила, але не

могла про них писати за тих часів. Одним із найулюбленіших її авторів був Франсуа Моріак. Вона практично закінчила монографію про нього, яку, на жаль, не було опубліковано, а її рукопис зник після смерті Олександри Олексіївни.

О. Андрієвська часто вимушена була писати не зовсім про те, про що їй хотілося б писати насправді. Так, свою надзвичайно цікаву, глибоку докторську дисертацію з проблем невластивості прямої мови вона побудувала значною мірою на аналізі роману Луї Арагона “Комуністи”, хоч насправді їй подобалися зовсім інші романи Арагона, а саме “*Le roman inachevé*”, “*La semaine sainte*”, “*La mise à mort*” і особливо “*Blanche ou l’oubli*”, про який Ф.Морель-Тіфін у словнику “*Le Petit Robert*” пише так: “*une oeuvre qui développe, par le recours aux techniques de la littérature nouvelle et à celles du cinéma, une méditation sur le langage et l’art du roman*”. Ця коротка характеристика засвідчує, що згаданий роман не мав нічого спільного з “соціалістичним реалізмом”, який Арагон сповідував в епоху написання “Комуністів”. З якою гіркотою та болем говорила про це сама Олександра Олексіївна !

Наслідком її інтенсивної педагогічної діяльності було створення трьох серйозних навчальних посібників французькою мовою: “*Cours de lexicologie française*” (виданий 1958 року), “*Précis de syntaxe française*” (1962 р.) і “*Syntaxe du français moderne*” (1973 р.), в якому автор дає найповніше трактування природи сегментованої фрази і явища парцеляції – питань, які з такою глибиною не були розроблені не лише в романістиці колишнього Радянського Союзу, але й у Франції. Її “Синтаксис” є не просто підручником для вищих навчальних закладів, це глибока, суто наукова розвідка з теоретичної граматики, що й дотепер не втратила свого значення, так само, до речі, як і її “Лексикологія”, яку можна, на нашу думку, назвати дуже своєрідним, абсолютно не схожим на інші есеєм з лексикології французької мови. Не слід також забувати, що саме О. О. Андрієвська у співавторстві з доцентом нашого університету Л. А. Яворською, уклала перший в Україні французько-український та українсько-французький словники (1955 і 1963 рр.).

Поряд із надзвичайним інтересом і науковою ерудицією Олександри Олексіївни у сфері граматики та лексикології французької мови, найулюбленішою галуззю філології для О. О. Андрієвської був стилістичний аналіз і проблеми вивчення художнього слова. У 1967 році

вийшла її монографія “Невласне-пряма мова в художній прозі Луї Арагона”. На працю з’явилися схвальні відгуки в журналах “Іноземна філологія” і “Le français moderne”. У 1970 році О. О. Андрієвська захистила докторську дисертацію “Невласне-пряма мова в сучасній французькій художній прозі”, яка здобула високу оцінку фахівців.

Ці наукові розвідки були по-справжньому новаторськими в галузі лінгвостилістики та лінгвістики тексту. Тонке відчуття художнього слова, широка ерудиція, глибокі знання не лише в галузі загального мовознавства, романської філології та світової літератури, а й в історії філософії, психології і навіть забороненого на той час психоаналізу, притаманні Олександрі Олексіївні, зумовили фундаментальний характер цих досліджень, які залишаються новими та актуальними зараз. Наукові праці О. О. Андрієвської відзначаються особливою, лише їй властивою надзвичайно насиченою, високо науковою манерою викладу. Яскрава, оригінальна натура Олександри Олексіївни виявляла себе також в її манері викладання, методичних підходах, які вона застосовувала як на практичних заняттях з мови, так і в теоретичних курсах. На лекціях Олександри Олексіївни студенти засвоювали не лише фундаментальні засади романістики, але й одержували урок комплексної методики філологічного пошуку, взірць інтелектуальної свободи та глибокої ерудиції.

Крім зазначених публікацій, О. О. Андрієвська написала українською, російською і французькою мовами численні наукові статті, які було надруковано у вісниках Київського університету, Українського інституту психології, в журналах “Радянська школа”, “Іноземна філологія”, “Филологические науки”.

Уся багатогранна і плідна діяльність Олександри Олексіївни Андрієвської пройнята свідомістю благородного служіння філології на ниві освіти, науки й культури. Її ім’я як визначного українського філолога відоме широкому колу фахівців і міжнародній спільноті.

АЛЕКСЕНКО С. Ф.

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

ПРОСОДИЯ АНГЛІЙСЬКИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ-ВИБАЧЕНЬ У ПОБУТОВІЙ СФЕРІ СПІЛКУВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню просодії англійських висловлювань-вибачень в ситуаціях побутової сфери спілкування. Типовими для неформальних англійських висловлювань-вибачень є низхідний та рівний термінальні тони, порізаний мелодійний малюнок синтагм, варіації темпу – від помірного до повільного при його загальному нестабільному характері, велика кількість довгих та середніх пауз, шкал із порушеною послідовністю.

Ключові слова: інтонаційна модель, неформальні висловлення-вибачення, емоційні види вибачень.

Статья посвящена исследованию просодии английских высказываний-извинений в ситуациях бытовой сферы общения. Типичными для неформальных английских высказываний-извинений являются нисходящий и ровный терминальные тоны, изрезанный мелодический рисунок синтагм, вариации темпа – от умеренного до медленного при его общем нестабильном характере, большое количество длинных и средних пауз, шкал с нарушенной последовательностью.

Ключевые слова: интонационная модель, неформальные высказывания-извинения, эмоциональные виды высказываний-извинений.

The article dwells on researching the prosody of English apologies in an informal sphere of communication. It is typical for English apologies to be uttered with the falling or level terminal tones, to have a jagged melodic contour. Tempo may vary from moderate to slow, its general character being instable. There are a lot of long and middle-length pauses and scales with broken descent in the apologies of this type.

Key words: intonation model, informal apologies, emotional types of apologies.

Актуальність. Інтонаційна організація висловлень-вибачень в англійському діалогічному мовленні є одним з нерозроблених питань комунікативної фонетики англійської мови. Дотепер варіативність інтонаційної моделі зазначеного типу висловлень не була предметом спеціального дослідження. У попередніх дослідженнях вибачення вивчалися в межах ширшої проблематики складників ефективності мовленнєвої комунікації [1; 2; 3; 4 та ін.] і проблематики функціонування мовленнєво-етикетних одиниць як окремого класу висловлень [5]; в межах інтенсифікованих висловлень [6]; як підвид висловлень, що передають каяття [7].

Мета. Враховуючи важливість вивчення інтонаційної моделі мовленнєво-етикетних одиниць, у даній статті досліджується

варіативність інтонаційних засобів реалізації висловлень-вибачень у площині неформальної сфери спілкування.

Об'єктом дослідження в даній статті є англійські висловлення-вибачення в побутовій сфері спілкування.

Предметом дослідження є просодичні підсистеми та їх роль у диференціації різних емоційних видів висловлень-вибачень.

Позамовні фактори, що впливають на вибір інтонаційних засобів вербального вираження смислу висловлень, є характер відносин між комунікантами і комунікативний реєстр ситуації (сфера комунікації).

Соціальна маркованість будь-якої вербальної інтеракції як наслідок факту породження мовлення в суспільстві є всеосяжною нормативною рисою людського спілкування, а отже мовлення несе на собі відбиток контексту певної ситуації. Ситуації спілкування за сферою комунікації можна умовно поділити на дві групи: формальні (ділова сфера спілкування) і неформальні (побутова сфера). У цій статті ми зосередимося на просодичних ознаках англійських висловлень-вибачень побутової сфери комунікації.

Інтонація як обов'язковий елемент будь-якої мовленнєвої одиниці від слова до тексту бере безпосередню й активну участь в організації усних текстів та їх окремих компонентів, відіграє значну роль “у донесенні економно та адекватно необхідної інформації до слухача” [8:124]. Інтонація є тим явищем, організація якого може бути проаналізована лише з погляду значущого вибору мовця щодо певного поєднання інтонаційних компонентів [4:1].

Просодичне оформлення спонтанного мовлення зумовлене його синтаксичними особливостями (взаємоперериванням, паралелізмом реплік, незакінченістю висловлень, наявністю паралінгвістичних засобів, контамінацією, яка виражається у розбіжності між структурою початку речення та структурою його кінця). Вживання повторів, зупинок, переривань мовлення, обмовок, неповних речень порушує синтаксичні зв'язки у середині фраз і між ними, а також спричинює важкість чіткого поділу тексту на інтонаційні групи [9:36].

Характерними рисами інтонації спонтанного мовлення є: дрібне членування на синтагми (не більше ніж два повнозначних слова у синтагмі); висока частотність спадних тонів і складних тонів у діалогах; порізаний мелодичний малюнок синтагм (але загальний напрямок мелодичного руху є спадним та спадно-висхідним, а в довгих

синтагмах – хвилеподібним) [9:135]; середній діапазон спонтанного мовлення вимірюється півтора октавами (при підвищеній емоційності діапазон може бути ширшим); нестабільний характер темпу (характерним є розтягування складів і слів при невпевненості та емпізі); велика кількість пауз (їх загальна тривалість складає 50 % від загальної тривалості певного відрізка мовлення); специфічна ритмічна організація (вона створюється періодичністю вживання низхідних тонів, комбінуванням форм простого та складного ритму) [10:124].

Висловлення-вибачення забарвлені негативною емоцією – соромом. Дослідження просодичних характеристик негативних емоційно-модальних конотацій [11:232] свідчать, що висловленням-носіям негативних емоцій притаманні сповільнення темпу мовлення, зниження висотнотонального рівня, звуження діапазону, зменшення гучності звучання.

Завданням пропонованої статті є простеження особливостей інтонаційної організації англійських висловлень-вибачень у побутовій сфері спілкування (або неформальних висловлень-вибачень) залежно від зміни емоційної насиченості висловлень.

Емоції виражаються комплексно, за допомогою мовних засобів лексичного, граматичного і фонетичного рівнів, проте провідна роль в передачі емоційно-модальних значень належить просодичним засобам. Висловлювання за ступенем прояву в них емоційності можна розділити на емоційно-нейтральні, емоційно-забарвлені та емоційно-експресивні. Перші є тими, в яких не можна виокремити будь-які певні емоції чи ставлення мовця. До другої групи належать ті, що передають певні емоції, виражені без особливої емпізи. До третьої групи входять висловлення, у яких знаходять своє вираження яскраві та емпітично акцентовані емоції мовця.

Функціонування вибачень у діалогічному мовленні має двоїсту мотивацію: людина вживає їх або під впливом ввічливості, або з почуття провини. При домінуванні першого із зазначених мотивів породжувані висловлення характеризуються найменшим ступенем емоційності (емоційність передає почуття індивіда, а вони, як відомо, не виникають під впливом ввічливості). Інакше кажучи, етикетні конвенціональні вибачення є емоційно-нейтральними. При домінантній ролі другого з мотивів (почуття провини) вибачення набувають емоційної виразності: чим сильніше відчуває мовець свою провину

перед слухачем, тим емоційнішим стає породжуване ним висловлення-вибачення.

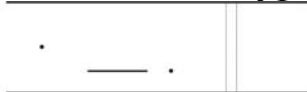
Отже, проаналізуємо на прикладі окремих англійських вибачень неформальної сфери спілкування їх найтипівіші просодичні ознаки з урахуванням зміни ступеня емоційності.

Розглянемо діалог батька з дочкою, яка повернулася додому о другій годині ночі. Вибачення дівчини є емоційно-експресивним власне вибаченням у неформальній ситуації. На думку аудиторів, висловлення передає усвідомлювану дівчиною вину за рахунок суто інтонаційних засобів мовлення, оскільки лексичний склад є нейтральним :

– *What sort of time do you call this?*

– *I'm sorry.*

Інтонаційний контур представлений наступним чином:

Знижена гучність, сповільнений темп, низький рівний термінальний тон, а також відчутний перепад висотнотонального рівня між передтермінальною частиною і ядром передають високий ступінь емоційності мовця. Крім того, відсутність шкали свідчить про бажання мовця донести своє каяття якомога скоріше.

Розглянемо подальше розгортання даного діалогу:

– *I was worried stiff about you.*

– *Honestly, Dad, I really am sorry, but you don't have to wait up for me, you know* (1)

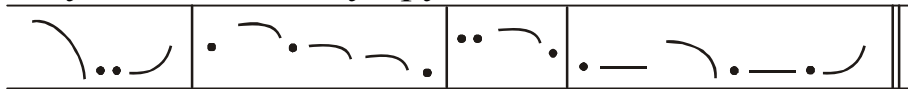
– *OK. I know you think I'm fussing I'm sorry.* (2) *But next time just let me know if you are going to be late, OK? Give me a ring or something.*

– *Yes, OK. I'll let you know next time. Sorry, Dad* (3).

В ньому три ВВ. Вибачення (1) було кваліфіковане як емоційно-забарвлений різновид вибачення-відмови – вибачення-протиріччя. Висловлення складається з чотирьох синтагм, перші дві з яких утворюють одну семантичну єдність (вираження жалю), а останні дві – іншу (виправдовуюче-протирічливий аргумент). На лексичному рівні використані вставне речення “you know”, звертання “Dad”, прислівники міри “honestly” та “really”, що підкреслюють щирість почуття мовця. На граматичному рівні слід зазначити інтенсифікатор “really”, який, будучи розміщеним між підметом і присудком (*Honestly I really am sorry*), зумовлює наголошування допоміжного дієслова. Синтаксична

структура вибачення (1) є складносурядною, частини якого з'єднані сполучником “but”. Перше з речень є експліцитним висловленням-вибаченням, друге – імпліцитним, що реалізується через виправдання.

Розглянемо інтонаційну організацію висловлення (1). Більшість повнозначних слів у цьому висловленні є наголошеними; використовуються спадно-висхідний тон в першій синтагмі, спадна ковзна шкала для підкреслення семантичної ваги кожного з наголошуваних складів у другій синтагмі.

Це висловлення оформлене за допомогою таких структурних різновидів інтонаційних груп: високий спадно-висхідний тон, перерваний ненаголошеними складами; середній передтакт + спадна ковзна шкала + низький спадний тон; високий висхідний передтакт + високий вузький спадний тон + частково наголошений затакт; низький передтакт + низький рівний такт + низький спадно-висхідний перерваний тон. Привертає до себе увагу значний позитивний інтервал на стикові другої і третьої інтоногруп (що свідчить про їх семантичну відокремленість), а також загальний високий тональний рівень третьої інтоногрупи. Більше того, аудитори зареєстрували відчутний перепад темпу та гучності на межі другої і третьої синтагм (для перших двох синтагм характерний помірний темп і знижена гучність, тоді як третя та четверта інтоногрупи реалізуються у підвищеному темпі та помірній гучності), контраст між якими сприймається сильніше завдяки середній незаповненій паузі.

Вибачення (2) є власне вибаченням емоційно-експресивного характеру. Воно може бути трансформоване у таку граматичну структуру як “*I’m sorry I’m fussing*”. Розглянемо особливості взаємодії засобів лексико-граматичного та фонетичного рівнів. У цьому висловленні частини складносурядного речення поєднані асиндетичним зв’язком. Відсутність сполучника сприяє у цьому випадку порушенню передбачуваної чіткості ритмо-мелодійної моделі, тобто створенню ефекту певної аритмії, та надає висловленню смислу високого ступеня емоційної залученості мовця. До лексичного складу висловлення входить причина вибачення батька перед дочкою – дію, описана дієсловом “fuss”, і саме вибачення “I’m sorry”. Незважаючи на відносну нейтральність лексичного складу, висловлення сприймається як

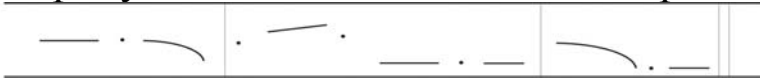
емоційне, чому сприяє його специфічна просодична організація. Реалізація: *I know you think I'm fussing I'm sorry* складається з двох синтагм:

В аналізованому висловленні синтагми складають такі типи інтонаційних структур: середній передтакт + спадна ступінчаста шкала + низький рівний тон; низький передтакт + низький спадний тон + ненаголошений затакт. Перша інтоногрупа містить два наголошених склади, один ядерний тон і чотири ненаголошених склади, при чому один наголошений склад чергується з одним ненаголошеним. Той факт, що кожен наголошений склад обрамлений двома ненаголошеними, сприяє створенню чіткого ритмічного малюнка, який зберігається і в другій синтагмі. Зазначена модель словесного наголосу на фоні зниженої гучності додає певної виразності висловленню. Зазначимо, що слово “sorry”, яке виражає каяття, виділене за допомогою сповільненого темпу та рівного ядерного тону як семантичний центр всієї реалізації.

Блок ВВ (3): *Yes, OK, I'll let you know next time, sorry, Dad* можна описати як емоційно-експресивний, прагматична спрямованість якого – вибачення-обіцянка. Описувана реалізація складається з еліптичної обіцянки дівчини надалі попереджувати батька про свою відсутність у формі згоди на прохання (невласне окличне *Yes, OK*), обіцянки більш поширеного характеру (просте розповсюджене речення) та еліптичного речення (власне вибачення), якому передують довга синтагматична незаповнена пауза. Завдяки високій інформативності останньої наступне слово набуває статусу емоційного центру всього блоку висловлень.

Інтонограму цього висловлення можна представити так:

Еліптичне речення представлене у вужчому діапазоні, ніж наступне, більш розгорнуте. Нам уявляється, що паузи на стиках всіх синтагм, які надають вагомості інформації кожної з інтоногруп, сповільнений темп і знижена гучність вимови сприяють передачі сорому як провідної емоції цього блоку. Вживання високої усіченої шкали (єдиний наголошений склад якої вимовляється з висхідним рухом тону) на фоні низького рівного ядерного тону в другій синтагмі, а також значні тональні інтервали на стику першої і другої інтоногруп і

між шкалою і термінальним тоном в другій синтагмі маркують висловлення як емоційно-експресивне. Про підвищену емоційність мовця сигналізують також довгі синтагматичні паузи.

Вважаємо незайвим зазначити, що часто найвищий ступінь вираження жалю як негативної емоції може пов'язуватися з незвичною для більшості актуалізацій взаємодією просодичних засобів, таких як підвищений темп, висока гучність вимови, широкий діапазон реалізації, високий спадний ядерний тон, як у наступному вибаченні-виправданні, що було визначене аудитором як емоційно-експресивне й актуалізоване мовцем із нижчим соціальним статусом відносно статусу слухача (учениця пояснює вчителю причину свого запізнення на урок): *I couldn't find a parking place.*

Перераховані просодичні ознаки пояснюються неконтрольованим характером супроводжуючої емоції (розпачу), якою забарвлений сором. Сором переростає у страх перед ймовірним покаранням (дівчина запізнюється вже не вперше). Був зареєстрований високий ступінь інтенсифікованості першого наголошеного складу, а також широкий різновид високого спадного термінального тону на слові “parking”, вимовлений із помітним сповільненням темпу. Такі інтонаційні характеристики мовлення передають почуття розгубленості дівчини.

Проаналізуємо інтонаційні характеристики емоційно-нейтральних та емоційно-забарвлених висловлень у їх зіставленні. Розглянемо фрагмент такого діалогу:

– *Why do you go and tell Ms Wallis how much money I'm going to make! Now you should go and tell the whole world!*

– *Well, I'm sorry.* (1)

– *Yeah, but you know how she talks to everybody.*

– *Well, I apologize. I guess I wasn't thinking, I got all excited.* (2)

– *Oh, well. It's done now.*

Вибачення (1) – емоційно-нейтральне власне вибачення у неформальній ситуації спілкування. На лексичному рівні воно виражене етикетно-стереотипною формулою “I'm sorry”, ускладненою вставним словом “well”. Інтонаційне оформлення речення передає контрольованість мовцем свого мовлення: описуване власне вибачення оформлюється високою усіченою шкалою та низьким висхідним тоном:

Наведене висловлення характеризується типовою для етикетної, не забарвленої емоціями формули вибачення інтонаційною моделлю. Завдяки їй дане ВВ звучить водночас впевнено і нейтрально.

Вибачення (2) є емоційно-нейтральним вибаченням-виправданням, яке складається з двох речень. У першому з них застосована реквестивно-констатуюча формула вибачення “I apologize”, що вважається формальнішою, ніж “I’m sorry”. Вона застосовується мовцем у побутовій сфері спілкування між двома приятелями цілком виправдано як реакція винуватця на докір ображеного, який був висунутий у дещо ультимативній формі (таке сприйняття докору виникає за рахунок високої гучності в поєднанні з прискореним темпом вимови і раптового підвищення тону на емоційному та комунікативному центрі висловлення “money”). Репліка-реакція винуватця відбила стилістичну тональність репліки стимула.

Друге речення є емоційно-забарвленим виправданням, яке містить триразову появу особового займенника “I”. Саме він залишився ненаголошеним в інтонаційній структурі всього блоку. Усі інші слова (повнозначні і службові) несуть різний ступінь виділеності (частково наголошені, ненаголошені, ядерні). Помітний контраст між наголошеними та ненаголошеними складами, чітке їх чергування (особливо у другій синтагмі), а також подібність ритмомелодійної моделі другої і третьої синтагм на фоні зниженої гучності додає більшої виразності, щирості висловленню. Взаємодія дещо формальної лексичної одиниці (“apologize”) з описаними просодичними характеристиками, а також навмисне вживання мовцем патетичного тембру, який неадекватно відображає лексичний і граматичний зміст висловлення, створює ефект грайливого, навіть іронічного тону звучання описуваного виправдання. Слова “apologize”, “thinking”, “excited” виділені як найбільш семантично важливі за допомогою термінальних низхідних тонів різної висотнотональної реалізації (середній високий, низький та середній низхідні відповідно):

Отже, саме інтонація досліджуваного прикладу сприяє остаточній інтерпретації того смислу й емоційно-модальних відтінків, якими забарвлений вербальний компонент реалізації.

Аналіз різних емоційних видів ВВ в межах неформальних ситуацій привів до висновку, що просодична організація висловлень зазнає впливу в залежності від ситуативно-прагматичних змінних.

Таким чином, реалізації ВВ, що функціонують у побутовій сфері спілкування, характеризуються великою різноманітністю засобів різних мовних рівнів (фонетичного, лексичного, граматичного) і просодичних підсистем. Різноманітні способи поєднання засобів різних просодичних підсистем створюють певні смисли висловлень, які інтерпретуються з урахуванням ситуації спілкування. Типовими для неформальних ВВ є спадний та рівний термінальні тони, порізаний мелодичний малюнок синтагм, варіації темпу – від помірного до повільного при його загальному нестабільному характері, більша кількість довгих і середніх пауз, шкал з порушеною поступовістю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бузаров В. В. Формулы речевого этикета в английской диалогической речи (социолингвистический аспект) / Владимир Васильевич Бузаров // Социальная и стилистическая вариативность английского языка : межвуз. сб. науч. тр. – Пятигорск : Пятигорск. гос. пед. ин-т иностр. яз., 1988. – С. 98–107.
2. Дубовский Ю. А. Социально-стилистический потенциал речевой просодии / Юрий Александрович Дубовский // Слово и предложение в структурно-семантическом и социально-стилистическом аспектах (на материале английского языка) : сб. науч. тр. – Пятигорск : Пятигорск. пед. ин-т иностр. яз., 1989. – С. 78–82.
3. Arndt V. *Alive to Language: Perspectives on Language Awareness for English Language Teachers* / Valerie Arndt, Paul Harvey, John Nuttall. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – 297 p.
4. Brazil D. *The Communicative Value of Intonation in English* / David Brazil. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 188 p.
5. Ступин Л. П. Современный английский речевой этикет / Леонид Павлович Ступин, Константин Сергеевич Игнатьев. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1980. – 144 с.
6. Алексієвець О. М. Просодичні засоби інтенсифікації висловлень сучасного англійського мовлення : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Оксана Миколаївна Алексієвець ; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 1999. – 268 с.
7. Дорда С. В. Прагматичні особливості висловлень, що передають каяття (на матеріалі англійської мови) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Світлана Володимирівна Дорда ; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 1996. – 167 с.
8. Левицкий А. Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка : [монография] / Андрей Эдуардович Левицкий. – К. : КГЛУ, 1998. – 362 с.
9. Cruttenden A. *Intonation* / Alan Cruttenden. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 214 p.
10. Антипова А. М. Система английской речевой интонации : [учеб. пособие для студ. старших курсов] / Антонина Михайловна Антипова. – М. : Высшая школа, 1979. – 132 с.
11. Яковлева Е. В. Просодические образы в английской речи : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Елена Владимировна Яковлева ; МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 2002. – 45 с.

АНДРІЄВСЬКА В. В.

*Волинський національний університет
імені Лесі Українки*

**РОЛЬ СИНТАКСИСУ У ВИРАЖЕННІ МЕХАНІСТИЧНОСТІ
МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ**
(на матеріалі творів французької драматургії абсурдизму)

Стаття присвячена дослідженню синтаксичних особливостей персонажного мовлення у творах французького театру абсурду, їхнього значення у відтворенні ідіоматичності та однотипності сучасної комунікації; звертається увага на використання синтаксичних гіперфігур і повторів у мовленні персонажів франкомовних драматургів-абсурдистів.

Ключові слова: синтаксичні гіперфігури, синтаксична конструкція, синтаксична структура, французька драматургія абсурдизму, персонажне мовлення.

Статья посвящена исследованию синтаксических особенностей персонажной речи в произведениях французского театра абсурда, их значения в передачи идиоматичности и однотипности современной коммуникации; обращается внимание на использование синтаксических гиперфигур и повторов в речи персонажей франкоязычных драматургов-абсурдистов.

Ключевые слова: синтаксические гиперфигуры, синтаксическая конструкция, синтаксическая структура, французская драматургия абсурдизма, персонажная речь.

The article deals with the syntactic particularities of the personage speech in the French theatre of the absurd, their importance while representing the ... of the modern communication; paying attention at using syntactic hyperfigers and repetition in the characters' speech in the plays of the French dramatists of the absurd.

Key words: syntactic hyperfigers, syntactic structure, syntactic construction, French drama of the absurd, characters' speech.

Драма як літературний жанр характеризується тим, що зображає дійсність безпосередньо через висловлювання та дію самих персонажів. Ці особливості драми як жанру зумовлюють специфіку її логіко-сислової та структурної організації [1:119]. Саме тому текст французької антидрами є ідеальним прикладом зображення реальної комунікації засобами художньої літератури, що і визначає **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті полягає у тому, щоб розкрити роль синтаксису у вираженні механістичності міжособистісного спілкування у творах французької драматургії абсурдизму. **Об'єктом** пошуків виступає персонажне мовлення у французьких антип'єсах. **Предмет** нашого дослідження становлять синтаксичні особливості мовлення героїв

творів франкомовних драматургів абсурдизму. **Матеріалом** дослідження слугують твори франкомовного драматурга театру абсурду С. Беккета.

Наукова новизна розвідки полягає в тому, що у статті представлено специфіку синтаксису персонажного мовлення у французькій драматургії абсурдизму та обґрунтовано його роль у вираженні прагматичної мети автора – у відтворенні механістичності сучасного спілкування.

У контексті загальних принципів модерністської поетики літературний твір набув дискурсивного характеру, який передбачає його розгляд як складного комунікативного явища, яке включає не лише акт створення певного тексту, але й відображає залежність художнього твору, що породжується, від значної кількості екстралінгвальних факторів – знань про світ, поглядів, настанов, конкретних цілей творця тексту та його реципієнта [2:196–197].

Висловлювання, що складають мовлення персонажів французького театру абсурду, мають свої синтаксичні особливості. Використання тих чи інших синтаксичних структур у персонажному мовленні надають можливість реалізувати авторську інтенцію. Остання різниться в залежності від комунікативної ситуації. Надання висловлюванню певної синтаксичної форми може втілювати авторське бажання викликати в читача / глядача конкретну емоцію, певні думки чи протиріччя, або ж привернути увагу до проблеми механістичності та однотипності спілкування, що порушується у творі.

Для мовлення французьких антигероїв характерним є вживання декількох синтаксичних фігур в одному висловлюванні. У своїх творах автори французької антидрами також використовують повтор у різних його синтаксичних проявах: у якості дистантного повтору, кореневого чи епіфоричного. Уживання тих чи інших синтаксичних фігур або конструкцій у мовленні французьких антигероїв зумовлене авторськими прагматичними цілями.

Синтаксичні фігури мають здатність комбінуватися в мовленні героїв французького театру абсурду, створюючи синтаксичні гіперфігури (термін Е. М. Береговської [3]). У цьому разі використання складних синтаксичних конструкцій несе конкретну авторську мету – викликати в читача / глядача відчуття протиріччя

стосовно абсурдності ситуації, в якій відбувається комунікація, та пафосно-надмірного насичення висловлювань синтаксичними конструкціями.

Так, в одному висловлюванні можуть уживатися синтаксичний паралелізм, анафоричний та дистантний повтори, як це демонструє фрагмент п'єси С. Беккета "Oh les beaux jours": "*Winnie. – [...] Hé oui, si peu à dire, si peu à faire, et la crainte si forte, certains jours, de se trouver ... à bout, des heures devant soi, avant que ça sonne, pour le sommeil, et plus rien à dire, plus rien à faire, que les jours passent, certains jours passent, sans retour, ça sonne, pour le sommeil, et rien ou presque rien de dit, rien ou presque rien de fait*" [5:42].

Синтаксичний паралелізм у зазначеному вище висловлюванні використаний тричі: *si peu à dire, si peu à faire; plus rien à dire, plus rien à faire; rien ou presque rien de dit, rien ou presque rien de fait*. Кожного разу ця синтаксична фігура вживається з анафоричним повтором і однаковими ключовими дієсловами *dire* v.tr. і *faire* v.tr. Відмітимо, що накладання двох синтаксичних фігур одна на одну називають синтаксичною гіперфігурою. Збіг синтаксичного паралелізму з анафорою утворює дворівневу гіперфігуру.

У фрагменті твору простежуються також абсолютні дистантні повтори, виражені *ça sonne, pour le sommeil* і *certaines jours*. Дистантний повтор може бути дещо поширеним: *les jours passent = certaines jours passent*. Фраза *les jours passent* при повторі доповнюється прикметником *certaines* adj.

У висловлюваннях героїв п'єс франкомовних драматургів абсурдизму можуть поєднуватися пауза, еліпсис, синтаксичний паралелізм і парцеляція: "*Winnie. – [...] Je transpirais abondamment. (Un temps.) Autrefois. (Un temps.) Plus maintenant. (Un temps.) Presque plus. (Un temps.) La chaleur a augmenté. (Un temps.) La transpiration diminué. (Un temps.) Ça que je trouve si merveilleux. (Un temps.) La façon dont l'homme s'adapte. (Un temps.) Aux conditions changeantes*" [ibid.: 42–43].

Після кожної короткої репліки героїня твору С. Беккета Вінні робить паузу. Вона роздумує про речі, що її хвилюють, що змушує її зупинятися і віднаходити потрібні слова та переборювати емоції. Психічний стан героїні диктує вживання еліптичних фраз у її мовленні. У фразах *Plus maintenant* і *Presque plus* опущено підмет і

присудок простого речення, а *La transpiration diminué* не містить допоміжного дієслова. Крім того, фрази *La chaleur a augmenté* і *La transpiration diminué* синтаксично ідентичні. Це прості речення, в яких присудок вжито в *Passé Composé*.

У висловлюванні Вінні наявним є також і явище парцеляції. Парцелятами одного простого речення є фрази *Je transpirais abondamment* і *Autrefois*. Останній прислівник відокремлено від інших членів речення з метою поставити його у сильну позицію, бо воно несе головне смислове навантаження. Інший приклад парцеляції простежується між фразами *Ça que je trouve si merveilleux. La façon dont l'homme s'adapte. Aux conditions changeantes*. У такому разі спільну фразу поділено, щоб надати її частинам рівного по силі значення, донести до слухача головну думку, що міститься у кожному із парцелятивів.

У творах франкомовних драматургів-абсурдистів використання конкретних синтаксичних конструкцій у діалозі персонажів може мати на меті допомогти розрізнити та ідентифікувати того чи іншого персонажа твору. Для діалогів такого типу є також характерними гіперфігури, утворені декількома синтаксичними фігурами, як це демонструє такий діалог:

Vladimir. – Que disent-elles?

Estragon. – Elles parlent de leur vie.

Vladimir. – Il ne leur suffit pas d'avoir vécu.

Estragon. – Il faut qu'elles en parlent.

Vladimir. – Il ne leur suffit pas d'être mortes [6:304].

Дві останні репліки Владіміра представляють матеріал для аналізу. Перш за все, обидві фрази мають спільний анафоричний повтор *Il ne leur suffit pas de*. Крім того, вони однотипні за своєю синтаксичною структурою. Після ідентичного початку висловлювання Владіміра завершуються інфінітивом минулого часу, що, таким чином, дозволяє представити спільну для обох фраз схему синтаксичної будови речення: *Il ne leur suffit pas d'avoir de + Inf.Passé*. Крім того, висловлювання Владіміра протиставляються шляхом використання в них антитези, яка виражається антонімічними дієсловами *vivre* v.intr. (“être en vie; exister” [4]) і *mourir* v.intr. (“cesser de vivre, d'exister, d'être” [там само]), які мають форму інфінітива минулого часу. Використання синтаксичної

гіперфігури, яка представлена у фрагменті ілюстративного матеріалу, підсилює мрійливий стан героїв С. Беккета.

Кожен учасник діалогу може мати власну чітку структуру репліки, тоді кожен з них набуває статусу повноцінного комуніканта, що підтверджує така розмова двох персонажі С. Беккета:

Vladimir. – [...] nous sommes intarissables.

Estragon. – C'est pour ne pas penser.

Vladimir. – Nous avons des excuses.

Estragon. – C'est pour ne pas entendre.

Vladimir. – Nous avons nos raisons [6:303].

Якщо попередні діалоги демонстрували авторську інтенцію ідентифікації персонажів у творі, то використання парцеляції, що охоплює цілий діалог, зводить її нанівець. Фактично розмова персонажів побудована на одному складнопідрядному реченні, що поділено на дрібні структурні частини:

Estragon. – Et qu'est-ce qu'il a dit?

Vladimir. – Qu'il verrait.

Estragon. – Qu'il ne pouvait rien promettre.

Vladimir. – Qu'il lui fallu réfléchir. [...] Consulter sa famille.

Estragon. – Ses amis.

Vladimir. – Ses agents.

Estragon. – Ses correspondants.

Vladimir. – Ses registres.

Estragon. – Son compte en banque [6:261].

Парцельована фраза являє собою еліптичну відповідь на запитання, в якій опущено головне речення *Il a dit*. Репліки Естрагона та Владіміра з анафоричним сполучним словом *que* є підрядними реченнями. Дієслова *réfléchir* v.intr. і *consulter* v.tr. виступають однорідними членами, які входять до складу спільного складного присудка, що підтверджує їхню приналежність до синтаксичного цілого. Усі наступні іменники з присвійним прикметником відіграють роль прямого додатка інфінітиву *consulter* v.tr. і також виступають парцелятами єдиного в діалозі складнопідрядного речення.

Поділ загальної фрази на такі дрібні частини приводить спілкування в глухий кут. Складається враження, що комуніканти

просто вирішили згаяти час. Обмін репліками зводиться до гри словами, що швидше нагадує словесний теніс, або ж елементарне вгадування. У діалозі знову порушується проблема комунікативної компетенції мовця, адже складається враження, що самотійно жоден з комунікантів не здатен побудувати висловлювання.

Окрім багаторівневих синтаксичних фігур, мовленню персонажів французької драматургії абсурдизму притаманний повтор у різних його синтаксичних видах. Використання повтору в побудові діалогу чи не найкраще демонструє механістичність спілкування, а також втрату людиною комунікативних та мовних навичок. Проте повтор може виконувати і стилістичну роль у тексті.

Персонажному мовленню творів французького антитеатру властивим є використання кореневого повтору. У цьому разі порушується тема обмеженості та однотипності мовлення французьких антигероїв: *“Estragon. – Mais ils sont seulement de passage. [...] Mais ils ne font que passer”* [ibid.: 318].

Повторюючи спільнокореневі іменник *passage* n.m. у синтаксичній конструкції *être de passage* (“бути проїздом”) і дієслово *passer* v.intr. (“проїжджати”), герой п’єси С. Беккета Естрагон намагається приховати розчарування від того, що люди, яких він зустрів, лише проїздом опинилися поблизу. Завтра їх вже не буде, і він знову залишиться лише зі своїм товаришем, їм буде сумно, як завжди, нічого не відбудуватиметься, і вони не знатимуть, як згаяти час.

Крім кореневого повтору, для мовлення персонажів французького театру абсурду характерним є епіфоричний повтор. Використання епіфори франкомовними драматургами-абсурдистами в мовленні своїх персонажів також допомагає виділити однотипність змісту діалогу:

Vladimir. – Ce n’est pas sûr.

Estragon. – Non, rien n’est sûr (ibid.:297).

У цьому разі в кінцевій позиції обох висловлювань уживається прикметник *sûr* adj. (“qui envisage (les événements) avec une confiance tranquille, sereine; qui tient pour assuré (un événement)” [4]). Той факт, що обидві фрази персонажів С. Беккета є заперечними, свідчить про те, що і значення прикметника *sûr* adj. заперечується. Владімір та Естрагон розмовляють про те, що нічого немає певного у світі.

Якщо репліка Владіміра відноситься до конкретного випадку, що виражено вказівним займенником *ce* проп., то фраза його співрозмовника представляє узагальнення сказаного Естрагоном.

У п'єсі “*Oh les beaux jours*” С. Беккету вдалося представити механістичність людського спілкування, об'єднавши декілька висловлювань головної героїні єдиною синтаксичною схемою їх побудови. Граматична та синтаксична структура – аналогічні, змінюється лише ключове слово. Певні граматичні відмінності, що присутні в порівнюваних фрагментах, залежать від керування головного дієслова висловлювання. Порівняйте:

- (1) *Winnie. – [...] Il y a si peu qu'on puisse dire. (Un temps.) On dit tout. (Un temps.) Tout ce qu'on peut. (Un temps.)* [5:61].
- (2) *Winnie. – [...] Il y a si peu dont on puisse reparler. (Un temps.) On reparle de tout. (Un temps.) De tout ce dont on peut* [ibid.: 72].
- (3) *Winnie. – [...] Il y a si peu qu'on puisse faire. (Un temps.) On fait tout ce qu'on peut* [ibid.:27–28].
- (4) *Winnie. – [...] Il y a si peu dont on puisse parler. (Un temps.) On parle de tout. (Un temps.) De tout ce dont on peut* [ibid.: 60].

Висловлювання 1, 2 і 4 є аналогічними за своєю синтаксичною будовою, яку можна представити такою схемою синтаксичного паралелізму з елементами абсолютного повтору: *Il y a si peu + que / dont + on puisse + V + On + V + (de) + tout + (De) + tout ce + que / dont + on peut*. Винятком із цієї схеми є третє висловлювання, структура якого скорочена до двох фраз, на відміну від інших, що складаються із трьох. Двофразове утворення є результатом злиття другого та третього речень, опущенням одного займенника *tout*, об'єднуючи в такий спосіб парцельовані частини однієї фрази. Так, синтаксична схема цього висловлювання матиме вигляд: *Il y a si peu + qu'on puisse + V + On + V + tout ce que'on peut*. Загальна схема всіх висловлювань така: *Il y a si peu + que / dont + on puisse + V + On + V + (de) + (tout) + (De) + tout ce + que / dont + on peut*.

Щоб виділити те чи інше слово, підсилити його значення, персонажі французького театру абсурду у своєму мовленні можуть обігравати їх різними синтаксичними та граматичними конструкціями: “*Hamm (excédé). – Vous n'avez pas fini? Vous n'allez donc jamais finir? (Soudain furieux.) Ça ne va donc jamais finir! [...]*

Mais de quoi peuvent-ils parler, de quoi peut-on parler encore?” [7:162].

Першим ключовим словом висловлювання є дієслово *finir* v.intr., яке вжито в трьох перших фразах Хама. У першому реченні дієслово вжито в *Passé Composé* в ролі присудка, а в ролі підмета використано особовий займенник *Vous*. У двох наступних фразах дієслово стоїть в інфінітиві та є частиною граматичної конструкції *aller finir*. Проте в другому реченні зазначена конструкція використовується з особовим займенником *Vous* у ролі підмета, а в третьому – з безособовим займенником *ça*.

В останній фразі Хама двічі повторюється дієслово *parler* v.intr. в інфінітиві. Проте різними є частини фрази, в якому воно вживається. В обох випадках *parler* v.intr. виступає частиною складного присудка, а в першому простому реченні воно вживається в синтаксичній структурі з особовим займенником *ils* у ролі підмета, а в другому – з безособовим *on* ргоп. Уживання одного і того ж слова в реченнях, різних за синтаксичною та граматичною структурами, передає емоційний стан мовця, його рішучість і нетерплячість.

Аналогічною є ситуація у висловлюванні Вінні, зверненого до Віллі: “*Winnie. – [...] tu seras parti, Willie. [...] Tu pars, Willie, n’est-ce pas? [...] Tu vas bientôt partir, Willie, n’est-ce pas?*” [5:34].

Ключовим у трьох фразах є дієслово *partir* v.intr. У першому реченні воно вживається у формі *Participe Passé* як частина складеного присудка в *Futur Antérieur*, який виражає неминучий результат у майбутньому. У другому дієслово *partir* v.intr. стоїть у формі теперішнього часу, а в третьому – виступає складовою граматичної конструкції *aller partir*, яка представляє часову форму *Futur Immédiat* на позначення майбутньої дії, яка відбудеться дуже скоро. Чисельна інтерпретація одного дієслова викликає враження, що мовцеві бракує слів, мовна та комунікативна навички відсутні.

Таким чином, повтор у персонажному мовленні французької драматургії абсурдизму вживається у формі дистантного, кореневого повторів та епіфори. У цілому повтор у висловлюваннях персонажів французької антидрами використовується для реалізації авторської установки та вираження механістичності, автоматизму та однотипності не лише реальності, в якій існують персонажі, і

характерів антигероїв, але й їхнього мовлення, в якому і представлено сутність людини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Персональне мовлення творів франкомовних авторів антитеатру характеризується певними синтаксичними особливостями, серед яких – вживання синтаксичних гіперфігур. Надмірне використання останніх виражає авторську інтенцію акцентувати увагу читача / глядача на формальній структурі висловлювання, оскільки зміст фактично втрачає сенс. Повтор у мовленні персонажів французького антитеатру демонструє механістичність міжособистісної інтеракції. Синтаксичний аспект дослідження французької драматургії абсурдизму надає можливість ідентифікувати текстовий концепт деградація комунікації, який імплікує комунікативну некомпетентність людини XX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Микитюк І. М. Комунікативно-прагматичний аспект номінації-звертання в англomовному драматичному творі / Ірина Михайлівна Микитюк // Вісник Київськ. нац. лінгв. ун-ту. Серія : Філологія. – Т. 3. – № 2. – 2000. – С. 119–124. 2. Фомичева Ж. Е. О концептуальном анализе языкового воплощения постмодернистской иронии / Ж. Е. Фомичева // Концептуальный анализ языка : современные направления исследования : сб. науч. тр. / отв. ред. Елена Самойловна Кубрякова. – М.-Калуга : ИП Кошелев А. Б. (Изд-во “Эйдос”), 2007. – С. 196–203. 3. Синтаксические фигуры как система / под ред. Э. М. Береговской. – Смоленск : Изд-во СмолГУ, 2007. – 416 с.

ДОВІДНИКИ

4. *Le Nouveau Petit Robert* : Dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française. – P. : Dictionnaires Le Robert, 1997. – [Version électronique].

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. Beckett S. Oh les beaux jours / S. Beckett // Oh les beaux jours suivi de Pas moi. – P. : Minuit, 2006. – P. 6–77. 6. Beckett S. En attendant Godot / S. Beckett // Théâtre français d’aujourd’hui : в 2-х т. / [сост. и биогр. справки о писателях Л. Зониной]. – М. : Прогресс, 1969. – Т. 1. – С. 248–380. 7. Beckett S. La fin de partie / S. Beckett // Théâtre I : En attendant Godot. Fin de partie. Acte sans parole I. Acte sans parole II. – P. : Minuit, 1991. – P. 140–216.

АНДРІЙЧЕНКО Ю. В., ШВЕЦЬ Г. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ЗВУКОНАСЛІДУВАНЬ В ІСПАНОМОВНИХ ТЕКСТАХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Статтю присвячено звуконаслідуванням, які є невід'ємною частиною лексики. Звуконаслідування – це умовне відтворення звуків природи і звучань, супроводжуючих деякі процеси.

Ключові слова: звуконаслідування, агломерат, мотивація, вмотивованість, художній текст.

Статья посвящена звукоподражаниям, которые являются неотъемлемой частью лексики. Звукоподражание – это условное воспроизведение звуков природы и звучаний, сопровождающих некоторые процессы.

Ключевые слова: звукоподражание, агломерат, мотивация, мотивированность, художественный текст.

The article deals with imitation of sounds which is an integral part of the vocabulary. Onomatopoeia – is a conditional reproduction of the sounds of nature and phonation which accompany some processes.

Key words: onomatopoeia, agglomerate, motivation, literary text.

Метою дослідження є визначення природи звуконаслідувань, їхнє значення і роль як в художньому тексті так і в лексиці загалом.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена її зв'язком з одним із найважливіших завдань сучасної лінгвістики: дослідженням актуалізації мовних одиниць в мові, а також особливістю звуконаслідування як одного із способів збагачення лексики.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні основних функцій агломератів звуконаслідувальних одиниць в іспаномовному літературному тексті.

Предметом дослідження є речення, конструкції, тексти художніх творів іспанських авторів, в яких вживаються ономотопи.

Об'єктом дослідження є звуконаслідувальні лексичні одиниці в текстах художніх творів іспанських авторів.

Ономотопи являють собою особливе зацікавлення для лінгвістів в цілому. Ці лексичні одиниці є важливими для передачі емоцій, вражень. Звуконаслідування є важливими компонентами збагачення лексики. На відміну від більшості мовних одиниць,

звуконаслідування це іконічні знаки (тобто знаки, які безпосередньо відтворюють істотні ознаки об'єкта). Сферою вживання звуконаслідувальних лексичних одиниць вважаються тексти художніх творів. Оволодіння звуконаслідуванням є практично потрібним для осягнення і розуміння філософії мови. Особливість звуконаслідувань полягає в тому, що вони мають пряму подібність до звуків зовнішнього світу.

Відмінна риса звуконаслідувань полягає в тому, що вони часто мають фонетичні варіанти: наприклад, гавкіт собаки передається за допомогою звукових послідовностей.

З іншого боку, звуконаслідування є одиницями мови і використовують звуковий склад мови, тому вони не можуть бути повністю ідентичними природним звукам. Кожна мова по-своєму освоює звучання зовнішнього світу, і звуконаслідування різних мов не збігаються один з одним, хоча нерідко мають подібність [1:21].

У сучасних мовах вживається немало лексичних одиниць, які називаються звуконаслідувальними, які за сукупністю ознак повинні об'єднуватися в окрему лексико-граматичну категорію, так як не підлягають ні одній з частин мови, що традиційно виділяються. Звуконаслідувальна лексика як в іспанській, так і в українській мовах являє собою величезну дослідницьку зацікавленість для сучасної лінгвістичної науки. Широкого поширення набула думка про те, що звуконаслідування не володіють лексичним значенням. Так, дослідник О. М. Тихонов стверджує, що звуконаслідування хоч і не мають номінативної функції, все ж таки володіють лексичним значенням і є повноцінними словами. Як носії мовної інформації вони використовуються як засоби спілкування. У системі частин мови звуконаслідування виступають як особливі самостійні розряди слів [2:72–76].

На нашу думку, при дослідженні звуконаслідування є необхідним розглянути питання мотивації та умотивованості. У сучасній лінгвістиці розмежовують поняття: мотивація і умотивованість. Мотивація – це відображення однієї з ознак реалій при номінації. Вона є обов'язковим ступенем дономінативного процесу. Умотивованість є продуктом цього процесу. Слова з ономатопеїчною мотивацією своєї звукової сторони пов'язані з

певним змістом. Подібних слів, як демонструють численні дослідження, в кожній мові багато. Наприклад, в російській мові тільки кореневих звуконаслідувальних слів налічується близько трьох тисяч [2:76]. Звуки тварин, як і природні звуки, є не артикуляційними і являють собою фонетичні нерозчленовані комплекси. При створенні звуконаслідувального слова ці комплекси перетворюються на звукоподільні відповідно до фонетичних особливостей конкретної мови.

Звуконаслідувальні слова часто відносять до вигуків. Так, у тлумачних словниках звуконаслідування строго не обмежуються від вигуків, або поєднуються з ними в одній знайдений статті. Незважаючи на те, що і вигук, і звуконаслідувальні слова морфологічно аморфні, синтаксично вони є досить самостійними і знаходяться на периферії лексико-семантичної системи. Існують помітні функціональні розбіжності: (вигук і звуконаслідування використовуються з абсолютно різними синтаксичними цілями), зумовлені семантичними і семіотичними відзнаками (вигук і звуконаслідування не тільки пов'язані з різними семантичними сферами, але і являють собою знаки різних типів).

Звуконаслідувальні та вигуківі форми виникають на основі максимального використання її можливостей. Ономатопеїчні лексичні одиниці, що є фонетичними реліктами і належать до маргінальних пластів лексики, часто перебувають поза межами літературної норми і не фіксуються найдавнішими пам'ятками писемного характеру, відтак вдячним матеріалом для їх діахронічного вивчення є саме уснопоеитичні джерела. Формування мови як процес перетворення закритої системи вроджених сигналів на відкриту систему набутих відбувалося, на думку багатьох дослідників, шляхом звукового наслідування. Фонетична імітація першого рівня – це, за словами Л. А. Булаховського, несвідоме наслідування враження через мимовільні звучання [3:179].

Кількість ономатопів в конкретній мові є відкритою. Як правило, є група загальноприйнятих і вживаних звуконаслідувань, які можуть навіть входити в словники. Однак, крім них, в мові зустрічаються й інші звуконаслідувальні слова, створені у міру

необхідності, коли людина стикається з новими, незвичними для нього звуками зовнішнього світу [4:71].

Одним з термінів, що описують звуконаслідувальну підсистему мови, є *агломерат звуконаслідувальних одиниць*. Агломерат – це скупчення звуконаслідувальних одиниць, тобто наявність декількох звуконаслідувальних одиниць у відносно невеликому фрагменті тексту об'єднаному загальною думкою. У своїй роботі Л. А. Горохова виділяє основні характеристики агломератів звуконаслідувальних одиниць, які зустрічаються у фрагментах текстів, об'єднаних загальною думкою:

- виконують загальну функцію в тексті;
- мають схожий ступінь реалізації звуконаслідувального значення ономатопів у складі агломератів.

У ході нашого дослідження ми прийшли до висновку, що агломерати ономатопів найбільшою мірою притаманні художній літературі.

Л. А. Горохова класифікує агломерати звуконаслідувальних лексичних одиниць на дві групи:

- гомогенні агломерати – скупчення однокорінних ономатопів;
- гетерогенні агломерати – скупчення ономатопів, не об'єднаних загальним коренем.

Агломерати ономатопів несуть в тексті самостійне функціональне навантаження. При цьому існують деякі відмінності у функціонуванні гомогенних і гетерогенних агломератів. Гетерогенні можуть слугувати:

- для створення у читача яскравого психоакустичного образу;
- для віддзеркалення градації звучання (зміна висоти, тембру або гучність звучання) [5:96].

Гомогенні агломерати ономатопів, у свою чергу можуть слугувати:

- для привертання уваги адресата до визначених індивідуальних особливостей героїв;
- для зображення розумових операцій.

Зважаючи на те, що звуконаслідувальні одиниці (ономатопи) з великою частотністю зустрічаються в художній літературі, слід відзначити, що і переклад ономатопів представляє специфічну

складність для перекладача. Як один з могутніх експресивних засобів мови звуконаслідувальна лексика широко використовується в художніх текстах. Тому кожен перекладач художньої літератури неминуче стикається з проблемою перекладу ониматопів.

Протягом еволюції людини звукова мова все більше і більше вдосконалюється, а мова жестів починає відігравати все більш і більш допоміжну роль. Жести менш зручні, ніж звуки: їх не видно вночі, і в сутінках. Звукові сигнали могли вдосконалюватися як за рахунок диференціації звуку, так і за рахунок складних звукових сигналів. Тому слово стало превалювати над жестом.

Наше дослідження ґрунтується на аутентичних творах таких іспанських авторів, як: Benito Pérez Galdós “*Doña Perfecta*”, Rosa Montero “*La loca de la casa*”, Javier Cercas “*Soledad de Salamina*”, Horacio Quiroga “*Cuentos de amor, de locura y de muerte*”, Javier Cercas “*La velocidad de la luz*”.

Більшість дослідників розділяють звуконаслідування на три групи:

1. Звуки природи і навколишнього середовища;
2. Звуки тварин;
3. Звуки, створювані людиною та її діями.

Але на нашу думку звуконаслідування природи та тварин можна віднести до однієї групи. Їх можна поєднати тим, що всі ці звуки в будь-якій країні, на будь-якому континенті звучить однаково, але люди в різних країнах вимовляють їх по-різному.

У першу чергу розглянемо звуки природи та навколишнього середовища. Наведемо кілька прикладів зі словами, які мають очевидний натяк на звуконаслідування:

El lejano canto religioso se confunde con el silbar del viento [10:35].

Тут прикладом звуконаслідування виступає *el silbar del viento*, що в перекладі означає *свист вітру*.

Таку лексичну одиницю, як *rumor*, в деяких випадках, також можна вважати звуконаслідувальним словом. Наприклад:

Había un rumor peculiar en el ambiente, ni ruido ni silencio: una especie de murmullo suave y contenido, algo solemne, como el de la gente cuando llena una iglesia [10:22].

Перейдемо до наступного виду звуконаслідувань. Звуки тварин в іспанській мові є актуальними, так як і в інших мовах світу. Кожна мова по-своєму освоює звучання зовнішнього світу, звуконаслідування різних мов не співпадають один з одним, хоча нерідко володіють схожістю. Спочатку звуконаслідування з'явилися у фольклорних текстах, потім вони перейшли в авторські тексти. Частіше за все звуконаслідування використовують в дитячих віршах, передаючи цим звуки тварин, звук видавані природою або людиною. Розглянемо кілька прикладів зі звуками тварин:

En Villahorrenda estamos – repuso el conductor, cuya voz se confundía con el cacarear de las gallinas que en aquel momento eran subidas al furgón [7:103]. Звуконаслідування очевидне. *Cacarear de las gallinas* в українській мові передається як кукурікання курей. І ще один уривок з твору іспанського письменника: ... *sólo el piar de los pájaros quebraba aquel silencio de pueblo [9:38].* Автор підібрав звуконаслідування *piar de los pájaros*, що в перекладі на українську означає *цвірінькання пташок*.

Щодо останнього нашого пункту класифікації, ми можемо вважати, що звуки створені людиною та її діями є найпоширенішими. Розглянемо такі приклади:

Abríanse con singular chasquido las celosías, y caras diversas, casi todas de hembra, asomaban arriba y abajo [7:86]; ... los gritos, las salpicaduras, el chasquido de los huesos al quebrarse, la mirada de los verdugos y las víctimas [11:76]; Pero encontraba sólo un vacío absoluto, sin tan siquiera el cuestionable consuelo de escuchar un chasquido al cortarse la línea [10:54]; ... una risa breve y seca, siniestra, y el chasquido del teléfono al colgar [10:74]. З наведених прикладів бачимо, що слово *chasquido* має значення *тріскіт*, *хлопання*, *хрускіт*, що походить від таких звуків, як *тріск*, *хлоп*, *хрусь*.

Висновки. Згідно нашого дослідження звуконаслідування являють собою особливу зацікавленість для лінгвістики та, зокрема, семіотики. На відміну від більшості мовних одиниць, звуконаслідування є іконічними знаками (тобто знаки, які безпосередньо відтворюють істотні ознаки об'єкта). Звуконаслідування володіють прямою подібністю зі звуками зовнішнього світу, і це їх робить незвичними. Досліджуючи

практичне значення на основі іспанських творів, ми виявили, що звуконаслідування, які виникли внаслідок імітації звуків тварин, мають різне оформлення. Але при зовнішній своїй несхожості вони мають декілька однакових звуків. Також можна стверджувати, що кожна мова по-своєму освоює звучання зовнішнього світу, звуконаслідування різних мов не співпадають одне з одним, хоча нерідко володіють схожістю. Розглянувши приклади звуконаслідувань в текстах іспанських письменників, ми дійшли висновків, що звуки створювані людиною та її діями, є найбільш поширеними, оскільки вони частіше за все зустрічаються.

Перспективи дослідження ми вбачаємо в подальшому вивченні феномену звуконаслідування в іспанських текстах художніх творів. Також перспективи дослідження звуконаслідувальних слів вбачаються в типологічному дослідженні цієї проблеми на матеріалі різних мов. Результати дослідження є певним внеском до теорії ономотопії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавлев А. П. Звук и смысл / Александр Павлович Журавлев : [учебн. изд.]. – М. : Просвещение, 1991. – 160 с. 2. Тихонов А. Н. Междометия и звукоподражания – слова? / Александр Николаевич Тихонов. – [5-е изд.]. – М. : Наука, 1981. – С. 72–77. 3. Булаховский Л. А. Нариси з загального мовознавства / Леонид Арсеньевич Булаховский – К., 1975. – 318 с. 4. Шляхова С. С. Тень смысла в звуке: введение в русскую фоносемантику / Светлана Сергеевна Шляхова. – Пермь : Пермск. гос. пед. ун-т, 2003. – 216 с. 5. Горохова Л. А. О некоторых закономерностях перевода ономотопов в зависимости от функции, выполняемой ими в тексте / Людмила Анатольевна Горохова // Лингвистика. Перевод, межкультурная коммуникация. – Вып. 2. – Пятигорск : ПГЛУ, 2000. – С. 95–120. 6. Мельник І. Фонетична структура ономотопей української мови як відображення визначальних рис її артикуляційної бази / Ірина Мельник // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць / відп. ред. Олександр Іванович Чередниченко. – Вип. 9 – К. : Видав.-поліграф. центр “Київський університет”, 2003. – С. 185–188.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. Galdós B. P. Doña Perfecta / Benito Pérez Galdós. – España, 1876. – 486 p. 8. Cercas J. Soledad de salamina / Javier Cercas. – Barcelona, 2001. – 128 p. 9. Cercas J. La velocidad de la luz / Javier Cercas. – Barcelona : Tusquets, 2005. – 305 p. 10. Quiroga H. Cuentos de amor, de locura y de muerte / Horacio Quiroga. – М. : Айрис-пресс, 2008. – 256 с. 11. Montero R. La loca de la casa / Rosa Montero. – Madrid : Santillana Ediciones Generales. – 2003. – 103 p.

АНДРУСЬ Л. А.

*Гуманітарний інститут Київського національного авіаційного
університету*

ПОЛІФОНІЧНИЙ ХАРАКТЕР РИТОРИЧНИХ ІНТЕРРОГАТИВІВ У ЗАГОЛОВКАХ ФРАНЦУЗЬКИХ МЕДІЙНИХ ТЕКСТІВ

У статті йдеться про лінгвопрагматичні особливості риторичних питань сучасної французької мови, звертається особлива увага на їх поліфонічний характер і особливості використання в заголовках медійних текстів.

Ключові слова: риторичне питання, поліфонія спілкування, висловлення, діалогічні відношення, модальність, прагматична спрямованість, категорія питальності.

В статье идёт речь о лингвопрагматических особенностях риторических вопросов французского современного языка, обращается особое внимание на их полифонический характер и особенности использования в заголовках французских медийных текстов.

Ключевые слова: риторический вопрос, полифония общения, высказывание, диалогические отношения, модальность, прагматическая направленность, категория вопросительности,

The article deals with the linguistic and pragmatic characteristics of rhetorical questions in modern French, paying special attention at their polyphonic character and at their use in the headlines of texts in French media.

Key words: rhetorical questions, polyphony of communication, statement, dialogic relations, modality, pragmatic orientation, category of interrogation.

Актуальність долідження зумовлено тим, що у наш час категорія питальності стає поширеною в сучасному демократичному суспільстві – у медійному дискурсі поширюється термін “questionnement”. Тобто спостерігається відхід від роздумів про прийняття рішення, замість вирішення проблеми запропоновується постановка питання, що є адресованим суспільству або для перегляду сталих принципів. Часто саме риторичні питання представляють заголовки статей періодичних видань, тобто питальність стає категорією соціально-комунікативної спрямованості. Як відомо, даний вид інтеррогативів завжди відзначався своєю неоднорідністю як в структурному так і в семантичному плані, і звідси відсутність певного

сталого визначення риторичного питання. Про це свідчить і термінологічна неузгодженість сучасних синтаксичних теорій, в яких висловлення питальної форми з непитальним експресивно-емоційним змістом визначається як риторичне питання [1:389], “заперечно-питальне речення” [2:34], “псевдопитання” [3:110], “невласне-питальні речення” [4:23] тощо [5:19]. Сам термін “риторичне питання” використовується впродовж століть не стільки для відображення певної чітко визначеної мовної реалії, скільки для визначення мовленнєвого засобу, який використовується в ораторській практиці, полемічному діалозі, вивчається риторикою [6:348].

Метою дослідження стало виявлення лінгвопрагматичного аспекту риторичних питань, а саме їхній поліфонічний характер у заголовках статей французької сучасної преси за для вивчення ступеню соціального впливу періодичного видання на читача за умови відсутності безпосереднього контакту між комунікаторами, також було поставлено за мету виявлення основних функцій, що виконують риторичні інтеррогативні заголовки, та їхніх типів.

Об’єктом дослідження став лінгвопрагматичний аспект риторичних питань, їхній поліфонічний характер.

Предметом дослідження стали риторичні інтеррогативи сучасної французької мови.

Матеріалом дослідження послужили інтеррогативи заголовків французьких періодичних видань.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше відбулося дослідження риторичних питань з огляду на їх поліфонічний характер та його вплив на визначення основних функцій риторичних питань та їхніх типів у заголовках медійних текстів.

В основі класифікації риторичного питання покладено дві взаємопов’язані ознаки: інтенційність і модальність, які знаходяться у відношенні перехрещених кіл: комунікативна спрямованість не збігається з модальним відношенням до дійсності, вираженим у цьому риторичному питанні. Інколи ці терміни використовуються за значенням латинських коренів: *interrogation* і *subjection*. У більшості випадків виділяється також фігура, яка має назву *doute*. Вона позначає особливий випадок, коли робиш вигляд, що маєш якісь сумніви, із метою змусити слухача помітити правдиві факти, на які він не звертає увагу.

Риторичне питання є одним із проявів поліфонії у спілкуванні. Так, М. М. Бахтін визначає риторичне питання таким чином: “дуже часто мовець (або письменник) у межах свого висловлення ставить питання, сам на них відповідає, протирічить собі самому і т. ін. Але ці явища ні що інше, як умовне розігрування мовленнєвого спілкування. Таке розігрування є характерним для риторичних жанрів” [7:23]. Він наполягав, що “висловлення, незалежно від його комунікативної спрямованості, є ланкою у ланцюзі мовленнєвого спілкування, і його неможливо відірвати від попередніх ланок, які визначають його, породжуючи в ньому прямі відповідні реакції і діалогічні відгуки” [7:45]. Хід подій розвивається на межі двох свідомостей, двох суб’єктів. Це завжди діалог складних взаємовідносин тексту (предмету дослідження) і контексту, що утворюється, в якому реалізується оцінна думка вченого. Це завжди зустріч двох текстів – готового і тексту, що утворюється, тобто зустріч двох суб’єктів, двох думок, двох точок зору.

Таким чином, інтеррогативне риторичне висловлення характеризується діалогічними зв’язками з іншими, які існували до нього, і які будуть з’являтися й існувати в майбутньому.

Діалогічні відношення між висловленнями відносяться до металінгвістики: вони не можуть бути охарактеризованими лише з логічної чи лінгвістичної точки зору. Вони лише можливі між цілими висловленнями різних мовленнєвих суб’єктів. Два висловлення віддалені одне від одного і в часі і в просторі; у смисловому зіставленні виявляють діалогічні відношення при умові існування між ними спільності теми, точок зору. Будь-який огляд по історії конкретного наукового питання створює діалогічне зіставлення (висловлень, суджень, точок зору). Спільність проблеми породжує діалогічні відношення.

Для кожного висловлення основною метою є бути почутим, що є завжди проявом діалогічних відносин. “Воно вступає в діалог, який не має смислового закінчення” [7:38]. Висловлення, у тому числі і питальне, є неповторним, історично єдиним індивідуальним цілим.

Отже, можна зазначити, що у риторичному питанні прагматична спрямованість не є запит інформації, а підтвердження, констатація існування багатьох точок зору з приводу конкретного питання. Найбільш яскраво головний зміст цього виду питання втілюється в тій

фігурі, яку ритори назвали “*риторичний запит*” (*interrogation* або *erotesis*). Це питання, яке містить категоричне заперечення або ствердження.

Заголовок як компонент композиційної структури мікротексту покликаний виразити основну мету повідомлення, встановити контакт з читачем, привернути його увагу, викликати зацікавленість до теми матеріалу, що публікується. У той же час заголовок актуалізує найбільш важливу інформацію повідомлення та слугує дієвим засобом впливу на її сприйняття читачем.

Опосередкований характер комунікації в системі “адресант-адресат” зумовлює спектр функцій, які виконують статтеві заголовки: інформативну, оцінну, спонукальну та інтригуючу, як вважає Коваленко А. М. [8]. “Прагматичність заголовка зумовлюється його спрямованістю в трьох напрямках: орієнтація на наступний текст (його перспективний характер), його автоцентричність (реалізація авторських інтенцій, авторського бачення світу) і його антропоцентричність (орієнтація на адресата, тобто задоволення його інформаційних, естетичних і духовних потреб), які перетворюють заголовок у дійовий засіб прагматичного впливу. Отже, заголовок служить показником прагматичної природи тексту і впливає на його інтерпретацію” [8:12].

На нашу думку, риторичні інтеррогативні заголовки виконують лише деякі з зазначених функцій, а саме:

Інформативну, яка передбачає наявність у заголовках опорних елементів, які забезпечують висвітлення основного змісту повідомлення, однак залишають поза увагою окремі деталі повідомлення, що заохочує читача звернутися до всієї статті:

“*Qui est Bill Clinton raconté par Bill Clinton?*” [9:11].

“*Qui va payer la baisse des prix dans la grande distribution?*” [10:11].

Виконуючи *оцінну* функцію, назва статті експліцитно чи імпліцитно виражає оцінку адресантом подій, про які йдеться у статті:

“*Une baisse des prix indolore?*” [11:23].

Прикметником-епітетом автор ставить під сумнів процес зниження цін.

“*Permis d’émission, la France va-t-elle dans le bon sens?*” [12:9].

Зазначене словосполучення виступає маркером невпевненості позитивного оцінювання фінансової операції в країні.

Заголовок, в якому виражається заклик до дії, виконує спонукальну функцію:

“Et pourquoi pas accorder la double nationalité à ceux qui le souhaitent?” [13:45]

Маркером спонукальної форми виступає питальний прислівниковий зворот *“pourquoi pas?”* з інфінітивом – *“чому б ні ...”*, який підштовхує до певних роздумів і дій.

Функцію зацікавлення виконують заголовки, які спонукають читача до певного тлумачення змісту, викликаючи здивування та подив, але не дозволяючи заздалегідь зробити висновок про зміст повідомлення:

“En démissionnant les directeurs de France-Inter et France-musique, le nouveau président de Radio France a su se rendre impopulaire en quelques jours. Faux départ ou mauvais procès?” [14:76]

Даний заголовок може бути розподілений на дві підгрупи. У першій надається інформація про подію. Друга вводить читача до *інтригуючої* ситуації про причини того, про що йдеться у першій частині і розрішення ситуації, що виникла.

Таким чином, заголовки газетних мікротекстів-повідомлень є поліфункціональними. Наприклад, заголовок:

“La France a-t-elle le vin triste?” [15:17] водночас виконує такі функції:

Інформативну, бо містить тему статті – *“La France”*,

Зацікавлення, не дозволяючи читачеві зробити висновки про зміст тексту, що заохочує його звернутися до всієї статті.

Заголовок мікротексту-повідомлення як репрезентант тексту передає певну інформацію про події, які відбуваються у світі, тобто певним чином співвідноситься зі змістом об'єктивної дійсності. Це положення є ключовим для встановлення семантичних особливостей заголовка.

Семантика риторичних заголовків мікротекстів-повідомлень формується навколо опорних елементів – *Хто? Що? Де? Коли?* У результаті згортання всіх складників тексту, вибір зазначених елементів у назві статті, які співвідносяться зі змістом тексту, зумовлює наступні типи заголовків:

1. *заголовок-резюме*, якому притаманним є максимальна наявність опорних елементів тексту, які в компресованій формі передають його зміст. Серед заголовків цього типу розрізняють, в залежності від ступеня об'єктивності передачі змісту,

а). *Інформативно-нейтральні*

б). *Інформативно-оцінні*, до яких відносяться саме риторичні інтеррогативні заголовки, які надають певну оцінку подіям, що розгортаються в тексті, і які водночас ставлять під сумнів це оцінювання, надаючи право читачеві визначитися в оцінці:

“L’industrie est-elle compétitive?” [16:11]

“La guerre douce est-elle possible?” [17:17]

“Comment un tel gouvernement sans institutions sécuritaires, qui s’écroule dès le premier affrontement, dont le ministre de l’Intérieur se cache dans un bunker de crainte, peut-il assurer la sécurité des Irakiens?” [18:7] – в імпліцитній формі, яка надається у виді опису становища в країні, надається негативна оцінка автора.

2. *заголовок-індикатор* указує на предмет повідомлення, але не містить інформації, яка дозволяє заздалегідь передбачити зміст статті. Семантика заголовка-індикатора максимально згорнута та має мінімальну кількість опорних елементів. Зазначений тип заголовку може вказувати на певний суб'єкт дії:

“Où vont les hommes?” [19:56]

Чи на певну ситуацію:

“D’autres pays européens sont-ils menacés d’attentats?” [20:12]

Для того, щоб дізнатися, про кого саме та про яку загрозу інформують заголовки, читачеві необхідно звернутися до всього тексту.

3. *заголовок-локалізатор* має усічену форму та закінчується інколи трьома крапками після знаку питання. Така форма заголовка привертає читача й заохочує ознайомитися з усім текстом, оскільки заголовок не дає повномірно передбачити зміст повідомлення:

“Risque de vietnamisation?” [21:56]

“A quoi sert le féminisme aujourd’hui?” [22:8]

“Mais que font les linguistes?” [23:58]

- у даних назвах статей виступають сталі риторико-емотивні інтеррогативи з яскраво вираженим емоційним забарвленням, що

набувають стильову ознаку емоційно-забарвленого повсякденного спілкування.

Аналіз характерних ознак заголовка є неможливим без урахування його прагматичного аспекту, тобто відношення назви до отримувача інформації. Основний прагматичний зміст заголовка полягає в тому, що він використовується як засіб привернення читачького інтересу.

Таким чином, в якості **висновків** можна зазначити, що дані питання мають виразний поліфонічний характер, синкретично виражаючи питально-відповідну єдність. Питальний заголовок як компонент композиційної структури медійного тексту стає основним засобом проблематизації певної теми, вираження основної мети повідомлення, встановлення контакту з читачем, привернення його уваги, інтересу до матеріалу, що публікується.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Риторический вопрос / Ольга Сергіївна Ахманова // Словарь лингвистических терминов. – М., 2004. – 570 с.
2. Распопов И. П. Вопросительные предложения / Игорь Павлович Распопов // РЯШ. – 1958. - № 1. - С. 34-37.
3. Шевякова В. Е. Актуальное членение вопросительного предложения / Валентина Євгенівна Шевякова // Вопросы языкознания. – 1974. - № 5. – С. 107-116.
4. Голубева-Монаткина Н. И. Проблема классификации вопросов диалогической речи (“Теоретический мир классификации”) / Наталія Іванівна Голубева-Монаткіна // Уч. Зап. Тарт. гос. ун-та. – Тарту, 1990. – Вып. 911. – С. 18-26.
5. Загороднова А. А. Риторический вопрос в контекстуально-семантическом аспекте / Анна Андріївна Загороднова // Норма и вариативность в германских языках. - Ярославль, 1989. – С. 15-20.
6. Горелов В. И. О природе риторического вопроса / Володимир Іванович Горелов // Известия. АН СССР. - Серия литературы и языка. – М.: 1966. - Т. 25. - С. 347-349.
7. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Михайло Михайлович Бахтін. - М.: Искусство, 1979. – 237 с.
8. Коваленко А. М. Заголовок англомовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика (на матеріалі тижневика *Newsweek*): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Андрій Миколайович Коваленко; Київськ. нац. лінгв. ун-тет. – К., 2002.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. *Le Nouvel Observateur*. - 24.06.2006. – 59 p.
10. *Le nouvel économiste*. – 2004. - № 1263. – 64 p.
11. *L'équipe*. – 2004. - № 18273. – 57 p.
12. *Libération*. – 2003. - № 73. – 37 p.
13. *Le nouvel observateur*. – 24.06.2003. – 45 p.
14. *Paris Match*. – 2004. - № 2874. – 87 p.
15. *Le monde*. - 21.08.2004. – 25 p.
16. *La gazette*. – 2004. - № 117. – 15 p.
17. *Le nouvel Observateur*. - 30.06.2004. – 54 p.
18. *L'équipe*. – 2003. - № 18273. – 45 p.
19. *Paris Match*. – 2003. - № 2874. – 63 p.
20. *La Libération*. – 2004. - № 75. – 35 p.
21. *Le nouvel Observateur*. - 18.07.2004. – 59 p.
22. *Paris Match*. – 2004. - № 2874. – 78 p.
23. *Sciences et vie*. - 08.2005. – 63 p.

АФАНАСЬЄВА О. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ ПОЛІТИКА В ЛІНГВОКУЛЬТУРНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СУЧАСНОЇ ФРАНЦІЇ

У статті йдеться про лексико-семантичні та культурологічні процеси інтерпретації та функціонування концепту ПОЛІТИКА у мовнокультурній картині світу сучасної Франції.

Ключові слова: політика, концепт, картина світу, суспільно-політичний словник.

Статья посвящена исследованию лексико-семантических и культурологических процессов интерпретации и функционирования концепта ПОЛИТИКА в лингвокультурной картине мира современной Франции.

Ключевые слова: политика, концепт, картина мира, общественно-политический словарь.

The article deals with the analysis of lexical, semantic and cultural processes of interpretation and functioning of the concept POLITICS in the modern French lingual and cultural representation of the world.

Key words: politics, concept, representation of the world, sociopolitical vocabulary.

Актуальність дослідження концепту ПОЛІТИКА зумовлено тим, що цей концепт є одним із ключових елементів суспільно-політичної концептосфери, виникнення якого сягає найдавніших часів, а роль у сучасному суспільстві є надзвичайно важливою.

Метою даної статті є виявлення та опис семантичних та функціональних особливостей концепту ПОЛІТИКА в лінгвокультурній картині світу сучасної Франції.

Предметом дослідження є семантичні та лінгвокультурні особливості інтерпретації та функціонування концепту ПОЛІТИКА у сучасній французькій мові та відповідній лінгвокультурній картині світу.

Об'єктом аналізу є концепт ПОЛІТИКА в лінгвокультурній картині світу сучасної Франції.

Наукову новизну обраної проблеми зумовлено відсутністю системних лінгвокультурологічних досліджень сучасної французької концептосфери політики та суспільно-політичного словника, який її вербалізує, зокрема базового концепту ПОЛІТИКА у французькій лінгвокультурній картині світу.

Як відомо, основною функцією картини світу є фіксація і збереження всього комплексу знань та уявлень даної спільноти.

© Афанасьєва О. М.

Водночас існування різних видів людської свідомості зумовлює специфічне осмислення світу кожним із них, що дає змогу говорити про множинність картин світу: наукову картину світу, картину світу національної спільноти, концептуальну картину світу, ціннісну картину світу [1:204], картину світу окремої людини [2:3]. У загальнонародній наївній мовно-культурній картині світу переважають концептотвірні засади конкретного, образного, чуттєвого, етнокультурно маркованого та відповідні принципи вербалізації. Наукова картина світу, навпаки, тяжіє до абстрактного, універсального, інтернаціонального, не залежить, з погляду Ю. Д. Апресяна, від мови, якою вона описується [3:59], а її семантична основа спирається на систему відповідних одиниць – термінів, які вербалізують абстрактне поняття або концепт у його першому значенні, за Ю. С. Степановим [4:43].

Якщо поняття “картини” позначає сукупність уявлень у людській свідомості, то референція до світу як об’єктивної даності та її суб’єктивації свідомістю людини розглядається в логіко-семантичній площині як теорія можливих світів (С. Кангер, Р. Монтегю, С. Кріпке, Я. Хінтікка, Ж. Фоконьє), а також у теоріях мовної семантики, зокрема, за принципом антропоцентричної організації. Так, Ф. Растьє виділяє три антропічні зони – ідентичності (з особовими, часово-просторовими та модальними вимірами (*je, nous, maintenant, ici, certain*)), ближню (проксимальну) (*tu, vous, naguère, bientôt, là, probable*) та дальню (дистантну) (*il, on, ça, passé, futur, là-bas, ailleurs, possible, irréel*). Зони ідентичності та ближня, розділені емпіричною межею, утворюють світ евіденціальності, а дальня зона, відмежована від інших трансцендентним кордоном, утворює світ відсутності [5:192–193].

Таким чином, загальну мовну картину світу розташовано на емпіричній межі. Вона актуалізується у двох напрямках – суб’єктоцентричному, який є основою індивідуальної картини світу, ідіолекту, індивідуальних дискурсивних практик, та суспільно орієнтованому, який є базисом для виокремлення суспільних практик та відповідних суспільно-професійних дискурсів. Наукова картина, розташована в координатах світу дискантного, вербалізується у відповідних терміносистемах та наукових дискурсах. Виходячи з такого розуміння, семантичний простір

політики у її феноменальному та подієвому виявах, професійній практиці бере початок на емпіричній межі світів ідентичності та близькості, а політологія розташовується на трансцендентній межі світу дистантного. На емпіричній межі визначальними стають практично орієнтовані засади певного “політичного кодексу”, а на межі зі світом відсутності – принципи наукової рефлексії, яка організує емпіричне політичне знання в політологічне у формі концепцій, теорій, продукуючи в результаті цього процесу твори відповідних наукових жанрів.

Картина світу як будь-який пізнавальний образ спрощує й схематизує дійсність, що дає змогу виділити з безмежного розмаїття реального світу ті його сутнісні зв’язки, пізнання яких складає основну мету науки [6:20]. Саме поняття картини світу виходить із системної організації поняттєвої основи світосприйняття певної спільноти чи окремої людини. Принципи організації знання та досвіду, базові для цієї структури, вивчаються сучасною наукою в рамках когнітивістського напрямку як фреймові структури (М. Мінський), зокрема типологія базисних фреймів С. А. Жаботинської, схеми, сценарії, когнітивні моделі (Дж. Лакофф), ментальні простори (Ж. Фоконьє і М. Тернер). У мовному плані це універсальне, глобальне знання або його фрагмент представлено передусім у лексичному та фразеологічному складі мови, дослідження яких є основою вивчення мовної картини світу [2:3].

У сучасному суспільстві відбувається складна стратифікація концептосфери політики. Вона утворюється з: 1) загальнонаціональної основи вербалізованих наївних, конкретних, навіть образних уявлень про політичну організацію суспільства; 2) професійного виміру політики та політичної практики (політико-правової, політико-адміністративної, агітаційно-пропагандистської); 3) науково-популярних уявлень про політику, зокрема медіатизованих у ЗМІ; 4) політологічних знань у пошуковому та навчальному аспектах.

У суспільно-політичній галузі відбувається двоспрямований процес активного впровадження політичного словника до широкого вжитку, а з іншого – процес політологічної концептуалізації і часткової чи повної термінологізації певних номенів, які не

відносяться до цієї галузі. Цей процес відбувається як взаємодія наукової та наївної, а також медійної картини світу, що зокрема відображено в різного роду словниково-довідкових виданнях. Б. В. Добров та Н. В. Лукашевич, дослідивши взаємодію загальної лексики і термінології в російській мові, наголошують на існуванні широкої предметної галузі, а саме суспільно-політичної, яка займає проміжне положення між загальнозначущою системою понять і професійними понятійними системами, частково з ними перетинаючись [7].

Неоднозначність побутових уявлень про політику пов'язано зі складністю й багатогранністю її виявів як явища надзвичайно складного, соціальний, гуманістичний, культурний, ідеологічний зміст якого є багатоманітним і різноплановим [8:25]. Саме тому побутують різні наукові тлумачення, в яких політика постає як: одна зі сфер життєдіяльності суспільства; як система певних суспільних відносин, взаємодія класів, націй, держав між собою і з владою; сукупність дій, заходів, установ, за допомогою яких узгоджуються інтереси різних верств населення; прагнення здобуття і використання державної влади, цілеспрямованого впливу на неї; участь у справах держави, у визначенні форм, завдань, змісту її діяльності; наміри, мета і способи дій правлячої еліти та її оточення; прояви хитрощів, обережності, таємничості, ухилянь, обачності.

Перелічені варіанти інтерпретації політики не вичерпують багатоманітності її визначень, а лише відображають найважливіші з них. Узагальнюючи вищезазначені іпостасі політики, сучасні політологи пропонують її наступне визначення: “Політика – сукупність заходів та інституцій, за допомогою яких відбувається управління суспільними справами, задоволення окремих, корпоративних, групових інтересів, узгодження частин структурованого суспільства, координування інтересів різних соціальних груп, задоволення інтересів панівних верств (через подання їх як загальних) та дійсне задоволення загальних інтересів” [9:296]. Таким чином, політику розглядають:

- як *систему дій*, яка ієрархічно вибудовує відносини між різними соціальними групами з приводу завоювання домінуючої ролі в суспільстві;
- як *дію політичних інституцій*, ланок політичного організму

щодо організації найоптимальніших умов та норм свободи особи;

- як *надію* кожної людини *брати участь у здійсненні влади або впливати на її розподіл у державі* та завжди знаходити зустрічне розуміння інших членів суспільства щодо своїх дій (М. Вебер);
- як *причинно зумовлену, ситуативно змінну за формою та орієнтацією діяльність*, яка служить практичній організації суспільства; і саме таким чином політика задає суспільству адекватні його сутнісним основам структури, форми, створює конвенції, інститути, закони і правила, змінює ситуацію і дає змогу людині адаптуватися в умовах, що змінюються в часі і просторі [10:9–10].

Поняття політики є тісно пов'язаним з поняттям влади, позначаючи передусім інструмент для досягнення і здійснення влади. Для цього терміна є характерною певна “двоїстість”, адже думка в суспільстві про політичну діяльність завжди роздвоювалася:

— політична діяльність може розцінюватись як “благородна справа”, якою її вважав Аристотель. У цьому випадку політика – це мистецтво управління суспільством, спрямоване на його об'єднання навколо вищої мети;

— політична діяльність, навпаки, може вважатися “вульгарною справою”, бо політика – справа брудна, принизлива, яка зводиться то до “марних політичних ігор”, то до “пустих балачок”, то до “непомірного марнолюбства”, до обману [11:20].

У наукових колах оцінка сфери політичної діяльності також не є єдиною: 1) згідно з “розмежувальною” тезою, політика – один із різновидів громадської діяльності, що має свої цілі та специфічні правила; 2) згідно з “екстенсивною” тезою, політика – явище універсальне, без якого суспільство не може обійтися: “Політика – це все: вибори глави держави, виховання дітей, пісні Жоржа Брасенса і т. ін.” [там само]. Так само позначено різними конотативними, оцінними, асоціативними, прив'язаними до конкретних подій, колективної пам'яті значеннями семантичне наповнення концептів NATION, ETAT, PATRIE в уявленнях пересічних французів [12].

Аналізуючи понятійне поле політики, Ж. Бодуен відзначає, що в англійській мові є два терміни для позначення політики: термін *policy* означає “результати дії уряду”, тобто програми, рішення, дії владних структур; термін *politics* означає скоріше “процес”, пов'язаний з реалізацією і завоюванням державної влади в окремому суспільстві [11:16]. Деякі автори (наприклад, Ж. Бюрдо, П. Бро) свого часу пропонували вживати два терміни, які розрізняються за граматичним родом: “*politique*” у чоловічому роді повинно означати комплекс правил, які забезпечують єдність та непорушність певного соціального простору; “*politique*” у жіночому роді означає арену, де зустрічаються, змагаючись між собою за владу, окремі діячі та угруповання [там само]. Слід зазначити, що в сучасній французькій політології вживання обох термінів стало регулярним явищем.

Лексему *politique* (від гр. *politikos* (*polis*)) зафіксовано у французькій мові у 1265 р., але поширення вона набула, починаючи з XVII ст. Французькі лексикографічні джерела “*Petit Robert*” [13] і “*Petit Larousse*” [14] визначають її, як: 1) мистецтво і практику управління суспільством (державою, нацією), 2) спосіб управління державою чи ведення зносин з іншими державами, 3) сукупність державних справ, 4) узгоджений спосіб ведення справ (стратегія, тактика).

Цей термін є опорним у численних сполученнях, які визначають його відносно структур та органів влади (*la politique d'un président, d'un ministre*), різних сфер суспільного життя (*politique culturelle, sociale, agricole; politique de l'emploi, des prix; politique économique, financière, fiscale; politique douanière, commerciale; politique commerciale d'une entreprise*), методів та способів управління (*politique conservatrice, libérale, de droite, de gauche; politique d'austérité*), у внутрішньому та зовнішньому планах (*politique intérieure, politique extérieure ou politique étrangère, la politique européenne de la France*). Досить часто цей термін супроводжується оцінним означенням (*une bonne, une mauvaise politique*) чи таким, яке включає оцінні семи (*politique étrangère pragmatique, du moindre effort, du pire*) або є метафоричним (*politique des petits pas, de la chaise vide, de la main tendue, de l'autruche*). На позначення політики у знижено фамільярному реєстрі використовується дериват *politicaillerie*.

У процесі розвитку політичного аспекту життя суспільства сформувалися синонімічні кореляції для позначенні різних видів політики шляхом утворення абстрактного іменника з суфіксом *-isme* від означального політики: *politique de coexistence pacifique – pacifisme; politique de neutralité, de non-intervention – neutralisme, d'intervention – interventionnisme; politique expansionniste – expansionnisme, politique colonialiste – colonialisme; politique fondée sur la primauté de la nation – nationalisme; politique de protection de qn, qch – protectionnisme.*

Лексема *politique* утворює цілісне морфосемантичне поле, де є заповненими всі позиції: предмета, ознаки, діяча, дії, обставини.

Прикметник *politique* означає “той, що відноситься до”: 1) управління державою (*pouvoir politique, décisions politiques, régime politique*), 2) організації та здійснення влади в організованому суспільстві, управління державою (*les institutions politiques, les réformes politiques, les droits politiques, les assemblées politiques, les frontières politiques, les milieux politiques, un homme, une femme politique, l'unité politique, la communauté politique*), 3) теорії управління, влади (*la pensée politique, les idées politiques, les doctrines politiques, les études politiques, les sciences politiques, l'histoire politique, la géographie politique*), 4) відношень уряду й опозиції, влади та боротьби навколо влади (*la vie politique, le parti politique, la carrière politique, l'actualité politique, la journée, la semaine politique, la situation politique, la crise politique, les revendications politiques, les délits, les crimes politiques, les procès politiques, un détenu, un prisonnier politique, le marketing politique, les facteurs politiques, la force politique, les opinions politiques, les tendances, les attitudes, les positions politiques, les sympathies politiques, les adversaires, les opposants, les amis politiques, le débat politique, le journal politique, le scénario politique, l'univers politique*).

У сучасному французькому суспільстві спостерігаються активні процеси все більшого залучення пересічної людини до політичної галузі, її впливу на політику, активізації її ролі як громадянина. З цією метою засновуються численні Інтернет-сайти, блоги, форуми, де надається базова інформація, пояснюються основні поняття, відбувається обговорення політичних подій, діяльності політиків та

політичних партій, угруповань, інтерпретація понять та термінів і навіть формування новотворів (наприклад, назва сайту *Sarcofrance*). Слід відзначити роль Інтернету та суспільно-видавничих проєктів щодо популяризації словника, який є своєрідним “перехідним містком” між професійно-політичними і загальнонародними уявленнями про політику (наприклад, словника виборів, парламентського словника в мережі Інтернет). Крім того, у світовій мережі можна знайти і критично-іронічне тлумачення політичного словника в його використанні тим чи іншим політичним лідером у дусі критичного дискурс-аналізу.

Аналіз довідкової літератури, призначеної для широкого кола користувачів, дозволив виділити такі основні рубрики, як: суспільно-політичні відносини, суспільно-політичні події, політична діяльність, установчі та регулювальні акти, політичні актори (особи, угруповання, спільноти, території, установи, органи), права і обов’язки (суспільно-політичний статус), суспільно-політичний устрій, політичні доктрини, принцип та процедури політично-адміністративної діяльності, комунікативний аспект, символи, власні імена.

Так, “*Dictionnaire des termes politiques*” Д. Рену та Д. Мішеля [15] включає 544 статті, серед яких значне місце посідають терміни, які відносяться до соціального захисту людини (*aides d’État, assurance sociale*), забезпечення її громадянських прав, відносин з державою та обов’язків (*charges, impôt sur le revenu, impôts locaux, contribution sociale généralisée*), суспільної ролі як громадянина (*citoyenneté européenne, civisme*) та участі в державних справах (*abstention*), пояснення ролі та функціонування державних органів, установ, міжнародних організацій (*administration centrale, agence européenne pour la sécurité et la santé des travailleurs, Assemblée législative, Assemblée locale, Assemblée nationale*), основних установчих актів (*acte communautaire, Acte unique européen, Article 16, bloc de constitutionnalité*).

Загальний політичний словник є суб’єктоцентричним, тобто має практичне спрямування – зрозуміти та вміти орієнтуватися і практично діяти в царині суспільно-політичних відносин, реалізувати суспільні функції громадянина. Він слугує містком до переходу базових термінів словника політики як професійної галузі

до ідіолекту нефахівця, актуалізує важливі для пересічного громадянина спеціальні терміни, номенклатурні позначення.

Спробою представлення політичної картини світу сучасної Франції можна вважати такі видання енциклопедично-ідеографічного типу, як “Dictionnaire des questions politiques. 60 enjeux de la France contemporaine ” [16] та “La Politique en France. Dictionnaire historique de 1870 à nos jours” [17]. Перший із них є певною заявкою на представлення загальної політичної картини сучасної Франції, проте за своєю структурою це – енциклопедичний словник, де 60 базових для сучасного французького громадянина питань, обраних авторами даного видання та сформульованих як поняття-проблеми, розташовані в алфавітному порядку. Таким чином, йдеться скоріше про окреслення загального кола політичних проблем французького суспільства, втілених у таких поняттях, як суспільно-політичний актор (*classe sociale, élite politico-administrative, État-nation, État-providence, extrême droite, extrême gauche, génération, social-démocratie*), його характеристики (*citoyenneté, civisme, laïcité, langue française, précarité, exception culturelle, exclusion*), форми і принципи його існування та діяльності в демократичному суспільстві, обстоювання інтересів громадян (*action collective, assimilation, clivage, communication politico-institutionnelle, décentralisation, décision politique, politique de défense, écologie politique, élections, éthique, européanisation, évaluation des politiques publiques, fédéralisme, financement de la vie politique, idéologie*).

Структура словника “La Politique en France. Dictionnaire historique de 1870 à nos jours” є більш повною спробою відображення політичної картини Франції в історичному періоді республіканського устрою, яку засновано на базових когнітивних моделях (подієвих, діяльнісних, таксономічних, актантних, реляційних, часових), які організують ментальний простір політичного знання та досвіду широкого загалу читачів у різних дискурсивних модусах – як нарація, опис, дефініція, міркування, діалог. Загальну структуру політичного знання, актуального для сучасних французів, представлено в коротких вступних нарисах (*Synthèses*), де виділяються загальні теми, які є ключовими поняттями даної галузі (*la vie politique, la République, les partis, les*

démocraties, la classe politique, la société française), та основні аспекти (*évolution, rôles*) і модальності (*équivoques, aimer, affaiblir*) їх представлення. Рубрику “*La politique en question*” побудовано як відповіді на питання, які ставить французьке суспільство: *Faut-il changer les institutions de la Ve République ? Pourquoi parle-t-on toujours de réformer l'État ? La mondialisation frappe-t-elle d'impuissance les politiques publiques ? L'opposition entre la droite et la gauche a-t-elle encore un sens ? Un “blairisme” à la française est-il possible ? Est-il vrai que tout se décide désormais à Bruxelles, et non à Paris ? Les hommes politiques sont-ils corrompus ? Les médias sont-ils devenus les maîtres du jeu politique ? Sommes-nous entrés dans une “république des juges” ? Le contrat doit-il se substituer à la loi ? Le modèle français d'intégration est-il menacé ?*, де наголос ставиться на проблемах загроз, змін, невизначеності засад сучасної демократії.

Представлений матеріал прив'язано до певних аспектів життя, різних суспільних практик: сімейного життя, економіки, суспільних відносин, комунікації, міжнародного життя, конкретних подій, часово-просторових координат. Такий словник є переходом від суб'єктоцентричної найвної картини світу (у сучасному світі нерідко протестної, абстенціоністської, оцінно-негативної), яка базується на власному життєвому довіді, до суспільно орієнтованої та національно маркованої “об'єднавчої” політичної картини, де розкриваються причинно-наслідкові зв'язки, обставини виникнення того чи іншого явища, політична сутність події. Водночас таке представлення політичних уявлень виходить передусім із конструювання точки зору на політику обізнаного суспільно активного громадянина – “внутрішнього споживача” і, з огляду на джерела та спосіб представлення, є картиною медіатизованою. Політична реальність конкретизується і прив'язується до часово-просторових координат, які метонімічно позначають певні інституції, установи (*Bruxelles, Elysée*), події (*mai 1968*), набувають символічного значення (*Colombay*). Особливий акцент ставиться на конкретних подіях, які стали політичними символами чи навіть міфами (зокрема, відома “справа Дрейфуса”), водночас уводяться нові реалії суспільного життя, наприклад, *universités d'été*.

Таким чином, проведений аналіз показав активні лексико-семантичні та лінгвокультурологічні процеси, які віддзеркалюють

активне осмислення та переосмислення концепту ПОЛІТИКА у сучасному французькому суспільстві, кореляції побутового, медійного та наукового його вживання. Перспективними вважаємо подальші розвідки в царині сучасного французького суспільно-політичного словника та відповідної концептосфери, а також зіставні дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Елена Михайловна Вольф. – М.: Наука, 1985. 2. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / Олег Александрович Корнилов. – М.: ЧеРо, 2003. 3. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Юрий Дереникович Апресян // Избранные труды. – Т. I. – М.: Языки русской культуры, 1995. 4. Степанов Ю. С. Концепт / Юрий Сергеевич Степанов // Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Языки русской культуры, 1997. – С. 40–76. 5. Rastier F. L'action et le sens pour une sémiotique des cultures / François Rastier // Journal des anthropologues. – 2001. – № 85–86. – P. 183–219. 6. Степин В. С. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации / Степин В. С., Кузнецова Л. Ф. – М.: ИФРАН, 1994. 7. Добров Б. В. Взаимодействие лексики и терминологии в общезначимой сфере языка / Б. В. Добров, Н. В. Лукашевич // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: труды международ. конф. "Диалог 2004". – М.: Наука, 2004. – С. 172–178. 8. Політологія: [навч. посібник] / ред. О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко]. – К.: ВЦ "Академія", 2006. 9. Кирилюк Ф. М. Політологія Нової доби: [навч. посібник] / Федір Михайлович Кирилюк. – К.: ВЦ "Академія", 2003. – 304 с. 10. Політологія: історія та методологія / [В. П. Андрущенко, В. Г. Антоненко, Л. О. Ануфріїв та ін.]. – К.: Здоров'я, 2000. 11. Baudouin J. Introduction à la science politique / Jean Baudouin. – P.: Dalloz, 2004. 12. Peloille B. Le vocabulaire des notions "nation", "État", "patrie". Quelques résultats d'enquête / Bernard Peloille // Revue française de science politique. – 1983. – Vol. 33. – № 1. – P. 65–108.

ДОВІДНИКИ

13. *Nouveau* Petit Robert: dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. – P.: Robert, 1996. – XXXV, 2552 p. 14. *Petit Larousse* illustré. – P.: Larousse, 2007. – 1856 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

15. Renou D. Dictionnaire des termes politiques. Noms communs et noms propres pour comprendre les institutions / D. Renou, D. Michel. – P.: Editions De Vecchi C.A., 2006. – 157 p. 16. *Dictionnaire* des questions politiques. 60 enjeux de la France contemporaine: [sous la dir. de N. Haudegand et P. Lefébure]. – P.: Les Editions de l'Atelier – Editions Ouvrières, 2000. – 253 p. 17. *La Politique* en France. Dictionnaire historique de 1870 à nos jours: [sous la dir. de T. Ferenczi]. – P.: Larousse, 2004. – 479 p.

БАБЧЕНКО Н. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СИНТЕТИЧНІСТЬ ГРАФІЧНИХ ЗАСОБІВ СУЧАСНОЇ РЕКЛАМИ

Статтю присвячено використанню та взаємодії графічних засобів, що використовуються в сучасній французькій рекламі.

Ключові слова: графіка, орфографія, піктограма, ідеограма, параграфемні засоби.

Статья посвящена использованию и взаимодействию графических средств, используемых в современной французской рекламе.

Ключевые слова: графика, орфография, пиктограмма, идеограмма, параграфемные средства.

The article deals with usage and interaction of graphical means used in modern french advertisement.

Key words: graphics, orthography, pictogram, ideogram, paragraphemic means.

Для сучасної культури характерне створення синтетичних способів самовираження, прагнення надати їм всеохоплюючого характеру, задіяти максимальну кількість можливих способів передачі інформації. Синтез літератури, каліграфії та живопису здавна був характерною рисою країн з піктографічним та ідеографічним письмом, особливо Японії та Китаю [1]. Активний розвиток цього процесу в Європі розпочинається наприкінці ХІХ– на початку ХХ ст.: шляхи об'єднання живопису, музики, поезії і танцю шукали представники течії футуризму у різних сферах мистецтва та їх численні наступники. Досить назвати імена О. Скрябіна, О. Блока, К. Станіславського, В. Немировича-Данченка, Б. Сандрара, С. Делоне, Г. Аполлінера.

Серед факторів, що сприяли каталізації процесу об'єднання художніх засобів доти різних сфер мистецтва, слід назвати активізацію міжкультурного обміну, і зокрема цікавість до східної культури у Європі в даний період, та технічний прогрес. Заглядаючи у майбутнє, Г. Аполлінер писав, що сміливі типографські досліди, піднесені на дійсно високий рівень, мають ту перевагу, що породжують певний візуальний ліризм і можуть зайти ще далі, стати свого роду синтезом мистецтв – музики, живопису і літератури [2: 260–261].

Десакралізація культурного простору, притаманна ХХ сторіччю, дозволила деяким прийомам мистецької творчості увійти до сфери побуту і служити прагматичним цілям людини. На прикладі реклами ми можемо спостерігати синтез засобів передачі інформації, подібний до мистецького: зображення (картинка), яке може бути подібним до

художньої фотографії чи малюнка, тексту та графічних засобів, які можна умовно співвіднести як з прийомами живопису, так і зі специфічними друкарськими та орфографічними прийомами, а також їх взаємодію.

Предметом нашого дослідження є графічна реклама як окремий вид синтетичної графічної передачі інформації. **Об'єктом** нашого дослідження є три базові компоненти графічної реклами: власне картинка-зображення, напис (текст) та спеціальні графічні засоби, що в ній використовуються. До останніх ми відносимо використання ідеограм, піктограм та інших графічних засобів, таких як колір, фон, шрифт, лінія друку тощо. **Метою** нашого дослідження є пошук спільних рис у графічних прийомах, що використовуються в рекламі, та прийомах мистецьких сфер людської діяльності. **Актуальність** статті зумовлена стабільним інтересом науковців до застосування та розвитку параграфемних засобів, пов'язаних зі зростаючими технічними можливостями.

Розуміння графічної реклами вимагає активної співтворчості суб'єкта реклами, оскільки для неї характерні єдність і взаємодоповнення зображення, тексту та графічних елементів. “Прочитання” смислу передбачає розуміння символічної “мови” реклами, тобто аналіз змісту напису в комплексі з піктограмою, конкретне значення якої впливає з контексту, співставлення вербальної інформації напису зі значенням піктограми (яка може відповідати чи не відповідати картинці-зображенню) та іншими графічними засобами, використаними у рекламі, і сприйняття їх ідеї з урахуванням можливих підтекстів та асоціацій. Таким чином, графічна реклама може бути вірно інтерпретована лише тоді, коли вона сприймається у комплексі цієї трикомпонентності, як єдине ціле. Так, на рекламі будматеріалів підприємства “Dôme” граф “циркумфлекс” графічно повторюється в логотипі підприємства і в картинці, що зображує будинок (див. Рис. 1). Можна припустити, що графічне зображення вплинуло й на вибір самого напису (назви) “Dôme”.

В інших випадках саме смисл напису зумовлює створення піктограми. Так, поняття “престиж” та “розкіш”, закладені в тексті, дублюються на рівні піктограм, створених на базі геральдики і є, як правило, логотипами фірми (див. Рис. 2, 3). Широковживаність “геральдичних” піктограм дозволяє їх зведення до лукоподібної чи прямої лінії, де визначальним є її розміщення над літерами тексту (назви підприємства) (див. Рис. 4, 5). Характерно, що логотип рис. 3 викристано в тій частині реклами, що стосується поняття “розкіш”, а логотип рис. 4 – в тій, що стосується знижки.

Рис. 1. Dôme

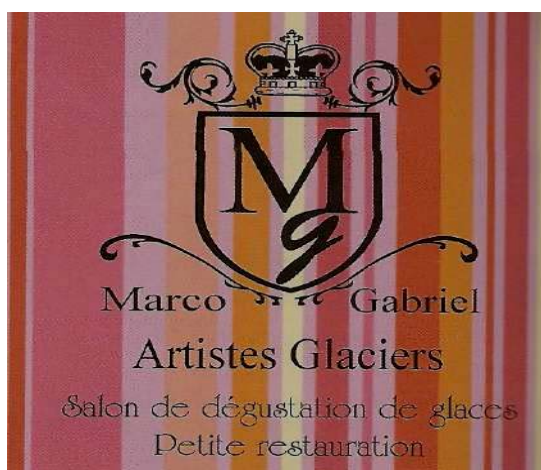

Рис. 2. Marco Gabriel

Рис. 3. Auping-1

Рис. 4. Auping-2

Вибір графічних засобів у рекламі завжди є мотивованим підпорядкуванням конкретній цілі, і якщо піктограма внаслідок стилізації набуває декількох значень, відмінних одне від одного, вони незмінно підпорядковані змісту інформації, яку реклама має донести до аудиторії. Так, лукоподібна лінія в піктограмі *Sunrise* може бути сприйнята як верхня частина кола, що символізує край сонця над обрієм (горизонтальна риса обрію утворюється літерами слова *Sunrise*) (див. Рис. 5).

Рис. 5. Sunrise

Зображення ♀ та ♂, запозичені зі сфери біології (яка в свою чергу запозичила їх у давньоримській символіці Марса та Венери), де вони використовуються для позначення статі, в рекламі одягу замінюють текстові написи “для чоловіків” та “для жінок”. Піктограма, що в біології позначає двостатеву істоту і в контексті реклами (див. Рис. 6) має бути інтерпретована як “для жінок та чоловіків”, видозмінена шляхом додавання додаткового графа (спіралевидного завитка в центрі) та стилізацією ліній. Таким чином, виявляючи тотожність з вихідною піктограмою, вона в той же час має відмінності, і те ж саме відбувається і з її значенням.

Рис. 6. Avenue

На рекламі автомобіля Fiat просторове розміщення тексту по хвилястій лінії перегукується зі змістом картинки і тексту. Сам текст завдяки графічному оформленню набуває виду, що нагадує піктограму “вода”. На картинці присутнє зображення моря, що підтверджує вірність інтерпретації та надає можливість продовжити асоціацію – “відпочинок”, “безтурботність”. На картинці також зображена жінка у літньому капелюшку, що ловить метеликів (“розвага”, “безтурботність”). Колір (білий з блакитними плямами), нечіткі границі та просторове розміщення елементів картини, що зображують метеликів, дозволяють сприймати їх також як хмаринки у формі метелика (додаткова асоціація “хмаринка – вода”). Текст, що візуально сприймається в останню чергу і завершує асоціативний ряд, містить слово “bonheur – щастя” (див. Рис. 7).

Рис. 7. Fiat

Синтетичність сучасної графіки підтверджується джерелами походження сучасних піктограм. Основою для їх творення є різноманітні міжнародні знаки, наприклад наукові позначення, широковідомі чи легкопрочитувані ієрогліфи первісних народів. У графіці реклами використовуються прийоми, запозичені з літератури (текстовий компонент), орфографії, каліграфії, живопису, мистецтва художньої фотографії та комп'ютерної графіки.

Наше дослідження показує, що сучасні піктограми є частковими okazionalizмами, оскільки їх сприйняття поза контекстом ускладнене внаслідок відсутності усталеного конкретного значення. При застосуванні графічних засобів, і зокрема піктограм, можливими є “дублювання” інформації картинки чи тексту (або того й іншого) з метою її підсилення, “заміна” частини тексту – слова, літери тощо, та “надання додаткової інформації” – графічні засоби несуть інформацію, якої не надають ані текст, ані картинка. Одна й та сама піктограма здатна поєднувати різні функції, наприклад, “дублювання” та “надання додаткової інформації”.

Ідеограми та піктограми, що вживаються для передачі поняття, дещо відмінного від їх першопочаткового значення, вживаються з додаванням або зняттям деяких графічних елементів (графів) та стилізацією лінії (тонка / товста / комбінована тощо). Така стилізація піктограм дозволяє відрізнити їх від знаків, що послужили основою для їх створення, надаючи новоствореній піктограмі рис індивідуальності, підкреслює її графічну єдність з текстом, виділяє з багатьох можливих значень контекстуально вірне, а подекуди – змінює її значення.

Однією з подальших перспектив дослідження може стати вивчення взаємозалежності прийомів живопису та сучасних друкарських прийомів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аполлинер Г. Стихи / Г. Аполлинер. – М., 1967. – 398 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

2. *Keskispas* [Електронний ресурс]. – №1. – 12, 2009. – Режим доступу до журн.: <http://www.keskispas.be>

БАБЮК В. А.

Дипломатична академія України при МЗС України

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Статтю присвячено аналізу існуючих інтерактивних методів навчання усного мовлення майбутніх фахівців у галузі міжнародних відносин та зовнішньої політики в умовах оновлення мовної освіти України та наближення її до загальноєвропейських і світових стандартів. Визначено суть цих методів, переваги та недоліки, а також доцільність використання на різних етапах навчання.

Ключові слова: інтерактивні методи, усне мовлення, ефективність навчання, професійна спрямованість, фахівці у галузі міжнародних відносин.

Статья посвящена анализу существующих интерактивных методов обучения говорению дипломатов, специалистов в области международных отношений и внешней политики в условиях обновления языкового образования Украины и приближения его к общеевропейским и мировым стандартам. Определена суть этих методов, достоинства и недостатки, а также целесообразность использования на разных этапах обучения.

Ключевые слова: интерактивные методы, говорение, эффективность обучения, профессиональная направленность, специалисты в области международных отношений.

The article considers the basic interactive teaching methods of speaking of the international affairs specialists in the context of the transformation of Ukrainian language education according to the best common European and world standards. The essence, advantages and disadvantages as well as expediency of these methods have been defined.

Key words: interactive methods, speaking, effectiveness, professional orientation, international affairs specialists.

Актуальність дослідження. В контексті розширення міжнародних зв'язків України в різноманітних сферах життєдіяльності навчання усного професійно спрямованого мовлення кадрів в державних структурах та міжнародних організаціях, що репрезентують інтереси України на міжнародній арені, постає одним з найважливіших аспектів у процесі навчання іноземної мови.

В умовах оновлення мовної освіти та наближення реалій системи освіти в Україні до загальноєвропейських та світових стандартів основною стратегічною метою вивчення іноземної мови є прагнення збільшити мобільність та співпрацю держав і окремих громадян в різних сферах людської діяльності і підтримання таких методів вивчення і викладання мови, які допомагають досягти цієї мети [1:1–4]. Сьогодні перед викладачами іноземної мови у вищих навчальних закладах, які

готують майбутні кадри в сфері міжнародних відносин, гостро постає проблема пошуку шляхів підвищення пізнавального інтересу слухачів до вивчення мови, закріплення їхньої позитивної мотивації в процесі навчання та необхідність підвищити ефективність процесу навчання мови. Однією з можливостей вирішення даної проблеми є використання технології інтерактивного навчання.

Мета. Здійснити критичний аналіз інтерактивних методів навчання усного мовлення майбутніх дипломатів та фахівців у сфері міжнародних відносин і зовнішньої політики, визначити їхню суть, переваги та недоліки, а також доцільність використання на різних етапах навчального процесу.

Об'єкт. У даній статті центр уваги зосереджено на основних існуючих інтерактивних методах навчання, зокрема тих, що сприяють розвитку такого необхідного виду мовленнєвої діяльності як говоріння.

В педагогіці існують численні класифікації методів навчання. В центрі уваги даного дослідження ми зосередимо увагу на тій, в основі якої – роль того, хто навчається у процесі навчання. Традиційно в ній виділяють три різновиди методів: пасивні, активні та інтерактивні. Інтерактивні методи – це такі методи, що дозволяють взаємодіяти між собою; а інтерактивне навчання – навчання побудоване на взаємодії тих, хто навчається, а також самого педагога. Ці методи найбільше відповідають особистісноорієнтованому підходу, оскільки вони передбачають співнавчання (колективне, навчання у співпраці), при цьому і той, хто навчається, і педагог виступають суб'єктами навчального процесу. Педагог виступає лише в ролі організатора навчання, лідера групи, фасилітатора, творця умов для ініціативи слухачів.

Аналіз досліджень та публікацій. В Росії використання активних та інтерактивних методів широко практикувалось у 20–ті рр. ХХ ст. (проектний, лабораторно-бригадний метод, виробничі, трудові екскурсії, практики). Подальша розробка цих методів присутня у працях Сухомлинського (60–ті рр.) [2; 3], а також “педагогіки – співробітництва” (70–80–ті рр.) – Шаталова, Амонашвілі [4; 5; 6; 7]. Дослідженню та застосуванню інтерактивних методів присвятили свої праці Г. А. Китайгородська [8]. А. В. Конишева [9]. О. І. Пометун та О. А. Комар [10]. Н. А. Коломієць [11]. Ю. О. Семенчук [12] та Г. Ф. Кривчикова [13]. Особливо цікавим є досвід американських дослідників, оскільки в останні десятиліття ХХ ст. вони проводили

численні експерименти і наукові дослідження в області інтерактивних методів, розроблені детальні керівництва для педагогів. Дослідження проведені у 80-ті рр. Національним тренінговим центром (США, штат Меріленд), продемонстрували, що ці методи дозволяють різко збільшити відсоток засвоєння матеріалу. Результати дослідження відображені у так званій "піраміді навчання", з якої випливає, що найменший відсоток засвоєння мають пасивні методики (лекція – 0,5 %, читання – 10 %), а найбільший – інтерактивні (дискусійні групи – 50 %, практика через дію – 75 %, навчання інших, чи негайне застосування – 90 %). 90 відсотків тих, хто вчаться здатні робити це ефективно "своїми вчинками, реальними діями, всіма органами чуттів" [14:96].

Багато педагогів критично оцінюють цю "піраміду", адже дійсно складно точно визначити ступінь засвоєння матеріалу. Відомі випадки, коли "традиційні" лекції чудово, майже дослівно закарбовувались у пам'яті слухачів. Є також люди з потужною здатністю до засвоєння під час читання, що є проявом чудової зорової пам'яті. Однак, у більш широких масштабах, коли мова йде про оперування "середніми статистичними здібностями", закономірність, виражену пірамідою дійсно можна прослідкувати на практиці. Місце інтерактивних методів також ілюструє "таксономія когнітивних цілей Блума" – таблиця рівнів та цілей навчання і розвитку пізнавальних навичок, розроблена групою американських психологів і педагогів під керівництвом професора Бенджаміна Блума, який запропонував ієрархію учбових цілей в залежності від їхньої складності [16]. Згідно з Блумом рівень знань (інформації) є лише початковим етапом у навчанні, хоча і обов'язковим і базовим. (У процесі навчання іноземній мові таким етапом є засвоєння граматики і певного об'єму лексичних одиниць, що у поєднанні дає здатність продукувати зв'язне мовлення). Далі слідує ще п'ять рівнів цілей, причому перші три (знання, розуміння, застосування) є цілями нижчого порядку, а наступні три (аналіз, синтез, порівняння) – вищого порядку [15:47–66]. Необхідно відмітити, що методи інтерактивного навчання дозволяють досягати цілей найвищого порядку. В той же час дані методи містять ще один блок цілей, реалізація яких сприяє розвитку соціальної компетентності (уміння вести дискусію, працювати в групі, вирішувати конфлікти, слухати інших і т. д. [17:12].

В такому контексті ті, хто вивчають мову за власною ініціативою викладають свої думки, розповідають і запитують, а викладач більше слухає, корегує і направляє [18:96–97].

Ведучи мову про формування та розвиток навичок усного мовлення на різних етапах навчального процесу слід відмітити основні їх види:

1. висловлювання несамотійні і за формою, і за змістом (повторювання);
2. висловлювання самотійні за змістом (кліше);
3. висловлювання самотійні за формою, несамотійні за змістом (переказ, реферування);
4. висловлювання самотійні за формою і за змістом (коли є об'єкт про який говорять і висловлюють своє судження про нього).

Для того, щоб розвивати усне мовлення в усіх перелічених вище його видах необхідно створювати певні умови – це знання теми, володіння відповідним мовним матеріалом, розуміння ситуації і наявність стимулу для висловлювання. Матеріал для розвитку усного мовлення засвоюється до ступеню повної автоматизації в усіх його формах. Далі важливо враховувати співвідношення його форм: монологу, діалогу і полілогу, форми, які співіснують і переходять одна в одну. Діалоги є досить ефективними на початковому рівні формування усного мовлення, реалізація якого здійснюється на рівні першого виду мовленнєвої діяльності і частково другої, тобто мова йде про повтор та кліше. Наприклад, на цьому побудований інтенсивний курс французької мови Г. Може [19]. У подальшому підходящим прийомом для вдосконалення навичок усного мовлення є розвиток полілогу у формі рольових ігор, оскільки в такій ситуації одночасно може брати участь досить велика кількість мовців, що дає можливість всім проявити свої здібності та зекономити час (на відміну від монологу, коли є один мовець, а всі інші – слухачі). Групова форма організації навчального процесу має багато переваг, адже сприяє підвищенню мотивації, вчить об'єктивно оцінювати себе і інших, підвищує особистісний статус в колективі. На початковому рівні навчання спілкуванню іноземною мовою найбільш ефективними і доступними являються форми роботи у вигляді драматизації і рольова гра. Ще однією формою близькою до справжнього спілкування є дискусійна гра, в ході якої обговорюються актуальні інтереси тих, хто навчається. Парні, групові, проектні форми роботи мають формулу, при якій успіх кожного реалізується через успіх групи. Дуже часто в процесі

формування і розвитку усного мовлення першочерговим бар'єром стає психологічний, а не, наприклад, нестача обсягу лексики. Зокрема такий бар'єр часто присутній у дорослої аудиторії, тому на початку необхідно приділити особливу увагу подоланню психологічного дискомфорту, комплексів тощо. Однак, навіть самі інструкції та умови інтерактивних вправ не дають можливості слухачу зовсім уникнути спілкування, бути пасивним у ньому. Процесу навчання спрямовується одночасно і на максимальне розкриття індивідуальних можливостей студентів, їхньої особистості, на розвиток аналітичного і критичного мислення, розвиток емоційного інтелекту в процесі оволодіння навичками усного мовлення.

Все вищесказане не означає, що потрібно відмовитись від традиційних методів, однак в рамках розвитку саме усного мовлення новаторські підходи та інтерактивні методи дають набагато більші результати. Для навчання важливі всі методи та рівні пізнання. Плюси і мінуси останніх дозволять правильніше орієнтуватись у доцільності їхнього застосування на тому чи іншому етапі навчання. Позитивними сторонами застосування методів інтерактивного навчання є наступні:

- підвищення інтересу та мотивації, особливе прагнення до самовдосконалення (коли більш слабкі підтягуються до більш сильних);
- більш високий рівень засвоєння матеріалу;
- ефективність і в малих, і у великих за кількістю слухачів групах;
- збільшення часу для практики у говорінні в аудиторії протягом одного заняття кожного слухача, оскільки вони залучені до цього процесу одночасно;
- зниження стомлюваності;
- самостійність кожного продуцента;
- організація і залучення всіх, хто навчається без виключень;
- розвиток усного мовлення, вміння опрацьовувати інформацію;
- вміння працювати в групі;
- вдосконалення комунікативних навичок;
- можливість “нецікаве” перетворити на “цікаве”;
- можливість врахування індивідуальних особливостей та психологічних факторів у процесі навчання.

Серед недоліків, яких існує мало слід зазначити про такі:

- складність домовитись у середині робочих груп;
- запізнення з виконанням завдання;
- за наявності продуцентів різних рівнів, можливе перенавантаження більш слабких;
- нескінченна дискусія, відхід від теми.

Слід зазначити, що викладач, який професійно застосовує інтерактивні методи у ході занять здатен уникнути недоліків, адже мова йде про доцільну організацію, правильність та дотримання інструкцій і підтримку дисципліни при їхньому використанні. Важливим моментом є те, що фоном під час застосування і традиційних і інтерактивних методів є так званий метод повного мовного занурення (Immersion or L2), адже відомо, що при його застосуванні мова є не матеріалом чи обсягом інформації яку слід засвоїти, а власне інструментом. Тому з самого першого заняття необхідною умовою повинно стати спілкування тих, хто вивчають мову між собою, а також з викладачем виключно іноземною мовою. Надання інструкцій до вправ, рольових ігор, тощо здійснюється виключно іноземною мовою. За необхідності, викладач мусить повторити незрозуміле декілька разів, але не перекладати повідомлення на рідну мову. Створення таких умов для спілкування у навчальному процесі не залишає іншого вибору тим, хто вчать мову, аніж висловлюватись тією мовою, яку вони вивчають.

Дуже важко класифікувати інтерактивні методи, оскільки багато з них є складним переплетінням декількох прийомів. Насправді багато з цих методів є взаємозалежними. Пропонується приблизний перелік методів, що є доцільними для застосування з метою розвитку і вдосконалення усного мовлення:

Таблиця 1

**Інтерактивні методи, що використовуються в процесі навчання
усного мовлення**

Назва методу	Підтип
Творчі завдання	Симуляція життєвих ситуацій
Робота в малих групах	Вулики, Бумеранг
Навчальні ігри	Рольові Ділові Освітні
Використання	Запрошення спеціаліста/носія французької мови

Назва методу	Підтип
громадських ресурсів	Відвідування Французького культурного центру, кінофестивалів, творчих зустрічей тощо
Вивчення і засвоєння, закріплення нового інформаційного матеріалу	Інтерактивна лекція Слухач в ролі викладача Кожен вчить кожного
Обговорення складних і дискусійних проблем	ПОПС – формула Проектний метод Шкала думок Дискусія Дебати Симпозіум Круглий стіл
Вирішення проблем	Мозковий штурм Дерево рішень Переговори та медіація
Вираження власної позиції, аргументація, оцінка	Гарячий стілець, чотири кути

В процесі мовної підготовки майбутніх дипломатів із застосуванням інтерактивних методів особлива увага приділяється дотриманню принципу професійної спрямованості, яка передбачає навчання усного мовлення з урахуванням особливостей їхньої майбутньої професійної діяльності (робота в Міністерстві закордонних справ, у дипломатичній місії, представництві в міжнародній організації, участь у переговорах, протокольних заходах, тощо).

Висновки та подальші перспективи дослідження. Використання інтерактивних методів та технологій дає можливість оволодіти професійно орієнтованим усним мовленням майбутніх дипломатів та фахівців у галузі міжнародних відносин та зовнішньої політики незалежно від загального рівня володіння іноземною мовою (чи є групи за рівнем володіння мовою однорідні чи змішані), етапу навчання (початковий, середній, просунутий) та загальних здібностей слухачів до вивчення іноземної мови.

Ідея інтерактивного навчання потребує доопрацювання і на теоретичному і на практичному рівнях. Сьогодні цю методику критикують з-за відсутності чіткої теоретичної концепції, у змішуванні

під однією назвою різноманітних підходів і методів, зокрема не існує загальноприйнятої класифікації методів.

У процесі застосування методів інтерактивного навчання існують певні бар'єри: обмеженість у викладі великого об'єму матеріалу; необхідність присвячувати багато часу для підготовки власне самого заняття; супротив новим методам і підходам. Ці складнощі необхідно враховувати при плануванні заняття та докладати необхідних зусиль для їхнього подолання.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* / наук. ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. *Педагогіка* Василя Сухомлинського на зламі епох // Матеріали між нар. наук.-практ. конф. та 5-их Всеукр. пед.. читань ["Василь Сухомлинський і сучасність"], (Кіровоград, 1999). / загал. ред. О. Я. Савченко; упоряд.: М. Я. Антоненко, А. С. Бик. – К.; Кіровоград: Видав. дім "ЄЛІСАВЕТ", 1999. – 388 с. – (Методичний вісник. – Вип. 25).
3. *Хрестоматія з української класичної педагогіки*: К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський: [навч. посібник] / уклад.: В. П. Кравець, О. І. Мешко. – К.: Грамота, 2008. – 768 с.
4. *Шаталов В. Ф.* Трудных детей не бывает. – М.: ГУП ЦРП "Москва – Санкт-Петербург", 2001. – 93 с.
5. *Амонашвили Ш. А.* Размышления о гуманной педагогике. – М.: Издат. Дом Шалвы Амонашвили, 1996. – 494 с.
6. *Амонашвили Ш. А.* Школа жизни: Трактат о начальной ступени образования, основанный на принципах гуманно-личностной педагогики / Ш. А. Амонашвили. – М.: Издат. Дом Шалвы Амонашвили, 1998. – 75 с. – (Творческая лаборатория учителя). – Приложение к журналу "Народное образование".
7. *Амонашвили Ш. А.* Педагогическая симфония: избранные страницы / Ш. А. Амонашвили; уклад. О. Ф. Золотова. – К.: Плеяды, 2005. – 200 с. – (Відкритий урок. – Вип. 5–8).
8. *Китайгородская Г. А.* Методика интенсивного обучения иностранным языкам: [учебн. пособие] / Г. А. Китайгородская. – [2-е изд. испр. и доп.] – М.: Высшая школа, 1986. – 103 с.
9. *Коньшьева А. В.* Современные методы обучения английскому языку / А. В. Коньшьева. – [2-е изд.] – М.: Тетра Системс, 2004. – 176 с.
10. *Пометун О. І.* Підготовка вчителів початкових класів: інтерактивні технології у ВНЗ / О. І. Пометун, О. А. Комар. – Умань: РВЦ "Софія", 2007. – 65 с.
11. *Коломієць Н. А.* Дидактичні засади застосування інтерактивних методів навчання молодших школярів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 "Теорія навчання" / Наталія Андріївна Коломієць. – К., 2009. – 278 с.
12. *Семенчук Ю. О.* Формування мовної лексичної компетенції у студентів економічних спеціальностей засобами інтерактивного навчання: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія та методика навчання" / Юліан Олексійович Семенчук. – К., 2007. – 280 с.
13. *Кривчикова Г. Ф.* Методика інтерактивного навчання писемного мовлення майбутніх учителів англійської мови: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія та методика навчання" / Галина Федорівна Кривчикова. – К., 2005. – 179 с.
14. *Зверев А.* 10 и 90 – новая статистика интеллекта / А. Зверев // Знание – сила. – 1997. – №5. – С. 92.
15. *Бонуэл Ч. К.* Непрерывность активного обучения: выбор методов деятельности для активизации учебной работы студентов в аудитории / Ч. К. Бонуэл // Университетское образование: от эффективного преподавания к эффективному учению: сб. ст.-рефератов по дидактике высшей школы. – Минск, 2001. – 298 с.
16. *e Learning World* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.elw.ru/magazine/18/?2>.
17. *Григальчик Е. К.* Обучаем иначе. Стратегия активного обучения / Е. К. Григальчик – Минск, 2003. – С. 13–14.
18. *Венцель К. Н.* Свободное воспитание / К. Н. Венцель. – М., 1993. – С. 96–97.
19. *Интенсивный курс французского языка = Le Français accéléré* / Г. Може, М. Брюезьер; ред. С. С. Водчиц; [на франц. яз.]. – М.: Международные отношения, 1992. – 188 с.

БОЙКО І. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУПЛЕТИВІЗМ ЯК ГРАМАТИЧНЕ ЯВИЩЕ: ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

У статті йдеться про розвиток вивчення явища суплетивізму на прикладі різних мов. Здійснена спроба розробити термінологічну базу суплетивної мікросистеми.

Ключові слова: явище суплетивізму, процес суплетивізму, суплетивна мікросистема, гетеронімія, суплетивний ряд.

В статье идет речь об изучении явления супплетивизма на примере разных языков. Осуществлена попытка разработать терминологическую базу супплетивной микросистемы.

Ключевые слова: явление супплетивизма, процесс супплетивизма, супплетивная микросистема, гетеронимия, супплетивный ряд.

The article deals with studying of phenomenon of the suppletive on examples of different languages. I have tried to devise the terminological base of the suppletive microsystem.

Key words: phenomenon of suppletive, process of suppletive, suppletive microsystem, heteronymie, suppletive row.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена недостатнім вивченням проблеми суплетивізму у французькій мові та не розробленою термінологічною базою.

Мета. Описати виникнення явища суплетивізму. Дати визначення поняттю “суплетивізм”.

Предмет – явище суплетивізму.

Об’єкт – суплетивна мікросистема французької мови.

Матеріал – суплетивні форми французької, української, російської, англійської, німецької мов.

Наукова новизна – розробка термінологічної бази суплетивної мікросистеми.

Проблема суплетивізму почала вивчатися у зв’язку з виникненням питань вивчення мовних змін, фонетичних законів, виникнень аналогій. Постали питання виникнення, розвитку та збереження суплетивних утворень.

Аналіз явища суплетивізму здійснюється в трьох планах:

- I. співставлення суплетивних мікросистем на базі визначених категорій формотворення і словотворення певного граматичного ряду;

- II. співставлення суплетивних мікросистем у різних лексико-граматичних рядах;
- III. співставлення змін в суплетивних мікросистемах в процесі історичного розвитку на базі різних мов.

Першим дослідженням, спеціально присвяченим проблемі суплетивізму стала праця Х. Отсгофа “Про суплетивізм в індогерманських мовах”. Він розвинув положення про явище суплетивізму в багатьох індоєвропейських мовах на прикладі німецької мови. Суплетивні утворення він пояснює як “пізніший прояв конкретного мислення раннього періоду” [4:164].

Проблему суплетивізму досліджували такі вчені, як Г. Шухардт, Я. Вакернагель, К. Бругман, Г. Габлер, Ф. Шпехт. Всі ці дослідники давали визначення суплетивізму як поєднання різнокореневих форм в одну систему форм. Послідовники структуралізму – молодогограматисти вважали, що суплетивні форми з’явилися ще на початку розвитку мовної діяльності людини і збереглися до цих пір завдяки постійній вживаності їх у мові.

Вся історія вивчення проблеми суплетивізму пов’язана здебільшого з проблемами порівняльно-історичного мовознавства, головним завданням якого протягом довгого періоду було вивчення “мови-основи” і відповідних співвідношень між “мовою-основою” і її розгалуженнями. Але таке вивчення мови як і мовних явищ не дає змогу докладно описати всі явища на синхронному і діяхронному зрізі. Так, В. П. Конецька підкреслює, що при вивченні лише “мови-основи” та співвідношенні з її розгалуженнями втрачаються мовні явища (в нашому випадку – суплетивні утворення), які виникли в споріднених мовах вже за їх самостійного розвитку. У своїй праці “Суплетивізм в германських мовах” В. П. Конецька виклала лінгвістичну сутність суплетивізмів, встановила суплетивні мікросистеми та їхні зміни в процесі історичного розвитку германських мов [2:31].

В лінгвістичній літературі розрізняють “питомий” та “встановлений” суплетивізм. В першому випадку – в парадигмі одного слова колись поєдналися різні слова. В другому випадку – форми одного слова внаслідок звукових змін з часом змінилися повністю, але питома, етимологічно – ці форми слів все ж таки – однокореневі. Питання “встановленого” (або “актуального”) суплетивізму виникло з розвитком морфонології, як окремого відгалуження морфемної

системи. При виникненні розрізень між “питомим” і “актуальним” суплетивізмом, відповідно виникли умови розрізняти процес суплетивізму та явище суплетивізму.

Процес суплетивізму пов’язується з питанням гетерономії і характеризується поєднанням первинно різних слів в одну систему, коли різні слова стають різнокореновими формами одного слова (суплетивними утвореннями). Подібні суплетивні утворення на синхронному зрізі є свідченням проходження певного етапу розвитку мови. Процес суплетивізму вважається завершеним, коли граматичний спосіб вираження відповідних значень стає головним. Перехід гетеронімічних форм у суплетивні характеризує завершення цього процесу і свідчить про утворення регулярного способу вираження відповідних значень.

Явище суплетивізму не завжди є наслідком процесу суплетивізму. Так, наприклад А. А. Горбачевський виокремлює три типи утворення суплетивних форм:

- 1) семантичне поєднання двох (або більше) слів, схожих за значенням, але різних за походженням;
- 2) витіснення і заміна частини елементів однієї парадигми іншою парадигмою (наприклад *чоловік - люди*);
- 3) утворення суплетивних форм в процесі дії фонетичних законів.

Явище суплетивізму можна констатувати лише тоді, коли різнокоренові одиниці (що використовуються для вираження певних граматичних значень) існують поміж регулярних засобів вираження відповідних значень [3:61].

Аналізуючи суплетивізм в синхронії, виділяємо наступні суттєві ознаки цього явища:

- певний спільний критерій виділення суплетивних сполучень в різних підсистемах мови;
- категорійні ознаки мовних підсистем, в яких має місце явище суплетивізму;
- диференційні ознаки кореляції суплетивів;
- характер кореляції суплетивів;
- морфологічний склад суплетивів;
- словотвірні ознаки суплетивів – використання останніх у складі мотивуючих, складних слів, та словосполучень;

- особливості вживання суплетивів (у синтаксичному, семантичному, стилістичному аспектах).

На діяхронічному зрізі, за походженням, лінгвіст Чінчлей Г. визначає суплетивні утворення, як:

1). знаки різних парадигм у процесі функціонування семантично наблизились та сполучились в одну семантичну парадигму, але зберегли різні форми (*aller – va – ira*);

2). слововформи з тотожною основою втратили свою властивість, але залишилися у тій самій парадигмі (*oeil – yeux*);

3). форма знака питомої словникової одиниці змінилась, але форма знака запозиченого слова залишилася (*eau – aquatique, eternue – sternutatif*) [6:50].

Отже, існують різні підходи до вивчення проблеми суплетивізму, які базуються насамперед на підходах до вивчення мови в цілому. Багато вчених досліджували проблему суплетивізму на матеріалі лише германських мов. Відповідно до цього були створені та розрізнені процеси, явища, проблеми дослідження суплетивізмів.

Суплетивізм – це найбільш загальноприйняте поняття і водночас – найменш визначене лінгвістичне поняття. Термін “суплетивізм” латинського походження *suppleo* – ‘поповнюю, доповнюю’. В сучасному мовознавстві поняття, що відповідає цьому терміну має значення – утворення граматичних форм слова від різних коренів та основ. Наведемо приклади визначення термінів деяких українських дослідників.

Представники українського мовознавства наводять наступні визначення суплетивізму. Так, Ющук І. П. визначає суплетивізм як утворення різних форм того самого слова від різних коренів. Під проявом суплетивізму він виділяє відмінювання займенників у французькій мові: *je – me – nous*. Суплетивним способом творяться й ступені порівняння деяких прикметників: *bon – meilleur* [7:106]. Інший дослідник Карпенко Ю. О. стверджує, що суплетивізм полягає в утворенні різних форм одного слова від різних коренів. Виявом суплетивізму він вважає також близькозначні групи різнокореневих слів, які в більшості випадків реалізуються похідними від одного кореня, пор.: в українській мові – співвідношення дієслів недоконаного і доконаного виду (*брати – взяти*), назви самця, самки та молодої істоти деяких свійських тварин (*баран – вівця – ягня*) [8:283].

В свою чергу Шайкевич А. Я. подає визначення терміну “Суплетивність – це утворення граматичних форм одного й того ж слова від різних коренів”. В індоєвропейських мовах суплетивність властива для дієслова зі значенням “*бути*”: у французькій мові 3 особа однини *est*, 2 особа однини *es* ... [9:85].

Суплетивізм – це поєднання різнокоренових слів в одну граматичну пару для вираження граматичних значень. Суплетивізм в індоєвропейських мовах переважно спостерігається при утворенні ступенів порівняння прикметників зі значенням ‘*гарний / поганий*’ [10:115].

Аналізуючи синтетичні граматичні явища, Реформатський визначає суплетивізм як поєднання в одну граматичну пару (або в один граматичний ряд) різнокоренових або різноосновних слів, коли, не дивлячись на відрізнєння коренів або основ, лексичне значення не змінюється, а “розрізнєння слів” виконує лише граматичний спосіб розрізнєння граматичних значень [11:310].

Суплетивізм репрезентується як засіб граматичного вираження – це заміна кореня слова: *pous allons – pous irrons* [12:41].

Суплетивізм – утворення граматичних форм одного й того ж слова від різних коренів або від різних основ [13:288].

Тобто, сутність визначення суплетивізму як граматичного явища деякі вчені вбачають у граматичному зближенні різних слів, коренів, основ, які надалі відносяться до однієї граматичної пари або парадигми.

При визначенні поняття суплетивізму потрібно враховувати, що інколи розрізнєння між коренями слів виходять за межі чергувань. Так, за І. А. Мельничуком “суплетивізм – це граничні випадки чергувань” [4:166].

Явище суплетивізму виявляється в багатьох індоєвропейських мовах, серед яких нас найбільше цікавлять українська та французька мови. Це явище спостерігається наприклад при вивченні граматичного числа іменника (*лоша – лоша́та*), ступенів порівняння прикметників (*поганий – гірший, гарний – кра́щий*), дієслів (*брати – взяти, є – був, va – ira*), займенників (*я – мене, він – його, je – me*).

Деякі лінгвісти в межах суплетивізму розглядають спільнокоренові одиниці, тобто утворення, які лише частково відрізняються своїми основами при співпаданні коренових морфем

(*квітка – квіти, теля – телята*). Таким чином виникає розрізнення суплетивізму основ та суплетивізму коренів.

Суплетивізм зазвичай трактується вченими як граматичний спосіб, тобто спосіб вираження граматичних значень. Такий суплетивізм інколи називається граматичним суплетивізмом або словозмінним суплетивізмом.

Граматичний суплетивізм – це співвідношення різних мовних одиниць, що входять у систему форм однієї лексеми, тобто – це співвідношення одиниць, поміж яких, суттєве розрізнення є словозмінним. Такий суплетивізм можна проілюструвати такими парами слів *бик – корова, баран – вівця, один – перший, кравець – шити, tomber – chute* [4:169].

За морфологічною ознакою розрізняють кореневі суплетивні утворення, кореневі суплетивні форми, ускладнені детермінативами, кореневі суплетивні форми, ускладнені флексією, мотивовані суплетивні утворення, складні суплетивні утворення.

На позначення сукупності різних одиниць, пов'язаних відношенням до суплетивізму, використовуються такі термінологічні поняття, як “суплетивна пара”, “суплетивна кореляція”, “суплетивний ряд”, “суплетивна парадигма”, “суплетивний спосіб”, “суплетивне відмінювання”.

Реформатський А. А. стверджує, що суплетивні пари формуються різними способами (на прикладі російської мови):

- 1) якщо з двох однокоренових пар слів зникають невживані слова, утворюється нова пара (*человек – человеки, люд – люди – человек – люди*);
- 2) як наслідок процесу фонетичних змін виникає суплетивна пара *un – une* у французькій мові [11:311].

Суплетивний ряд – це морфологічний ряд, неоднорідний за своєю етимологією *gut – besser, best, bon – meilleur*. Суплетивні ряди мають здатність зникати шляхом внутрішнього перерозподілу суплетивних форм. Внаслідок цього можуть виникати повторні (або вторинні) суплетивні ряди. Також суплетивні ряди можуть бути стійкими.

Суплетивне відмінювання полягає в розрізненні основ прямого і непрямих відмінків.

Суплетивний спосіб – це утворення форм ступенів порівняння суплетивних форм.

Отже, інколи суплетивізм характеризується як явище, що граничить і з лексичним і з граматичним значенням. Суплетивізм як спосіб вираження граматичних значень можна назвати лексичним способом. В рамках сучасної наукової парадигми будь-яке мовне явище, а тим більше досліджуване в статті проблема суплетивізму, не може бути обмежена однією науковою концепцією – структуралізмом, логічним позитивізмом чи функціоналізмом.

Проблема співвідношення логічних і мовних понять – одна із найскладніших у філософії мови. Дослідження суплетивізму потрібно починати з дослідженням процесу виникнення самої мови, приділяючи увагу логічній послідовності виникнення саме суплетивізму, процесу суплетивізму або явища суплетивізму. Для цього розробляється термінологічно-понятійна база цього мовного явища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шарль Б. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли ; [пер. с 3-го фран. изд. Е. В. и Т. В. Вентцель ; ред., вступ. ст. и примеч. Р. А. Будагова. – М. : Изд. иностр. лит., 1955. – 416 с. 2. Конецкая В. П. Супплетивизм в германских языках / В. П. Конецкая. – М., 1973. – 184 с. 3. Жукова Н. С. Явление супплетивизма и гетеронимии в морфологии глагола современного немецкого языка / Н. С. Жукова // Вестник ТГПУ. – Серия: Гуманитарные науки (филология). – 2006. – № 4 (55). – 205 с. – С. 58–65. 4. Немченко В. Н. Супплетивизм как грамматическое явление (понятие и термины) / В. Н. Немченко // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – Серия : Филология. – 2000. – № 1. – 234 с. – С. 163–173. 5. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Фердинанд де Сосюр. – К. : Основи, 1998. – 324 с. 6. Чинчлей Г. С. Вопросы тождества морфемы и супплетивизм / Г. С. Чинчлей ; отв. ред. С. Г. Бережан. – Кишинев : Штиинца, 1980. – 141 с. 7. Ющук І. П. Вступ до мовознавства : [навч. посібник] / І. П. Ющук. – К. : Рута, 2000. – 128 с. – С. 106–107. 8. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : [підручник] / Ю. О. Карпенко. – [2-ге вид., стереотип.]. – К. : Академія, 2009. – 336 с. – С. 277–283. 9. Шайкевич А. Я. Введение в лингвистику : [учеб. пособие] / А. Я. Шайкевич ; Российск. откр. ун-т. Фак-т "Языки и культуры". – М., 1995. – 304 с. – С. 85–86. 10. Камчатнов А. М. Введение в языкознание : [учебн. пособие для студ., асп., преп.-филол.] / А. М. Камчатнов, Н. А. Николина. – [3 изд.]. – М. : Флинта, 2001. – 230 с. 11. Реформатский А. А. Введение в языковедение : [учебник для студ. филол. спец. пед. вузов] / А. А. Реформаторский ; науч. ред. В. А. Виноградов ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – [5-е изд., испр.]. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 536 с. – С. 254–255, 310–313. 12. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Морфология : [учебник для филол. фак. ун-тов ин-тов и фак. иностр. яз.]. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высш. шк., 1986. – 414 с. – С. 39–44. 13. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : [підручник для студ. філол. спец. вищих навч. закладів освіти] / М. П. Кочерган. – К. : Видав. центр "Академія", 2002. – 386 с. (Альма-матер). – С. 288. 14. Кацнельсон С. Д. Общее и типологическое языкознание / С. Д. Кацнельсон ; отв. ред. А. В. Десницкая ; АН СССР. Ин-т языкознания АН СССР. Ленинградск. отд-ние; – Л. : Наука. ЛО., 1986. – 298 с. – С. 160–167.

ВАКУЛЕНКО М. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ СТАНДАРТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛАТИНИЦІ

У статті проаналізовано наукові та етичні проблеми, які виникли в процесі підготовки національного стандарту української латиниці.

Ключові слова: транслітерація, абетка, літера, кирилиця, латиниця, стандартизація, взаємна однозначність, наукова етика.

В работе проанализированы научные и этические проблемы, возникшие в процессе подготовки национального стандарта украинской латиницы.

Ключевые слова: транслитерация, азбука, буква, кириллица, латиница, стандартизация, взаимная однозначность, научная этика.

In this article, the scholar and ethic problems raised in the course of development of National standard of Ukrainian Latinics, are analyzed.

Key words: transliteration, alphabet, letter, Cyrillics, Latinics, standardization, simple correspondence, scholar ethics.

Актуальність теми визначається тим, що в Україні досі не прийнято національний транслітераційний стандарт, що породжує хаос і неоднозначності при записі українських реалій у міжнародному спілкуванні. **Метою** цієї праці є аналіз основних проблем, які перешкоджають належному впровадженню такого стандарту.

У кінці 2009 року на сторінках “Вісника “Львівської політехніки” (“ВЛП”) розгорнулася доволі знаменна дискусія навколо державного транслітераційного стандарту ([1; 2]). Головним її результатом є те, що таким чином нам вдалося наочно показати етичний та науковий рівень деяких осіб, причетних до вказаної проблеми. Оскільки масштабність цієї справи куди більша за регіональну, нам видається доцільним ознайомити з найважливішими моментами згаданої дискусії не лише поціновувачів “ВЛП”, а й дещо ширший науковий загал. Тим більше, що редакція “ВЛП” відмовилася публікувати цей матеріал, посилаючись на те, що “тема є повністю вичерпаною”. На нашу думку, тема стане більш-менш вичерпаною тільки після прийняття національного транслітераційного стандарту – а факти, наведені в цьому дописі, свідчать не на користь прихильників наших опонентів.

Не дуже прагне встановити наукову істину в цьому питанні й журнал “Українська мова” (“УМ”): мовляв, назва не відповідає змісту роботи, а зміст полягає у зведенні особистих рахунків. А для певності

редакція “УМ” застосувала поширений прийом нечесного опонування: приписати опонентові твердження, якого він не висловлював, і розкритикувати його. На нашу думку, полеміка – це ефективна форма подання наукових результатів, яка привертає до себе увагу громадськості і дає змогу з’ясувати істину. А про важливість і масштабність заторкнутої теми свідчить те, що тут ідеться про національний стандарт.

Коротко про суть справи. У своєму дописі “Транслітерація і трансплагіація” [1] ми піддали критиці методи термінологічної та стандартизаційної роботи голови Технічного комітету зі стандартизації науково-технічної термінології (ТК СНТТ) Б. Рицаря та його членів Р. Рожанківського та Р. Микульчика, а саме: 1) неправомірне використання Р. Рожанківським наших робіт – тобто без посилань – у його доповіді на львівській конференції 1996 року [3]; 2) підміну оргкомітетом на чолі з Б. Рицарем ухвали цієї конференції, яка і на секційному, і на підсумковому пленарному засіданнях підтримала саме нашу розробку; 3) перешкоджання участі України в міждержавних транслітераційних роботах і неправомірне використання наших пропозицій до міждержавного транслітераційного стандарту у самозваних “розробках” ТК СНТТ вкупі з Інститутом фундаментальних досліджень 1998 року, поширюваних в обхід офіційної процедури; 4) відсутність посилань на праці науковців, які спонукали широке сучасне вживання терміна “латиниця”; 5) неправомірне використання запропонованих і оприлюднених нами принципів транслітерації; 6) неправомірне використання запропонованих нами транслітераційних таблиць; 7) неправомірне використання наших положень про споріднені слов’янські мови, зокрема про сербохорватську мову; 8) відсутність покликань на сформульовану нами сферу застосування української латиниці. На нашу думку, такі методи суперечать загальноприйнятим нормам наукової етики та моралі.

Можна було б сподіватися, що „ВЛП”, як видання ВАКівського рівня, зробить усе можливе, щоб цивілізовано розв’язати проблему, що виникла, і не допустити подібних порушень у майбутньому. А особи, неодноразово заскочені на неетичних діях, мали би принаймні попросити вибачення. То якою ж була реакція?

Насамперед – кілька загальних зауваг. Тон відповіді на нашу публікацію задав головний редактор “ВЛП” Левко Полюга, який у

безсторонньому редакційному коментарі назвав наші твердження “некоректними і дискусійними”. Отож палкі поціновувачі нашої творчості зі “Львівської політехніки”, фактично погодившись із частиною наших критичних зауважень, замість вибачень вдалися до звинувачень. Атака ж бо – найліпший захист. Очевидний розрахунок на те, щоб збоку здавалося, буцімто фахівці просто не можуть домовитися чи дискутують про не дуже зрозумілі для широкого загалу речі. Насправді ж тут конфлікт між дотриманням і порушенням загальноновизнаних норм наукової моралі й етики. Показово, що навіть у цьому дописі наші опоненти – всупереч вимогам ВАК – так і не спромоглися помістити в списку літератури джерело свого опонування. Подібним чином поведився Б. Рицар і раніше: так, після того, як 26 травня 2009 року на нараді в МОН ми вказали йому на відсутність належних посилань у його працях, він надіслав статтю аналогічного змісту – і теж без необхідних посилань – на конференцію “Українська термінологія і сучасність”. Звичка ж бо – друга натура. Це, певно, такий принцип ТК-19: про нас – або погано, або нічого.

Отже, замість вибачитися, ТК СНТТ нав’язує нам дискусію – а це, за об’єктивними даними, найвигідніше тим, хто відстоює латинізацію з “англійським” ухилом. Нагадаємо, що істотною вадою такого ухилу є штучне ототожнення ряду літер із літеросполученнями, зокрема “щ” і “шч”, “ц” і “тс”, “я” та “іа”, “ю” та “іу”, “є” та “іе”, пом’якшених приголосних із твердими. Тому за допомогою таких систем неможливо розрізнити прізвища, імена та назви *Шишченко* і *Шищенко*, *Сушченко* і *Сущенко*, *Галчук* і *Гальчук*, *Донка* і *Донька*, *Тронко* і *Тронько*, *Польова* і *Полова*, *Чернятський* і *Черняцький*, *Левицький* і *Левитський*, *Брокгауз* і *Брохауз*, *Пії* та *Пій*, *Лар’їн* і *Ларін*, *Мар’ян* і *Маріан*, *Атріум* і *Атрюм*, *Прудіус* і *Прудюс*, *Малюс* і *Маліус*, *Клаузіус* і *Клаузюс*, *Лялько* та *Ліалко*, *Ліана* та *Ляна*, *Медіана* і *Медяна*, *Міус* і *Мюс*, *Возіанов* і *Возянов*, *Гундеріан* і *Гундерян*, *Годулян* і *Годуліан* та багато інших (це так званий “синдром Мартина Борулі”). Також неможливо правильно відтворювати скорочені слова та аббревіатури: *кг*, *лісгосп*, *ЙЕКО*, *КІЦА*, *УНІАН* тощо. Для Києва – штучно придуманий витвір *Kyiv* – якого немає в жодній мові і через що іноземці вживають екзонім *Kiev*. А назва *Україна* записується як *Ukraina*. Здогадайтеся, чия це латинографічна норма. А саме такий підхід зараз панує в Україні, і з плином часу цей узус набирає сили – тому що на тлі львівських прожектів будь-яка нісенітниця

виглядає солідно. І постанова Кабміну від 27.01.2010 № 55 щодо транслітерації, підготовлена цілком таємно, без обговорення з компетентними фахівцями і всупереч рішенню Транслітераційної комісії – ще одне тому підтвердження. Нагадаємо, що таке в нашій історії подібне вже було, причому не так давно. Після того, як 18 жовтня 1995 року фахова комісія Держстандарту України визнала подібну розробку незадовільною і Держстандарт припинив фінансування теми, Сергій Головатий “протягнув” її через Українську правничу фундацію. Але такий підхід не витримав випробування часом. А тепер знову ті самі гості в ту саму хату? Якесь дежа вю. Наша пісня гарна й нова ...

Чи не тому Інститут української мови та Інститут мовознавства не заперечували проти неетичної публікації добродіїв Рицаря, Рожанківського та Микульчика в збірнику згаданої термінологічної конференції. Самі ж політехнічні “українофіли” визнають, що вони не могли нічого протиставити “англомовному” підходові на засіданнях фахової колегії Держстандарту, починаючи з 1994 року – і тільки переконлива доповідь представників Термінологічної комісії з природничих наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка поставила все на місце: 18 жовтня 1995 року Держстандарт затвердив запропоновані та озвучені нами принципи і визнав недоцільною стандартизацію систем, зорієнтованих на англійську мову. Як часто трапляється з “демократами”, нам не давали скористатися цією перемогою. Щойно з’являлася можливість упровадити наші пропозиції – одразу якісь не дуже кваліфіковані, але “патріотично налаштовані” особи чіпляли до них нібито свої, а насправді похідні від наших розробки, причому значно нижчого рівня. Так було 1995 року, коли Держстандарт доручив нам внести поправки до ГОСТ 16876-71, але провідні термінологи Інституту стандартизації Л. Пшенична та В. Моргунюк своїми компілятивними “вислідами” зупинили справу. Так було 1998 року, коли Держстандарт запропонував нам подати пропозиції до міждержавного транслітераційного стандарту, але вірні сини України Б. Рицар і Р. Рожанківський уберегли державу від “недоцільної” співпраці з Росією.

А тепер – трохи подробиць. У своїй “вичерпній відповіді”, написаній за дорученням головного редактора “ВЛП” Л. Полюги, шановні опоненти частково відповіли на пп. 4–8 наших зауважень і жодним словом не обмовилися про пп. 1-3. Така мовчанка має свідчити,

що в цих пунктах “вичерпні відповідачі” не мали чого заперечити і погодилися з нами. Але треба було набратися мужності та самим про це сказати, не чекаючи нагадувань. Адже якщо хтось претендує на роль розробника національного стандарту, то він має бути максимально об’єктивним у своїх міркуваннях і діях – а не чинити як вигідно особисто йому.

Розглянемо положення, на які опоненти – як вони гадають – “відповіли”. Ці відповіді виразно характеризують як їх морально-етичний, так і науковий рівень. Почнімо з першого.

Закиди в нашій некоректності щодо [4] є принаймні некоректними. Здобуття Україною незалежності було потужним поштовхом не лише для термінологічних досліджень, а й для робіт у галузі транслітерації українських текстів. І такі роботи проводилися незалежно в різних куточках нашої планети. Наприклад, наша перша стаття на цю тему була написана 1991 року і опублікована 1993 року в журналі “Українська мова і література в школі” [5]. У тому ж 1993 році в Києві відбулася міжнародна конференція “Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами”, де зібралися фактично всі, хто займався на той час проблемами транслітерації. Там ми і познайомилися з роботами Ю. Блонаровича та його колег, а вони – з нашими. Але ми не використовували їхній доробок у своїх дослідженнях – так само як і вони наш. То про які посилання може йти мова? Отож ні в нас до них, ні в них до нас немає ніяких претензій.

Якоюсь непослідовною видається позиція членів ТК щодо відроджених термінів. То вони захоплюються кожною спробою – хай навіть і недоречною – вживати терміни, які колись були силоміць вилучені з українських терміносистем. Коли ж нам вдалося ввести (повернути) вдалих термін “латиниця” – ніяких привітань зі „Львівської політехніки” не надійшло. Таким чином ми сприяли унормуванню вдалого терміна в ряду синонімів “латиниця, латинка”. Нагадаємо, що чимало фахівців (зокрема, Б. Ажнюк) довгий час виступали проти нього, а ті ж львів’яни сприйняли цей термін чи не останніми. Певно, переконалися в слушності наших міркувань аж після того, як побачили його в “усіх сучасних словниках” і в словнику А Кримського. І правда, немає пророка в своїй батьківщині.

Так, час від часу ми “перевідкриваємо” знахідки, зроблені колись відомими мовознавцями. І нам якось не прикро, що хід наших думок

суголосний думкам А. Кримського та інших видатних учених. Пам'ятаю, подібна ситуація склалася 1994 року на засіданні Національної ради з географічних назв. Тоді світлої пам'яті академік Анатолій Непокупний відзначив високий рівень нашої транслітераційної системи, зауваживши при цьому, що дуже вдалим рішенням є використання знака *h* як модифікатора – як це робив свого часу відомий у світі мовознавець Р. Якобсон.

Реакція “патріотів” тут контрастує. Отож виходить якось не по-академічному. І зовсім не по-рицарськи.

А ось наші львівські наслідувачі нарешті довідалися про існування академічної Транслітераційної комісії та й ображаються, що “п. Вакуленко до складу комісії запропонував свого батька, себе та своїх колег, серед яких нема жодного представника від ТК 19 “Науково-технічна термінологія”, тобто жодного фахівця, який би зміг аргументовано критикувати запропонований варіант транслітерації...” Потішно, що нас так високо цінують і вважають керівниками Б. Патона. Але все було не так. Листи щодо державного впровадження раціональної розробки української латиниці підписував Президент Академії наук вищої школи України М. І. Дробноход. Склад Транслітераційної комісії визначали Президент НАН України Б. Патон та Президія НАН України (листи № 129/665-10 від 09.06.2000 та № 129/78 від 16.10.2000) – керуючись, очевидно, міркуваннями фахової компетентності її членів. Отож до складу комісії увійшли академіки НАН і АНВШ та члени-кореспонденти НАН України, наукова діяльність яких так чи інакше стосується проблем транслітерації. А голова цієї комісії В. Німчук, віддаючи належне доробку М. Вакуленка в галузі транслітерації, запропонував увести його секретарем, за що комісія проголосувала одноголосно. Ось така етика панує в академічних колах. І, схоже, вона не до вподоби ТК СНТТ.

Як нам здається, це не зовсім скромно – не маючи академічного статусу, претендувати на членство в Транслітераційній комісії. Більше того, Комітет із науково-технічної термінології явно перевищує рівень своїх повноважень, коли займається науковою термінологією (вона не зводиться до науково-технічної) і тим паче проблемами транслітерації.

Ми розуміємо розгубленість опонентів. Який рівень фахової компетентності демонструють “розробники проєкту” транслітераційного стандарту, якщо вони не знають про існування Транслітераційної комісії,

що має академічний статус, і про її рішення? Оце так гепнулись ... От так баюра ... А якби не хитрували, не намагалися “обійти” справжніх розробників латиниці – не потрапили б у таку халепу й не сиділи б зараз по вуха в багнюці. Отже, обдурили самих себе. Ось так науковий рівень пов’язаний із морально-етичним.

Що ж стосується „нескромних методів” нашої наукової діяльності, то львівські любителі потранслітерувати могли насолоджуватися ними 1996 року на львівській і 1997 року на київській термінологічних конференціях. Усе дуже просто: є належний фаховий рівень. Саме це відзначив тоді відомий нині мовознавець Андрій Дяков, коли замість виголошувати заплановану доповідь заявив, що слід підтримати нашу розробку (а незабаром він, разом із відомим термінологом Тарасом Кияком, висловив цю підтримку в статті “Годі замикатись у власній шкаралупі” [6]). Саме тому мовознавці з усієї України вітали нас із досягнутими результатами. Зокрема, Андрій Боруцький ще в 1996 році заявив: “Спочатку я збирався критикувати Вас, але коли послухав Вашу доповідь і доповіді інших, то зрозумів, що Вашу розробку треба підтримувати”. Нагадаємо, що серед “інших” були і секретар ТК СНТТ Р. Рожанківський, і представник Інституту фундаментальних досліджень В. Моргунюк, доповіді яких базувалися на наших результатах (але без наших прізвищ). І вони мали можливість “аргументовано” критикувати нашу розробку. Про результати цього див. вище. Крім того, на заключному пленарному засіданні львівської конференції було схвалено нашу розробку. Про те, якими методами оргкомітет на чолі з добродієм Рицарем протидіяв цьому рішенню конференції, ми вже писали в [1; 7].

Щодо листів від УкрНДНЦ і МОН, які буцімто містили „державне замовлення” ТК–19 розробити транслітераційний стандарт. Не було такого замовлення. Про це свідчить насамперед інформація на сайті самого ТК СНТТ щодо транслітераційного стандарту, де розміщені всі листи стосовно цієї розробки. Про це свідчить і лист за підписом Першого заступника генерального директора ДП “УкрНДНЦ” Я. Юзькова від 21.01.2010 № 2-10/20-323: “ДП “УкрНДНЦ” не доручав ТК 19 переглядати ГОСТ 16876-71 (це суперечить правилам міждержавної стандартизації) і не заключав договорів на розроблення національного стандарту стосовно правил транслітерування.” То як називається подання недостовірної інформації? Та ще й систематичне...

А ще ТК–19 уводить в оману такі поважні установи, як МВС України. До речі, і МВС України теж не схвалював розробку львівських фантазерів. Якраз навпаки. Процитуюмо лист від 13.05.2009 до ТК СНТТ за підписом начальника Науково-дослідного інституту МВС України Т. О. Проценка, де відзначено “дещо ускладнене використання” деяких знаків, зокрема: “використання літери “w” для транслітерування української літери “в”, використання літери “x” для транслітерування української літери “х”, використання літери “h” для транслітерування української літери “г”, знак (') та апостроф (') дуже схожі в написанні, тому будуть допускатись помилкове написання та сприйняття цих символів”. Якщо виправити львівські пропозиції з урахуванням цих зауважень – якраз вийде наша таблиця.

Та й не могло бути такого замовлення. Згідно з Положенням про ТК–19, у сферу діяльності львівського відділення цього комітету входять такі галузі науки й техніки: нафтові продукти; машини; енергетичне та електротехнічне обладнання; хімічні продукти; охорона здоров'я, предмети санітарії та гігієни; сільське та лісове господарство; лісоматеріали; загальнотехнічні й організаційно-методичні стандарти; вимірювальні прилади, засоби автоматизації обчислювальної техніки. Проблем транслітерації тут немає. Отже, “розробники” забувають про сферу діяльності ТК СНТТ і пишуть статті про транслітерацію від імені комітету, не маючи на те ніяких правових підстав.

Щодо запропонованих нами принципів транслітерації, які затвердив Держстандарт України після нашої переконливої доповіді на розширеному засіданні його колегії 18 жовтня 1995 року. Бачимо прогрес у світогляді наших не дуже старанних учнів: раніше вони запевняли, що принципи – то їхня заслуга, а тепер скромно в рот води набрали. А секрет цієї метаморфози простий: у Львові стало нарешті відомо про листи з Верховної Ради України, це недвозначно вказано автора як цих принципів, так і розробки в цілому.

А ось іще одна цитата цілком у “рицарському” стилі членів ТК: “Амбітні спроби п. Вакуленка відстояти свою транслітераційну систему вже не раз призводили до гальмування процесу впровадження української латиниці” ([2:145]). На диво коротка пам'ять у наших моралізаторів. Коли навесні 1994 року ми подали свою транслітераційну систему в Держстандарт для вироблення відповідного стандарту, її “поклали під сукно” і доручили цю справу тодішньому співробітникові

Інституту української мови Б. Ажнюку. Хтось нам нагадає, хто був тією особою, яка “приховала” нашу розробку? А коли в 1995 році Держстандарт доручив Київському національному університетові імені Тараса Шевченка внести поправки в ГОСТ 16876-71, хто завадив це зробити? Теж Вакуленко? А чи не ТК СНТТ став на заваді участі України в розробці міждержавного транслітераційного стандарту 1998 року, мотивуючи це недоцільністю співпраці з Росією? До речі, ми писали вже про це в [1; 8]. Здорові амбіції – це нормально. Погано, коли амбіції не відповідають науковому рівню.

Звичайно ж, не забули наші дружелюбні дискусанти й про свого улюбленого “коника” – ультрапатріотичну фразу: “... стиль і “творчість” п. Вакуленка більше нагадує викривальні памфлети “проти буржуазного націоналізму в українській термінології”, а не статтям солідного науковця” (авторський стиль збережено – *М.В.*).

Ось така система етичних координат. Певно, “солідними” вважаються ті науковці, які списують чужі праці і “забувають” на них посилатися. А ще ті, хто наукові аргументи постійно плутає з риторикою майданів. А, може, ті, які підміняють “незручне” для них рішення конференції? Це все дуже нагадує крокодилячі сльози вовка в овечій шкурі.

У 30-і роки минулого століття багато українських науковців заплатили життям за відданість ідеї українського відродження. Серед них був і мій дід – талановитий історик Тодор Матвійович Гавриленко – який, на думку “патріотично” налаштованих “колег” (а за сумісництвом – наукових пігмеїв), аж надто тісно співпрацював із Михайлом Грушевським і досяг надто вже нескромних успіхів. Вони теж “не помічали” його праць, теж старанно апелювали до патріотичних мотивів, і так само твердо, як зараз дехто відстоює лінію “h – r”, стояли на позиціях ленінсько-сталінської ідеології. Чимало матеріалів про ці та інші трагічні події можна знайти в музеї Грушевського. А мій прадід Сергій Михайлович Смолинський у першій половині минулого століття працював директором львівського педінституту. І коли одному з націоналістичних бойовиків дали завдання його вбити як “представника Радянської влади”, той відмовився це зробити і все розповів Сергію Михайловичу – тому що добре знав його як справжнього патріота України. Тож ми не з чужих переказів знаємо, що таке істинний і що таке удаваний патріотизм.

Б. Рицар з однодумцями полюбляють спекулювати на речах, які є знаковими для свідомих українців. Виходить, що одні люди своєю працею та кров'ю живлять національно-патріотичну ідею – а інші використовують її для здійснення своїх не дуже гречних планів. У природі такі організми, які живляться за рахунок інших, мають спеціальну стандартизовану назву.

І далі: “ТК завжди стояв на принципах наукової моралі й етики й готовий вести науково обґрунтовану дискусію на наукових семінарах і конференціях з усіма охочими”. Такого смішного вони ще не говорили. Про етику та мораль ТК ми вже писали раніше у [7; 8], доводиться писати й тепер. А з приводу “готовності” до дискусії – чому автори не приїхали на конференцію “Українська термінологія і сучасність” у вересні 2009 року, куди подали свою некоректну публікацію, дуже подібну до розкритикованої нами в [1]? Готувалися до ведення дискусії? Чи, може, боялися директора Інституту української мови П.Ю. Гриценка, який не схвалює плагіат?

Цілком виразно сформулював свої принципи “наукової моралі й етики” “розробник” Р. Рожанківський ([2:146]): “Звинувачення п. Вакуленка щодо нас (грубі порушення наукової етики, повторення його принципів і дублювання його досягнень тощо) не мають жодних підстав... Це ненормально, це якась хвороба, це цілком неетична діяльність п. Вакуленка...” Такі погляди йдуть дуже врозріз із міжнародними стандартами етики та моралі, де науковці шанобливо ставляться до інтелектуальної власності колег. Так, наприклад, в американському журналі "Physical Review" прийнято посилатися навіть на думки, висловлені усно (це так зване "private communication" – приватне спілкування). Виходить, те, що в міжнародних наукових колах вважається загальноприйнятою практикою провадження наукових досліджень, “нормальний” добродій Рожанківський називає “якоюсь хворобою”.

“Розробниками” згаданого стандарту зазначені: Л. Масенко, докт. філол. наук; Р. Микульчик; В. Моргунюк, канд. техн. наук; Л. Пшенична, канд. філол. наук; О. Пономарів, докт. філол. наук; Б. Рицар, докт. техн. наук (керівник розробки); Р. Рожанківський, канд. техн. наук; Н. Тоцька, докт. філол. наук. Дивно, як у цій гоп-компанії опинилися такі поважні мовознавці, як Л. Масенко та О. Пономарів. Вони ж бо добре знали, хто є істинним автором української латиниці ...

А тепер про моменти з навколонауковою складовою. Як і в 1996 році, львівські “стандартувальники” латинок і латиниць погано орієнтуються у вимогах, які ставлять міжнародні інституції до транслітераційних стандартів (про що ми вже писали свого часу в [8]). Наприклад, некоректний переклад терміна “simple correspondence” (це *взаємнооднозначна відповідність*) призводить до намагання втиснути транслітерацію в прокрустове ложе “одна літера кирилиці” – “одна літера латиниці”. Ще раз наголосимо: головною є таблиця зі стандартних літер, а таблиця з діакритичними знаками є похідною від неї і може використовуватися лише як допоміжна. І сфера застосування цієї додаткової таблиці дуже вузька: очевидно, вона обмежується лише гіпотетичними документами, які мають зберігати кількість літерних позицій. А те, що у своїй „вичерпній відповіді” наші опоненти не згадали про таблицю без діакритичних знаків, означає одне: вони й у цьому беззаперечно визнали правильність нашої критики – тобто факт використання наших результатів без відповідних покликань.

Прагнення до “чистих” літер (без гачків, шапинок, умляутів і т. п.) є загальною тенденцією світових правописних систем, за якою літери з діакритичними знаками мають відповідники-двознаки (наприклад, на берлінському вокзалі пишуться назви без умляутів: “Muenchen”, “Koeln” тощо). Назва Чехії англійською мовою записується *Czech Republic*, де літеру Ě замінено на двознак Cz. На міжнародних конференціях також просять замінювати всі нестандартні літери двознаками. І тут потрібно не скаржитися, що світова спільнота не дуже сприймає „діакритичні” схеми, а уважніше вивчити (правильно переклавши) міжнародні вимоги до транслітераційних стандартів.

Процитуємо лист № 49/9-3442 від 5 травня 2009 року за підписом т. в. о. директора Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб В. М. Давиденка до ТК СНТТ: “Дос № 9303 – інструктивний матеріал ІКАО та служить основою для розробки національних нормативно-правових актів з питань запровадження машинозчитувальних проїзних документів. Цим документом для формування машинозчитувальної зони визначені знаки OSR-B міжнародного стандарту ISO 1073-2 (для прийняття технікою оптичного зчитування знаків): цифри від 0 до 9, букви латинського алфавіту A, B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, W, X, Y, Z та знак <”. Таким чином, міліція прозоро та ввічливо пояснила

львівським грамотіям, що міжнародні стандарти вимагають використання лише основних літер латинської абетки, які не мають ніяких діакритичних знаків. Як бачимо, у ТК–19 досі цього не зрозуміли.

Утім, таке вперте несприйняття нашими опонентами міжнародних вимог має ще одне пояснення: наголос на однолітерних діакритичних схемах може збільшити, на думку технічних комітетників, їхні шанси стати розробниками транслітераційного стандарту. Пізніше, звичайно, всі розберуться, що такі схеми лежать на узбіччі транслітераційних процесів – але ж переможців не судять? Коли в 1998 році ТК СНТТ, разом із Інститутом фундаментальних досліджень, наполягав на тому, щоб Держспоживстандарт доручив саме йому розробити національний транслітераційний стандарт, зі Львова лунали палкі запевнення, що “в стислі терміни” вони створять транслітераційну комп’ютерну програму, не гіршу за нашу. Такої програми в них і досі немає – зате амбіції лишилися. Звичайно, цей факт яскраво показує науковий рівень львівських “розробників” – от вони й намагаються “зам’яти” цю тему. Саме тому і вдаються до неправдивих тверджень, буцімто наша програма неправильно транслітерує слова типу „синенький”, “Стрийагро” чи “пакгауз”. Нагадаємо, що в 1996 році ми демонстрували цю програму у Львові на конференції, і всі охочі мали можливість переконатися, що наша програма чудово транслітерує не лише вказані слова, а й багато інших (включаючи аббревіатури). У цьому ж переконалися численні її користувачі з бібліотек України, МВС України, а також університетів Києва, Львова, Луганська, Дніпропетровська та Харкова.

Отже, вдаючись до розлогих і стомливих (для нефакхівців) порівнянь діакритичних таблиць із різних джерел, наші технічні послідовники відволікають увагу читача від головного: їхні основні транслітераційні таблиці (а таких таблиць декілька, бо львівські співавтори настільки невпевнені, що ніяк не можуть зупинитися на якійсь одній) найбільше нагадують наші – і при цьому, нагадаємо, немає ніяких посилань на джерело.

Щодо термінів *зворотний* і *зворотливий*. Як впливає зі “Словника української мови” [9], *зворотний* (рос. *обратный*) – це протилежний; такий, що веде назад. Англійські відповідники такі: *back(ward)*, *reverse*, *return*, *opposite*, *inverse*, *reciprocal*. З іншого боку, український суфікс *~лив~* має тенденцію надавати слову відтінку можливості:

спостережливий (пор. *спостережний*), *хибливий* (пор. *хибний*), *особливий* (пор. *осібний*), *задумливий* (пор. *задумний*), *незрадливий*, *вразливий*, *чутливий*, *гасливий*, *ввічливий*. Отже, **зворотливий** (англ. *reversible*; рос. *обратимый*) – це такий, що може вести чи йти назад. Тому система транслітерації – *зворотлива*. Додамо, що слово *зворотливий* є багатозначним, і якщо скалькувати російське слово *изворотливый*, маємо додаткові значення цього слова – *меткий* і *спритний* – які наводять члени ТК у своїй відповіді [2]. Особи, які займаються термінологією і працюють у сфері стандартизації, мали би знати, що калькування з російської не повинно бути причиною штучного звуження семантичного поля лексеми. Наші львівські доброзичливці так захопилися запереченням наших положень, що готові навіть засмітити мову російськими кальками.

Нарешті (чи не вперше) наші опоненти спромоглися видати щось подібне до наукових міркувань. Віддамо належне такій рідкісній події і процитуємо: “... в більшості європейських мов фонему [г] позначають літерою **h**, якою п. Вакуленко не користується ... Пара **г – ģ** одночасно порушує як міжнародні правила записування власних назв латиницею, так і принцип однозначності. Наприклад: прізвище **Герц** згідно з міжнародними правилами пишуть як **Hertz**, тоді як за транслітерацією п. Вакуленка виходить **Ġerc** ... Записуючи прикметник **герців**, отримаємо **ġerciv**, тобто виникає два позначення для літери **г**, а саме – **ģ** у загальних назвах і **h** – у власних” ([2:145]).

По-перше, фонема позначається не квадратними, а похилими дужками (одразу видно фаховий рівень). А про “більшість європейських мов” – “трохи” перебільшили.

По-друге, літеру **h** ми використовуємо в основній таблиці, про яку опоненти скромно мовчать.

По-третє, українська латиниця є незастосовною до іншомовних власних назв за означенням.

По-четверте, тут сплутано проблеми транслітерації та транскрипції: транслітерація стосується однієї мови, а транскрипція – двох; транслітерація стосується букв, а транскрипція – звуків. Нагадаємо, що українська кирилична літера **г** походить із грецької гами (**γ**), якій відповідає латинська **g**. Це наша історія, з якою пов’язані питання відтворення старослов’янських літер. Чи будемо діяти за принципом “усе найкраще – Росії” і розпочнемо відлік української писемності з

часів, коли з'явився запис “Герц”? Саме тому польський відповідник прізвища Грабович (*Grabowicz*) пишеться через **g**. Саме тому слова типу *geografie* (з чеської) пишуться в будь-якій мові світу через **g**. Не будемо відволікатися тут на міркування щодо транскрипційних відтворень звуків у різних мовах (це зовсім інша сфера, що вимагає ретельних акустико-фонетичних досліджень), а нагадаємо лише, що в сербохорватській мові існує графічна відповідність **h** – **г**. Більш детально про транслітерацію **г** – див. у наших численних працях, зокрема в [10].

По-п'яте, плутають правопис загальних і власних назв. Розвинені мови світу намагаються зберігати відмінності у написанні власних і відповідних загальних назв. Наприклад, в англійській мові: *Taylor* – *taylor*. Цікаво, що в наведеному львівськими політехніками прикладі літера “ц” у загальній і власній назвах має різні латинські відповідники – але це їх зовсім не бентежить... А якщо ж нам пропонують за допомогою латиниці впроваджувати зміни в правопис – то це шлях у нікуди. Погодьмося, що дії “патріотів” украй нераціональні.

Щодо транслітерації “ь” та “й”. Згідно з правилом доповнювальності (рос. *правило дополнительной дистрибуции*), ці букви можуть транслітеруватися знаком “j”, що не порушує вимоги взаємної однозначності. Ми розуміємо, що “справжнім патріотам” зовсім не обов'язково знайомитися з цим базовим поняттям транслітерації. Але вважати себе кваліфікованішими за тих, хто знає і застосовує це правило, якось не дуже скромно. За нами ж бо такі відомі мовознавці, як Ю. Крижанич і Р. Якобсон.

Щодо апострофа. Апостроф із хвостиком угору – це не наша примха, це автозаміна комп'ютера. До речі, у “відповіді” наших опонентів апостроф теж має хвостик угору. І цей факт зайвий раз підтверджує переваги нашої системи: вона не страждає від таких автозамін, які дуже часто неможливо передбачити чи скасувати. Для наших же “відповідачів” така автозаміна є фатальною, оскільки зразу ж призводить до неоднозначності та незворотливості.

Щодо сфери застосування української латиниці: ця система стосується української мови і тому не могла бути зазначена в міжнародних стандартах. А наукова етика вимагає покликань і на загальні вимоги ISO, і на конкретні рекомендації співвітчизників.

Отже, об'єктивні факти свідчать не лише про упередженість наших шановних опонентів, а й про явно недостатній фаховий та етичний

рівень їхньої діяльності. І цей рівень дуже вже не відповідає масштабам тих завдань, які покладають на себе ці члени ТК СНТТ всупереч офіційно затвердженому Положенню про цей комітет.

Отже, нам бачиться такий підхід до розв'язання проблеми транслітерації. Кабінет Міністрів має виділити необхідне фінансування для впровадження національного стандарту української латиниці, до обговорення та розроблення якого слід залучити Держстандарт України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, бібліотеки України, Міністерство юстиції, Міносвіти, МВС України, МЗС України, НАН України та інші зацікавлені фахові установи. І при цьому слід спиратися не на адмінресурс, а на рішення компетентних інституцій. А то виходить, що амбіції окремих осіб переважають інтереси України. Це якось не по-державницьки.

Навряд чи можна побудувати сильну й авторитетну державу, якщо приймати важливі рішення на основі особистих симпатій, а не прагматичних міркувань практичної доцільності, наукової обгрунтованості та фахової компетентності. Борис Олійник у поемі “Трубить Трубіж” написав: “Хоч дрібненькі, та меткі Землячки-хазяйчики. Не Богдани – а такі, знаєте, богданчики”. Згадуються й слова Тараса Шевченка: “Дивуюся, чому не йде Апостол правди і науки?”. Щось не видно й зараз таких апостолів. Самі Богдани. Чи будемо в Європі, якщо дозволимо панувати таким метким “хазяйчиком”?

ЛІТЕРАТУРА

1. Вакуленко М. Транслітерація і трансплігатація / Максим Вакуленко // Вісник нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – Серія : “Проблеми української термінології”. – 2009. – № 648. – С. 139–142.
2. Рицар Б. Відповідь на лист М. Вакуленка / [Б. Рицар, Р. Рожанківський, Р. Микульчик] // Вісник нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – Серія : “Проблеми української термінології”. – 2009. – № 648. – С. 143–146.
3. Рожанківський Р. До проекту універсальної таблиці українсько-латинської транслітерації / Роман Рожанківський // Тези 4-ої Міжнар. наук. конф. [“Проблеми української наук.-техн. Термінології”], (Львів, 17–20 грудня 1996 р.). – С. 70–72.
4. Блонарович Ю. Проблеми транслітерації української абетки на комп'ютерах / [Ю. Блонарович, А. Костенко, В. Костирко, І. Кульчицький] // Доповіді та повідомлення Міжнар. наук. конф. [“Відтворення українських власних назв (антропонімів і топонімів) іноземними мовами”], (Київ, 7–8 грудня 1993 р.). – К., 1995. – С. 85–90.
5. Вакуленко М. Правопис – друга натура? / Максим Вакуленко // Українська мова і література в школі. – 1993, № 11. – С. 59–61.
6. Дяков А. Годі замикатись у власній шкаралупі / Андрій Дяков, Тарас Кияк // “Голос України”. – № 147. – 8 серпня 1997 року.
7. Вакуленко М. Хто підставив пана Богдана? / Максим Вакуленко, Олег Вакуленко // “Молодь України”. – 13 березня 1997 р.
8. Вакуленко М. Українська латиниця чи львівська? / Максим Вакуленко // Вісник Книжк. палати. – 2000. – № 9 (50). – С. 14–15.
9. Словник української мови / голов. ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005.
10. Вакуленко М. Наукові засади відтворення запозичених та іншомовних слів: інваріантна транскрипція і транслітерація / Максим Вакуленко // Вісник Книжк. палати. – 1999. – № 10. – С. 6–9. – № 11. – С. 15–18.

ГЕЙКО Т. М., ФЕДЧЕНКО О. Д.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ МОВНО-КУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: РОЛЬ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті вирізняються три підходи до вирішення проблеми взаємодії мови та культури, розглядаються засади сучасного вчення про національно-мовну картину світу (НМКС), визначається роль лексичних запозичень у сфері культури як носіїв специфічних концептів при відтворенні НМКС.

Ключові слова: мовно-культурна взаємодія, національно-мовна картина світу (НМКС), ідіоетнічне, універсалія, культурологічні запозичення.

В статье выделяется три подхода при решении проблемы взаимодействия языка и культуры, рассматриваются основные положения современного учения о национально-языковой картине мира (НЯКМ), определяется роль лексических заимствований в сфере культуры как носителей специфических концептов национально-языковых картин мира.

Ключевые слова: взаимодействие языка и культуры, национально-языковая картина мира (НЯКМ), идиоэтническое, универсалия, культурологические заимствования.

The article presents three solutions of language-cultural interaction problem, defines the principles of the modern study of national language picture of the world and the role of cultural borrowing as its specific concept.

Key words: language-cultural interaction, national language picture of the world (NLPW), idioethnic, universal, cultural borrowing.

Актуальність роботи зумовлена постійним інтересом лінгвістів до багатогранного та неоднозначного феномена мовно-культурної взаємодії, прагненням визначити мовні особливості національної специфіки, що, зокрема, викликано потребою самоідентифікації у глобалізованому світі.

Мета роботи – визначити основні підходи до розв’язання проблеми мовно-культурної взаємодії, висвітлити засадничі положення сучасного вчення про національно-мовні картини світу (НМКС), з’ясувати роль культурологічних запозичень при відтворенні НМКС.

Об’єкт дослідження – основні напрямки взаємодії мови та культури, їхнє співвідношення та інтеграція у НМКС.

Предмет дослідження – ідіоетнічні особливості та способи їх вираження на лексико-семантичному рівні мови.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше визначено роль культурологічних запозичень у НМКС. Іншомовні лексичні

запозичення, які відображають денотативно-сигніфікативні зв'язки у сфері елітарного мистецтва та його низових форм є ключовими елементами картини світу мови-реципієнта і мови-донора, вони втілюють духовно-матеріальний та ментальний досвід певного мовного колективу, вияскравлюють ідіоетнічні особливості культури певного народу на тлі загальнолюдських універсалій.

Проблема співвідношення та взаємодії мови та культури (у широкому розумінні) завжди привертала увагу вчених та не раз становила об'єкт наукових досліджень. Так, активну й конструктивну властивість мови, її здатність впливати на формування народної культури, психології та творчості вирізняли та описували ще у XVIII ст. на початку XIX ст. Й. Г. Гердер і В. фон Гумбольдт. Їхні ідеї було розвинуто багатьма зарубіжними та вітчизняним вченими, зокрема братами Грімм, засновниками всесвітньовідомої міфологічної школи, що знайшло подальший розвиток у працях Ф. І. Буслаєва, О. М. Афанасьєва, О. О. Потебні. У XX ст. відома австрійська школа "Wörter und Sachen" спрямувала пошуки вирішення проблеми шляхом конкретного вивчення складових елементів мови та культури, довівши важливість культурологічного підходу у багатьох галузях мовознавства, передусім у лексикології та етимології. Мова розглядалася культурологами, міфологами, етнографами як дзеркало народної культури, психології та філософії, у багатьох випадках як єдине джерело вивчення історії народу та його духу.

Мова як феномен національної культури є постійним об'єктом уваги та вивчення сучасних дослідників, як-от: К. Леві-Стросс, М. І. Толстой, Ю. А. Бельчиков, Г. А. Брутян, Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, А. Вежбицька, О. С. Яковлева, Ю. С. Степанов, В. О. Маслова, В. В. Воробйов, Р. О. Будагов, А. О. Брагіна, О. Д. Васильєв, І. Т. Вепрева та ін. У пошуках вирішення питання про взаємозв'язок мови та культури позначилося декілька підходів. При одному з них, який розроблявся такими науковцями, як-от, Г. А. Брутян, Е. С. Маркарян, перевага надається однобічному впливу культури на мову: зі зміною дійсності трансформуються культурно-національні стереотипи і сама мова.

В основу другого підходу до лінгвокультурологічної проблематики покладено ідею про взаємозв'язок і взаємодію мови та культури.

Мова – це складова частина культури, головне знаряддя її засвоєння, це дійсність нашого духу. Мова виражає специфічні риси національної ментальності [1:35–37]. З іншого боку, “культура включена до мови, оскільки вся вона змодельована у тексті” [1:107]. Відношення між культурою та мовою можна розглядати як відношення цілого та його частини. Мова може сприйматися як компонент культури або знаряддя культури [2:6].

Третій підхід до проблеми співвідношення мови та культури ґрунтується на розумінні мови як духовної сили, що стало засадою вчення про мовну картину світу та лінгвістичну відносність. Оскільки дане питання є провідною темою нашого дослідження, висвітлимо більш детально його проблематику та основні положення у хронологічному ракурсі.

Поняття мовної картини світу (МКС), з одного боку, сягає вчення В. фон Гумбольдта та неогумбольдтианців про внутрішню форму мови, що гармонійно поєднує універсалогічну та ідіоетнічну тенденції, а з іншого, – гіпотези лінгвістичної відносності Сепіра – Уорфа.

Термін “мовна картина світу” був уведений в науку німецьким вченим Лео Вайсгербером. Наукова еволюція Л. Вайсгербера стосовно концепції МКС відбувалася у напрямку від вирізнення її об’єктивно-універсальної основи до підкреслення її суб’єктивно-національної природи. Вплив мови на людину відбувається через своєрідність її мовної природи, а не універсальних складових, тому, на думку Л. Вайсгербера, важливішою у МКС є її світоглядна, суб’єктивно-національна, ідіоетнічна сторона, що відображає у кожній мові особливий погляд на світ – ту точку зору, з якої дивився на нього народ-творець даної мови. Сам же світ залишається у тіні цієї точки зору. Таким чином, Л. Вайсгербер розумів мову як “проміжний світ”, що стоїть між зовнішнім світом і людиною, між об’єктивною дійсністю і свідомістю, та визначав мову як “світотворення”. Найбільші “світоглядні” можливості, вважав Л. Вайсгербер, має лексична система мови. Тому вайсгерберовська концепція МКС є суто словоцентричною і головне місце у ній належить вербалізації або “ословлюванню” світу. Отже, його образ МКС постає загалом як система лексичних полів, що у доволі

мальовничій спосіб дозволяє змодельовати світ. Саме лексична система вияскравлює “світоглядну” природу МКС.

Зважаючи на всі заслуги Л. Вайсгербера як основоположника теорії МКС, неможна погодитися з висунутою ним ідеєю, що влада мови над людиною є нездоланною, а об’єктивний (позамовний, невербальний) шлях пізнання неможливий. Мовна картина світу хоча й накладає серйозний відбиток на індивіда, дія її сили не є абсолютною, не мова, а сам об’єкт спрямовує думку. Отже, МКС впливає на світогляд, але формує її сам світ, з одного боку, та незалежна від мови концептуальна точка зору на нього, з іншого.

Практично паралельно з Л. Вайсгербером була розроблена гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра – Уорфа, що стала наріжним каменем вивчення МКС. Гіпотеза лінгвістичної відносності є проявом релятивізму в мовознавстві. Вона обстоює тезу про те, що процеси сприйняття та мислення людини, зумовлені етноспецифічними особливостями структури мови, носієм якої є людина, отже, будь-яка мова спрямовує мислення мовців у напрямку, завданому світоглядом даної мови.

Е. Сепір, як і Л. Вайсгербер, уважав, що люди, які говорять різними мовами, живуть у різних світах, а не в тому самому світі, на який навішано лише різні мовні ярлики. Американський вчений визнавав значну перевагу ідіоетнізму над універсалізмом, що склало методологічні засади гіпотези лінгвістичної відносності. Він підкреслював домінування суб’єктивного (світоглядного, ідіоетнічного) фактора у формуванні лексичного складу мови над об’єктивним (універсалістським), що пояснює різні способи вербалізації у різних мовах. Е. Сепір наголошував при цьому на “несумірності” мов, адже системи окремих мов не тільки по-різному фіксують зміст культурного досвіду, але й надають своїм носіям незбіжні шляхи усвідомлення дійсності та способи її сприйняття. Отже, кожний народ бачить світ крізь призму рідної мови, відображуючи дійсність у “мовній картині світу”.

У питанні про співвідношення наукової і мовної картин світу Е. Сепір і Б. Уорф ставили науку у повну залежність від мови. Так, Б. Уорф надавав перевагу мовним картинам перед науковими, оскільки вважав їх інформаційно багатшими та плюралістичнішими за наукові. Однак МКС можуть виконувати лише допоміжну роль по

відношенню до науки, не перебираючи на себе головну роль по відношенню до наукових картин світу.

Сучасні погляди на МКС викладено у працях таких вчених, як: Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, В. М. Телія, О. С. Яковлева, Ю. С. Степанов, О. В. Урисон, В. М. Топоров, А. Вежбицька, Ю. М. Караулов, Н. І. Сукаленко, Т. В. Радзієвська, Г. І. Берестнева, І. Б. Левонтіна, Г. А. Залізник, І. О. Голубовська та ін. Їх можна звести до таких положень:

1. Кожна природна мова відображає певний спосіб сприйняття й організації (концептуалізації) світу. Значення, що у ній виражаються, складають певну єдину систему поглядів, своєрідну філософію, яка є обов'язковою для всіх носіїв мови та становить її мовну картину. Отже національно-мовна картина світу (національно-мовну модель світу) – НМКС (НММС) – це виражене засобами певної мови світовідчуття і світосприйняття етносу, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі.
2. Властивій мові погляд на світ є почасти універсальним, почасти національно специфічним, тому носії різних мов можуть бачити світ по-різному, крізь призму своїх мов. Субстанціонально-ідеальний простір мови, що є єдиним і безперервним, моделює специфічні риси національного світосприйняття і національного способу мислення фактично на всіх стратифікаційних рівнях мовної системи за допомогою дознакових, знакових і супразнакових мовних величин. Як відомо, культурно-специфічне не існує поза універсальним, як не буває частини без цілого. Тезу про інтернаціональний характер людського мислення можна інтерпретувати в рамках універсально-предметного коду, під яким розуміють універсальну логіко-поняттєву базу людства, певну сукупність ментальних універсалій, позанаціональний мисленнєвий код. Перекодування єдиного для всіх етносів мисленнєвого коду на вербальний у межах конкретної мови, “дискретизація інформаційного континууму” певною мовою “переплавляє” єдину логіко-поняттєву базу людства, відливаючи її в етнічно зумовлені семантичні матриці змістової структури мови. Таким чином, у національно-мовних картинах світу, з одного боку, виділяється загальна частина, яка вказує на “загальний поняттєвий базис”

людства, що виступає спільною основою природної мови, мислення та культури; з іншого боку, національно-специфічні нюанси відчуття, осмислення й оцінки реального світу, накладаючись на універсальну логіко-поняттєву основу, утворюють ту частину мовних картин світу, яка й несе в собі національну специфіку.

3. Виникнення мовних національно-специфічних форм, які, по суті, й зумовлюють самотність національно-мовних картин світу, детермінується двома основними факторами:

- фрагментом реального світу, який впливає на колективну свідомість етносу (природне середовище етнічного колективу та матеріальна культура артефактів, створена народом);
- особливостями колективної етнічної свідомості, які виявляються в неоднаковості логічного оперування одними й тими самими реаліями зовнішнього світу, у різноманітності виявів “наївної” звичайної свідомості (насамперед її емоційно-оцінних, соціально-ціннісних, морально-етичних компонентів).

4. МКС є “наївною” у тому сенсі, що багатьох суттєвих деталях відрізняється від наукової картини світу. При цьому наївні уявлення зовсім не є примітивними, навпаки, у багатьох випадках вони не менш складні та цікаві ніж наукові, позаяк здатні бути надійним провідником у світ цієї мовної картини. У наївній картині світу можна вирізнити наївну геометрію, наївну фізику, наївну етику, наївну психологію тощо. З їх аналізу можна дізнатися та краще зрозуміти засади певної культури та спільноти.

Таким чином, поняття МКС вбирає два основоположні моменти: 1) (“наївна”) картина світу, зумовлена мовою, відрізняється від “наукової”; 2) кожна мова “змальовує” дійсність дещо по-іншому. Розбіжності між мовними картинами виявляються, у першу чергу, в лінгвоспецифічних словах, які не перекладаються іншими мовами та запозичуються лексичною системою останніх, оскільки певний еквівалент або взагалі відсутній, або не має саме тих компонентів значення, які надають даному слову конкретної специфіки. Культурологічні запозичення великою мірою є носіями такої специфіки, вони вияскравлюють ідіоетнічні особливості культури певного народу на тлі загальнолюдських універсалій. Запозичення, використовуючи інтерпретаційні можливості мови-реципієнта, відтворює концептуальні моделі мови-донора та заповнює лакуни у

мовній картині реципієнта, що збагачує вияви універсального через національно-специфічне. Лінгвістичний аналіз запозичень у сфері культури дозволяє виділити знакові поняття та величини для НМКС, визначити їх місце при самоідентифікації народу-носію даної мови та культури, усвідомити їх роль у трансформації ментальних універсалій, без них неможлива повна реконструкція як НМКС мови-реципієнта, так і мови-донора.

Одним із ефективних способів реконструкції МКС є аналіз метафоричного освоєння культурологічних запозичень, що виявляє “чуттєво сприйнятний”, “конкретний” образ, який співвідноситься у наївній картині світу з даним “абстрактним” поняттям. Метафори, “вплітаючись” у концептуальну систему відображення світу, “фарбують” її відповідно до національно-культурних традицій та особливостей номінації самої мови. З появою нових елементів лексико-семантичної системи відбувається своєрідне “перекрашування” окремих фрагментів МКС у “національні” кольори, які набувають відтінки МКС донора. Таким чином, МКС багато у чому зумовлена явищем ідіоматичності – як внутрішньомовної, так і міжмовної, але не зводиться до неї. Складові елементи, конструкції, асоціативні з ними поля МКС є матеріалом для формування нових понять, переробляються свідомістю людини у нові гносеологічні образи елементів дійсності.

Висновки. Отже, лінгвістичний аналіз МКС у міжкультурній перспективі має непересічне прикладне значення, особливо за сучасних умов глобалізації й інформатизації, коли стираються кордони між країнами та регіонами, а потенціал інформаційних технологій досяг небачених досі потужностей, коли питання про співвідношення універсального та ідіоетнічного загострюється і виходить на новий щабель. Таким чином, вивчення взаємодії та взаємопроникнення мови та культури набуває особливої актуальності в контексті полілогу культур за доби глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маслова В. А. Лингвокультурология : [учебное пособие. для студ. высш. уч. завед.] / Валентина Аврамовна Маслова. – М : Изд. Центр Академия, 2001. – 208 с. 2. Толстой Н. И. Язык и народная культура: очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Никита Ильич Толстой ; [сост. Светлана Михайловна Толстая]. – [2-е изд., испр.]. – М. : Индрик, 1995. – 512 с.

ГЕТЬМАН З. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СИГНАЛИ РОЗМОВНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ДІАЛОЗІ (на матеріалі сучасної іспанської мови)

Статтю присвячено вербалізації сигналів розмовності у художньому діалозі, що дає підстави розглядати художній діалог як письмову реалізацію розмовного мовлення.

Ключові слова: функціонально-стильова категорія, стилістична домінанта, розмовність, діалогічність, діалогічний текст, художнє мовлення.

Статья посвящена вербализации сигналов разговорности в художественном диалоге, что дает основания рассматривать художественный диалог как письменную реализацию разговорной речи.

Ключевые слова: функционально-стилевая категория, стилистическая доминанта, разговорность, диалогичность, диалогический текст, художественная речь.

The article deals with the verbalization of colloquialability indicators in the literary dialogue. It sets the grounds for viewing such dialogues as the written implementation of colloquial speech.

Key words: functional-stylistic category, stylistic core, colloquialability, dialogue property, text-dialogue, literary discourse.

Якщо розглядати текст як функціонально-стильову категорію, то слід брати до уваги стилістичні домінанти, які визначаються сукупністю екстралінгвістичних факторів, мовних показників і мовленнєвих механізмів. Як правило, серед стилістичних домінант тексту як функціонально-стильової категорії називають абстрактність – конкретність, логічність – емоційність, стандартність – стилістичну маркованість, об'єктивність – суб'єктивність. Художнє мовлення з огляду на те, що в художньому тексті співіснують і “співпрацюють” такі функції мови, як комунікативна та естетична, реалізує стилістичні домінанти у межах естетичної вмотивованості. При цьому в художньому тексті, окрім літературної мови, можливе вживання позалітературних, просторічних, діалектних тощо елементів, які належать лексико-фразеологічній та граматичній підсистемам мови. Їх вживання підпорядковано авторському задуму. Таким чином, художнє мовлення залежно від художньо-естетичних завдань художнього тексту послуговується елементами розмовного мовлення, що дозволяє серед стилістичних домінант деяких жанрів художнього тексту виділити домінанту розмовності. Стилiстична домінанта розмовності є основою у діалогічному тексті, який реалізує діалогічну форму мовлення як у художній прозі (мовлення персонажів),

так і в драматичних творах. Разом з тим, діалогічність є основною стилістичною домінантою саме для драматичних творів. Розмовність і діалогічність тісно пов'язані між собою. Ці стилістичні домінанти притаманні не лише художньому тексту, а й, зокрема, деяким жанрам публіцистичного тексту, науковій дискусії тощо.

Розмовність та діалогічність є іманентними ознаками розмовного тексту.

Сучасна текстолінгвістика визнає за розмовним текстом право на існування, хоча це питання залишається теоретично складним: поняття розмовного тексту в його цілісності і окремоті виводиться, виходячи із ситуації. Текстом вважається мовленнєвий відрізок, який належить одній, двом або декільком особам і відповідає певній екстралінгвістичній ситуації. Початок і кінець тексту визначається складанням і розв'язуванням ситуації, тобто екстралінгвістично. Саме вид контекстуалізації відрізняє усномовний діалогічний текст від письмового. Такі характеристики діалогічного тексту, як інтерактивність, що знаходить вираження у вигляді “я ↔ ти”, адресованість та компресія комунікації, емоційний компонент у його семантичній структурі, шаблонність, стереотипність співпадають як в усномовному, так і у фіксованому діалогічному тексті.

Різниця усного діалогічного тексту та фіксованого діалогічного тексту, особливо художнього, полягає також у тому, що усний має односпрямовану адресатність у своїх рамках, тобто внутрішньотекстову адресатність. Художній діалогічний текст характеризується подвійною адресатністю: внутрішньотекстовою та зовнішньотекстовою, тобто адресатністю на читача або глядача.

Якщо в усному діалогічному тексті екстралінгвістичні фактори включають невимушеність, неофіційність, спонтанність мовлення, то в письмовому всі ці екстралінгвістичні фактори виявляються в граматиці і в лексико-фразеологічних елементах. Але при цьому і в усному, і в художньому діалогічному тексті використовуються однакові мовні одиниці.

Порівняльний аналіз письмового діалогічного тексту у його книжній реалізації підтверджує тезу про те, що письмовий діалогічний текст є відображенням у мовній формі усного діалогічного тексту, який характеризується літературно-розмовним узусом. У письмовому та усному діалогічних текстах співпадають знаки, код, лінгвістичні

феномени, але вони відрізняються ступенем інтенсивності та динаміки дії, тому що письмова форма є своєрідною імітацією форми розмовної мови і представлена насамперед у численних діалогічних текстах літературно-художніх творів. Хоча існує й інша точка зору, що писемне мовлення не є тотожним своєму звуковому прототипу, тобто не є точним відображення усного мовлення на папері. Воно розвивається на базі абстрактного мислення, яке вже склалось, яке нерозривно пов'язане з високим рівнем володіння усним мовленням, але в порівнянні з останнім писемне мовлення позбавлене матеріального звуку. Цей недолік звучання компенсується на письмі більш розгорнутим синтаксисом, що стосується мови художніх творів, то тут справи стоять інакше. Цей вид писемного мовлення спирається на звукове мовлення, з усіх видів писемного мовлення найбільше пов'язаний з усним мовленням той його вид, який реалізується в мові художніх творів.

На підтримку ідентичності усного і письмового діалогічних текстів виступає його соціостилістична структура – відображення в мовленні явищ живої мови і різних видів її стратифікації.

Крім базових граматичних побудов, існують нескінченні розмовні варіанти. Останні становлять предмет дослідження як усної, так і писемної комунікації через їхній взаємозв'язок. Це знаходить конкретне втілення в науковому обґрунтуванні різниці між розмовним і діалогічним мовленням, усним і художнім діалогічним текстом.

Художній діалогічний текст слід вважати сублімованою, в деякій мірі стилізованою формою розмовного мовлення, в якій проявляються такі характерні його риси, як спрощення синтаксичної організації речення, зростання частоти вживання скороченої синтаксичної структури, зіставивши, однак, графічні фіксації усномовних діалогів/ і монологів/ з діалогами/ і монологами/ розмовного типу у творах художньої літератури, легко переконатися, що вони повністю або майже повністю зберігаються структурою і лексикою. Міра авторської художньої стилізації художніх діалогічних текстів, на нашу думку, незначна, оскільки літературна обробка, шліфовка в художньому діалогічному тексті літературної розмовної мови суперечила б дзеркальному відображенню усного мовлення в письмовій формі, мова драматичних творів максимально наближається до усного літературного розмовного мовлення (див., наприклад, драми Е. Кінтеро). Драма є повною копією розмовного стилю. Автору драматичного твору надається повна свобода мовного вживання

знов-таки завдяки екстралінгвістичним факторам. Художній діалог наближається до вираження повсякденної комунікації. Він також ситуативний, але, на відміну від діалогу спонтанного, несе на собі ті риси авторської правки, які дозволяють говорити про його відношення до мови тексту. Саме текст виявляється стабільним вираженням усних можливостей мови:

Niño. – ¡Pendejo! (Amenaza igualmente a Jabao).

Jabao. – (Reculando.) Yo no tuve la culpa. Niño, fue éste. (Señalando a Lolo.) Fue este maricón, Niño, no fue culpa mía, fue de éste.

Niño. – ¡Pendejo!

Carmenati mira a Erasmo.

Erasmo. – ¿Qué?

Carmenati. – ¿Por sobre las cabezas?

Erasmo. – ¿Por qué esa pregunta? Yo di las instrucciones cuando cogí el mando.

Carmenati. – No te entiendo, Erasmo. Es como ... no sé, después de ... (J. Díaz)

У діалогічному мовленні художнього твору всі потенційні можливості даються в концентрації, нагромаджені, спрямовані на змалювання образу персонажу. Діалогічне мовлення художнього твору відрізняється від нехудожнього, усного розмовного мовлення не стільки за формою (синтаксичним малюнком, морфологічними і лексичними особливостями), скільки за змістом, а також емоційно-експресивною й еволютивною напругою, за спрямованістю до єдиного фокусу – ідеї художнього твору, якій підпорядковані всі елементи тексту.

У художньому діалозі спостерігається низка мовленнєвих явищ, які виступають сигналами розмовності, що і дозволяє констатувати ідентичність усного і письмового діалогічних текстів.

Закон найменшого зусилля: опускаються лексичні елементи, які на думку мовця не є обов'язковими, що впливає із ситуації спілкування: un [café] Especial. У цьому разі прикметник перебирає на себе номінативну функцію іменника. Нерідко спостерігається транспозиція дієслівних фраз у номінальні:

Eso preguntaselo a ellas → Eso ellas.

Але найбільш поширеним випадком реалізації закону найменшого зусилля є опущення прийменників, серед яких лідирує прийменник *de*. Йдеться про вживання прийменника *de* як складової складних

прийменників: *detrás [de], en busca [de]*, а також у моделі іменник + *[de]* + іменник. Опущення прийменника *de* у зазначених випадках підпадає під діалектний вплив: *un cacho [de] camino*.

Закон найменшого зусилля реалізується також у елімінації окремих структурних елементів лексичної одиниці, наприклад: усікаються прислівники на *-mente* (*especialmente* → *especie*), іменник суфіксального утворення (*hermanita* → *hermani*) та власні імена (*Albertito* → *Tito*).

Закон найменшого зусилля діє у межах синтаксичної структури у разі, коли граматичний контекст імпліцитно через якісь конкретні синтаксичні показники маніфестує зміст елімінованої частини. При цьому наявні елементи синтаксичної структури є достатніми, щоб реконструювати зміст речення. Як правило, у художньому діалозі замість елімінованої фінальної частини вживаються три крапки: *Si me lo dais ...* Крім того, закон найменшого зусилля у такому випадку виступає своєрідним способом хезитації або як *muletilla*.

Закон найменшої суворості полягає у відступі від суворих правил побудови граматичної структури, у порушенні граматичної норми, що виявляється:

а) у порушенні порядку елементів у синтаксичній структурі: *mismo aquí, donde estamos ahora*;

б) у довільному вживанні наголошеного/ ненаголошеного займенника поза існуючих правил: заміна знахідного відмінка давальним, надлишкове вживання анафоричних займенників, давального ввічливості:

¿Qué andáis diciéndola [le] secretos a la joven?;

в) у порушенні прийменникового управління дієслів і узгодження, наприклад: неупорядковане вживання сполучників і прийменників (*Se vive demasiado de bien*);

г) у підсиленні ствердження або заперечення:

Dí tú que no hija mía або ¡Falta te hacía! Eso es;

д) у згортанні двох синтаксичних конструкцій в одну, в результаті чого структурується нова, контамінована структура, яка у нормативній граматиці не має моделі:

De claveles ya es tarde ← *Ya no es hora de claves* + *Para claves ya es tarde*;

е) у зловживанні пустопорожніх слів, які розривають синтаксичну структуру та можуть бути елімінованими без втрати змісту синтаксичної

структури, хоча у загальній канві художнього діалогу вони виконують функції привернення уваги співбесідника, намагання підбадьорити його, іноді вони слугують для затягування розмови з метою мати час для обдумування: *Vaya, pues ya lo estaba yo diciendo*;

є) у заміщенні підрядного речення реченнями з безсполучниковим або сурядним зв'язком, що призводить до спрощення синтаксичної структури;

ж) у широкому вживанні інфінітива, який виступає еквівалентом наказового або розповідного речення: *Llamar a Elena, oye*; *Pasarlo bien*;

з) у транспозиції прислівників у займенник, що впливає із основної характеристики мовця: бути присутнім, бути тут і зараз (*la amiga de aquí*).

І нарешті низка синтаксичних зсувів, сутність яких полягає у виведенні на перше місце найважливішого члена речення як відправної точки подальшого викладу інформації: *¿Café no tiene?* Синтаксичні зсуви можна пояснити плинним імпульсивним характером розмовного мовлення, коли найважливіше, найбільш очевидне, найтерміновіше акцентується. В цьому врешті-решт полягає мовленнєва норма, яка в діалогічному тексті конкретизується як інтеракціональна. Остання змінює відомі синтаксичні схеми. Синтаксичні зсуви ліворуч спрямовані на фокусування інтересу на чомусь новому, тобто на темі, що після буде обговорюватися у наступному реченні: *Su hija, que no se la miren*. Синтаксичні зсуви ліворуч можуть маніфестуватися у вигляді повтору зміщеного члена речення, уточнення, інфінітива, який у структурі речення повторюється в особовій формі: *Ser, ya sé como soy*.

Зсуви праворуч мають місце, коли мовець виділяє якийсь член синтаксичної структури, що був вже названий раніше, або бажає щось уточнити: *¿No lo estás oyendo que me sueltas?*

Безумовно, зазначені у статті сигнали розмовності у художньому діалозі не є вичерпаними. У перспективі слід дослідити такі вербальні сигнали, як вигук, мовні засоби вираження суперлативності, національно марковані форми звертання, елементи зниженої лексики, а також невербальні сигнали розмовності, які об'єктивуються відповідними лексичними одиницями у наративній структурі художнього твору.

ДОВЖЕНКО І. В.

Київський університет туризму, економіки і права

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ *(майбутніх фахівців сфери обслуговування)*

У статті наголошується, що підвищення культури професійного спілкування майбутніх фахівців сфери обслуговування повинно здійснюватися під час їхнього навчання й оволодіння термінологічною лексикою. Важливу роль у цьому процесі відіграє самостійна робота. У статті головну увагу приділяється цілям, формам організації самостійної роботи. Пропонуються теми усних презентацій для самостійної підготовки майбутніми фахівцями сфери обслуговування.

Ключові слова: самостійна робота, ділова мова, культура спілкування, терміни, сфера обслуговування.

В статье говорится, что повышение культуры профессионального общения будущих специалистов сферы обслуживания должно осуществляться во время их обучения и усвоения терминологии. Важную роль в этом процессе играет самостоятельная работа. Главный акцент в статье уделяется целям, формам организации самостоятельной работы. Предлагаются темы устных презентаций для самостоятельной подготовки будущими специалистами сферы обслуживания.

Ключевые слова: самостоятельная работа, деловой язык, культура общения, термины, сфера обслуживания.

This article is about of process of forming professional culture intercourse by the future specialists of the comprehensive secondary and higher educational institutions. The article is devoted to the problem of student's independent work. The organization of independent research works of future service sphere specialists has been considered with special attention.

Key words: independent work, business language, culture intercourse, terms, service sphere.

У наш час відбуваються глобальні зміни в інформаційній, комунікаційній, професійній сфері сучасного суспільства, які вимагають перегляду ціннісних пріоритетів. Важливим стає розвиток таких педагогічних технологій, що забезпечують індивідуальний розвиток особистості, яка здатна до самостійного руху в інформаційному просторі, до уміння самостійно ставити і розв'язувати задачі, що виникають у професійній діяльності, самовизначенні та повсякденному житті. Акцент переноситься на формування творчих і відповідальних людей, здатних до постійного самонавчання протязом усього життя, самовдосконалення, самостійного творчого пошуку [1:120].

Проблема самостійної роботи студентів не нова. Її сутність викладена в працях багатьох учених: А. Макаренка, В. Белкіної, В. Бондар, О. Леонтьєва, Н. Масюкової, С. Симоненко, М. Смирнової, В. Сухомлинського та ін. Однак, незважаючи на численні дослідження з цієї проблеми, недостатньо розробленими залишаються проблеми організації самостійної діяльності майбутніх фахівців сфери обслуговування, які становлять предмет нашого дослідження.

Актуальність розробки теоретичних поглядів і практичних підходів до проблеми організації самостійної роботи студентів зумовлено наступними факторами: розвиток інформаційно-комунікаційних технологій надає нових можливостей, які мають бути засвоєні і впроваджені для підвищення ефективності самонавчання; у практиці середніх і вищих навчальних закладів, що готують фахівців сфери обслуговування, незважаючи на заплановану у навчальних планах самостійну роботу, її можливості не використовуються в достатній мірі [1:121].

Самостійна робота є основним засобом засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять, без участі викладача.

Метою самостійної роботи є сприяння формуванню самостійності як риси особистості, яка реалізується у вміннях систематизувати матеріал, доопрацьовувати конспекти лекцій, опрацьовувати рекомендовану літературу, готуватися до семінарських та контрольних занять.

Самостійна робота студентів, які навчаються в освітніх закладах сфери обслуговування передбачає:

- обов'язкове опрацювання інформації, що отримана безпосередньо під час лекційних занять;
- робота з навчальними посібниками, підручниками та конспектом лекцій у бібліотеках;
- самостійне вивчення окремих тем або питань (мозковий “штурм”) із розробкою власного конспекту, плану;
- робота з додатковою літературою (монографіями, науковими статтями, матеріалом з мережі Інтернет тощо) та довідковою літературою (словниками, енциклопедіями, глосаріями тощо);
- виконання письмових завдань і робіт, у т. ч. творчих (презентацій, рефератів, повідомлень, виступів, доповідей на

актуальні та дискусійні теми, есе, письмових відповідей на проблемні питання, курсових робіт);

- виконання індивідуальних завдань (аналітична, дослідницька робота, моделювання професійної ситуації тощо);

- виготовлення наочності (таблиць, схем, графіків тощо);

- складання картотеки літератури за змістом певної теми чи питання;

- підготовка до лекційних, семінарських, контрольних робіт;

- участь у наукових конференціях, семінарах, круглих столах, дискусіях, бесідах тощо;

- робота над вирішенням ситуаційних завдань (“кейс-метод” – англ. case – випадок, обставина, стан справ; докази, аргументи) – самостійна підготовка студентів за окремою темою, проблемою, а також розроблення міждисциплінарних завдань і занять на професійну компетентність;

- розробка проблемних ситуацій, участь у рольових і ділових іграх, тренінгах;

- складання словника термінів, понять та категорій з теми чи дисципліни;

- створення кросвордів, блок-схем та інтелект-карт;

- самостійна робота студента в мережі Інтернет (пошук і обробка інформації, організація діалогу, складання тематичних Web – сторінок тощо) та інші види завдань і занять.

У навчально-виховній роботі середнього та вищого закладу сфери обслуговування має домінувати орієнтація на процес самоорганізації й самореалізації кожного студента. Усвідомлення суті та закономірностей самостійної пізнавальної діяльності, оволодіння високим рівнем ефективності її організації є одним з шляхів удосконалення процесу навчання і розвитку особистості. У процесі цілеспрямованої і систематичної самостійної діяльності студенти набувають досвід самостійної роботи, удосконалюють себе як фахівця.

В сучасних умовах студент повинен самостійно включати у свою діяльність безперервний потік інформації, критично її оцінювати та аналізувати. Сучасний студент повинен мати високий рівень інформаційної культури й високий рівень розвитку пізнавальної самостійності.

Під самостійністю слід розуміти не тільки вміння робити самостійні висновки і застосовувати одержані знання в практичній діяльності, але й можливості організувати свою діяльність без сторонньої допомоги [2:31].

Отже, під самостійною роботою у навчальному процесі ми розуміємо різні види індивідуальної і колективної роботи студентів, яка здійснюється в аудиторний та поза аудиторний час за завданнями викладача без його участі.

Правильна організація та планування самостійної роботи дозволяє стимулювати репродуктивну, пошукову й творчу діяльність.

Вбачаємо два основних напрямки побудови навчального матеріалу дисципліни на основі самостійної роботи студентів: збільшення ролі самостійної роботи у процесі аудиторних занять шляхом розробки методик і форм, здатних забезпечити високий рівень самостійності студентів і якість підготовки майбутніх фахівців; підвищення активності студентів у всіх напрямках самостійної роботи.

Самостійна робота у навчальному процесі визначається її дидактичними функціями. Вона сприяє кращому засвоєнню знань, виховує потребу в самоосвіті, формує професійні уміння і навички, максимально розвиває пізнавальну діяльність особистості, забезпечує розвиток професійної компетенції майбутнього фахівця.

Основні форми організації самостійної роботи студентів у середніх спеціальних і вищих навчальних закладах визначаються такими параметрами: зміст навчальної дисципліни, рівень освіти і ступінь підготовленості студентів, необхідність упорядкування навантаження студентів при самостійній роботі [2:29].

Виходячи з цих параметрів, для майбутніх фахівців сфери обслуговування можуть бути запропоновані наступні форми організації самостійної роботи студентів:

- семестрові завдання;
- атестаційні роботи;
- курсові роботи;
- дипломні роботи.

Цілями самостійної роботи студентів повинні стати:

- якісне засвоєння матеріалу;
- вироблення умінь і навичок навчальної діяльності;

- формування пізнавальних здібностей студентів;
- формування готовності до самоосвіти;
- формування самостійності як якості особистості [3:73].

Залучаючи студентів до самостійної діяльності, необхідно враховувати також психологічні особливості кожного студента, а також створювати навчально-методичні комплекси, зокрема методичні рекомендації для самостійної роботи, навчальну літературу, навчальні посібники і предметні програми, тематичні словники, енциклопедії, лекції, консультації, плани семінарських занять, тестові завдання, контрольні питання для перевірки знань студентів [4:271].

Отже, мотиваційний вплив викладача надзвичайно важливий у процесі організації самостійної роботи студентів:

- корисність виконуваної роботи (викладач налаштовує студента, що опрацьований матеріал знадобиться йому у майбутній професії);
- залучення до олімпіад;
- використання мотивуючих факторів контролю знань (рейтинг, накопичувальні оцінки);
- заохочувальні фактори (стипендія, преміювання, додаткові бали);
- індивідуалізація та диференціація завдань;
- особистість викладача – як інтенсивний мотиваційний фактор (викладач є прикладом для студента як професіонал, як творча особистість; він повинен враховувати сильні і слабкі сторони студента, його індивідуальні здібності і схильності, бачити і розвивати найкращі якості студента як майбутнього фахівця, допомагати розкрити творчий потенціал студента, визначити перспективи його внутрішнього росту).

Погоджуємося із думкою Ткаченко А. В., яка вважає, що у студента часто виникає ситуація, коли у нього формується потреба пізнати, оволодіти чимось новим, невідомим, потрібним, а засобів задоволення такої потреби у навчальному процесі студент не знаходить [5:294].

На нашу думку, одним з потрібних напрямків самостійної роботи студентів є створення презентацій, оскільки ці завдання містять в собі пізнавальні методи і прийоми, з якими тісно пов'язані засвоєння та якості навчання.

Для студентів, що навчаються в освітніх закладах сфери обслуговування корисно запропонувати такі теми усних презентацій: “Культура спілкування за професійним спрямуванням”; “Термінологія сфери обслуговування”; “Абревіатури у вашій майбутній фаховій діяльності”; “Конфлікт і способи його вирішення”; “Гостинність – запорука успішного готелю”; “Особливості професійного діалогу”; “Правила ведення полілогу в галузі обслуговування”;

“Відкриття готелю й добір обслуговувального персоналу”; “Обов'язки адміністратора готелю”; “Карта вин – обличчя ресторану”; “Бронювання номерів у готелі”; “Туристичний бізнес в Україні та світі”.

Варто також запропонувати студентам написання рефератів-презентацій, для створення яких вони відшуковують необхідні інформаційні ресурси, такі як: літературні джерела, Інтернет. Таким чином, студенти вчаться виокремлювати потрібні теоретичні та демонстративні матеріали, komponувати їх у презентацію, а безпосередньо на презентації розвивають необхідні уміння й навички спілкування для майбутньої професії.

Доведено, найважливішими професійно значущими якостями фахівців сфери обслуговування є: інтерес до професії, самостійність та комунікативні вміння. Освічена людина сьогодні — це самостійна людина, що вміє самостійно приймати рішення, самостійно добиватися поставленої мети, має навички власними силами оволодівати знаннями, удосконалювати свою фахову майстерність індивідуально.

ЛІТЕРАТУРА

1. Золочевська М. В. Особливості організації самостійної дослідницької діяльності студентів у педагогічному ВНЗ / М. В. Золочевська // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – Вип. 50, ч. 2. – 400 с.
2. Мельник О. В. Організація самостійної роботи студентів / О. В. Мельник, А. Д. Бойко, Д. А. Бойко // Матеріали междунар. научно-практ. конф. [“Современные направления теоретических и прикладных исследований '2007”], (Одесса, 2007). – Одесса : Черноморье, 2007. – Т. 6 : Педагогика, психология и социология. – 95 с.
3. Мовчан И. Н. О значении самостоятельной работы студентов в ВУЗе / И. Н. Мовчан // Матеріали междунар. научно-практ. конф. [“Современные направления теоретических и прикладных исследований '2007”], (Одесса, 2007). – Одесса : Черноморье, 2007. – Т. 6 : Педагогика, психология и социология. – 95 с.
4. Єчкало Ю. В. Організація самостійної роботи студентів в інноваційному навчальному середовищі / Ю. В. Єчкало // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. – Вип. 43. – 418 с.
5. Ткаченко А. В. Роль самостійної роботи в активізації пізнавальної діяльності студентів / А. В. Ткаченко // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Вип. 50, ч. 2. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – 400 с.

ДУБРОВІНА А. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ У СУЧАСНОМУ ФРАНКО- ТА УКРАЇНОМОВНОМУ ПРОСТОРІ

(на матеріалі SMS-повідомлень та Інтернет-чатів)

У статті розглянуто фундаментальні аспекти поняття комунікації, проаналізовано характеристики сучасної комунікації. Нами були розглянуті позиції науковців щодо проблеми комунікації. Простежено історію виникнення та розвитку Всесвітньої Мережі Інтернет та мобільного зв'язку на теренах України та у Франції, зроблено порівняльний аналіз їх використання та розвитку особливостей мови SMS-повідомлень в українській та у французькій мовах.

Ключові слова: комунікація, мова SMS-повідомлень, фонетизація, ініціалізм, фіналь.

В статье рассмотрены фундаментальные аспекты понятия коммуникации, проанализированы характеристики современной коммуникации. Нами были рассмотрены позиции научных деятелей относительно проблемы коммуникации. Прослежена история возникновения и развития Всемирной Сети Интернет и мобильной связи на территории Украины и Франции, сделан сравнительный анализ их использования и развития. Кроме того, выделены особенности языка SMS-сообщений в украинском и во французском языках.

Ключевые слова: коммуникация, язык SMS-сообщений, фонетизация, инициализм, финаль.

The fundamental aspects of communication concept are considered in the article, descriptions of modern communication are analyzed. We studied the positions of scientists in communication problem context. We observed the World Network evolution and mobile phone communication origin and development in the territory of Ukraine and France. The comparative analysis of their usage and development is done. Besides, we singled out the features of SMS language in the Ukrainian and the French languages.

Key words: communication, SMS language, phonetization, initialism, final.

Мета даного дослідження – визначити ступінь впливу повідомлень SMS та Інтернету на розвиток комунікативних стратегій українців та французів, порівняти ступінь використання даного виду комунікації та з'ясувати причини. Важливо визначити ступінь інтеграції змін у французьку та українську мови.

Актуальність. обраної теми дослідження зумовлена постійним розвитком засобів комунікації та тенденцією до їх удосконалення, а також зацікавлення ними з боку громадськості. Розвиток інформаційних технологій призвів до популяризації таких явищ, як обмін швидкими повідомленнями за допомогою послуги SMS (від англ. Short Message Services) та Інтернет-чатів. Сучасний високотехнологічний засіб спілкування – коротке повідомлення SMS, що відсилається за допомогою

мобільного телефону, цікавить фахівців з орфографії та стилістики, психолінгвістики та культурології в усьому світі. Отже, актуальність дослідження зумовлена важливістю розвитку та функціонування мови і аналіз сучасних тенденцій у розвитку новітніх цифрових технологій.

Об'єктом дослідження є SMS-повідомлення та Інтернет-чати.

Комунікація – це складний процес передачі інформації за допомогою різних знакових систем, метою якого є доставка повідомлення, його розкодування та, як результат цього – порозуміння співрозмовників.

Вчений Джон Дарем Пітерс підкреслює, що “комунікація” – це “погано сформована й неподільна концептуальна зародкова для протоплазма” [1:17]. Він стверджує, що для того, щоб комунікація відбулася, необхідно лише, щоб обидві сторони знали, що повідомлення дійшло [1:18]. Один із головних смислів поняття “комунікація” передбачає наділення, що відрізняється від будь-якого поняття діалогу. Тому комунікація може позначати “участь”, як у слові “*communicant*” (“той, що причастився”), що означає особу, яка стала частиною священної спільноти, взяла в ній участь. Тут “комунікація” передбачає належність до соціального організму через певну дію, яка не потребує ні відповіді, ні усвідомлення. Акт комунікації (*communicate*) – це акт отримання, а не надсилання. Точніше, *communicate* означає “надсилання через отримання”. Вчений вживає термін “розсіювання” для підкреслення мінливого характеру комунікації. Для нього комунікація втрачає будь-які матеріальні характеристики і набуває сексуальності, потойбічності та телепатичного забарвлення. Вчений схиляється до визначення Ч. Кулі: “під комунікацією тут розуміється механізм, за допомогою якого існують і розвиваються взаємини між людьми – всі символи свідомості разом із засобами їхньої передачі у просторі й збереження у часі” [1:18]. Символами для дослідника є ієрогліфи, монети, марки, преса, фотографія, кіно, звукозапис, радіо, семантико-семіотичний та філософсько-культурологічний аспекти комунікації телебачення, комп’ютер, Інтернет та будь-який інший засіб передачі знаків. Поруч із цим Дж. Пітерс використовує й інше значення комунікації, для її одиничного позначення: у розумінні проекту узгодження “Я” з “Іншим” [1:19]. Однак, він стверджує, що мрія про ідеальну комунікацію – це мрія про “абсолютне спілкування розумів”, тобто телепатію [1:25]. Для Сократа ідеальна комунікація – це взаємне переплетення душ [4:51].

Послуга коротких текстових повідомлень (SMS) та повідомлень Мережі з'явилася на початку 90-х, як у Франції, так і в Україні. Ці два нові способи комунікації включають у себе майже всі досі відомі: відео, аудіо, письмове (друковане) та усне мовлення, відео-розмову, телеграфний стиль тощо.

Обидва способи комунікації досить широко використовуються українцями і французами. Причиною цього є зручність та порівняна доступність послуг. Обмеження у 160 символів дало початок процесу утворення мови SMS. Це доводить той факт, що поява нових засобів комунікації (комп'ютер, мобільний телефон) впливає на життя суспільства, в даному випадку на мову. Можливо, причина появи мови SMS полягає у непридатності традиційної письмової мови передати в повному обсязі емоційне забарвлення повідомлення? Основною характеристикою мови SMS-повідомлень, є те, що повідомлення не втрачає емоційного забарвлення.

Поява стільникового зв'язку та Інтернету відродила письмовий вид комунікації серед французів та українців. Письмова (друкована) переписка є найпопулярнішим видом спілкування у Франції. Про Україну цього сказати не можна. Адже за умов низького економічного розвитку не всі регіони нашої країни мають навіть змогу долучитися до даного способу обміну інформацією. І лише великі міста є осередками Інтернет-комунікації.

Як відомо, зміна рис комунікації (поява нових її засобів) не проходить безслідно для жодної з сфер життя. Мовлення є головним способом комунікації, а мова – основою. Головним наслідком, для української та французької мов стало народження так званої мови SMS-повідомлень, або “української албанської” мови, як її називає письменник Роман Горбик в своїй статті “Комунікативна стратегія похибки у мовній практиці мережевих спільнот” [2].

Метод спілкування через SMS підсилює відчуття приналежності індивіда до певної соціальної групи. Адже будь-яке повідомлення несе в собі закодовану інформацію і є зрозумілим лише для адресата. Це пояснює те, що мова SMS найширше використовується серед підлітків. Цей код не дозволяє батькам повністю зрозуміти інформацію. Адже, досить важко зрозуміти повідомлення: “*L vil apsoop*” (*elle vient après souper*). Отже, мова SMS – це письмовий соціолект, який змінює не тільки орфографічні, а й граматичні характеристики мови з метою зробити слова

коротшими та не перевищити кількість символів, які вміщуються у повідомлення SMS. Відтак, це обмін миттєвими повідомленнями в Інтернеті та в мережах стільникового зв'язку, що робить можливим обмін даними будь-якого змісту (текстові документи, аудіо-відео файли, архіви, програми) на Інтернет-форумах. Можна сміливо стверджувати, що Інтернет та мобільний зв'язок включають в себе всі засоби комунікації (фото, відео, друкований текст, усна розмова, відео-розмова та ін.) і є універсальними для спілкування. Крім того, якісні характеристики коротких повідомлень набувають рис телеграфного стилю завдяки скороченням (*bb : bébé, bcp : beaucoup, a2m1 : à demain*).

Розглянемо проблему мови SMS у Франції. Член Французької академії, філолог Жаклін де Роммілі переконана, що, через спрощення у мові SMS, французи стали нехтувати граматичними нормами при використанні інших форм комунікації [3]. Відомий лінгвіст А. Дежон переконаний, що SMS-сленг та вуличний жаргон мають спільне коріння. Це не просто символи з інтервалами, це зріз письмової культури, де чітко діє правило: “як чую, так і пишу” [4:3]. Мова коротких текстових повідомлень має багато спільного з Інтернет-сленгом, адже саме в чатах всесвітньої мережі народився цей специфічний “скоропис” та недбала манера скорочень. Однак професор В. Г. Гак вважає, що мова скорочень з'явилася завдяки формі скорочення в телеграмі [5:51].

Цікаво, що більшість скорочень в SMS є вимушеними, а не свідомими. Гра зі словами та складами перетворюється на словотвір без правил та законів. Кожен пише так, як він звик. Але, навіть в цьому є певні закономірності. Наприклад, усі розділові знаки: тире, двокрапка, дужки та інші стали графічним матеріалом для смайлів (від англ. “smile” – посмішка – комбінації графічних знаків, що нагадують вираз обличчя, які треба читати, нахиливши голову вліво); голосні та приголосні, що не вимовляються, втратили позицію на письмі; а деякі букви склади і навіть слова замінені на цифри [3:35–38].

Мова SMS досягла найбільшої популярності саме у Інтернеті, оскільки більшість молодих людей спілкуються регулярно у MSN (від англ. Microsoft Messenger – комп'ютерна програма, що створена спеціально для обміну миттєвими повідомленнями). У електронних повідомленнях залишених на форумах на кожні 10, а подекуди і 5 слів припадає по помилці. Більше ніж третина помилок з'являється через те, що французька мова багата на омофони (*pin [pɛ:]* та *rain [pɛ:]*) [10:357;

339])). Базові граматичні правила, як наприклад узгодження в роді та числі або відмінювання ігноруються. Існує відповідність між звуковим та графічним аспектами тексту у коротких повідомленнях. Згідно з твердженням Катагощіної Н. А., фонетичний принцип написання слів не є характерним для французької мови через те, що не все те, що пишеться промовляється (“s” у множині, наприклад). А коротке повідомлення навпаки, часто пишеться відповідно до того, як звучать слова [6:82].

Не можна не погодитися з тим, що новітні технології сприяють відродженню письмової комунікації у Франції. Наперекір всім очікуванням, електронні повідомлення та SMS оживили таку форму комунікації, як переписку. Кожного дня у Франції три мільйони повідомлень передаються через всесвітню мережу Інтернет і 5 мільйонів за допомогою SMS-повідомлень. Користувачі мережі Інтернет вражені появою незрозумілої аббревіації. Майбутнє французької мови під загрозою, тому, що цей “новотвір” може її витіснити. Однак “йдеться зовсім не про “нео-французьку мову”, – відмічає Ж. Аніс – “а йдеться про ряд процесів, що не можуть вживатися систематично, оскільки у протилежному випадку орієнтири читання та написання слів були б повністю загубленими” [7:155]. Незважаючи на обмеження формату короткого повідомлення, скорочення слів має на меті не лише зекономити місце. Вони “вдихають”, згідно з думкою Ж. Аніса, “життя, емоції та почуття” у процес спілкування в мережі, яке саме по собі не вміщує жодних ознак характеру особистості: тональності голосу, оригінальності почерку, запахів, мруження очей або посмішки, яка робить трохи зрозумілішим сухе висловлювання [7:234]. Цим можна пояснити і вживання експресивних форм (“*oua*”, замість звичного написання “*oui*”), подвоєння букв (“*ahh*”), або поширення смайлів.

Якщо одні лінгвісти вбачають в мові SMS загрозу для мови в формі висловлювання, яка з'явилася через великий процент неосвіченого населення, то інші бачать в цьому способі комунікації ще один вид письма, що став зараз дуже популярним, як були популярними листи на папері.

Вчений Кочерган М. П. вважає, що мова сама по собі не потрібна, якщо вона не сприяє створенню комунікації. Це її найперша функція [8:15]. А мова SMS, якщо вона використовується з чітко встановленою метою – досягти, якомога швидшого обміну інформацією – це лише

письмова форма мови, яка дуже близька за своїми характеристиками до усної [9:42].

Український дослідник проблеми Роман Горбик ставить запитання: “Чи існують аналогічні явища в українській мові?”. Так, звичайно існують, проте в меншій кількості. Дослідник стверджує: “Враховуючи поширення латиниці у практиці україномовного SMS-спілкування, зовсім не дивує запозичення з англійської мережевої мови практики заміни літер або й слів цифрами, вироблення специфічної української латиниці за принципом “один звук – одна літера”: “*ka4ka*”, “*spywemos*”, “*idew*”, “*ч1во*” тощо”. І навіть більше: “... дехто практикує змішування української та англійської мов: *tu v univeri now watch perwuj film Filini*, тощо” [2].

Незаперечним є той факт, що українська “мережева говірка” розвивається стримано. Причиною цього є порівняно невелика кількість українськомовних користувачів мережі: “кількість україномовних авторів коливається в межах кількох сотень, хоча повсякчас зростає” [2]. Крім того, “українська албанська” (так автор називає мову SMS-повідомлень) обмежена фонетичним правописом. Якщо особливості мови SMS-повідомлень у французькому варіанті ґрунтуються на заміщенні морфологічного та історичного принципів правопису фонетичним, то українська, яка й без того характерна переважанням фонетичного принципу, будує свою стратегію похибки на залученні лексичних шарів просторіччя та діалектів. Тобто, маємо справу з відштовхуванням передусім від лексики, а не від фонетики, в чому докорінна відмінність французької та української мови SMS-повідомлень [1]. Українська мова SMS-повідомлень, можливо, є характерною лише для деяких індивідів та окремих груп, не набуваючи при цьому рис масової комунікативної стратегії. Дійсно, можна назвати лише декілька сталих рис, що використовуються майже всіма користувачами послуги коротких повідомлень та мережі Інтернет (використання цифри “4” замість букви “ч”). Роман Горбик прогнозує її більш або менш інтенсивний розвиток у найближчому майбутньому. Її можна не сприймати і, звичайно ж, можна не послуговуватися нею, однак не варто заперечувати: це явище, яке потребує уважного вивчення, а не засудження [2].

Якщо проаналізувати знайдені приклади SMS-повідомлень, то можна зробити висновок, що українці зовсім не звикли до змін слів. Якщо

і використовуються скорочення, то дуже рідко і англійською мовою (*ASAP*, або *SOS*), а вони, як відомо, використовуються в усіх мовах світу.

Французи ж використовують багато “своїх” власних скорочень. Коли ми звертаємося до вивчення та дослідження будь-якого французького форуму, то відразу помічаємо графічні зміни в словах. Слід наголосити на “помітності” скорочень та інших процесів в створенні швидких повідомлень, адже наявність їх та кількість змушує багатьох дослідників стверджувати, що мова “SMS-повідомлень” таки існує.

Немає потреби шукати причини швидкої інтеграції особливостей мови SMS-повідомлень у історії Франції чи України. На нашу думку, коріння проблеми знаходяться у самій мові. Французи ніби були готовими до використання скорочень, як і англійці. Справа в тому, що у французькій мові, як і у англійській, на відміну від української мови, є велика кількість “маленьких” слів, які можна легко опускати. Також, важливим є той факт, що звучання літер французького алфавіту (фонетичний варіант літер) несе в собі більше схожих рис з багатьма флексіями французької мови, ніж кирилиця (*nrv - énervé*). Крім того, особливістю французької мови є те, що досить часто фіналь у слові не вимовляється, а отже і не зазначається на письмі мови SMS. Порівняймо українське “Я тебе кохаю” та французьке “*Je t'aime*”. За принципом скорочення за звучанням літер отримаємо “Я ТБ кохаю” та “J tm”. У випадку з українським варіантом, бачимо, що скоротити можна лише слово “тебе”, однак і воно втрачає лексичне значення, оскільки його можна сплутати з ініціалізмом від слова “телебачення”.

Окрім наведених вище, слід виокремити такі причини більшої різноманітності та популярності мови SMS-повідомлень саме у французькій мові: Франція більше підпадає під вплив Англії та Америки, через своє географічне розташування, що спричиняє появу процесів подібних до тих, що відбуваються в англійській мові; французькій мові “не вистачає” фонетичного принципу у написанні слів, що компенсується повною фонетизацією мови SMS-повідомлень.

Отже, не зважаючи на те, що послуга SMS та Інтернету почала розвиватися приблизно одночасно в обох країнах, ступінь популярності мови SMS-повідомлень, або Інтернет-сленгу є досить низьким в Україні та достатньо високим у Франції. Серед причин треба зазначити невеликий сегмент україномовних користувачі послугою, ступінь впливу англомовних країн, наявність флексивності, фонетичні особливості

французької та української мов. Важливим є той факт, що одним з основних принципів української орфографії є фонетичний принцип, який майже не вживається у французькій мові. Це пояснює відсутність помітних змін в українських коротких повідомленнях у порівнянні з французьким варіантом мови SMS. Однак, за існування нормативної французької мови не слід перейматися. Адже телефон не знищив правильної вимови французьких слів, отже і новітні засоби комунікації не загрожують нормативній орфографії французької мови.

Загалом, комунікація, нарешті, майже досягла тих ідеальних характеристик, до яких прагнуло людство протягом всього свого існування: миттєвість, незалежність від місця знаходження співрозмовників та досить прості умови для створення повідомлення. Однак, згідно з думкою Дж. Д. Пітерс навіть цей вид комунікації не є ідеальним.

Перспективи дослідження. Дане дослідження дає можливість висвітлити актуальні проблеми щодо використання мови SMS-повідомлень, яка характерна для сучасних Франції та України. Це є досить важливим для дослідження функціонування комунікації та сучасних тенденцій у розвитку нової лексики та орфографії французької та української мов і дозволить у майбутньому провести порівняльний аналіз та встановити причини поширення, або ігнорування мови SMS-повідомлень в обох країнах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Пітерс Дж. Д.* Слова на вітрі. Історія ідеї комунікації / Джон Дарем Пітерс. – К. : КМ Академія, 2004. – 302 с.
2. *Горбик Р.* Комунікативна стратегія похибки у мовній практиці мережових спільнот [Електронний ресурс] / Роман Горбик // Стил і текст. Електронна бібліотека Інституту журналістики – 2007. – Вип. 8. – Режим доступу до бібліотеки : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2145>.
3. *Questions de langue* [Електронний ресурс] : офіційний сайт Французької Академії “Académie Française”. – Режим доступу до сайту : <http://www.academie-francaise.fr/langue/questions.html>.
4. *Dejond A.* La cyberl@ngue française / Aurélia Dejon, Jacques Mercier. – P. : La renaissance du livre, 2002. – 135 p.
5. *Gak V. G.* L'orthographe du français. Essai de description théorique et pratique / Vladimir Grigorievich Gak. – P. : 1976. – 318 p.
6. *Катагощина Н. А.* О современном французском произношении / Нина Алексеевна Катагощина. – М. : Высшая школа, 1974. – 112 с.
7. *Anis J.* Texte et ordinateur. L'écriture réinventée? / Jacques Anis. – Bruxelles : De Boeck, 1998. – 290 p.
8. *Кочерган М. П.* Загальне мовознавство / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 1999. – 288 с.
9. *Anis J.* Ecriture, informatique, pédagogies / Jacques Anis, Nicol Marty. – P. : Collection Micro-savoirs, 1991. – 156 p.

ДОВІДНИКИ

10. *Новий* французько-український та українсько-французький словник / уклад. Л. М. Аврааменко. – Харків : “Світовид”, 2002. – 896 с.

КАГАНОВСЬКА О. М.

Київський національний лінгвістичний університет

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ЧАС У РОЗГОРТАННІ ТЕКСТОВИХ КОНЦЕПТІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Статтю присвячено дослідженню ретроспективного часу у розгортанні текстових концептів художніх творів середини XX сторіччя. На матеріалі фрагменту роману французького письменника М. Еме “Denise” продемонстровано, як шляхом ретроспективного огляду формуються логіко-тематичні лінії та проходить розгортання текстових концептів. У наративному плані текстові концепти розгортаються з урахуванням оповідних позицій оповідача і персонажів.

Ключові слова: художній текст, ретроспективний час, оповідний простір, текстовий концепт, оповідач, персонаж.

Статья посвящена исследованию роли ретроспективного времени в разворачивании текстовых концептов художественных произведений середины XX столетия. На материале фрагмента романа французского писателя М. Эме “Denise” продемонстрировано, как путем ретроспективного обзора формируются логико-тематические линии и проходит разворачивание текстовых концептов. В нарративном плане текстовые концепты разворачиваются с учетом повествовательных позиций рассказчика и персонажей.

Ключевые слова: художественный текст, ретроспективное время, повествовательное пространство, текстовый концепт, рассказчик, персонаж.

The article is about the role of retrospective time in developing the text concepts of literary text in the middle of XX century. Basing on the material of the novel of the French writer M. Aymé “Denise” it is seen how by retrospective view logic–theatrical lines are formed and the broadening of text concepts happen. In the narrative plan text concepts develop taking into consideration the narrative positions of the teller and the acting persons.

Key words: literary text, retrospective time, narrative space, text concept, teller, acting person.

Виходячи з важливості проблеми розуміння художнього тексту, **метою** запропонованої статті є окреслення ролі ретроспективного часу у дослідженні текстових концептів французьких прозових творів середини XX століття.

Актуальність обраної теми визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвопоетики на вивчення семантики художнього тексту, на розкриття її інтенціонального аспекту. Термінологічна невизначеність поняття текстового концепту, відсутність комплексного підходу до дослідження текстових концептів художнього твору зумовлюють необхідність подальшого всебічного аналізу його природи з використанням новітніх методик, зорієнтованих на проникнення в глибинні механізми художньої творчості. При комплексному підході до вивчення текстових концептів художнього твору **актуальною** стає інтеграція когнітивного та оповідного планів, яка дозволяє простежити та проаналізувати динаміку

розгортання текстових концептів і продемонструвати їхню структурну розгалуженість.

Об'єктом дослідження є текстові концепти французьких художніх прозових творів романного жанру середини ХХ сторіччя.

У комунікативній динаміці розгортання текстових концептів, визначеній оповідним аспектом їхнього дослідження, важливу роль відіграє положення щодо винятковості експліцитного відображення інтенціональної структури художнього тексту у зв'язку з існуванням певного компромісу між вимогами експліцитності і повноти вираження, з одного боку, і когнітивними можливостями автора художнього твору, з другого. Звідси логічним є постулювати, що, незважаючи на певну неформальність реалізацій, саме експліцитність (а не імпліцитність) з її можливостями роз'яснення стає своєрідною аномалією художньої комунікації.

В оповідній структурі художнього тексту точка зору оповідача визначається множинністю діалогуючих точок зору, в яких жодна не переважає над іншими. Поняття можливих світів з їхнім важливим компонентом множинності відіграє чи не першочергову роль у наративній організації художніх творів, оскільки в ній закладена можливість / неможливість комунікації оповідного персонажа з іншими персонажами в художньому світі. Погляд на проблематику поліфонії з позицій дослідження художнього оповідного простору порушує питання ідентифікації персонажа-мовця, що суперечить положенню, згідно якого висловлювання має тільки одне джерело, а саме “незалежного мовця” [1:69].

У французькій лінгвістиці наративний аспект теорії поліфонічного роману розробляється у розумінні О. Дюкро [2]. Коли йдеться про художній текст, намагання окреслити того, *ХТО говорить*, є не зовсім доречним, оскільки “особливість літератури саме й полягає у спробі уникнути відповіді на це питання” [там само:16]. Визначальним у постановці даного питання є прагнення оповідача відійти від домінуючої функції, яка розчинена в перехрещеному потоці голосів персонажів. Множинність діалогуючих точок зору у поліфонічному романі сприяє ідентифікації суб'єкта в межах можливих оповідних світів, що заперечує існування одного незалежного референційного джерела, в ролі якого виступає мовець. Виникнення у семантичному просторі художнього тексту ефекту багатоголосся визначає позицію додаткового, нерідко оцінного “я” як з позиції визначення оповідача, так і з урахуванням його поведінки в межах реальних (у художньому плані) можливих світів.

Дослідження текстових концептів в оповідному просторі художнього твору зумовлює розгляд текстових функцій дієслівних часів, серед яких інтерес викликає категорія **ретроспекції**. У функції особливої текстової категорії ретроспекція була окреслена в середині 30-х років минулого сторіччя Н. В. Петровим стосовно драматургічного тексту як можливість “експонувати образ у теперішнє, минуле та майбутнє” одночасно [3:58]. Розуміння ретроспекції як форми дисконтинууму дозволило І. Р. Гальперіну розглядати її як своєрідний “перепочинок у бігу лінійного розгортання тексту, що відносить читача до попередньої змістово-концептуальної інформації” [4:105]. Таким чином, ретроспекція є сутністю концептуального плану. Так званий **ретроспективний час** з лінгвопсихологічних позицій був визначений американським психологом Е. Арнхеймом в аспекті неможливості ізольованого розгляду досвіду “теперішнього моменту”. За його переконанням, подібний досвід вбачається як “не більш ніж останній і недавній серед нескінченного числа чуттєвих досвідів, які зустрічалися на життєвому шляху людини. Тому новий образ вступає в контакт із слідами, що залишилися в пам’яті людини від тих образів, які сприймалися ним у минулому. Ці сліди форм взаємодіють одна з одною на основі їхньої подібності, і новий образ не може уникнути їхнього впливу” [5:60]. Такі сліди минулого досвіду містяться у свідомості людини та природньо моделюють як її поведінкові засади, так і психологічні настанови.

Існування образу у двоїстості теперішнє / минуле уможливорює інтерпретацію відношення експліцитності / імпліцитності як словесно вираженої моделі / одного з варіантів образів, тобто своєрідних слідів чуттєвого чи предметно-логічного планів. Залежно від того, якому саме варіанту образів надана перевага, на перший план виходить або імпліцитний, або експліцитний спосіб зображення фрагмента (художнього) світу.

Звернемося до текстового матеріалу. Так, шляхом ретроспективного огляду проходить розгортання текстового концепту РОДИНА у романі М. Еме “Denise”:

Sur la porte de l'appartement qu'avaient habité mes parents avec mon frère et moi, je pouvais voir encore la trace de la plaque rectangulaire en émail posée par mon père et qui portait en lettres noires sur fond blanc: Omar Verheoven, Mécanicien des Ch. De Fer. Cette plaque, la seule de tout l'immeuble, avait été pour moi un sujet de souffrance. Elle me faisait presque autant de honte que le chapeau de ma mère qui était la seule femme des ces immeubles ouvriers, même

avant la guerre, à se coller un galurin sur le chef. [...] Mes parents étaient certes de très honnêtes gens et ils le sont encore, mais j'en avais honte. Avant la guerre [...] les mécaniciens qui conduisaient les locomotives étaient considérés comme une élite du monde ouvrier. Ils faisaient un peu figure de héros, encore auréolés de ce romantisme du progrès qu'ils représentaient si bien du temps de Zola. Mon père vivait avec le sentiment profond d'accomplir une destinée exemplaire, d'être devenu, lui fils de mineur, l'honneur et le rempart du prolétariat français. [...] Que ma mère ait été ridicule avec ses chapeaux et ses gants (des gants!), c'est évident et même si j'en ai souffert, il n'y avait certes pas de quoi la maudire. Et qu'elle ait été ambitieuse pour ses fils, rien ne nous semble plus légitime. [...] Ce qui rendait chez nous l'atmosphère étouffante, ce devait être le couple Verheuveu et pour mieux dire le parfait accord de ces deux époux. Ils se complétaient si bien [...] qu'entre eux, il n'y avait pas de place pour leurs enfants. Mon frère et moi gravitions autour de ce double trône de toutes les vertus laïques. Fille d'un petit fonctionnaire de l'Enregistrement, ma mère avait une soif ardente de respectabilité. Bien qu'étant très économe, elle nous habillait avec recherche et nos vêtements nous valaient à l'école communale les moqueries et surtout l'hostilité des copains. Elle craignait pour nous les mauvaises fréquentations et s'efforçaient de réduire nos contacts avec les enfants Maillard mal tenus, mal embouchés, indisciplinés, qu'elle jugeait être une mauvaise compagnie pour des garçons bien élevés. Paul et moi, il fallait aussi qu'on ne perde pas de vue l'avenir qui nous était promis et qui, dès le départ, nous séparait des autres gosses. Ainsi mon père et mère faisaient-ils figure, dans cet immeuble ouvrier, de petits bourgeois suffisants, distants, repliés sur leur dignité. [...] ils étaient puants, ils étaient à flanquer dans la poubelle. J'ai eu si souvent à rougir de la trop visible conviction qu'ils avaient de leur supériorité sur tous nos voisins qu'ils m'ont sensibilisé à toutes les formes de la vanité, de l'orgueil, de la suffisance et du mépris [7:29–32].

У наративному плані у фрагменті розмежуються протилежні оповідні позиції персонажів, а саме батьків та дітей. Позиція оповідача відзначена певною подвійністю, оскільки враховує паралельно різні точки зору – як його власну, так і точку зору його батьків. Тенденція до нейтральності викладу спонукає оповідача, з одного боку, корелювати власну точку, що пройшла випробування часом: *je pouvais voir encore la trace* (trace n. f. – “empreinte, vestige marquant le passage d'un corps, d'un homme ou d'un animal” [6:1031]) і претендує на всеосяжність. В аспекті узгодження граматичних часів зверхність бачення оповідача передана Plus-

que-parfait: *Cette plaque [...] avait été pour moi* (рівень нульової фокалізації). Таким чином, проходить кореляція узагальненої з персоналізованою точкою зору особи, безпосередньо задіяної в оповідний ланцюг (рівень внутрішньої фокалізації). З іншого боку, позиція подвійності точок зору виражена через поєднання фактично несуміжного екстрагомодієгетичного (при описі поведінки та психологічного стану батьків у третій особі) та інтрагомодієгетичного (при описі власного душевного стану та вихідних психологічних настанов) оповідних типів. У ретроспективному огляді (з вибором *Imparfait* як базисного часу: *je pouvais voir, faisait, était – étaient, conduisaient, faisaient* тощо) проходить певне узгодження інтра- та екстрагомодієгетичних оповідних типів.

Розгортання текстового концепту РОДИНА пов'язане із зміщенням традиційного уявлення про світ батьків як суто позитивний в бік його усвідомлення як вкрай негативного. Підґрунтям такого уявлення є самодостатність батьків в усіх планах (*ils faisaient figure de petits bourgeois suffisants, avec le sentiment profond d'accomplir une destinée exemplaire*), які підняли самі себе на недосяжну висоту від дітей: *de très honnêtes gens, l'honneur et le rempart du prolétariat français, une soif ardente de respectabilité*. У такому світі для самих дітей немає місця навіть на периферії цієї ідилічної, майже сюрреалістичної картини, де батьки бездоганно доповнюють один одного: *le parfait accord de ces deux époux, ils se complétaient si bien*. Якщо у батьківському всесвіті не розміщений дитячий світ (*entre eux, il n'y avait pas de place pour leurs enfants*), такий світ не є традиційним, тим більше світом "світських чеснот": *Mon frère et moi gravitions autour de ce double trône de toutes les vertus laïques*. Навпаки, це спотворений світ, в якому відкинуто традиційне уявлення про мораль і де сама вже згадка про батьків є предметом страждання дітей і викликає у них відчуття сорому (*un sujet de souffrance ⇒ la honte*).

Відчуття сорому переслідує дітей усе їхнє життя як за непотрібний їм у дитинстві вишуканий одяг (*elle nous habillait avec recherche*), який викликав в інших дітей лише насмішку та заздрість (*nos vêtements nous valaient les moqueries et surtout l'hostilité des copains*), так і за заборону спілкуватися з однолітками, як уважали батьки, "іншого кола": *s'efforçaient de réduire nos contacts avec les enfants Maillard, elle craignait pour nous les mauvaises fréquentations*, що схематично віддзеркалюють логіко-тематичні лінії фрагмента (див. рис. 1):

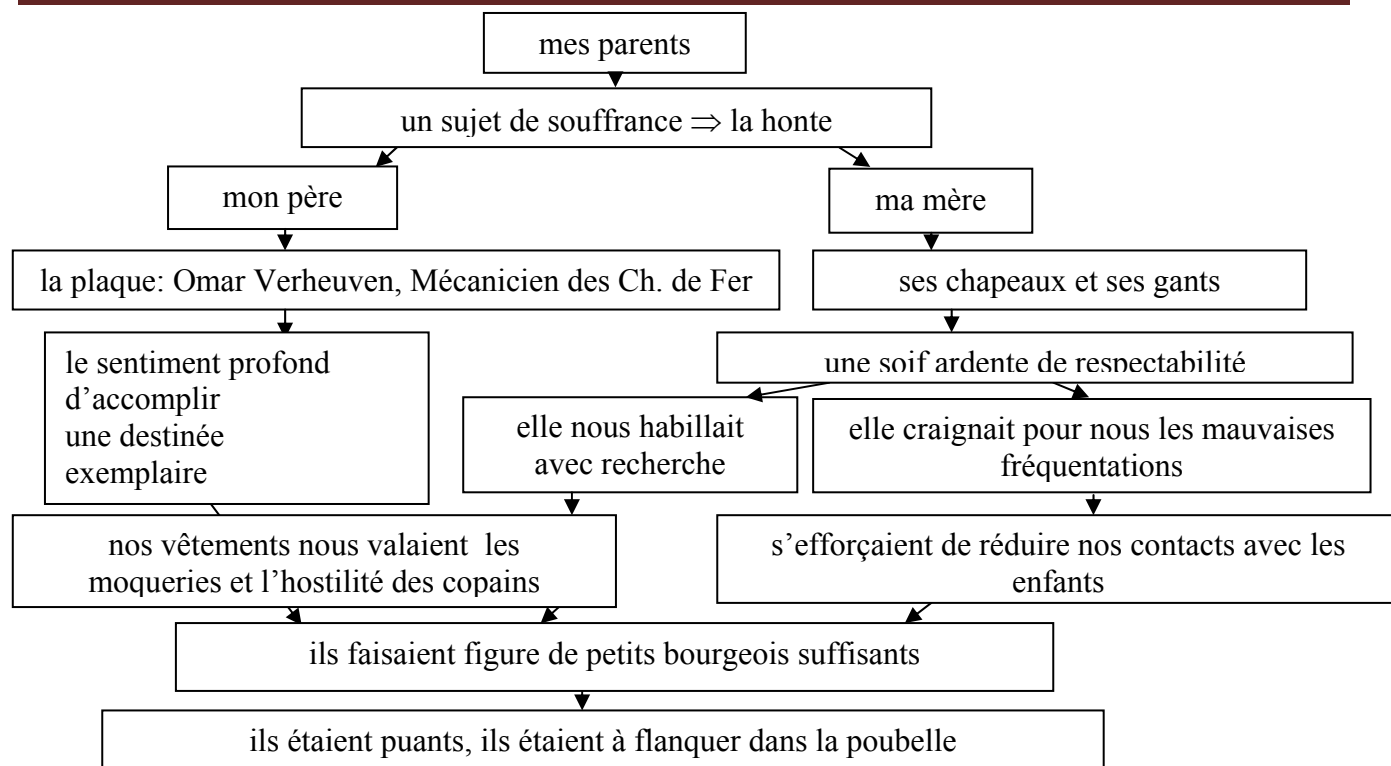

Рис. 1. Логіко-тематичні лінії фрагмента

Паралельне існування двох світів (традиційного та спотвореного) дозволяє розглядати традиційний світ як своєрідний світ у світі, оскільки світ дітей реалізований переважно у світі батьків. В етичному плані світ родини Вереван є вихолощеним світом, тобто ЗАПЕРЕЧЕНИМ традиційною мораллю. ДОБРОЧИННІСТЬ, не підкріплена відповідними вчинками, є ПСЕВДОДОБРОЧИНІСТЮ і викликає огиду навіть у близьких людей (*ils étaient puants, ils étaient à flanquer dans la poubelle*: *puant* adj. – *fam.*: “qui est d’une fatuité insupportable” [6:838]; *flanquer dans la poubelle* – *fam.*: “lancer, jeter, faire sortir comme une chose inutile et désagréable” [там само:434]), інакше кажучи, підлягає ЗАПЕРЕЧЕННЮ. Текстовий концепт РОДИНА розгортається у концептуальних складниках ПСЕВДОДОБРОЧИННІСТЬ та ЗАПЕРЕЧЕННЯ; останній результує у концептуальному складнику ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ (див. рис. 2):

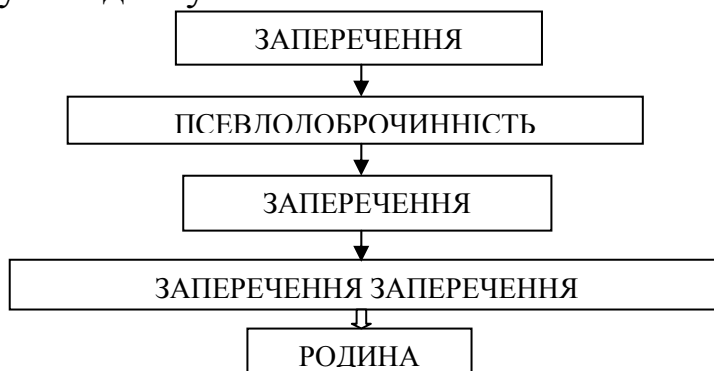

Рис. 2. Схема розгортання текстового концепту РОДИНА

Звернення до текстової категорії ретроспекції у дослідженні розгортання текстових концептів пов'язане з наративним аспектом французьких романів середини ХХ сторіччя. У художньому ретроспективному часі закладена можливість розміщення оповідача у точці перетину власної і чужої точок зору, що дозволяє йому балансувати між обома точками зору. Подібним шляхом проходить кореляція оповідної і персонажної (часто протилежної) точок зору і, разом з тим, самим оповідачем запропонована інша точка зору, яка відзначена входженням у текстову ситуацію і одночасним абстрагуванням від неї.

Перспективи дослідження. Розробка проблематики текстових концептів становить значний теоретичний та практичний інтерес. У теоретичному плані вивчення текстових концептів у наративному плані збагачує загальну теорію художнього тексту, робить внесок до його типології, а в практичному – сприяє випрацюванню методичних порад при викладанні курсів з інтерпретації художнього тексту, а також спецкурсів з когнітивної лінгвістики, наратології тощо. Дослідження текстових концептів художніх творів є перспективним як у синхронії, так і в діяхронії, наприклад, в аспекті історичного розвитку, а також з огляду на особливості авторського стилю та проблеми стереотипності, що може бути темою окремих мовознавчих розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Maingueneau D.* *Eléments de linguistique pour le texte littéraire.* – Nouvelle édition revue et augmentée / *D. Maingueneau*. – P. : Bordas, 1990. – 173 p. 2. *Ducrot O.* *Polyphonie* / *O. Ducrot* // *Lalies*. – 1984. – N. 4. – P. 3–30. 3. *Петров Н. В.* *Режиссер читает пьесу* / *Н. В. Петров*. – Л. : Художественная литература, 1934. – 148 с. 4. *Гальперин И. Р.* *Текст как объект лингвистического исследования* / *Илья Романович Гальперин*. – М. : Наука, 1981. – 139 с. 5. *Арнхейм Э.* *Искусство и визуальное восприятие* / *Э. Арнхейм*. – М. : Прогресс, 1974. – 392 с.

ДОВІДНИКИ

6. *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* / *Le petit Robert*. – P. : Le Robert, 1992. – 2172 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. *Aymé M. Denise* / *Cahiers Marcel Aymé*. – N. 13–14 : *Inédits, préfaces et correspondances*. Sous la présidence de *M. Lecureur*. – Dole : Edition S.A.M.A., 1997. – P. 7–44.

КАЛІНІНА-ШАМРАЙ В. Р.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗАПОЗИЧЕНІ ЛІТЕРНІ КОМПЛЕКСИ У БЕЛЬГІЦИЗМАХ

(на матеріалі бельгійської франкомовної преси)

У статті досліджуються фонетико-графічні особливості французької мови Бельгії. Результати аналізу запозичених літерних комплексів у бельгїцизмах надають можливість виявити загальні тенденції розвитку фонетико-графічної системи цього національного варіанта французької мови та з'ясувати фактори, які впливають на неї.

Ключові слова: бельгїцизми, запозичені літерні комплекси, диграми, поліграми, фландрізми, валлонізми, брюссельські регіоналізми, французька мова Бельгії, французька мова Франції.

Стаття посвящена изучению фонетико-графических особенностей французского языка Бельгии. Результаты анализа заимствованных буквенных комплексов позволяют определить общие тенденции развития фонетико-графической системы этого национального варианта французского языка и влияющие на нее факторы.

Ключевые слова: бельгизмы, заимствованные буквенные комплексы, диграмы, триграммы, фландризмы, валлонизмы, брюссельские регионализмы, французский язык Бельгии, французский язык Франции.

The article focuses on phonetic and graphic peculiarities in the French of Belgium. The results of analysis allow to specify general tendencies of the phonetic and graphic system development proper to this national variant of the French language as well as to define the factors which influence it.

Keywords: belgicisms, loan literal complexes, digrams, trigrams, flandricisms, wallonismes, brussels regionalisms, French Language in Belgium, French Language in France.

Дослідження в галузі теорії та практики письма, графіки та орфографії, здійснені вченими-лінгвістами Р. Тімоньє [1], Н. Каташ [2], В. Г. Гаком [3], О. О. Реформатським [4], Т. М. Ніколаєвою [5], Т. О. Аміровою [6], Г. Г. Крючковим [6] у другій половині минулого століття, й досі залишаються актуальними. Про інтерес до вивчення окремих аспектів писемної французької мови свідчать новітні дослідження Г. Г. Крючкова [7], Л. В. Сидельникової [8], Н. В. Олійник [9], О. А. Лабенко [10], Н. В. Бабченко [11], Л. Ю. Єрмоленко [12], І. В. Ситдикової [13], М. А. Цюпи [14] та інших вітчизняних і зарубіжних мовознавців.

Система сучасного французького письма постійно поповнюється за рахунок нових графем та орфограм. Спочатку фонографічні потреби французької мови були повністю забезпечені двадцятьма трьома літерами латинського алфавіту. На сучасному етапі графічна система містить значну кількість літерних і нелітерних знаків: прості букви – монограми,

різні літерні сполучення, які відповідають певній фонемі (диграми, триграми, тетраграми, пентаграми), амфіграми (суб- і супраграфемні орфограми), літерні фонограми і афонограми, іллетрограми, пунктуаційні знаки, ідеографічні, ієрогліфічні, символічні і піктографічні елементи.

Однією з характерних рис французької графіки є відкритість, результатом якої є постійне її збагачення за рахунок запозичень із графічних систем інших мов. Яскравим прикладом цього є велика кількість запозичень із нідерландської, фламандської, англійської та інших мов у французькій мові Бельгії.

Актуальність дослідження зумовлено посиленням інтересу сучасної лінгвістичної науки до вивчення особливостей французької мови Бельгії, як національного варіанту французької мови, на фонетичному та графічному рівнях та недостатнім висвітленням цього аспекту у вітчизняній лінгвістиці.

При порівнянні певних лексичних одиниць надалі вживатимемо терміни *французька мова Бельгії* (ФМБ) та *французька мова Франції* (ФМФ).

У науковій літературі та словниках існує декілька визначень поняття “бельгіцизм”, які дещо різняться. У цій статті ми приймаємо визначення М. Лефевра, який під *бельгіцизмом* розуміє “окремі слова, вільні словосполучення та сталі фрази, притаманні розмовній та письмовій мові Бельгії ...” [15:111].

До робочої термінології належать також слова фландрізм, валлонізм, англіцизм та брюссельський регіоналізм. Під *фландрізмами* ми розуміємо слова та вирази фламандського походження у ФМБ. *Валлонізмами* є запозичення з валлонської ендегенної регіональної мови [16]. У французькій мові Бельгії є чимало слів, які зустрічаються лише в певному регіоні країни. Ці слова є регіоналізмами. У цій статті ми досліджуватимемо *брюссельські регіоналізми*.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями.

Стаття виконана у рамках дисертаційної роботи на тему “Лексичні та фонетико-графічні особливості французької мови Бельгії” і відповідає науковій темі кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Графеміка та орфографіка сучасної французької мови”, яка є складовою

теми університету “Розвиток і взаємодія мов і літератур в умовах глобалізації світових процесів” № 06Б Ф044-01.

Метою статті є виявлення особливостей ФМБ на фонетико-графічному рівні шляхом аналізу диграм та поліграм, що містять запозичені літерні комплекси, в результаті дослідження ілюстративного матеріалу.

Як матеріал дослідження було використано тексти бельгійських франкомовних газет, з яких відібрано п'ятдесят лексичних одиниць. Наведені приклади перевірялись у відповідних наукових джерелах і довідниках [17–20].

Предметом дослідження є фонетико-графічні особливості французької мови Бельгії, а його **об'єкт** становлять запозичені літерні комплекси у складі відібраних бельгіцизмів.

Наукова новизна полягає в спробі висвітлити у вітчизняній лінгвістиці фонетико-графічні особливості ФМБ, дослідження яких під таким кутом зору здійснюється вперше.

Під час аналізу графічного складу виявлених у бельгійській франкомовній пресі бельгіцизмів нами було виявлено запозичені літерні комплекси, що є диграмами та поліграмами (триграмами). Отже, запозичені літерні комплекси, що є диграмами було розподілено таким чином:

1. Гетерогенні диграми, що відповідають *приголосним звукам*:

фонограма **tj**, яка має звуковий еквівалент [tʃ] –

maatjes (m, pl) [matʃəs] – melette (f) – (тюлька), (від нідерландського maatjesharing – молодий оселедець),

pintje (f) [pintʃə] – petite pinte (f) – маленький кухоль пива (брюссельський регіоналізм),

sprotje [sprɔtʃə] – chou (m) de Bruxelles – брюссельська капуста (брюссельський регіоналізм),

crotje [krɔtʃə] (f) (зменшене від crotte) – petite amie – близька подруга (коханка) (брюссельський регіоналізм);

avoir boentje (m) або (f) pour qn [buntʃə] – avoir un béguin pour qn – бути небайдужим до когось (фландрізм, у перекладі – маленька квасоля),

strotje (f) – ruelle (f) – вулочка (брюссельський регіоналізм від нідерландського *straatje*).

*Comme nombre de musiciens de sa génération, Stéphane Huchard s'intéresse autant au jazz moderne (avec un **boentje** pour Gil Evans) qu'aux évolutions electro dance [21].*

У морфологічному аспекті варто зауважити, що суфікс **-je**, присутній у всіх наведених вище прикладах, надає словам зменшувального значення і має нідерландське походження.

Орфограма **ck**, що має фонетичний еквівалент [k] – kicker (m) – baby-foot – настільний футбол, (можливо назва пов'язана з торговою маркою взуття Kickers®),

socket (m) – douille (f) – патрон (для лампи) (англіцизм),

snack (m) – снєк-бар – (походить від snack bar – англіцизм),

back (m) – arrière (m) – захисник (англіцизм),

mastock – fou, cinglé – схиблений, навіжений (етимологія нез'ясована),

sous-bock (m) – підставка під склянку (*bock* – очевидно походить від назви пива, що виробляється в Баварії);

*Des dépliants et des **sous-bocks** viendront soutenir la campagne d'affichage [22].*

Варто зауважити, що фонограма **ch**, що має так само як у ФМФ основний фонетичний еквівалент [ʃ]:

caberdouche (m) – bistrot (m) – шинок (брюссельський регіоналізм),
miche (f) – маленький круглий або овальний хлібець (валлонізм),

klouch (m) (de sauce) – cuillère (f) – ложка (брюссельський регіоналізм) тощо, набуває у ФМБ додаткових фонетичних еквівалентів:

[s] – Ganchoren – район в Брюсселі;

та [tʃ] – choke [tʃo:k] (m) – étrangleur (m) – підсмоктування (англіцизм),

*Certes, les voitures d'il y a vingt ans demandaient l'aide d'un **choke** et obligeaient à pomper plusieurs fois avec la pédale d'accélérateur [23].*

2. Диграми, що відповідають чистим голосним звукам:

фонограма **aa**, що має фонетичний відповідник [a:] –

baas (m) – patron de café, homme robuste – господар кафе, здоровань (фландрізм),

maatjes (m, pl) – melette (f) – тюлька – (див. фонограма tj)

Maastricht – Маастрихт,

Maasdamer – вид сиру, (від нідерландської власної назви *Maasdam* – назва селища),

kaaskor – hollandais – голандець (зневажливо) слово-комполит від нідерландського *kaas* – сыр та *kor* – голова,

kursaal (m) – клуб на курорті (архаїзм),

zieverderaa (f) – bêtises, commérages – дурниці, плітки (брюссельський регіоналізм фламандського походження);

[...] *si les boulettes sauce tomates figuraient bien au menu jeudi soir, l'américain-frites avait lui cédé sa place à des ... maatjes qui n'ont toutefois connu qu'un succès très mitigé* [24].

фонограма **ee**, яка має два фонетичних відповідники [ɛ] та [e] –

platekees [platke:s] (m) fromage blanc – рідкий сыр (брюссельський регіоналізм),

smeerlap [sme:rlap] – salaud – негідник, мерзотник (брюссельський регіоналізм фламандського походження),

keeper [kɛpɛ:r] – gardien de but – воротар (англіцизм),

sukkeleer – [sykələ:r] або [sykəle:r] – travailler dur – важко працювати (брюссельський регіоналізм від нідерландського *sukkelen* – робити щось неохоче, жити в скруті),

babbeleer (m) – bavard (m) – базіка (фландрізм);

La délivrance enfin à la 83e par Lacam qui parvient à éviter le keeper pour pousser la balle dans le but (1-0) [25].

фонограма **ie**, яка у ФМФ дифтонгізується, має у ФМБ звуковий відповідник [i] –

kriek [kri:k] (f) – вишневе пиво (від нідерландського *Kriek* - вишня),

zievereer [zi:vɛɛ:r] або [zi:vəre:r] – bavard – базіка (фландрізм);

schief (schieve) [ski:f] – косий, наискіс (від нідерландського *scheef*);

фонограма **oe**, що має фонетичний відповідник [u] –

choesels (m, pl) [ʃu:zɛl] – національна страва із потрухів (брюссельський регіоналізм),

stoefer [stufɛ] – faire de l'esbroufe – замилювати очі (від фламандського *stoefen*),

en stoemeling [stumɛlinks] – en cachette – тишком, крадькома (фландрізм),

avoir boentje pour qn [buntʃə] (m) – avoir un béguin pour qn – бути небайдужим до когось (див. фонограма tj)

koekebak – [kukəbak] (f) (брюссельський регіоналізм) або його синонім rannenkoek (m) – crêpe (f) – млинець (нідерландського походження),

boempa (m) [bumpa] – grand-père – дідусь (фландрізм),

stoemp (m) [stump] – purée de pommes de terre et de legumes – картопляне пюре з овочами (брюссельський регіоналізм);

“La méthode Balingua a été testée [...] dans plusieurs écoles de la région, affirme René Bastin. Lesquelles ? “Ça, je ne peux pas vous le dire, parce que cela s'est fait en “stoemeling” [26].

та фонограма **oo**, що має два фонетичних відповідники: [o] –

waterzooi (m) [waterzoːj] – суп, що готується з цілої курки. (Походить від *water* (нідерландською) та *zooi* (фламандською),

spéculoos [spekyloːs] (m) – biscuit (m) à la cassonade – фігурне печиво з пісочного тіста з цукровим сиропом (фландрізм),

witloof (m) – chicorée (f) – цикорій (фландрізм),

та [u] – roofing (m) [rufiŋ] – toiture (f) – вид дахового покриття (рубероїд) – англіцизм.

Olivier Basselet de Quaregnon a obtenu l'or pour son waterzooi de jambonneau, l'argent pour sa salade de St-Ghislain et le bronze pour le parmentier de risotto [27].

Окрім того, було виявлено два запозичених літерних комплекси, що є поліграмами, а саме **триграмами**. Йдеться про фонограму **tch**, яка має звуковий відповідник [tʃ] –

ratchatcha – griffonnage (m) – карлючки (валлонізм),

kotch (m) – chambre de débarras – комора (брюссельський регіоналізм),

moumoutches (m, pl) – flocons de poussière – клптики пилу (валлонізм),

вираз et tchic et tchac – et patati et patata – і так далі, і таке інше (валлонізм);

En tout cas, ici, on ne compte pas! Il ne faudra pas commencer à prétendre que tout est une question d'argent et tchic et tchac [28].

та фонограму **sch**, яка має фонетичний відповідник [sk] –

schief – косий, навскіс (Див. фонограма **ie**),

scheer – [skeːr] – dépense exceptionnelle – додаткова незапланована витрата (брюссельський регіоналізм),

scholle – plie (f) séchée – сушена камбала (брюссельський регіоналізм),

Schaerbeek – район в Брюсселі,

scherp – [skɛrp] – étroit – тісний (фландрізм);

Henri-Chapelle a décidé d'ajouter une autre chapelle [...]. La petite dernière, asymétrique (“schief”, dit-on, en patois local) [...] a été bâtie à l'angle des rues des Prés et Lekker [29].

Загалом для проведення цього дослідження зі статей у бельгійській франкомовній пресі було відібрано п'ятдесят бельгіцизмів, у графіці яких є присутніми запозичені літерні комплекси. Майже всі наведені вище приклади є фландрізмами, валлонізмами, брюссельськими регіоналізмами або запозиченнями з нідерландської, англійської, німецької мов.

Серед них найбільшу кількість (36 %) становлять брюссельські регіоналізми, які можуть бути, як фландрізмами, так і запозиченнями з нідерландської мови.

До фландрізмів належить 26 % від загальної кількості слів. Вони містять такі літерні комплекси, як “oo”, “oe” та “ee”.

20 % бельгіцизмів є запозиченнями з нідерландської мови. Їм притаманні такі літерні комплекси, як “tj”, “aa”, “ie”.

Англіцизми (12 %) та валлонізми (8 %) є менш розповсюдженими. Виявлені англіцизми містять літерний комплекс “ck”, а валлонізми характеризуються наявністю триграми-літерного комплексу “tch”.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Результати проведеного дослідження дозволяють нам дійти висновку про збагачення ФМБ за рахунок запозичень не лише на лексичному рівні, а й на рівні фонетико-графічної системи.

Аналіз бельгіцизмів дав змогу виокремити невластиві для ФМФ літерні комплекси, наявність яких свідчить про переважаючий вплив фламандської та нідерландської графічних систем на графіку ФМБ та вказує на застосування етимологічного принципу в орфографії французької мови Бельгії.

Присутність у розглянутих прикладах запозичених з англійської мови диграм доводить той факт, що графіка ФМБ так само, як і ФМФ, зазнає впливу англійської мови.

Окрім того, вважаємо за можливе використовувати надалі результати цього дослідження для визначення етимології слів, графічна форма яких виконує функцію етимологічного маркера.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Thimonnier R.* Code orthographique et grammatical / René Thimonnier. – P., 1974. – 320 p.
2. *Catach N.* L'orthographe française / Nina Catach. – P., 1980. – 334 p.
3. *Гак В. Г.* Французская орфография : [учебн. пособие] / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Просвещение, 1985. – 240 с.
4. *Реформатский А. А.* Введение в языковедение : [учебник для студ. филол. спец. высших пед. учеб. Заведений] / Александр Александрович Реформатский. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 536 с.
5. *Николаева Т. М.* Что же такое графема? / Татьяна Михайловна Николаева // Науч. докл. высш. шк. филол. науки. – М., 1965. – № 3. – С. 130–134.
6. *Крючков Г. Г.* Современная орфография французского языка : [монография] / Георгий Георгиевич Крючков. – К. : Вища школа, 1987. – 183 с.
7. *Крючков Г. Г.* Графеміка французської мови / Георгій Георгійович Крючков // Вісник Київськ. нац. лінгвіст. ун-ту. – Серія : “Філологія”. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – Т. 12. – № 1. – С. 121–127.
8. *Сидельникова Л. В.* Комплексний підхід до вивчення рівнів організації письма у французькій мові / Лариса Вікторівна Сидельникова // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – Вип. 19. – С. 167–171.
9. *Олійник Н. В.* Французькі афонограми у складі власних назв / Н. В. Олійник // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – Вип. 19. – С. 125–130.
10. *Лабенко О. А.* Орфографічні особливості омонімів сучасної французької мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / Ольга Андріївна Лабенко; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2003. – 21 с.
11. *Бабченко Н. В.* Вживання нелітерних знаків та параграфемних засобів у спеціальній лексиці французької мови / Надія Володимирівна Бабченко // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – Вип. 21. – С. 16–23.
12. *Єрмоленко Л. Ю.* Піктографічні та ідеографічні знаки у сучасній французькій мові / Лариса Юріївна Єрмоленко. – К. : Видавець Карпенко В. М., 2005. – 220 с.
13. *Ситдикова І. В.* Проблема письма у сучасній лінгвістиці / Ірина Вілоріївна Ситдикова // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – Вип. 8. – С. 305–309.
14. *Цюпа М. А.* Структурні особливості акронімів французької мови / Марія Андріївна Цюпа // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – Вип. 19. – С. 215–219.
15. *Лефевр М.* Влияние регионализма на французский язык в Бельгии / Мишель Лефевр // Морфолого-семасиологические исследования (на материале герм.-ром. яз.) : сб. ст. – Ростов н/Д : РГПИ, 1977. – С. 104–112.
16. *Вікіпедія* Вільна енциклопедія Wallon. – Режим доступу : <http://fr.wikipedia.org/wiki/Wallon>
17. *Lebouc G.* Dictionnaire de belgicisms / Georges Lebouc. – Bruxelles : Ed. Racine, 2006. – 622 p.
18. *Belgicisms.* Inventaire des particularités lexicales du français en Belgique / W. Bal, A. Doppagne, A. Goosse et d'autres. – Louvain-la-Neuve : De Boeck & Larcier s.a., 1997. – 144 p.
19. *Nederlands* – Frans woordenboek. – Utrecht / Antwerpen : Prisma – Boeken, 1967. – 320 p.
20. *Wapedia.* Wiki : Français de Belgique. – Режим доступу : http://wapedia.mobi/fr/Fran%C3%A7ais_de_Belgique

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

21. *La Libre Belgique*, 28.01.2003.
22. *La Libre Belgique*, 08.05.2004.
23. *Le Soir*, 04.10.2007.
24. *Le Soir*, 20.06.2008.
25. *L'avenir.net*, 26.08.2010. – Режим доступу : <http://www.lavenir.net/article/detail.aspx?articleid=38993328>
26. *L'avenir.net*, 29.09.2009. – Режим доступу : <http://www.lavenir.net/article/detail.aspx?articleid=348422>
27. *Groupe Sud Presse*, 18.06.2010.
28. *La Libre Belgique*, 21.04.2006.
29. *Le Soir*, 08.10.2004.

КАРАКЕВИЧ Р. О.

Дрогобицький державний педагогічний університет

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ “ВОЛЯ” В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ: СПІЛЬНЕ Й ВІДМІННЕ

У пропонованій статті подається зіставний аналіз німецьких та українських фразеологічних лінгвокультурем, об'єктивованих у концептополі “Воля”, який є продовженням нашого пошуку в ракурсі вивчення особливостей процесів концептуалізації та категоризації об'єктивної дійсності неспорідненими лінгвокультурами. Він продемонстрував численні випадки асиметрії ФО-лінгвокультурем, які пов'язані насамперед з особливостями національних характерів німецького й українського народів. В пропонованій розвідці висвітлюється спільне й відмінне при концептуалізації поняття “воля” за допомогою ФО-лінгвокультурем.

Ключові слова: концепт, концептополе, лінгвокультурема, асиметрія, культурний код.

В предлагаемой статье представлен сравнительный анализ немецких и украинских фразеологических лингвокультурем, объективированных в концептополе “Воля”, который является продолжением нашего поиска в ракурсе изучения особенностей процессов концептуализации и категоризации объективированной действительности неродственными лингвокультурами. Он продемонстрировал многочисленные случаи ассиметрии ФО-лингвокультурем, связанные с особенностями национальных характеров немецкого и украинского народов. В предлагаемом разыскании излагается общее и отличное при концептуализации понятия “воля” с помощью ФО-лингвокультурем.

Ключевые слова: концепт, концептополе, лингвокультурема, ассиметрия, культурный код.

The article is dedicated to the comparative analysis of German and Ukrainian phraseological linguocultures objectified in the conceptfields “Воля” (“Will”). This analysis is a continuation of our search in the light of studying of the peculiarities of the process of conceptualization and categorization of objective reality by non-kindred linguocultures. Our analysis has demonstrated numerous cases of asymmetry of phraseological units-linguocultures connected first of all with the peculiarities of the national characters of the German and Ukrainian people. Besides some common and different peculiarities in the conceptualization of the notion “will” by means of the phraseological units-linguocultures are highlighted in the given investigation.

Key words: linguoculture, concept, asymmetry, conceptfield, cultur code.

*“В своїй хаті своя правда,
і сила, і воля!”*

*“Мені здається, що ніколи
Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки.”*

(Т. Г. Шевченко).

Однією з найактуальніших проблем сучасних семантичних і лінгвoseміотичних досліджень є проблема взаємодії змісту мовних одиниць із пізнанням (когніцією) людини та її культурою.

Найяскравішим способом віддзеркалення культури в мові є, безсумнівно, фразеологія, яка в концентрованому вигляді відтворює специфіку історико-культурного розвитку тієї чи іншої національно-культурної спільноти. Особливим чином національно-культурне маркування фразеологічних одиниць (ФО) виявляється при їх зіставному аналізі, при “накладенні” різних фразеологій, коли крізь призму міжмовного зіставлення, через універсальне вдається вичленувати національно-специфічне [1:40–41], [2:134], [3:57–65]. У цьому зв’язку, ми вважаємо перспективним вивчення асиметрії фразеологічних знаків-лінгвокультурум на матеріалі неспоріднених мов – німецької та української [4:42–47], [5:75–79].

Так, у більшості випадків асиметричним є смислове наповнення онтологічно важливих для кожної лінгвокультури понять, бо кожен етнос по-своєму концептуалізує й категоризує об’єктивний світ, залишаючи в таких поняттях “відбитки” власного світосприйняття, світобачення та світорозуміння, аналіз яких дозволяє сформувати цілісне уявлення про характер певного народу, його ментальність. Асиметричними є як смислове наповнення концептів (поняттєвий, перцептивно-образний і ціннісний складники), так і їхня об’єктивація мовними одиницями, зокрема “дзеркалом душі народу” (В. А. Маслова) – фразеологією.

Метою пропонованої розвідки є висвітлення спільного й відмінного при концептуалізації поняття “воля” за допомогою ФО-лінгвокультурум.

Предметом дослідження є структура, семантика і прагматика лінгвокультурум, їхні семантико-мотиваційні моделі у зіставляваних мовах.

Об’єктом дослідження пропонованої розвідки є засоби концептуалізації фразеологічного і метафоричного наповнення одиниць на позначення емоційно-вольових характеристик людини, висвітлюється внутрішня форма, виявляються факти збігу і розбіжностей (асиметрії культурум).

Матеріалом статті послужили фраземи дібрані з “Німецько-українського фразеологічного словника” (усталені порівняння) К. І. Мізін, з “Словника фразеологізмів української мови” [уклад. В. М. Білоноженко та ін.], з “Нового тлумачного словника української мови у трьох томах” [уклад. В. Яременко та ін.], а також з словника-

довідника “Знаки української етнокультури” В. В. Жайворонок, з Нового тлумачного словника української мови у трьох томах [уклад. В. Яременко та ін.] та інших джерел.

Проведення такого дослідження на матеріалі німецької та української мов свідчить про його наукову новизну, бо якщо в українській мові вивченню концепту ВОЛЯ присвячені хоч нечисленні праці [6:189–192; 7; 8; 9:264–276], то в німецькій мові детальний аналіз концепту WILLE “воля” взагалі не проводився.

Насамперед зазначимо, що концепт ВОЛЯ відрізняється від багатьох “одиначних” концептів тим, що має смислову пару – СВОБОДА (аналогічно іншим “парним” концептам: ДОБРО і БЛАГО, ПРАВДА й ІСТИНА тощо). Однак у “Знаках української етнокультури” В. В. Жайворонок узагалі не згадує поняття “свобода”, що свідчить про відсутність лінгвосеміотичної значущості цього поняття в українському етносі, хоча *волю* цей учений визначає саме через *свободу*: “*воля* (пестливе, народнопоетичне – *воленька*) – свобода, незалежність на противагу *неволі*, рабству; також в особистому плані – здатність здійснювати, переходити від думки до дії ...” [31:113].

Тісний семантичний перетин концептів ВОЛЯ і СВОБОДА дозволив деяким дослідникам узагалі стверджувати про існування у свідомості мовців єдиного концепту ВОЛЯ-СВОБОДА [8]. Так, О. Г. Лісіцин [10] вважає, що *воля* є одним із імен концепту СВОБОДА, оскільки існує єдиний концепт СВОБОДА-ВОЛЯ-ВОЛЬНІСТЬ. Визнає належність *волі-свободи* до концептуального поля “Свобода” і О. В. Варзін [11], який досліджує номінацію свободи як явище, що об’єктивується в тому числі й лексемою *воля*. Г. С. Солохіна [12] аналізує лише концепт СВОБОДА, бо він виражається, на її думку, в російській мові лексемами *свобода* й *воля*, а в англійській – *freedom* і *liberty*.

Ми принципово не погоджуємося з об’єднанням онтологічно важливих для кожного, принаймні європейського, лінгвосоціуму понять “воля” та “свобода” “під дахом” єдиного концепту. У концептів ВОЛЯ і СВОБОДА можуть більшою чи меншою мірою перекриватися їхні складники (поняттєвий, перцептивно-образний чи ціннісний або певною мірою всі разом), але кожен із них формувався в різних етносах навколо свого імені. Тому саме ВОЛЮ В. А. Маслова називає

ключовим концептом культури [13:51], цей концепт є базовим для російської культури (разом із концептами СУДЬБА та ТОСКА).

Однак ми не можемо погодитися з тим, що “воля” є національно-маркованим поняттям лише для росіян [15:132]. Цей хибний висновок А. Вежбицької, польки за походженням, нас не дивує, оскільки відчуті всі глибинні смислові нюанси базових для етнокультури концептів здатен лише носій мови. При цьому облігаторним є володіння достатнім рівнем культурних знань, бо навіть досвідчені лінгвокультурологи припускаються інколи прикрих неточностей при інтерпретації національних символів, що пов’язано з недостатнім володінням, наприклад, історичної інформації. Так, В. А. Маслова стверджує [14: 66], що національним символом волі для росіян є козак, який нікому не підкорявся (пор. дивну тезу С. М. Троцюк [16:16–17], яка, аналізуючи російські концепти ВОЛЯ та ПОКОЙ на матеріалі гоголівської спадщини, висловлює думку, що запорізькі козаки є росіянами). Це парадоксальний висновок. По-перше, загальновідомо, що поняття “російський козак” дещо некоректне, оскільки кубанські та донські козаки є нащадками запорізьких (переселених Катериною II для захисту південних кордонів Росії), тому, очевидно, лише на півдні Росії носії мови можуть ідентифікувати козака як національний символ (споконвічні герої-волелюби російських билин і казок – це богатирі). Тож не дивно, що концепт ВОЛЯ є одним із основних для донських козаків [17:152], бо разом із переселенцями на південь Росії “перенеслась” і українська культура, зокрема січових козаків, для яких концепт ВОЛЯ був чи не найосновнішим. По-друге, волю козаку обмежувала сувора дисципліна, яка існувала в козацькому війську, тому воля для козака ніколи не асоціювалася з анархією. Семантика анархії з’явилася, певно, пізніше внаслідок змішування української культури з іншими, у тому числі й російською.

Отже, концепт ВОЛЯ є безсумнівно релевантним для української етнокультури. Про це свідчить, наприклад, те, що цей концепт представлений в українській пареміології більш як 200 прислів’ями, приказками та приповідками [18:92]. Для свідомості українського етносу воля – необхідна і невід’ємна складова її носія. “За українськими народними уявленнями, *воля* дорожча за гроші і навіть за саме життя: *Життя не має ціни, але воля дорожча життя*” [7:121]. Позитивно оцінюється поведінка борця за волю, а також вольові якості людини.

Тому вважаємо, що концепт ВОЛЯ є ключовим у розумінні менталітету української нації.

Свої міркування щодо ключового значення концепту ВОЛЯ для українців ми викладемо нижче при зіставному аналізі концептів укр. ВОЛЯ / нім. WILLE. Але спочатку необхідно коротко визначити спільне й відмінне понять “воля” та “свобода”, щоб обґрунтувати коректність вибору нами для зіставлення саме концептів ВОЛЯ / WILLE.

Аналіз європейської філософської думки переконує нас, що традиційно філософи не надавали поняттю “воля” семантики свободи, оскільки волю вони тлумачили як (1) одну із функцій людської психіки, яка полягає насамперед у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки, та як (2) бажання людини. Хоча філософська думка породила й таке енігматичне поняття, як “свобода волі”.

Часто поняття “свобода” й “воля” не диференціювалися при перекладі філософських праць. Особливо це стосується перекладів праць європейських філософів східнослов'янськими мовами, де ці поняття розмежовуються. Відомо, що історія усвідомлення людиною *волі* у значенні “свобода” починалася з тлумачення волі як відсутності певних перепон (примусу, причинно-наслідкових зв'язків, долі); у Сократа і Платона йдеться про єдність волі й долі; в Епікура й Аристотеля – про волю як відсутність політичного деспотизму; у стоїцизмі та неоплатонізмі – як відсутність життєвого лиха в людському існуванні. Доба Ренесансу уможливила розуміння волі як безперешкодного всебічного розвитку особистості; епоха Просвітництва під впливом наукового знання, що активно входило в усі сфери людської діяльності, підпорядкувало волю всемогутній природній причинності й закономірності. У часи І. Канта, Й.Гете, Ф. Шиллера (період романтизму) питання про волю постає як питання про постулат морально-творчого співвіднесення сутності людини та її розвитку [9: 264].

Першим висловив і обґрунтував думки про волю як універсальний принцип існування світу А. Шопенгауер, у якого весь світ став самопізнанням волі, матеріалізацією та об'єктивацією волі до життя, яку треба перебороти. Ці принципи підхопив Ф. Ніцше, але його ідеї полягають не у відмові від волі до життя, а в переплавленні волі до

життя на волю до влади. Схожі погляди виражали екзистенціоналісти М. Гайдеггер та Ж.-П. Сартр, вважаючи, що людина не має на що спертися у своїх рішеннях, крім своєї волі. Проблеми волі цікавлять персоналізм – філософську течію, що визнає й утверджує головною цінністю людського буття вільну творчу особистість (М. О. Бердяєв, Л. І. Шестов-Шварцман).

Український філософ Н. В. Хамітов на основі праць А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, М. Гайдеггера, З. Фрейда, Е. Фрома, О. Шпенглера, А. Камю та ін. вибудував концепцію волі як внутрішнього прагнення особи до буття чи спрямованості кожної окремої людини до власного бажаного майбутнього, за якою воля може мати три вияви – (1) воля до життя, (2) воля до влади та (3) воля до пізнання і творчості [19:9].

Свобода ж є одним із ключових питань філософії, тому в кожній філософській школі й окремих філософів існує її специфічне розуміння. Для європейської філософії усвідомлення та тлумачення свободи найбільш повно здійснено в класичній німецькій філософії (І. Кант, І. Фіхте, Г. Гегель та ін.). Для філософа свобода – це насамперед свобода волі. Розуміння свободи трансформувалося з античної свободи людини в полісі (свободи закононароджених) до усвідомлення необхідності рівних прав для всіх людей у сучасній політичній інтерпретації негативної свободи.

Як бачимо, поняття “воля” та “свобода” чітко розмежовуються європейською філософською думкою. Тому існують і відповідні лексеми на позначення волі та свободи людини. Корелюють згадані поняття лише у випадку, коли мова йде про свободу волі як певні обмеження бажань людини.

Який же сенс надають цим поняттям дослідники “душ” українського та російського народів – етнолінгвісти, лінгвокультурологи, етнопсихолінгвісти, де існує тісна кореляція концептів ВОЛЯ та СВОБОДА? Попри те, що останні виражають спільні компоненти змісту, наприклад, семантику особистісної незалежності, вони є різними, бо свободу можна прирівняти до волі, а волю до свободи – ні. Тому визначимо основні критерії диференціації цих концептів:

1. Опозиція “свій” – “чужий”. Мовознавці, розмежовуючи *волю* і *свободу*, вказують на те, що ці концепти вибудовуються на опозиції

“свій” – “чужий”. По-перше, згадана опозиція є архетипним підґрунтям для формування концепту СВОБОДА, про що стверджує Г. С. Солохіна [12:39], послуговуючись етимологічними даними англійської та російської мов: *liberty* і *freedom* близькі за своєю семантикою. *Liberty* походить від *liber* “вільний”, тобто той, що народився і виріс серед своїх, рівних, таких, що належать до однієї етнічної групи, *freedom* – від *free* “вільний”, тобто “свій”, що належить до соціальної групи “своїх”. Російська лексема *свободный* походить від і.-є. основи **swe*, тому також підкреслює належність до “своїх”. Проте ми не можемо погодитись із цим висновком, оскільки етимологія іменника *Freiheit* “свобода” спорідненої до англійської німецької мови бере початок від прикметника *frei*, похідного від і.-є. кореня **rgāi*- “захищати, берегти; любити, кохати” [45:203]. Де тут хоч би натяк на семантику “свій”? Тому твердження Г. С. Солохіної базуються не так на етимологічних, як на лінгвокультурологічних даних, які потребують ще подальшої верифікації. По-друге, російська дослідниця Н. М. Петрових стверджує, що “воля та свобода – це окремий випадок опозиції “своє – чуже”, де воля первісно концепт російської свідомості, а свобода – європейської” [20:205]. Можливо ця теза і має сенс, оскільки свобода ще з часів римського права є однією з ключових цінностей західної культури [12:39]. І. О. Голубовська також наголошує, що свобода є поняттям західноєвропейським [7:111].

2. Воля – простір. Н. М. Катаєва [21:74], вивчаючи російський концепт ВОЛЯ, дійшла висновку, що ядерні смисли цього концепту маніфестують особистісний і географічний простір. Перший розуміється, з одного боку, як незалежність та стан, що характеризується повною відсутністю меж / правил для здійснення активних / інтенсивних дій виключно у відповідності до власних бажань суб’єкта, з іншого боку, як стан, що викликаний відчуттям повної відсутності обмежень. Географічний же простір – це матеріальний аналог і образ особистісного, це великий, нічим не обмежений природний простір. Д. С. Лихачов пише про це: “... воля вольна – це свобода, поєднана з простором, нічим не обмеженим простором” [22:28]. На детермінацію генезису поняття “воля” в російській мовній свідомості широкими російськими просторами вказують І. О. Голубовська [7:110] та Г. Д. Гачов [23:67]. Однак І. О. Голубовська, визначаючи історію споконвічної національно-

визвольної боротьби українського народу за волю як особливу волелюбність українців, їхній могутній внутрішній порив до волі, схиляється до думки, що в українській культурі, на відміну від російської, “аксіома етнопсихології” стосовно *волі* набуває не стільки географічного, скільки історико-психологічного характеру: *Козак та воля – запасна доля* [7:121–122].

3. Воля – бунт, анархія. Семантика безмежного простору, яка реалізується в концепті ВОЛЯ, сприяла формуванню в ньому деяких смислових відтінків, пов’язаних з анархією: воля “стихійна, причетна до бунту, небезпечна [...] та в той же час вона живильна і являє собою безсумнівну та значну цінність для людини. Відповідно, воля не підлягає схваленню і в той же час інтерпретується як життєва необхідність. При цьому воля властива не багатьом. Свобода ж передбачає відповідальність, що базується на розумі, наповнена внутрішнім змістом і оцінюється як надзвичайно важлива, ідеал та загальне благо” [21:75]. Як бачимо, свобода, на відміну від волі, передбачає обмеження: “Свобода означає моє право робити все, що мені уявляється бажаним, але це моє право обмежується правом інших людей; а воля взагалі ніяк не пов’язана з поняттям права” [24:72]. І. О. Голубовська зазначає, що “свобода [...] тісно пов’язана з правопорядком та законністю [...] – воля аж ніяк з поняттям права не співвідноситься” [7:111].

4. Воля – бажання, хотіння. Саме цей смисловий нюанс концепту ВОЛЯ аналізує Ю.С. Степанов у своїй книзі під заголовком “Воля” [25:430–434]. Розкриваючи суть концепту БАЖАННЯ (ХОТІННЯ), він у концептуальному полі з іменем *воля* досліджує психічну здатність людини, яка полягає у свідомому регулюванні індивідуумом своєї поведінки й керуванні своїми вчинками. На думку В. А. Маслової [26], ВОЛЯ – ХОТІННЯ є одним із трьох субконцептів, які можна виокремити в межах концепту ВОЛЯ. Солідарна з нею і Р. І. Веселова, яка пише: “Воля відображає національну специфіку осмислення понять “бажання”, “влада”, “свобода” як взаємопов’язаних і взаємообумовлених” [27:43].

Семантика бажання (хотіння) концепту ВОЛЯ дозволила А.Вежбицькій [28:241] стверджувати, що російське слово *воля* перекладається не лише як *freedom* “свобода”, а і *will* “воля”, “бажання”. Тому логічним є вибір нами для зіставлення з українським

концептом ВОЛЯ німецького WILLE, оскільки спільним є навіть етимологічне коріння цих концептів. Попри те, що на думку Г. П. Циганенко [32:67], давньоруська *воля* передавала семантику свободи, ця лексема не відразу набула такого значення, бо вона походить від спільнослов'янського слова **volja* з і.-є. коренем **vel*, **vol* – “хотіти, бажати” (болг. *воля*, біл. *воля*, с.-х. *вол* > *a*, словен. *volja*, ст.-польськ. *wola*, чеш. *vule*, словацьк. *vola*, лит. *valia*, латишськ. *vala* “сила, влада”, давн.-інд. *varas* – “вибір, бажання, предмет бажань”) [33:348] (пор. німецький іменник *Wille* “воля” є дериватом дієслова *wollen*, яке походить від і.-є. кореня **vel*- “хотіти, вибирати” [45:818]).

Виправданою наша позиція є і з точки зору дефініцій лексем *воля* і *Wille*: укр. *воля*: “1. Одна з функцій людської психіки, яка полягає насамперед у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки. 2. Бажання, хотіння. 3. Право розпоряджатися на свій розсуд; влада. 4. Відсутність обмежень; привілля. 5. Свобода, незалежність; протилежне неволя, рабство” [34:373–374]; нім. *Wille*: “1. Здатність (людини) зважуватися до певних дій (вчинків) на основі осмисленої мотивації. 2. Прийняття рішення щодо певних дій (вчинків) на основі осмисленої мотивації. 3. Твердий (вольовий) намір. 4. Усвідомлене прагнення до мети. 5. Виконання ким-н. чиєї-н. волі” [46:1047].

Як бачимо, 1-ше і 2-ге значення української лексеми *воля* повністю перекриваються 1-им, 2-им та 4-им значенням німецької лексеми *Wille*; семантика влади, яка реалізується у 3-му значенні української *волі*, частково перекривається 3-ім і 5-им значеннями німецького *Wille* (метафоричний принцип *воля* – *це сила* властивий і німецькій лінгвокультурі (згадаймо: Ф. Ніцше “*Wille zur Macht*” (“Воля до влади”), а 3-тє й 4-те – 5-им (обмеження / не обмеження чиєї-н. волі). Асиметричність виявляє повністю 5-те значення української лексеми, якому відповідає в німецькій мові *Freiheit* “свобода”.

Отже, асиметрія на мовному рівні сигналізує про асиметрію на концептуальному при об'єктивації концептів ВОЛЯ / WILLE за допомогою мовних засобів, зокрема фразеологічних. Відтак, аналіз вербалізації згаданих концептів за допомогою фразеологічних лінгвокультурем може сприяти пошуку нових нюансів світобачення німецького й українського етносів, що дозволить краще зрозуміти ментальність цих народів. Розглянемо детальніше спільні й відмінні для

згаданих народів метафоричні принципи як вектори взаємодії концептів у межах концептополів, та й концептосфери в цілому, певної лінгвокультури.

Спільні метафоричні принципи:

1. Воля – це сила. Українські й російські мовознавці наголошують на тісному зв'язку концепту ВОЛЯ з концептом СИЛА [31:113; 29:47], що підтверджується пареміологічним матеріалом, напр.: *Моя воля, моя сила; Воля дає силу слабим; Боягуз умирає тисячу раз, а відважний тільки раз; Великі душі мають силу волі, а слабодухи гинуть у неволі; Тільки й волі, що крикнуть у полі; Ваша сила – ваша й воля; Панська воля – панська й сила; Чия воля, того й сила; В полі дві волі: чия подолає, того і право має* [35:205; 36:27, 53; 37:155; 38:155; 39:88]. Але осмислення волі як сили, що здатна кардинально впливати на життя людини, засвідчує і німецька фразеологія, напр.: *seinen Willen durchsetzen* (досл.: проштовхувати свою волю) – “поставити на своєму”; *wo ein Wille ist, ist auch ein Weg* (досл.: де воля, там і дорога) – “де бажання, там і вміння” [40:320; 47:730].

2. Воля – це бажання (прагнення, мета). Як в українській, так і в німецькій лінгвокультурах концепти ВОЛЯ / WILLE вербалізуються за допомогою ФО, які несуть семантику бажання, прагнення або мети, напр.: укр. *Або волю здобути, або дома не бути; Хоч рачки, та на волі; вольному воля* – “як собі хочеш”; *остання воля* – “бажання, розпорядження, висловлене перед смертю”; нім. *einen Willen fest wie Eisen haben* (досл.: мати міцну волю, як залізо) – “мати залізну волю”; *letzter Wille* (досл.: остання воля) – “рішення на випадок смерті; заповіт”; *einen eigenen Willen haben* (досл.: мати власну волю) – “знати, чого хотіти” [41:108; 39:587; 43:124; 42:54; 46:1048]. Однак тут воля в українців постає насамперед як свобода, що підкреслює волелюбність українського народу – провідну рису його менталітету.

3. Воля – це поневолення (покора): Вольова особистість підкоряє собі іншу, безвольну, відтак, остання мусить виконувати волю першої. Цей універсальний закон людських стосунків відобразився й у ФО німецької та української мов, напр.: нім. *jmds. Willen brechen* (досл.: ламати чийо-н. волю) – “пригнічувати кого-н., вимагати від кого-н. покори”; *keinen eigenen Willen haben* (досл.: не мати власної волі) – “не знати, чого хотіти; дуже підкорятися іншим”; *jmdm. zu Willen sein* (досл.: бути кому-н. до волі) – “бути покірливим чий-н. волі”; *es steht in*

j-s Willen (досл.: це знаходиться в чий-н. волі) – “це залежить від когось-н.”; укр. *волити волю* – “виконувати чиєсь бажання, слухати когось”; *диктувати свою волю* – “нав’язувати кому-н. свої погляди і змушувати його діяти відповідно до них”; *віддаватися на волю кому-н.* – “давати можливість кому-н. володіти, розпоряджатися собою”; *Не підеш по добрій волі, то підеш поневолі* [46:1048; 43:199; 38:430].

4. Воля – це свобода дій (вчинків). Нами вже згадувався такий термін, як “свобода волі”, який зародився в царині філософії. Це поняття, власне, є квінтесенцією людської сутності, тим, що вирізняє людину серед тварин, оскільки лише людина може реалізовувати свої осмислені вольові бажання (прагнення). Проте на шляху до реалізації вольових зусиль людини можуть бути чи не бути різні перешкоди (обмеження). Цей смисловий відтінок концептів ВОЛЯ / WILLE об’єктивується у численних ФО, напр.: укр. *давати волю* – “1. Не обмежувати когось у діях, у виявленні почуттів. 2. Не стримувати своїх почуттів”; *з доброї волі* – “без примусу, добровільно”; *пускати на волю Божу* – “не затримувати когось-н., відпускати”; нім. *jmdm. allen Willen lassen* (досл.: дозволити кому-н. всю волю) – “надати кому-н. повну свободу дій”; *jeder nach seinem Willen* (досл.: кожен за своєю волею) – “кожен, як він хоче”; *freier Wille* (досл.: вільна воля) – “свобода рішень (вчинків)”; *etwas aus freiem Willen tun* (досл.: чинити щось за своєю волею) – “без примусу, добровільно”; *des Menschen Wille ist sein Himmelreich* (досл.: воля людини – це її царство небесне) – “коли хтось обов’язково хоче щось зробити, потрібно йому поступитися, навіть якщо цього сам не розумієш” [43:177, 584; 40:320; 46:1048; 47:1730].

5. Воля – це птах. У народнопоетичному мисленні вільна людина традиційно асоціюється із пташкою, що літає, не знаючи просторових обмежень [9:272]. І це стосується не лише українського етносу, а й німецького, напр.: нім. *frei wie der Vogel in der Luft* (досл.: вільний, як птах у повітрі) – “вільний”; укр. *як вільна пташка* – “незалежно, самостійно, безтурботно” [42:189; 43:583].

Відмінні метафоричні принципи:

1. Воля – це найдорожча цінність. Як нами вже зазначалося, для українців *воля* – це найдорожче. Відомо, що концепт ВОЛЯ набув значення ціннісного орієнтиру для українського етносу ще з часів козацтва, що зафіксовано з тих пір і “устами” народу, напр.: *Воля*

дорожча за життя; Воля дорожча від усього; Воля – маленьке слово, а всі йому раді; Хоч долі, аби у своїй волі [35:205; 44:13; 38:154].

2. Воля – це доля. Мовознавці неодноразово підкреслювали тісний зв'язок в українській лінгвокультурі концептів ВОЛЯ та ДОЛЯ [6: 190], [31:113]. *Воля* в українців є передумовою щасливої долі, що засвідчують численні паремії, напр.: *Хто без волі, той без долі; Без волі плачу доволі* [36:54; 39:100]. Особливо без волі не було долі в козака, напр.: *Степ та воля – козацька доля; Чоловік без волі, що кінь на припоні* [38:207; 39:587].

3. Воля – це мрія. Дослідники української ментальності називають мрійливість характерною рисою національного характеру українців. Споконвічною ж мрією українців є *воля*. Так, І. О. Голубовська пише: “В українському культурному ареалі концепт *воля* виступає виплеканою народом мрією про гідне людини вільне життя (*Сам у неволі, а мрії на волі*). Вона зіставляється з добром і правдою, які можна одержати тільки в боротьбі” [7:120] (див. також: *Краще на волі на вітці, чим у неволі у золотій клітці; Хоч і спина гола, аби своя воля; І золота клітка для пташки неволя; Хоч три дні перед смертю волі побачить* [35:205]).

4. Воля – це зло (неволя). Лінгвокультурологи, які вивчають російський концепт ВОЛЯ, стверджують про двояке розуміння волі російською свідомістю та її суперечливу оцінку: з одного боку, воля надає простір для дій (вчинків), а з іншого – воля є злом [14:66; 16:21]. Ці висновки справджуються, як демонструє наш матеріал, і для українського концепту ВОЛЯ, напр.: *Своя воля мед п'є, своя воля й кайдани кує; З доброї волі борщу не звариш; І вовк на волі, та вис доволі; давати волю рукам* – “хапати, чіпати руками, битися”; *давати волю сльозам* – “нестримно, невітно гірко плакати, ридати”; *давати волю язикові* – “не стримуватися, не контролювати себе у висловах; дозволяти собі говорити зайве”; *давати волю серцю* – “1. Віддатися своїм почуттям. 2. Не стримувати свого гніву, обурюватися” [38:155; 43:177]. Очевидно, така полярна концептуалізація поняття “воля” пов'язана з інтровертністю українців, які часто бояться спрямувати волю на зміни в установленому порядку світу [19:9]. Тому сумнівною є теза Т. А. Космеди, що *воля-свобода* в українській мові завжди актуалізує позитивну оцінку семантику [8:139].

Концепт ВОЛЯ є, на нашу думку, бінарно-опозиційним, бо активізує у свідомості українців опозиційний концепт НЕВОЛЯ. На протиставленні концептів ВОЛЯ – НЕВОЛЯ побудовані численні паремії, напр.: *Хоч ти в багатстві, та в неволі, а я хоч голий, та на волі*; *Дай серцю волю, а сам підеши у неволю*; *Дай рукам волю, сам підеши в неволю*; *Дай серцю волю – заведе в неволю* [38:29, 155, 53]. Показово, що в німців також існує поняття “неволя” – “Unwille”. Але лексема *Unwille* передає семантику не так свободи, як вольового зусилля (прагнення), напр.: *gezwungener Wille ist Unwille* (досл.: вимушена воля – це неволя) – “не сам гвіздок лізе в стіну”; *Wo ein Wille ist, ist auch ein Unwille* – досл. і перенос. “де воля, там і неволя” [40:320; 47:1730].

5. Воля – це знання. Релевантність для німецького етносу концепту ORDNUNG [30:174] зумовлює координацію вольового зусилля (прагнення) зі знаннями, тобто представник німецької лінгвокультури обов’язково повинен співвідносити свої бажання і прагнення з усталеними в цій лінгвокультурі поведінковими стереотипами. Тому в німецькій мові можемо зустріти такі ФО-лінгвокультуреми: *mit Willen und Wissen* (досл.: з волею і знанням) – “1. Свідомо і добровільно. 2. Свідомо, навмисно. 3. З відома і за згодою”; *ohne j-s Willen und Wissen* (досл.: без волі та знань) – “Без відома і згоди”; *etwas mit Willen tun* (досл.: робити що-н. із волею) – “робити що-н. навмисно, свідомо” [40:320].

Таким чином, проведений у пропонованій розвідці аналіз спільного й відмінного при концептуалізації поняття “воля” українською та німецькою лінгвокультурами за допомогою ФО-лінгвокультурем виявив асиметрію при об’єктивації концептів ВОЛЯ / WILLE: якщо тісна кореляція концептів ВОЛЯ – СИЛА, ВОЛЯ – БАЖАННЯ (ХОТІННЯ), ВОЛЯ – ПОНЕВОЛЕННЯ, ВОЛЯ – СВОБОДА ДІЙ, ВОЛЯ – ПТАХ є спільним для згаданих народів, що пояснюється їхнім європейським походженням, то взаємодія концепту ВОЛЯ з концептами ЦІННІСТЬ, ДОЛЯ, МРІЯ, НЕВОЛЯ є релевантним лише для української свідомості, а ВОЛЯ – ЗНАННЯ – для німецької. Тому вивчення лінгвокультуремної вербалізації концептів ВОЛЯ / WILLE сприяло пошуку нових нюансів світосприйняття, світобачення і світорозуміння німецького й українського етносів та характерних рис їхньої ментальності. На перспективу залишається дослідження асиметрії ФО-лінгвокультурем, які об’єктивують концепти укр.

СВОБОДА / нім. FREIHEIT, що симбіозно пов'язані з концептами ВОЛЯ / WILLE.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии / Дмитрий Олегович Добровольский // Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С. 37–48.
2. Мізін К. І. Порівняння у фразеології / Костянтин Іванович Мізін. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 240 с.
3. Солодуб Ю. П. Национальная специфика и универсальные свойства фразеологии как объект лингвистического исследования / Юрий. Петрович Солодуб // Филологические науки. – 1990. – № 6. – С. 55–65.
4. Каракевич Р. О. Національно-культурна маркованість фразеологічних одиниць на позначення виміру та ваги в німецькій та українській мовних картинах світу / Роксоляна Орестівна Каракевич // Вісник Донецьк. ун-ту. – Серія Б : “Гуманітарні науки”. – 2008. – Вип. 1. – С. 42–47.
5. Каракевич Р. О. Національно-культурна вербалізація фразеологічної мікросистеми “Напої” (на матеріалі німецької та української мов) / Роксоляна Орестівна Каракевич // Слов'янський вісник : зб. наук. пр. – Серія : “Філологічні науки” Рівненськ. держ. гумансп. ун-ту та Рівненськ. ін-ту слов'янозн. Київськ. славіст. ун-ту. – Вип. 8. – Рівне : РІС КСУ, 2009. – С. 75–79.
6. Головенко К. В. Концепти “ДОЛЯ”, “ВОЛЯ”, “СЕРЦЕ” в українській мовній картині світу та їх віддзеркалення в англomовному світосприйнятті / Крістіна Вікторівна Головенко // Вісник Житомирськ. держ. ун-ту ім. І. Франка. – Житомир : ЖДПУ. – 2007. – Вип. 33. – С. 189–192.
7. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : [монографія] / Ірина Олександрівна Голубовська. – [2-е вид., випр. і доп.]. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
8. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Тетяна Анатоліївна Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.
9. Маленко О. Аксіологія волі і контекст романтизму: енергетика слова і простору (лінгвопоетична візія волі в романтичному дискурсі) / Олена Олегівна Маленко // Ритми сучасної філології : до 50-річчя професора Т. А. Космеда : зб. наук. ст. / упоряд. Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2007. – С. 264–276.
10. Лисицын А. Г. Анализ концепта свобода-воля-вольность в русском языке : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 спец. “Українська мова” / Алексей Геннадьевич Лисицын. – М., 1995. – 259 с.
11. Варзин А. В. Свобода как языковой и духовный опыт: номинация и концептуализация Ф. М. Достоевского : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Алексей Владимирович Варзин. – М., 2003. – 212 с.
12. Солохина А. С. Концепт “свобода” в английской и русской лингвокультурах : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.20 / Анна Сергеевна Солохина. – Волгоград, 2004. – 191 с.
13. Маслова В. А. Лингвокультурология : [учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений] / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Издат. центр “Академия”, 2001. – 208 с.
14. Маслова В. А. Homo lingualis в культуре : [монографія] / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Гнозис, 2007.
15. Вежбицкая А. Судьба и предопределение / Анна Вежбицкая // Путь. – 1994. – № 5. – С. 130–135.
16. Троцюк С. Н. Концептуальная парадигма как средство отражения авторского мировидения (на примере повестей Н. В. Гоголя “Старосветские помещики”, “Тарас Бульба”) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Светлана Николаевна Троцюк. – Ростов-на-Дону, 2007. – 20 с.
17. Брысина Е. В. Этнокультурная идиоматика донского казачества : Монография / Евгения Валентиновна Брысина. – Волгоград : Перемена, 2003. – 292 с.
18. Фатеева Л. М. Лінгвокультурологічний концепт “воля” (пареміологічний аспект) / Людмила Михайлівна Фатеева // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили. – Т. 67, вип. 54. – Миколаїв : Вид. МДГУ ім. П. Могили, 2007. – С. 92–94.
19. Майданюк І. З. Проблема волі у філософській культурі України IX–XVIII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.05 “Історія філософії” / Ірина Зиновіївна Майданюк. – Львів, 2003. – 19 с.
20. Петровых Н. М. Концепты воля и свобода в русском языковом сознании / Наталья

Михайловна Петровых // Известия Уральск. гос. ун-та. – 2002. – № 24. – С. 207–217. 21. Катаева Н. М. Русский концепт *ВОЛЯ*: от словаря – к тексту : дис. здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова” / Наталья Михайловна Катаева. – Екатеринбург, 2004. – 180 с. 22. Лихачев Д. С. Заметки о русском / Дмитрий Сергеевич Лихачев. Избранные работы в трех томах. – Т. 2. – Л. : Худож. лит-ра, 1987. – С. 418–494. 23. Гачев Г. Д. Национальные образы мира: Общие вопросы / Георгий Дмитриевич Гачев. – М. : Сов. писатель, 1988. – 445 с. 24. Шмелев А. Д. Русская языковая модель мира : [материалы к словарю] / Алексей Дмитриевич Шмелев. – М. : Яз. славян. культуры 2002. – 224 с. – Серия: Язык. Семиотика. Культура : Малая серия. 25. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Юрий Сергеевич Степанов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Акад. проект, 2001. – 990 с. 26. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие / Валентина Авраамовна Маслова. – Минск : ТетраСистемс, 2004. – 256 с. 27. Веселова Р. И. Концепт *ВОЛЯ* в трудах В. И. Даля (опыт лингвокультурологического анализа) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова” / Раиса Игоревна Веселова. – Иваново, 2004. – 160 с. 28. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / Анна Вежбицкая ; [пер. с англ. А. Д. Шмелева]. – М. : Яз. славян. культуры, 2001. – 272 с. – (Серия : Язык. Семиотика. Культура). 29. Урысон Е. В. Проблемы исследования языковой картины мира : Аналогия в семантике / Елена Владимировна Урысон. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 224 с. – (Studia philologica). 30. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Андрій Михайлович Приходько. – Запоріжжя : Прем’єр, 2008. – 332 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

31. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с. 32. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка / Галина Павловна Цыганенко. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – К. : Радян. шк., 1989. – 511 с. 33. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : [в 4-х т.]. / Макс Фасмер. – СПб : Азбука, 1996. – 2500 с. 34. Новий тлумачний словник української мови : [3-х т.] / [уклад. В. Яременко та ін.]. – [2-е вид., випр.]. – К. : Видав. “АКОНІТ”, 2008. – Т. 1. – 926 с. 35. Багмет А. Збірка українських приказок та прислів’їв: Репринт. відтворення видання 1929 р. / А. Багмет, М. Дашченко, К. Андрущенко. – К. : Техніка, 2002. – 224 с. 36. Плав’юк В. Приповідки або українська народня філософія / Володимир Плав’юк. – Едмонтон : Асоціація Українських Піонерів Альберти, 1988. – 354 с. 37. Українські прислів’я та приказки / [уклад. С. Мишанич та ін.]. – К. : Дніпро, 1984. – 389 с. 38. Багмут Й. А. Українські прислів’я та приказки : Дожовтневий період / [упоряд. Йосип Андрійович Багмут та ін.]. – К. : Держлітвидав УРСР, 1963. – 791 с. 39. Номис М. Т. Українські приказки, прислів’я і таке інше / Матвій Терентійович Номис ; [збірн. О. В. Марковича та ін.]. – К. : Либідь, 1993. – 765 с. 40. Німецько-український фразеологічний словник : [в 2-х т.]. / [уклад. В. І. Гаврись та ін.]. – К. : Радянськ. шк., 1981. – Т. 1. – 416 с. ; Т. 2. – 382 с. 41. Народ скаже – як зав’яже: Українські народні прислів’я, приказки, загадки. – К. : Веселка, 1973. – 227 с. 42. Мізін К. І. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння) / Костянтин Іванович Мізін. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 304 с. 43. Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с. 44. Березовський І. П. Вік живи – вік учись / Іван Павлович Березовський. – К. : Радянськ. школа, 1961. – 134 с. 45. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 12 Bänden. – [2., völlig neu bearb. u. erw. Aufl.] / [von G. Drosdowski]. – Mannheim ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1989. – Bd. 7. : Etymologie. – 842 S. 46. Der kleine Wahrig. Wörterbuch der deutschen Sprache / Neu herausgegeben von Dr. Renate Wahrig-Burfeind mit einem “Lexikon der deutschen Sprachlehre”. – Gütersloh : Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, 1997. – 1152 S. 47. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / Lutz Röhrich. – Freiburg ; Basel ; Wien : Herder, 2001. – Bd. 1. – 348 S., Bd. 2 – 734 S., Bd. 3 – 1106 S., Bd. 4 – 1502 S., Bd. 5 – 1910 S.

КІРКОВСЬКА І. С.

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

КАТЕГОРІЯ РЕСТРИКЦІЇ С ПОЗИЦІЇ ТЕОРІЇ ПСИХОСИСТЕМАТИКИ

Статтю присвячено дослідженню категорії рестрикції у сучасній французькій мові шляхом виявлення її мовних і мовленнєвих значень. Категорія рестрикції, в основі якої лежить поняття обмеження, вивчається в семантичному континуумі категорій заперечення / ствердження з позицій теорії психосистематики із використанням методу позиційної лінгвістики.

Ключові слова: рестрикція, дихотомія, психосистематика, перехоплення, оперативний час, космічний час, глосогенічний час, праксеогенічний час.

Статья посвящена исследованию категории рестрикции в современном французском языке путём выявления её языковых и речевых значений. Категория рестрикции, в основе которой лежит понятие ограничения, изучается в семантическом континууме категорий отрицания / утверждения с позиции теории психосистематики с использованием метода позиционной лингвистики.

Ключевые слова: рестрикция, дихотомия, психосистематика, перехваты, оперативное время, космическое время, глоссогеническое время, праксеогеническое время.

The present article is dedicated to the investigation of the category of restriction by tracing its language and speech meanings. The category of restriction, based on the notion of limitation, is studied within the semantic continuum of the categories of negation / affirmation in terms of the theory of psychosystematics with application of the method of positional linguistics.

Key words: restriction, dichotomy, psychosystematics, interception, operational time, cosmic time, glossogenie time, praxeogenie time.

Мета проведеного дослідження полягає у вивченні структурних та системних особливостей знаку категорії рестрикції, вираженої у французькій мові зворотом *ne ... que*; умовам її формування з точки зору теорії психосистематики Г. Гійома, проблемі співвіднесення мови та мислення стосовно граматичної категорії.

Актуальність статті зумовлена тим, що в останні десятиріччя підвищився інтерес до висвітлення вже відомих лінгвістичних явищ, у нашому випадку категорії рестрикції, з позицій сучасних лінгвістичних досліджень, що беруть за основу не дихотомію мови та мовлення, а трином: мислення та мова, що інтегруються в мовленні.

Об'єктом обрано категорію рестрикції у сучасній французькій мові.

Проблема співвідношення мислення, мови і мовлення постійно привертає увагу вчених. Найбільш логічна й аргументована теорія, що розглядає відношення мовної і мовленнєвої систем, була сформульована видатним французьким лінгвістом Г. Гійомом. Цей учений, використовуючи наукову парадигму пізнання “невидимого” з застосуванням результативного “видимого”, відтворює загальну теорію мови, зумовлену роботою певних механізмів мислення [1; 2; 3; 4; 5]. Відомо, що уперше в лінгвістиці положення про мову як про певним чином організовану систему чітко сформулював Ф. де Соссюр. Зі свого боку, Г. Гійом, розділяючи точку зору попередника, поглиблює й уточнює тлумачення мовної системи [6:17; 7:20; 8:32]. При цьому кожного разу зазначається, що мовна система є не матеріальною, а ідеальною лінгвістичною реальністю.

Соссюрівська дихотомія мови і мовлення багато в чому визначила інтерес подальших поколінь лінгвістів, що значно зріс до мовлення, однак чіткість цієї дихотомії зумовила в мовознавстві пошук третього рівня, який за образним виразом Е. Косеріу “заповнює провалля між мовою і мовленням” [9:156]. Український дослідник М. П. Кочерган підкреслює: “При всій, здавалося б, чіткості соссюрівської класифікації не можна не помітити її ескізності. Найменш чітко визначеною тут є лінгвістична діяльність” [10:49]. Третій рівень у континуумі мова-мовлення пропонувалося співвіднести з поняттями мовної діяльності (Л. В. Щерба), мовної здібності (Г. Габеленц), дискурсу (Е. Бюйссанес), норми (Е. Косеріу), індивідуального мовлення (Ю. С. Степанов), тексту (М. І. Черемісіна) і т. д. Сучасне мовознавство не протиставляє мову мовленню і навпаки, а розглядає їх як єдиний “організм” [11:37; 12:21; 13:3–6].

На думку Г. Гійома, мовна структура складається з двох елементів: структури семіологічної, що належить безпосередньо до того, що означає, тобто до знаків, і структури психічної, ментальної, що співвідноситься з тим, що означається, тобто із змістом, “одягнутим” у форму мовної системи. Семіологічна система утворює оболонку більш глибокої психічної структури. Спостерігачеві безпосередньо доступна лише семіологічна структура, через яку в спосіб інтроспекції він може прийти до ментальної структури [14:49].

Г. Гійом пов'язує питання про розмежування мови і мовлення з питаннями взаємної каузації мови і мислення за умови розмежування мови і мовлення як основних об'єктів лінгвістики.

Відтворення того, що наразі знаходиться за межею сприйняття, теоретично можливе на основі “видимих” ознак, аналогій, попередніх розрахунків і реалізується в цілій низці наук, і в лінгвістиці зокрема. Сам Г. Гійом неодноразово підкреслював, що мова як така є теорією, і завдання дослідника полягає в тому, щоб відтворити, відкрити цю теорію. “Теорія, яку думка створила з самої себе, відбивається в мовленні тільки непрямо, вона записана в самій глибині думки, у мові” [11:46; 15:71]. При цьому думка створює мову для власного вираження через мовлення. Так, Г. Гійом, сприйнявши теорію багатьох учених про розмежування мови і мовлення, уперше визначив новий напрям у науці про мову – психосистематику, що має у розпорядженні власну методику дослідження – позиційну лінгвістику, і розмежував мову і мовлення як два об'єкти лінгвістичної реальності [11:53]. Ідея кореляції розумового і мовного схожа з твердженням Ш. Балі, який зазначав, що будь-яка виявлена в мові дійсність має свій корелят у віртуальних, мнемонічних асоціаціях. Як правило, частина лінгвістичної системи вважається синтетичною, тому що з'являється як така *in actu* “у дії”, у реалізації мовлення; мнемонічний же корелят, який повинен був би слугувати меті контролю, майже не береться до уваги [16:159].

“*Психосистематика* досліджує не відношення мови і мислення, а певні і готові механізми, що їх має у своєму розпорядженні мислення для перехоплення самого себе, механізми, яким мова дає точне відображення”. У теорії психосистематики Г. Гійом показав, яким чином формуються у свідомості граматичні категорії і як вони функціонують у мовленні в момент відображення думкою об'єктивної дійсності. Його концепція менталістична за своєю суттю. Мовленню належать шляхи, якими йде мислення, щоб забезпечити собі оптимальне перехоплення [17:10]. *Перехоплення* – це місце зустрічі, зіткнення мислення і мовлення. Перехопити – це одночасно затримати і зрозуміти. Це необхідно мисленню, оскільки воно створює саме себе. *Перехоплення*, якими оперує думка, надають мисленню потенційної

значущості [17:11]. У мові представлено сукупність засобів, яку систематизувало мислення, щоб постійно забезпечувати проведення швидкого і ефективного перехоплення.

На долінгвістичному рівні починається дія інтуїтивних механізмів, які визначають можливість і необхідність використання в мовленні за бажанням мовця даних мови, адже в мовленнєвій діяльності інтегрується “те, що усталилося, чим і є мова, і що не усталилося, чим і є мовлення” [11:107]. На тому ж етапі там, де не “працюють” психомеханізми, думка вільна й автономна. Психомеханізми сприяють виділенню думки з її когнітивного простору, призначеного для мовлення. “Вільне” мислення стає скутим у мовленні. Це відповідає філософській парі понять, сформульованих Г. Лейбніцом: недетермінізму і детермінізму [17:10]. Не всі лінгвісти згодні з тим, що системна організація властива і морфології, і синтаксису. Так, Г. Гійом відносить до мовної системи одиниці морфології, а до сфери мовлення – явища синтаксису [18]. На думку Г. Гійома, мова і мовлення інтегрують свої властивості в мовленнєвій діяльності, у конкретному мовленнєвому акті. Підтверджуючи ідею Ф. де Соссюра про знаковий характер мови, про його соціальну природу, про необхідність розмежування понять мови і мовлення, Г. Гійом подав у тлумаченні останніх двох компонентів мовленнєвої діяльності своє розуміння [14:26]. Г. Гійома не задовольняла відома формула Ф. де Соссюра:

langage = *langue* + *parole* (мовна діяльність = мова + мовлення).

Ця формула здавалася йому дуже лаконічною і такою, що вимагає тлумачення понять, уміщених у ній. Він представляє цю формулу так:

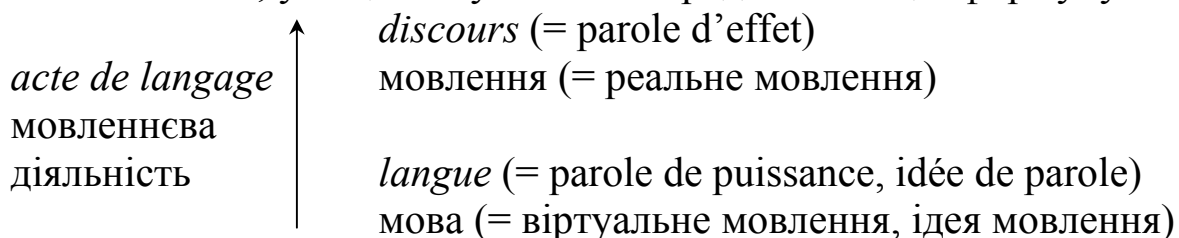

Рис.1. Формула складу мовленнєвого акту за Г. Гійомом

Здійснення мовленнєвої діяльності, на думку Г. Гійома,

складається з трьох послідовних моментів: 1) перший момент (causation obverse) – період до початку наступного моменту, коли з’явиться мова (causé construit); 2) другий момент – поява мови (causé construit), але ще не її вживання, поява лише в думці; 3) третій момент (causation déverse) – реалізація мови, тобто мовлення. Таким чином, causation obverse – це ментальний період створення мови, тобто “мова в думці”, causé construit – мова, що передує мовленню; causation déverse – мовлення [140;36]. У систематиці Г. Гійома мовленнєва діяльність – не сума “мова-мовлення”, а інтеграл, у якому вміщено етапи формування мовлення у вигляді говоріння (parole) і побудови мовлення (discours). У цьому інтегралі мова є системою, створеною єдністю означуваних і означальних, де означальне належить до сфери уявлення, а означуване – до сфери виразу.

Розглядаючи взаємну каузацію мови і мислення, Г. Гійом уперше формулює і вводить в науковий обіг поняття “оперативного часу” для позначення певного темпорального простору становлення граматичних і лексичних форм. *Оперативний час* є матеріальний субстрат взаємодії мовних і мовленнєвих значень. Операція закінчується результатом, який відтворює оперативну систему, роблячи її миттєвий зріз. Тут і проходить межа між історичним та оперативним часом [11:124]. Так, Р. Вален (1971) пропонує наступне уточнення місця оперативного часу в плинні часу взагалі (космічного), часу формування людської мови (глосогенічного) і часу говоріння (праксеогенічного):

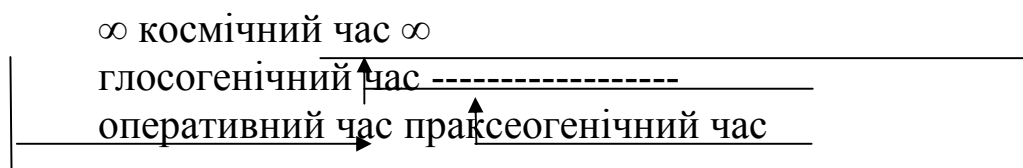

Рис. 2. Схема побудови оперативного часу

Оперативний час уходить до складу праксеогенічного як мікрочас в макрочас та є частиною дискурсивного і нескінченного (космічного) часу. Він являє собою мить, яку неможливо виміряти і яка має місце в моменти попередньої актуалізації будь-якого слова, яке вводиться в мову. В оперативному часі вміщено всю оперативну схему породження

слова, що складалася в ході глотогенезу і належить, відтак, не лише оперативному, а й глотогенічному часу. Це певна програма, за якою розкручується побудова слова [11:181].

Якщо погодитися з існуванням темпорального субстрату становлення форм мови і мовлення, який лежить в основі теорії психосистематики мови і який полягає в русі думки від загального до часткового і навпаки з її перехопленнями, то можна констатувати, що на цьому русі будується вся архітектура мовленнєвої діяльності [19:203]. У незмірно короткому оперативному часі праксеогенезу самоперехоплення мислення перетворюється на статичні форми [20:293]. Це пояснюється тим, що в мові певною мірою використовуються “готові” мовні форми. Оперативний час дискурсу (праксеогенезу) є субстрат взаємодії мовних і мовленнєвих значень.

Думка знаходиться в полоні власного механізму, тобто руху від загального до часткового. Структура мови зумовлена внутрішньою діяльністю думки в міру того, як вона просувається від загального до часткового або від часткового до загального, і може бути перехоплена в певні моменти руху поперечними зрізами, які розбивають її на обмежені відрізки, отримуючи мовне позначення [14:123]. На основі механізму зіставлення протилежних понять думка створила поняття “Часу” (нескінченність) і “Простору” (скінченність), представлені в мові дієсловом та ім’ям. Проілюструємо роботу механізму руху думки на прикладі категорій заперечення та рестрикції:

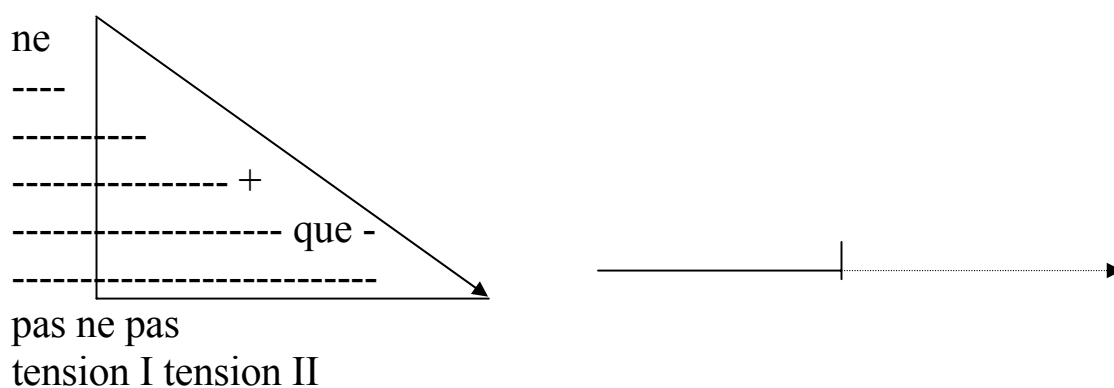

Рис. 3. Психомеханічний процес розгорткування людської думки при формуванні категорії заперечення та рестрикції

Очевидно, що позиція граматичного або лексичного компонента в полі мовної системи визначається передусім обсягом його значення, яке при внутрішній роботі думки (її психомеханізмів) фіксується в мові. Характерно, що подані в системі деякі поняттєві значення можуть суміщати опозитивні семантими, такі як ствердження-заперечення, виступаючи синкретичними в мові, наприклад:

- 1) *Vous ne pensez donc qu'à ça?*
- 2) *Vous ne pensez pas donc qu'à ça?* [21:242].

Однак між композиційно, здавалося б, тотожним значенням презенса і рестрикції в мові принципові відмінності існують в мовленні. Яких значень набуває граматична категорія рестрикції в мовній і мовленнєвій системах? Це буде з'ясовано в подальших розділах дисертації. Але для того, щоб перейти до розгляду семантико-структурних і функціонально-прагматичних особливостей функціонально-семантичного поля категорії рестрикції необхідно з'ясувати “методологічний інвентар”, який стане у нагоді при розгляді зазначених аспектів.

Таким чином, з точки зору каузації мови і мислення теорія Г. Гійома є когнітивною оскільки, з одного боку, самі поняття, такі як обмеження є окремими одиницями свідомості, що виявляються продуктами ментальної, розумової, когнітивної діяльності, а з іншого – в аналізі цих одиниць та об'єднань, що утворюються ними, використовується методика співвіднесення цих одиниць і структур з мовними формами, що склалася в галузі когнітивної науки і спрямована на їх виявлення за допомогою мови через мовлення.

Перспективи дослідження. Практичні результати і теоретичні здобутки дослідження, на нашу думку, відкривають широкі перспективи для подальшого вивчення синкретичних проявів мови. Зокрема, заслуговує на увагу подальше дослідження аргументативних та оцінювальних властивостей випадків вживання категорії рестрикції у сучасній французькій мові. Крім того, застосування теорії психосистематики до вивчення категорії рестрикції може слугувати основою до вивчення інших граматичних категорій, зокрема категорії заперечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Соссюр Ф.* Труды по языкознанию / Ф. Соссюр. – М. : Прогресс, 1977. – 694 с.
2. *Витгенштейн Л.* Философские исследования / Л. Витгенштейн // Новое в зарубежной лингвистике. – 1985. – Вып. 16. – С. 79–128.
3. *Выготский Л. С.* Мышление и речь. Психологические исследования / Л. С. Выготский. – М. : Лабиринт, 1996. – 415 с.
4. *Гумбольдт В. фон.* Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт ; под ред. Г. В. Рамишвили. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
5. *Попович М. М.* Детермінованість / недетермінованість іменника у мовленні (на матеріалі французької мови) : [монографія] / М. М. Попович. – Чернівці : Рута, 2001. – 183 с.
6. *Хельбинг Г.* Проблемы теории речевого акта / Г. Хельбинг // Иностр. языки в школе. – М., 1978. – № 5. – С. 13–17.
7. *Бондарко А. В.* Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1983. – 208 с.
8. *Moeschler J.* Théorie pragmatique et pragmatique conversationnelle / J. Moeschler. – P., 1996. – 255 p.
9. *Косериу Е.* Синхрония, диахрония и история / Е. Косериу // Новое в зарубежной лингвистике. – 1963. – Вып. 3. – С. 143–343.
10. *Кочерган М. П.* Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 1999. – 288 с.
11. *Гийом Г.* Принципы теоретической лингвистики / Г. Гийом ; общ. ред., послесловие и коммент. Л. М. Скрелиной. – М. : Прогресс, 1992. – 224 с.
12. *Селиванова Е. А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации : [монограф. учебн. пособие] / Е. А. Селиванова. – К. : ЦУЛ “Фитосоциоцентр”, 2002. – 716 с.
13. *Бацевич Ф. С.* Текст, дискурс, речевой жанр: соотношение понятий / Ф. С. Бацевич // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Серія : “Романо-германська філологія”. – 2001. – № 520. – С. 3–6.
14. *Реферовская Е. А.* Философия лингвистики Г. Гийома : [курс лекций по языкознанию] / Е. А. Реферовская. – СПб. : Академический проект, 1997. – 126 с.
15. *Honeste M. L.* La théorie des schémas conceptuels intégrés: un prolongement de la théorie guillaumienne? / M. L. Honeste // Langue française. – P. : Larousse, 2005. – P. 68–83.
16. *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М. : Иностранная литература, 1955. – 416 с.
17. *Tarde G.* L'opposition universelle / G. Tarde. – P., 1897. – P. 42–102.
18. *Guillaume G.* Grammaire particulière du français et grammaire générale / G. Guillaume // Leçons de linguistique de Gustave Guillaume publiées par Roch Valin. – 1948–1949, Série C. – Les Presses de l'Université Lavale, Québec, – 1973. – 400 p.
19. *Минкин Л. М.* К проблеме соотношения мышления, языка и речи / Л. М. Минкин, С. А. Моисеева // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Серія : “Романо-германська філологія”. – 2004. – № 635. – С. 103–109.
20. *Valin R.* Introduction 9–67 / R. Valin // Leçons de linguistique de G. Guillaume 1948–49 Série A. Structure sémiologique et structure psychique de la langue française. – Québec : Les Presses de l'Université Lavale ; P. : Librairie C. Klincksieck, 1971. – P. 11–24.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

21. *Montupet J.* Couleurs de paradis / J. Montupet. – P. : Robert Laffont, 1990. – 541 p.

КЛИМЕНКО О. С.

Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля

СУЧАСНА ТЕОРІЯ НОРМИ І НОРМАЛІЗАЦІЇ І ФРАНЦУЗЬКА ПРЕСКРИПТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Стаття присвячена огляду моделей нормалізації мови у східноєвропейській і французькій школах прескриптивної лінгвістики. Показано сучасний стан французьких норм і пов'язану з ним ситуацію з унормуванням мови.

Ключові слова: мовна норма, нормалізація мови, модель нормалізації, комунікативна лінгвістика, лінгвокультурологія.

В статті проводиться обзор моделей нормализации языка в восточноевропейской и французской школах прескриптивной лингвистики. Показано современное состояние французских норм и связанную с ним ситуацию с нормализацией языка.

Ключевые слова: языковая норма, нормализация языка, модель нормализации, коммуникативная лингвистика, лингвокультурология.

The article reviews the models of language standardization in East-european and French schools of prescriptive linguistics. The modern state of the French norms and associated situation of language standardization are shown.

Key words: language norm, language standardization, model of standardization, communicative linguistics, linguo-culturology.

Актуальність і наукова новизна дослідження. Актуальність дослідження зумовлено недостатньою визначеністю стану сучасної французької норми і пов'язаної з ним ситуації свідомого регулювання мовних змін, що становлять динаміку французької літературної норми, з огляду на певне відставання французького мовознавства щодо розробленості теорії норми і нормалізації. Уперше в романістиці простежено формування змісту лінгвокультурного концепту “Bon usage” у двох хронологічних зрізах: академічної стратифікаційно-субординативної нормалізації і перехідного періоду le français standard, що зумовлюється пошуками сучасного “правильного мовного вжитку”.

Мета даної статті полягає у визначенні сучасної французької норми і пов'язаної з нею ситуації мовного внормування через простеження формування змісту лінгвокультурного концепту “Bon usage”.

Об'єктом виступає науково обґрунтоване нормотворення, здатне устигати за динамікою національної літературної норми і одночасно здійснювати регульовальний вплив щодо збереження її національно-культурної самобутності.

Предметом дослідження є моделі нормалізації національної мови, аналізовані щодо їх спроможності забезпечити ефективне користування мовою пересічними носіями.

Матеріал дослідження становлять праці авторитетних французьких нормативістів, мовознавців східноєвропейських країн, а також французькі нормативні посібники: словники французької мови і словники труднощів.

Унормування мови вперше здобуло науковий статус у теорії норми і нормалізації (спочатку чеської літературної мови), розробленої у працях представників Празького лінгвістичного гуртка (ПЛГ). В їх розвідках поняття реальної норми звільняється від конотацій оцінки і припису і відокремлюється від кодифікації норм. Таке розуміння становило знаменний крок уперед від донаукового етапу “нормативної точки зору на мову”, яка існувала до першої наукової, компаративної парадигми у вивченні мови, що перейшла від фактуального й нормативного способів її дослідження до порівняльно-історичного методу. Нормативна точка зору ще не була подолана в перші десятиліття існування в мовознавстві структуралістської парадигми. Згадаймо відому статтю О. М. Пешковського, який знов наголошує на протиставленні нормативної й об’єктивної точок зору на мову [1:288–299]. Теза про реальність існування мовної норми, в розумінні вчених ПЛГ, уможлиблювала вивчення реальної картини буття мови, що не спотворювалася упередженням розглядом у світлі ретроспективних, естетичних, суб’єктивно-оцінних категорій.

З’явившись у розквіт структуралізму, теорія норми і нормалізації не могла позбутися впливу домінуючої на той час наукової парадигми і відмічається ознаками стратифікаційності й субординативності. Стратифікаційно-субординативна нормативна модель полягає в структурному розчленуванні насправді неподільного мовного континууму на автономні стилістичні рівні чи реєстри, які знаходяться у відношенні субординативної ієрархії один до одного, верх якої займає літературна мова.

Теорія норми і нормалізації зазнала розвитку в теорії культури мови (культурі мови), географія розробників якої поширилася на весь східноєвропейський регіон. У цій окремій соціолінгвістичній дисципліні структуроцентричний підхід, орієнтований на досягнення наукової істини, визначив формування деперсоналізованого підходу у виробленні нормативних рекомендацій і приписів.

Статус окремої мовознавчої, а надалі соціолінгвістичної дисципліни, що розробляє проблеми оцінки якості національної мови та свідомого регулювання мовних змін суспільством, культура мови отримала через здобуття таких ознак інституціоналізації, як публікація спеціалізованих журналів, підручників, створення відповідних наукових центрів і робочих груп; укладання університетських курсів, програм. Але насамперед автономність культури мови доводять широкі теоретичні дослідження її представників, що відзначені безсумнівними досягненнями в розумінні природи мовних норм і принципів нормалізації, які лягли в основу успішних практичних заходів, а саме: розуміння суті літературної норми; уявлення про літературну норму як об'єктивно-історичну категорію, що існує реально, і її відокремлення від кодифікації, яку проводять мовознавці; визнання пріоритету літературної норми перед іншими засобами мовної комунікації; тяжіння до наукової істини: деперсоналізований підхід до формулювання нормативних оцінок, рекомендацій та приписів; розуміння варіативності мови в межах та поза межами нормативності; функціональність в оцінках нормативного характеру; принцип “гнучкої стабільності” літературної норми; динамічний (у синхронії) аспект розуміння літературної норми і нормативної оцінки; лінгвістичний (імовірнісний) характер точності мовного прогнозування [2:283, 286; 3:338, 375, 381, 392, 545; 4:28–30].

Нині теорія норми і нормалізації (прескриптивна лінгвістика, прескриптивізм, нормативістика, у східнослов'янській нормативній традиції – теорія культури мови, культура мови, ортологія) перебуває на етапі перегляду постулатів стратифікаційно-субординативної моделі нормалізації. Ця ревізія здійснюється через інтеграцію прескриптивізму до антропологічно зорієнтованого мовознавства на суто культурологічному (неориторичному, комунікативному) шляху.

Усвідомлення того факту, що знання мови не дорівнює її ефективному використанню; усунення тяжіння до моностилїзму, здатного перетворити літературну мову на “суперстиль”, що визначає наперед остаточне зникнення розмовної мови, жаргонів, діалектів; визнання існування усного різновиду літературної мови як кодифікованого варіанта; урізноманітнення джерел виведення літературної норми, зокрема перехід ролі еталонного нормотвірного чинника від мови художньої літератури до мови ЗМІ; уявлення про національну мову як континуум, в якому поруч з літературно внормованими текстами

представлені мішані тексти (де в літературну перешооснову укріплені елементи аргю, жаргону, просторіччя тощо); визнання трансформації літературної мови з колись елітарного, соціально маркованого варіанта на усереднену норму загальнонаціонального значення; невідворотності зниження авторитарності кодифікації – усе це розширює об'єкт культури мови за рахунок неориторики і в бік комунікативності, однак позбавляє цю дисципліну її первісного предмета – нормативної оцінки і літературної норми. Це загрожує небезпекою повсюдного різкого падіння мовної і загальної культури; утрудненням вищих комунікативних функцій у соціумах, які зазнають шкоди внаслідок розгулу розмовної стихії; нівелюванням національно-культурних відмінностей між мовами в добу глобалізації.

На етапі перегляду постулатів традиційної нормативістики без кардинальної ревізії її основоположних засад цікаво подивитися, як французька прескриптивна лінгвістика розвивається на тлі досягнень загальної теорії норми і нормалізації. Не менш цікаво визначити внесок, який вона зробила для такої інтеграції прескриптивізму до антрополінгвістики, яка переборює вади стратифікаційно-субординативного періоду.

У французькій нормативній традиції стратифікаційно-субординативна модель прескриптивізму набула національної форми – академічного *bon usage* (“правильного мовного вжитку”). Ця нормалізаторська концепція щодо спрямування метамовної рефлексії оцінно-нормативного характеру мовознавців-нормативістів, що супроводжується надзвичайно розвиненою нормативно-оцінною компетенцією франкофонів, має ознаки лінгвокультурного концепту, з яким у свідомості етнічної мовної особистості пов'язується зародження у XVII столітті і неперервність нормативної традиції, що поступово стає визначальною рисою французької культури.

Лінгвокультурному концепту “*Bon usage*” на його академічній стадії як національному втіленню стратифікаційно-субординативної концепції мовного внормування, порівняно з канонічною моделлю, бракує цілісності й завершеності. Така національна риса, як поліхронічність академічного періоду, тобто співіснування в мовній свідомості різних хронологічних стадій формування концепту “*Bon usage*”, продовжує справляти свій вплив на теоретичні погляди і практичні підходи сучасних французьких нормативістів.

До таких змістових складників концепту “Bon usage”, що анахронічно застосовуються в сучасному внормуванні мови, належать:

1. Перегини раціоналізації. Розуміння розвитку мови як переважно такого, що означає її системне вирівнювання. Уживання, по суті, суто лінгвістичних (системних) критеріїв мовної правильності при апелюванні граматистів до розуму у випадках коливання мовного звичаю.

2. Закладення принципу нерозрізнення опису і припису у вивченні мови.

3. Суперечливе розуміння поняття “usage, bon usage”, яке фактично стає багатозначним, що становить національну своєрідність французької версії традиційної концепції мовного внормування.

Крім анахронічних ознак академічний bon usage позначено здобутками, які не втратили свою вагу в наш час і можуть розглядатися як внесок, що укладається до підвалин сучасної теорії норми і нормалізації, яка формується. До таких досягнень, що мають неминуще значення, можна віднести:

1. Заперечення внормування мови з суто умоглядних міркувань. Установлення мовної правильності на шляху поєднання розуму й мовного звичаю. Ідею про помірковане раціональне вдосконалення мови як підставу для нормалізації. Розуміння певної автономності системно-нормативних закономірностей мови, що чинять опір довільним впливам з боку суспільства.

2. Розуміння взаємообумовленості внормування мови й мовного звичаю, зокрема – необхідності верифікації умоглядно встановлюваної правильності мовним смаком освічених носіїв.

П.-К. Бюфье висуває ідею “усталеного звичаю” (usage constant), тобто взаємообумовленості внормування мови (правильності) і мовного звичаю, в якій можна вбачати прообраз розуміння верифікації нормативних кваліфікацій реальним ужитком.

3. Розуміння можливості розширення мовного вжитку за рахунок національної мовної скарбниці.

4. Досвід централізованого загальнонаціонального внормування Французької академії. (Його значення, на жаль, втрачено через основне завдання нормалізаторської стратегії Академії, яке полягало в гальмуванні мовної еволюції.) Кроки до відродження ролі Французької академії як центрального мовнонормалізаторського органу.

Стадії теорії культури мови і перегляду постулатів стратифікаційно-субординативної моделі у річищі інтеграції прескриптивізму до антрополінгвістики припадають у Франції на перехідний період існування *bon usage* – *le français standard*, помічений пошуками сучасного правильного мовного вжитку, зумовленими динамікою французької літературної норми, яка в національній формі проходить від надто жорсткого академічного періоду через сучасний перехідний період до перспективної більш демократичної норми.

У пошуках сучасного *bon usage* постає проблема взаємодії уможливно сформованих уявлень про основні окремішні риси національної мови і спонтанних мовних процесів, перспективу динаміки яких неможливо передбачити заздалегідь у всіх деталях. Так, французький лінгвістичний дирижизм, який заступив ретроспективний пуризм академічної нормалізації, прагнув регулювати мовні зміни у річищі французьких лінгвістичних традицій, проте через переважно уможливне прогнозування їх еволюції на підставі лінгвістичних знань є нічим іншим, як ригористською нормою. Декларуючи нові підходи до визначення сучасного гарного вжитку, зокрема необхідність зважати на живу мову, дирижисти насправді не виходили за межі традиційного внормування. Так, О. Соважо, один з провідних теоретиків дирижизму, прагне відродити за нових конкретно-історичних умов практику найкращого узусу, притаманну французькій нормалізаторській традиції з часів Вожла. При цьому новий *bon usage* мислиться як ригористська норма. “Найважче домогтися того, щоб широка публіка змінила своє ставлення до вживання “загальної мови”, що практично припинила своє існування. Потрібно відродити її вживання і перетворити її на спосіб вислову сучасних “порядних людей”. Цей відроджений “стиль” полягатиме в переважному вживанні традиційних слів. Замість *credible* необхідно говорити *croyable* ...” [6:184].

У пошуках сучасного зразкового варіанта французької мови також виформовується завдання теоретичного і практичного вирішення суперечності між реальністю існування літературної норми й послідовною нормалізаторською орієнтацією. Очевидно, існує потреба, з одного боку, залишити ригоризм альтернативно-дидактичної нормалізації, зокрема щодо кодифікації варіантів, що пропонуються мовознавцями-нормалізаторами і яким ще доведеться пройти перевірку реальним уживанням і, з другого – послідовно дотримуватися

нормалізаторської орієнтації. Така спрямованість часом зникає у зв'язку зі зміщенням пояснювально-рекомендаційного способу нормалізації в царину посередніх впливів на реальне вживання, що не стають справжнім унормуванням.

Так, концепція “неологічної допомоги” Б. Кемади обґрунтовує неминучість залишення примусової нормалізації, що ґрунтується на ретроспективному підході. Вона покликана відновити креативну свободу франкофонів, втрачену за традиційною французькою нормою, через усунення штучних перепон – ретроспективних нормативних приписів, що сковують неологічну креативність французької мови. Однак фактично вона бере під сумнів доцільність нормалізації мови з позицій сучасної літературної норми. [7:141–147].

На шляху пошуків зразкового варіанта сучасної стадії існування французької мови мовознавці останнім часом звертаються до вчення про мовні рівні і регістри. При цьому перевантаженість мовних і позамовних показників виділення рівнів не дозволяє виокремити два головні взаємопов'язані аспекти, включені в цю проблематику. До них належать пошуки сучасного зразкового варіанта французької мови, що зумовлюють установлення нормативної ієрархічності рівнів, і встановлення стилістико-комунікативної компетенції французької мовної особистості. Звернення у визначенні зразкового варіанта сучасної стадії існування французької мови до вчення про мовні рівні (регістри) або залишають ретроспективне уявлення про зразковість, або зовсім усувають нормативну ієрархію мовних варіантів.

Застарілого розуміння ієрархічної будови мови додержується, наприклад, Б. Мюллер, який виділяє такі рівні: 1) *français cultivé* (ou *français soigné, choisi, soutenu, tenu*); 2) *norme*; 3) *français courant* (ou *français usuel, commun*); 4) *français familier*; 5) *français populaire*; 6) *français vulgaire*. Рівень норми, за цим дослідником, не відповідає всьому рівню *standard*. Норма міститься у верхній частині цього рівня. Щодо нижньої (ненормативної) частини рівня *standard*, відмічається чимала варіативність форм [8:226].

Мовознавці, які переводять проблематику рівнів у суто комунікативну площину, на рівні теорії допускаються заміни поняття “*bon usage*” (у розумінні єдиного зразкового варіанта мови) поняттям еталонного (нейтрального) мовного рівня *le français standard* (*standardisé, neutralisé*). Для них на тлі *le français standard* проступає маркованість

вищих (*cultivé, recherché*) і нижчих (*argotique, vulgaire*) мовних рівнів. При цьому ідея нормативної оцінки заміщається соціолінгвістичними і прагматичними конотаціями, що нашаровуються на мовні одиниці. Так, М. Пужуаз, який у своєму “Словнику граматичних труднощів” прикладає функціональний описовий підхід на противагу традиційному (мається на увазі – нормативному) підходу, вважає, що класифікація мовних варіантів має бути об’єктивною, вільною від міркувань нормативного характеру [9:333–334].

Ієрархія рівнів зникає у розподілі за трьома стилістичними регістрами: *normal (neutre, non marqué)*; *style familier*; *style recherché*, – який здійснює “Навчальний словник французької мови” за редакцією Ж. Рей-Дебов (DFRA). DFRA призначається для іноземців, що вивчають французьку мову. Проте словник фактично дає уявлення про сучасну французьку мову повсякденного спілкування, що дорівнює сучасній усередненій літературній нормі, у значенні цього поняття, яке поширене в комунікативній лінгвістиці і є суто комунікативною нормою, яка не враховує культурну складову свідомості національної мовної особистості [10:7, 13].

Якщо звернутися до лексикографічного аспекту встановлення сучасного зразкового вжитку, ми натрапляємо смаковий персоніфікований підхід авторів нормативних словників: словників французької мови і словників труднощів. Буває, що вони намічають підходи до опису окремих словникових норм поза магістральними напрямками розвитку сучасного мовознавства і теорії норми і внормування, що відображають уподобання того чи іншого лексикографа.

На рівні практичної нормалізації через доволі низьку ймовірність втілення принципів опису словникових норм, що не мають значної теоретичної цінності, які відсіваються за сучасних конкретно-історичних умов, окремі словникові норми репрезентовано переважно різними варіантами нормативної інтерпретації одного й того самого мовного факту.

Наводячи атестацію “*Partout fleurissent informations et citations de poètes [...]; celle, toute récente, du Haïtien Jean-Louis Sugot*” (*presse parisienne, 02.09.89.*), П.-В. Бертъє і Ж.-П. Коліньон зазначають, що вживання *du Haïtien* з **h** придиховим може йти від словника “Малий Ларусс”-86, який не вважає його за помилкове. Проте прикметник *haïtien*, *-ne* має словникове визначення “*D’Haïti*” (пор. з офіційною назвою країни

la République d'Haïti). Автори виводять надто заплутане правило, що впливає з лексикографічної реєстрації у “Малому Ларуссі”: у *Haïtien*, – *ne adj. et n.* як назві національності **h** є німим, тим часом як у загальній назві мешканців за країною проживання **h** є придиховим. Зазначаючи педагогіко-методичні наслідки надмірної ускладненості цього правила (“Voilà bien une de ces “difficultés” arbitraires et artificielles par laquelle il semble qu'on veuille décourager les étrangers d'apprendre le français!”), автори висувують питання про його спрощення. Справді, чому не домовитися розглядати **h** як німе у всіх випадках: як у вихідному *Haïti*, так і у всіх похідних (прикметниках і іменниках, що пишуться з малої чи з великої літери)?

Мало того, правило, що автори вивели з “Малого Ларусса”-86, не було на той час єдиним правилом. У “Малому Робері”-76 вихідне *Haïti* наводиться з **h** придиховим (de Haïti), а похідне – назва мешканця – з **h** німим. Як не журитися разом з авторами: “De quoi déconcerter les meilleures volontés ... ?” [11:65–66]. У наш час “Малий Робер” уникає цієї проблеми. У ньому *Haïti* – *haïtien*, –*ne* наводяться лише в списку похідних від географічних назв. У “Малому Ларуссі” становище є виправленим: *Haïtien*, *enne adj. et n.* D'Haïti, de ses habitants.

Разом зі спробами розробки теорії норми і засобів практичного вноормування, що не досить вагомі щодо встановлення засад прескриптивізму в антрополінгвістичній перспективі, французькі лексикографи в нормативних словниках, буває, викладають теоретичні принципи, які можна розглядати як внесок до загальніших засад сучасної наукової нормалізації. Однак брак практичного виходу нормалізації, на який можна було б очікувати, виходячи з окремих теоретично бездоганних принципів, що формулюються мовознавцями й лексикографами, які закладають підвалини сучасного прескриптивізму, зумовлюється тим, що через відсутність стрункої і цілісної теорії нормалізації та труднощі становлення сучасної французької літературної норми лексикографічний опис робиться рівнем нижче загальномовної літературної норми. Норму, що при цьому встановлюється, можна назвати “між словниковою”. Французькі лексикографи застосовують в описі мовних фактів у принципі спільні для нормативних посібників прийоми лексикографічної реєстрації. У ньому всі лексикографи якоюсь мірою як припускаються ретроспективного вноормування, антинормалізаторства, посередніх впливів на реальний ужиток, так і

кодифікують елементи сучасної реальної літературної норми чи формують її перспективний стан.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, така відмітна риса академічного *bon usage*, як його поліхронічність, тобто співіснування в мовній свідомості різних хронологічних стадій формування концепту “*Bon usage*” продовжує справляти свій вплив на теоретичні погляди і практичні підходи сучасних французьких нормативістів. Через це пошуки сучасної науково обґрунтованої мовнонормалізаторської концепції у Франції збагачують зміст концепту “*Usage, bon usage*” у контексті здобутків сучасного мовознавства без кардинальної ревізії компонентів, що він мав на попередніх етапах свого існування.

Поки що у Франції не поширилося розуміння того, що сучасна літературна норма має визначатись як реальна, загальнонаціональна і загальномовна категорія. Натомість франкофонам пропонуються тексти оцінно-нормативного характеру різних жанрів, де перетинаються підходи традиційної ретроспективної нормалізації, антинормалізаторство (під впливом структуралізму і крайнього комунікативізму), пошуки „нової” конкретно-історичної нормалізації. Мовне внормування у Франції впродовж XX століття в цілому виявляється непослідовним і нецілеспрямованим і здебільшого дорівнює вільній метамовній рефлексії мовознавців у нормативно-оцінному аспекті.

У результаті пересічні мовці, не зазнаючи достатньо визначеного впливу, не мають змоги однозначно сприйняти його в певному соціокультурному контексті і, склавши уявлення про сучасну реальну літературну норму, керуватися нею в ефективному практичному користуванні мовою.

На наш погляд, альтернативу наявному перехідному стану французьких норм – *le français standard* – може скласти підхід, що, ураховуючи специфіку французької національної школи прескриптивної лінгвістики, інтегрує її до антропологічно спрямованого мовознавства на лінгвокультурному напрямі.

Вирішення однієї з найактуальніших проблем сучасної нормативістики – проблеми динаміки літературних норм – таким чином просувається з сучасного стану коригування постулатів традиційної стратифікаційно-субординативної моделі нормалізації у східноєвропейській нормативістиці до розв’язання таких актуальних

завдань сучасного періоду, як устигання нормалізації за динамікою літературної норми, досягнення демократизації ортології, забезпечення невідносності нормативних оцінок і приписів. Це підтверджує перспективність нормативістики як окремої дисципліни і підносить її до рівня сучасної мовознавчої науки.

Зазначеного прогресу можна досягти завдячуючи переорієнтації прескриптивізму на мовну особистість, яка усвідомлює мовну компетенцію через сітку рефлексії щодо рідної мови в нормативно-оцінному аспекті. Лінгвокультурна модель ураховує як здатність мовної особистості породжувати літературну норму, так і її спроможність вибірково сприймати нормалізувальні впливи нормативістів щодо інституалізації її спонтанних преференцій, а також верифікації меліоративних варіантів щодо їх життєздатності в конкретно-історичному соціокультурному й лінгвокультурному контекстах.

За лінгвокультурною моделлю нормалізації сучасної французької мови, що виробить загальнотеоретичні засади і визначить заходи і прийоми практичної нормалізації, перехідний стан французьких норм – *le français standard* трансформується в сучасну нормалізацію, збагачену новітніми здобутками лінгвістичної науки, що дасть франкофонам змогу ефективно користуватися сучасною французькою мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Пешковский А. И.* Объективная и нормативная точка зрения на язык / А. И. Пешковский // История языкознания XIX – XX вв. в очерках и извлечениях / В. А. Звегинцев. – Т. 2. – М.: Просвещение, 1965. – С. 288–299.
2. *Данеш Ф.* Позиции и оценочные критерии при кодификации / Франтишек Данеш // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 20: Теория литературного языка в работах ученых ЧССР: сб.; пер. с чешск. и словац. / ред. Н. А. Кондрашов. – М.: Прогресс, 1988. – С. 281–295.
3. *Пражский лингвистический кружок*: сб. ст. / сост. и ред. Н.А. Кондрашова. – М.: Прогресс, 1967. – 559 с.
4. *Скворцов Л. И.* Современные отечественные и зарубежные исследования в области культуры речи (в нормативном и коммуникативном аспектах) / Лев Иванович Скворцов // Культура русской речи и эффективность общения: сб. ст. / отв. ред. Л. К. Граудина и Е. Н. Ширяев. – М.: Наука, 1996. – С. 40–65.
5. *Buffier P.-C.* Grammaire française sur un plan nouveau: pour en rendre les principes plus clairs et la pratique plus aisée, contenant divers traités sur la nature de la grammaire en général ... / P.-Cl. Buffier. – P.: Hachette, 1709. – Reprod. de l'éd.: P.: N. le Clerc. M. Brunet. Leconte, 1709. – XXXXII. – 478 p.
6. *Sauvageot A.* Français d'hier ou français de demain? / Aurélien Sauvageot. – P.: Fernand Nathan, 1978. – 189 p.
7. *Quemada B.* A propos de la néologie. Essai de délimitation des objectifs et des moyens d'action / Bernard Quemada // La Banque des mots. – 1971. – № 2. – P. 137–150.
8. *Müller B.* Le français d'aujourd'hui / B. Müller. – P., 1985.
9. *Pougeoise M.* Dictionnaire de grammaire et des difficultés grammaticales / Michel Pougeoise. – P.: Armand Colin, 1998. – XII. – 436 p. – (Collection Cursus. Série Littérature).
10. *Dictionnaire du français. Référence apprentissage* / [sous la dir. de J. Rey-Debove]. – P.: Dictionnaires Le Robert, CLE international, 1999. – XIV. – 1233 p.
11. *Berthier P.-V.* Le français qu'on malmène / P.-V. Berthier, J.-P. Colignon. – P.: Belin, 1995. – 255 p.

КЛИМЕНКО О. С., УСКОВ Д. Ю.

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля

УРАХУВАННЯ В ПЕРЕКЛАДІ СТИЛІСТИЧНОГО АСПЕКТА ФОНОВОЇ СЕМАНТИКИ СЛОВА

Фонова семантика як слова в оригіналі, так і його відповідника, відіграє важливу роль при створенні стилістично адекватного перекладу. При виборі відповідника до слова необхідно враховувати набір його стилістичних маркерів. Стилiстична маркованість відповідника не має суперечити жанрово-стилiстичній спрямованості оригінала, але якщо автор протиставляє слово загальному стилістичному контекстові, перекладач має зберегти цей контраст.

Ключові слова: лексичне тло, фонова семантика, стилістичний маркер, перекладацький відповідник, адекватність перекладу, стилістичний контраст.

Фоновая семантика как слова в оригинале, так и его соответствия в переводе, играет важную роль при создании стилистично адекватного оригиналу текста перевода. При выборе соответствия оригинальному слову необходимо учитывать набор его стилистических маркеров. Стилистическая маркированность соответствия не должна противоречить жанрово-стилистической направленности оригинала, но если автор противопоставляет лексическую единицу общему стилистическому контексту, переводчик должен сохранить этот контраст.

Ключевые слова: лексический фон, фоновая семантика, стилистический маркер, переводческое соответствие, адекватность перевода, стилистический контраст.

The semantic background of both original word and its equivalent is important for creating the target text that is stylistically adequate to the original one. While choosing the equivalent it's important to take account of the stylistic markers of the latter. The stylistic markers of the equivalent shouldn't run counter the general stylistic bias of the source text, though if the author puts a lexical unit in contrast to the style of the text, translator should at least partially preserve this contrast.

Key words: lexical background, semantic background, stylistic marker, translation equivalent, adequate translation, stylistic contrast.

Актуальність і наукова новизна дослідження. Для всебічного дослідження проблеми врахування при перекладі культурного компоненту семантики слова придатним є системний підхід до питання, що ґрунтується на лінгвокраїнознавчій теорії слова Є. М. Верещагіна й В. Г. Костомарова, ключовим поняттям якої є лексичне тло слова, що є периферією його семантичних ознак навколо змістового ядра – лексичного поняття [1]. Нажаль, дослідження такого важливого компоненту семантики слова як лексичне тло обмежується лише працями самих авторів цього поняття, хоча багато перекладознавців спираються на результати

розвідок Є. М. Верещагіна й В. Г. Костомарова. Так, В. С. Виноградов поряд із смисловою (денотативною) інформацією, закріпленою за словом, виділяє такі види константної інформації як емоційно-експресивна, соціолокальна, хронологічна, диференційна й фонові [2:66]. Вони дещо відрізняються від тих видів змісту, що підлягають передачі при перекладі разом із денотативною, які пропонує Л. К. Латишев, а саме: сталі асоціації й символічні значення, закріплені за денотатом, його співвіднесеність із певними лінгвокультурною спільністю, соціальним середовищем, історичною епохою, світоглядом мовця, ситуацією спілкування, емоційне забарвлення денотату, зміст на рівні інтерпретатора, а також внутрішньомовний і структурний зміст [3:102–106]. Обидві класифікації разом із поняттєвою інформацією описують і ту частину інформаційного навантаження слова, яка закріплена саме в лексичному тлі. Спираючись на ці дві класифікації, ми пропонуємо доповнити класифікацію фонових сем, запропоновану Є. М. Верещагіним й В. Г. Костомаровим [1:65–67], функціональною класифікацією, згідно з якою фонові семи можна поділити на асоціативні семи (інформація про об'єкти, явища й ознаки, що асоціюються в мовців із денотатом), стилістичні маркери (стилістична й соціолокальна характеристика слова), хронологічні маркери (часова віднесеність денотату), емоційно-експресивні маркери (емоційно-експресивне забарвлення слова) і диференційні семи (структурно-граматична характеристика слова).

Мета даної статті полягає у виявленні того, який вплив має такий сегмент фонові семантики слова, як стилістичні маркери, на вибір його відповідника при перекладі.

Предметом дослідження є лексичне тло слова, як периферія його семантичних ознак навколо змістового ядра – лексичного поняття.

Об'єктом виступає такий сегмент фонові семантики, як стилістичні маркери.

Матеріалом для зіставлення послужили оригінальні тексти творів Е. Гемінгвея “Фієста” та В. Колінза “Місячний камінь” та їхні переклади українською мовою.

При виборі відповідника до слова оригіналу необхідно звертати увагу на його стилістичну характеристику, адже використання слова може обмежуватись рамками того чи іншого функціонального стилю,

належати певній територіальній або соціальній спільності в середині нації-носія мови оригіналу. Проте, нам не відомо жодної розвідки, у якій була би зроблена спроба проаналізувати це питання крізь призму семантики слова. Саме цим визначається актуальність цього дослідження.

Частою в перекладі є ситуація, коли денотативно тотожні слова у вихідній і цільовій мовах мають різний набір стилістичних маркерів, що змушує перекладача підбирати інший відповідник до цього слова, адже “стиль окремих різновидів матеріалу, що перекладається, виявляються в рисах, що є специфічними для нього саме в системі цієї мови й вимагають при перекладі функціональних, а не формальних відповідників” [4:282]. Стилiстична маркованiсть такого відповідника не повинна суперечити стилістичній нормі, котра прийнята в мові перекладу для текстів того ж жанру, до якого належить текст оригіналу. Отже, від рівнозначності стилістичних маркерів у семантиці слова оригіналу та його відповідника в перекладі залежить стилістична нормативність останнього в цільовій мові.

Розглянемо як приклад англійські слова “*assimilate*”, “*trajectory*” та “*memorandum*”, які, як це може здаватись, мають в українській мові досить повні відповідники-запозичення “асимілюватись”, “траєкторія” та “меморандум”. Але вживання цих українських слів, на відміну від їхніх стилістично нейтральних англійських відповідників, обмежується текстами певних стилів: науково-технічними текстами для перших двох слів та суспільно-політичними – для останнього. Для українського художнього тексту слова з такою стилістичною маркованістю не притаманні, отже перекладач використовує їхні стилістично нейтральні синоніми “вбирати”, “струмінь” та “пам’ятна записка”.

People had been coming in all day from the country, but they were assimilated in the town and you did not notice them [8:142].

Цілий ранок з навколишніх сіл прибували люди, але місто вбирало їх у себе, й вони не впадали в око [9:92].

He held the bag out there, the wine making a flat, hard trajectory into his mouth <...> [8:100]

Він тримав бурдюк у рівних руках, вино лилося йому в рот рівним пружним струменем <...> [9:63]

His experience in such matters told him that Rosanna was in all probability carrying about her a memorandum of the hiding place [10:151].

Його досвід у таких справах підказав йому, що Розанна, певно, носить при собі пам'ятну записку про те місце, куди вона сховала річ [11:149].

При перекладі стилістично однорідних текстів, таких, як науковий, технічний текст або діловий документ жанровий контекст сам підказує перекладачеві, який варіант перекладу того чи іншого слова, виходячи з його стилістичної маркованості, треба вибрати. Але навіть у деяких із цих видів тексту можна зустріти лексичні одиниці, стилістична маркованість яких “не вписується” в загальний жанрово-стилістичний контекст; у таких же стилістично неоднорідних текстах, як, скажемо, публіцистичному або художньому, подібне трапиться скрізь і всюди. У таких випадках виникає певний стилістичний контраст між мовними засобами, характерними для жанру або стилю всього тексту та певними його відрізками, які суперечать жанрово-стилістичній нормі. Подібний стилістичний контраст є “результатом відбору певних можливостей, що існують у мові або являють собою легке відхилення від її норми” [4:180] і як правило, складає важливу частину авторського задуму та зумовлює індивідуальність, неповторність особистого стилю автора твору.

Стилістичний контраст, пов'язаний із протиставленням стилістичної маркованості слова загальному стилістичному контексту, може виражати іронічне ставлення автора або певних персонажів до подій або суспільства в цілому. Подібний ефект може бути досягнутий через включення надмірно офіційних слів до нейтрального контексту, як, наприклад, трапиться зі словом “*embargo*” у такому реченні:

One after another, they proved to have nothing to say – and said it <...> at great length, and with a very angry sense of the embargo laid on their bedrooms [10:90].

Їх допитали по черзі, і ніхто з них не міг нічого сказати путнього, хоч наговорили вони <...> вельми багато й дуже обурювалися, що їм заборонили входити в їхні кімнати [11:91].

Уважний перекладач повинен помітити цей контраст і хоча б частково зберегти його в тексті перекладу, адже подібний стилістичний контраст виступає як важлива частина авторського задуму. Він може використовуватись для характеристики персонажа, як, наприклад, такі соціально марковані лексичні одиниці, як діалектизми, професіоналізми, аргі та жаргонізми, що можуть вказувати на належність персонажу до певного регіону та соціальної верстви.

Одним із прошарків лексики, який часто використовується для характеристики персонажів відносно їхнього соціального статусу, є просторіччя або так звані колоквіалізми. Через своє протиставлення нормованій літературній мові просторіччя виступає в художньому тексті як яскрава стилістична та експресивна фігура. Тому адекватна передача просторічних елементів, які крім інших мовних рівнів (порушення фонетичної або граматичної норми літературної мови) реалізуються й у лексичному складі мови, є одним із важливих складників стилістичної адекватності перекладу. Звичайно, найприродніший спосіб передачі колоквіалізмів – українське просторіччя, наприклад:

We've got to keep Mike from getting so tight [8:137].

Треба стежити, щоб Майкл не впивався [9:89].

What's the matter darling? Do you feel rocky? [8:56]

Що з тобою, любий? Перебрав? [9:34]

Hello gents! [8:155]

Привіт, друзяки [9:100].

Як можна побачити підбираються не стільки поняттєві, скільки функціональні відповідники. Якщо в першому прикладі оригінальне слово та його відповідник тотожні як поняттєво, так і стилістично, то в інших двох однакова лише соціолокальна маркованість, що відносить усі ці лексичні одиниці до просторіччя. Предметний смисл при цьому піддалася певним перетворенням на основі їхніх асоціативних фонових сем: у другому прикладі наслідок замінений причиною, а в третьому – замість розмовного скорочення “*gentlemen*” використовується аналогічний варіант іншого українського звернення “*друзі*”.

Також можливий переклад просторічного слова загальноживаним словом, особливо якщо цей відповідник активно

вживається в повсякденно-розмовному спілкуванні. Так, для англійських колоквіалізмів “chap” і “guy” часто використовується український відповідник “хлопець”:

You chaps are brown [8:126].

А ви, хлопці, засмагли [9:81].

Hello you chaps! [8:192]

Привіт, хлоп'ята! [9:125]

Anybody tell you you were a good guy? [8:109]

Тобі вже хтось казав, що ти чудовий хлопець? [9:69]

Слово “хлопець” використовується як звертання в неофіційно-дружньому спілкуванні, причому в цьому смислі воно вживається не зважаючи на вік людини, до якої звертаються. Це спричинило утворення в лексичному тлі цього слова семантичного комплексу, що несе у собі інформацію про такий смисл слова при використанні в повсякденному мовленні. Подібний зсув у семантиці спостерігається в іншого загальноновживаного слова “людина”, яке часто використовується в розмовному значенні замість особового займенника “я”. Отже, як відповідник до англійського колоквіалізму “chap” у подібній ситуації також може використовуватись слово “людина”:

Can't you give a chap an ash-tray? [8:59]

Дай-но людині попільничку [9:36]

I say, can a chap sit down? [8:37]

Послухай, дай людині сісти, га? [9:21]

Проте, інколи перекладач не може підібрати такого відповідника, який міг би бути як поняттєво, так і стилістично адекватною заміною оригінального колоквіалізму. У такому випадку перекладач, як правило, компенсує просторічну маркованість вихідної лексичної одиниці. Розглянемо декілька прикладів.

Seems some chap had left them to be cleaned [8:128].

Виявляється хтось приніс медалі, щоб він їх почистив [9:82].

And the bull-fighter chap hit him in the face again [8:190].

А тореадор знову – лясь його по шиці! [9:123]

He seems like a nice old fellow [8:95].

Приємний дідок [9:60].

У всіх цих реченнях слова “chap” та “fellow” гіперсемантизуються і при перекладі поняттєві відповідники цих слів

були б зайвими: ті диференційні ознаки, які актуалізуються в цих словах у складі словосполучень “*some chap*” “*bull-fighter chap*” “*old fellow*”, краще передати у відповідниках атрибутивів. Проте, стилістичну маркованість також треба зберегти й перекладач додає аналогічні соціолокальні маркери до інших лексичних одиниць перекладу, використовуючи просторічні “*хтось*” замість “*дехто*”, “*лясь по пиці*” замість “*ударив у лице*”, та “*дідок*” замість “*старий*”.

Інколи перекладач може компенсувати відсутність в українських відповідниках стилістичних маркерів аналогічним оригінальним за допомогою синтаксичних засобів, притаманних українському просторіччю:

It seems the bull-fighter fellow was sitting on the bed [8:189].

Далі було так: тореадор сидів на ліжку [9:123].

На відміну від просторіччя англомовний сленг майже не перекладається українським жаргоном. Однією з причин для того є те, що український жаргон включає багато вульгаризмів. Інша причина полягає в тому, що на відміну від англомовної літератури границі норм української художньої літератури донедавна залишались закритими для жаргонізмів, у той час як певна частина англійського сленгу нормалізувалась і навіть була опрацьована лексикографією. Як відзначає Е. А. Чернявська, у XX сторіччі сленг перетворився з жаргону декласованих елементів у компонент загальнонаціональної розмовної лексики з переважно побутовою тематикою та пейоративною експресією [5:20]. Український жаргон через відсутність такого внормування залишається дуже динамічним, й певні українські жаргонізми вже через п'ять-сім років після публікації перекладу можуть стати незрозумілими читачеві. Отже, український жаргон має чіткіше вікове розшарування порівняно з англійським сленгом. Досить кумедним був би ефект, якби герої “Фієсти” Е. Гемінгвея почали після перекладу речення “*Oh, it was swell advice.*” [8:36] розмовляти, наприклад, такою мовою “*Це кльова порада!*”. Саме для того, щоб уникнути такого ефекту, перекладач і використовує загальновживане слово: “*Гарна порада, правда?*” [9:20]

Варто пригадати, що англійський сленг відрізняється від колоквиалізмів глибиною своєї експресивності (як будь-який жаргон відрізняється від просторіччя), отже компенсація соціолокальних

маркерів англійського сленгізму експресивно-емоційними маркерами в українському відповіднику вдається досить правомірною. Саме це і трапилось при перекладі того самого слова “swell” у такому прикладі:

Women made such swell friends. Awfully swell [8:139].

Кажуть, жінка такий чудовий приятель. Еге ж, страх який чудовий [9:89].

Проте, інколи перекладачеві вдається підшукати в українській мові відповідник-жаргонізм, що завдяки своїй усталеності наближається за своїми властивостями до просторіччя, наприклад:

I have to shove off <...> [8:33]

Мені пора відчалювати <...> [9:18]

Michael's people have loads of money [8:65].

У Майклових родичів грошей хоч греблю гати [9:40].

Як показало зіставлення англомовних текстів з їхніми українськими перекладами, саме українське просторіччя найчастіше (більше половини виявлених випадків) використовується для передачі при перекладі англомовного сленгу:

He's blind as a tick [8:210].

Він п'яний як чін [9:137].

I must have been blind [8:56].

Виходить, я добряче впилася [9:33].

Come on. <...> You're pie-eyed [8:70].

Ходімо. <...> Ти трохи перебрав [9:43].

You're cock-eyed [8:116].

В тебе вже посоловіли очі [9:74].

Some day somebody will push your face in [8:46].

Ти діждешся, що тобі хтось затопить у пику [9:27].

Причому, якщо перекладач не може підібрати просторічного слова замість англомовного сленгізму, він часто компенсує це використанням просторіччя в іншому місці в реченні:

Cut it out about me [8:47].

Годі базікати про мене [9:27].

It's all rot to talk about it <...> [8:135]

Тільки навіщо все це пережовувати? [9:87]

Отже, при перекладі бажано підібрати такі відповідники в цільовій мові, котрі не тільки описують те саме поняття, що й слово в

мові оригіналу, але й мають подібний до оригінального слова набір стилістичних маркерів.

Звичайно, не завжди можливо передати стилістичний контраст між словом або словами, стилістична маркованість яких протиставляється загальному жанрово-стилістичному контекстові, й самим цим текстом. Причиною тому є соціокультурні розбіжності між вихідною й цільовою мовами, які зумовлюють відсутність у мові перекладу стилістичних відповідників до певних слів оригіналу. А у випадку таких культурно-специфічних лексичних одиниць як діалектизми повна семантична тотожність між словом оригіналу і його відповідником у перекладі (на фоновому рівні) взагалі небажана й погрожує порушенням національної самобутності оригіналу: важко уявити собі щоб англійський докер із лондонського Іст-Енду почав після перекладу на українську розмовляти гуцульською говіркою. Крім того, слід ураховувати розбіжність норм вихідної й цільової мов, адже “відповідність мови нормі є передумовою загального поняття повноцінності перекладу як у тому випадку, коли оригінал не містить порушень норми й відхилення від неї, так і в тому випадку коли вони в ньому є ...” [4:181]. Передачі при перекладі підлягає не сам діалектизм, а той стилістичний контраст, який утворюється між його фоновією семантикою і загальним стилістичним контекстом художнього твору. Т. Р. Левицька та А. М. Фитерман свого часу справедливо пропонували “удаватися до таких відступів від норм літературної мови, що не мають яскраво вираженого місцевого і національного забарвлення” [6:103]. Тому виходом із положення може бути зміна стилістичної маркованості заради збереження стилістичного контрасту з урахуванням того, що територіально-діалектні форми за умов їх зв’язку з соціальною характеристикою їх носіїв пропонується відтворювати не територіально-особливостями, а соціально-діалектними [7:128]. Наприклад, замість англійського або американського діалектизму може використовуватись українське просторіччя:

That white boy musta ruptured himself swinging at me [8:68].

Той білий хлопець, видно, домахався кулаками до того, що надірвався [9:69].

Слово “*musta*” – афроамериканський варіант “*must have*” – компенсується в тексті перекладу просторічним “*видно*” у значенні

“певно”. Стилiстичний ефект посилюється використанням iншого просторiчного слова в українському перекладi – “*домажався*”.

Висновки та перспективи подальших дослiджень. Таким чином, фонова семантика як слова в оригiналi, так i його вiдповiдника в тексті перекладу, вiдiграє важливу роль при створеннi стилiстично адекватного оригiналовi тексту перекладу. При виборi вiдповiдника до оригiнального слова необхідно враховувати набiр його стилiстичних маркерiв. З одного боку, стилiстична маркованiсть перекладацького вiдповiдника не повинна суперечити загальнiй жанрово-стилiстичнiй спрямованостi тексту оригiналу. З iншого боку, якщо автор художнього тексту протиставляє певну лексичну одиницю загальному стилiстичному контекстовi через контраст мiж її стилiстичною маркованiстю та набором стилiстичних маркерiв бiльшостi iнших лексичних одиниць тексту, перекладач має хоча б частково зберегти цей контраст, щоб пiдбрати до вихiдного слова вiдповiдник адекватний не тiльки поняттєво, а й функцiонально.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Верещагин Е. М.* Лингвострановедческая теория слова / Евгений Михайлович Верещагин, Виталий Григорьевич Костомаров. – М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
2. *Виноградов В. С.* Введение в переводоведение (Общие и лексические вопросы) / Венедикт Степанович Виноградов. – М.: Изд-во ин-та общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
3. *Латышев Л. К.* Технология перевода: [учебн. пособие по подготовке переводчиков]. – М.: МВИ ТЕЗАУРУС, 2001. – 280 с.
4. *Федоров А. В.* Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): [учебн. пособие для ин-тов и фак-тов иностр. языков]. – [5-е изд.]. – СПб.: Филол. фак-т СПбГУ; М.: ООО “Издательский Дом “ФИЛОЛОГИЯ ТРИ”, 2002. – 416 с.
5. *Чернявская Е. А.* Эволюция английской разговорной речи: автореф. дис. соискание науч. степени канд. филол. наук. – К., 1984. – 24 с.
6. *Левицкая Т. Р.* Теория и практика перевода с английского языка на русский / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман – М., 1963. – 128 с.
7. *Комиссаров В. Н.* Лингвистика перевода / В. Н. Комиссаров. – М.: Междунар. отнош., 1980 – 166 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. *Хемингуэй Е.* Фиеста = Fiesta / Эрнест Хемингуэй. – М.: Междунар. отношения, 1981 – 248 с. На англ. яз.
9. *Хемингуэй Е.* Фиеста. По кому подзвін: [романи] / Ернест Хемінгуей; [пер. з англ. М. Пінчевський]. – К.: Вид-во при Київськ. держ. ун-ті, 1984. – 520 с.
10. *Collins W.* The Moonstone / W. Collins. – London, 1992. – 473 p.
11. *Коллінз У.* Місячний камінь: [роман] / У. Коллінз; [пер. з англ. В. Коробко, Л. Сурко]. – К.: Дніпро, 1993. – 461 с.

КНЯЗЯН М. О.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ІРОНІЯ ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ЗАСІБ ВІДОБРАЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СВІТОСПРИЙМАННЯ ДІТЕЙ

*(на матеріалі творів французьких
та італійських письменників)*

У статті розкриті результати компаративного аналізу вживання іронії як стилістичного засобу описання особливостей світосприймання дітей у творах французьких та італійських письменників (Р. Госінні, А. де Сент-Екзюпері, М. Паньоль, Дж. Родарі).

Ключові слова: іронія, стилістичний засіб, особливості світосприймання дітей.

В статье раскрыты результаты компаративного анализа использования иронии как стилистического средства описания особенностей мировосприятия детей в произведениях французских и итальянских писателей (Р. Госинни, А. де Сент-Экзюпери, М. Панель, Дж. Родари).

Ключевые слова: ирония, стилистическое средство, особенности мировосприятия детей.

The results of comparative analysis of use of the irony as stylistic method of description of peculiarities of children perception of the world in the works of French and Italian writers (R. Gosciny, A. de Saint-Exupéry, M. Pagnol, G. Rodari) are exposed in the article.

Key words: irony, stylistic method, peculiarities of children perception.

Актуальність. Прагнення висвітлити дивовижний світ дитинства, розкрити особливості світосприймання дітей, показати їхню чистоту, щирість, безпосередність є характерним для багатьох вітчизняних і зарубіжних письменників, серед яких можемо назвати таких видатних творців Слова, як Рене Госінні, Олександр Довженко, Віктор Драгунський, Антуан де Сент-Екзюпері, Всеволод Нестайко, Марсель Паньоль, Джанні Родарі, Михайло Стельмах. З метою якнайповнішого висвітлення своєрідності формування світогляду, розвитку духовних цінностей, становлення індивідуальної унікальності дитини письменники використовують весь спектр стилістичних засобів. Розкриття специфіки відображення світосприйняття дітей у художніх творах слугує розв'язанню таких важливих наукових завдань, як систематизація стилістичних засобів у аспекті віддзеркалення світу дитини, що слугує збагаченню науково-лінгвістичного фонду з проблеми розкриття особливостей розвитку особистості в художній літературі, висвітленню психологічних закономірностей формування особистості дитини, конкретизації

проблемного поля навчально-виховного процесу в умовах різних країн, визначенню оптимальних стратегій актуалізації творчого потенціалу, духовних цінностей, загальної культури дітей.

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що існує декілька напрямів дослідження окресленої проблеми: вивчення своєрідності відображення сміхової культури, лексичних і синтаксичних засобів створення комізму в художніх творах (І. Кобякова, Л. Мацько, О. Мацько, О. Сидоренко). Втім, проблема віддзеркалення закономірностей світосприймання й світогляду дітей засобами іронії в творах зарубіжних письменників потребує більш ґрунтовного дослідження.

Мета. Враховуючи актуальність окресленої проблеми, в статті здійснено компаративний аналіз вживання іронії в творах французьких та італійських авторів (а саме: Р. Госінні, А. де Сент-Екзюпері, М. Паньоля, Дж. Родарі) як стилістичного засобу відображення дитячого світосприйняття.

Предмет становлять особливості вживання стилістичного засобу іронії в описанні світосприйняття дітей.

Об'єктом є прийоми відбиття комічного в творах Р. Госінні, А. де Сент-Екзюпері, М. Паньоля, Дж. Родарі.

Матеріалом дослідження слугували художні твори Р. Госінні, А. де Сент-Екзюпері, М. Паньоля, Дж. Родарі.

Наукова новизна дослідження: вперше розкрито особливості вживання іронії як засобу віддзеркалення світосприймання дітей, виявлено специфіку звертання до окресленого стилістичного прийому різними авторами, деталізовано шляхи створення комічного в творах французьких та італійських письменників.

Як свідчать результати вивчення наукових праць [1; 2], іронія є таким тропом, котрий передбачає надання слову або зворотові протилежного значення з метою глузування, віддзеркалення критичного ставлення до дійсності, скритої насмішки. Науковці наполягають, що іронія може відбиватися за допомогою таких форм, як антитеза, гіпербола, евфемізм. Дослідження творів Р. Госінні, М. Паньоля, А. де Сент-Екзюпері, Дж. Родарі дозволяє дійти висновку, що всі окреслені письменники використовують потенціал іронії задля відображення дитини в основних сферах її життя: поведінці, діяльності, спілкуванні. Так, зазначені автори звертають

особливу увагу на творчі можливості дітей, багатство їхньої уяви, силу фантазії, що в реальному житті, на жаль, не використовуються ні в системі шкільного, ні сімейного виховання. Діти подекуди заважають дорослим своїми питаннями, витівками, проханнями, прагненнями (дозволити тренувати жабку або собаку (Р. Госінні), створити Секретне товариство (М. Паньоль), намалювати баранчика (А. де Сент-Екзюпері), доторкнутися до носу короля (Дж. Родарі)). Але саме в цій творчій активності й здатна сформуватися креативна особистість з критичним мисленням, пізнавальними можливостями, бажанням самовдосконалюватися. Якщо у творах Р. Госінні й М. Паньоля за допомогою іронії розкрито конкретні вияви дитячого світосприймання, то у А. де Сент-Екзюпері та Дж. Родарі подано філософсько-педагогічне осмислення взаємозв'язку й взаємовпливу двох світів – світу дорослих та світу дітей. Непорозуміння між цими двома світами підлягає критиці за допомогою не лише іронії, а й сарказму. Така позиція письменників є зрозумілою – дорослі відповідають за виховання високодуховного молодого покоління.

Розкриваючи роль іронії в творах М. Паньоля й Р. Госінні, слід зазначити, що М. Паньоль з доброю усмішкою описує особливості менталітету й характеру учнів середнього шкільного віку. Так, єдиною метою створення учнями Секретного товариства було залишатися секретним: *“Cette année de sixième ne fut marquée d'aucun autre événement considérable, si ce n'est la fondation d'une Société Secrète, qui n'avait d'ailleurs pas d'autre but que de rester secrète ...”* [3:9]. Захищаючи гідність членів товариства, школярі з надзвичайною енергією розпочинають бійку з тими, хто намагався глузувати з них. М. Паньоль, вживаючи в іронічному сенсі епітети *une grande et belle bataille*, підкреслює відчайдушність хлопчиків, їх сміливість і відданість друзям; і лише дзвоник на урок (що порівнюється М. Паньолем з боєм барабану Ватерлоо) перервав це “достойне” чоловіків заняття: *“Alors les initiés se rangèrent autour de moi, et une grande et belle bataille allait commencer, quand le tambour de Waterloo sonna la retraite générale ...”* [3:13]. Іронія, котра відбиває протиріччя між баченням дітьми важливості існування Секретного товариства та реальною дріб'язковістю цієї справи, відсутністю смислу в діяльності школярів, підкреслюється епітетом *“glorieuse”*, градацією *“sombra dans la publicité, puis dans l'oubli”*: *“C'est ainsi que la Société Secrète du*

Trèfle Rouge, après une glorieuse prospérité de six semaines, sombra dans la publicité, puis dans l'oubli" [3:13].

За допомогою іронії Р. Госінні та М. Паньоль відбивають такі риси характеру дітей, як хоробрість, відвага, вірність. Найчастіше ці якості виявляються саме в бійках, але причиною цих бійок є не помста й озлоблення, а, як не дивно, дружнє ставлення один до одного. В цьому фрагменті іронія відбивається за допомогою антитези: *"Eudes est très fort et il aime bien donner des coups de poing sur le nez des copains. Comme Rufus est un copain, il lui donne un coup de poing sur le nez"* [4: 56]. Навіть якщо друзі отримують удар по обличчю, вони не ображаються, а така бійка, на думку, наприклад, маленького Ніколя, є чудовим проведенням вільного часу: *"Eudes ... commence à distribuer des coups de poing sur le nez de ceux qui se trouvent le plus près de lui, c'est-à-dire sur ceux de son équipe. Tout le monde crie, court. On s'amuse vraiment bien, c'est formidable!"* [4: 16].

Слід зазначити, що Р. Госінні часто звертається до проблеми організації діяльності дітей, нормування їхньої поведінки, втім, як неодноразово підкреслює письменник, енергія маленьких бешкетників є такою активною, що навіть декільком педагогам (вчительці, директору школи, інспектору) не вдається їх вгамувати. Р. Госінні глузує над тим, що діти в класі навіть в присутності дорослих встигають робити що їм заманеться: виконувати завдання, голосно розмовляти, плакати, битися. Іронізуючи, письменник вустами Ніколя називає це все "веселитися", при цьому автор протиставляє ставлення до цієї ситуації дітей і дорослих: педагоги незадоволені поведінкою школярів, а вони, в свою чергу, щиросердно вважають, що дорослі "веселяться" разом з ними: *"Tout le monde se lève et crie, sauf Clotaire qui pleure toujours dans son coin et Agnan qui est allé au tableau et qui recite "Le Corbeau et le Renard". La maîtresse, l'inspecteur et le directeur crient "Assez!" On a tous bien rigolé"* [4:19]. Цілком зрозуміло, що така поведінка учнів обурила керівника школи й інспектора, що відобразилось у міркуваннях останнього стосовно важкості педагогічної професії, проте діти простодушно здивовані тим, чому вони були покарані (*"Nous, on l'aime bien, notre maîtresse, mais elle est drôlement injuste. C'est grace à nous qu'elle s'est fait féliciter, et elle nous a tous mis en retenue!"* [4:19]). Дивує школярів і те, чому їх вихователь Борденав не любить сонячної погоди, адже це так

прекрасно, на погляд Ніколя, грати у футбол із старшими учнями, сваритися й битися з ними. Протиставлення хорошої погоди, яка дозволяє дітям провести чудову перерву, незадоволенню вихователя породжує щире нерозуміння школярами поведінки й настрою дорослих: *“Nous, on a commencé à se battre et c’est une récréation drôlement chouette... Non, vraiment, moi je ne comprends pas monsieur Bordenave, quand il dit qu’il n’aime pas le soleil!”* [4:58].

Іронізує Р. Госінні й над такою особливістю дитячої поведінки, як вчинок всупереч відомим нормам і вимогам. Світосприймання й світогляд школярів відзначаються тим, що вони добре ознайомлені з правилами соціального життя, але вчиняють так, як їм хочеться в певних обставинах. На цьому протиріччі й базується авторська іронія, котра відбиває старанність школярів у процесі виривання сторінок з підручника для виготовлення корабликів. Так, діти знають, що потрібно берегти природу, не псувати книги, не пошкоджувати дерева, не завдавати болю тваринам, саме тому вони намагаються охайно вирвати сторінки з арифметики, аби було можливим знову їх приклеїти: *“Heureusement, moi, je sais faire des bateaux en papier et on prend les feuilles du livre d’arithmétique. Bien sûr, on essaie de faire attention, pour qu’Agnan puisse recoller après les pages dans son livre, parce que c’est très vilain de faire du mal à un livre, à un arbre ou à une bête”* [4:54]. А однокласник, який на перервах спокійно себе веде, повторює домашнє завдання замість того, щоб бешкетувати, видається дітям божевільним (*“Agnan ne joue pas pendant la récréation, il emporte un livre et il repasse ses leçons. Il est fou, Agnan!”* [4:57]).

У творах Р. Госінні, М. Паньоля іронія використовується й для відбиття своєрідності світосприймання дітей у таких аспектах, як спілкування з однолітками, рефлексія, аналіз недоліків своїх товаришів. При цьому гіперболізуються внутрішні переживання дітей:

– відчуття найбільшої трагедії за те, що учня відправлено в кімнату для порушників дисципліни, при цьому невразливість школяра порівнюється з невразливістю мерця (*“... la grandeur de la catastrophe désarmait non seulement le destin, mais l’Oiseau Funèbre lui-meme: j’étais donc aussi invulnérable qu’un mort”* [3:25]);

– хвилювання щодо можливого покарання з боку батьків; саме через цю тривогу учень ледве йде, спираючись на руку свого товариша: *“A la sortie, il s’appuya sur mon bras et marcha d’un pas*

chancelant. Je le soupçonne aujourd'hui d'avoir quelque peu exagéré les manifestations de son angoisse, qui était pourtant sincère" [3:57];

– незадоволення несправедливістю вчителів, що спричинює неабиякий протест дитини: *"Ça fait du bruit, les innocents. Ça proteste, ça crie, ça pleure, ça renifle, et ça n'a jamais de mouchoir"* [3:27].

Письменники за допомогою доброї насмішки викривають схильність дітей гіперболізувати

– власний героїзм і страждання (*"Lagneau... amplifia, bien entendu, la colère paternelle, et ne me fit intervenir qu'au moment où la canne allait retomber sur son derrière dénudé: je m'étais alors jeté à genoux en sanglotant, et mes aveux héroïques avaient arrêté le bras du bourreau"* [3:78]);

– добропорядність і почуття гідності (*"Un grand nombre d'externes firent des bassesses pour obtenir l'initiation: caramels mous, berlingots, timbres rares, billes d'agate. Ces présents corrupteurs étaient refusés avec mépris"* [3:12]);

– стійкість і витримку (*"Lagneau avait reçu ... quelques volées de coups de canne dont la plus remarquable avait failli – selon lui – l'envoyer à l'hôpital ..."* [3: 36]).

Р. Госінні саме з позиції світосприйняття дитини критикує деякі негативні якості людини, наприклад:

– жадібність (Альсест ніколи не пригощає своїх товаришів тим, що він хотів би з'їсти сам: *"On regarde tous Alceste qui mange les deux petits pains au chocolat qu'il a amenés de chez lui. Mais il est inutile de lui en demander, parce qu'Alceste peut prêter n'importe quoi, à condition que ça ne se mange pas"* [4:77]),

– неухажність (Клотер погано навчається, оскільки він постійно спить на уроках, і навіть окуляри не допоможуть, на думку Ніколя, стати йому кращим учнем у класі: *"Moi, ça m'étonne qu'il est le dernier de la classe à cause des lunettes, si Clotaire ne voit pas en classe, c'est parce qu'il dort souvent. Mais peut-être que les lunettes, ça l'empêchera de dormir"* [5:6]),

– егоїзм і заздрощі (Анян обурений тим, що хтось інший, а не він, може стати улюбленцем вчительки й відмінником; це й спричинює його капризування в школі: *"Alors Agnan se met à crier et à pleurer; il dit, qu'on n'a pas le droit d'être premiers, qu'il se plaindra, que personne ne l'aime, qu'il est très malheureux ..."* [4:62]).

Іронія в поєднанні з епітетами широко вживається для відображення здатності дітей до аналізу, оцінки, критики власної негативної поведінки, наприклад, головний персонаж твору М. Паньоля чітко усвідомлює недоліки навчання як себе самого, так і інших школярів, саме тому він і називає цих порушників дисципліни *“les damnés méprisants”*, клас, в який вони були відправлені вчителями, – *“une sorte d’entrepôt de condamnés, d’expulsés, d’apatrides”*, а саме “зібрання ледарів” – *“ce congrès de cancre, de révoltés et de farceurs, réunis par la paresse, l’insolence et le mensonge”*.

Одним з провідних напрямів висміювання є характер сприймання дітьми світу дорослих (батьків, їхніх друзів, учителів, вихователів, суспільства в цілому). Головне, чого не розуміють школярі, – це умовності, безглузді правила, норми поведінки, котрі іноді, на погляд учнів, не відповідають потребам. Дитяче світосприймання яскраво відбивається в іронії М. Паньоля щодо необхідності вивчення історії Римської імперії, а саме “абсурдного Ромула”, який вбив свого брата аби створити Римську державу та перевантажити інформацією шкільні навчальні програми (*“il essaya de nous intéresser à cet absurde Romulus, qui, après avoir tété une louve..., assassina son frère pour fonder l’Empire romain, et encombrer les programmes de l’enseignement secondaire”* [3:19]). Зрозуміло, що найбільше критикуються дітьми їхні вчителі й батьки, оскільки саме ці дорослі найчастіше карають їх за поведінку та результати навчання. Так, школяр, якому не вдалося витівка з “повішенням” портрету викладача латинської мови на стелю, мріє про те, що знервований вчитель переплутає граматичні категорії: *“Socrate énervé aurait peut-être confondu un ablatif absolu avec participe future ...”*. Учень іронічно порівнює себе з арештантами у в’язниці, які присвячують весь вільний час розмірковуванням щодо покращення своїх кримінальних вчинків (*“Ainsi doivent méditer les criminels dans leur prison, en consacrant leurs heures d’inaction forcée au perfectionnement de leur technique ...”* [3:28]).

Дорослі не можуть приховати від дитячого сприймання ні недоліків своєї зовнішності, ні негативних учинків, ні помилок. Душі дітей чутливі й вразливі, вони миттєво відгукуються посмішкою на такі фактори, як:

– байдужість: Ніколя обурений тим, що його батьки сваряться між собою замість того, щоб сварити його за неухважність та погану

поведінку (*“Si mon papa et ma maman m’aimaient, ils s’occuperaient un peu de moi”* [4: 30]);

– надмірна чутливість: М. Паньоль гіперболізує переживання матері й тітки свого товариша під час його покарання батьком: *“... quand Lagneau recevait une fessée de coups de canne, la mère mangeait son mouchoir, et la tante ne pouvait plus s’asseoir pendant deux jours”* [3:37];

– невідповідність зовнішньої незграбності внутрішній красі людини: тітка Ланьо була неповороткою, вайлуватою, вона могла б навіть зачепити кого-небудь на вулиці, але при цьому ця жінка відзначається надзвичайною добротою, уважністю, щиросердям: *“... elle faisait des gestes immenses en marchant dans la rue, au risque de gifler un passant: Lagneau me dit que c’était un “coeur d’or”, ce qui m’étonna d’abord, mais je pensai ensuite que les coeurs d’or se cachent souvent dans des personnes dégingandées, comme Don Quichotte”* [3: 37];

– корумпованість: школярі іронізують над фактом дачі хабара робітнику типографії, в результаті чого Ланьо уникнув кари з боку свого батька: *“elle réussit à corrompre un typographe alcoolique, qui lui donna douze bulletins vierges en échange de douze bouteilles d’absinthe, et douze enveloppes à en-tête du lycée pour six bouteilles d’Amer Picon”* [3:51];

– безвідповідальність: батьки часто захоплюються дитячими іграми, не звертаючи ніякої уваги на своїх дітей, що спонукає останніх дійти іронічного висновку про те, що за батьками треба стежити, інакше вони можуть зламати іграшки або поранити себе: *“Qu’est-ce que tu veux, les papas, c’est toujours pareil, ils font les guignols, et, si on ne fait pas attention, ils cassent les vélos et ils se font mal”* [4:47];

– нерозуміння інтересів дітей: тітка Пульхерія не обтяжує себе тим, аби проникнути у внутрішній світ свого племінника, даруючи йому на день народження те, що подобається їй самій: *“Moi, j’aime mieux les histoires de cow-boys, mais tante Pulcherie, à tous mes anniversaires, me donne des livres pleins de petits ours, de petits lapins, de petits chats, de toutes sortes de petites bêtes. Elle doit aimer ça, tante Pulcherie”* [3:48];

– недовіра дітям: Ніколя не може збагнути, чому батьки незадоволені, коли він отримує подарунки (насправді гра Ніколя з подарунками іноді призводить до справжнього безладдя в домі): *“Je*

ne comprends pas maman et papa; chaque fois que je reçois un cadeau, ils sont sûrs que je vais faire des bêtises” [4:64].

Р. Госінні, М. Паньоль, А. де Сент-Екзюпері, Дж. Родарі за допомогою іронії, котра відбивається у формі гіперболи й антитези, багаторазово підкреслюють, що дорослі не розуміють дітей, не вміють спрямовувати їхню креативну енергію на корисні справи, а іноді навіть не цікавляться тим, чим захоплені діти, нав'язуючи молодому поколінню моделі діяльності, котрі не відповідають реаліям сучасності.

Ця проблема набуває особливої актуальності в творах А. де Сент-Екзюпері та Дж. Родарі [6–9]. Використовуючи потенціал іронії, автори стверджують: дорослі дивують і обурюють дітей, пригнічують їхній природний таланти, “підтягують” їх до власних правил, і діти забувають про свою геніальність, творчість, мрії, вони втрачають щирість почуттів, відвертість, добродушність, здатність захоплюватися світом навколо себе.

З печальною усмішкою А. де Сент-Екзюпері зазначає, що дитина з її багатою уявою й прагненнями творити щось нове поступово перетворюється на зручний елемент суспільства, котрий цікавиться політикою, гольфом, краватками. Таким чином багато дорослих стають “серйозними” людьми, котрі забувають про зірки, одвічні ліси й тварини, але, на щастя, є й такі серед них, хто залишився в душі дитиною, втім, мають приховувати це: *“J’ai ainsi eu, au cours de ma vie, des tas de contacts avec des tas de gens sérieux. J’ai beaucoup vécu chez les grandes personnes. Le les ai vues de très près. Ça n’a pas trop amélioré mon opinion ... Alors je ne lui parlais ni de serpents boas, ni de forêts vierges, ni d’étoiles. Je me mettais à sa portée. Je lui parlais de bridge, de golf, de politique et de cravates. Et la grande personne était bien contente de connaître un homme aussi raisonnable” [6:9].* Письменник іронічно констатує, що мало хто з дорослих пам’ятає про те, що був колись дитиною (*“Toutes les grandes personnes ont d’abord été des enfants. (Mais peu d’entre elles s’en souviennent)” [6:6]*), а найголовніше – дорослі втратили дар відчувати власним серцем найдорожчих для них людей та речі (*“on ne voit bien qu’avec le coeur. L’essentiel est invisible pour les yeux” [6:81]*). Саме тому діти повинні терпляче все пояснювати дорослим і бути до них поблажливими (*“Les enfants doivent être très indulgents envers les grandes personnes” [6:20–*

21])). Ця проблема широко висвітлюється й Дж. Родарі, який, навпаки, у своїх казках і оповіданнях показував дорослих, котрі зберегли дитячі спогади, мрії та здатні бачити головне серцем (“Карусель в Чезенатико”, “На пляжі в Остії”, “Невдалий мисливець”, “Бриф! Бруф! Браф!”, “Як один хлопчик грав з палицею”). Так, з теплою усмішкою описує Дж. Родарі страждання мисливця, котрий повинен підстрілити якусь тваринку, щоб приготувати страви для весілля своєї сестри. Невдалий мисливець бачить зайчиху у весільному вбранні, фазаниху із своєю сім'єю, і, звичайно, він не може вбити живу істоту; навіть його зброя не стріляє належно (*“In quel momento la lepre di prima ripassò davanti a Giuseppe, ma stavolta aveva un velo bianco in testa, e dei fiori d'arancio sul velo, e teneva gli occhi bassi, e camminava a passettini passettini. – Toh – disse Giuseppe – anche la lepre va a sposarsi”* [8:1])).

Дж. Родарі й А. де Сент-Екзюпері активно критикують світ умовностей дорослих, який діти не розуміють і не можуть прийняти: у Дж. Родарі це – Країна брехунів, куди потрапив Джельсоміно, а в А. де Сент-Екзюпері – планети, якими подорожує Маленький принц. Так, Джельсоміно наївно не розуміє, навіщо треба брехати, а Маленький принц – на що потрібні король, хвалько, бізнесмен, п'яниця, котрі не приносять ніякої користі іншим. Особливо Маленького принца обурило існування бізнесмена, який мав дуже серйозний вигляд, займаючись підрахунками зірок, котрі він вважав своїм багатством. Сенса життя Маленький принц убачає в творінні добра тим істотам або речам, якими володіє, втім, ніяких добрих справ бізнесмен не робив для зірок (*“C'est utile à mes volcans, et c'est utile à ma fleur, que je les possède. Mais tu n'es pas utile aux étoiles”* [6:56])). Письменники підкреслюють, що люди забули про головне – створювати зв'язки, дружити, бути відданими, говорити правду, робити один одного більш щасливими; саме тому люди не мають друзів. Іронічно цю ідею вкладено у вуста маленького лисеня: дорослим не вистачає часу пізнавати серцем, вони купують готові речі, а, оскільки не існує продавців друзів, люди більше їх не мають (*“Les hommes n'ont plus le temps de rien connaître. Ils achètent des choses toutes faites chez les marchands. Mais comme il n'existe point de marchands d'amis, les hommes n'ont plus d'amis”* [6:78])).

Розв'язати протиріччя між штучністю цінностей дорослих і природністю світосприймання дітей є можливим. Для цього Дж. Родарі закликає дорослих робити дітей більш щасливими (*“non c’è persona piu felice al mondo del vecchio che puo regalare qualcosa ad un bambino”* [9:1]), а А. де Сент-Екзюпері – намагатися зберегти дитячу чистоту й мудрість і навчитися бути відповідальними (*“Tu deveins responsable pour toujours de ce que tu as apprivoisé”* [6:82]).

Отже, Р. Госінні, А. де Сент-Екзюпері, М. Паньоль, Дж. Родарі використовують іронію як стилістичний засіб відображення своєрідності світосприймання дітей, а саме в таких аспектах, як спілкування, поведінка й діяльність, наголошуючи на некерованій активності школярів, нерозумінні цінностей і цілей діяльності дорослих, обуренні неухважністю, байдужістю, недовірою до дітей, схильності до перебільшення. При цьому в творах Р. Госінні й М. Паньоля за допомогою іронії відбиваються особливості дитячого світосприймання в конкретних видах їхньої життєдіяльності, в А. де Сент-Екзюпері та Дж. Родарі подано філософсько-педагогічне осмислення проблем взаєморозуміння різних поколінь.

Перспективи дослідження цієї проблеми полягають у вивченні специфіки відображення діяльності, світогляду, характеру дітей у творах вітчизняних і зарубіжних письменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кобякова И. К. Категоризация юмора в художественных текстах / Ирина Карповна Кобякова // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 168, т. 1. – С. 363–364.
2. Мацько Л. І. Стилістика української мови : [підручник] / [Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько]. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

3. Pagnol M. Le temps des amours / Marcel Pagnol. – P. : Edition de Fallois, 1988. – 284 p.
4. Семпе Ж. Ж. Маленький Никола : [учебн. пособие для чтения] / Жан Жак Семпе, Рене Госинни. – М.: Высшая школа, 1986. – 95 с.
5. Госинни Р. Маленький Никола : [книга для чтения на франц. языке] / Рене Госсини. – СПб.: КОРОНА принт, КАРО, 2005. – 208 с.
6. Сент-Экзюпері А. де. Маленький принц. Ночной полет : [книга для чтения на франц. языке] / А. де Сент-Экзюпері. – СПб. : КАРО, 2008. – 224 с.
7. Родари Дж. Джельсомино в стране лгунов. Как путешествовал Джованнино по прозванию бездельник : [книга для чтения на итал. языке] / Джанни Родари ; [сост. И. Г. Константинова]. – СПб. : КАРО, 2004. – 176 с.
8. Rodari G. Favole al telefono [Електронний ресурс] / Gianni Rodari. – Режим доступу : <http://blog.libero.it/pianto/8526875.html>.
9. Rodari G. Favole al telefono [Електронний ресурс] / Gianni Rodari. – Режим доступу : <http://www.trool.it/gianni-rodari-favole-al-telefono/>

КОНОНЕЦЬ Ю. В.

Київський національний лінгвістичний університет

ВЕРБАЛЬНО-ВІЗУАЛЬНА ЄДНІСТЬ ПОЛІКОДОВИХ ТЕКСТІВ

Статтю присвячено дослідженню вербально-візуальної єдності полікодових текстів. Тут розкриваються особливості інтегративних відношень вербальних та невербальних елементів у тексті.

Ключові слова: полікодовий текст, вербально-візуальний текст, інтеграція, кодування.

Статья посвящена исследованию вербально-визуального единства поликодового текста, раскрываются особенности интегративных отношений вербальных и невербальных элементов в тексте.

Ключевые слова: поликодовый текст, вербально-визуальный текст, интеграция, кодирование.

The article is focused on verbal and visual integrity in polycode texts.

Key words: polycode text, verbal-visual text, integrity, encoding.

Актуальність обраної теми зумовлена спрямованістю сучасних мовознавчих студій на комплексне дослідження полікодування у текстах, вивчення текстової гетерогенності, яка іноді виходить за рамки лінгвістичних уявлень.

Мета полягає у встановленні інтегративних відношень вербальної та невербальної складових у полікодовому тексті.

Об'єктом дослідження обрано полікодові тексти.

Предметом є вербально-візуальна єдність полікодових текстів. Дослідження проводилося на матеріалі статей та рекламних оголошень журналу “*The Economist*” 2000, 2003 років видання.

Полікодовий текст, полімодальний вербально-візуальний текст; мультимедіальний, полімедіальний, бімедіальний текст; супертекст, гібридний текст, креолізований текст – це терміни, які ввійшли в науку, підкреслюючи, що текст (а в нашому випадку, рекламний текст) як комунікативна одиниця не обмежується лише мовними елементами. “Тканина” текста виткана з багатьох різноманітних елементів, які впливають на сприйняття рекламного тексту в цілому [1:83]. Не лише особливості поєднання мовних знаків у текстову тканину, але й графічне, шрифтове, візуальне оформлення – те, що називається текстовим дизайном (*Textdesign*), потрапляє в сферу

наукових інтересів лінгвістів і дає можливість робити висновки щодо текстових смислів.

Проблема текстової гетерогенності охоплює широкий спектр явищ та виходить за рамки лінгвістичних уявлень про текстуальність як сукупність характеристик, які роблять текст текстом. Відомо, що текст є предметом розгляду у семіотиці, науці про будову та функціонування різних знакових систем, які зберігають та передають інформацію.

З загальносеміотичної позиції необхідно розуміти текст як складно організований знак, маючи на увазі сукупність всіх комунікативних сигналів будь-якої форми, тим чи іншим чином задіяних в інтерактивному процесі. Текстом вважається пов'язана за змістом послідовність будь-яких знаків. В такому розумінні з позиції культурології та семіотики текстом є танець, обряд, архітектурний або музичний твір, всі ті артефакти, які закодовані, функціональні та є результатом інтенціональної дії суб'єкта. Їх розглядають як мовні тексти, що мають змістову єдність. Подібний широкий семіотичний підхід розповсюджується на розуміння культури як текстової системи.

Текст як культурно-семіотичний феномен повинен відповідати трьом умовам: явище, яке ідентифікується як текст, повинно бути *артефактом*, тобто результатом цілеспрямованої дії (суб'єкта); мати *інструментальний характер*, призначення в рамках певної культури; мати *кодувальний характер*, тобто в рамках певної культури має існувати код, який надає йому (цьому явищу) певне значення [2:81]. Отже, рекламний текст – це те, що певним чином закодоване, цілеспрямоване та має функцію призначення. Широкий семіотичний підхід до тексту додає питань щодо проблеми делімітації тексту, тобто встановити межі тексту або відрізнити *текст* від *нетексту*. Розширення поняття “текст” розглядається в зв'язку з пантекстуальністю. За словами німецького вченого Шміта пантекстуальність – це, коли тексти залишають свою “паперову вотчину” та захоплюють “семіотично необроблені землі” [3:62]. За концепцією інтертекстуальності в її радикальному варіанті “все є текст”. Семіотичне визначення тексту створює певні труднощі для лінгвістичного оперування терміном текст, перетворюючи завдяки пантекстуальності, лінгвістику текста в суто семіотичну дисципліну.

Тому, щоб уникнути такої проблеми, виділяють три різновиди тексту: *лінгвістичні* (вербальні) тексти; *екстралінгвістичні* або невербальні (музичні твори, танець); *змішані* тексти з домінуванням або вербальних, або невербальних компонентів (комікси, рекламні тексти).

Саме у співвідношенні лінгвістичного та семіотичного у проблемі текстуальності слід розглядати термін “*креолізований текст*” [4:15]. Це особливий вид тексту, фактура якого складається з двох негомогенних частин: вербальної та невербальної. Сама назва пов’язана з креольськими мовами. Зміст креолізованого тексту кодується в різних знаках – вербальних і образотворчих, при цьому створюється особливий лінгво-візуальний феномен, в якому вербальний та образотворчий елемент створює одне візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле, яке забезпечує його комплексний прагматичний вплив на адресата [5:245]. До креолізованих текстів можна віднести афіші, транспаранти, листівки, комікси, *рекламні тексти*, карикатури, плакати, кінотекст. Паралельно з терміном “креолізований текст” існує визначення полікодового тексту. Цей термін точніше передає сутність вербальної та невербальної знакової палітри. Отже, рекламні тексти є в більшості випадків полікодовими текстами, до аналізу динаміки значення яких залучаємо вербальну та візуальну складову.

З одного боку, “*полікодовий*” фокусує факт взаємодії різних кодів, якщо розуміти під кодом систему умовних позначень, символів, знаків та правил їх комбінації між собою для передачі, обробки та запам’ятовування інформації в найзручнішому вигляді.

А з іншого боку, полікодовий текст звертає увагу на текстуальний характер позначеного явища, його змістовно-смислову цілісність. Використання є виправданим при позначенні текста як когерентного цілого, яке складається із декількох семіотичних кодів.

Багатоплановий погляд на текст як полікодову структуру є наслідком та відображенням полікодового характеру людської комунікації на сучасному етапі. Спостерігається очевидна естетизація комунікації, яка проявляється в візуалізації комунікативного повідомлення.

Естетичну функцію раніше пов’язували з мистецтвом, художньою літературою. Естетизація, тобто опора на зовнішню

красу, дизайн, характеризує сьогодні практично всі сфери комунікації: рекламу, ЗМІ, політику, сферу щоденного спілкування. Відбувається “естетизація нашого життєвого простору”. До засобів естетизації відносимо мовні, а саме, стилістичні, риторичні аспекти красномовства. Потенціал естетизації знаходиться саме в матеріальній організації текстів. Це означає посилену увагу до їх форми, навіть гру з формою. Форма тексту набуває роль додаткового засобу його виділення в загальному інформаційному просторі. Форма стає тим маркером, який забезпечує максимальну концентрацію уваги на своєму об’єкті. Саме в такому контексті естетичне означає те, що текст вказує на самого себе, через виділення, підкреслювання власної форми [6:180].

Візуалізація повідомлення – прояв загальної тенденції до естетизації зображення і одночасно прояв інтермедіального характеру нашої комунікації. Текст у багатьох його формах існування сприймається як єдність мовної одиниці та картинки, яка є супутньою до тексту. Вербальне та візуальне поєднуються в когерентне ціле.

Мова може йти про різні взаємовідношення між вербальною та візуальною складовою у полікодовому тексті, наприклад, про додаткове відношення, коли картинка слугує своєрідною декоративною рамкою мовленнєвого повідомлення, і фактично є його подвійним кодуванням для посилення інформаційної ваги.

Наприклад, зображення задоволених покупців, які посміхаються, в комерційній рекламі, або знедолених дітей чи людей літнього віку в соціальній рекламі є засобом додаткової експресивності повідомлення, яке сприймається як вербально-візуальний текст.

Реклама автомобілів *Mercedes-Benz* у Німеччині побудована як вербально-візуальний текст. На першому плані – розкішний автомобіль. На другому плані – люди в античному (або театральному вбранні) вітають це авто як диво, що зійшло з небес: їхні обличчя та руки підняті догори, до неба. Вони вражені та здивовані. Вербальна складова цього полікодового тексту – “*Akt: Gebaut für den Großen Auftritt. Das neue CKlasse T-Modell mit beeindruckendem Laderaum – Fahrkultur in großem Stil*” – доповнює візуальне зображення, яке могло би бути самодостатнім для розшифровки змісту цього

повідомлення, оскільки мова йде про ексклюзивний, не такий, як у всіх, продукт [1:92].

Інтегральні відношення виникають в полікодовому тексті тоді, коли неможливо відділити вербальну та візуальну складову один від одного.

Іноді в рекламних текстах використовують різні типи шрифту та графічного виділення слів. Наприклад, компанія з інвестиційної політики Mees Pierson має слоган **The art of wealth**, наголошуючи при цьому, що їхня діяльність вважається мистецтвом (виділення **the art**), а діяльність їхньої компанії настільки різноманітна, це - інвестиції, планування будівництва, захист інтелектуальної власності, нерухомість, що клієнт має змогу вибирати, тож наступні слова написані курсивом (*of wealth*).

Цей приклад демонструє вплив візуальної складової тексту на його розуміння. Використання різних типів шрифту є певним лінгвістичним сигналом. Цей сигнал може розглядатися як засіб нівелювання просторових та часових рамок, а це означає як певний вектор, що вказує на шлях інтерпретації тексту. Іноді цей сигнал може спрямовувати читача до різних культурно-історичних епох. Але візуальний образ тексту створює нерозривну єдність з його мовною тканиною.

Необхідно підкреслити, що вивчення взаємодії та взаємопроникнення засобу вербалізації та засобів візуалізації повідомлення, тобто вивчення полікодових текстів, відповідає новим тенденціям розвитку лінгвістичної науки в її культурно-семіотичних та мультимедійних координатах. Проявом цих тенденцій вважають розширення сфери впливу інтертекстуальності на явища інтермедіальності та інтеріконічності.

Полікодовий текст характеризує явище текстової гетерогенності на рівні форми, яка досягається через поєднання різних семіотичних систем. Наприклад, вербальної та візуальної. При цьому, існує змістова гетерогенність – функціонально-стилістична, яка породжується контрастом смислових систем, “свого” і “чужого” слова, які існують в текстовому просторі. Така текстова гетерогенність виражена в явищах стилізації, пародіювання, репродукція, травесті, центон, колажу, інших видах інтертекстуальності.

Оскільки нас цікавлять рекламні тексти та вербальні товарні знаки, детальніше зупинимось на такому типі інтертекстуальності, як центон. Центон – віршований текст, який складається з різних рядків одного або декількох поетів. В літературі постмодерну центон стає видом літературної гри. Наприклад, швейцарська компанія, яка виробляє розкішні годинники *Breguet*, використовує як слоган рядки з “*Евгения Онегина*” для реклами в країнах пострадянського простору:

*“... Надев широкий боливар,
Онегин едет на бульвар
И там гуляет на просторе,
Пока недремлющий брежет
Не позвонит ему обед”.*

Слово “*брежет*” було змінено для кращої впізнаваності клієнтами на англійське “*Breguet*”. На прикладі цього товарного знака ми прослідковуємо гру з чужими смислами.

Колаж дає чітке розуміння радикальної концепції інтертекстуальності. Це – безкінечна гра з текстами, де “текст – мозаїка цитат”. Необхідно зазначити, що тут на перший план виходить текстоформуючий принцип монтажу текстів [1; 6]. Цей принцип став дуже популярним в епоху комп’ютеризації, коли комп’ютерний розум розкладає і сотні разів створює мозаїку із текста, який є основою. Колаж найбільш виразно серед інших форм інтертекстуальності демонструє свободу гри з текстом.

Один із способів естетичного впливу створюється завдяки монтажу текстових типів, коли взаємодіють різні моделі текстотворення та текстосприйняття. Текстову неоднорідність, яка створюється завдяки взаємодії різних типів тексту, пов’язують з гібридними текстами. Гібридні тексти надають можливість поєднувати в собі стилістично різні елементи, характеристики різних типів тексту. Це – художні тексти, побудовані на основі пародіювання; а також публіцистичні, наукові, учбові, ілюстративні, інші види текстів, які мають за мету привернути увагу читача. Для того, щоб привернути увагу потенційного адресата, заохотити до посткомунікативних дій, і взагалі з метою оригінального, яскравого самовираження, створюються тексти, які порушують канон. Оголошення, реклама, графіті, девізи, афоризми, публіцистичні

тексти, політичні, науково-популярні виникають як “жанрові гібриди” з порушеннями певного стандарту [1; 4]. Іноді це явище може розглядатися як наслідок феномену пародіювання. Відомий німецький лінгвіст У.Фікс пропонує розділяти 3 явища: монтажу, поєднання та порушення текстового канону (*genre linkage*, *genre blending*, *genre fraction*).

Монтаж текстових типів (*genre linkage*) – поєднання декількох текстових екземплярів, які окремо належать різним текстоформуючим моделям, але виражають єдину функцію.

Поєднання текстових типів (*genre blending*) надає такий текстовий твір, який за своєю ілюкативною та формальною організацією можна віднести не до одного, а до декількох прикладів текстової побудови.

Порушення текстового канону (*genre fraction*) відбувається в тих випадках, коли текстовий екземпляр поряд з типовими для певної текстової моделі характеристиками, виявляє ще й інші, додаткові мовленнєві характеристики, які однозначно не співвідносяться з іншим типом тексту. Ці можливі текстові варіації розглядаються як варіанти типологічної інтертекстуальності в системі взаємодії “текстовий екземпляр – текстовий прототип” [7:59].

Отже, полікодові тексти свідчать про полікодовість комунікації на сучасному етапі. Спостерігаються тенденції до посиленої візуалізації, єдності вербальних та візуальних елементів у рекламних текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность / Валерия Евгеньевна Чернявская. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 248 с.
2. Лейчик В. М. Люди и слова / В. М. Лейчик. – М. : Наука, 1982. – 176 с.
3. Соболева Т. А. Лингвистический анализ словесных товарных знаков в соврем. франц. Языке : дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 “Романские языки” / Т. А. Соболева. – Ростов-на-Дону, 1980. – 238 с.
4. Чернявская В. Е. Дискурс как объект лингвистических исследований / Валерия Евгеньевна Чернявская // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса. – СПб. : Изд-во Санкт. – Петербургск. гос. ун-та экономики и финансов, 2001. – С. 11–22.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
6. Ragas M. W. Power of Cult Branding : How 9 Magnetic Brands Turned Customers into Loyal Followers (and Yours Can, Too) / M. W. Ragas, B. J. Bueno. – N.Y. : Picador, 2002. – 528 p.
7. Frankel A. Wordcraft: The Art of Turning Little Words into Big Business / A. Frankel. – N.Y. : Crown Publishing Group, 2002. – 224 p.

KORBOZEROVA N. M.

Universidad Nacional Tarás Shevchenko de Kyiv

DEFINICIÓN DE LA ORACIÓN

У статті висвітлюється проблема дефініції речення.

Ключові слова: дефініція, речення.

В статье освещается проблема дефиниции предложения.

Ключевые слова: дефиниция, предложение.

The article deals with definition of a sentence.

Key words: definition, sentence.

La definición de la oración ha preocupado siempre a los gramáticos y filósofos del lenguaje. La definición más antigua es la de Dionisio de Tracia. Según él, “la oración es una unión de palabras que representan un sentido completo”. Prisciano, por su parte, dice: “La oración es la ordenación coherente de palabras que expresa un pensamiento completo”. Sin embargo, una sola palabra puede tener valor oracional. Existen expresiones que no constituyen verdaderas oraciones y que, sin embargo, presentan, a su modo, un sentido completo, por ejemplo: *Primavera*; *La muchacha más lista de nuestro grupo*; *La ciudad más bella de Ucrania*.

El término “expresión de un pensamiento” no tiene un valor preciso y unívoco. Unos lingüistas dicen que la oración es la expresión de un juicio y consta de dos partes, el sujeto y el predicado, o de tres, el sujeto, la cópula y el predicado. Es evidente, que sólo las oraciones de carácter lógico son la expresión de un juicio.

En el siglo XIX triunfa la definición del gran teórico de los neogramáticos: “La oración gramatical simboliza el hecho de que varias representaciones se han unido y conjugado en la conciencia del que habla y constituye el instrumento para que este proceso se realice en la conciencia del que escucha” (H. Paul). Se trata de una definición de base psicológica. También es de carácter psicológico o descriptivo la definición de la oración de Wundt que se opone a la anterior por su

carácter analítico frente al sintético de aquella. Según él, la oración es “la expresión lingüística de la descomposición analítica de un conjunto dado de representaciones en orden a la determinación de sus mutuas relaciones lógicas”. En ambas definiciones se nos describe cómo se forma la oración, pero no se nos dice, en realidad, lo que es.

Lerch concede especial importancia a la entonación y define así la oración: “Es una manifestación lingüística con plenitud de sentido, que se caracteriza como un todo clauso en virtud de su melodía propia”. Pero la melodía no puede constituir esencialmente la oración, a pesar de su innegable importancia.

Bühler dedica gran atención al concepto de oración: él distingue la triple función del lenguaje: la apelativa, la expresiva y la representativa. Por la primera se actúa sobre el oyente para dirigir o atraer su atención; por la segunda se expresa un estado anímico; y por la tercera se expresa un verdadero contenido. Otro aspecto fundamental de la doctrina de Bühler es el concepto de campo en el lenguaje: distingue el campo mostrativo y el campo simbólico. El primero es el de la intuición sensible y en él se estudia el valor demostrativo; el segundo es el de la coordinación ideal del signo al objeto significado. Dentro de este último se estudia el concepto de entorno, de gran importancia para el concepto de oración. Existe un hablar empráctico (en un café, por ejemplo, se dirigen: “¡Un café!” o “¡Un expreso!”), la expresión tiene sentido y es completada por la situación en que es pronunciada), y un hablar sinsemántico conclusivo, que tiene sentido por sí mismo: Dos y dos son cuatro. La oración completa es la pura proposición representativa de tipo S + P, con o sin verbo. Bühler caracteriza a la oración como una unidad lingüística funcional o sintáctica, simple, independiente y clausa o perfecta. Según Bühler, la oración es también donde la palabra puede desarrollar todas sus valencias.

Según Saussure, la oración es una clase especial de sintagmas y pertenece al habla.

Jespersen entiende por la frase la unión de palabras con sentido (El libro de mi hermana). Por lo que respecta a la oración, ataca la teoría de los tres elementos (sujeto, cópula y predicado), de base lógica. La unión de un sujeto y un predicado forman para él un nexo que puede tener carácter de oración independiente.

Gardiner distingue cuatro clases fundamentales de oraciones, según el propósito del que habla: declaraciones, preguntas, órdenes, exclamaciones. Para él no es indispensable la unión de un sujeto y un predicado para que exista una verdadera oración (la oración es “una palabra o serie de palabras que revelan un propósito inteligible”). Gardiner insiste en que la oración es una unidad del habla, mientras que la palabra lo es del lenguaje.

Bloomfield afirma que oración es toda forma lingüística en posición absoluta (no incluida en forma lingüística más amplia). La sintaxis estudia las relaciones que pueden establecerse entre las formas libres, y la morfología entre las de las formas constructivas.

Para Bally, “la oración es la expresión de un pensamiento, es decir, de una reacción subjetiva a una representación. Esta reacción se corresponde exactamente a una melodía que constituye su correlato sensorial”. El término “pensar” Bally entiende como la referencia a una representación. Por eso, la modalidad (o la actitud subjetiva ante el hecho enunciado) es para él “el alma de la oración”.

Hjelmslev rechaza la oración como categoría gramatical, por el hecho de que no se manifiesta formalmente.

En la lingüística española e hispanoamericana hay que citar, primeramente, a R. Lenz que sigue los principios de la psicología del lenguaje de Wundt. Según la Gramática de la Real Academia, la “oración gramatical es la expresión del juicio lógico, o sea, la manifestación oral del acto del entendimiento en virtud del cual afirmarnos una cosa de otra”. El sujeto y el predicado son considerados como elementos esenciales de la oración.

Según A. Alonso y P. Henríquez Ureña, oración es “la menor unidad del habla (discurso) con sentido completo”. Tener sentido significa declarar, desear, preguntar o mandar algo. Para tener sentido completo la oración ha de reflejar una determinada actitud del hablante con respecto al contenido de la expresión. La oración, pues, tiene sentido unitario y completo. La unidad de sentido se manifiesta en la entonación. Si el sentido completo expresado en la oración se presenta articulado en miembros relacionados, tenemos la oración con sujeto y predicado.

La máxima importancia es la distinción entre la oración como la unidad de comunicación y la forma oracional con sujeto y predicado,

que podemos llamar proposición. La primera puede constar de una o más palabras y no necesita de otros requisitos formales que la independencia sintáctica. Esta falta de dependencia unida al hecho de hacerse una verdadera comunicación, constituye la oración.

Las distintas lenguas expresan a su modo las modalidades oracionales. En español, por ejemplo, la oposición entre el modo indicativo y el subjuntivo se basa en la aludida actitud mental del hablante ante los hechos. Los modos del verbo tienen relación con los tipos fundamentales que establecen las lenguas en las oraciones, pero no de un modo absoluto y exclusivo (las interrogativas, a pesar de su autonomía, no tienen un modo especial). Además de los modos del verbo, las lenguas usan de otros medios para distinguir las clases de oraciones (entonación, por ejemplo). También el orden de las palabras, que puede ser más o menos rígido.

La oración con sujeto y predicado (proposición) es una forma necesariamente oracional en el sentido estricto de la palabra: las proposiciones subordinadas carecen la independencia esencial a las verdaderas oraciones.

La oración no es, de un modo absoluto, una unidad del habla, pues la misma autonomía sintáctica es un hecho de lengua. Y el sistema lingüístico ofrece al hablante esquemas o formas oracionales. Es evidente que en el habla se reflejan los hechos de lengua.

Cuando hablamos del carácter independiente de la oración nos referimos al aspecto formal, sintáctico o gramatical del problema, puesto que desde un punto de vista lógico o psicológico, raramente se llega a una absoluta independencia. Y desde un punto de vista formal carecen de autonomía sintáctica, en mayor o menor grado, todas las proposiciones subordinadas.

La palabra tiene un valor virtual que se actualiza en la oración, sometida a las inflexiones de la entonación. Cualquier palabra o conjunto de las palabras pueden constituir una comunicación si la entonación actualiza los valores semiológicos. Es evidente que los tipos fundamentales de comunicación oracional se basan en determinados tipos de entonación.

КОСТЮК М. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СИМВОЛІЗАЦІЯ ТЕМИ МИСТЕЦТВА ТА ТВОРЧОСТІ В ПОЕЗІЇ ФРАНЦУЗЬКИХ СИМВОЛІСТІВ

Статтю присвячено мовному аналізу індивідуально-авторських символів та образів, що актуалізують тему мистецтва та творчості в поезії французьких символістів кінця XIX – першої половини XX ст. У статті досліджено лінгвостилістичні особливості символів та образів, які реалізують тему творчості та мистецтва в поетичних текстах символістів. Виявлені традиційні та індивідуально-авторські значення символів та образів.

Ключові слова: символ, образ, лексема, метафора, конотація, образність.

Статья посвящена языковому анализу индивидуально-авторских символов и образов, которые актуализируют тему искусства и творчества в поэзии французских символистов конца XIX – первой половины XX ст. В статье исследованы лингвостиллистические особенности символов и образов, которые реализуют тему творчества и искусства в поэтических текстах символистов. Выявлены традиционные и индивидуально-авторские значения символов и образов.

Ключевые слова: символ, образ, лексема, метафора, коннотация, образность.

This article focuses on the linguistic analysis of individual symbols and images that actualize the topic of art and creativity in the poetry of French symbolists of the end of the XIX – the first half of the XX century. The article explores lingvostylistic peculiarities of symbols and images that realize the topic of art and creativity in the poetic texts of symbolists. It outlines traditional and individual meanings of symbols and images in poems.

Key words: symbol, image, lexeme, metaphor, connotation, figurativeness.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю нової інтерпретації символу та образу як важливих елементів художнього тексту.

Метою статті є здійснення мовного аналізу індивідуально-авторських символів та образів, які актуалізують тему мистецтва та творчості в поезії французьких символістів кінця XIX – першої половини XX ст. **Об'єктом** дослідження в даній статті обрані вірші французьких символістів кінця XIX – першої половини XX ст. **Предмет** аналізу становлять лінгвостилістичні особливості символів та образів у поезії французьких символістів. Особливості реалізації теми мистецтва та творчості розглядаються на **матеріалі** 60 віршів французьких символістів (С. Малларме, Л. Тайад, Ж. Мореас, Р. де Гурмон, Г. Кан, С. де Гуайта, Сен-Поль Ру, Р. Гіль, Ф. Вьєле-Гріффен, Е. де Реньє).

Тема творчості та мистецтва проходить червоною ниткою у творчості символістів. Кожен поет намагався визначити місце мистецтва в житті людей, а також приділити особливе місце поезії. Тема творчості

реалізується через декілька груп символів: слова, що символізують поета; муза та натхнення; процес творення думки; твір зокрема.

Образ поета вербалізується передусім лексемою “poète”. Особливістю є те, що цей образ досить часто супроводжується епітетами, що підсилюють значення символу. Наприклад, образ поета супроводжується епітетом “élu”, що маніфестує “обраність” та вищість поета над іншими: *Je crois ouïr mon nom éclatant dans les los Chantés, en le Futur, aux poètes élus* (“Ode”, Moreas). Неодноразово образ поета супроводжує прикметник “grand”, що також вказує на вищість поетів: *Mais, lassés tôt ou tard de l'idylle au soleil, / Entre mes bras bistrés et chauds, les grands poètes / Reviennent savourer le plaisir sans pareil / Où se vident leurs os, où fermentent leurs têtes ; Car ils en ont assez, de l'idylle au soleil!* (“Muse noire”, Гуайта).

Наповненість цього символу досягається також через деякі лінгвістичні особливості. По-перше, ця поезія написана у стилі вільного вірша, що дозволяє нам провести паралель між самим твором та образом вільного поета. По-друге, поет уживає повтор фрази “*de l'idylle au soleil*”, яка є важливою, адже вона впливає на семантичне наповненість вірша та виявляє “вищість” поета, його наближеність до високого та ідеального. Крім того, відбувається гіперболізація образу поет, яка досягається через надмірне вживання епітетів та означень. Образ поета має значення безсмертного, такого, що залишається жити вічно, в той час, коли все помирає: *Que tout meurt hormis l'œuvre, poète, et qu'il t'importe de sculpter la Forme à mettre sur ta pourriture à la merci des vents futurs, si tu ne veux mourir totalement à la Nature* (“Aiguilles de cadran”, Сен-Поль Ру). У цьому прикладі важливою рисою є написання ключових понять, які протиставляються, з великої літери. Тобто, відбувається паралельне сприйняття “зміст – форма написання поезії”. Поет протиставляє твір, який буде жити вічно, та людину, яка належить природі та є смертною. Звучання також відіграє не останню роль. Виявилося, що домінує звук “ur”, що робить висловлювання мелодичним та романтичним. З точки зору синтаксичної побудови виявляємо певне нагромадження синтаксичних конструкцій, які, однак, логічно пов’язані між собою. Усі формальні засоби зображення символу підкреслюється вдало підбіраною лексикою та образністю. Тож, на основі уривка вірша, ми виявили контамінацію мовних засобів, які спрямовані на краще відображення та в свою чергу сприйняття символу поет.

Найчастіше, поета символізує “лебідь”, який у французькій мові має здебільшого позитивні конотації, в поезії символістів знаходимо ряд

прикладів з уживанням цього символу. Цей символ найчастіше реалізує Малларме, адже саме цей поет вигадав цей символ на позначення поета: *Un cygne d'autrefois se souvient que c'est lui / Magnifique mais qui sans espoir se délivre / Pour n'avoir pas chanté la région où vivre / Quand du stérile hiver a resplendi l'ennui* (“Sonnet”, Малларме). З точки зору звучання, цей вірш є досконалим. У ньому перегукуються різні милозвучні звуки та сполучення звуків. Домінування звуку “s” робить зображуване ще більш романтичним та незвичайним. Крім того, поет уживає різноманітні синтаксичні конструкції. Серед стилістичних особливостей домінує персоніфікація образу лебедя та його відчуттів.

Наведемо ще один приклад: *Fantôme qu'à ce lieu son pur éclat assigne, / Il s'immobilise au songe froid de mépris / Que vêt parmi l'exil inutile le Cygne* (“Sonnet”, Малларме). Поет пише слово “*Cygne*” з великої літери, чим привертає увагу читача до цього слова. Поет підбирає лексику, яка йде в дисонанс зі світлим образом лебедя. Прийом контрасту робить зображуване ще більш емоційним та викликає багато асоціацій.

Натхнення поета реалізується у творчості французьких символістів через образи музи (“la Muse”), генія (“le Génie”), ідеї (“l'Idée”), думки (“l'Opinion”) тощо [1:70]. Цікавим є нагадування про музу в контексті вірша, коли сама лексема є деталлю, що вписується у вірш: *Dire li on di plan tchi ping dire lang, souris, carillon; / Mooris Maeterlinck est le prince de Gand! / Dire li an di pion tchi pang dire ling, muse, carillon; le roi de Bruges, c'est Memling!* (“Sous le carillon de Bruges”, Сен-Поль Ру). Цей вірш є унікальним з погляду всіх мовних рівнів. По-перше, його структура є логічною, паралельною, адже перші фрази повторюються. Крім того, синтаксична побудова є прямим відголоском звучання вірша [2:23]. Поезія є набором слів, які неможливо “прочитати”, їх можна тільки “почути”. Ру використовує алюзії на відомого бельгійського символіста Моріса Метерлінка, називаючи його принцом. Слово “*muse*” є художньою деталлю, яка майже непомітно проходить у поетичному полотні. Однак, парадоксом є те, що муза вивищується над усім, і експліцитно присутня у кожному рядку поезії.

Незважаючи на певний стереотипізований вигляд музи, Гуаїта підносить до небес чорну музу, до якої неодноразово звертаються поети за заступництвом і коханням. Творчість, пристрасть та феєрія почуттів зливаються воедино: *Je suis la Muse noire, orgueilleuse et jalouse. / Les poètes, parfois, dans le rire banal / Qui tord les amoureux naïfs, – sur la pelouse, – /*

Fuient mon baiser sinistre, enivrant, infernal: / Je suis la Muse Noire, orgueilleuse et jalouse (“*Muse noire*”, Гуайта). Лейтмотив цього вірша неодноразово повторюється, тобто фраза “*la Muse Noire*”, а звук “*euse*” відображає ефект романтичного побачення, спокуси, перед якою неможливо встояти [3:232]. Вставні фрази переривають головне речення, чим привертають увагу реципієнта. Поет наділяє незвичайними епітетами образ закоханих поетів (“*les amoureux naïfs*”) та образ згубного поцілунку (“*mon baiser sinistre, enivrant, infernal*”).

Образ генія також присутній лише у поезії символіста Малларме. У творчості цього поета образ генія має амбівалентне значення. З одного боку, геній є основною передумовою мистецтва: *Je veux délaisser l'Art vorace d'un pays / Cruel, et, souriant aux reproches vieilliss / Que me font mes amis, le passé, le génie, / Et ma lampe qui sait pourtant mon agonie* (“*Las de l'amer repos*”, Малларме). Поет пише з великої літери найголовніше для нього поняття – “*Art*”. Інші важливі поняття поет перераховує як однорідні члени речення: “*mes amis, le passé, le génie*”. Із синтаксичної точки зору можна прослідкувати логічність та щирість викладу, адже вірш написаний від першої особи однини. В іншому вірші Малларме наголошує на тому, що геній є чистим та прекрасним: *Le splendide génie éternel n'a pas d'ombre* (“*Toast funèbre*”, Малларме). Образ генія перегукується тут з символом тіні, який може передавати як світлі, так і темні сторони буття [3:303].

З іншого боку, геній поета заважає йому нормально функціонувати на землі: *De l'éternel azur la sereine ironie / Accable, belle indolemment comme les fleurs, / Le poète impuissant qui maudit son génie / À travers un désert stérile de Douleurs* (“*L'azur*”, Малларме). Це складне поетичне речення є унікальним з точки зору побудови та звучання. Поет починає протиставляє два протилежні поняття: вічної блакиті та безплідної пустелі Смутку. Звучання вірша є ритмізованим, іноді завдяки гри слів (“*À travers un désert*”). Усі вербальні засоби підкреслюють цікаву ідею антитез Малларме [4:51–56].

Образ ідеї напряду пов'язаний з образом думки. Про це свідчать наступні рядки: *Mon idée est ce que j'ai lu dans sa pensée, / Certe, et je n'ai jamais rêvé d'autre Amérique / Que de baiser l'or roux de sa tête abaissée* (“*Dea*”, Гріфен). У вірші поет возвеличує поезію та пов'язує із цим всі свої досягнення. Інші поети також звертаються до згаданого образу. Наприклад, у вірші “*Prose*” Малларме зустрічаємо вживання лексеми “*Idée*” з великої літери, що передає значущість цього поняття: *Gloire du long désir, Idées / Tout en moi s'exaltait de voir / La famille des iridées / Surgir à ce nouveau devoir*

(“Prose”, Малларме). Крізь заплутаний синтаксис, (прийом, притаманний Малларме) вивищується важливий образ – образ блискучої Ідеї.

Слова, що означають певний твір, творіння поета “le Livre”, “le Poème”, “le Poésie”, “le Vers”, “les Œuvres”, “les Noms” часто мають символічне значення. Так, неодноразово поема зливається з природою, що вказує на створення метаобразу ТВОРЧИСТЬ – ПРИРОДА: *Donnez-moi le poème des fleuves graves, / Le regard placide des lacs oubliés, / Le rêve intraduit des heures suaves / Où nos regrets sont palliés; / Donnez-moi l'Océan, en la nuit, qu'on écoute* (“Parle-moi”, Гріффен). Побудова вірша у формі звертання (неодноразове повторення фрази “Donnez-moi”) та персоніфікація природних явищ і абстрактних сутностей сприяють тому, що читач відчуває живе спілкування.

У вірші-посвяті “*Don du poème*” сама лексема з’являється тільки у назві, однак увесь контекст вірша спрямований на піднесення образу поезії: *Je t'apporte l'enfant d'une nuit d'Idumée! / Noire, à l'aile saignante et pâle, déplumée, / Par le verre brûlé d'aromates et d'or, / Par les carreaux glacés, hélas! mornes encor, / L'aurore se jeta sur la lampe angélique. / Palmes! et quand elle a montré cette relique / À ce père essayant un sourire ennemi, / La solitude bleue et stérile a frémi. / O la berceuse, avec ta fille et l'innocence / De vos pieds froids, accueille une horrible naissance: / Et ta voix rappelant viole et clavecin, / Avec le doigt fané presseras-tu le sein / Par qui coule en blancheur sibylline la femme / Pour les lèvres que l'air du vierge azur affame?* (“Don du poème”, Малларме).

Наведений уривок з поезії свідчить про те, що поетичне полотно сприймається як єдина цілісна мелодія, наповнена різними кольорами (“Noire, à l'aile saignante et pâle”, “La solitude bleue” (“Don du poème”, Малларме), запахами (“le verre brûlé d'aromates et d'or” (“Don du poème”, Малларме) та звуками (“O la berceuse”, “du vierge azur affame” (“Don du poème”, Малларме). Незважаючи на велику кількість складних речень, можна прослідкувати відносну логічність викладу думки поетом. Однак, під дещо складними описами можна прослідкувати цікаву філософську ідею про те, що мистецтво та штучність мають одне коріння з єдиною відмінністю, що штучність завжди суперечить життю.

Образ книги символізується двома шляхами. Перш за все, образ “старої книги” у більшості поетів символізує священне письмо: *Est la Sainte pâle, étalant / Le livre vieux qui se déplie / Du Magnificat ruisselant / Jadis selon vêpre et complie; Du doigt que, sans le vieux santal / Ni le vieux livre, elle*

balance / Sur le plumage instrumental, / Musicienne du silence (“Sainte”, Малларме).

Образ книги актуалізується не тільки за допомогою лексики, а й за допомогою звучання вірша. Можна відзначити алітерацію зі звуком “d”, яка викликає асоціацію з легкою грою, з відчуттям спокійного торкання до клавіш музичного інструмента. У цих же рядках зустрічаємо рідкісну сполучуваність слів “*plumage instrumental*”. До того ж звучать алітерації на звук “s”, які сприймаються реципієнтом як дзюркотіння, що поступово стихає і перетворюється на тишу [2:23].

По-друге, книга символізує творчість взагалі: *Je n'ai voulu parmi la vie active et sainte / Que des heures que sa douceur livre à ma joie, / Où longuement je parle, où, pour qu'elle me croie, / Je suis naïf, comme un enfant simple et sans feinte / Aimant l'obscurité que son aile déploie* (“Dea”, Гріффен). Вірш написаний від першої особи однини, тому сприймається досить природно. Зворот “*sa douceur livre à ma joie*” свідчить про радість, яку приносить творчість у життя поета.

Образ поезії є цікавим та неоднозначним, оскільки часто поезія порівнюється з коханкою, від якої неможливо відірватися: *La Poésie impérieuse est mon amante / Très grave et docte aussi parfois, comme les dames / Du temps jadis, et douce et tendre dans ses blâmes; / Son pas altier traîne en lourds plis sa robe lente / Où luit l'éclat des Fleurs de Lys, comme des flammes* (“Dea”, Гріффен). Поет пише лексемою “Poésie” з великої літери, а також підбирає вдалий епітет “*impérieuse*”, що свідчить про важливість та піднесеність поезії.

Образ вірша, який актуалізується лексемою “Vers” має неоднозначне прочитання в поезії символістів. Поети присвячують свої вірші божествам: *Pour vous, mes vers, matins et soirs, / Dans la nef aux mornes voussours / Balanceront des encensoirs* (“Introit”, Тайад). Однак, іноді з'являються досить непередбачувані образи, що описують вірш як хиткі і гнилі зуби: *Qu'une tombe garde la gueule ouverte, dedans laquelle tôt ou tard il te faudra sombrer, parmi ces dents molles et mobiles nommées vers* (“Aiguilles de cadran”, Сен-Поль Ру). Такі негативні образи свідчать про відчай поета щодоплинності часу та забування банальних речей. Єдине, що може залишитися вічно, цей майстерний твір, який вербалізується лексемою “Oeuvre” та знаходить відображення у творчості багатьох поетів.

Образ твору має декілька значень. По-перше, зустрічається значення безсмертності: *Que tout meurt hormis l'œuvre, poète, et qu'il t'importe de*

sculpter la Forme à mettre sur ta pourriture à la merci des vents futurs, si tu ne veux mourir totalement à la Nature (“*Aiguilles de cadran*”, Сен-Поль Ру).

По-друге, спостерігається значення непередбачуваності: *...il puisse, pèlerin joli, retrouver du sourire aux choses de la route et, l'oeil frais, le front clair, la foi solide, aborder l'œuvre farouche qui l'espère en les antres sacrés de la Forêt féconde!* (“*Sous le carillon de Bruges*”, Сен-Поль Ру). На фоні мелодії лісу з'являється персоніфікований образ твору, який є важливим згадуванням.

Крім того, образ твору реалізується у значенні зародження нового: *Mais, d'abord, faisant œuvre de vie c'est-à-dire divine, commençons la fille ou le garçon dont le lointain sourire se devine entre nos caresses que le destin rend une, – et préparons ainsi notre immortalité commune!* (“*Chave-souris*”, Сен-Поль Ру). Образ твору поет характеризує означенням “*de vie*”, а потім пояснює його іншим епітетом “*divine*” [5:282]. Ці означення значно підносять значення твору у житті людини.

Ще одне значення, в якому реалізується образ твору є вічне протистояння: *Où s'effondrent les Noms, les Œuvres et les Actes: / Avalanche éternelle! Énormes cataractes!* (“*L'oubli*”, Гуайта). У вірші про забуття Гуайта наголошує на тому, що все в цьому житті є неоднозначним та змінним, всі речі перемішуються між собою, та не призводять ні до чого позитивного. Протистояння імен назв (“*les Noms*”), творів (“*les Œuvres*”) та дій (“*les Actes*”) є вічним, воно ілюструє намплинність життя.

Отже, символісти використовують багато образів та символів для реалізації важливої теми творчості у своїх поезіях. У таких віршах поети обирають багато цікавих та іноді важких для розуміння синтаксичних зворотів, цікавих слів, особливостей звучання та, звичайно, засобів образності. Подальші перспективи дослідження передбачають здійснення аналізу символів та образів у творчості французьких поетів інших часових рамок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Weber P. Histoire de l'art et des styles / Patrick Weber. – P. : Libro, 2005. – 96 p.
2. Fromilhague C. Les figures de style / Catherine Fromilhague. – P. : Nathan, 1995. – 128 p.
3. Biedermann H. Dictionary of symbolism / Hans Biedermann. – N.Y. : Penguin Group, 1992. – 465 p.
4. Fowlie W. Poem and symbol: a brief history of French symbolism / Wallace Fowlie. – Pennsylvania : State University Press, 1990. – 164 p.
5. Cuddon J. A. The Penguin Dictionary of literary terms and literary theory / J. A. Cuddon. – L. : Penguin Group, 1998. – 991 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. *La poésie symboliste* / J. Orizet. – P. : France loisirs, 1992. – 288 p.

КРАСНЕНКО О. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОГНІТИВНИЙ І КОМУНІКАТИВНО-ДИСКУРСИВНИЙ АСПЕКТИ ПЕРСУАЗИВНОСТІ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті йдеться про когнітивний і комунікативно-дискурсивний аспекти персуазивності, при цьому особлива увага звертається на власне переконання автора наукового повідомлення.

Ключові слова: персуазивність, когнітивний аспект, комунікативно-дискурсивний аспект.

В статье идет речь о когнитивном и коммуникативно-дискурсивном аспектах персуазивности, особое внимание обращается на личное убеждение автора научного сообщения.

Ключевые слова: персуазивность, когнитивный аспект, коммуникативно-дискурсивный аспект.

The article deals with the cognitive and communicative-discursive aspects of persuasion, paying special attention at the own conviction of author in the scientific works.

Key words: persuasion, cognitive aspect, communicative-discursive aspect.

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що значна увага у галузі комунікативної лінгвістики приділяється проблемам успішної комунікації. Важливу роль відіграє категорія персуазивності, яка передбачає вплив автора на адресата з метою його переконання у достовірності повідомлюваної інформації.

У даному дослідженні ми маємо на **меті** розглянути когнітивний та комунікативно-дискурсивний аспекти персуазивності на **матеріалі** сучасних французьких наукових і науково-публіцистичних текстів з міжнародних відносин.

Об'єктом дослідження є категорія персуазивності французького наукового дискурсу, а **предметом** – когнітивний і комунікативно-дискурсивний аспекти її вираження.

Наукова новизна. У сучасній лінгвістиці проблема персуазивності досліджувалася переважно на матеріалах суспільно-політичних (Чернявська В. Є., Логінова І. Ю., Калінін К. Є., Багана Ж.) та рекламних текстів (Гончарова Є. О., Голоднов А. В., Охріменко В. І.). Однак ця проблема ще не ставала предметом спеціального дослідження у наукових, науково-публіцистичних текстах з міжнародних відносин ні у вітчизняній, ні і у зарубіжній лінгвістиці. Варто відзначити, що метою наукового тексту є передавати знання, об'єктивну інформацію про природу, суспільство, людину. Саме тому важливу роль відіграє власна переконаність мовця у достовірності, істинності повідомлення.

У французькому тлумачному словнику le Grand Robert **персуазивність** (lat. – persuade; від persuasum, складається з per + suadere “conseiller”, радити) визначається як:

- 1) процес переконування (action, fait de persuader), а також
- 2) власне переконання автора (le fait d’être persuadé, état de celui qui est persuadé). У цьому випадку персуазивність (persuasion) ототожнюється з assurance, conviction, croyance і навіть confiance [1:534], що виступають основними концептами категорії персуазивності.

Варто зауважити, що саме завдяки власному переконанню автора і відбувається процес переконування. При дослідженні персуазивності можна говорити про когнітивний аспект її вираження, який реалізується завдяки знанням і власному переконанню автора, а також про комунікативно-дискурсивний аспект, який включає ментальний стан автора, процес переконування. Схематично це можна представити так:

Комунікативно-дискурсивний рівень:

4. Процес переконування
3. Ментальний стан автора

Когнітивний рівень:

2. Власне переконання автора
1. Знання (епістема) автора

З когнітивного погляду персуазивність розглядається як знання мовця про подію, ситуацію, факт. Як відомо, **знання** є центральним поняттям епістемології, науки, яка досліджує природу знань, розрізняє їх за істинністю і раціональністю. На глибоке переконання Жана Піаже, знання не є результатом простої реєстрації спостережень. Процес пізнання неможливий без структурації, яка здійснюється завдяки активності суб’єкта. Не існує також апріорних або природжених когнітивних структур: спадкоємним є лише функціонування інтелекту, який породжує структури тільки через організацію послідовних дій, здійснюваних над об’єктами. Отже, епістемологія, або теорія пізнання, відповідно до даних психогенезу може базуватися лише на “конструктивізмі”, тобто на тривалому опрацюванні нових операцій та структур [2:90].

Дамміт показав, що семантика істини у простих предикативних описових реченнях може абстрагуватися від обставин, за яких слухач у змозі **пізнавати**, коли виконуються умови істини стверджувального речення. Спираючись на прагматичне розрізнення “істини” (truth) і “твердження” (assertibility) – істини речення і права висувати ним

твердження, Дамміт замінює знання умов істини **непрямим знанням**, тобто мова йде про безпосереднє знання. Той, хто слухає, мусить знати вид підстав, завдяки яким мовець міг би виправдати свою претензію на те, що певні умови істини виконані. Після доповнення пропозиційальної істини через нормативну правильність і суб'єктивну правдивість Ю. Габермас узагальнив пояснення Дамміта таким чином: це мовленнєвий акт, коли знаємо ті підстави, які міг би навести мовець, аби переконати слухача / читача, що він за даних обставин має підстави претендувати на значущість свого висловлювання. Домаганням значущості мовець звертається до потенціалу підстав, які є в його розпорядженні. Підстави інтерпретують умови значущості і, отже, належать як такі до умов, що роблять висловлювання прийнятним. Умови прийнятності засвідчують холистичний характер природної мови: кожна окрема мовленнєва дія завдяки логіко-семантичним зв'язкам пов'язується з багатьма іншими, потенційними мовленнєвими актами, які можуть переймати прагматичну роль підстав. Тому знання мови переплітається зі знанням про те, яким воно постає фактично у світі, який відкривається за допомогою мовлення. “Мабуть, знання про світ пов'язано з довгим ланцюгом засад як знання, що виражається у мові. Головне, що не можна відокремити ці знання одне від одного: зрозуміти висловлювання означає знати, як його можна застосувати, щоб порозумітися з кимось про щось” [3:302–304].

З когнітивної точки зору, процес спілкування розглядається як “сукупність процедур над моделями світу (у широкому розумінні) учасників ситуації спілкування, завдяки яким відбувається передача (інтеграція) знань від одного учасника іншому. При цьому відбувається зміна структур знань не лише у адресата мовленнєвого акту, але й у самого мовця – у його моделі світу з'являється знання про те, що певна інформація (знання) передана адресату ... , тобто відбувається процес онтологізації знання. Цей процес можна охарактеризувати двома шляхами: 1) верифікованістю (вплив істинності-хиби онтологізованої інформації); 2) доступністю, яка характеризується кількісним показником ресурсів (час, енергія тощо), які потрібні для підготовки знання до використання у процесі функціонування системи” [4:11–12]. Модель світу – це певним чином організовані знання про світ, властиві когнітивній системі або її моделі. З одного боку, модель світу включає загальні знання про світ, тобто “об'єктивні”, а з іншого, у моделі світу є знання другого типу, котрі умовно можна назвати “суб'єктивними”. О. С. Іссерс характеризує їх як

“цінності і їх ієрархії, семантичні конструкти як “норма”, “каузування” тощо, які узагальнюють досвід індивіда і соціуму” [5:41–42].

У епістемічній логіці виділяють два напрями: **логіку знання** і **логіку переконання**. Вихідними поняттям логіки знання є “доведено” чи “істинно”, а у логіці переконання вихідним є термін “переконаний” (“вірить”) [6].

Система логіки, де вихідним є термін “доведено”, має такі закони:

- а) “Якщо висловлювання доведено, то воно істинне”;
- б) “Логічний наслідок доведеного є також доведеним”;
- в) “Якщо дещо доведено, то доведено, що воно доведено”;
- г) “Логічне протиріччя не доводиться” (доведення хибного висловлювання не існує).

Продемонструємо на прикладі одного із законів: “*Officiellement, la libre circulation est le principe constitutif de cet “espace sans frontières intérieures” posé comme objectif à réaliser avant le 31 décembre 1992 par l’article 13 de l’Acte unique européen de 1986. En pratique, ce sont les libertés économiques qui vont être privilégiées dans un souci d’amélioration des performances économiques et de soutien de la croissance: libre circulation des marchandises, libre prestation des services et libération des mouvements de capitaux ...*” [12:35].

Якщо за вихідний термін взяти поняття “істини”, то матимо логіку істини, де законами є такі положення:

- а) “Якщо висловлювання істинне, то невірно, що його заперечення також істинне”;
- б) “Кон’юнкція істинна, якщо і тільки якщо обидва кон’юнкти істинні”.

На базі знання формується **власне переконання**, яке автор має намір повідомити у науковій роботі. У логічному словнику **переконаність** – це тверда віра в істинність своїх поглядів, непохитна впевненість у чомусь, яка ґрунтується на усвідомленні і глибокому розумінні закономірностей об’єктивної дійсності і тієї ролі, яку відіграє людина у колективі та суспільстві [7:622].

До законів логіки переконання відносять такі положення:

- а) “S вірить, що перше і друге, якщо і тільки якщо він вірить, що перше і вірить, що друге”;
- б) “Не можна одночасно вірити і сумніватися, бути переконаним і заперечувати; сумніватися і заперечувати”;

в) “*S* або переконаний у чомусь, або сумнівається в цьому, або відкидає це”.

г) “Неможливо бути переконаним одночасно в чомусь і в протилежному йому”: La sécurité de notre pays implique une claire identification des besoins et la “mobilisation” de certains moyens militaires sur le territoire au profit de mission de sécurité des sites sensibles ou d’assistance aux populations en cas de péril [13:746].

У сучасній лінгвістиці **персуазивність** – це модусно-кваліфікативна категорія, за допомогою якої мовець на базі власного переконання / непереконання кваліфікує достовірність повідомлювальної інформації (Т. В. Шмельова, О. М. Копитов, Л. А. Шаміна, В. Д. Шинкарук). Модусну модель персуазивності у науковому дискурсі з міжнародних відносин можна представити так: персуазивність = інформативність (диктум, епістема, виражається імпліцитно) + аргументативність (модус, виражається експліцитно).

На рівні речення власне переконання / непереконання автора виражається диктумними засобами, які включають наукову лексику, терміни, концепти, і модусними, до яких відносяться такі лексико-синтаксичні засоби:

- конструкція, побудована по типу модус-диктум; у французькій науковій мові модальними операторами такого типу є неозначено-особові (on sait que ...) або безособові конструкції (il est certain ...);
- модальні дієслова та їх еквіваленти: devoir, pouvoir, il se peut que тощо;
- дієслова зі значенням сумніву (douter, contester, connaître mal та інші);
- двоскладові конструкції типу je pense / suppose / sais bien / suis certain (sûr, convaincu, persuadé);
- вставні слова для передачі різних ступенів достовірності повідомлюваного (certainement, bien sûr, probablement тощо);
- сполучники soit ... soit, soit que ... soit que, soit que ... ou que тощо.

Як відзначає П. Шародо, персуазивність як **ментальний стан** (état mental) пов’язана з дискурсом. Обидва терміни потребують обміркування, передусім з боку засобів, дискурсу [8:430].

Ментальний стан автора відіграє особливу роль при створенні наукового повідомлення. Мовець може володіти різними знаннями, але при написанні наукової статті, монографії він зосереджується на поставлених цілях і відбирає ті знання, ту інформацію, яка відповідає досягненню конкретних завдань. Власна думка як факт комунікації є

ментальним станом мовця, що виражається відповідними мовними засобами, зокрема дієсловами розумової діяльності: *penser, considérer, prendre en considération, tirer une conclusion, affirmer*; вставними модальними словами, або ж маркується контекстом, тоді як модус знання не потребує додаткової експлікації, бо сфера знань належить суб'єкту.

Звичайно, персуазивність не може визначатися як просто ментальний стан, “une adhésion de l'esprit”. Наступним важливим завершальним етапом є акт, при якому особливу роль відіграє пафос [8:430]. Варто зауважити, що у сучасній лінгвістиці персуазивність досліджували передусім як **акт, процес переконування**. Зокрема, для В.Є. Чернявської, персуазивність (персуазія) – це вплив автора усного або письмового повідомлення на адресата з метою його переконати у чомусь, закликати робити або не робити певні дії. Персуазивним називають будь-який мовленнєвий акт, націлений на те, щоб викликати певне ставлення/дії реципієнта. У процесі мовленнєвого акту можна простежити дві комунікативно-прагматичні інтенції: 1) вплинути на свідомість адресата, його думки, оцінки; 2) спонукати його до виконання певних дій, так або інакше змінити його поведінку [9:25–26]. А. В. Голоднов називає мовленнєвий макроакт персуазивної комунікації персуазивом, який визначає як “прототипічний взірець, сукупність правил здійснення мовленнєвої дії, за яким конвенційно закріплена персуазивна іллокутивна сила спонукання реципієнта до здійснення / відмови від виконання певної посткомунікативної дії в інтересах адресанта” [10:5].

Персуазивність є переконливістю тексту, яка пов'язана з використанням спеціальних засобів посилення аргументації, зокрема, риторичних та стилістичних прийомів, софізмів (логічні хитрощі, які підсилюють думку мовця) і деяких текстових категорій (імпліцитність, зв'язність, модальність та інші). З таким розумінням персуазивності пов'язане поняття **персуазивної комунікації**, розроблене Х. Перельманом. На його думку, у випадку наукового переконання ми маємо справу з аналітичними міркуваннями, взятими з істинних посилянь, у випадку персуазивної комунікації – з діалектичними, які взяті з посилянь, що є правдоподібними, але необов'язково істинними. Діалектичні міркування мають на меті переконати аудиторію у необхідності погодитися з тим або іншим рішенням, розділити ту або іншу точку зору [11].

Персуазивну комунікацію дефініціюють як: 1) історично створену та закріплену в суспільній практиці особливу *форму ментально-мовленнєвої*

взаємодії комунікантів, яка реалізує спробу впливу адресанта на ментальну сферу реципієнта за допомогою комунікативних стратегій і тактик з метою змінити його поведінку (спонукати до здійснення / відмови певних дій) [10]; або 2) *повідомлення чи сукупність повідомлень*, метою яких є формування, утвердження або зміна поглядів реципієнта.

Отже, на когнітивному рівні спостерігається безперечний зв'язок між ступенем достовірності повідомлюваного та системою знань, як і ставлення до опосередкованих знань (власне епістемічністю). У кожному випадку вони виступають як скорельовані ознаки, що акцентують певні характеристики в тій самій площині – отримання повноти, доказовості, істинності знання, ступеня впевненості у повідомлюваному мовця. На комунікативно-дискурсивному рівні персуазивність як ментальний стан автора наукового дискурсу і процес переконування реалізується за допомогою стратегій і тактик, які сприяють впливу на реципієнта з метою його переконати, закликати робити або не робити певні дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Le Grand Robert de la langue française*. – P. : Nouvelle édition de Paul Robert, 2001. – Т. 5. – 534 р.
2. *Пиаже Ж.* Психогенез знань и его эпистемологическое значение / Ж. Пиаже // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 90–101.
3. *Габермас Ю.* Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ / Ю. Габермас // Комунікативна практична філософія. – К. : Лібра, 1999. – С. 287–324.
4. *Баранов А. Н.* Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход) : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык”; 10.02.19 “Теория языкознания” / А. Н. Баранов ; Ин-т языка АН СССР. – М., 1990. – 48 с.
5. *Иссерс О. С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : ЛКИ, 2008. – 288 с.
6. *Конверський А. Є.* Логіка (традиційна та сучасна) / А. Є. Конверський. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 535 с.
7. *Кондаков Н. И.* Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – М. : Наука, 1975. – 717 с.
8. *Charaudeau P.* Dictionnaire d'analyse du discours / [sous la direction de P. Charaudeau et D. Maingueneau] / P. Charaudeau. – P. : Edition du Seuil, 2002. – 662 р.
9. *Чернявская В. Е.* Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия / В. Е. Чернявская. – М. : Флинта ; Наука, 2006. – 136 с.
10. *Голоднов А. В.* Лингвопрагматические особенности персуазивной коммуникации (на примере современной немецкоязычной рекламы) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / А. В. Голоднов ; Российск. гос. пед. ун-т имени А. И. Герцена. – СПб., 2003. – 23 с.
11. *Шелестюк Е. В.* Текстовые категории аргументативности, суггестивности и императивности как отражение способов речевого воздействия [Електронний ресурс] / Е. В. Шелестюк // Вестник Челябинск. гос. ун-та. – Серия : “Филология. Искусствоведение”. – № 30 (131), Вып. 26. – С. 170–175. – Режим доступа : <http://www.shelestiuk.narod.ru>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. *Courty G.* La construction européenne / G. Courty, G. Devin. – P. : La Découverte, 2005. – 122 р.
13. *Politique étrangère* / [directeur Thierry de Montbrial]. – P. : Ifri/Armand Colin, 2007. – № 4. – P. 706–949.

КРЕМЗИКОВА С. Ю.

Донецький національний університет

СИТУАЦІЯ ЯК ОДИНИЦЯ ДИНАМІЧНОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ДІЙСНОСТІ ТА ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ У ДИСКУРСІ

У статті мова йде про ситуацію, як мовно-когнітивну одиницю, яка знаходить своє місце, з одного боку, серед традиційних понять, таких як висловлення за допомогою лексичного, словотвірного, граматичного значень, а з іншого боку – у ряду когнітивних структур, таких як фрейм, сценарій, які відбивають концептуальні зв'язки з дійсністю.

Ключові слова: ситуація, фрейм, учасник ситуації, мовна картина світу.

В статье идет речь о ситуации как лингво-когнитивной единице, которая, с одной стороны, находит свое воплощение в рамках высказывания с помощью таких традиционных понятий как лексическое, словообразовательное, грамматическое значение, а с другой стороны, соседствует с такими когнитивными структурами как фрейм, сценарий, отражая концептуальные связи с действительностью.

Ключевые слова: ситуация, фрейм, участник ситуации, языковая картина мира

The article gives the foundation of the functional model of speech activity situation as a cognitive and lingual unit, which finds its place, on the one hand, among traditional notions, such as lexical, derivational, grammatical expression. And on the other hand, it is in the line of such cognitive structures as frame, scenario, prototype which are being actively developed in different directions of modern linguistics.

Key words: activity-based situation, frame, situation participants,

Поняття “ситуації” як одиниці опису мовної картини дійсності по-різному тлумачиться у роботах з філософії мови, логіки, лінгвістики. Проблема взаємодії висловлення та ситуації торкається загальних принципів концептуалізації дійсності та питань онтології – предметної царини, яка відбивається у мові, конструється (концептуалізується) мовою, а також, за участю мови, її носіями [1:26; 2:255]. Мовна модель онтологічного об'єкта задається безліччю мовних виразів. Вивченню “ситуації” як лінгвістичного феномена, тобто як сигніфікативного значення простого дієслівного речення, були присвячені дослідження лінгвістів різних шкіл та напрямів, зокрема роботи представників Ленінградської школи, які за основу своєї концепції взяли вербоцентричну модель Л. Теньєра. Згідно з цією концепцією дієслово у функції предиката потенційно містить усі складові компоненти висловлення, які реалізуються через актуалізацію дієслівної валентності. Подальший внесок у теорію було зроблено тезою про відносну автономність двох рівнів моделі речення: формального та семантичного, представлених низкою елементів, зв'язаних певним типом відношень – внутрішньорівневими та міжрівневими [3:27; 4;

5:91]. З позицій функціональної граматики, виділяються сигніфікативні ситуації двох типів: “загальна” (тобто така, що збігається з семантичною структурою речення) і “категоріальна”, яка відбиває певний аспект функціонально-семантичного поля типової змістовної структури (висловлення) [6]. Будь-яке висловлення об’єднує загальну та категоріальну ситуації або кілька категоріальних ситуацій (наприклад, аспектуально-таксисну, модальну, імперативну та ін.), які утворюють комплексну ситуацію.

Функціональний підхід до вивчення мовних одиниць ускладнюється розумінням речення як одиниці мови і висловлення як одиниці мовлення, денотатом якої є конкретна ситуація. Розмежування речення/висловлення є, на думку більшості вчених, досить умовним. Більш обґрунтованим здається, запропоноване К. Ажежем, розуміння висловлення як одиниці, організація якої відбиває три типи відношень: 1) відношення “висловлення – система мови”, що реалізується через синтаксичні функції та морфологічні показники й осмислюється як морфосинтаксичний тип відношення; 2) відношення між висловленням та тим, про що йде мова, тобто між смыслом форм, їх значеннями та референтами (світом реальних речей), кваліфікується як семантико-референційний тип; 3) висловлення розглядається відносно того, хто його вимовляє, відносно того, кому воно адресоване: мовець вибирає певну стратегію представлення, встановлюючи ієрархію між тим, що він висловлює і тим, про що йдеться; відношення “мовець–адресат” становить мовленнєво-ієрархічний тип відношення [7:30–32].

Властивість людини пізнавати об’єкти реального світу базується на загальному знанні особливостей фізичних об’єктів. У лінгвістичних працях зазначається, що семантична структура висловлення співвідноситься з численністю конкретних ситуацій. Однак денотатами синтаксичних утворень є не самі по собі конкретні ситуації, а узагальнені, типові. Системотвірними компонентами ситуації як динамічного денотативного об’єкта є учасники/елементи та пропозиції/відношення. Семантична структура висловлення як комунікативної одиниці зумовлюється семантичною єдністю його актантів: агенсом (тим, хто діє), його дією (станом), об’єктом дії, місцем дії, умовами, настановою. Так, Ван Дейк розглядає ситуації як схеми, моделі, що відбивають знання, переконання, погляди, досвід носіїв мови, які лежать в основі породження та розуміння тексту. Моделі ситуацій мають структурний характер і є багаторівневими

категоріальними. Він визначає такі категоріальні елементи ситуації, як Умови, Обставини, Учасники, Події, Дії [8:185]. У більшості дефініцій ситуації виділяються її основні категоріальні елементи: 1) учасники ситуації; 2) подія, дія, процес, факт; 3) час; 4) простір та місце; 5) оцінка.

У розвідках останніх років звертається увага не тільки на співвідношення смисл–форма, а й на встановлення відношення концептуальної структури до денотата, висловлення до ситуації як фрагмента дійсності. Доки висловлення не включене до будь-якої ситуації, воно щодо дискурсу має тільки пропозиціональну функцію; щоб перетворити таку функцію у пропозицію, необхідно піднести її до нового рівня – рівня ситуації [9:460]. З іншого боку, доки ситуація не концептуалізована в будь-якому висловленні, вона не існує, оскільки реальна дійсність та модель ситуації не становлять одне й те саме – це не одне й те саме.

Ситуація, яка вербалізується через висловлення, може представляти дію, подію, процес чи стан. Структура висловлення визначається функціями або відношеннями між його елементами. Основним відношенням, що становить його первинне синтаксичне ядро, є відношення між предикатом та непередикатними аргументами. При аналізі висловлення встановлюється зв'язок між предикатом та не-предикатом, що не обов'язково відповідає відношенню дієслово / іменник, оскільки йдеться про функції, а не про частини мови (хоча з усіх частин мови найбільш чітко виділяються дієслова та іменники, які характеризуються як специфічними для них, так і спільними граматичними категоріями). Так, ім'я, що виступає у функції предиката, може поводити себе як дієслово та виявляти однакові з ним комбінаторні властивості. Вчені відзначають нерівномірність відношення дієслово / ім'я у трьох планах: морфологічному, синтаксичному (на рівні синтагми) та синтаксичному (на рівні фрази). Якщо на морфологічному рівні розбіжності між іменем та дієсловом досягають свого максимуму, то на фразовому рівні вони майже нівелюються.

Відомо, що семантико-синтаксичну структуру речення зумовлено валентністю предиката, його належністю до того чи іншого класу. Взаємозв'язок та взаємозумовленість валентності дієслівного предиката та синтаксичної структури речення пояснюється структурою об'єктивної дійсності. Існують різні типи класифікації предикатів, до більшості з них входять предикати дії, предикати процесу, предикати стану, діяльності, заняття. Головний клас предикатів становлять дії, які характеризуються

найповнішим набором граматичних категорій, а також багатоактантністю, широкою сполучуваністю, великим словотвірним потенціалом та розгалуженою полісемією. Основною опозицією у класифікації дієслів є опозиція дій та станів, або акціональних та стативних дієслів. Оскільки дія імплікує мету, то для неї характерні обставини, які не притаманні стану.

Реальна предметна ситуація може інтерпретуватися в акті мовленнєвої діяльності. У будь-якому дискурсі відбувається пряма чи непряма репрезентація структури реальної предметної (референтної) ситуації: проводиться ідентифікація об'єктів та відношень, притаманних цій ситуації, приписуванням певних ознак. Такий акт референції робить ситуацію об'єктом дискурсивної дії. Одиницею, яка слугує виміром знання щодо такої дії в когнітивному та лінгвістичному релевантних процесах, виступає пропозиція. Пропозиція розуміється як поняття про клас ситуацій у вигляді узагальненої схеми відношень між предикатом та аргументами поза конкретною їх віднесеністю до будь-якого місця або часу. Вона передуює формуванню предикативності, для якої просторово-часова віднесеність є обов'язковою [10:209]. Вважається, що когнітивний образ предметно-референтної ситуації спирається на знання про предмет, які впливають із попереднього досвіду та вірогідності прогнозування. Такий образ може бути представлений у вигляді моделі – певної базової структури репрезентації знань про предметно-референтну ситуацію.

Референція є невід'ємною частиною мовленнєвого акту. Продукування структурних парафраз (альтернативних засобів мовного відображення реальної ситуації) уможлиблює реалізацію у мовленні морфо-семантичного конструктора смислу, який відсилає до реальної дійсності (референційної діяльності), концептуалізуючи її [11:17]. Під референтним зв'язком чи референтною функцією розуміється те, про що веде мову суб'єкт дискурсу. Референтна функція підтримується реченням / висловленням, яке вважається першою і найпростішою одиницею дискурсу та призначене повідомити щось істинне чи щось справжнє [12:307; 13:67]. Референт вважається корелятом висловлення, який займає зовнішню позицію щодо висловлення. Вчені відзначають, що за допомогою референції компенсується така властивість мови, як відокремлення знаків від речей. Питання про значення та референції можна розглядати стосовно мовленнєвих ситуацій, коли мовець співвідносить мовні вирази з об'єктами позамовної дійсності. Відомо, що одній і тій самій ситуації відповідають різні концептуальні структури. Стосовно цих

структур можуть вживатися різні висловлення, які відбивають різні концептуалізації одного і того самого фрагмента дійсності. І якщо визначення мотиваційних відношень між концептом і денотатом вважається неможливим, то опис співвідношення між різними концептуалізаціями ситуації – лінгвістично осмислене завдання. Питання про значення та референції можна розглядати стосовно мовців, які хочуть сказати щось про щось, і які співвідносять мовний вираз з об'єктами позамовної дійсності. Висловлюється думка, що в більшості випадків різниця між концептуалізаціями однієї ситуації визначається за двома параметрами: оцінкою та фокусом уваги [14:188]. Такі параметри уможливають виявлення концептів, що характеризують феномен людини: ментальний, емоційний, соціальний, комунікативний.

Згідно з теоретичними засадами, що дозволяють тлумачити слово чи речення як мовний знак з його настановою на референт, його істинність / неістинність, у сучасних наукових розвідках приділяється певна увага дослідженню пропозитивної природи найменувань, їхньої референційної варіативності в тексті. Формування предикативності висловлення пов'язане з побудовою внутрішньої модальної рамки, яка відбиває реальність або ірреальність (тобто намір, можливість, бажання) і тлумачиться як предикативна модальність, що є обов'язковою категорією будь-якого висловлення. Поєднання реальності / ірреальності з часовими характеристиками процесу для вираження об'єктивної модальності уможливорює представлення пропозиції як актуальної або віртуальної та дозволяє висловленню виконувати своє комунікативне призначення.

Досліджуючи феномен референції щодо лексичних одиниць мови, вчені зазначають, що окрім імені та об'єкта (референта імені) існує ще один елемент – смисл імені (значення, або дескриптивний зміст чи поняття), через який ім'я співвідноситься зі своїм референтом. Смисл визначає "спосіб представлення" об'єкта в семантиці імені. Розмежування значення та смислу дозволяє розглядати імена як засоби визначення одного й того ж референта в різних семантичних, можливих епістемічних світах. Референт може бути одним і тим самим у різних мовних виразів, але його представлення в різних аспектах передає інформацію про те, що той самий об'єкт володіє різними ознаками. У цьому плані відзначимо особливість поетичного (літературного) дискурсу: він водночас відсилає і до референта, що існує, і до того, що існувати не може. Перша його функція – визначати все те, що існує, що має чітку референцію до речей, об'єктів зовнішнього

світу тощо. Друга – подавати те, що логіка визнає як таке, що не існує, референція до “можливих світів”. Приміром, у різних ситуаціях старофранцузького епічного дискурсу тлумачення французькими лицарями релігії іновірців, яких називають *païens* ‘язичники’, поєднує елементи різних вірувань: мусульманської релігії, язичницького пантеїзму, античної міфології. У “Пісні про Роланда” *païens* ‘безбожники’ – супротивники християн. Так, Марсілій “*Mahumet sert e Apollin recleimet*”[15:8], ‘служить Магомету та закликає до Аполлона’ а емір звертається в молитвах до Аполлона, Тервагана та Магомета “*Li amiralz recleimet Apolin E Tervagan e Mahumet altresì: “Mi Damnedeu, jo vos ai mult servit! Tutes tes ymagenes ferai d'or fin.” [Rol. 3490–3494]* ‘Емір закликає до Аполлона, Тервагана та Магомета ...’. Представлення *païens* як сарацинів в одних контекстах епічного дискурсу, як турків – в інших контекстах, свідчить про специфічність релігійних уявлень людини доби Середньовіччя, коли будь-який іновірець розглядався як безбожник та прирівнювався до язичника. Референція окремих виразів чи слів може бути детермінованою тільки через актуалізацію їх смислу у контексту їх використання, тобто у співвіднесенні зі структурою ситуації. Так, лексема *escu* ‘щит’ на відміну від конкретного (основного) значення “предмет, елемент обладунку, призначений для захисту”, що реалізується у батальних ситуаціях епічного, куртуазного, історичного дискурсів старофранцузького періоду, в агіографічному дискурсі актуалізує потенційну сему абстрактного значення “захист, протекція” і співвідноситься через смисл імені з референтом – абстрактним поняттям – “захист віри, релігії; її протекція; її авангард” та утворює метафору. Наприклад: “*Mustiers e cimetiries li deust estre escuz*” [16:2535]. ‘Монастирі та кладовища повинні бути її щитом’.

Валоризація поняття комунікативної ситуації як основи мовної діяльності привела до включення до лінгвістичного аналізу чинників, які традиційно вважалися немовними. Як зазначає Е. Бенвеніст: “Сам факт використання й присвоєння мови відповідає необхідності мовця встановити через мовленнєве повідомлення певне співвідношення, референцію з реальним світом, а в партнера створює можливість встановити тотожні референції – у такому прагматичному узгодженні, яке робить із кожного мовця співрозмовника” [17:314]. Висловлюється думка, що істинна суть відношення смислу та референції виявляється у представленні мовленнєвого акту як дії, яку виконує мовець, якщо встановлення референції певної одиниці з даним смислом тлумачити як дію, що

відбувається в акті її виголошення [18:15, 56–57]. При такому представленні ситуації особа визначається подвійною ідентифікацією: як об'єкт референції і як суб'єкт висловлення; як об'єктивна особа і як суб'єкт, що рефлектує, оскільки акт мовлення рефлексивно вказує на свого автора.

Відповідно до засад сучасної теорії висловлення та дискурсивних актів рефлексія над фактом висловлення в сенсі його змісту являє собою невід'ємну частину референції до реалій повсякденного життя в ситуації співбесіди. Перехід від ситуації, яка спостерігається в дійсності, до суб'єктно-предикатної структури судження відбувається поступово. Спочатку на етапі сприйняття відбувається отримання інформації та концептуалізація ситуації, потім її мовне визначення. Різні типи мовного визначення – імена, пропозиції, пропозитивні номіналізації – розглядаються на стику логіки, епістемології, філософії та лінгвістики, що уможливорює їх онтологічне осмислення, яке враховує, окрім мовних значень, моделі онтології (моделі освоєння та пізнання людиною світу).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Переверзев К. А.* Высказывание и ситуация: об онтологическом аспекте философии языка / К. А. Переверзев // Вопросы языкознания. – 1998. – № 5. – С. 24–52.
2. *Переверзев К. А.* Пространства, ситуации, события, миры: к проблеме лингвистической онтологии / К. А. Переверзев // Логический анализ языка. Языки пространств. – М., 2000. – С. 255–267.
3. *Холодович А. А.* Залог. Определение. Исчисление / А. А. Холодович // Категория залога. – Л.: Наука, 1970. – С. 2–26.
4. *Храковский В. С.* Типология конструкций с предикатными актантами / В. С. Храковский. – Л.: Наука, 1985. – 231 с.
5. *Храковский В. С.* Концепция диатез и залогов (исходные гипотезы – испытание временем) / В. С. Храковский // Категории глагола и структура предложения. – СПб, 2001. – С. 91–93.
6. *Бондарко А. В.* Теория значения в системе функциональной грамматики: На материале русского языка / Бондарко Александр Владимирович. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 736 с.
7. *Hagège C.* La structure des langues / Claude Hagège. – [6-me éd.]. – P.: PUF, 2001. – 127 p.
8. *Дейк ван Т. А.* Язык. Познание. Коммуникация / Торн ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 310 с.
9. *Барт Р.* Лингвистика дискурса / Ролан Барт; [пер. с франц.] / Система моды: ст. по семиотике культуры. – М., 2003. – С. 456–462.
10. *Алефиренко Н. Ф.* Современные проблемы науки о языке / Алефиренко Николай Федорович. – М.: Наука, 2005. – 416 с.
11. *Charaudeau P.* Langage et discours / P. Charaudeau. – P.: Hachette, 1983. – 175 p.
12. *Рікер П.* Сам як інший / Поль Рікер; [пер. з франц. В. Андрушко, О. Сирцова]. – [2-е вид.]. – К.: Дух і Літера, 2002. – 458 с.
13. *Eco U.* Sémiotique et philosophie du langage. Traduit de l'italien / U. Eco. – P.: PUF, 2001. – 285 p.
14. *Падучева Е. В.* Динамические модели в семантике лексики / Елена Викторовна Падучева. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 607 с.
15. *Rol.* La Chanson de Roland / [éditée par G. Moignet]. – [2-e éd. revue et corrigée]. – P.: Bordas, 1971.
16. *Thomas St.* Guernes de Pont-Sainte-Maxence / [la vie de Saint Thomas Becket; editee par Emmanuel Walberg]. – P.: Librairie Honoré Champion, 1964.
17. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист; [пер. с франц.]. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
18. *Сёрл Дж. Р.* Философия языка / Дж. Р. Сёрл. – М.: Эдиториал, 2004. – 208 с.

КУЛИК Н. Д.

Київський національний лінгвістичний університет

ФІКСАЦІЯ НІМЕЦЬКИХ АДВЕРБІАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У РЕЄСТРОВІЙ ЧАСТИНІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ СТАТТІ

Статтю присвячено аналізу подачі німецьких адвербіальних фразеологізмів у реєстровій частині лексикографічної статті. Тлумачні словники фіксують у зазначеній частині адвербіальні фразеологізми трьох структурних типів з образною метафоричною та метонімічною основами, синтагматичні та парадигматичні відношення досліджуваних мовних одиниць. Сформульовано рекомендації щодо репрезентації німецьких адвербіальних фразеологізмів у реєстровій частині лексикографічної статті.

Ключові слова: лексикографічна стаття, реєстрова частина, компоненти адвербіального фразеологізму, супроводжуючі дієслова, морфологічні та лексичні варіанти.

Статья посвящена анализу подачи немецких адвербиальных фразеологизмов в словнике лексикографической статьи. Толковые словари фиксируют в словнике адвербиальные фразеологизмы трех структурных типов с образной метафорической и метонимической основами, синтагматические и парадигматические отношения исследуемых языковых единиц. Сформулированы рекомендации по репрезентации немецких адвербиальных фразеологизмов в словнике лексикографической статьи.

Ключевые слова: лексикографическая статья, словник, компоненты адвербиального фразеологизма, сопроводительные глаголы, морфологические и лексические варианты.

The article is dedicated to the analysis of the German adverbial phraseologisms in the lexicographic articles' lemma. The explanatory dictionaries record in the lemma the adverbial phraseologisms of three structural types with metaphorical and metonymical frames, syntagmatic and paradigmatic relations of units under research. The recommendations for representation of the German adverbial phraseologisms in the lexicographic articles' lemma have been formulated.

Key words: lexicographic article, lemma, components of the adverbial phraseologism, provided verbs, morphologic and lexical variants.

Постановка загальної проблеми. Вихідним для розвідки є широке розуміння обсягу фразеології, згідно з яким до ФО належать всі стійкі сполучення слів з ускладненим значенням [1; 2; 3; 4; 5]. Родовим найменуванням на означення мовної одиниці, що є першоелементом фразеології, визнаємо терміни “фразеологічна одиниця” і “фразеологізм”, які вживаємо як рівнозначні [6; 7]. Видовими позначеннями є: для ядра – “ідіома” [8; 9], для периферії – “фразеологічне словосполучення” [5], для перехідної зони – “фразеологізоване утворення” [3].

Враховуючи, що досліджувані мовні одиниці можуть бути за своєю структурою словосполученням, а за семантикою – словом, здатним функціонувати як певна частина мови [10; 11], визначаємо такі структурні межі адвербіальних фразеологічних одиниць (далі – АФО): нижня межа –

двокомпонентне утворення: *mit Feuereifer* “завзято, з вогником”; верхня межа – складне речення: *wenn Ostern und Pfingsten auf einen Tag fallen* (ugs.) “тоді, як рак свисне”. Таким чином, під німецькими АФО розуміємо стійкі словесні комплекси різних структурних і семантичних типів, які виконують синтаксичну функцію обставини.

Лексикографічна розробка фразеологізмів визнається найскладнішою проблемою у тлумачному словнику [10:20]. Отже, **актуальність** дослідження зумовлена спрямованістю наукових праць у галузі фразеології на поглиблене вивчення семантики й удосконалення лексикографічних тлумачень фразеологізмів. Лексикографічна стаття складається із реєстрової частини, словникової дефініції, позначки, ілюстративної частини, етимологічного коментаря.

Метою пропонованої розвідки є розкриття особливостей подачі досліджуваних фразеологізмів у реєстровій частині лексикографічної статті. Окреслена мета передбачає вирішення таких **завдань**: виявлення структурних типів, особливостей номінації, синтагматичних і парадигматичних відношень німецьких АФО.

Об’єктом дослідження є 792 німецькі адвербіальні фразеологічні одиниці. **Предметом** дослідження є особливості фіксації АФО у реєстровій частині лексикографічної статті. **Матеріалом** аналізу слугували тлумачні словники німецької мови.

Керуючись положенням про ядро, периферію й перехідну зону фразеологічного фонду сучасної німецької мови [12; 13] формуємо корпус адвербіальних фразеологічних одиниць. Водночас поділяємо думку про умовність та рухомість меж фразеології [3]. Отже, до німецьких адвербіальних фразеологізмів відносимо: 1) ідіоми, яким властива повна семантична монолітність компонентів: *durch die Bank* “без розбору” (досл. “через лавку”); 2) фразеологічні словосполучення, компоненти яких зберігають семантичну розчленованість: *wie der Dieb in der Nacht* “крадькома” (досл. “як злодій уночі”); 3) фразеологізовані утворення, одна частина яких переосмислена, а інша виступає у прямому значенні: *null und nichtig* “недійсний” (досл. “непридатний і недійсний”); *über Gebühr* “занадто, не по заслuzі” (досл. “понад тариф”); *in aller Eile* “похапцем” (досл. “з усією квапливістю”).

Комплексний підхід до вивчення досліджуваних мовних одиниць дозволив виокремити німецькі АФО з чітко фіксованими структурними особливостями: фразеологізми з обставинним значенням (ФОЗ);

адвербіальні компаративні фразеологічні одиниці (АКФО); парні сполучення слів (ПСС).

ФОЗ (73 %) вказують на обставини дії: *auf Schusters Rappen* “пішки”; передають ступінь якості або дії: *bis aufs Tüpfelchen* “як в аптеці”; спосіб дії: *mit einem Ruck* “в одну мить”; час дії: *auf die Dauer* “довго”; місце дії: *auf Weg und Steg* “усюди”; причину та мету дії: *durch des Schicksals Fügung* “за велінням долі”. До зазначеної групи відносимо й запозичені ФО, які вживаються в німецькій мові в іншомовній формі: *ad calendas graecas* “ніколи”; *in extremis* “при смерті”; *ex cathedra* “особливо авторитетно й беззаперечно”.

АКФО (19 %) виступають інтенсифікаторами дії або якості: *wie Kraut und Rüben* “як попало”; *wie ein Maikäfer* “церемонно”.

ПСС (8 %) виявляють лексико-граматичне значення, притаманне певній частині мови: *Schritt für Schritt* “крок за кроком”; *Hand in Hand* “пліч-о-пліч”; вказують на відтінки часу: *Stunde um Stunde* “година за годиною”; місця: *von Ort zu Ort* “з місця на місце”; звукового супроводження дії: *mit Heulen und Zähneklappern* “з плачем і скреготом зубовним”; послідовності дії: *mit Rat und Tat* “словом і ділом”.

Структурні типи німецьких адвербіальних фразеологізмів характеризуються кількісно- та якісно-обставинною семантикою. В реченні досліджувані мовні одиниці виступають в синтаксичних функціях обставини образу дії, обставини часу, місця або постпозитивного означення та займають місце, на якому зазвичай стоїть прислівник і яке залежить від синтаксичної ролі ФО в простому, складнопідрядному чи складносурядному реченні.

У реєстровій частині лексикографічної статті представлені АФО з образною метафоричною та метонімічною основами. При **метафоричному** (71 %) переосмисленні відбувається перенесення найменування з одного денотата на інший на основі їх подібності: *Hals über Kopf* “стрімголов, прожогом” (досл. “шия через голову”); *bis in Fingerspitzen* “наскрізь” (досл. “до кінчиків пальців”); *wie aus einem Bilderbuch* “надзвичайно гарно” (досл. “як у ілюстрованій книжці”). **Метонімічне** (29 %) перенесення відображає причиново-наслідкові зв'язки між предметами і явищами навколишнього світу: *nach Adam Riese* “за точними підрахунками” (досл. “за Адамом Різе”); *unter Ausschluss der Öffentlichkeit* “за зачиненими дверима” (досл. “за винятком публіки”). Адвербіальний характер семантики досліджуваних ФО зумовлює їх номінативну сутність, а саме здатність

представляти ознаку ознаки.

Вивчення лексикографічних розробок досліджуваних фразеологізмів дає підстави стверджувати, що додаткової інформації потребують німецькі АФО з компонентом-антропонімом, кольоропозначувальним, етимологічно маркованим компонентом та компонентом-архаїзмом [14:156]. Вживання перелічених компонентів у складі фразеологічних зворотів пояснюється незалежністю загального значення цих зворотів від значень компонентів у сучасній німецькій мові. В них яскраво відбивається ментальність і національна самобутність народу. Узагальнене значення, якого набуває в процесі свого історичного розвитку фразеологізм – духовна скарбниця, джерело специфічної для кожної мови культорологічної інформації – абстрагується від конкретних значень складових елементів.

Отже, мовознавчі науки акцентують культурну, історичну, соціальну, національну співвіднесеність мовних явищ з нормами національної культури. Лексикографічну статтю доцільно доповнювати етимологічним коментарем, якщо в складі АФО є антропонім, архаїзм, кольоропозначувальний чи етимологічно маркований компонент. Тлумачення таких даних суттєве для іноземця, який не має необхідних фонових знань. “Глибинне знайомство з семантикою чужої мови передбачає ... оволодіння мовною картиною світу саме цієї національної мови як системою бачення її світу” [15:41].

Тлумачні й фразеологічні словники німецької мови відбивають такі прояви системності АФО як синтагматичні та парадигматичні зв'язки. Відображення *синтагматичних* відношень фразеологізму важливе для чіткого розмежування адвербіальних ФО від інших типів стійких словосполучень, що позначається на виборі форми тлумачення, наприклад: *mit Rat und Tat* “*tatkräftig*”; *j-m mit Rat und Tat zur Seite stehen* “*j-m helfen, so gut man kann*” / “*beistehen, helfen, an die Hand gehen*”. Обмежена сполучуваність спричиняє викривлення дефініції фразеологізму, напр.: *aus Leibeskräften* у словнику “*Moderne deutsche Idiomatik*” має дефініцію *aus vollem Halse, laut (rufen, schreien, lachen, singen)*. Правильним тлумаченням АФО *aus Leibeskräften* буде “*mit aller Kraft*”: *aus Leibeskräften laufen, rennen, sich bemühen, schreien usw.*, що відображають словники “*Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*” і “*Deutsches Universalwörterbuch*”.

Фразеологізми з чітко фіксованими структурними особливостями мають широкий діапазон сполучуваності: *aufs Geratewohl gehen, versuchen, verdächtigen; aufs ein Haar übereinstimmen, gleichen; auf die Dauer ertragen,*

gehen, sein, genügen. Дієслова, з якими вживаються АФО, зберігають своє лексичне значення, вони лише супроводжують фразеологізм і не є його компонентами. Супроводжуючі дієслова повинні фіксуватися не в реєстровій, а в ілюстративній частині словникової статті.

У плані лексикографічного опрацювання німецьких адвербіальних фразеологічних одиниць актуальною є їх варіативність. Основними критеріями визначення варіантів є незмінність фразеологічного значення при зміні лексичного складу ФО; виключення впливу зміни граматичних форм наявних лексем на загальну граматичну характеристику ФО та її функцію; однаковість стилістичної характеристики та близькість образності [16:32; 17:141]. Отже, варіанти рівнозначні у семантичному та стилістичному планах і взаємозамінні.

Аналіз лексикографічних статей 792 АФО дозволив виявити **морфологічне** та **лексичне варіювання** досліджуваних мовних одиниць.

Морфологічне варіювання (3,29 %) компонентів АФО залежить від лексико-граматичної характеристики фразеологізма та ступеня його семантичної спаяності. Облігаторному варіюванню у складі АФО піддається:

- форма відмінка: *von Haus[e] aus* [18:671; 19:315; 20: 536], *mit Haut und Haar[en]* [18:674; 19:317; 20:539];
- вживання прийменника: *mit / im Karacho* [19:372; 20:628], *kreuz und quer / in die Kreuz und [in die] Quere* [18:898; 19:417; 21:356; 20:689], *mit / unter Hochdruck* [18:724; 19:344; 21:615];
- вживання артикля: *im / in einem Hui* [18:740; 19:353; 21:619], *in / die Hülle und Fülle* [18:740; 19:354; 20:588; 21:619].

При факультативному варіюванні редукуються певні компоненти АФО:

- іменники: *wie Graf Koks [von der Gasanstalt]* [18:626; 19:273];
- прийменники: *nicht [um] ein Haar; [um] kein Haar* [18:646];
- прикметники: *aus [lauter] Jux und Tollerei* [18:796; 19:367];
- прислівники: *auf Jahr und Tag (genau)* [19:364];
- частки, сполучники: *[wie] aus einem Guss* [18:644; 19:281], *[auch] nur ein Jota* [18:791; 19:366].

Лексичне варіювання (0,50 %) у сфері АФО є наслідком співіснування у складі одного фразеологізму різних традиційно усталених лексем. Лексичне варіювання відображає специфіку ускладненого мовного знака, де при збереженні його тотожності може бути проведена заміна окремого

компонента. До лексичного варіювання належать видозміни в межах тієї самої синтаксичної конструкції, які не вносять смислових відтінків у зміст фразеологізма. Варіації зазнають семантично близькі компоненти: *bis auf den letzten Heller / auf Heller und Pfennig* [18:685], *am heimischen / häuslichen Herd* [18:692; 19:323], *schweren / blutenden Herzens* [19:330], *kurz und gut / kurz und klein* [18:915; 19:425], *aus allen / sämtlichen Knopflöchern* [18:854; 19:394].

Вивчення лексикографічної репрезентації німецьких АФО підтверджує, що існує варіативність (0,38 %), яка поєднує лексичне та морфологічне варіювання: *bis auf den I-Punkt / bis auf das I-Tüpfelchen* [19:362] / *bis aufs Tüpfelchen auf dem i* [21:21]; *offenen Mundes / mit offenem Munde* [22:681].

Таким чином, результати розгляду узуальних системних відносин адвербіальних фразеологічних одиниць німецької мови на прикладі варіативності свідчать про динамічний стан досліджуваного фразеологічного знака.

Реєстрова частина лексикографічної статті тлумачних словників німецької мови фіксує адвербіальні фразеологізми з образною метафоричною та метонімічною основами. Компонентний склад німецьких адвербіальних фразеологізмів, попри незначне варіювання, тяжіє до стабільності своєї форми. Незначне варіювання компонентного складу на прикладі німецьких АФО підтверджує положення [3:128] про еволюційний розвиток фразеологічних одиниць, про діалектичну взаємодію мовних і позамовних чинників та синхронічного й діяхронічного. Процесам перебудови протистоять процеси резистентності, спрямовані на закріплення та збереження мовних засобів, які перешкоджають появі нових змін

Вивчення фіксації німецьких адвербіальних фразеологізмів у реєстровій частині лексикографічної статті на матеріалі одномовних тлумачних словників дозволяє сформулювати рекомендації щодо репрезентації досліджуваних мовних одиниць у словнику. У реєстровій частині лексикографічної статті слід фіксувати морфологічні і лексичні варіанти адвербіального фразеологізму. Супроводжуючі дієслова повинні фіксуватися не в реєстровій, а в ілюстративній частині словникової статті. Лексикографічну статтю доцільно доповнювати етимологічним коментарем, якщо у складі адвербіального фразеологізму є антропонім, архаїзм, кольоропозначувальний чи етимологічно маркований компонент.

Перспективи дослідження. Предметом окремої розвідки вбачається вивчення лексикографічної розробки адвербіальних фразеологічних одиниць німецької мови в електронних словниках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / Александр Владимирович Кунин. – [2-е изд., перераб.]. – М. : Высш. шк. ; Дубна : Феникс, 1996. – 381 с.
2. Назарян А. Г. История развития французской фразеологии / Арманд Грантович Назарян. – М. : Высш. шк., 1981. – 189 с.
3. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.
4. Burger H. Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen / Harald Burger. – Berlin : Erich Schmidt, 2003. – 224 S.
5. Stepanowa M. D. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache / M. D. Stepanowa, I. I. Černyševa. – М. : Vyssaja skola, 1986. – 248 S.
6. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / Микола Федорович Алефіренко. – Харків : Вища шк., 1987. – 135 с.
7. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Лариса Григорівна Скрипник. – К. : Наук. думка, 1973. – 280 с.
8. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии / Дмитрий Олегович Добровольский // Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С. 37–48.
9. Огуй О. Модифікована класифікація одиниць фразеологічного рівня та особливості їх перекладу з німецької / Олександр Огуй // Науковий вісник Чернівецьк. ун-ту : [зб. наук. праць]. – Чернівці : Рута, 2004. – Вип. 206–207 : Германська філологія. – С. 267–286.
10. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 155 с.
11. Пташник С. Б. Структурно-семантичні особливості фразеологічних модифікацій та їхні функції у німецькому газетному тексті : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Стефанія Богданівна Пташник. – Львів, 2002. – 219 с.
12. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1997. – 250 S.
13. Gläser R. Phraseologie der englischen Sprache / Rosemarie Gläser. – [2. Aufl.] – Leipzig : Enzyklopädie, 1990. – 201 S.
14. Кулик Н. Д. Семантика німецьких адвербіальних фразеологізмів у лексикографічному висвітленні: денотативний та конотативний аспекти : дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Кулик Надія Дмитрівна. – К., 2007. – 197 с.
15. Денисенко С. Проблеми взаємодії мови і культури в сучасній лінгвістичній науці / Софія Денисенко // Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методика викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі : зб. наук. праць / за ред. В. Т. Сулима, С. Н. Денисенко]. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – Ч. 1 : Лінгвостилістика. Лексична семантика. Фразеологія. – С. 40–41.
16. Городецкая И. Л. К описанию в словаре функциональных особенностей фразеологических единиц / Инна Леонидовна Городецкая // Современная русская лексикография 1977. – Л. : Наука, 1979. – С. 26–48.
17. Ищенко Н. Г. Семантическое варьирование в лексике и фразеологии современного немецкого языка / Н. Г. Ищенко, О. П. Пророченко // Коммуникативно-прагматические функции языковых единиц : межвуз. сб. – Куйбышев, 1990. – С. 140–148.

ДОВІДНИКИ

18. Deutsches Universalwörterbuch / [unter Leitung von G. Drosdowski]. – Mannheim ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2004. – 1816 S.
19. Der Duden : in 12 Bd. Das Standardwerk zur deutschen Sprache / [hrsg. und bearb. von G. Drosdowski u. W. Scholze-Stubenrecht]. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1992. – Bd. 11. : Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. – 864 S.
20. Kempcke G. Handwörterbuch der deutschen Gegenwartssprache : in 2 Bd. / G. Kempcke. – Berlin : Akademie-Verlag, 1984. – 1399 S.
21. Friederich W. Moderne Deutsche Idiomatik. Systematisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen / W. Friederich. – München : Max Hueber Verlag, 1995. – 565 S.
22. Langenscheidts Großwörterbuch. Deutsch als Fremdsprache / [hrsg. D. Götz, G. Haensch, H. Wellmann]. – Berlin ; München ; Wien ; Zürich ; New York : Langenscheidt, 1998. – 1217 S.

КУЛІШ Т. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОРУШЕННЯ КОГЕРЕНТНОСТІ ДИСКУРСУ АКЦЕНТУЙОВАНИХ МОВНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ (на англомовному матеріалі)

На матеріалі психотерапевтичних інтерв'ю з шизофренічними пацієнтами описані дискурсивні особливості, що характеризують порушення зв'язності та цілісності у дискурсі акцентуйованих особистостей. За допомогою фонетичного, лексичного та стилістичного аналізу засобів когезії було встановлено комунікативні умови їх вживання, а також обґрунтовано причини порушень когерентності в усному діалогічному мовленні акцентуйованих особистостей.

Ключові слова: дискурс, акцентуйовані особистості, патопсихолінгвістика, шизоїдна особистість, когезія, когеренція, глосоманія .

На материале психотерапевтических интервью с шизофреническими пациентами описаны дискурсивные особенности, характеризующие нарушения связности и целостности в дискурсе акцентуированных личностей. С помощью фонетического, лексического и стилистического анализа средств когезии были определены коммуникативные условия их употребления, а также обоснованы причины нарушения когерентности в усной диалогической речи акцентуированных личностей.

Ключевые слова: дискурс, акцентуированные личности, патопсихолингвистика, шизоидная личность, когезия, когеренция, глоссомания.

Based on the material of psychotherapeutic interviews with schizophrenic patients, the discursive characteristics of the disruption of cohesion and coherence in the discourse of accentuated personalities are described. Phonetic, lexical and stylistic analysis of cohesive ties helped to define communicative conditions of their functioning as well as theorize possible reasons for the disruption of coherence in the oral dialogical discourse of accentuated personalities.

Key words: discourse, accentuated personalities, pathopsycholinguistics, schizoid personality, cohesion, coherence, glossomania.

Мовлення акцентуйованих особистостей шизоїдного типу характеризується низкою особливостей. Ще Е. Блейлер, автор терміну “шизофренія” та один з перших дослідників мовлення шизофренічних пацієнтів, відзначав про притаманну їхньому дискурсу “втрату цільової спрямованості” (“loss of goal directedness”, Bleuler, 1950). Наразі дослідники розрізняють низку параметрів дискурсу акцентуйованих особистостей, переважна більшість із яких пов'язана із втратою цілісності та зв'язності мовлення ([1], [2]). Серед психо- та нейролінгвістів панує думка, що саме некогерентність дискурсу є основною мовною характеристикою шизоїдних особистостей ([3], [4], [5]), що й обумовлює **актуальність** даного лінгвістичного дослідження.

Метою даної розвідки є дослідження особливостей зв'язності та цілісності дискурсу акцентуйованих шизоїдних особистостей на локальному та глобальному текстових рівнях. За допомогою аналізу фонетичних, лексичних, синтаксичних та стилістичних засобів досягнення локально-структурної текстової єдності (засобів когезії) встановимо їх прагматичну роль у дискурсі, а також проаналізуємо комунікативні умови вживання та можливі причини порушень когеренції у дискурсі акцентуйованих особистостей.

Предметом нашого дослідження є дискурс акцентуйованих особистостей шизоїдного типу, зокрема засоби когезії та когеренції у їх дискурсі, які становлять **об'єкт** дослідження.

Матеріалом дослідження є вибірка з дванадцяти англомовних психотерапевтичних інтерв'ю з шизофренічними пацієнтами за період з 1979 по 2006 роки обсягом 250 друкованих сторінок.

Наукова новизна полягає у тлумаченні предмету дослідження з позиції психолінгвістики, висвітлюючи не лише лінгвістичні аспекти дослідження когерентності дискурсу, але і пояснюючи різноманітні мовні феномени акцентуйованих особистостей крізь призму (пато)психології.

У лінгвістичній науці термін “дискурс” позначає динамічний аспект розуміння тексту, а саме процеси, пов'язані з його породженням, сприйняттям та розумінням [6]. Дискурс у сучасних дослідженнях — це і мовлення, “занурене в життя” (комунікативна ситуація), і рух інформаційного потоку між учасниками комунікації [7]. Низка дослідників ототожнюють дискурс із індивідуальним мовленням особистості, де мовець є носієм неповторної концептуальної та мовної картин світу (А. Л. Керученко, Д. М. Колесник, В. В. Красних). Як багатовимірне явище мовленнєвої діяльності, дискурс поєднує лексикон, тезаурус та прагматикон індивіда (Ю. М. Караулов). Згідно інтеракційній моделі комунікації [8], розгортання дискурсу обумовлене стратегіями, планами, сценаріями, когнітивними схемами, що перебувають у свідомості інтерактантів, причому кожний новий хід змушує їх коректувати свої плани й стратегії. За Г. П. Грайсом, мовці у дискурсі орієнтуються на певні комунікативні принципи та максими. Для *патопсихолінгвістики*, що вивчає патологічні відхилення мовленнєвих процесів в умовах розладу особистості, релевантність цих комунікативних моделей відносна. Дискурс акцентуйованої особистості організований за правилами, зумовленими викривленою картиною світу, що існує у свідомості акцентуйованої

особистості, та часто зумовлює “гру не за правилами” під час творення дискурсу.

Акцентуйовані особистості ([9], [10]) – це особистості з акцентуаціями характеру, а саме з певними виразними (підсиленими) психічними властивостями чи рисами характеру [11], які можуть слугувати преморбідним тлом для виникнення різних психічних розладів.

Цілісність та зв'язність є однією з визначальних рис дискурсу, адже незв'язний текст не може бути адекватно декодований адресатом. *Когеренція*, як глобальна змістовна зв'язність дискурсу, що забезпечує єдність тексту як цілого, охоплює не тільки формально-граматичні аспекти зв'язку висловлювань, але й семантичні та прагматичні (включно з тематичними й функціональними) аспекти зв'язності дискурсу на локальному та глобальному текстовому рівнях [7]. Когерентність проявляється у взаємодії стратегій у діалозі, у яким усі комунікативні ходи учасників відповідають їхнім загальним, глобальним цілям. У когерентному дискурсі кожне висловлювання стосується загального плану комунікації, тому когеренція обумовлює зрозумілість тексту і його смислову цілісність.

Когеренція досягається, як правило, засобами когезії. Засоби когезії класифікують на лексичні, логічні, граматичні та стилістичні (Єфименко, 1997). До *лексичної когезії* належать: повтор (анафоричний, епіфоричний, контактний та лейтмотивний), гіперо-гіпонімія, антонімічні та синонімічні відношення та слова одного лексико-граматичного поля. До засобів *логічної когезії* належить просторова логічна когезія, часова логічна когезія та метонімія. *Граматична когезія* представлена кореферентністю (особова, вказівна, компаративна, кореферентність за допомогою слів з числовим значенням), субституцією, номінальним еліпсисом, вербальним еліпсисом, пропуском пропозиційної групи, парцеляцією. До *стилістичної когезії* належить метафора, персоніфікація, порівняння та паралелізм.

Серед вісімнадцяти мовних характеристик акцентуйованої особистості шизоїдного типу, розроблених Н. Андреасен [1] (Thought, Language, and Communication (TLC) scale), більшість складають мовні параметри, які описують порушення на рівні дискурсу та стосуються некогерентності мовлення, що, у свою чергу, свідчить про брак цілісності та смислової єдності або неефективне планування дискурсу. До таких мовних особливостей належать: незакінченість думки через відволікання, нерелевантність висловлювань (tangentiality), втрата мети висловлювання,

поступова втрата мети комунікації (derailment), описові або непрямі висловлювання (circumstantiality), нелогічність мовлення, некогерентні висловлювання (так званий симптом “мовного салату” – “word salad”), неологізація, звукові асоціації (clanging), персеверації або мовні автоматизми.

Організація дискурсу шизофренічних пацієнтів може відбуватись за фонетичним чи семантичним принципом [4:209], що у патологічних випадках репрезентує відповідно *формальну* або *семантичну глосоманію*. *Формальна глосоманія* полягає у креативному використанні мовних засобів, що ґрунтується на фонетичному аспекті мовлення, передусім омонімії та римуванні, часто безвідносно до змістового наповнення мовлення та когерентності висловлювань. У дискурсі акцентуйованих особистостей формальна глосоманія представлена алітерацією, асонансом, грою слів, омонімією, звуковими асоціаціями (*clanging*), лексичними новотворами (неологізмами) та персевераціями (повторами). Проілюструємо прикладами:

1) **Омонімія:**

This is a holy smoke. It's a holy one. It goes in one hole and out the other and that makes it holy [12:209].

У цьому прикладі, використовуючи омоніми – прикметник *holy* та іменник *hole*, пацієнт керувався фонетичним звучанням, при цьому семантичне наповнення висловлювання сумнівне. Використовуючи у кожному реченні слова, однакові за звучанням (стилістичний засіб повтору), пацієнт демонструє емоційність дискурсу.

2) **Алітерація, неологізми**

I was immensely involuntarily amused at my own bumptious presumptuousness and generally delicious maliciousness.

Даний приклад ілюструє численні алітеровані фрази, що зустрічаються передусім у суфіксах *-ly*, *-ious*, *-ness*. Крім того, пацієнт демонструє створення неологізму (*presumptuousness*), керуючись ритмом та звучанням однорідних додатків у реченні (*bumptious presumptuousness*, *delicious maliciousness*).

3) **Гра слів**

Contentment? Well uh contentment, well the word contentment, having a book perhaps, perhaps you have a chapter of reading, but when you come to the word 'men' you wonder if you should be content with men in your life and then

you get to the letter ‘T’ and you wonder if you should be content having tea by yourself or be content with having it with a group or so forth.

Цей приклад ілюструє, як пацієнт, пояснюючи значення слова “contentment”, розподіляє його на частини “content”, “men” та “t”, перші дві з яких є самостійними словами, та обіграє їх у дискурсі (*content with men*). Літеру “t” пацієнт порівнює з омофоном “tea” (*content having tea*).

4) Персеверації, неологізми

Now to eat if one cannot other one can - and if we cant the girseau Q.C. Washpots prize-bloom capacities – turning out – replaced by the head patterns my own capacities – I was not very kind to them Q.C. Washpots under-patterned against – bred to pattern. Animal sequestration capacities and animal sequestered capacities under leash – and animal secretions. Q.C. Washpots capacities leash back to her – in the train from Llanfairfechan army barracks wish us goodbye in Llandudno station and turned in several Q.C. Washpot capacities ...[3:186]

У цьому патологічному дискурсі спостерігається тенденція до постійного повторювання певних висловів, при цьому демонструючи їх різноманітну лексичну сполучуваність. Так, персеверація “*Q.C. Washpots*” вживається пацієнтом як атрибутивно (*Q.C. Washpots prize-bloom capacities; Q.C. Washpots capacities leash back*), так і в ролі субстантивованого підмета (*Q.C. Washpots under-patterned against*). Пацієнт вживає неологізми, які важко декодувати адресату (*girseau; to under-pattern; prize-bloom*).

Наведені приклади ілюструють, що провідним стилістичним засобом у дискурсі акцентуйованих особистостей є повтор, який представлений персевераціями, алітерацією, асонансом, омонімією та звуковими асоціаціями.

На відміну від формальної глосоманії, де керівним принципом організації дискурсу є фонетичний, у випадку *семантичної глосоманії* пацієнт вживає слова, що належать до одного семантичного поля, але при цьому дискурс не вирізняється топікальною єдністю. Наприклад:

My mother’s name was Bill (pause) and coo – St. Valentine’s Day is the official startin’ of the breedin’ season of the birds. All buzzards can coo.

I like to see it pronounced buzzards rightly. They work hard. So do parakeets.

Різкою видається зміна теми висловлювання після того, як пацієнт згадує ім’я своєї матері (*Bill*). Цікаво, що в англійській мові “*Bill*” є

омографом зі словом, що означає “дзьоб”, що, вірогідно, і послугувало поштовхом до зміни теми висловлювання на орнітологічну. З цього прикладу стає зрозуміло, що вживання у кожному реченні слів з семантичного поля орнітології (*coo, breedin' season, birds, buzzards, parakeets*) не сприяє когерентності дискурсу, якщо керівним принципом його організації не є спільна тема, що об'єднує речення у смислове ціле.

Наступний приклад ілюструє втрату контекстуального фрейму висловлювання, що характеризує “інтрузивне мислення” шизофренічного пацієнта [4:228]. Мовець відволікається від поставленого запитання, його увагу привертають сторонні речі, які “втручаються” у його дискурс, не даючи змоги закінчити попередню думку.

Interviewer: Tell me some of your thoughts about school.

Patient: I hate school. You wanna know why? I threw a spitball and she made me swallow it. I like your outfit. I like your sweater, can I borrow it?

Брак когерентності у цьому дискурсі обумовлений втратою лінгвістичного контексту, передбаченого поставленим запитанням, через відволікання, що призвело до нерелевантних висловлювань та, як результат, втрати мети висловлювання. Крім того, у дискурсі присутня невизначена особова референтність (*she made me swallow it*), адже без попередньої згадки про цю особу адресату незрозуміло, про кого йде мова. У цілому, невизначеність референції є характерною для дискурсу акцентуйованих особистостей, у нашій вибірці вона становить найчастотніший випадок порушення когерентності. Наприклад:

1) *He stabbed the dude and I kicked him. I thought he punched him. I thought he was on the ground just acting like he was hurt.*

2) *We had to go to court and other bad things.*

У першому випадку мовець не роз'яснює, хто з двох згаданих референтів мається на увазі (*he* та *the dude*), використовуючи особовий займенник *he* для позначення їх обох (*I thought he punched him*). Другий приклад демонструє невизначену референцію завдяки використанню іменника “пустого” значення “*things*”.

Когерентності дискурсу не сприяє також і “телеграфічний стиль” мовлення (*telegraphic speech*) [12], що зустрічається в акцентуйованих особистостях, і полягає у використанні простих непоширених переважно номінативних речень, яким часто бракує граматичних конекторів та дискурсивних маркерів. Наприклад [12:412]:

I have distemper just like cats do, 'cause that's what we all are. Felines. (Pause). Siamese cat balls. They stand out. I had a cat, a manx, still around somewhere. You'll know him when you see him. His name is GI Joe. He's black and white. I had a little goldfish too like a clown. (Pause). Happy Halloween Down ...

Цей приклад ілюструє пропущення дієслова-зв'язки *to be* у реченні “*I had a cat, a manx, (he is) still around somewhere*”. Ось кілька інших прикладів, що демонструють неграматичні речення, завдяки яким дискурс втрачає когерентність.

1) *They had keeping a babysitter that studied but a Siamese cat that had ringworm.*

2) *I was socializing with friends. Girlfriends and friends the same as male.*

У першому випадку неправильно вжита граматична форма дієслова (*had keeping*), порушена логіка висловлювання (*They had keeping a babysitter that studied but a Siamese that had ringworm*) та синтаксична структура речення. Синтаксис у другому прикладі також неграматичний (*Girlfriends and friends the same as male*.)

Для дискурсу акцентуйованих особистостей характерним є прояв так званого “мовного егоцентризму” (*self-reference*) [13:88], завдяки якому їх мовлення надміру персоналізоване та твориться крізь призму власної суб'єктивної думки та інтересів. На думку дослідників, егоцентричність дискурсу виникає завдяки ураженій “моделі психічного” (*Theory of Mind*) у шизофренічних особистостей (Brune, 2005), що полягає у нездатності сприймати іншого суб'єкта як носія переконань (намірів, переживань тощо), які відрізняються від власних, та нездатності усвідомити, що власний психічний стан не тотожний психічному стану іншої особи.

Interviewer: Tell me something about your family.

Patient: My sister is uh, she has been ah urn-urn a very wild teenager I believe as I-as I know her to be as when she was growing up urn as when she has a lot of boyfriends and ah a lot of boyfriends of hers I knew. . . Ah, urn and urn she as she's married to a of course my brother-in-law urn whose urn who I get along with very well ... I haven't really expressed the feelings enough to-to my family of how I really feel about them since I got-since I've arrived-returned from Israel, but I do feel urn, but-but I-I feel one of my problems-I'm gonna say a problem anyway, urn is that I haven't accepted myself for not expressing my feelings so well toward my family like I-I rejected that part of myself ... [4:228].

Протягом розповіді про свою родину пацієнт демонструє власну оцінку фактів біографії членів родини (*as I know her to be; a lot of boyfriends of hers I knew; who I get along with very well*). Поступово мета комунікації втрачається (*derailment*), і пацієнт починає розповідати про свої переживання (*I'm gonna say a problem; I haven't accepted myself for not expressing my feelings; I rejected that part of myself*).

Таким чином, за допомогою аналізу фонетичних, лексичних, синтаксичних та стилістичних засобів творення зв'язності у дискурсі акцентуєваних особистостей було встановлено, що засоби когезії не завжди сприяють досягненню глобальної цілісності дискурсу (когерентності) в усному діалогічному мовленні акцентуєваних особистостей, а передусім репрезентують викривлену картину світу, що існує у свідомості акцентуєваної особистості та зумовлює девіантність та некогерентність дискурсу.

Дане дослідження відкриває широку **перспективу** впровадження лінгвістичного аналізу дискурсу у психологічній та клінічній практиці для виявлення акцентуацій характеру та можливого запобігання розвитку патологічних станів особистостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Andreasen N. C.* Scale for the assessment of thought, language, and communication (TLC). / Nancy Coover Andreasen // *Schizophrenic Bulletin*. – 1986. – № 12. – P. 473–482.
2. *Liddle P. F.* Thought and language index: an instrument for assessing thought and language in schizophrenia / [P. F. Liddle, E. T. C. Ngan, S. L. Caissie, C. M. Anderson, A. T. Bates, D. J. Quedsted, R. White, R. Weg] // *British Journal of Psychiatry*. – 2002. – № 181. – P. 326–330.
3. *Noth W.* Textkoherenz und Schizophrenie / Winfried Noth // *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*. – 1976. – Vol. 6, № 23/24. – P. 175–194.
4. *Hoffman R. E.* Apprehending Schizophrenic Discourse: A Structural Analysis of the Listener's Task / [R. E. Hoffman, L. Kirstein, S. Stopek, D. Cicchetti] // *Brain and Language*. – 1982. – № 156. – P. 207–233.
5. *Fine J.* On the puzzle of language, pragmatics, and schizophrenia / Jason Fine // *Psychol. Rep.* – 1999. – № 84. – P. 84–86.
6. *Арутюнова Н. Д.* Дискурс / Нина Давидовна Арутюнова // *Лингвистический энциклопедический словарь* / ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энцикл., 1990.
7. *Огуй О.* Засоби когезії в романах Е. М. Ремарка: спроба кількісної репрезентації / Олександр Огуй, Юрій Стецишин // *Вісник Житомирськ. держ. ун-ту імені Івана Франка*. – 2007. – № 32. – С. 109–113.
8. *Schiffirin D.* Discourse markers / Deborah Schiffirin. – Cambridge University Press, 1987. – 318 p.
9. *Леонгард К.* Акцентуированные личности / Карл Леонгард. – К.: Выща школа, 1989. – 376 с.
10. *Личко Е. А.* Психопатии и акцентуации характера у подростков / Александр Евгеньевич Личко. – Л., 1983.
11. *Белянин В. П.* Психолінгвістика: [учебник] / Валерий Павлович Белянин. – М.: Изд-во “Флинта”, 2007. – 232 с.
12. *Chaika E.* Cohesion in schizophrenic narratives, revisited / Elaine Chaika, Richard Lambe // *Journal of Communication Disorders*. – 1989. – № 22. – P. 407–421.
13. *Covington M.* Schizophrenia and the structure of language: the linguist's view / [Covington M., He C., Brown C., Naci L., McClain J., Fjordbak B., Semple J., Brown J.] // *Schizophrenia research*. – 2005. – Vol. 77. – P. 85–98.

ЛАБЕНКО О. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДІЯЛЬНІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Стаття присвячується визначенню ролі діяльнісно-орієнтованого підходу у вивченні іноземних мов. Розглядаються та аналізуються основні поняття діяльнісно-орієнтованого підходу: компетенції, стратегії та завдання. Визначаються основні характеристики та переваги даного методу у вивченні іноземних мов.

Ключові слова: діяльнісно-орієнтований підхід, компетенції, стратегії, завдання.

Статья посвящается определению роли деятельственно-ориентированного подхода к изучению иностранных языков. Рассматриваются и анализируются основные понятия деятельственно-ориентированного подхода: компетенции, стратегии и задания. Определяются основные характеристики и преимущества данного метода в изучении иностранных языков.

Ключевые слова: деятельственно-ориентированный подход, компетенции, стратегии, задания.

The article is devoted to the role of task-based approach to language learning. The main notions of task-based approach are analyzed: competences, strategies and tasks. The principal characteristics and advantages of this approach are determined.

Key words: task-based approach, competences, strategies, tasks.

Активізація міжнародних зв'язків України, євроінтеграційні процеси нашої країни вимагають значних змін у галузі викладання іноземних мов, перегляду цілей та змісту навчання іноземним мовам. У сучасному світі іноземна мова є не лише важливим засобом міжкультурного спілкування, але і своєрідним інструментом пізнання іншої культури та пропаганди власної, засобом духовного взаємозбагачення. Інтеграційні та глобалізаційні процеси, що відбуваються у світі, вимагають досконалого володіння іноземними мовами. Успішне оволодіння іноземною мовою значною мірою залежить від впровадження ефективних методів викладання іноземних мов, розроблених на основі сучасних лінгвістичних теорій.

Нові вимоги, що висуває сучасне суспільство до професійних та особистісних якостей людини, вимагають застосування нових підходів до викладання іноземних мов. Такі підходи та методи повинні забезпечити ефективне засвоєння іноземної мови, сприяти формуванню мовної особистості, спроможної не лише спілкуватися в усіх сферах, а і успішно інтегруватися у суспільство, мова якого вивчається. На нашу думку, таким підходом може бути визнаний діяльнісно-орієнтований підхід,

© Лабенко О. А.

покладений в основу Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти. Діяльнісно-орієнтований підхід до викладання іноземних мов ще не набув широкого застосування у нашій країні, тому дане дослідження, що присвячується з'ясуванню суті та структури цього підходу є **актуальним** та необхідним.

Мета статті – визначити роль діяльнісно-орієнтованого підходу до вивчення іноземних мов у навчальному процесі, виявити та проаналізувати основні методологічні принципи даного підходу, з'ясувати відмінності між комунікативним та діяльнісно-орієнтованим підходами.

У сучасному науковому світі вже не викликає жодних заперечень необхідність впровадження у навчальний процес положень Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти, прийнятих Радою Європи у 1997 році з метою гармонізації процесу освіти у європейських країнах, поширення ідей плюрилінгвізму та плюрикультуралізму. Сьогодні Загальноєвропейські Рекомендації мають значний вплив на формування лінгвістичної політики багатьох країн [1]. Принципи, викладені у цьому документі, враховуються при визначенні пріоритетних напрямків мовної освіти, при створенні нових концепцій вивчення іноземних мов та є основою для укладання навчальних програм з іноземних мов. Деякі дослідники навіть пропонують розглядати цей документ як єдиний, загальний для всіх країн регулюючий документ у галузі викладання іноземних мов [1]. Серед основних досягнень Загальноєвропейських Рекомендацій дослідники виділяють наступні:

- запровадження загальних для всіх мов дескриптивних критеріїв оцінювання рівня володіння мовою [2];
- введення та роз'яснення поняття оцінювання, самооцінювання та сертифікації [2; 3; 4];
- уніфікація дидактичної термінології [2];
- можливість використання при розробці навчальних програм [4] та при створенні нових підручників [3].

Одним із найбільш суттєвих досягнень Загальноєвропейських Рекомендацій є визначення напрямків для удосконалення та оновлення методичних принципів викладання іноземних мов. У Рекомендаціях визначається також пріоритетний напрямок вивчення та викладання іноземних мов. Таким напрямком вважається діяльнісно-орієнтований підхід.

Необхідність впровадження діяльнісно-орієнтованого підходу у процес вивчення та викладання іноземної мови не пов'язується з неефективністю чи недосконалістю попередніх підходів до викладання іноземних мов. Як слушно зауважують європейські дослідники [5; 6], перехід до нового підходу зумовлюється, насамперед, новими соціальними потребами суспільства, що виникли у процесі європейської інтеграції, змінами, що відбулися у свідомості людей. Основна мета навчання іноземній мові у контексті європейської та світової інтеграції – не лише навчити спілкуватися у різних ситуаціях, а допомогти тому, хто вивчає мову, стати ефективним користувачем мови, європейським громадянином, інтегруватися в інше суспільство та працювати разом з представниками інших мов-культур. Саме впровадження діяльнісно-орієнтованого підходу до навчання мов сприятиме реалізації цієї мети.

Поширення діяльнісно-орієнтований підхід набуває з середини 90-х років, а методологічні принципи цього підходу розроблено та узагальнено у Загальноєвропейських Рекомендаціях. В основу діяльнісно-орієнтованого підходу було покладено принципи комунікативного підходу до вивчення іноземних мов. Розглянемо в чому полягає різниця між двома підходами.

Комунікативний підхід до викладання іноземних мов спрямований на розвиток мовленнєвих компетенцій, основна мета цього підходу – сформулювати вміння спілкуватися у суспільстві, навчити спілкуванню. Мовні компетенції, а саме граматична, лексична і т. д., є лише складовою загальної компетенції, компетенції спілкування. Мова з точки зору цього підходу є інструментом комунікації.

Діяльнісний підхід у Загальноєвропейських Рекомендаціях визначається як “підхід, з точки зору якого користувачі мови та ті, що її вивчають, є насамперед “соціальними агентами”, які повинні виконувати певні завдання (що не є обов’язково мовленнєвими) за певних обставин, у певному оточенні та в окремій сфері діяльності” [7:15]. Відповідно до такого підходу змінюється мета використання та відповідно і вивчення мови. Використання мови тісно пов’язується з діями того, хто вивчає мову як носія мови та соціального агента та передбачає оволодіння компетенціями мовними та немовними для виконання певних завдань. Таким чином, використання та вивчення мови полягає у виконанні певних дій людьми, які є соціальними агентами та розвивають разом

загальні компетенції, а особливо компетенцію спілкуватися засобами мови.

Основна мета діяльнісно-орієнтованого підходу – навчити діяти та сформувати вміння, необхідні для виконання певних дій. Отже, основна різниця між комунікативним та діяльнісно-орієнтованим підходами полягає в різній кінцевій меті вивчення мови. З точки зору діяльнісно-орієнтованого підходу мова вивчається для того, щоб діяти, а з точки зору комунікативного підходу – щоб спілкуватися.

Для того, щоб навчити ефективно діяти засобами мови у Рекомендаціях вводяться поняття компетенцій, стратегій та завдання. Саме на основі цих понять вибудовується вся концепція діяльнісно-орієнтованого підходу, оскільки він “базується, з одного боку, на стосунках між стратегіями, що їх використовують учасники спілкування, пов’язаними з їх компетенціями, і тим, яким чином вони усвідомлюють або уявляють певну ситуацію, а з іншого – на завданні або завданнях, які слід виконати у специфічному контексті у конкретних умовах” [7:15].

Центральним поняттям діяльнісно-орієнтованого підходу є поняття “завдання”, оскільки відповідно до прийнятого підходу, рівень компетенцій тих, хто вивчає мову, залежить від кількості завдань, які вони спроможні виконати. У Загальноєвропейських Рекомендаціях “завдання” визначається як “виконання дій одним або більшою кількістю індивідів, які у стратегічній послідовності застосовують свої власні компетенції з метою досягнення певного результату” [7:15]. Завдання є основою повсякденного життя індивіда, що постійно виконує певні завдання в особистісній, публічній, освітній чи професійній сферах. Щоб ефективно реалізувати завдання слід застосувати комплекс компетенцій та ресурсів. Відповідно до контексту та обставин завдання можуть бути досить різними: вони можуть включати мовленнєву діяльність, базуватися на певних вміннях, або бути спрямованими на розв’язання проблем. Інакше кажучи, це завдання, які щоденно виконуються індивідами у реальному житті. Відповідно до даного підходу, щоб стати повноцінним соціальним агентом необхідно вміти виконувати різні завдання, які не є лише мовними. Основна мета виконання таких завдань – повноцінна інтеграція в суспільство мова якого вивчається.

У Рекомендаціях [7] виділяються два види завдань:

- завдання типу “реального життя”;
- комунікативні педагогічні завдання.

Завдання типу “реального життя” добираються на основі позашкільних потреб учня, що не пов’язуються з навчальним процесом. Комунікативні педагогічні завдання передбачають залучення учня до процесу комунікації та спрямовані на розвиток комунікативної компетенції учня. Завдання цих двох різновидів вважаються комунікативними лише в тому випадку, якщо вони вимагають від учня розуміння, обговорення та передачі смислу з метою реалізації комунікативної мети.

Комунікативні педагогічні завдання є основним засобом навчання діяльнісно-орієнтованого підходу. Дослідники виділяють такі характеристики педагогічного комунікативного завдання: орієнтоване на певну мету, передбачає використання стратегій, є обґрунтованим, передбачає вільний вибір засобів для виконання, має чітко визначений результат та є реалістичним [8].

Щоб виконати завдання користувачі мовою повинні застосувати певні компетенції. У Рекомендаціях [7] виділяються два різновиди компетенцій:

- загальні компетенції;
- комунікативні мовленнєві компетенції.

Загальні компетенції це компетенції, які не мають безпосереднього стосунку до мови. До загальних компетенцій відносяться знання світу, набуті через досвід, освіту чи інформаційні джерела, соціокультурні знання (це повсякденне життя, умови життя, міжособистісні стосунки, цінності, ідеали, норми поведінки, соціальні правила поведінки), міжкультурне усвідомлення. Отже, загальні компетенції це життєвий досвід тих, хто вивчає мову. Ці компетенції передбачають оволодіння певними вміннями та навичками, необхідними для успішного спілкування у певній сфері.

Комунікативні мовленнєві компетенції є лінгвістичними компетенціями та використовуються користувачами мови і тими, хто навчається, разом із загальними компетенціями для реалізації комунікативних намірів. Виділяються такі складові комунікативної мовленнєвої компетенції [7]:

- лінгвістична компетенція;
- соціолінгвістична компетенція;
- прагматична компетенція.

Лінгвістична компетенція включає лексичну, граматичну, семантичну, фонологічну, орфографічну та орфоепічну компетенції. Соціолінгвістична компетенція пов'язується зі знаннями та вміннями, необхідними для здійснення соціального аспекту використання мови [7]. Прагматична компетенція включає знання користувача мови про принципи організації та побудови висловлювань, використання висловлювань для здійснення комунікативних функцій. Комунікативні компетенції користувача мови реалізуються у таких видах мовленнєвої діяльності: сприйняття, продукція, інтеракція та медіація.

Кожна компетенція визначається як знання і здатність користуватися відповідними елементами мовної системи. Оволодіти певною компетенцією – розвинути та набути знання та вміння, визначені для кожної компетенції. Реалізуючи комунікативні наміри користувачі мови застосовують свої загальні компетенції разом з більш спеціальною, пов'язаною з мовленням, комунікативною компетенцією.

Для ефективного оволодіння мовою учні повинні оволодіти зазначеними вище компетенціями, вміти застосувати ці компетенції на практиці та бути спроможними використовувати стратегії, необхідні для застосування компетенцій. “Стратегії – це мовленнєві засоби, які користувач мовою застосовує для мобілізації та балансу своїх ресурсів, активізації вмінь та навичок, для того, щоб задовольнити комунікативні потреби у певному контексті та успішно виконати поставлене завдання у найбільш економний можливий спосіб залежно від його/її конкретної мети” [7:48]. Застосування комунікативних стратегій розглядається як реалізація певних когнітивних принципів. Вибір комунікативних стратегій залежить від особливостей поставленого завдання.

При виконанні різних завдань застосовуються різні компетенції та стратегії, так, наприклад, при виконанні письмових завдань (написати лист, написати статтю, резюме) активізуються переважно лінгвістична та прагматична компетенції, при виконанні творчих завдань (скласти програму культурних заходів, розробити туристичний путівник, написати сценарій фільму) активізуються загальні компетенції та всі складові комунікативної компетенції. При виконанні завдання користувач або учень самостійно відбирає та активізує саме ті компетенції, які є необхідні для його виконання.

Завдання в межах діяльнісно-орієнтованого підходу повинні відповідати наступним умовам: орієнтуватися на кінцевий результат,

передбачати певні дії (інколи спільні), враховувати застосування компетенцій (загальних та/або комунікативних), використання певних стратегій, та бути пов'язаним з реальним життям.

Таким чином, основою діяльнісно-орієнтованого підходу є завдання, а процес вивчення та використання мови пов'язується із реалізацією цих завдань. Відповідно до даного підходу процес навчання іноземній мові не ґрунтується на засвоєнні лексичних та граматичних форм, особливостей функціонування різних структур. Завдання викладача – навчити виконувати завдання та забезпечити оволодіння компетенціями та стратегіями, необхідними для виконання завдань.

Враховуючи вище викладене, можна зробити наступний висновок: застосувати діяльнісний підхід у викладанні іноземної мови – це навчити тих, хто вивчає мову виконувати певні завдання, застосовуючи загальні та комунікативні компетенції та стратегії. Саме завдання, що ставиться перед тим, хто вивчає мову, визначає стратегії та компетенції, які він повинен застосувати для реалізації завдання та відповідно якими він повинен оволодіти.

На думку дослідників, навчання, що ґрунтується на виконанні завдань є дуже ефективним та надає широкі можливості для впровадження нових прийомів та методів викладання іноземних мов [8; 9]. Завдання, що використовуються у процесі вивчення мови, повинні пов'язуватися із завданнями, що виконуються користувачами мови у реальному житті. Це значно полегшить процес вивчення мови, оскільки той, хто вивчає мову знаходиться в ситуації, близькій до реальної. Реалізація завдань у процесі вивчення мови сприятиме успішному виконанню завдань у реальному житті. Виконуючи завдання студенти стають активними та їх діяльність набуває сенсу. Відбираючи та готуючи навчальний матеріал викладачам слід орієнтуватися на завдання, які імітують реальні ситуації, які готують до виконання завдань “реального життя”.

Проведений аналіз основних понять діяльнісно-орієнтованого підходу дозволяє виділити наступні характеристики цього підходу:

- зміна статусу того, хто вивчає іноземну мову, який віднині є соціальним агентом, а не учнем;
- інша кінцева мета навчання мови – навчити діяти спільно з іншими членами суспільства;
- орієнтація на дію, процес навчання та спілкування розглядається як дія.

Переваги данного методу у процесі викладання іноземної мови є очевидними, серед основних вважаємо необхідним виділити наступні:

- збільшення мотивації учнів: мова вивчається у реальних ситуаціях, виконуючи реалістичні завдання, що мають конкретну мету та перебдачають певний результат, учні бачать реальні можливості використання мови;

- врахування реальних потреб учнів: правильно визначене завдання, відповідно до потреб учнів, мотивує, спонукає до пошуку елементів, засобів виконання завдання, активізує вже засвоєні компетенції та полегшує оволодіння новими компетенціями та стратегіями;

- врахування та використання попередніх знань учня (загальних компетенцій), що забезпечить оптимізацію навчального процесу;

- заохочення до самонавчання: виконуючи завдання учні самостійно активізують компетенції та відбирають стратегії, необхідні для реалізації завдань, стаючи таким чином активними учасниками процесу навчання.

Таким чином, впровадження діяльнісно-орієнтованого підходу до вивчення іноземних у навчальний процес дозволить відповісти на вимоги суспільства, що висувуються до сучасного користувача мовою, а саме вміти ефективно діяти спільно з іншими членами суспільства з метою отримання конкретного результату.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Coste D.* Le Cadre européen commun de référence pour les langues / Daniel Coste // Le Cadre européen, une référence mondiale ? // Actes du colloque de Sèvres 2007. – Fédération internationale des professeurs de français, 2009. – P. 19–29.
2. *Rosen E.* Quelle(s) evolution(s) pour le CECR? / Eveline Rosen // Le Cadre européen, une référence mondiale ? // Actes du colloque de Sèvres 2007. – Fédération internationale des professeurs de français, 2009. – P. 29–32.
3. *Gruca I.* Le CECR, déclencheur de renouvellement méthodologique / Isabelle Gruca // Le Cadre européen, une référence mondiale ? // Actes du colloque de Sèvres 2007. – Fédération internationale des professeurs de français, 2009. – P. 33–38.
4. *Bérard E.* Le Cadre européen commun de référence, un instrument pour bâtir les programmes officiels ? / Eveline Bérard // Le Cadre européen, une référence mondiale ? // Actes du colloque de Sèvres 2007. – Fédération internationale des professeurs de français, 2009. – P. 39 –40.
5. *Puren C.* De l'approche communicative à la perspective actionnelle / Christian Puren // Le français dans le monde. – Clé international, 2006. – № 347. – P. 37–40.
6. *Rosen E.* Perspective actionnelle et approche par les tâches en classe de langue / Eveline Rosen // La perspective actionnelle et approche par les tâches en classe de langue. – Clé international, 2009. – P. 6–14.
7. *Cadre Européen commun de référence pour les langues: apprendre, enseigner, évaluer* [Електронний ресурс]. – Strasbourg, 2000. – 196 p. – Режим доступу : www.coe.int/T/DG4/Portfolio/documents/cadrecommun.pdf
8. *Springer C.* La dimension sociale dans le CECR / Claude Springer // La perspective actionnelle et approche par les tâches en classe de langue. – Clé international, 2009. – P. 25–34.
9. *Bérard E.* Les tâches dans l'enseignement du FLE / Eveline Bérard // La perspective actionnelle et approche par les tâches en classe de langue. – Clé international, 2009. – P. 36–44.

ЛАСКА І. В.

Дипломатична академія України

К. Ф. ДЕ ВОЖЛЯ – ПЕРЕКЛАДАЧ І КРИТИК ПЕРЕКЛАДУ

У статті на матеріалі праць відомого французького граматиста XVII ст. К. Ф. де Вожля досліджуються взаємозв'язки лінгвістики і теорії та практики перекладу, що становлять одну з невід'ємних рис формування французької національної школи перекладознавства.

Ключові слова: історія перекладу, французька національна школа перекладознавства, правильний вжиток, переклад, взаємозв'язки лінгвістики і перекладознавства.

В статье на материале трудов известного французского грамматиста XVII ст. К. Ф. де Вожля исследуются взаимосвязи лингвистики и теории и практики перевода как один из неотъемлемых признаков формирования французской национальной школы переводоведения.

Ключевые слова: история перевода, французская национальная школа переводоведения, правила узуса, перевод, взаимосвязи лингвистики и переводоведения.

The article, on the example of Vaugelas' conception of translation, deals with the relationship between linguistics and the theory and practice of translation as a distinctive feature of the French national school of translation studies in the 17th century.

Key words: history of translation, French national school of translation studies, good usage, translation, relationship between linguistics and theory of translation.

Не зважаючи на постійно зростаючий за останні десятиріччя потік публікацій різного рівня – від наукових розвідок до теоретичних монографій і підручників – перекладознавство як лінгвістична дисципліна залишається все ще на стадії вироблення своїх методологічних принципів, визначення свого предмету, основних понять і методичних прийомів дослідження. З іншого боку, перекладознавча наука пройшла досить довгий і повчальний шлях становлення, і це повною мірою справедливо для французької національної школи, що почала формуватися ще XVII ст. В цій ситуації для перекладознавства, як і для будь-якої іншої наукової дисципліни, природно звернутися до історичного досвіду, через призму якого актуальні проблеми бачаться в дещо іншому ракурсі. В цьому плані повчальним є досвід стосунків французького перекладознавства і мовознавства XVII ст., представлених низкою

© Ласка І. В.

блискучих імен: Ф. Малерб, К. Ф. де Вожля, А. Арно, К. Г. Баше де Мезір'як, А. Годо, Г. де Танд, П. Кустель і ін.

Стаття присвячена видатному французькому граматисту і перекладачу XVII сторіччя Кльодові Фавру де Вожля (1585–1650), авторові знаменитих *Заміток про французьку мову*, що на довгий визначили правила доброго вжитку. Вожля обрав випробувальним майданчиком для застосування правил не оригінальну творчість, а переклад книги Квінта Куртіуса (*Curtius Rufus Quintus*) *Історія Олександра Великого*. Перекладацька творчість великого граматиста, так само як і його відгуки про інших перекладачів, за якими проглядає достатньо вибудована концепція самого перекладу, ще недостатньо вивчені і безперечно заслуговують на увагу, зважаючи на авторитет Вожля та популярність його творів впродовж більше ніж сторіччя. Предметом нашого розгляду є концепція перекладу Вожля у її зв'язку з його теорією правильного узусу. Матеріалом дослідження послужили тексти праць та перекладів Вожля та інших авторів XVII ст.

Вожля завдяки батькові отримав блискучу на той час освіту, крім давніх мов греки і латини, добре володів італійською та іспанською мовами. У 1600 році, батько, що перебував на службі в герцога Савойї, взяв його з собою в дипломатичну місію до Риму, де він серед іншого познайомився і потоваришував із своїм майже однолітком Кльодом Баше де Мезір'яком, який в майбутньому став відомим математиком і водночас перекладачем і теоретиком перекладу. Саме Вожля зачитав на одному з засідань Академії в грудні 1635 року знамениту доповідь Мезір'яка *Про переклад* з нищівною критикою самого Ам'ю: в перекладі Плутарха Ам'ю за підрахунками Мезір'яка зробив більше двох тисяч помилок. У 1612 році вже сам Вожля в якості перекладача з іспанської мови бере участь в переговорах Людовика XIII про шлюб з Анною Австрійською. В 1615 році він видає свою першу книгу: переклад з іспанської *Проповідей* Фонсека.

К. Ф. де Вожля з величезним пієтетом ставився до французької мови й усе своє життя служив їй, збираючи й ретельно фіксуючи правильне слововживання й вірно побудовані вирази. Цей багатющий матеріал послужив йому для створення книги зі скромною назвою *Замітки про французьку мову* [1], у якій

зафіксовано норми *bon usage* (правильного вжитку). Справою його життя стала боротьба за чистоту французької мови, однак він ніколи не переставав цікавитися перекладом і перекладати. Більше того, саме переклад став для нього місцем перевірки і випробування правильного вживання французької мови. Вожля бачить переклад в першу чергу під кутом зору правильності французької мови, її відповідності нормам правильного узусу і доброго смаку. Найвищої оцінки як перекладача у Вожля заслуговує Амйю, якому Франція завдячує надзвичайно популярний переклад книги Плутарха. Його роль у становленні французької мови неоціненна, не зважаючи на можливі змістові помилки при перекладі: *Combien Amyot a-t-il fait de fautes en sa traduction de Plutarque? Un des plus sçavants hommes de nostre siècle [Кльод Баше де Мезіп'як] en a remarqué un si grand nombre qu'il n'est pas permis de le dire qu'on ne le vérifie à mesme temps, si on ne veut passer pour un calomniateur et se charger de la haine publique* [2:104]. Попри це оцінка праці перекладача більше ніж позитивна. В першу чергу Амйю надав перекладові, що вважався справою невдячною, ваги повноправної літературної творчості. Вожля відзначає не лише заслугу Амйю як перекладача, що можливо не тільки дорівнюється оригіналові, але й перевершив свого автора у красномовстві: *Et cependant jamais Traducteur n'acquît plus de gloire avec plus de raison, ni n'a mieux désabusé le monde de cette fausse créance, que la Traduction est un travail ingrat (aussi est elle pour les mauvais Ouvriers) qu'a fait ce grand personnage. Ne semble-t-il pas disputer le pris de l'éloquence historique avec son Auteur, et faire douter à ceux qui sçavent parfaitement les deux langues s'il a accru ou diminué l'honneur de Plutarque à l'avoir traduit?* [Ibid.]. Великий граматист окремо наголошує на особливих заслугах Амйю у справі становлення, збагачення й розвитку загальнонаціональної французької мови. Мова перекладів Амйю, на думку Вожля, ані трохи не застаріла, а його внесок у розвиток французької мови залишається неоціненим. В історії французької культури до часів Вожля не було жодного перекладача, який би так добре розумів і висловив дух французької мови. Для Вожля переклад Амйю є взірцем чистоти мови, не засміченої регіональною лексикою і виразами, зразком дотримання правильного узусу: *Et quelle gloire n'a point encore Amyot depuis tant d'années, quoy qu'il y ait un si grand*

changement dans le langage? quelle obligation ne luy a point nostre langue, n'y ayant iamais eu personne, qui en ayt mieux sceu le genie & le caractere que luy, ny qui ait usé de mots, ny de phrases si naturellement Françoises, sans aucun meslange des façons de parler des Provinces, qui corrompent tous les iours la pureté du vray langage François. Tous ses magazins & tous ses thresors sont dans les Oeuvres de ce grand homme, & encore aujourd'huy nous n'avons gueres de façons de parler nobles & magnifiques, qu'il ne nous ait laissées; & bien que nous ayons retranché la moitié de ses phrases & de ses mots, nous ne laissons pas de trouver dans l'autre moitié presque toutes les richesses dont nous nous vantons, & dont nous faisons parade. – [1:X, 1].

Отже з наведених прикладів ми бачимо, що Вожля ставиться до перекладу як до повноцінної творчості, і перекладні тексти кращих авторів для нього є таким же рівноправним джерелом прикладів доброго вжитку, як і оригінальні тексти. За даними Енді Ейр-Бенета в самому тексті *Заміток про французьку мову* Вожля безпосередньо цитує 31 раз Амйю і 90 разів Коефто, більше посилань лише на Малерба [3:4].

За оцінками проглядає певна й достатньо визначена концепція перекладу самого Вожля. Він підходить до перекладу з позицій граматиста, автора *Зауважень про французьку мову* і переймається в першу чергу вірністю слововживання і правильністю синтаксичних конструкцій, що відповідає основному завданню всього його життя – утвердженню у французькій мові правильного вжитку (*bon usage*). Не менш важливою для нього є естетична сторона – краса французької мови, оскільки в його розумінні *добрий ужиток* і *красивий ужиток* (*bel usage*) нероздільні і складають одне цілісне поняття.

Вожля у передмові до *Зауважень* зазначає, що одним із джерел правильного вжитку для французької мови є переклади текстів античних авторів: *... nous avons encore un grand nombre d'autres phrases qui ne viennent pas de la Cour, mais qui sont prises de tous les meilleurs auteurs grecs et latins dont les dépouilles font une partie des richesses de notre langue, et peut-être ce qu'elle a de plus magnifique et de plus pompeux* [1:II, 3]. Цим пояснюється його інтерес до перекладу кращих зразків античної літератури, які можуть послужити збагаченню французької мови. В цьому питанні він дещо відходить

від поглядів Малерба, який поставив жорсткі обмеження для збагачення французької мови за рахунок запозичень з античних мов. Тому закономірним є його звернення не до оригінальної творчості, а до перекладу як до засобу для практичного втілення своїх поглядів на правильний вжиток. Протягом багатьох років він працював над перекладом книги Квінта Куртіуса (*Curtius Rufus Quintus*) *Історія Олександра Великого* [4], що стало справою його життя.

Хвороба і смерть Вожля у 1650 році перешкодили завершити роботу над перекладом. Його видання було здійснене в 1653 році близькими друзями Шапленом і Конраром. Перший з них Шаплєн – видатна постать у тогочасному літературному житті, один з ідеологів класицизму, активних діячів новоствореної Академії. Другий, Конрар – не менш відомий літератор, увійшов до історії як постійний секретар Академії, людина яка зуміла об'єднати довкола себе кращих перекладачів того часу. Передмову до видання, написав літератор і перекладач Дю Ріє, який відображає в ній не лише власну точку зору, але й думки своїх друзів-академіків, Шаплєна і Конрара, чиїми стараннями книга була надрукована.

Дю Ріє починає вступ нагадуючи, що Олександр Великий хотів, щоб його подвиги описав історик – справжній Гомер, і дає надзвичайно високу оцінку праці Вожля, який своїм перекладом не лише причинився до слави автора, але й дав французам твір, у якому все гідне великого полководця: *Il eût mérité qu'Alexandre qui souhaitoit un Homere pour bien décrire ses actions, l'eût souhaité pour Historien; & néanmoins sa gloire eût été comme imparfaite, si M. de Vaugelas n'eût entrepris de le traduire. En effet, on ne peut douter que cette Traduction ne soit le Chef-d'oeuvre d'un excellent Ouvrier. Tout y est digne de Quinte-Curce; & pour aller plus avant sans aller au delà de la vérité, tout y est digne d'Alexandre* [5].

Великий граматист і перекладач був поблажливим до чужих творів, до власного ж перекладу ставився дуже прискіпливо, переписував і виправляв його багато разів. Свідченням цього є три різних копії перекладу, що залишились після його смерті. Паралельно з перекладом Вожля працював над *Замітками*. Впродовж цього довгого часу мінялася сама французька мова, мінялись погляди граматиста на її правильне вживання, мінялись його літературно-естетичні вподобання і смаки. Вожля взявся за

переклад ще за життя свого близького друга теолога, історика і перекладача Ніколя де Коефто, стиль якого йому подобався до такої міри, що він його наслідував у всьому, аж до недоліків.

У передмові до першого видання, відповідаючи на закид критиків, що його *Зауваження про французьку мову* невдовзі застаріють, Вожля визнає, що живі мови постійно змінюються, однак не так швидко і не настільки, щоб “автори, що блискуче використовують мову сьогодні, перестали бути безконечно поважаними через двадцять п’ять, чи тридцять років, як, наприклад, знаменитий пан Коефто, який все ще зберігає славне місце, що він собі здобув перекладами *Флора й Історії Риму*, хоч там можна знайти кілька слів чи виразів, що квітнули в ті часи та опали зараз, як осіннє листя” [1:X,1].

Перші переклади д’Аблянкура настільки сподобались Вожля, що він відразу взяв їх за новий зразок для себе. Дю Ріє наводить запис, зроблений власноруч Вожля на одному з аркушів рукопису VIII книги, в якому дається оцінка історичного стилю д’Аблянкура як неперевершеного і з якого очевидно, що Вожля планомірно переробляв раніше перекладені розділи, пристосовуючи їх до стильових зразків свого нового кумира [5:1].

Новий кумир Вожля Перо д’Аблянкур увійшов до історії перекладу як найбільш репрезентативний автор перекладів жанру *les belles infidèles*, а жартівливий вираз Менажа “*les Belles Infidèles*” (*Зрадливі Красуні*), вжитий саме з приводу його перекладів, став крилатим. (Мішель Баляр, посилаючись на Е. Карі, наводить слова Жіля Менажа: “*Elles me rappellent une femme que j’ai beaucoup aimée à Tours, et qui était belle mais infidèle*” [6:147]). В цілому Вожля, як і багато інших його сучасників, поділяв уявлення д’Аблянкура про переклад, який в ідеальному випадку повинен замінити оригінал. Р. Зюбер окреслюючи ситуацію, що створилася в практиці перекладу на той час, відзначає зростання впливу д’Аблянкура, в тому числі навіть на найменш сміливих перекладачів, таких як Вожля. Однак ставлення Вожля до д’Аблянкура не було таким однозначним і надмірно похвальні відгуки Вожля не завжди здаються Зюберові щирими, особливо з того моменту коли д’Аблянкур теж взявся за переклад історичної праці про подвиги Олександра Великого

(*Arrien*), що виглядала значно серйозніше ніж *Квінт Куртіус Вожля*, і тим самим склав серйозну конкуренцію останньому [7:122].

Передмова Дю Ріє дає досить докладне уявлення про творчу методику роботи Вожля над перекладом. Зазначивши, що Вожля в останній редакції тексту *Квінта Куртіуса*, повністю змінив стиль, і залишив твір у тому вигляді, в якому він хотів винести його на суд читачів, Дю Ріє змушений однак констатувати, що в усіх книгах на кожній сторінці дається по два чи три варіанти перекладу того чи іншого складного речення (періоду). Це пояснюється надзвичайною розбірливістю Вожля в питаннях правильного вжитку, його прагненням до точності і постійними сумнівами у виборі мовних засобів. Він завжди намагався знайти найясніші, найпростіші і водночас найкоротші і найбільш французькі вислови. Він часто вагався щодо вибору, розглядав кілька можливих варіантів і записував їх усі, щоб потім порадитися з друзями. Перекладач виробив цілу систему спеціальних позначок для розпізнання виразів, що йому подобались менше, здавались йому сумнівними чи непотрібними і зайвими. Хоч він і вважав свій переклад повністю готовим до друку, треба було ще багато часу й зусиль щоб зважитись на вибір серед численних варіантів речень і висловів поданих в самому тексті або на його полях. З поваги до великого співвітчизника й щоб не позбавити французького читача такого великого скарбу, Конрар і Шаплен взяли на себе редагування й видання цього чудом розшифрованого рукопису, що був весь покреслений і написаний так нерозбірливо, що більшість слів їм доводилось вгадувати [5:1–2].

Дю Ріє засвідчує також, що Вожля уважно вивчав переклади Квінта Куртіуса, зроблені його попередниками Радрю (*Raderus*), Асідаліюсом (*Acidalius*) і особливо Френсгеміусом (*Franshemius*), до якого ставився з великою пошаною, і мав намір додати свого перекладу окремі пояснення щодо місць, де він відходить від звичайно пропонованих попередниками варіантів і де він пристає на думку тих, хто працював над перекладом цього твору до нього [5:2]. За влучним висловом Р. Зюбера, Вожля ставився до свого Квінта-Куртіуса як до домашнього завдання з граматики [6:121]. Його повільність в роботі над перекладом стала навіть приводом для літературних анекдотів (у французькому значенні цього слова), один

з яких наводить у популярній свого часу книзі абат Вуазнон: поет Вуатюр, що був близьким до Вожля, часто кепкував над ним за надмір ретельності в перекладі *Квінта Куртіуса*, і жартома наводив приклад з Марціала про перукаря, який так довго голив бороду клієнтові, що перш ніж встигав закінчити, вона вже відростала знову. Так само, поки Вожля доводить до досконалості одну частину перекладу, французька мова встигає за цей час змінитися, так що йому доводиться знову переробляти решту тексту [8:110].

Не зважаючи на жарти з боку друзів з приводу повільності роботи Вожля над перекладом, що був справою його життя й полігоном для випробування рецептів *Bon usage*, вихід книги у світ став знаменною подією й був надзвичайно прихильно сприйнятий читацьким загалом і професійними літераторами та перекладачами. Навіть сам Жан Расін уважно вивчав текст першого видання перекладу *Квінта Куртіуса*, де Вожля випробовує на практиці свої нормативні принципи, і залишив виписки, підкреслюючи в них цікаві для себе слова й фрази. Вони надруковані в шостому томі зібрання творів драматурга (1865).

Протягом XVII сторіччя книга Вожля була надзвичайно популярною, перевидавалась багато разів і вважалася, поряд з трагедією Жана Расіна *Аталі*, блискучим зразком класичного літературного стилю. Французький архівіст Фабріс Батлен, проаналізувавши різні видання Квінта Куртіуса й коментарі до них, у своїй дисертації (*Butlen Fabrice. Vaugelas et sa traduction de Quinte-Curce. Un grammairien traducteur. Thèse soutenue à l'École de Chartres, 1999*) констатує усунення спеціальних технічних термінів, тенденцію Вожля до вживання абстрактної лексики, пристосування античних звичаїв до соціальних кодів пристойності XVII сторіччя, і загалом систематичне “офранцуження” засобів вираження у тексті, внаслідок чого *Квінт Куртіус* сприймається не як переклад, а як питомий французький текст. Загалом переклад *Квінта Куртіуса*, здійснений Вожля, цілком відповідає естетичним і мовним канонам свого часу й, поруч з перекладами Перо д’Аблянкура, може служити взірцем жанру *les Belles infidèles*.

Один із відомих перекладачів і перекладознавців XVII ст. Антуан Годо, попри критику концепції правильного узусу, з великою повагою ставився до Вожля як перекладача, про що свідчить висока

оцінка перекладу *Квінта Куртіуса*. Годо при цьому теж виходить з принципу орієнтації перекладу на цільову мову і переконаний, що переклад Вожля перевершив усі надії, і став копією, яка в естетичному плані ні в чому не поступається оригіналові. Саме завдяки цьому перекладові, на думку Годо, пам'ять про Вожля збережеться назавжди [9:379].

Наведені відгуки свідчать про безперечний авторитет Вожля як перекладача серед сучасників і в наступні десятиліття, авторитет здобутий в першу чергу завдяки ясності і красі французької мови, що відповідала нормам правильного узусу, виробленим великим граматистом. Аналіз перекладацької практики К. Ф. де Вожля, його поглядів на переклад та оцінок праці інших перекладачів свідчить про одну досить яскраву особливість французької національної школи перекладу і перекладознавства: її тісний зв'язок із мовознавчими теоріями, зокрема з пуристською елітарною доктриною узусу, що веде свій початок від Малерба.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Vaugelas C. F. de. Remarques sur la langue françoise : utiles à ceux qui veulent bien parler et bien escrire* [Електронний ресурс] / Claude Favre de Vaugelas. – A Paris, chez la veuve de Jean Camusat, M.DC.XLVII. – 668 p. – Режим доступу : <http://visualiseur.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k84316s>.
2. *Vaugelas C. F. de. Remarques Sur La Langue Francoise. Edition critique avec Introduction et notes par Zygmunt Marzys* / Claude Favre de Vaugelas. – Genève : Droz, 2009. – 1008 p.
3. *Ayres-Bennett W. Traduction et remarques sur la langue française au 17e Siècle* [Електронний ресурс] / Ayres-Bennett Wendy. – Режим доступу : <http://htl.linguist.univ-paris-diderot.fr/seminaire/ayres09.pdf> – 7 p.
4. *Vaugelas C. F. de. Histoire d'Alexandre le Grand, de la traduction de Vaugelas ; Avec les Suppléments de Freinshemius nouvellement traduits par M. l'Abbé Dinouart. Tome premier* / Claude Favre de Vaugelas. – A Paris, Chez J. Barbou, rue des Mathurins. M DCC L XXII. – 522 p.
5. *Du Ryer Pierre. Préface du Quinte-Curce de C. V. De Vaugelas (la troisième édition de Paris)* [Електронний ресурс] / – French Translators, 1600–1800: An Online Anthology of Prefaces and Criticism. University of Massachusetts Amherst. – Режим доступу : http://scholarworks.umass.edu/french_translators/100. – 4 p.
6. *Ballard M. De Cicéron à Benjamin. Traducteurs, traductions, réflexions* / Ballard Michel. – Villeneuve d'Ascq : Presses Universitaires du Septentrion, 2007. – 298 p.
7. *Zuber R. Les “belles infidèles” et la formation du gout classique* / Zuber Roger. – Paris : Albin Michel, 1992. – XIII. – 521 p.
8. *Voisenon M. l'abbé de. Anecdotes littéraires, historiques et critiques, sur les Auteurs les plus connus. Oeuvres complètes de M. l'Abbé de Voisenon*. – P. : Moutard, 1781. – T. IV. – 302 p.
9. *Godeau A. Histoire de l'Église* / Godeau Antoine. – P. , M.DC.XCVI. – [6-e éd.]. – T. 1. – 864 p.

ЛЕПЕТЮК І. Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МІСЦЕ І РОЛЬ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ У СУЧАСНІЙ МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

У статті йдеться про основні положення теорії мовленнєвих жанрів та їх використання у сучасних методиках викладання французької мови.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, сучасні методики викладання іноземних мов, комунікативні компетенції, соціолінгвістика.

В статье речь идет об основных положениях теории речевых жанров и их использования в современных теориях преподавания французского языка.

Ключевые слова: речевой жанр, современные методики преподавания иностранных языков, коммуникативные компетенции, социолингвистика.

The article deals with of speech genres theory and the perspectives of their use in the modern teaching methods of French.

Key words: speech genre, modern teaching methods of foreign languages, communicative competences, sociolinguistic.

Актуальність. Інтеграційні тенденції, що мають місце на європейському просторі, приєднання України до Болонського процесу та до Міжнародної організації франкофонії, зростаюча мобільність студентів зумовлюють постійне вдосконалення викладання іноземних мов та створення для студентів підручників та посібників, які б забезпечували якісне та ефективно опанування комунікативними навичками та вміннями.

Мета. Завданням даного дослідження є проаналізувати яким чином положення теорії мовленнєвих жанрів вже активно використовуються в сучасних методиках викладання французької мови, щоб запозичити ці підходи у написанні українських підручників та визначити перспективи та потенційні можливості цієї теорії у подальшому її використанні у викладанні французької мови.

Предмет. Мовленнєвий жар.

Об'єкт. Використання теорії мовленнєвих жанрів у методиці викладання іноземної мови.

Матеріал. Сучасні французькі підручники з французької мови.

Наукова новизна: В статті вивчаються найновітніші методики викладання французької мови.

Зростаючі інтеграційні процеси, що мають місце на європейському просторі, та бурхливий розвиток міждержавних контактів, що відбуваються у сучасному суспільстві, вимагають новітніх підходів у викладанні іноземних мов. Саме необхідність вдосконалення навчального процесу та уніфікації оцінювання знань й зумовили розробку Євросоюзом нових положень щодо процесу викладання іноземних мов та ступеню їх опанування. Це стосується не тільки уніфікації вимог але означає перехід на новий якісний рівень, де на перший план виходить саме результат отримання учнем навичок та компетенцій, необхідних для володіння іноземною мовою.

Новітня регламентація Євросоюзу щодо викладання іноземної мови та оцінювання рівня володіння нею передбачає не тільки необхідність опанування такими навичками та компетенціями як читання, письмо, усне мовлення та розуміння, але й значно розширює їх та конкретизує. По-перше, значні акценти робляться на соціально-культурному аспекті функціонування іноземної мови і, таким чином, значна роль приділяється невербальному контексту, певній сукупності культурологічних та історичних знань, мовленнєвим регістрам, комунікативним стратегіям тощо.

В плані успішної реалізації поставлених завдань треба використовувати комплексні підходи та залучати певні положення теоретичної лінгвістики, які можна було б використовувати для вдосконалення методики викладання іноземних мов. Такою на нашу думку є теорія мовленнєвих жанрів М. М. Бахтіна. Завданням даного дослідження є проаналізувати яким чином положення цієї теорії вже активно використовуються в сучасних методиках викладання французької мови, щоб запозичити ці підходи у написанні українських підручників та визначити перспективи та потенційні можливості цієї теорії у подальшому її використанні у викладанні французької мови.

1. Основні положення теорії мовленнєвих жанрів, що є актуальними у методиці викладання іноземних мов.

Теорія мовленнєвих жанрів була розроблена видатним вченим-філологом М. М. Бахтіним. Пов'язуючи мовленнєву діяльність людини безпосередньо з її предметною діяльністю та виходячи із того, що мовою опосередковані різноманітні галузі людської діяльності, а використання мови в кожній з цих галузей має свої специфічні умови і цілі, визначається своїм змістом, мовним стилем, набором

словникових, фразеологічних і граматичних засобів і, передусім, своєю композиційною будовою, М. М. Бахтін визначає мовленнєві жанри як стійкі типи висловлювань, вироблені певною сферою мовленнєвої діяльності[1:271–172]. Таким чином, в основу своєї теорії вчений кладе поняття висловлювання, яке він розглядає як одиницю мовлення на відміну від речення, що є категорією мови. М. М. Бахтін зазначає, що “кожне окреме висловлювання індивідуальне, але кожна сфера використання мови виробляє свої відносно чіткі типи висловлювань”. Ці стійкі типи висловлювань або “типові моделі побудови мовленнєвого цілого”, що відповідають типовим ситуаціям мовленнєвого спілкування, М. М. Бахтін називав мовленнєвими жанрами [1:250; 324]. Іншими словами, формулу поняття мовленнєвого жанру можна визначити як – типові висловлювання в типових ситуаціях. Тобто поняття мовленнєвого жанру несе в собі ідею існування вироблених суспільством, відносно стандартизованих типових моделей (сценаріїв) спілкування.

Репертуар мовленнєвих жанрів є дуже великим і різноманітним. Їх велике розмаїття пояснюється величезною кількістю типів людської діяльності, з якими вони тісно пов’язані. Так, за М. М. Бахтіним кожна сфера людської діяльності “обслуговується” своїм набором мовленнєвих жанрів, що збільшуються і змінюються разом з нею. Дружня розмова, ділові переговори, телефонна розмова, наукова доповідь, приватний лист, рекламне оголошення, радіопередача, літературний твір і т. і. є лише деякими прикладами величезної кількості усних та письмових мовленнєвих жанрів, з яких складається наша комунікація.

Таким чином, наша мовленнєва діяльність реалізується через різноманітні жанри мовлення, зумовлені специфікою нашої предметної діяльності і оволодіння навичками мовлення передбачає оволодіння різноманітним репертуаром мовленнєвих жанрів. М. М. Бахтін зазначав, що “ми вчимося відливати наше мовлення в жанрові форми і, сприймаючи чуже мовлення, ми вже з перших слів упізнаємо його жанр, передбачаємо певний об’єм, певну композиційну будову, передбачаємо кінець, тобто з самого початку ми маємо відчуття мовленнєвого цілого, яке потім тільки диференціюється в процесі мовлення. Якби мовленнєві жанри не існували і ми не володіли б ними, то нам треба було б створювати їх вперше в процесі

мовлення, вільно і вперше будувати кожне висловлювання, а мовленнєве спілкування було б майже неможливе”[1:271–272].

Отже для оволодіння мовою надзвичайно важливим є оволодіння мовленнєвими жанрами, оскільки це є необхідною умовою як для процесу сприйняття мовлення так і для його продукування. Саме обраний МЖ керує адреснтом у процесі мовлення. Французькі сучасні методики враховують цей фактор і вони широко використовують МЖ у навчальному процесі. Розглянемо це детальніше на прикладі набуття різних навичок та компетенцій.

2. МЖ та розуміння письмового тексту (*compréhension écrite*).

Основною тенденцією сучасних методик викладання французької мови є запровадження різноманітних автентичних документів вже на самому першому етапі викладання мови. Так у французьких підручниках фігурують тексти та документи, запозичені з повсякденного життя – анкета на в'їзд в країну, залізничний квиток, бланк заповнення для проживання у готелі, метеопрогноз, передрукований з газети і т.і. Особливу нашу увагу привернув спеціалізований підручник для навчання читанню, призначений для іммігрантів, які вивчають французьку мову. – *Méthode d'apprentissage de la lecture Adultes immigrés*[2]. Для вправ з читання та розуміння прочитаного в ньому пропонуються різні документи, взяті з реального життя – рекламний проспект, газетне повідомлення, інструкція до побутового апарату, кулінарні рецепти тощо. Вони носять автентичний характер і є передрукованими (зі збереженням всіх поліграфічних особливостей та ілюстрацій) з існуючих видань. Навчальний процес побудований на документах, ніби взятих з реального життя, ознайомлює з реаліями цього життя, вчить їх розуміти та аналізувати і прискорює процес асиміляції. А враховуючи той факт, що будь який підручник з французької мови як іноземної призначений для іноземців, представлені в ньому мовленнєві жанри відбивають також соціокультурну специфіку французького суспільства без опанування якої є неможливим адекватне розуміння і сприйняття мовлення. Адже М. М. Бахтін зазначав соціальний характер МЖ, і підкреслював, що він чуйно і гнучко відображає всі зміни, які відбуваються у суспільстві і є тим пасом, що з'єднує історію суспільства з історією мови[1:256].

На більш просунутих етапах вивчення мови, коли процес розуміння і сприйняття письмових текстів супроводжується вже глибоким і детальним аналізом, звертання до МЖ також не втрачає своєї актуальності. Як правило, учням на цьому етапі пропонуються тексти художніх творів, які за теорією М. М. Бахтіна належать до вторинних мовленнєвих жанрів, що “виникають в умовах більш складного та відносно високоорганізованого культурного спілкування (переважно письмового) – художнього, наукового, суспільно-політичного. У процесі свого формування вони вбирають у себе різноманітні первинні жанри, що склалися в умовах безпосереднього мовленнєвого спілкування” [1:252]. Проведені нами попередні наукові дослідження показали, що французькі письменники дуже активно впроваджують в свої тексти різноманітні первинні МЖ. При чому в художніх текстах вони зазнають певних трансформацій та набувають нових функцій[3]. Для учнів було б корисним як пошук у тексті вживання того чи іншого МЖ так і аналіз трансформацій, що сприятиме кращому засвоєнню закономірностей функціонування МЖ у безпосередньому мовленнєвому спілкуванні. Дуже цікавим є дослідження та аналіз інтертекстуальних зв’язків, що виникають між основним текстом художнього твору та первинними МЖ, присутніми в ньому. Більш детально приклади такого аналізу представлені у нашому попередньому науковому дослідженні[4].

2. МЖ та сприйняття усного мовлення (*compréhension orale*).

Сучасні французькі методики приділяють дуже велику увагу розумінню усного мовлення. В деяких підручниках він виділений окремим розділом, як, наприклад, серія підручників видавництва CLE International – *Activité pour le cadre européen commun de référence*[5]. Запропоновані в цьому підручнику вправи містять різноманітні МЖ такі як побутові діалоги та монологи, об’яви, інструкції, телефонні розмови, виступи державних діячів тощо. Цікавими є завдання до цих текстів: учні мають не тільки зрозуміти зміст, але й проаналізувати їх з лінгвістичної точки зору. Звертається особлива увага на характеристики адресанта (вік, соціальне положення), контекст, в якому відбувається комунікація, аналізується прагматична мета. Саме ці три основні групи факторів: 1) фактори, пов’язані з комунікантами; 2) прагматична мета; 3) матеріальний контекст комунікативної ситуації (умови, та часово-просторові фактори, в яких відбувається

спілкування, були виділені нами як основні, що характеризують МЖ та визначають вибір МЖ для комунікації[6]. М. М. Бахтін зазначав, що адресат, який сприймає інформацію в процесі комунікації, займає не менш активну позицію ніж той, хто її продукує. Для успішної мовленнєвої діяльності адресат має не тільки зрозуміти зміст послання, але й “впізнати” мовленнєвий жанр, розгадати комунікативну мету, щоб за законом цього жанру побудувати правильну відповідь та обрати правильну комунікативну стратегію.

3. МЖ та продукування усного мовлення. (La production orale).

Для процесів продукування мовлення володіння МЖ не менш важливе, ніж для сприйняття. Так за М. М. Бахтіним, “багато людей, що дуже добре володіють мовою часто відчують себе безпорадними в певних сферах спілкування саме тому, що не володіють практичними жанровими формами даних сфер. Часто людина, яка чудово володіє мовленням у різних сферах культурного спілкування, яка вміє прочитати доповідь, вести наукову дискусію, чудово виступає з суспільних питань, мовчить чи дуже незграбно виступає у світській розмові. І справа тут не в бідності словникового запасу і не у стилі, вся справа у невмінні володіти репертуаром жанрів світської бесіди, у відсутності достатнього запасу уяви про цілісність висловлювання, що допомагає невимушено відливати своє мовлення у певні композиційно-стилістичні форми, у невмінні вчасно взяти слово, вірно розпочати та вірно закінчити” [1:273]. У зв’язку з цим для нас важливими є два моменти: перший пов’язаний з теорією висловлювання, на якій базується теорія МЖ М. М. Бахтіна, другий зі значенням мовленнєво-композиційної будови мовлення, що є також основною складовою МЖ.

Як ми вже і зазначали вище, висловлювання за М. М. Бахтіним є одиницею мовлення і основною складовою частиною МЖ. Навчитися правильно говорити – це навчитися правильно будувати висловлювання. За законом жанру кожне висловлювання має свої специфічні початок і кінець, що позначають кордони висловлювання а для адресату є формальними ознаками початку і кінця мовлення співрозмовника (передачі слова іншому у діалогічному спілкуванні), має свою змістовну завершеність, частиною якої є інтонація в усному мовленні, та діалогічний характер. Кожне висловлювання є ланкою в

ланцюжку спілкування. Воно пов'язано з висловлюваннями, які йому передують, та з тими, які за ним сліднують.

Маленькі діти імітують висловлювання своїх батьків. Слухаючи їхні розмови, вони набирають певний репертуар висловлювань, які потім слугують їм за моделі в спілкуванні. Так само і учні, опановуючи іноземну мову, мають оволодіти величезним набором типових висловлювань, з яких складається той чи інший МЖ. Це означає, що найефективніший шлях до опанування іноземної мови є запам'ятовування не окремих лексичних одиниць і навіть не словосполучень, а цілих фраз, готових висловлювань. А оскільки другим важливим моментом є композиційна будова мовленнєвого жанру – закон за якими висловлювання сліднують одне за одним, то найкраще вивчати МЖ в цілому, як, наприклад вивчення на пам'ять діалогів під час аудіопрослуховування, з правильними інтонаціями та вимовою.

Тут знову постає питання відбору та встановлення того якісного та кількісного мінімуму усних МЖ, який учень має опанувати для успішного спілкування. Вирішенням цієї проблеми є підхід, який базується на прагматичній необхідності, пов'язаній з предметною, професійною діяльністю учня та завданнями, що стоять перед ним. Він проявляється у сучасній тенденції створення підручників за професійним принципом. Так в видавництві CLE International ми знаходимо підручники французької для фахівців з права, підприємців, для тих, хто працює в готельному бізнесі, у сфері туризму тощо. Всі вони мають необхідний мінімальний набір усних та письмових МЖ, якими має володіти спеціаліст даної сфери.

4. МЖ та письмо (La production écrite).

Ми вже зазначали вище, що МЖ відрізняються ступенем стандартизації. Для письмового спілкування французькою мовою притаманна відносно висока стандартизація. Це стосується не тільки спілкування в офіційній та діловій сфері а й приватної комунікації. Відомо, що у Франції існують навіть довідники з приватного листування, які містять основні правила написання листа, приклади стандартних формул початку та кінця і поширених моделей листів. Ще більше це стосується офіційного спілкування та офіційних документів. Тому оволодіння навичками письмової комунікації є важливим аспектом вивчення французької мови.

Цьому аспекту присвячені спеціальні сучасні підручники, один з яких – *Matriser les écrits du quotidien* видавництва Retz [7]. В ньому представлені типові ситуації, з якими може зустрітись учень у Франції та запропоновані моделі письмової комунікації, що з ними пов'язані. Так, наприклад, наводиться випадок заповнення поліцейського протоколу на випадок автомобільної аварії. Ситуативний підхід надає можливість комплексного підходу до опанування мови, що передбачає включення соціокультурних елементів в канву навчального процесу. У передмові автори підручника роблять на цьому особливий акцент, підкреслюючи необхідність пов'язати навчання з соціальною інтеграцією [7:8].

Ще однією складовою навчального процесу, пов'язаною з соціолінгвістикою та стилістикою є опанування мовленнєвими регістрами, що особливо притаманні для письмового спілкування.

Таким чином, МЖ займають значне місце у сучасній методиці викладання французької мови. Опанування репертуаром МЖ, що відносяться до певної сфери людської діяльності, дозволяє правильно будувати висловлювання та композиційні зв'язки між ними, використовувати їх адекватно завданням спілкування у відповідності до мети та згідно з соціокультурним контекстом. Акцентування уваги учнів на засвоєнні типів висловлювань, з яких складаються певні МЖ, інтенсифікує процес навчання, оскільки забезпечує поєднання лексико-семантичного, прагматичного та культурологічного аспектів комунікації а також відповідає соціальному замовленню на якісне покращення процесів викладання іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества : [монография] / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М : Искусство, 1986. – 445 с.
2. *Méthode d'apprentissage de la lecture Adultes immigrés.* – P. : Reitz, 2004. – 189 p.
3. Yakovenko-Lepetyuk I. Genres du discours dans le roman français moderne / I. Yakovenko-Lepetyuk. – 2001. – 357 p.
4. Lepetyuk I. G. Le rôle sémiotique et intertextuel du genre du discours dans l'interprétation du texte littéraire / I. G. Lepetyuk // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Логос. – 2005. – Вип. 8. – С. 77–85.
5. *Activité pour le cadre commun. Niveau C1–C2.* P. : CLE International, 2007. – 240 p.
6. Бурбело В.Б., Лепетюк І.Г. До теорії мовленнєвих жанрів М. М. Бахтіна та критеріїв їх класифікації / В. Б. Бурбело, І. Г. Лепетюк // Вісник Київськ. нац. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. – Серія : “Іноземна філологія” / гол. ред. О. І. Чередниченко. – К. : Видав. центр “Київський університет”, 2000. – Вип.30. – С. 31–35.
7. *Maîtriser les écrits du quotidien.* – P. : Reitz, 2003. – 95 p.

МАКСИМЕНКО О. В., ФОКІН С. Б.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕОНТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Статтю присвячено проблемам етичних норм при різних видах усного перекладу. Проведено аналітичний огляд деонтологічних засад професійної діяльності Міжнародної асоціації перекладачів конференцій (АПС), асоціацій перекладачів України, Російської Федерації, Іспанії, Франції, Данії, Ірландії, Фінляндії, Бельгії, Швейцарії, Канади, окреслено ряд суперечливих питань, зокрема, щодо етичного аспекту точності відтворення оригіналу.

Ключові слова: усний переклад, етика, деонтологія, переклад конференцій, професійний кодекс, права та обов'язки перекладача, точність перекладу.

Статья посвящена проблемам этических норм при разных видах устного перевода. Проведен аналитический обзор деонтологических основ профессиональной деятельности Международной ассоциации переводчиков конференций (АПС), ассоциаций переводчиков Украины, Российской Федерации, Испании, Франции, Дании, Ирландии, Финляндии, Бельгии, Швейцарии, Канады; обозначен ряд спорных вопросов, в частности, относительно этических аспектов точности передачи оригинала.

Ключевые слова: устный перевод, этика, деонтология, перевод конференций, профессиональный кодекс, права и обязанности переводчика, точность перевода.

The article is focused on ethic norms in different types of interpretation with an analytical review of deontological bases of International Association of Conference Interpreters (AIIC), as well as Ukrainian, Russian, Spanish, French, Danish, Irish, Finnish, Belgian, Swiss and Canadian interpreters associations. Several polemic questions are emphasized, such as ethic aspects of accuracy in translation.

Key words: conference interpreting, ethics, deontology, deontological code, interpreters' rights and duties, accuracy of translation.

Актуальність теми зумовлена тим, що за останнє десятиліття усний переклад став в Україні визнаною необхідною складовою міжмовного спілкування в різних сферах життя суспільства на різних рівнях – від міжнародних конференцій до особистих контактів бізнесменів. Усний переклад став фахом, якого навчають в університетах, а практикуючі перекладачі поступово починають об'єднуватися в професійні організації, які намагаються упорядкувати діяльність усних перекладачів відповідно до стандартів, прийнятих у світі. При цьому процеси ці відбуваються досить хаотично, а ринок усного перекладу в Україні розвивається далеко не за цивілізованими законами. Тим більше на часі постають проблеми професійної етики, принципи якої мають бути визначеними і прийнятими всіма учасниками ринку усного перекладу.

Згадана ситуація, а також відставання науково-методичної бази усного перекладу від емпіричної реальності зумовило **мету**: окреслити

спільні та відмінні риси у деонтологічних засадах усного перекладу в діяльності різних національних та міжнародних об'єднань усних перекладачів та детальніше зупинитися на суперечливих нормах у світлі сучасних уявлень про професійну етику.

Усний перекладач, на відміну від письмового, майже завжди фізично присутній й активно задіяний у комунікативній ситуації в режимі реального часу. Залежність варіантів перекладу, його поведінки (вербальної та невербальної) від ситуації перекладу (адресата, теми, ситуативного контексту) часто вимагає нестандартних рішень не лише з огляду на міжмовні та міжкультурні розбіжності, а й крізь призму власних та професійних морально-етичних засад. Ж. Деліль і Дж. Вудсворт цілком слушно зазначали, що усний переклад є дуже “особистісною” діяльністю, посередництвом у прямому і тісному спілкуванні між людьми, і саме тому з історії перекладу відомо чимало випадків, коли усні перекладачі виходили за межі дозволеного, ставали відверто на бік тієї чи іншої сторони, порушували протокол, не дотримувалися етичних норм. Тому, коли в 50-х роках ХХ-го століття усний переклад був визнаний окремою професією, виникла потреба у створенні відповідного деонтологічного кодексу [1:270]. І якщо раніше ази професійної етики майстри усного перекладу виводили радше виходячи з власного життєвого досвіду та загальнолюдських моральних принципів, не позбавлених певних суперечностей, на сьогодні в цьому напрямку розроблено професійні інструкції, ведуться наукові розвідки. Щоправда, в науковій площині дослідники усного перекладу частіше порушують це питання на Заході, ніж на пострадянському просторі. Якщо в Західній Європі та Америці є низка наукових публікацій (які далі буде згадано детальніше) на сторінках українських та інших пострадянських наукових альманахів є лише окремі згадки. Деякі аспекти розглядають М. Я. Цвілінг [2], І. С. Алексєєва [3]. На сторінках республіканського міжвідомчого наукового збірника “Теорія і практика перекладу” практично немає статей, присвячених усному перекладу. Окремими проблемами переймаються колеги з Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка, як видно з публікацій на сторінках збірки “Мовні і концептуальні картини світу” [4], [5]. Отже, зупинимось коротко на історії питання та на досягненнях різних шкіл усного перекладу щодо врегулювання професійно-етичних норм.

Термін “деонтологія” походить від грецького слова, що означає “обов’язок”. У деонтологічних кодексах різних професій визначені права та обов’язки, якими має керуватися фахівець, його поведінка, стосунки між ним і працедавцем, колегами, споживачами його послуг. У розвитку етичних засад роботи усного перекладача віхою стало створення Міжнародної асоціації перекладачів конференцій (АПС – Association Internationale des Interprètes de Conférence), створення якої в 1953 році стало. Насьогодні ця організація налічує 23 представництва в світі, і її членами є вихідці з 96 країн (загалом нараховується трохи менше 3000 членів), відтак, у сфері усного перекладу орієнтиром щодо принципів професійної етики слід вважати саме її деонтологічний кодекс. Його перший варіант укладено й оприлюднено у 1953 р, а його остання редакція з’явилася у 2009 р. Кодекс складається з дев’яти доволі розлогіх статей з детальними пунктами, проте, основні принципи, на яких він ґрунтується, – це конфіденційність, колегіальність та професіоналізм [6]. Зокрема, члени АПС зобов’язуються:

- не розголошувати дані, отримані під час замовлення, якщо вони не були опубліковані;
- не отримувати особистої вигоди від отриманої конфіденційної інформації;
- не братися за виконання доручення, для якого не мають відповідної кваліфікації;
- вимагати належних умов праці, які жодним чином не принижуватимуть людську та професійну гідність перекладача, зокрема, відповідного технічного обладнання, уникати шушотаж (переклад-шепотіння) без крайньої потреби, систематичного перекладу з реле тощо, відмовлятися від синхронного перекладу без напарника;
- не брати більше одного замовлення одночасно.

Співпрацювати з АПС за тимчасовими контрактами можуть і перекладачі, що не є її членами (до речі, наявність успішно виконаних замовлень цієї організації – це одна з необхідних умов вступу до неї). В таких випадках під час виконання роботи на них поширюються всі згадані вимоги [7].

Як бачимо, система етичних принципів АПС побудована відповідно до цілей, завдань і фундаментальних цінностей професії усного перекладача, вона зумовлена особливостями цього фаху, корпоративними інтересами і професійною культурою, невід’ємною від цього виду

діяльності. Цей кодекс є взірцем для деонтологічних кодексів об'єднань усних перекладачів в окремих країнах. Втім, ознайомлення з такими кодексами засвідчує, що пріоритетність тих чи інших принципів може змінюватися, на що впливають, ймовірно, особливості національного менталітету, релігійних і моральних вартостей, притаманних тому чи іншому суспільству, хоча всі вони ґрунтуються переважно на тих самих принципах, що їх встановлює АПС: конфіденційність, колегіальність та професійність.

Скажімо, Деонтологічний кодекс Регіональної служби усного перекладу Квебеку чітко формулює основні правила і обов'язки, якими має керуватися в роботі усний перекладач:

1. Конфіденційність.
2. Повне відтворення тексту.
3. Безсторонність.
4. Компетентність.
5. Професійна поведінка.

Конфіденційність розглядається як першочергова етична вимога, ключовими принципами вважаються також недопущення конфлікту інтересів і абсолютна об'єктивність усного перекладача. Компетентність передбачає, що погоджуватися треба тільки на ту роботу, яку можеш виконати на високому професійному рівні, крім того, необхідно постійно удосконалювати свої вміння. Якість перекладу забезпечується також вимогою обов'язкового попереднього прочитання всіх документів, які будуть використовуватися під час заходу. Що ж до поведінки, то поводитися треба так, аби завжди підтримувати честь професії, треба виявляти повагу до клієнтів, колег, не шкодити репутації інших перекладачів. Неприпустимим є отримання особистої вигоди від набутої інформації. Регламентується також вбрання: одяг має відповідати ситуації, не можна вдягати яскраві прикраси чи коштовності, адже вони привертатимуть увагу присутніх, в той час як усний перекладач має бути непомітним [8].

У Деонтологічному кодексі Французької асоціації незалежних перекладачів конференцій [9] вимога збереження професійної таємниці також стоїть першим пунктом, причому недотримання цього зобов'язання може каратися згідно із ст. 778 Кримінального кодексу Франції. Крім традиційних пунктів, які вимагають погоджуватися лише на те замовлення, якість виконання якого перекладач зможе гарантувати,

привертає увагу обов'язок нести особисту відповідальність за компетентність колег, які за рекомендацією перекладача залучаються до роботи. Свідченням демократичності і республіканського духу є норми, що зобов'язують добиватися гідних умов праці і завжди бути солідарним із колегами.

В кодексах інших країн ієрархія принципів може мати певні відмінності. До прикладу, у Деонтологічному кодексі Бельгійської палати письмових і усних перекладачів після звичного положення про вимогу братися лише за відповідну компетенції перекладача роботу йде обов'язок працювати за встановленими тарифами і не пропонувати занижені ціни за свої послуги. Перекладач не тільки має дотримуватися принципу конфіденційності і неотримання особистої вигоди від інформації, але і дбати про те, аби не залишати тексти робочих документів в кабіні після завершення синхронного перекладу. Також неприпустимо передавати будь – кому тексти без дозволу організаторів заходу. Усний перекладач зобов'язаний забезпечити належну зовнішню презентацію своїх послуг. Він має також навчатися упродовж всієї професійної кар'єри, має бути в курсі змін у професії, появи нових технічних засобів. Зasadничими правами усного перекладача є право вимагати від замовника надання текстів робочих документів і забезпечення гідних умов праці. Не можна запрошувати до роботи колегу, не узгодивши попередньо його кандидатуру із замовником. Знову ж таки неприпустимо коментувати кваліфікацію колег [10].

В кодексі Іспанської асоціації особливо підкреслено, що перекладач мусить утримуватися від висловлення оцінної думки щодо характеру замовлення [11].

Перші пункти Кодексу етики Данської асоціації офіційно визнаних письмових і усних перекладачів зобов'язують докладати всіх зусиль для найкращого обслуговування клієнтів, діючи при цьому в такий спосіб, аби викликати довіру до себе і до своєї роботи. Коректні данці вимагають погоджуватися на роботу, яку раніше виконував колега, лише впевнившись, що цей колега не збирається працювати з цим замовленням [12].

У Деонтологічному кодексі Швейцарської асоціації письмових і усних перекладачів від перекладачів вимагається слово честі, що вони уникатимуть в своїй поведінці всього, що може зашкодити гідності чи престижу професії. Це слово має бути дотриманим, чого б не пропонував

і не вимагав замовник. Усний перекладач зобов'язаний також провести ретельну доперекладацьку підготовку, познайомитися із усіма необхідними докеументами. Він має утримуватися від нечесної конкуренції і рекламування власної особи [13].

Кодекс професійної поведінки членів Ірландської асоціації письмових і усних перекладачів вимагає моральної відповідальності за якість перекладу. Треба не погоджуватися на роботу, яка суперечить інтересам суспільства чи пов'язана із протиправною діяльністю. Відтворення тексту виступу має бути позбавлене інтерпретації з боку перекладача, вияву його власних емоцій чи суджень. Вимогою є і переклад, за винятком особливих обставин, на рідну мову. Усний перекладач повинен не погоджуватися більше, ніж на одне замовлення в один день і в той самий час. Не повинний він працювати в кабіні без колеги, який в будь-який момент зможе його замінити. Зазвичай треба відмовлятися від пропозицій здійснювати шушотаж чи так званий *open simultaneous* (коли немає спеціальної кабіні для синхронного перекладу) – це припустимо лише за виняткової ситуації, яка не передбачає високої якості перекладу [14].

Право на пошанування професії і гідні умови праці відстоюють, до речі, і перекладачі Європейського парламенту, які обурені тим, що їх змушують здійснювати новий різновид усного перекладу – *remote interpreting*, коли перекладач дивиться на монітор, не перебуваючи в місці безпосереднього спілкування промовця з аудиторією, що порушує право на виконання роботи на високому професійному рівні і у належних умовах [15].

Окремою ще не розв'язаною етичною проблемою усного перекладу постає питання правди-неправди в перекладі, на якому варто зупинитися детальніше. Якщо згадати відомий італійський афоризм *Traduttore traditore*, то межа між перекладачем і зрадником подекуди справді виявляється розпливчастою. Так, дослідники К. Дж. Сібер та К. Зелгер з Женевського університету (Швейцарія) відзначають, що в кодексі АПС жодний пункт не наголошує на вимогах щодо вірності оригіналу [16]. Більше того, російське бізнес-бюро асоціації перекладачів в явній формі постулює право перекладача змінювати зміст тексту оригіналу з етичних міркувань [17]. В той самий час, І. С. Алексєєва зауважує, що текст для перекладача є недоторканим, і він не має право його змінювати, якщо таке завдання спеціально не поставив замовник [3]. На думку

К. Дж. Сібер та К. Зелгер, якщо розглядати правду як найвищу цінність комунікації, прийняту в сучасному суспільстві, очевидно, вимога точності передбачатиме правдивість відтворення усного повідомлення, зокрема, його вербальних, семантичних та інтенційних складових [16].

Так, наприклад, при синхронному перекладі телеінтерв'ю на італійському каналі, ведучий, новак у дипломатії, звертаючись до глави однієї з африканських держав, раптом зауважив: “У вас, часом, не було родичів з Італії? Ви жестикулюєте, як справжній італієць. Якби ви жили в Італії, ви могли б стати на вулицю і скеровувати дорожній рух”. Останнє речення не відтворив жодний з синхроністів. З огляду на культурні розбіжності, порівняння державного лідера з поліцейським могло б виявитись образливим. Втім перекладачі були впевнені, що телеведучий не мав жодного наміру образити почесного гостя й, аби не відтворити хибно інтенцію мовця, делікатно випустили дратівливий фрагмент. Зрештою, автори статті розв’язують питання телеологічної етики (“на все воля Божа”) на користь деонтологічної (виходячи з ситуації, перекладач сам вирішує, який з трьох рівнів повідомлення є для нього пріоритетним), застерігаючи, що не претендують на вичерпне вирішення проблеми [16].

Таким чином, співставлення кодексів професійної етики найпрестижнішої світової асоціації усних перекладачів і кодексів окремих країн Європи та Америки засвідчує, що всі базові положення кодексів ґрунтуються на принципах християнської моралі (цікавим могло б стати ознайомлення з кодексами країн, що сповідують інші релігії), на загальноприйнятих етичних нормах. В той же час, до стандартів професійної поведінки в деяких країнах висуваються особливі вимоги, пов’язані із тим, що усний переклад в країні є дуже важливим видом діяльності, оскільки тут розташовані штаб-квартири міжнародних організацій (Бельгія, Франція, Швейцарія) або багатомовність у суспільстві створює значне напруження (Квебек, Бельгія) і навіть загрозу тероризму (Ірландія).

У названих кодексах регламентуються переважно норми виконання послідовного та синхронного перекладу. Зауважимо, що види усного перекладу далеко не обмежуються цими двома, і в професійно-етичному аспекті об’єктом пильної уваги зараз стає судовий та “комунітарний” усний переклад (*community interpreting*). Ці різновиди є дуже специфічними, і розгляд їхньої особливості буде можливий в окремих майбутніх публікаціях.

На пострадянському просторі із появою асоціацій перекладачів і значною кількістю бюро перекладів, які надають послуги із синхронного і послідовного перекладу, постала потреба у регламентуванні прав і обов'язків усних перекладачів.

Асоціація перекладачів України (АПУ) у своєму Кодексі професійної етики висуває такі вимоги: лояльність до колег (неприпустимість їх критики у присутності клієнта), утримання від демпінгових цін та нелояльної конкуренції, постійна робота над рівнем підвищення власної кваліфікації, неприпустимість введення в оману замовників фальшивою саморекламою, зриву виконання замовлення або відмови від нього без поважних причин, поважне ставлення до обґрунтованих претензій замовника щодо якості й уживання заходів для їх якнайшвидшого врахування [18].

Спілка перекладачів Росії (СПР) та Бізнес-бюро Асоціації перекладачів цієї країни наголошують також на наступному: під час синхронного перекладу у складі колективів перекладач мусить вимагати рівноправних для всіх та гідних умов праці, забезпечувати високий рівень компетентності в сферах мови оригіналу та мови перекладу, техніки перекладу й тематики тексту, зокрема, при усному перекладі, надійності трансляційної апаратури, за необхідності, уповільнення темпу мовлення оратора, перерв для відпочинку [17].

На жаль, практика усного перекладу в Україні свідчить, що принципи професійної етики усного перекладача, які в світі загальновідомі і зазвичай пошановані, в наших умовах або не є відомі, або їх часто не дотримуються. Це пояснюється і “молодістю” самої професії в країні, і тим, що при вишколі усних перекладачів питанням етики приділяється вкрай мало уваги. Можна погодитись з І. С. Алексєєвою, що за радянських часів професійна етика, ще не встигнувши сформуватись, була піддана майже повному руйнуванню, створивши аморальну ситуацію [3:16]. Нерозвинутість і нецивілізованість ринку усного перекладу призводить до того, що організатори, замовники і споживачі послуг не зовсім обізнані із специфікою міжмовного спілкування за посередництвом усного перекладача, відтак, можуть бути не забезпечені навіть необхідні технічні умови для перекладу, не кажучи вже про надання завчасно текстів програм чи навіть чіткої теми заходу. Переклад без відома перекладача іноді записують на електронні носії, тож збереження конфіденційності стає проблематичним. Умови, в яких

працюють в Україні усні перекладачі, підштовхують декого до демпінгування цін на послуги, до нелояльності стосовно колег, до самореклами, до використання отриманої інформації у власних прибуткових цілях, до роботи самому в кабіні. Таким чином, для європеїзації усного перекладу в Україні потрібні покращання економічної ситуації в суспільстві, орієнтація всіх учасників ринку усного перекладу на високі стандарти культури спілкування через переклад, повага до професії усного перекладача, без якого це спілкування не здійсниться. І, звичайно, зусилля мають зробити самі усні перекладачі, відстоюючи професійну гідність, формуючи згуртовану професійну спільноту і забезпечуючи переклад відповідно до прийнятих у світі деонтологічних засад.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Delisle J.* Les traducteurs dans l'histoire / Jean Delisle, Janeth Woodsworth. – Ottawa : University of Ottawa Press, 1995. – 294 p.
2. *Цвиллинг М. Я.* О профессии переводчика / Михаил Яковлевич Цвиллинг // Тетради переводчика. – М. : Изд-во Ин-та Междунар. отношений, 1968. – Вып. 5. – С. 117–122.
3. *Алексеева И. С.* Профессиональный тренинг переводчика: Пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. – СПб. : Союз, 2005 – 283 с.
4. *Іваницька М. Л.* Діяльність усного перекладача під час перекладу переговорів / Марія Лонгинівна Іваницька // Мовні і концептуальні картини світу / відп. ред. Олександр Іванович Чередниченко. – К. : Видав. Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 26, ч. I. – С. 373–378.
5. *Михайленко О. О.* Професійна етика перекладача / Олена Олександрівна Михайленко // Мовні і концептуальні картини світу / відп. ред. Олександр Іванович Чередниченко. – К. : Видав. Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 26, ч. II. – С. 255–259.
6. *AIIC Vade mecum* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aiic.net/glossary/default.cfm?ID=91&letter=C>.
7. *AIIC Code of Professional Ethics* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aiic.net/ViewPage.cfm/article24.htm>.
8. *Deontological code of Regional Service of Interpretation in Quebec* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.santemontreal.qc.ca/En/plaintes/adresser.html>.
9. *Association Française des Interprètes de Conférence Indépendants* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.afici.fr.
10. *Code de déontologie de la Chambre belge des traducteurs, interprètes et philologues* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fit-europe.org/vault/deontologie-cbitp.html>.
11. *Asociación de Intérpretes de Conferencia de España* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aice-interpretes.com/indexsp.htm>.
12. *Code of Ethics of Danish Association of State-authorised Translators and Interpreters* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fit-europe.org/vault/deont/dk-auth-eth.html>.
13. *Code de déontologie de l'Association Suisse des traducteurs, terminologues et intrprètes* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fit-europe.org/vault/deontologie-astti.html>.
14. *Code of Practice and Professional Ethics of the Irish Translators' Association* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fit-europe.org/vault/ITIA_code_ethics.pdf.
15. *Letter from the President of the European* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aiic.eu/ViewPage.cfm/article740>.
16. *Seeber K., Zelger Ch.* Betrayal – Vice or Virtue? An Ethical Perspective on Accuracy in Simultaneous Interpreting / Kilian Seeber, Christian Zelger // *Meta: Journal des Traducteurs*. – Montreal : Les Presses de l'Université de Montréal, 2007. – № 2. – P. 290–298.
17. *Бизнес-бюро Ассоциации переводчиков России* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.perevodural.ru/o_perevode.
18. *Кодекс професійної етики Асоціації перекладачів України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uta.org.ua/ua>.

МАРІНАШВІЛІ М. Д.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

АБСОЛЮТНІ КОНСТРУКЦІЇ В ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ (французько-українські відповідники)

У статті досліджуються структурно-семантичні особливості французьких абсолютних конструкцій з іменником, що виражають синтаксичну категорію обставинного означення. Виявлено відповідники цих одиниць у перекладі українською мовою, у системі якої подібні конструкції відсутні.

Ключові слова: абсолютні конструкції, структурно-семантичний аналіз, перекладацькі відповідники.

В статье исследуются структурно-семантические особенности французских абсолютных конструкций с именем существительным, выражающих синтаксическую категорию обстоятельственного определения. Выявлены соответствия данных единиц в переводе на украинский язык, в системе которого подобные конструкции отсутствуют.

Ключевые слова: абсолютные конструкции, структурно-семантический анализ, переводческие соответствия.

The article studies the structural-semantic features of French nominative absolute constructions expressing syntactic category of adverbial attribute. The correspondences of these units in Ukrainian language translation, in the system of which similar constructions are absent, were revealed.

Key words: nominative absolute constructions, structural-semantic analysis, translation correspondences.

Метою дослідження є структурно-семантичний аналіз французьких абсолютних конструкцій з іменником у функції обставинного означення і особливості їх відтворення у перекладі українською мовою.

Актуальність теми зумовлено важливістю для сучасного перекладознавства розробки часткових теорій перекладу, зокрема для пари французька – українська мови. Особливий науковий інтерес становлять мовні явища, які існують лише в одній з досліджуваних мов. Виходячи з цього, зіставний перекладознавчий аналіз абсолютних номінативних конструкцій, якими характеризується французька мова і які не притаманні українській мові, видається актуальним.

Об'єктом вивчення є французькі абсолютні конструкції та їх перекладацькі відповідники. Структурні та семантичні властивості французьких абсолютних конструкцій і особливості їх відтворення у перекладі українською мовою становлять **предмет** дослідження.

Матеріалом слугували французькі іменники в абсолютній конструкції, виокремлені з художніх творів французьких авторів ХХ ст., та їх відповідники в перекладах українською мовою.

Переклад є особливим видом мовного спілкування, при якому

відбувається співвіднесене функціонування двох мовних систем. Завдання мовознавства полягає у вивченні відношень, що виникають між мовами та їх елементами у процесі такого функціонування, його лінгвістичних передумов, специфіки й умов тощо [1:6].

Відомо, що мови відрізняються не тим, що вони здатні виражати ті чи інші значення, а тим, які засоби існують у кожній конкретній мові для вираження певного значення [2:82; 3:84–85]. Сама можливість міжмовного спілкування ґрунтується, поміж іншого, на універсальності категорій людського мислення та наявності семантичних універсалій.

Однією з універсальних функціонально-семантичних категорій є категорія якісної характеристики процесу. Засоби вираження цієї категорії у французькій та українській мовах є вельми різноманітними щодо їхньої структури та здатності виражати різні семантико-стилістичні нюанси змісту цієї категорії.

Структурно засоби вираження якісної характеристики процесу виявляють великий ступінь збігу в двох досліджуваних мовах. Проте, поміж цих засобів у французькій мові існують такі, що відсутні у системі української мови, зокрема, іменник в абсолютній конструкції. Останній досить часто вживається у сучасній французькій мові для вираження обставинного означення, що, поряд із так званою обставиною способу дії, є синтаксичною категорією, в якій виявляється якісна характеристика процесу. Деякі лінгвісти, з огляду на те, що подібні сполучення з іменником вводяться в речення без прийменника, називають їх безприйменниковими зворотами [4:89].

На думку більшості лінгвістів, абсолютна конструкція сучасної французької мови походить від латинської конструкції *ablativus absolutus*, пор.: *deo iuvante, vincam* → *Dieu aidant, je vaincrai* [5:510]. У давньофранцузькій мові подібні конструкції використовувались лише у вигляді сталих зворотів типу *les mains jointes*, починаючи ж з XV–XVI ст. вони отримали більш широке розповсюдження, і в сучасній французькій використовуються у функції обставинного означення, відокремленого обставинного означення, предикативу при дієслові стану в ролі зв'язки. Для позначення абсолютної конструкції в лінгвістиці користуються декількома термінами. Її називають “абсолютним дієприкметниковим зворотом” [6:276], “абсолютним додатком” [5:510], “безприйменниковим зворотом” [4:89], “іменником в абсолютній конструкції” [7:597].

Видається, що більшість з наведених вище термінів мають недоліки.

Наприклад, термін “абсолютний дієприкметниковий зворот” може бути використаний не для всіх типів абсолютних конструкцій, він виключає конструкції, до складу яких входять прикметники, іменник з прийменником або прислівник. Наявність слова “додаток”, що підкреслює синтаксичний аспект явища, у терміні “абсолютний додаток” обмежує кількість синтаксичних функцій, які здатні виконувати подібні конструкції у реченні. Термін “безприйменниковий зворот” видається неоднозначним, оскільки один з типів конструкцій містить поряд з безприйменниковим іменником іменник з прийменником. У зв'язку з цим ми використовуємо термін “абсолютна конструкція з іменником” або “іменник в абсолютній конструкції”, враховуючи, що іменник є у всіх типах досліджуваних конструкцій. Він є означуваним словом, і саме він позбавлений сполучного елементу – прийменника, який зазвичай вказує на співвіднесеність іменника з тим чи іншим членом речення.

У романістиці звичайно підкреслюється особливе місце абсолютної конструкції з іменником у системі засобів характеристики процесу, оскільки вона служить одночасно для характеристики і суб'єкта, і дієслова-предиката. У таких конструкціях співвіднесеність іменника з суб'єктом виражається не граматично, а лексично. Оскільки такі конструкції, як правило, є відокремленими, у лінгвістичній літературі іноді вказують на їх схожість з відокремленим означенням та прикладкою [8:168].

У граматичному аспекті досліджувані конструкції являють собою напівпредикативний комплекс. У цьому зв'язку наведемо погляд Ш. Баллі, згідно з яким такі абсолютні прислівникові звороти, як *sac au dos, l'épée à la main, drapeau en tête, la tête haute* у початковій формі були незалежними реченнями, найчастіше командами: “Вище голову! Тримайте голову високо!” Далі, поєднавшись із іншими реченнями за засобом сурядності (наприклад, “Кроком руш! Вище голову!”, тобто “Крокуйте і тримайте голову високо!”), вони склали лише одне речення на зразок зв'язаних речень, що мали аналогічний зміст [9:112–113].

Абсолютні конструкції перетворюються в окреме речення: *Il courait dans l'escalier, les yeux pleins de larmes* → *Il courait, ses yeux étaient pleins de larmes*. Подібному перетворенню можуть підлягати відокремлені означення: *Il marche, furieux* → *Il marche, il est furieux*, а також прислівники на *-ment*, які містять сему антропонімічності: *Il marche joyeusement* → *Il marche, il est joyeux*.

У наведених прикладах можна бачити подібність глибинних структур

даних синтаксичних конструкцій у виявленій співвіднесеності з суб'єктом. Абсолютні конструкції з іменником можна також порівняти з деякими прийменниково-іменними сполученнями (особливо з прийменником *avec*) у функції якісних характеристик процесу:

Il parle avec exaltation → *Il parle, il est exalté (à ce moment)*.

За своїм значенням супутньої характеристики процесу досліджені конструкції близькі також до герундія та герундіальних зворотів:

Il parle en se frottant les mains → *Il parle, il se frotte les mains*.

Крім того, смислова подібність прислівників, відокремлених означень і дієприкметників, герундія та герундіальних зворотів, прийменникових та абсолютних конструкцій підкреслюється вживанням їх у ролі однорідних членів речення [4:98; 10:144]. Так, у реченні: *Il marchait vers moi, la tête un peu en arrière, rapidement* [11:19] паралельне вживання іменника в абсолютній конструкції та прислівника свідчить про їхню семантичну та граматичну схожість.

За структурою досліджені конструкції не відзначаються великою різноманітністю. Іменник означається прикметником, іменником із прийменником або дієприкметником.

Найбільш частотними у дослідженому мовному матеріалі є абсолютні конструкції, які будуються за моделлю S+Participe passé (Participe présent), наприклад: *les yeux plissés, l'air gêné*. Певна частина таких конструкцій наближається до усталених і, як правило, не має поширення: *la gorge serrée, les yeux baissés* та ін. Проте, як свідчить фактичний матеріал, багато з цих конструкцій можуть мати розгорнуту структуру. Причому поширюється як іменник: *Elle se mit à rire nerveusement, ses yeux d'un noir intense fixés sur Simon* [12:527],

так і дієприкметник: *Camarades, dit Lia Rubi, d'une voix sourde, étouffée, monotone, la tête penchée en avant d'un air buté* [12:351].

Абсолютні конструкції з іменником, що мають структуру S₁+prép.+S₂ (де S₁ – означуваний іменник), в яких відсутнє слово з процесуальною семантикою (яке припускається за смислом), включають прийменники: *à, sur, sous, dans, devant, derrière, contre*. Як правило, відповідно до просторової семантики прийменників вони вживаються для опису пози, положення суб'єкта: *la main devant la bouche, le dos contre la fenêtre*; зовнішнього прояву психічного стану: *le sang aux joues, les larmes aux yeux*; положення частини тіла відносно якого-небудь предмета (речі): *le pied sur la première marche*; положення однієї частини тіла відносно іншої: *les deux coudes sur les genoux*;

положення якого-небудь предмета відносно частини тіла: *les livres sous le bras*. На відміну від інших структурних типів подібні абсолютні конструкції рідко бувають поширеними.

Настільки ж рідко мають розгорнуту форму й конструкції, які будуються за моделлю: S+Adj. або S+Adj. verbal: *Ida Laurent se tenait droite, assise à côté d'elle, dans une attitude gracieuse, mais composée, les deux mains reposant l'une sur l'autre sur sa cuisse, le visage immobile comme une idole* [12:189–190].

Ці два типи абсолютних конструкцій не випадково розглядаються в нашому дослідженні окремо. У конструкції S+Adj. між її складниками мають місце атрибутивні відношення: (1) ... *il fait volte-face et se jette sur moi, les yeux fous* [12:203], тоді як у другому типі конструкцій імпліцитно представлені предикативні відношення у зв'язку з семантикою (природою) віддієслівного прикметника (adjectif verbal), похідного від так званого *participe présent*: (2) *Permettez-moi de finir, dit Delmont, les lèvres un peu tremblantes* [12:82].

Відрізняються такі конструкції також семантичними відношеннями, які існують між ними та суб'єктом.

Пор.: (1a) ... *il fait volte-face et se jette sur moi, ses yeux sont fous (avec des yeux fous)*;

(2a) *Permettez-moi de finir, dit Delmont, ses lèvres tremblaient un peu (il avait les lèvres qui tremblaient un peu)*. Віддієслівний прикметник можна співвіднести з дієприкметником минулого часу, оскільки він часто-густо виражає стан. Наведені особливості є релевантними для адекватного відтворення цих конструкцій у перекладі українською.

Характеристика, яка виражається абсолютними конструкціями, має різні значення у залежності від семантики іменника та прикметника з предикативним значенням, дієприкметника або іменника, що його супроводжують. Такі конструкції використовуються для вираження:

– пози суб'єкта: *Il dormait à demi assis, dans une position inconfortable, la tête rejetée, le cou tendu comme pour être égaré* [13:252];

– вигляду і фізичного стану суб'єкта: *A ce moment, Pierrot entra pieds nus, en pyjama, les cheveux dressés* [13:254];

– емоційного стану суб'єкта: *Il se leva l'air excédé* [13:387];

– манери руху суб'єкта: *Danièle marchait d'un pas rapide, le corps penché en avant, les yeux au sol* [12:136].

Аналіз перекладів досліджених конструкцій українською мовою

показав, що їхніми відповідниками при перекладі є:

- дієприслівниковий зворот з дієприслівником минулого (рідше – теперішнього) часу: *J'essayai de fracturer la serrure, les dents serrées, ...* [11:86]
- *Todі, зціпивши зуби, я спробувала зламати замок ...* [14:303].
Nous en parlions avec précaution, les yeux détournés [11:126] – *Говорили обережно, відвертаючи погляди* [14:331];
- прийменниково-іменна конструкція з прийменником “з”: *Il vint à ma rencontre, l'air grave, et il me prit les mains* [11:26] – *Він рушив мені назустріч з поважним виглядом, узяв мене за руки* [14:258];
- безприйменникова іменна аналітична конструкція: *Un jour j'aimerais quelqu'un passionnément et je chercherais un chemin vers lui, ainsi, avec précaution, avec douceur, la main tremblante* [11:69] – *Але одного дня я палко покохаю когось і так само обережно, ніжно, тремтячою рукою шукатиму дорогу до його серця* [14:290];
- окреме речення: *Son visage s'était brusquement défait, la bouche tremblante* [11:18] – *Обличчя Анни несподівано змінилося, губи тремтіли* [14:252].

Крім того, іменник в абсолютній конструкції може замінюватися у перекладі дієсловом: *Ils souriaient tous deux, l'air heureux* [11:45] – *Обоє сміялися, виглядали щасливими* [14:272].

Найменш частотними відповідниками є:

- прислівник: *Anne s'était retournée vers lui, l'air lassé* [11:41] – *Анна знов утомлено повернулася до нього* [14:269];
- відокремлене означення: *A ce moment, Pierrot entra pieds nus, en pyjama, les cheveux dressés* [13:254] – *В цю мить увійшов П'єр, босий, у піжамах, скуйовджений* [15:178].

Спостереження над засобами перекладу абсолютних конструкцій (при всій їх різноманітності) дозволяють виявити певні закономірності перекладацьких трансформацій. Абсолютним конструкціям, у яких іменник супроводжується дієслівною формою (дієприкметником минулого або теперішнього часу), а також іншим іменником з прийменником, у перекладі на українську мову в більшості випадків відповідають дієприслівниковий зворот, двоскладне речення або дієслово. При цьому французький дієприкметник замінюється у перекладі дієприслівником або дієсловом, а у конструкціях з двома іменниками дієслово, що є імпліцитно вираженим в оригіналі, експлікується у вигляді дієслова або дієприслівника. Конструкції типу S+Adj. verbal у перекладі також розгортаються у окреме речення або у дієприслівниковий зворот. Конструкціям, у яких іменник супроводжується

прикметником, у перекладі найчастіше відповідають іменники в орудному відмінку з означенням або прийменниково-іменна конструкція (з прийменником “з”). Ці конструкції можуть виступати у ролі відповідників при перекладі для всіх наведених вище типів конструкцій. Це також є закономірним, якщо зважати, як було виявлено вище, на аналогічність глибинних структур речень, що містять іменник в абсолютній конструкції та прийменниково-іменну конструкцію, які виконують однакову синтаксичну функцію.

Отже, внутрішньомовний структурно-семантичний та граматичний аналіз абсолютних конструкцій, а також спостереження над їх перекладацькими відповідниками дозволяють зробити такий висновок: не применшуючи ролі конкретного лексичного та лексико-фразеологічного контексту, в якому вживаються французькі абсолютні конструкції, відзначимо, що для адекватного перекладацького рішення слід виходити, перш за все, з граматичної природи даних конструкцій, з глибинних зв'язків як усередині конструкції, так і між нею та іншими членами речення.

Перспектива дослідження. Серед подальших напрямків дослідження зазначимо виявлення та систематизацію перекладацьких трансформацій, які використовуються для адекватного відтворення французьких абсолютних конструкцій на різних рівнях перекладацької еквівалентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М.: Изд-во иностр. Лит-ры, 1955. – 416 с.
2. *Бархударов Л. С.* Двенадцать названий и двенадцать вещей / Леонид Степанович Бархударов // Русский язык за рубежом. – 1969. – № 4. – С. 79–82.
3. *Волобринская Т. С.* Употребление беспредложных оборотов типа “la tête baissée” в современном французском языке / Т. С. Волобринская // Уч. зап. Ростовск.-н/Дону гос. пед. ин-та. – 1957. – Вып. 1. – С. 89–104.
4. *Гак В. Г.* Теоретическая грамматика французского языка / Владимир Григорьевич Гак. – М.: Добросвет, 2000. – 832 с.
5. *Гак В. Г.* Очерки по сопоставительному изучению французского и русского языков / Владимир Григорьевич Гак, Елизавета Борисовна Ройзенблит. – М.: Высшая школа, 1965. – 378 с.
6. *Илия Л. И.* Очерки по грамматике современного французского языка / Людмила Ивановна Илия. – М.: Высшая школа, 1970. – 176 с.
7. *Комиссаров В. Н.* Лингвистика и перевод. / Вилен Наумович Комиссаров. – [2-е изд., доп.]. – М.: ЛКИ, 2007. – 176 с.
8. *Реферовская Е. А.* Теоретическая грамматика современного французского языка / Елизавета Артуровна Реферовская, Алла Константиновна Васильева. – [3-е изд.]. – М.: Просвещение, 1982. – Ч. I. : Морфология и синтаксис частей речи. – 400 с.
9. *Grevisse M.* Le Bon Usage. / Maurice Grevisse. – [12è éd.]. – P.: Editions Duculot, 1991. – 1768 p.
10. *Mounin G.* Linguistique et traduction / Georges Mounin. – Bruxelles : Dessart et Mardaga, 1967. – 278 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. *Mauriac F.* Thérèse Desqueyroux. Le noeud de vipères. Les chemins de la mer / F. Mauriac. – M.: Editions du Progrès, 1966. – 412 p.
12. *Merle R.* Derrière la vitre / R. Merle. – P.: Gallimard, 1970. – 540 p.
13. *Sagan F.* Bonjour tristesse. – P.: Julliard, 1954. – 127 p.
14. *Мерль Р.* За склом / Р. Мерль; пер. Г. Філіпчука. – К.: Молодь, 1978. – 327 с.
15. *Моріак Ф.* Гадючник. Дорога в нікуди / Ф. Моріак; пер. Д. Паламарчука. – К.: Дніпро, 1980. – 318 с.
16. *Саган Ф.* Здрастуй, печаль! / Ф. Саган; пер. Я. Кравця // Чи любите ви Брамса? – К.: Молодь, 1983. – С. 243–332.

МЕРЗЛІКІНА О. В., РОМАНЮК В. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ ІСПАНСЬКОГО ІНФІНІТИВА В ДІАЛОГІЧНОМУ ТА МОНОЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

Статтю присвячено дослідженню властивостей іспанського інфінітива в діалогічному та монологічному мовленні, визначенню зв'язку між його функціональними властивостями та комунікативними конструкціями в обох формах мовлення та з'ясуванню, яким чином конструкції дієслова впливають на формування стилю та когнітивної структури одного та іншого видів мовлення. Крім того, увага зосереджується на тих властивостях іспанського інфінітива, які йому притаманні в кожному із функціональних видів мовлення.

Ключові слова: діалогічне мовлення, монологічне мовлення, інфінітив, комунікативні конструкції.

Статья посвящена исследованию свойств испанского инфинитива в диалогической и монологической речи, определению связи между его функциональными свойствами и коммуникативными конструкциями в обеих формах речи и выяснению, каким образом конструкции глагола влияют на формирование стиля и когнитивной структуры одного и другого видов речи. Кроме того, внимание фокусируется на тех свойствах испанского инфинитива, которые ему присущи в каждом из функциональных видов речи.

Ключевые слова: диалогическая речь, монологическая речь, инфинитив, коммуникативные конструкции.

This article is dedicated to research properties of the spanish infinitive in dialogical and monological speech, relationships between its functional properties and communication structures in both forms of speech and finding out how verb constructions influence the formation of style and cognitive structure in both species of speech. Also, focus on the properties of the spanish infinitive that his inherent in each of the functional types of speech.

Key words: dialogical speech, monological speech, an infinitive, communication structures.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень до поглиблення вивчення властивостей інфінітива. Вивчення функціональних властивостей інфінітива у таких видах мовлення як діалог та монолог робить можливим розкрити нову грань у дослідницькій парадигмі лінгвістики тексту.

Праці таких відомих лінгвістів, як З. О. Гетьман, А. Ф. Паладьєва, Т. М. Серебрянська, В. В. Шишков, Г. Г. Верба, Ж. Я. Журман, А. А. Леонт'єв, Е. Алонсо, Бейнгауер, Нарбона Хіменес, Х. Сальвадор, присвячені вивченню інфінітива як безособової форми дієслова, монологічного та діалогічного мовлення.

Проте не досить розробленим в сучасній лінгвістиці залишається питання функціонування такої безособової форми дієслова як інфінітив, а

саме визначення його властивостей у рамках діалогічного та монологічного мовлення, взаємозв'язок цієї форми з ментальними концептами, що існують у свідомості носіїв мови.

Наукова новизна дослідження полягає в дослідженні властивостей інфінітива та різноманітних інфінітивних конструкцій як одного з факторів формування когнітивної структури діалогічного та монологічного мовлення.

Мета цієї статті полягає у дослідженні функціональних властивостей інфінітива в діалогічному та монологічному мовленні, визначенні особливостей його використання й значення з урахуванням когнітивної парадигми.

Об'єктом дослідження є неозначена форма дієслова, інфінітив, та його функціональні властивості, що є характерними для діалогічного та монологічного видів мовлення.

Предметом дослідження є особливості значень інфінітива та інфінітивних конструкцій у різних типах речень, що використовуються в діалогічному та монологічному мовленні.

Теоретичне значення роботи визначається тим, що досягнення поставленої мети може сприяти розумінню взаємозв'язку й взаємозалежності функціональних властивостей інфінітива діалогічного та монологічного мовлення й особливостей його використання в одній чи іншій формі мовлення з урахуванням когнітивної парадигми.

Відомо, що іспанський інфінітив – це дієслівно-іменна (безособова) форма, яка поєднує в собі властивості іменника й дієслова. Інфінітив є старим віддієслівним іменником, який почав відмінюватися [1:43].

Дієслівні властивості інфінітива проявляються в тому, що він має такі властивості, як категорія стану, відносне часове значення (дія одночасна й попередня), перехідність і неперехідність, можливості інфінітива іноді отримувати значення наказового способу, здатність утворювати з допоміжними дієсловами часові, видові й модальні граматичні конструкції (*ir a + infinitivo*, *ponerse a + infinitivo*, *acabar de + infinitivo*, *volver a + infinitivo*, *haber de + infinitivo*, *hay que + infinitivo*, *tener que (i de) + infinitivo*, *deber de + infinitivo*), а з напівдопоміжними дієсловами лексико-синтаксичні описові конструкції, що в реченні виступають в ролі дієслівного підмета (простого чи складеного) [1:48].

Esta, antes de leer, conoció la letra y vio la firma que decía: “Enrique” [8:47].

Mis peleas con Pepe Güeto han dejado de ser escaramuzas [8:13].

Важливого значення в дослідженні діалогічного та монологічного мовлення набуває вивчення малої безособової форми дієслова, такої як інфінітив, оскільки саме він отримує в цьому функціональному стилі мови особливі семантичні значення [2:57].

Розглядаючи текст як продукт або *відбиток* самого процесу мовленнєвої діяльності, актуалізований у спілкуванні, можна говорити про такі типи тексту, як монолог і діалог, які в свою чергу виступають продуктами та *відбитками* самих процесів монологічного та діалогічного спілкування [2:60].

Монологічний та діалогічний тексти розрізняються між собою як з погляду структури, що лежить в основі мовленнєвої ситуації, так і з погляду закономірностей текстотворення, що в них діють.

Відмінності в структурі мовленнєвої ситуації визначаються розподілом ролей між учасниками мовленнєвого акту.

На відміну від діалогу монолог наближається до письмового мовлення, тому його характеризують складні синтаксичні конструкції, але невербальні компоненти використовуються в монологі обмежено [2:65].

A mamá – pensó Luisa – nunca se le quitará la costumbre de decir el señorito. Hay mujeres casadas que han estado sirviendo y fingen más: nadie lo sabe. Ella, en este caso, no cambiará. Cuando se lo he hecho, se ha enfadado conmigo, muchas veces ... [8:76].

Так, для монологу оповідного типу характерне з'єднання дієслівних фраз, в яких співвідношенням видо-тимчасових форм дієслівних присудків виражена послідовність дій, рух подій [2:56].

Для монологу-міркування характерні типові синтаксичні побудови, які містять висновок, констатацію фактів, передають логічний зв'язок явищ (конструкції причинно-наслідкові, умовні, допустові, і ін.).

Es curioso – pensaba – cómo el retrato de una persona, con el tiempo, puede llegar a ser, nada más, un instrumento decorativo. Es curioso notar cómo un retrato se distancia [8:88].

Монолог-сповідь звичайно об'єднує в собі оповідні форми мови з формами міркувань. Орієнтуючись на усний вислів, монологи різних типів вільно допускають вживання розмовної та експресивно забарвленої лексики, вигуків, розмовних і розмовно-експресивних синтаксичних побудов, в т. ч. і конструкцій діалогічної мови [2:56].

¿Qué pensaría en ese momento feliz de su retrato? Sería interesante poder hacer radiografías a los retratos de los muertos y poder llevarlos a un adivino para que nos dejara lo que en aquel momento pensaban y sentían. Tener así, de una sola postura, un retrato exhaustivo, completo [8:65].

Особливим різновидом монологу є так званий внутрішній монолог, в якому імітується емоційно-розумова діяльність людини в її безпосередньому протіканні (*nomik свідомості*). Відповідно в монологічному мовленні цього типу часто уживаються переривисті, незавершені фрази, зовні не пов'язані одна з одною синтаксичні побудови.

Діалогічний текст прийнято розглядати як жанрово-композиційний стандарт побутового спілкування та художньої літератури [3:8].

Nunca dejaré de quererte – respondió doña Luz [8:23].

Діалогічному тексту характерні зв'язані інфінітивні звороти, які містять конструкції, що виконують роль поширених обставин. Подібні конструкції складаються з прийменника, інфінітива й слів, що є залежними від нього [3:32].

У ролі обставини часу виступають зв'язні інфінітивні конструкції, а саме: *al + infinitivo, después de + infinitivo, antes de + infinitivo*.

Después de haber rechazado con tan cruel desabrimiento las palabras de doña Manolita [8:37].

Esta, antes de leer, conoció la letra y vio la firma que decía: “Enrique” [8:45].

Зв'язні інфінітивні конструкції, утворюються за подібними моделями також і з прийменниками *por, con, de, hasta, en*, а та іншими. Вони можуть виражати такі обставини відношення, як причину, спосіб дії, поступку, умову, ціль.

Окрім того, що інфінітивні структури насичують текст значеннями, деталями оповіді, вони надають тексту особливого колориту, безперервності думки й мовленнєвої поведінки персонажів. Цей ефект досягається завдяки поєднанню різноманітних структур з інфінітивом у своєрідні перифрастичні каденції (термін М. М. Вороніної).

У діалогічному тексті можна виділити конструкції, які виражають закінчення дії. Формально вони передають емоційно нейтральну інформацію про припинення якої-небудь дії чи стану [3:19].

¿Si el buen señor, edificado con las homilias del sobrino, tratará de abrazar la vida contemplativa y de ser santo también [8:49] – У цьому

випадку *tratar de + infinitivo* має модальний характер, зі значенням наміру зробити щось, відповідно як і фразове дієслово *intentar a + infinitivo*.

У діалогах поширений вид включаючих предикатів, які можна визначити як похідні від фраземних предикатних словосполучень спонукання творити дію, тобто це каузативні предикати. Наприклад:

... *y eso precisamente me obliga a meditar mucho ...* [8:34].

Для іспанського діалогічного мовлення є характерним використання інфінітива у функції наказового способу. З одного боку, це відображення розмовного стилю, з іншого – підкреслення напруженості ситуації [4:43].

¡Ya! ¡Hemos llegado! ¡Abajo! ¡Abrir esa puerta y abajo todos deprisa! [8:29]. – Заміна звичайної форми наказового способу дієслова на форму інфінітива міцно пов'язана з мисленнєвими когніціями, оскільки вона здатна створювати напругу, відповідаючи таким чином жанровим вимогам діалогічного мовлення.

Висновки. Отже, функції інфінітива в діалогічному та монологічному мовленні не обмежуються лише граматичними властивостями, вони входять до когнітивної структури діалогічного та монологічного тексту і забезпечують його стилістичну відповідність, зберігаючи великий об'єм інформації й залучаючи значну кількість ментальних концептів завдяки порівняно коротким синтаксичним структурам.

Подальші перспективи дослідження полягають у розробці особливостей семантичного значення, місця безособових форм дієслова у механізмі породження, сприйняття та розуміння дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва-Шведе О. К. Теоретическая грамматика испанского языка. Морфология и синтаксис частей речи / Ольга Контсантиновна Васильєва-Шведе, Георгий Владимирович Степанов. – М. : – Высшая школа, 1990 – 465 с.
2. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М., 1999.
3. Гетьман З. О. Текстовий аналіз композиційного стандарту іспанського діалогічного мовлення : [курс лекцій із текстолінгвістики для студ. старших курсів фак. ту іноз. філол.] / Зоя Олексіївна Гетьман. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 1994 – С. 8–31.
4. Паладьєва А. Ф. Неособові форми дієслова “як текстові організатори” в діалогічному тексті / Алла Федорівна Паладьєва // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Видав. центр КНЛУ, 2003. – Вип. 9. – С. 284–287.
5. Васильєва И. О. О значении идеи М. М. Бахтина о диалоге и диалогических отношениях для психологии общения. Психологические исследования общения / Ирина Александровна Васильєва. – М. : Наука, 1985. – 159 с.
6. Polo J. El español coloquial y zonas afines / José Polo. – Yelmo : Yermo editorial. – 1972. – 176 p.
7. Welte W. Lingüística moderna / Walfram Welte. – Madrid : Gredos, 1985. – 322 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Valera J. Doña Luz [Електронний ресурс] / Juan Valera. – Режим доступу : <http://www.rinconcastellano.com/sigloxix/valera.html>.

МІРОШНИК С. О., ДАВИДЕНКО А. О.
Київський національний авіаційний університет

ОСНОВНІ ЕТАПИ ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ-ЗООНІМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню визначити характерні риси англійських фразеологічних одиниць із зоосемічним компонентом, їхніх лексичних та семантичних особливостей, а також встановити закономірність функціональних змін, які супроводжують перенесення значень назв тварин у неспоріднених мовах.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, зоосемічний компонент, ідіома, словосполучення, ідіоматизація.

Статья посвящена исследованию определить отличительные черты английских фразеологических единиц с зоосемичным компонентом, их лексические и семантические особенности, а также определить закономерность функциональных изменений, которые способствуют перенесению значений названий животных в неродственных языках.

Ключевые слова: фразеологическая единица, зоосемический компонент, идиома, словосочетание, идиоматизация.

The article is devoted to identifying of distinctive features of English idioms with zoonym components, their lexical and semantic features and also to identify functional changing which further to transference meaning of animals' names in unrelated languages.

Key words: phraseological unit, zoonym component, idiom, word combination, idiomatic expression.

Актуальність дослідження полягає, по-перше, в орієнтованості сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення особливостей мовної концептуалізації знань та уявлень людини про довкілля, по-друге, у необхідності виявлення національної специфіки та міжмовних подібностей у семантиці лексичних одиниць в англійській і українській мовах, по-третє, у встановленні закономірностей функціональних змін, які супроводжують перенесення значень назв тварин, у неспоріднених мовах.

Наукова новизна дослідження полягає в багатосторонньому розкритті основних властивостей компонентного складу фразеологічних одиниць, до складу яких входять зооніми.

Мета цієї статті полягає в дослідженні вивчення фразеологічних одиниць із зоосемічним компонентом.

Об'єктом дослідження є зоосемізми – закріпленні в системі мови переносні значення назв тварин, які об'єктивують в англійській і українській мовах типізовані значення та уявлення про фауну в проекції на людину.

Предметом дослідження є сутність зоонімів як компонентів фразеологічних одиниць англійської мови. Методологічну основу дослідження складають положення лінгвокраїнознавства, лексикології, семантики, стилістики, граматики, фонетики, щодо галузі фразеології.

Теоретичне значення роботи визначає, що фразеологічні одиниці представляють найбільш мальовничу й виразну частину словникового складу мови, що відображають звичаї, традиції народу, згадки про його історію, фольклор. Фразеологія, як стверджують лінгвісти, – найбільш демократична складова словника, узятя із глибин мови народу. Фразеологічні одиниці характеризуються подвійним смислом, і значення складових слів стійкого словосполучення створюють певну картину, але фактичне значення всієї одиниці має мало, або й нічого спільного із цією картиною, створюючи цілком новий образ. Багато фразеологізмів утворилося на основі спостережень за поведінкою, зовнішнім виглядом, життям тварин. Саме це пояснює наявність у мові великої кількості фразеологічних одиниць із зоосемічним компонентом.

Вихідною передумовою лексикології як науки є твердження про те, що лексика будь-якої мови не є механічною сукупністю слів, а є певною системою, елементи якої співвідносні та взаємозв'язані, підпорядковані внутрішнім закономірностям цієї системи. Цілком природно, що з лексикологією пов'язана така лінгвістична наука, як фразеологія (від грецького *phrasis* – вираз, зворот, вислів і *logos* – вчення), що досліджує лексико-семантичну сполучуваність слів, стійкі мовні звороти, фразеологізми, однією з найважливіших властивостей яких є відтворюваність їх цілісних мовних одиниць. Із цього погляду фразеологічні одиниці аналогічні одиницям лексичним (словам), отже, і фразеологія як наука цим самим зближується з лексикологією. В. В. Єлисеєва зазначає, що, не зважаючи на те, що фразеологічні одиниці являють собою сполучення слів, вони розглядаються лінгвістами з позицій не синтаксису, як вільні сполучення, а лексикології. Причиною цього є, по-перше, те, що у вільному словосполученні можлива заміна будь-якого компоненту в рамках цієї моделі, а у фразеологічному сполученні зв'язок між компонентами жорсткий і заміна одного з них є неможливою без зруйнування смислу всієї одиниці. Інша причина, через яку фразеологічні одиниці відносяться до об'єктів лексикологічного дослідження, – наявність у такого сполучення спільних рис зі словом. Як і слово, фразеологічна одиниця не утворюється в процесі мовлення з одиниць більш низького

рівня, а відтворюється готовим блоком. Ця ознака вказує на те, що у фразеологічній одиниці, як і в слові, міститься єдине лексичне значення. Отже, фразеологічна одиниця являє собою не модельоване сполучення, пов'язане семантичною єдністю.

Фразеологія – порівняно молода дисципліна. Як наука вона виникла лише на початку 20 століття. Її основні поняття, обсяг проблематики та об'єкт вивчення ще остаточно не визначені. Це пояснюється передусім великою функціональною, семантичною та структурною різноманітністю тих одиниць, що сприймаються як стійкі сполуки слів. Специфіка об'єкта дослідження викликає труднощі у визначенні як місця фразеологічного рівня в ієрархії мовної структури, так і місця фразеології серед інших лінгвістичних дисциплін.

Протягом довгого періоду часу фразеологію вважали одним із розділів лексикології. Очевидно, основою для цього послужила розроблена Ш. Баллі теза про еквівалентність фразеологізму слову, а слово – основний об'єкт лексикології. В. В. Виноградов зазначає, що в системі лінгвістичних дисциплін фразеологія іноді зовсім не знаходить собі місця, але найчастіше вона розміщується поряд із лексикологією чи є її частиною [3:118]. Проте, із часом підхід до фразеології став змінюватись. Деякі вчені, зокрема фахівці з англійської мови, висловлюють думку, що фразеологія склалася як окрема мовна галузь. Так вважають О. В. Кунін, М. М. Копиленко, З. Д. Попова та інші. А ідею про необхідність створення фразеології як самостійного розділу лінгвістичної науки обґрунтував ще в 20-х роках Є. Д. Поливанов.

Одне зі спірних питань фразеології стосується її об'єкту. Окреслити чітко коло питань фразеології досить важко. Виділяються різні підходи вчених. Одні вважають, що фразеологи повинні вивчати тільки словосполучення. Інші розширюють сферу фразеології за рахунок прислів'їв, поговірок, крилатих висловів, афоризмів та інших мовленнєвих утворень. В. В. Виноградов, І. В. Арнольд та інші вчені стверджують, що лексичні компоненти прислів'я та фразеологічної одиниці – сталі; а значення прислів'я традиційне й переважно переносне; вони вводяться в мовлення готовими [3:119].

Н. Н. Амосова вважає, що доти, поки вони не стануть частинами інших речень, було б помилкою включати їх у систему мови, оскільки вони є окремими самостійними одиницями спілкування [1:8].

Фразеологія має свої специфічні завдання: вивчення особливостей структури фразеологічних одиниць і механізму витворення семантичної цілісності в сполученнях слів; визначення причин їх фразеологізації; дослідження взаємовідносин фразеологічних зворотів з іншими лінгвістичними одиницями – словом, словосполученням, реченням; з'ясування історико – етимологічної основи фразеологічних одиниць, внутрішня форма яких утрачена; вивчення законів розвитку фразеологічного складу; вироблення наукової системи опрацювання різнотипних фразеологічних структур у загальномовних та спеціальних словниках тощо [1:9].

Отже, фразеологія вивчає фразеологічну систему мови в її сучасному стані та в історичному розвитку.

Фразеологія, як і будь-яка інша дисципліна, володіє певними методами досліджень. Основні з них такі: 1. Метод семантичної ідентифікації. Цей метод використав Ш. Баллі для визначення стійкого сполучення. Метод полягає у виділенні загальної ознаки, що дає змогу (або не дає такої) замінити зворот певним словом-ідентифікатором (ідентифікатор – це, передусім, логічний еквівалент, який служить лише засобом опису явища й не є фактом мови): *to be packed like sardines (to be overfilled)*, *to run around like a headless chicken (to fidget)* і т. п. 2. Контекстологічний метод. Він був опрацьований Н. Н. Амосовою. Вона вважає, що фразеологізми слід вивчати синхронно, а при виборі методу необхідно виходити зі специфіки конкретної мови. Ознакою фразеологізму Амосова висуває контекстуальну взаємодію слів у їх сполученнях у залежності від типу контексту – змінного, де вказівний мінімум має більшу або меншу кількість варіацій у межах одного семантичного оточення, чи постійного, під яким розуміється фіксоване сполучення слів, де варіації компонентів виключені, або максимально обмежені. 3. Метод оточення. За допомогою цього метода структуру фразеологізму можна визначити як систему зв'язків між словосполученням та елементами контекстного оточення, що із цією фразеологічною одиницею пов'язані. 4. Метод фразеологічної ідентифікації. Від методу семантичної ідентифікації він відрізняється тим, що не прирівнюється до слова, як це робив Ш. Баллі. Теорія еквівалентності фразеологізму слову замінюється теорією співвіднесеності зі словами. Автор методу – О. В. Кунін. Крім цих у літературі розглядаються також методи: варіаційний, комплексний,

фразеологічної аплікації (*hare lip*), монемний, семантичного диференціала, машинного перекладу та інші [2:46].

Одним зі спірних питань є термінування мовної одиниці, що є першоелементом фразеології. Серед фразеологічних термінів зустрічаються явища синонімії та полісемії. Фразеологія, ідіоматика, фраземіка виступають як синоніми в таких значеннях: 1) сукупність основних одиниць (фразеологізмів, ідіом, фразем) фразеології даної мови; 2) розділ мовознавства, що вивчає фразеологізми (ідіоми, фраземи). Разом із тим, наявність у них двох значень дозволяє характеризувати їх як полісемантичні одиниці [2:4]. Про наявність синонімії та полісемії в сфері фразеологічної термінології свідчать певною мірою назви праць: “Словник українських ідіом” Г. М. Удовиченка, “Теоретичні питання фразеології” М. Ф. Алефіренка, “Устойчивые фразы в современном русском языке” В. Л. Архангельського, “Основы английской фразеологии” Н. Н. Амосової, “English Idioms” Логана П. Сміта /Smith/ [2:4].

Синонімічний ряд на позначення одиниці дослідження фразеології містить терміни, які мають як родове, так і видове значення. У науковій літературі співіснують найменування: ідіома, ідіоматичний вислів, стійке словосполучення, фразеологічне словосполучення, фразеологічний зворот, неподільне словосполучення, лексикалізоване словосполучення, автоматизована фраза, стійка фраза та ін. Певні терміни навіть не можна назвати термінами, настільки вони неточні. Деякі фразеологи захоплюються створенням нових термінів без достатніх на те підстав, наприклад: графічні фразеологізми, морфологічні фразеологізми, фразеолоїди і т. п. Подібна заплутаність термінології, що не має собі рівних у жодному розділі мовознавства, створює додаткові труднощі на шляху створення фразеології як лінгвістичної дисципліни [2:4]. На нашу думку, їх незручно вживати в значенні родового найменування, бо вони або звужують поняття (не всі типи фразеологічних одиниць можна окреслити назвою “словосполучення”), або мають у вжитку неоднакове розуміння, як-от “ідіома”. У New Webster's Dictionary, Collins's Dictionary знаходимо такі тлумачення цього терміну [5:23]: idiom [idi:em] n 1. the language peculiar to a people, country, class, community or, more rarely, an individual; 2. the structure of the usual patterns of expression of a language ; 3. a group of words whose meaning cannot be predicted from the meanings of the constituent words, as for example (*It was raining*) *cats and dogs*; 4. a writer's characteristic use of words, the wodehouse idiom; 5. a characteristic style in

music, art, etc, the cubist idiom. Як бачимо, термін багатозначний. Саме ним користуються англійські та американські мовознавці. Англійський і французький термін “ідіома” (фр. *idiome*, англ. *idiom*) інколи вживається для позначення своєрідних рис та особливостей тієї чи іншої мови. Використовується він також і як синонім французького слова *idiotisme*, що стосується таких широковживаних і характерних для мови виразів, значення яких не впливає з їх граматичної конструкції, або зі значення елементів, з яких вони складаються. Слово *idiotisme* грецького походження, у французьку мову ввійшло в XVI ст. із книжної латині. У XVII ст. це слово у вигляді *idiotisme* було засвоєно й англійською мовою, але пізніше вийшло з ужитку. Слово *idiotism* звучить вульгарно й надто схоже до слова *idiot* – ідіот, тому воно не прижилося як лінгвістичний термін. На жаль, іншого слова, яке могло б служити спеціальним терміном, типу іспанського *modismo*, в англійській мові нема. Тому L. Smitt використовує англійське слово *idiom* у його вузькому значенні, тобто для “позначення таких особливостей, перш за все фразеологічних одиниць, які є мовленнєвими аномаліями, що порушують або правила граматики, або закони логіки.

Отже, в умовах великої термінологічної дублентності найзручнішим найменуванням на позначення мовної одиниці, що є першоелементом фразеології, ми вважаємо термін “фразеологічна одиниця”. Цим терміном користується багато мовознавців, включаючи О. В. Куніна, І. К. Білодіда, М. І. Мостового, В. Д. Ужченко та інші. Наведемо декілька визначень фразеологічної одиниці. Аналізуючи фразеологічний склад мови, О. В. Кунін дає таке визначення: “Фразеологічна одиниця – це стійке сполучення лексем із повністю або частково переосмисленим значенням”.

Т. І. Арбекова: “Фразеологічна одиниця – це сполучення слів з низьким показником комбінаторності, який зумовлений структурно-системними особливостями компонентів (чи одного з них) або особливим характером відношення словосполучення до дійсності, а також з'єднанням цих двох факторів”.

Фразеологічним одиницям (далі скорочено ФО) притаманні певні особливості. Н. Н. Амосова вказує на чотири характерні особливості, визначені У. Дж. Боллом: [1:15]

* ФО не допускає відчутних змін у порядку та складі слів за винятком граматичних змін (переважно в категорії роду та часу) або тих випадків, коли існують визначені загальновживані її варіації.

* ФО не можуть формуватись на основі помилкової аналогії (на основі ідіоми “*to be partial to a glass of wine with one's lunch*” – “полюбляти хильнути чарку за сніданком” не можна утворити ідіому “*to be impartial to brandy*” в значенні “не любити бренді”).

* ФО має раз і на завжди встановлене значення.

* За винятком тих випадків, коли контекст здатен показати зміст ФО, її зміст переважно не можна вгадати.

Поняття ідіоматичності не є чітко визначеним. Деякі лінгвісти вважають, що термін ідіоматичність вимагає пояснення [4:77]. Існувала точка зору, що словосполучення, яке не піддавалось дослівному перекладу, вважалося ідіоматичним. Звідси випливає, що якщо ідіоматичність розглядати як основну характерну рису ФО, то одні й ті ж словосполучення англійської мови можуть вважатись ідіоматичними тими людьми, які розмовляють українською мовою, і неідіоматичними – тими, чия рідна мова містить аналогічні словосполучення. Наприклад, на думку мовців української мови, словосполучення *to take tea, to take care, etc* належать до фразеології, оскільки їх український переклад (пити чай, піклуватися) не має еквівалента дієслову *take*. А люди, що розмовляють французькою мовою, не знаходять нічого ідіоматичного в цих словосполученнях, оскільки у французькій мові існують подібні лексичні одиниці. Такий підхід до ідіоматичності Гінзбург пропонує назвати інтралінгвістичним, оскільки він включає порівняння двох різних мов [4:77].

Термін ідіоматичність розуміють як брак мотивації з точки зору тих, для кого дана мова є рідною. Оскільки ми маємо на увазі англійську мову, це означає, до фразеології належать лише ті словосполучення, які вважаються англійцями немотивованими, наприклад: *red tape, to kick the bucket* та подібні. Цей підхід, як наголошено, називають інтралінгвістичним [4:77]. Інакше кажучи, судити про ідіоматичність слід у межах мови, а не поза її межами. Переосмислення значення, стійкість складу, раз і назавжди встановлене значення etc. є характерними особливостями фразеологічних одиниць. Один із цих факторів – а саме, часткове чи повне переосмислення значень компонентів ФО є необхідною (хоча й недостатньою) умовою наявності в них образності. Саме завдяки цьому фактору можна говорити про образність як про характерну рису більшості фразеологізмів. *to go off at half-cock* – діяти чи говорити необмірковано; *back the wrong horse* - прорахуватися; *tell it to the grey*

horses – розкажи про це комусь іншому. Створення ефекту образності досягається завдяки використанню метафори, метонімії, порівняння. *white horses* (хвилі); *to kill two birds with one stone*; *to change horses in the midstream*; *red as a lobster/ as a turkey-cock*; *to buy a pig in a poke*.

Значення багатьох ФО є в якійсь мірі вмотивованими. Послаблення мотивації призводить до його більшої ідіоматичності. Процес ідіоматизації зоонімів пов'язаний з їхньою метафоризацією, а продукти ідіоматизації несуть знання про національну специфіку народу.

Функціональна переорієнтація в галузі виникнення ФО, тобто ідіоматизація, виступає частиною лексикалізації синтаксичної одиниці.

Висновки. Фразеологічним одиницям характерні певні особливості: вони не допускають відчутних змін або тих випадків, коли існують визначені загальновживані їх варіації; не можуть формуватися на основі помилкової аналогії; мають раз і назавжди встановлене значення; за винятком тих випадків, коли контекст показує зміст фразеологічних одиниць, їх зміст переважно не можна вгадати, оскільки в основі процесу фразеологічної номінації лежить фразеологічне переосмислення. Найважливішими типами переосмислення є метафора та метонімія.

Подальші перспективи дослідження. Фразеологія має свої специфічні завдання, найважливіші з яких є вивчення особливостей структури фразеологічних одиниць і механізм їх творення, причини їх фразеологізації, з'ясування історико-етимологічної основи фразеологічних одиниць, законів їх розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1963. – 130 с.
2. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови / Я. А. Баран. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 176 с.
3. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
4. Гинзбург Р. З. Лексикология английского языка / Р. З. Гинзбург, С. С. Хидекель, Г. Ю. Князева, А. А. Санкин. – М. : Высшая школа, 1979. – 269 с.
5. Coubild C. English Language Dictionary / Collins Coubild. – Harper Collins Publishers, 1991. – 1703 p.
23. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury : Lexicon Publications, INC., 1993. – 1248 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Animal Idioms* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.idiomconnection.com/animal.html#A>
2. *English Idioms* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : & Idiomatic Expressions/http://www.learn-english-today.com/idioms/idioms_proverbs.html

МОЗОЛЕВСЬКА (Шкурат) А. С.

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ТА ІСПАНСЬКОМУ АНАЛІТИЧНОМУ ІНТЕРВ'Ю

Стаття присвячена вивченню особливостей взаємодії між учасниками комунікації у французькому та іспанському аналітичному інтерв'ю. Автором проводиться компаративний аналіз різних видів діалогічних єдностей та виділяються найбільш вживані моделі побудови взаємодії між репортером та респондентом.

Ключові слова: інтерв'ю, діалогічна єдність, репліка, мовленнєвий акт, комунікант.

Статья посвящена изучению особенностей речевого взаимодействия между участниками коммуникации во французском и испанском аналитическом интервью. Автором проводится сравнительный анализ различных видов диалогических единств, и выделяются наиболее распространенные модели построения взаимодействия между репортером та респондентом.

Ключевые слова: интервью, диалогическое единство, реплика, речевой акт, коммуникант.

This paper analyses the particularities of interaction between participants of communication in French and Spanish analytical interview. The author carries out the comparative analysis of various kinds of dialogical unities and studies typical models of speech interaction between the reporter and the respondent.

Key words: interview, dialogical unity, remark, speech act, communicant.

Мета. У даній статті ми маємо на меті порівняти закономірності побудови діалогічних єдностей у двох романських мовах – французькій та іспанській.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена зацікавленістю сучасної лінгвістики у дослідженні засобів масової інформації, що являють собою яскраве віддзеркалення актуального стану мови, а також тенденцій її розвитку.

Сьогодні парадигма досліджень мас-медійного дискурсу розширюється та запроваджуються нові аспекти вивчення даного явища. За словами Кудрявцевої Л. А. вивчення мови засобів масової інформації вже давно виходить за рамки аналізу стилістичних особливостей публіцистичного мовлення, при аналізі мас-медійного дискурсу виділяють багато аспектів: ентолінгвістичний, психолінгвістичний, когнітивний, міжкультурний, маніпуляційний, тощо [1:58; 2:49]. Виходячи з багатоплановості підходів до мови ЗМІ можна констатувати неоднозначність та комплексність даного

явища. Саме це робить засоби масової інформації цікавим та багатим полем для лінгвістичних досліджень.

Інтерв'ю як один з найпопулярніших жанрів мас-медійного дискурсу представляє неабиякий інтерес для філологічного аналізу, що може бути пояснене його діалогічністю, динамізмом, наближеністю до розмовної мови [3:7]. Слід зауважити, що основна ціль будь-якого інтерв'ю – це отримання інформації, але тут процес отримання нових відомостей тісно пов'язаний з процесом комунікації – взаємодія респондента та журналіста є повноцінним мовленнєвим актом, і тому можна виділити також прагматичний компонент інформації. Тому на нашу думку є можливим дослідження цього жанру ЗМІ для роз'яснення процесів обміну інформацією за допомогою мови.

Об'єктом дослідження в даній статті виступають франкомовні та іспаномовні тексти аналітичного інтерв'ю різних років видання. У якості **предмета вивчення** взяті особливості реалізації діалогічної взаємодії у французькій та іспанській мовах.

Аналітичне інтерв'ю являє собою міжособистісну комунікацію і діалогічна взаємодія базується на чередуванні реплік-запитань та реплік-відповідей учасників спілкування, що є взаємозумовленими. Висловлювання комунікантів об'єднуються у діалогічні єдності, які вважаються основною одиницею діалогу. Діалогічна єдність розглядається нами як послідовність двох реплік, що пов'язані семантично та структурно [4]. Саме у рамках діалогічної єдності можливо простежити реакцію учасників діалогу на мовленнєві акти різного роду та віднайти механізми взаємодії між комунікантами.

За допомогою аналізу фактичного матеріалу, нам вдалося з'ясувати, що у французькому та іспанському аналітичному інтерв'ю присутні наступні моделі побудови діалогічної взаємодії: запитання – відповідь, коментар-запитання – відповідь, судження – судження, спонування – реакція.

Найбільш широко у французькій та іспанській мовах представлені діалогічні єдності типу “запитання – відповідь”, які складають близько 80% від загальної кількості мовленнєвих актів. Подібне домінування може бути пояснене специфікою інформаційного жанру інтерв'ю. У подібній діалогічній єдності репліка кореспондента представлена у вигляді питальної

конструкції, що перш за все націлена на запит інформації, тобто є інформативного характеру. Вибір стратегії побудови розмови зумовлюється прагматичними намірами адресанта.

Аналіз 1000 реплік кореспондента французького та іспанського аналітичного інтерв'ю, що виявлені за допомогою відбору, дозволив встановити найбільш вживані види мовленнєвих актів кореспондента. Отже, репліки кореспондента поділяються на наступні групи: спеціальні запитання, загальні запитання, альтернативні та репліки оповідного / стверджувального характеру. Стверджувальні конструкції у свою чергу зазнають наступного поділу згідно з прагматичним навантаженням – вони можуть складатися зі спонукальних, окличних речень або мати розповідний характер, відповідно бути представленими директивами, асертивами чи декларативами [5:172].

У французькій мові в єдностях “запитання – відповідь” можна відмітити переважання загальних запитань (близько 43 %), більшість яких будується за допомогою інверсії (33,1 %), що відповідає вимогам французької літературної мови. Загалом питання даного виду будуються з використанням простої чи складної інверсії, а також вживається питальний зворот “*est-ce que*” у стверджувальній чи заперечній формі:

Peut-on faire un parallèle entre le passage de Jean-Paul II à Benoît XVI à Rome et de Mgr Lustiger à Mgr Vingt-Trois à Paris? [6:14].

Téhéran pratique-t-il une stratégie délibérée de fuite en avant? [7:43].

Est-ce qu'il existe la différence dans le traitement de l'information entre les organes privés et publiques? [8:40].

N'est-ce pas coûteux? [9:58].

Відмітимо, що близько 10 % загальних питань у французькій мові будуються без інверсії, що відображає тенденції сучасної розмовної мови. Питання даного виду переважають у інтерв'ю з неформальним стилем спілкування:

C'est vrai que t'aimes pas qu'on t'appelle Dédé, Dédé ? [10:28].

У іспанській мові загальне запитання складає близько 43 % від мовленнєвих актів журналіста, і також є найбільш розповсюдженим. Більшість загальних запитань (36 %) будуються без вживання

інверсії, що може бути пояснене відсутністю присудка у більшості питальних конструкцій:

¿Ha pensado en marcharse? [11:16].

Або намаганням наблизитися до розмовного стилю, де питання виділяються лише інтонаційно, а у письмовому варіанті за допомогою пунктуації:

¿Un niño de dos años es tan listo? [12:54].

Вживання інверсії не є поширеним у іспанській мові і складає 6,8 %. Здебільшого інверсія вживається, коли підмет виражений іменником, і лише зрідка займенником:

¿Se identifica hoy más la clase media con el gasto en ropa o en estética? [11:26].

¿Apela usted a una fusion de plataformas para salvar Quiero? [13:41].

Також присутні питальні конструкції, де підмет стоїть наприкінці речення:

Ya que promocionas la finca familiar Yerbabuena, ¿se casará allí Rocío Carrasco? [14:22]

Вибір подібного типу питальної репліки для єдності “запитання – відповідь” у французькій та іспанській мові, на нашу думку, зумовлений широкими можливостями використання загального запитання. Воно може вживатися як простий запит інформації та потребувати простої відповіді (лише ствердження, заперечення, згоди чи незгоди):

Existe-t-il des tables intouchables?

Oui ! Pas d'autre commentaires pour l'instant [15:63].

Est-ce que pour les étrangers Paris apparait toujours comme la ville d'Amélie Poulain ?

Oui, il y a un charme évident qui frappe immédiatement celui qui vient pour la première fois ... [16:53].

Has tenido problemas con la justicia, ¿Raquel lo sabía?

Si [14:44].

У інших випадках загальне запитання може виконувати інформативну та комунікативну, аксіологічну функції одночасно. Подібний тип запитання може сам містити інформацію, подавати коментар або відображаючи ставлення журналіста до проблеми. Загальні запитання такого виду можуть неопосередковано впливати

на розвиток розмови, бо надаючи у розпорядження ту чи іншу інформацію вони викликають відповідну реакцію респондента. У подібному випадку респондент отримує сформовану кореспондентом думку (точку зору на проблему), яку необхідно підтримати, спростувати чи надати власний коментар. Загальні запитання також демонструють зацікавленість та поінформованість кореспондента

Les réponses des candidats de gauche semblent-elles mieux adaptées aux enjeux? [10:4].

Серед діалогічних єдностей «запитання – відповідь», друге місце у аналітичному інтерв'ю за частотністю вживання займають мовленнєві акти кореспондента, що складаються зі спеціальних запитань (40,8 % у французькій мові та 39 % у іспанській мові). Провідною роллю даного типу питань є інформативна функція, тобто вони мають на меті лише запит інформації, у них відсутні коментарі щодо предмету розмови. Вони характеризуються вужчою тематичною направленістю, з'ясовуючи конкретні нюанси загальної теми. Зазвичай відповіді на них є більш розширеними ніж на загальні питання, і насичені аргументативними елементами.

Pourquoi vos parents ont-ils choisi pour vous et vos soeurs l'enseignement français ?

J'ai suivi toute ma scolarité au lycée de la Mission Laïque ... Pendant la guerre, les Européens avaient le choix entre l'école grecque, l'école française et l'école anglaise. Comme Alexandrie était en partie française ... c'est qui a dû guider mes parents ... Il y avait aussi, bien sûr, l'influence de la librairie française de mon père ... [17:43].

У французькому аналітичному інтерв'ю спеціальні запитання здебільшого будуються згідно з нормами сучасної літературної мови, та мають наступну структуру “питальне слово + інверсія + ...”. Використовуючи подібні конструкції кореспондент притримується формального стилю спілкування, його репліки є стриманими та стилістично нейтральними:

Pourquoi avez-vous écrit L'Impunité des bourreaux? [6:108].

Comment faut-il comprendre l'appel du pape dans son exhortation à célébrer en latin? [6:14].

У випадках, коли журналісту необхідно зменшити дистанцію між співрозмовниками, у французькій мові можна помітити часте вживання питальних конструкцій, властивих розмовному стилю, що

можуть простежуватися у декількох тенденціях. По-перше, відсутність інверсії у спеціальному запитанні:

Comment t'es arrivé à Nouvelle Star, Dédé? [10:28].

По-друге, вживання кореспондентом еліптичних питань, що складаються лише з питального слова та відображають динамізм мовлення:

Dans quel but? ... Comment? [18:10].

По-третє, використання питального слова у постпозиції, що також передає особливості французької розмовної мови:

Vous faites quoi? [19:8].

Et jouer avec les autres, c'est comment? [20:III].

Подібні запитання покликані надати невимушеного настрою розмові, а також дозволяють відобразити експресивність мовлення. Потрібно зауважити, що вищезазначені прийоми побудови запитання дозволяють індивідуалізувати мовлення кореспондента, оскільки дозволяють передати особливості індивідуального стилю мовця. Таким чином, ми помітили, що на структуру спеціального запитання у французькій мові впливає комунікативна ситуація та комунікативні наміри мовця.

У іспанській мові спеціальні запитання будуються за допомогою інверсії, що відповідає вимогам сучасної літературної мови.:

¿Cuáles son pilares básicos para ser periodista de toros? [13:87].

Для наближення до розмовної мови часто вживаються еліптичні запитання, що складаються лише з одного питального слова. Подібний прийом покликаний надати динамізму мовленню кореспондента:

¿Por qué? [12:64].

У структурі іспаномовного інтерв'ю ми знаходимо ще один вид запитання, що характеризується додаванням питальної частки до стверджувальної конструкції:

¿Es lo lógico, ¿no? [14:31].

Directores como Loach, Polanski, Mike Leigh, Peter Mullan, figuran entre los derrotados, pero usted se acordó de ellos al recoger el premio al major director. Un alarde de corporativismo, ¿no? [21:38].

Ya puede decir que el año 2005 ha sido formidable, ¿verdad? [22:37].

У іспанській мові можемо знайти питальні конструкції, що поєднують декілька спеціальних запитань. Мовленнєві акти подібного типу дозволяють зекономити зусилля репортера та краще зорієнтувати співрозмовника на точну відповідь. Поєднуючи декілька запитань у одному висловлюванні кореспондент створює запит інформації, що націлений на ємку та точну відповідь:

En su estudio, hablan de “una fuerza desordenada que amenaza la integridad física y psíquica, para amenazar, con fines de dominación o de destrucción la humanidad des individuo ...”. ¿Quién, cómo y de que manera se dispone a destruir a escala industrial, me atrevo a decir, la identidad moral del hombre? [23:8].

У французькій мові репортер також використовує декілька питальних конструкцій у одній репліці, але зазвичай запит розділяється на декілька питань:

On vous soupçonne d’une méconnaissance des problèmes internationaux. Pourriez-vous donner des gages? Qui serait votre conseil ou le ministre des Affaires étrangères du gouvernement que vous nommeriez? [18:43].

У спеціальних запитаннях вживаються різноманітні питальні слова, у французькій мові найпоширенішими з яких є *quel(s) / quelle(s)* – 26 %, *comment* – 20 %, *que (qu’est-ce que, qu’est-ce qui)* – 16 %, *pourquoi* 10 % та *quoi* з прийменниками різного типу (*à, de, par, en*) – 10 %. Менш вживаними є питальні слова *où* – 5 %, *qui* – 5 %, *combien* – 4 %, *quand* – 4 %. У іспанській мові розповсюдженими є наступні питальні слова: *qué* – 38 %, *cómo* – 31 %, *cual(es)* – 11 %, *por qué* – 9,5 %. Значно менше у побудові запитань використовуються *cuanto(s) / cuanta(s)* – 3 %, *donde* – 3 %, *quién* – 3 %, *cuando* – 1,5 %. На нашу думку, подібний вибір питальних слів перш за все зумовлений специфікою інформаційного жанру. Кореспондент у аналітичному інтерв’ю намагається не тільки з’ясувати основну інформацію про подію чи явище, він також прагне дізнатися про причини певної ситуації. Ось чому найпоширенішими є питальні слова, які формують запитання, що потребують розгорнутої відповіді.

Альтернативні запитання не набули широкого застосування у французькому та іспанському аналітичному інтерв’ю та складають 0,4 % та 1,5 % відсотка відповідно від загальної кількості

мовленнєвих актів кореспондента. Подібний вид запитання дозволяє респонденту висловити декілька точок зору на проблему, що обговорюється, а респондент повинен підтримати чи спростувати подані відомості:

Vous prônez “la culture du compromis” comme nouvelle donne politique. Mais vous-même n’en faites pas beaucoup à l’intérieur du parti! Seriez-vous rancunière ou bien est-ce l’une des manifestations de votre fameuse indépendance d’esprit?

La rancune m’est totalement étrangère ... [18:42].

У іспанській і французькій мовах запитання різних видів можуть супроводжуватися оповідними конструкціями. У даному випадку мова йде про наступну достатньо розповсюджену діалогічну єдність “судження-запитання – відповідь”, що складає 45 % від питальних конструкцій у французькій мові та 37 % у іспанській. Подібний прийом відображає розмаїття реального мовлення та дозволяє журналісту реалізувати не тільки свій основний комунікативний намір (отримати інформацію), але і висловити власне ставлення до предмету розмови. У французькій мові судження кореспондента як правило займає препозицію – воно завжди стоїть на початку мовленнєвого акту:

A Marseille, récemment, lors d’une excursion hors programme officiel, vous avez acheté des friandises pour votre dernière fille, Flora. Comment vos enfants vivent-ils cette soudaine starisation? [18:43].

У іспанській мові зустрічається також і постпозиція:

¿Cómo está la salud? En septiembre tuviste que regresar al hospital [24:40].

У більшості діалогічних єдностях подібного виду перша частина висловлювання подається у вигляді коментаря та має оповідний характер. Вона покликана актуалізувати запитання репортера та направити респондента на правильну відповідь.

A Marseille, récemment, lors d’une excursion hors programme officiel, vous avez acheté des friandises pour votre dernière fille, Flora. Comment vos enfants vivent-ils cette soudaine starisation? [18:43].

Mucho se habla ya de la iniciativa del Gobierno de intentar un diálogo en favor de acuerdos nacionales. ¿Cuáles son los temas sobre los que se buscará consenso? [25:22].

Судження, що супроводжує запитання, може також сприяти налагодженню контакту між співрозмовниками, відображаючи доброзичливе ставлення репортера до респондента та мати оцінний характер (позитивну оцінку):

Estás estupenda. ¿Qué trucos tienes para consevarte tan bien?

Tampoco estoy tan estupenda, la luz, el maquillaje, la ropa ... Todo hace mucho ... [26:92].

У випадку необхідності подати інформацію негативного характеру, репортер намагається опосередкуватися (наприклад, мовлення від третьої особи) від предмету розмови, тобто негативна оцінка подається імпліцитно:

Les médias parlent peut de votre livre. Pensez-vous être victime d'un boycott pour la perquisition menée à "L'Equipe"? [7:50].

Достатньо розповсюдженим у французькому та іспанському аналітичному інтерв'ю є діалогічні єдності типу “розповідь / судження – судження” (16,1 % та 16,7 % відповідно). У даному випадку репліка кореспондента подається у розповідній формі, вона вже є джерелом певної кількості інформації, а запит щодо нових даних подається імпліцитно:

L'un de vos texts évoque le problème de l'écologie.

Celui qui n'accorde pas d'importance à l'écosystème ne s'en accorde pas à lui-même. Puour prendre soin de terre il fait prendre soin de soi ... [18:10].

У попередньому прикладі респондент продовжує думку співрозмовника, мовленнєвий акт якого має оповідний характер. У даному випадку репліка кореспондента представлена декларативом. Якщо ми звернемо увагу на наступний приклад, то побачимо, що мовленнєві акти журналіста можуть також являти собою асертив, тобто мати стверджувальний характер:

En el fondo es un niño grande.

Es verdad, pero ahora procuro asumir mi vida adulta [26:34].

У подібному випадку співрозмовник має підтвердити чи спростувати відомості, що подаються репортером, виказати свою згоду чи незгоду.

У іспанській мові серед діалогічних єдностей типу “розповідь / судження – судження”, розповсюдженими є репліки репортера, що виражають позитивну або негативну оцінку відповіді

респондента або предмета розмови і передбачають реакцію респондента у наступній репліці.

No le da que pensar esa Guerra?

Estoy orgulloso de que nuestros robots allí (en Iraq) saven vidas: desactivan explosivos, rastrean bombas y evitan muchas masacres.

Es un buen negocio [12:64].

...

¿Compaginar la vida profesional con la familiar sigue siendo una asignatura pendiente de las mujeres?

Indudablemente. Ellos funcionan poraue tienen una mujer; si nosotras tuviéramos una esposa, ¡qué bien viviríamos!

Nunca se me había ocurrido pensarlo ... [26:32].

У іспанській мові мовленнєві акти журналіста можуть бути представлені директивами і складають 6 % від загальної кількості оповідних мовленнєвих актів.

Hábleme de la superstición de sus fieles ... [23:4].

Директив у даному випадку являє собою чистий запит інформації, репортер не виказує ні ставлення до події, ні своєї точки зору. У той же час запит є більш розширеним ніж просто питальна конструкція (наприклад, *-Hábleme de Barcelona [26:35]*) – респондент отримує орієнтир і може сам обрати, про які саме подробиці він буде розповідати.

У деяких випадках директивна конструкція поєднується з питальною:

Dígame, ¿le asustan mucho las ataduras?

No, no me asustan, pero la única vez que estuve a punto de casarme no lo hice porque sentí una angustia tremenda ... [27:32].

У попередньому прикладі, директив має лише спонукальних характер – він закликає респондента до дії. На нашу думку, конструкції подібного типу також дозволяють зекономити зусилля кореспондента та стисло виразити його комунікативний намір. У французькій мові вживання спонукальних конструкцій обмежене, що може бути пояснене більшою дистантністю між комунікантами, яка не дозволяє вживати директивні мовленнєві акти.

Отже, ми побачили, що діалогічні єдності представлені у французькому та іспанському інтерв'ю є достатньо різноманітними, вони не обмежуються лише питальними конструкціями. Є можливим

виділення ряду типових конструкцій, що є властивими для обох проаналізованих мов, у рамках яких використовуються специфічні риси та прийоми характерні для кожної окремої мови.

Перспективи дослідження. Вищенаведені результати дослідження надають можливість детальніше дослідити особливості перебігу комунікативної інтеракції у французькій та іспанській мові та поглибити знання про характерні риси комунікативних моделей, що вживаються у аналітичному інтерв'ю. У подальшому є актуальним дослідження закономірностей передачі інформації у рамках різних діалогічних єдностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кудрявцева Л. О. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція / [Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дяченко, О. М. Дорофєєв, І. О. Філатенко, Г. А. Черненко] // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58–66.
2. Кудрявцева Л. А. Роль языка средств массовой информации в развитии общенационального языка / [Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дяченко, Г. А. Черненко] // Вестник московск. ун-та. – Сер. 9 : Филология. – 2004. – № 5. – С. 49–58.
3. Лукина М. М. Технологии интервью : [учебн. пособие для студ. вузов, обуч. по напр. и спец. "Журналистика"] / Мария Михайловна Лукина. – [2-е изд. исп. и доп.]. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 192 с.
4. Тюрина С. Ю. Диалогический дискурс в деловой межкультурной коммуникации [Электронный ресурс] / Тюрина Светлана Юрьевна // Междунар. науч.-практ. (электронный) журнал "INTER-CULTUR@L-NET". – 2005. – № 4. – Режим доступа до журн. : http://vfnglu.wladimir.ru/Rus/NetMag/v4/v4_ar10.htm
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник для вищих навчальних закладів / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. *L'Express*. – 5–11 avril 2007. – № 2909. – 118 p.
7. *Le Point*. – 29 mars 2007. – № 1802. – 94 p.
8. *Le Français dans le monde*. – mars–avril 2007. – № 350. – 86 p.
9. *L'Express*. – 29 mars– 4 avril 2007. – № 2908. – 126 p.
10. *Libération*. – 31 mars–1 avril 2007. – № 8055. – 43 p.
11. *El Semanal*. – 1–7 diciembre 2002. – № 788. – 86 p.
12. *La Vanguardia*. – 8 avril 2006. – № 44.704. – 64 p.
13. *ABC*. – 7 marzo 2002. – № 31.511. – 91 p.
14. *Diez minutos*. – 23 diciembre 2005. – № 2.835. – 100 p.
15. *Le Figaro magazine*. – 31 janvier 2009. – № 18514. – 114 p.
16. *Le Français dans le monde*. – septembre–octobre 2005. – № 341. – 89 p.
17. *Le Français dans le monde*. – mars–avril 2004. – № 32. – 79 p.
18. *ParisMatch*. – 29 mars– 7 avril 2007. – № 3019. – 138 p.
19. *Le Monde*. – 5 avril 2007. – № 19345. – 35 p.
20. *Libération–Cinéma affiche*. – 28 mars 2007. – № 8052. – 36 p.
21. *El Mundo*. – 9 diciembre 2002. – № 4.754. – 52 p.
22. *Gala*. – 2 febrero 2006. – № 72. – 99 p.
23. *ABC*. – 1 diciembre 2002. – № 168. – 21 p.
24. *People en espanol*. – febrero 2005. – 42 p.
25. *Cronica*. – 2-8 mayo 1997. – № 474. – 66 p.
26. *Diez minutos*. – 3 febrero 2006. – № 2.841. – 94 p.
27. *Diez minutos*. – 10 febrero 2006. – № 2.842. – 93 p.

МОРОШКІНА Г. Ф.

Запорізький національний університет

“КУЛЬТУРНА” СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ “PATRIMOINE CULTUREL”

Культура – це спосіб життя суспільства

Платон

Статтю присвячено мовному та психолінгвістичному аналізу “культурної” складової концепту “patrimoine culturel”. Поняття “культури” не завжди мало сучасне семантичне наповнення, в процесі еволюції спостерігається його значне розширення. Концепт “patrimoine culturel” займає особливе місце у французькому ментальному просторі.

Ключові слова: концепт “культурна спадщина”, ментальний простір, етнокультура, колективні змістовні ментальні утворення.

Статья посвящена языковому и психолингвистическому анализу “культурной” составной концепта “patrimoine culturel”. Понятие “культуры” не всегда имело современное семантическое наполнение, в процессе эволюции наблюдается его значительное расширение. Концепт “patrimoine culturel» занимает особое место во французском ментальном пространстве.

Ключевые слова: концепт «культурное наследие», ментальное пространство, этнокультура, коллективные содержательные ментальные образования.

The article deals with lingual and psycholinguistic analysis of “cultural” component of “patrimoine culturel” concept. It was not always so that the notion of “culture” had its modern semantic filling; its considerable expansion is observed in the process of evolution. “Patrimoine culturel” concept occupies a peculiar place in French mental space.

Keywords: “patrimoine culturel” concept, mental space, ethnoculture, collective content mental constructions.

Метою даного дослідження є подальше вивчення такого складного концептуального утворення, як “patrimoine culturel” (“культурна спадщина”) та виявлення семантичного наповнення “культурної” складової, яка має бути уточненою у зв’язку з широким трактуванням “культури” взагалі. Хоча концепт “patrimoine culturel” не може вважатися лакунарним ні для однієї етнокультури, у попередній статті, присвяченій аналізу етимології поняття “patrimoine” та його найближчого синоніма “héritage” [1:226], було висунуто гіпотезу стосовно особливого місця цього концепту у французькому ментальному просторі. Показниками значущості концепту у певному лінгвокультурному соціумі є по-

перше, так звана “номінативна густість” [2:25], тобто багаторівнева та багаторазова його реалізація, по-друге, його “переживаемість” [3:41], тобто здатність, попадаючи у фокус свідомості, інтенсифікувати духовне життя людини і по-третє, стереотипізація моделей світосприйняття і поведінкових реакцій [4:37, 42]. Таким етноспецифічним концептом французького народу ми вважаємо “patrimoine culturel”, або “héritage culturel”.

Актуальність поданого дослідження зумовлена обраним сучасним міждисциплінарним підходом до вивчення проблеми. **Наукова новизна** полягає у спробі уточнення кластерного концепту, складові якого впливають одна на одну, з одного боку розширюючи його значення, з іншого – обмежуючи. **Об’єктом** дослідження обрані словникові дефініції на позначення поняття “культура” та цитації французьких видатних діячів культури.

Франція у процесі свого національного розвитку привласнила собі “універсальні ідеї”, які виникли на римській землі, у тому числі і “саму ідею Рима”, звідси й зазіхання Франції на культурне домінування у Європі і особистий статус поняття “культури” у французькій ментальності, яка поєднує образ нації з ідеєю культури: для французького мислення характерне “повне співпадіння ідеї нації і ідеї культури” [9].

Дослідження другої складової кластерного концепту “patrimoine culturel” має переконливо підтвердити значну присутність у концептосфері французького етносу: “культурної” забарвленості.

Поняття “культура” завжди викликало зацікавленість вчених різних галузей наукових досліджень, але сьогодні, в епоху “етнічного ренесансу” [2:5], воно занурилось у всі сфери наукової гуманітарної думки. Лінгвокультурологічні спостереження доводять, що “культура” і “мова” знаходяться у діалогічних стосунках, тому що суб’єктом мови та культури є індивід. Людина є проникна для культури, більш того – вона пронизана культурою [3:13]. Мова і культура не лише здатні почути одна одну, але й перехрещуватись, накладатись одна на одну в їх спільній комунікативній діяльності.

Як кожний об’єкт, який потрапляє у поле підвищеної уваги, поняття “культура” отримало численні визначення (відомо більш

ніж 300 дефініцій), які найчастіше співпадають щодо основних ознак та відрізняються за об'ємом семантичного наповнення. Ускладненість визначення поняття “культура” пов'язана по-перше, з його заплутаною мовною історією, по-друге, з тим, що воно використовується для позначення вкрай складних понять у різних наукових дисциплінах і до того ж у самих різних системах мислення.

Виникненню цього слова у європейських мовах передувало латинське *cultura*, яке походило від *colere*. Останнє мало багато значень: *населяти, культивувати, опікуватися, поклонятися, уважати*. Деякі з них утворили самостійні терміни, хоча й з частково перекриваючими один одного значеннями. У старофранцузькій мові латинське *cultura* перетворилось у слово *couture* у пікардському діалекті (можливо це пов'язане з процесом вокалізації приголосної “l” у X столітті: *yl+cons>ou+cons*) [5:77], яке зберігається навіть сьогодні у деяких північних говорах у значенні “оброблене поле” [10:174]. Пізніше воно отримує дійсно самостійне сучасне значення, пов'язане з “*coudre*”. У провансальському діалекті латинське слово *cultura* зберігається у формі *culture*, тобто залишається наближенням до свого етимологічного варіанту, що пояснюється історичним розвитком *Provincia*, завойованої ще у 120 році до нашої ери, тобто набагато раніше ніж Північна Галія. У всіх випадках стародавнього використання слова *couture*, *culture* позначали процес культивування, вирощування чого-небудь, зазвичай тварин та рослин. Знаходимо підтвердження у словнику Littré: *A esté baillé à Jehan une aucquette ou couture, DU CANGE, auca. Et les vivans contens de la pasture Produicte alors sans labeur ne culture, MAROT, IV, 17.*

Слід зауважити, що у I столітті до нашої ери Цицерон вперше пов'язав слово *culture* з людиною, зауваживши, що людина без знань подібна до необробленого поля, але його “агрикультурне”, “сільськогосподарське” значення ще надовго закріплюється за цим словом. Великий французький мораліст XVI-го століття Мішель де Монтень використовує слово *culture* у значенні “духовні культурні цінності”: *Meslant non seulement a la culture des terres et ornement des villes les arts de deça, mais aussi meslant les vertus grecques et romaines aux originelles du pays* [11:144]. Наприкінці XVI – початку XVII

століття англійський філософ Френсіс Бекон говорив про “культуру та доброво умів”, але тільки у XVIII столітті метафоричне значення culture набуває свого постійного вживання. Метафора поступово стає звичною до тих пір, поки такі терміни як “культура ума” не почали сприйматися прямо і безпосередньо, а не в переносному значенні. Слово culture, яке відносилось до часткових процесів, все частіше використовується для характеристики процесів розвитку і удосконалення взагалі, що позначало універсалізацію терміна. Саме на зламі двох століть (XVIII–XIX) і почалась різноманітна і заплутана сучасна історія слова culture.

Для виявлення основних значень слова culture звернемось до статей французьких словників.

Culture [12]

1. Il se dit figurément de l'Application qu'on met à perfectionner les sciences, les arts, à développer les facultés intellectuelles. La culture de l'esprit, de l'intelligence. 2. Culture générale, ensemble de connaissances générales sur la littérature, l'histoire, la philosophie, les sciences et les arts, que doivent posséder, au sortir de l'adolescence, tous ceux qui forment l'élite de la nation. 3. Par extension de ces deux derniers sens CULTURE est quelquefois maintenant synonyme de Civilisation. Culture gréco-latine. Propager la culture française à l'étranger.

Culture [13:525]

1. Développement de certaines facultés de l'esprit par des exercices intellectuels appropriés. Ensemble des connaissances acquises qui permettent de développer le sens critique, le goût, le jugement. *Culture livresque*. 2. Ensemble des aspects intellectuels propres à une civilisation, une nation. *La culture greco-latine*. 3. Ensemble des formes acquises de comportement, dans les sociétés humaines. *Culture d'entreprise*.

Culture [14:289]

1. Ensemble des usages, des coutumes, des manifestations artistiques, religieuses intellectuelles qui définissent et distinguent un groupe, une société. 2. Ensemble de convictions partagées, de manières de voir et de faire qui orientent plus ou moins consciemment le comportement d'un individu, d'un groupe. Ensemble des traditions de structure et de savoir-faire qui assurent un code de comportement

implicite et la cohésion à l'intérieur d'une entreprise. 3. Ensemble des connaissances acquises dans un ou plusieurs domaines.

Culture [15:458]

1. Enrichissement de l'esprit. 2. Forme particulière de savoir, de l'esprit. 3. Ensemble complexe des représentations, des jugements idéologiques à l'intérieur d'une communauté humaine. 4. Ensemble des objets faits par des hommes appartenant à une même ethnie. 5. Ensembles des faits idéologiques communes à une masse de personnes considérées en dehors des distinctions de structure sociale, et diffusés en son sein au moyen de techniques industrielles.

Culture [16:328]

1. La culture de l'esprit développe les facultés intellectuelles de l'homme, les connaissances relatives à tout ce qui constitue la civilisation des temps où il vit. Cette culture peut avoir un aspect individuel ou collectif; c'est dans cette dernière acception que sont employées les expressions: culture populaire, culture occidentale. 2. Ensemble des connaissances acquises dans les différentes branches du savoir: culture littéraire.

Culture [17:275]

1. Enrichissement de l'esprit; état d'un esprit enrichi par des connaissances variées et étendues. 2. Ensemble de la production littéraire, artistique, spirituelle d'une communauté humaine.

Culture [18:186]

1. **Culture intellectuelle.** Culture de l'esprit, de l'intelligence. Instruction. Savoir. Connaissances. Bagage (fam). Culture générale. Erudition. Culture littéraire, philosophique, scientifique, artistique. Ensemble de faits de civilisation propres à un groupe social (connaissances, croyance, morale, art, coutumes). Maison de la culture. Acculturation (assimilation d'une culture).

Culture [19:254]

(au fig): connaissance, acquis, formation, savoir, science, érudition, éducation.

У всіх використаних словниках (окрім словника синонімів) статті складаються з двох головних частин: culture визначається по-перше, як “сільськогосподарський” об'єкт та, по-друге, як “культура ума”. Приймаючи до уваги, що для нашого дослідження концепту *patrimoine culturel* важливим є саме друге значення, ми дозволили

собі не робити вибірку по першому значенню, яке є первинним, бо пов'язане з історією цього терміна. Використаний для порівняння Великий тлумачний словник сучасної української мови показав, що стаття “культура” розпочинається саме з визначення “сукупності матеріальних і духовних цінностей”, тоді як значення “культивування” з'являється лише у 4 –й позиції [20:472]. На наш погляд це пов'язане з більш пізнішим потраплянням цього слова в українську мову і вже у його метафоричному сенсі. Отже, аналіз значень слова *culture*, проведений на матеріалі авторитетних французьких словникових видань (етимологічних, тлумачних, аналогічних, синонімічних), дозволив виявити семантичне наповнення цього поняття:

1. Сукупність матеріальних цінностей, створених людством.
2. Сукупність духовних цінностей, створених людством.
3. Ступінь довершеності в оволодінні якоюсь галуззю знань або діяльності.
4. Сукупність моральних вимог, які стають для людини складовою частиною її звичок, навиків, поведінки.
5. Сукупність ідеологічних засобів впливу на широкий загал (масова культура).
6. Індивідуальні інтелектуальні здібності.
7. Колективні інтелектуальні здібності.
8. Освіченість, ерудованість.
9. Цивілізація етносу.

Отже, *culture* – це матеріальне і духовне, колективне і індивідуальне, ідеологічне і поведінкове, минуле і теперішнє, реальне і ідеальне, зовнішнє і внутрішнє, результат і процес. Ще на початку ХХ-го століття Броніслав Маліновський [6:41], відомий англійський антрополог, називав культуру “соціальною спадщиною”. Але ж якщо трактувати культуру лише як успадкування минулого, все, що утворюється в сьогоденні залишається поза зоною уваги. Культура ототожнюється з застиглістю і пасивністю. Значення висловлення “соціальна спадщина” не включає в себе тих процесів, посередництвом яких вводяться нові культурні елементи, а старі змінюються і передаються прямо чи непрямо. Доцільним буде на початку ХХІ-го століття враховувати також динамічний характер як нашого життя

взагалі, так і її культурної складової. Культура з її всеохоплюючим характером є одночасно результатом і процесом, про що свідчать найближчі синоніми слова “культура”: з одного боку – *instruction, formation, éducation, science, cognition, compétence, érudition, connaissance*, з іншого – *savoir, bagage, expérience, acquis, omniscience, notion, lettres*.

Згідно В. Гумбольдта матеріальний і духовний світ втілюються у мові: мова – це об’єднана духовна енергія народу, яка дивним чином відбилась у певних звуках, у певному вигляді. Вся людина не вміщується в межі своєї мови: вона більш ніж можливо висловити. Різні мови – це зовсім не різні позначення одного й того ж предмета, але ж його різне бачення [7:349].

Мова, завдяки своєму знаковому характеру та особливому статусу медіатора між світом та людиною, створює вторинний світ існуючої реальності. Цей вторинний світ не лише віддзеркалює існуючі культурні реалії, але й через посередництво мови утворює специфічну національну культурну концептосферу.

Дослідження психіки людини і людської спільноти, проведене З. Фрейдом ще на початку ХХ століття, схилило людину до усвідомлення, що для повноцінного існування етносу необхідно знати свої позитивні якості і вади, свої цінності й переваги. Відкриття *несвідомого* загостило ідею індивідуальності особистості і народу. К. Юнг, який розвив вчення свого вчителя З. Фрейда, стверджував, що існує так зване “колективне несвідоме”, яке ніколи не входило до складу свідомості особистості. Як суспільство існує поза індивіда, колективне *психе*, тобто “колективне несвідоме”, існує поза наше особисте *психе* [8:202]. Зміст об’ємного “колективного несвідомого” лише в незначній мірі залежить від особистості, він скоріше схожий на повітря, яким ми дихаємо. Цей простір складається з форм, “первісних образів”, які людина успадковує від свого родового минулого. У цих змістів, – пише К. Юнг, – є одна дивовижна здатність – їх міфологічний характер. Вони начебто належать строю душі, притаманні не якійсь окремій особистості, а людству взагалі [8:22].

Отже, психоаналітичні дослідження підводять нас до думки про існування колективних змістовних ментальних утворень, які фіксують своєрідність певної культури. Аналіз цитат, у склад яких

входить слово “культура”, дозволить скласти більш повне уявлення щодо цього концепту, який формувався протягом століть в ментальності французької спільноти.

У старофранцузькій мові спостерігаємо 2 графічних варіанти латинського слова *cultura* – *costure*, *couture*, однак з точки зору семантичного наповнення, вони повністю зберігають своє первісне значення “оброблене поле”:

- *Li leus [le loup]s'en va grant aleüre Droit au jument par la costure.*

Auteur inconnu [21]

- *Si comme je voil demander à Jehan une couture de terre ou toz les heritages qui furent Pierre ... (Beaumanoir)*

Епоха Ренесансу в своєму гуманістичному спрямуванні, зберігаючи усталене значення слова *cultura*, поступово розширює його використання у іншому, інтелектуальному значенні:

- *Il abandonna le labourage, disant que l'agriculture estoit de plus grande delectation que de grand profit (Amyot).*

- *Et les vivans contens de la pasture Produicte alors sans labeur ne culture (Marot).*

- *Que si les anciens Romains eussent esté aussi negligens à la culture de leur langue ... (Du Bellay).*

У XVII та XVIII століттях слово *culture* використовується в обох вже відомих значеннях: культивування рослин та культивування умів:

- *L'antiquité admira les riches moissons d'un pays que la négligence de ses habitants laisse maintenant sans culture (Bossuet).*

- *Le peu de connaissance que j'ai, je le dois à la culture des bonnes lettres (Patru).*

- *Quoique livré presque uniquement à des études et à des ouvrages ecclésiastiques, il n'avait pas entièrement abandonné la culture des lettres (D'Alembert).*

- *Ils ont pour maxime de tirer de la culture tout ce qu'elle peut donner, non pour faire un plus grand gain, mais pour nourrir plus d'hommes (Rousseau).*

- *La culture des champs, la guerre sont nos arts (Voltaire).*

Починаючи з XIX століття у цитаціях великих людей домінує інтелектуальне значення слова *culture* з його смисловим розширенням та нюансуванням:

- *La culture est une victoire de l'ennui sur l'amour-propre*(Faguet). – культура – велика моралізуюча сила.
- *La culture est cette vaste enquête sur l'homme conduite d'après une longue contemplation de ses ouvrages* (Alain). – культура – особисті творчі досягнення людини.
- *La culture, déclare un pédagogue japonais, c'est ce qui demeure dans l'homme, lorsqu'il a tout oublié* (Herriot). – культура – освіченість та вихованість.
- *La culture nous apparaît d'abord comme la connaissance de ce qui a fait de l'homme autre chose qu'un accident de l'univers* (Malraux). – культура – високорозвиненість.
- *La culture se définit essentiellement par ce qui est partagé et transmis ... La culture c'est ce que nous avons en commun avec d'autres. Toute la question est de savoir si cette culture sera la communication de tous ou la complicité de quelques-uns* (Roy). – культура – спільне досягнення людства.
- *Jamais quand c'est la vie elle même qui s'en va, on n'a autant parlé de civilisation et de culture* (Artaud). – культура – велика цінність і могутність.
- *Face au réel, ce qu'on croit savoir clairement offusque ce qu'on devrait savoir. Quand il se présente à la culture scientifique, l'esprit n'est jamais jeune. Il est même très vieux, car il a l'âge de ses préjugés*(Bachelard). – культура – науковість.
- *Le vin est senti par la nation française comme un bien qui lui est propre, au même titre que ses trois cent soixante espèces de fromage et sa culture*(Barthes). – культура – батьківська спадщина.
- *Non, les artistes ne sont pas inutiles. Tenez, quand deux pays n'ont pas réussi à signer un accord militaire ou un accord financier, ils signent un accord culturel* (Birabeau). – культура – духовні потреби людини.
- *Je suis un non-violent: quand j'entends parler de revolver, je sors ma culture* (Blanche). – культура – інтелектуальний захист.

Таким чином, аналіз словникових статей та цитацій видатних французьких діячів культури дозволили виявити багатогранне

семантичне наповнення “культурної” складової концепту “patrimoine culturel”, яке набуває свого особливого значення саме завдяки поєднанню з іменником patrimoine, відокремлюючи інші значення поняття culture, які не є актуальними для даного концепту. Дослідивши лінгвокультурологічну природу концепту, ми виявили, що він має асоціативне нашарування культурних смислів на основне значення та є багатовимірним смисловим утворенням. У майбутньому планується проведення досліджень, націлених на вивчення вербалізації культурної спадщини у мистецькому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Морошкіна Г. Ф.* Концепт “patrimoine culturel” у французькому ментальному просторі / Галина Федорівна Морошкіна // *Нова філологія* : зб. наук. праць. – № 35. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – С. 226.
2. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – С. 2–25.
3. *Степанов Ю. С.* Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Юрий Сергеевич Степанов. – М., 1997. – С. 13–41.
4. *Добровольский Д. О.* Национально-культурная специфика во фразеологии / Дмитрий Олегович Добровольский // *Вопросы языкознания*, 1997. – № 6. – С. 37–42.
5. *Chigarevskaja N.* Précis d’histoire de la langue française / Nina A. Chigarevskaja. – М., 1984. – 285 p.
6. *Malinowski B.* Naukowa teoria kultury / Bronislaw Malinowski // *Szkice z teorii kultury*. – Warszawa, 1958. – P. 40–51.
7. *Гумбольдт В.* Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1981. – С. 349.
8. *Юнг К.* Проблемы души нашего времени / Карл Юнг. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – 336 с.

ДОВІДНИКИ

9. *Западное литературоведение XX века.* Энциклопедия / [гл. науч. ред. Е. А. Цурганова]. – М. : Интрада, 2004. – 560 с.
10. *Dictionnaire étymologique de la langue française* / [par Oscar Bloch, Walter Von Wartburg]. – P. : Presses universitaires de France, 1994. – P. 174.
11. *Dictionnaire Littré* / [par François Bouvet et Pierre Andler]. – [2-e éd.] – P. : Union Générale d’éditions, 1971. – P. 144.
12. *Dictionnaire de l’académie française* [Електронний ресурс]. – [8-e ed.]. – Режим доступу : <http://www.atilf.atilf.fr/academie.htm>.
13. *Nouveau Petit Robert.* Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française / [texte remanié et amplifié sous la direction de Josette Rey-Debove et Alain Rey]. – P., 1996. – P. 525.
14. *Petit Larousse.* Dictionnaire encyclopédique : [Grand format]. – P. : Larousse, 1999. – P. 289.
15. *Lexis.* Dictionnaire de la langue française / [par Jean Dubois]. – P. : Larousse, 1975. – P. 458.
16. *Dictionnaire du français vivant* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionnaire.sensagent.com/dictionnaire+vivant/fr-fr/>.
17. *Petit dictionnaire de la langue française.* – P. : Larousse, 1991. – P. 275.
18. *Nouveau dictionnaire analogique* / [sous la direction de Georges Niobey]. – P. : Larousse-Bordas, 1999. – P. 186.
19. *Dictionnaire Bordas des synonymes, analogies antonymes* / [par Roger Boussinot]. – P. : Larousse-Bordas, 1997. – P. 254.
20. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / [укл. і голов. ред. Вячеслав Тимофійович Бусел] – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – С. 472.
21. *Le Littré.* Dicocitations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dicocitations.com>.

НИКОЛЕНКО О. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОМП'ЮТЕРНІ ПРИЗВИСЬКА: СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ

Статтю присвячено аналізу комп'ютерних прізвиськ як різновиду номінативних одиниць з прагматичною функцією. Чимала кількість прикладів свідчить про те, що інтернет-комунікація створює нове медіа-середовище, а ніки чатланів надають вченим унікальний матеріал для психологічних, соціальних, антропологічних, лінгвістичних досліджень. Оскільки комп'ютерні прізвиська відображають різні соціальні групи, їх можна класифікувати. В той же час їх важко ідентифікувати через анонімність та різноманітні способи утворення. Прізвиська можуть бути експресивно забарвленими.

Ключові слова: кібер-текст, чат-комунікація, прізвиська, емотивність, емотикони, персоніфікація.

Статья посвящена анализу компьютерных прозвищ как разновидности номинативных единиц с прагматической функцией. Большое количество примеров в статье подтверждает тот факт, что интернет-коммуникация создает новое медиа-пространство, а ники чатланов предоставляют ученым уникальный материал для психологических, социальных, антропологических, лингвистических исследований. Поскольку компьютерные прозвища отображают разные социальные группы, их можно классифицировать. В то же время их трудно идентифицировать из-за анонимности и разнообразных способов образования. Прозвища могут быть экспрессивно окрашены.

Ключевые слова: кибер-текст, чат-коммуникация, прозвища, эмотивность, эмотиконы, персонификация.

The article deals with computer nicknames as a variety of nominative units with a pragmatic function. A number of examples in the article testify to the fact, that online communication creates new media environment and chat members nicks give exclusive material to the scientists for psychological, social, anthropological, linguistic researches. As computer nicknames reflect different social groups they refer to, they can be classified. At the same time, computer nicks are not easy to identify because of their anonymous and various forms of creation, they can also be expressively coloured.

Key words: cyber text, chat communication, nicks, emotivity, emoticons, personification.

Сьогодні у час стрімкого розвитку цифрових технологій, мільйони людей долучаються до спілкування, яке поєднує писемну та усну мови. Девід Крістал запроваджує новий термін Інтернет Лінгвістика і визначає його як синхронний аналіз мови в усіх сферах інтернет-активності, зокрема електронна пошта, різні види чат-комунікації, ігрова інтерактивність, листування, веб-сторінки, а також види комп'ютерно-опосередкованої комунікації – такі, як SMS-листування та текстування [1:151–167]. Комп'ютерно-опосередкованій комунікації), що створює нове медіа-середовище, породжуючи нові моделі людського спілкування, присвячено чимало робіт зарубіжних і вітчизняних авторів.

Виділено один з її різновидів – чат-комунікацію, як неформальне синхронне спілкування значної кількості людей, що здійснюється у формі письмового полілогу за допомогою використання інтернет-ресурсів [2:2–8]. Оскільки фізичної присутності та ідентичності за такого спілкування немає, то учасники чат-комунікації (чатлани) намагаються представити себе якомога виразніше; вербально або паравербально маркувати свою індивідуальність. Таким самовираженням виступає прізвисько, з якого досить часто можна отримати інформацію про вік, стать, національність, уподобання та захоплення його носія. Щоб створити електронне прізвисько, потрібно керуватися певними технічними обмеженнями: 1) не більш як 9 символів без пропусків, 2) не всі знаки клавіатури використовуються, 3) одночасно двоє не можуть брати одне й те саме прізвисько.

Розмаїття прізвиськних номінацій надає вченим цікавий матеріал для психологічних, соціо-антропологічних, лінгвістичних досліджень. Але фантомність інтернет-комунікантів призводить до складнощів аналізу їх ніків, бо чат-співрозмовники незнайомі одне одному, і чим більша культурна відмінність, що існує між ними, тим вищий ступінь невпевненості та тривоги. Тривогу можна опанувати, керуючись стратегіями управління, а саме надати таку інформацію про себе, яка відображала б досвід та вплив своєї культурної групи, зазначає Гудікунст [3:8–58]. Посилання на ті чи інші культурні, етнічні, релігійні риси у прізвиськах вказують на належність індивідууму до певної соціальної групи. Аналізуючи довгі списки комп'ютерних прізвиськ, дослідник Гая Бечар Ізраелі виділила 14 основних категорій, за якими перелічила ніки інтернет користувачів [7].

1. Прізвиська, що відносяться до літератури, казок, героїв фільмів, п'єс, кіно і телебачення: *Hagolem, Godot, MADhater*.
2. Прізвиська, що відносяться до флори і фауни. Сюди ходять назви тварин, дерев, квітів, овочів та фруктів: *froggy, tulip*.
3. Прізвиська, запозичені імена відомих людей, ніки – з реального світу зі спробою ототожнити себе з іншою людиною: *Elvis, Yosi* (імітація імені відомого ізраїльського політика).
4. Прізвиська, що відносяться до неживих істот, різного роду предметів, об'єктів, чи це машини, чи зброя чи види їжі: *BMW, Mig*.
5. Прізвиська, що описують персональні риси характеру, зовнішність, вказують на належність до певної професії, або на вид захоплення,

хобі: *shydude; belladona; stoned, sleepless, metroman; director, pilot, medoctor, mares*.

6. Прізвиська, що вказують на приєднання до певної місцевості: *Dutchguy, El_ingles*.

7. Прізвиська, що характеризують людину за віковою групою: *cloudkid*.

8. Такі, що вказують на стосунки з іншими людьми: *bfiancee*.

9. Прізвиська, що відносяться до якогось медіуму, комп'ютерні імена: *irc, kickme*.

10. Прізвиська з мета-коментарем анонімності: *justI, me, unknown, soul, spirit, AZmi*, що читається івритом двома шляхами – 1. вираз *_azmi_* може означати це - я , або як окремі два слова – хто я?

11. Прізвиська-ребуси з лінгвістичними перекручуваннями: *whathell* (what the hell), *myTboy* (mighty boy). Здається, що одні ніки взято з пазлів чи кросвордів, інші мають подвійне значення або написані навпаки: *gorf* (“frog”), *eehpct* (“mcphee”).

12. Прізвиська, що виражають імітацію звуків: *tamtam* – імітація звука барабану, *tototoo* – імітація звучання поїзда.

13. Сексуальні прізвиська: *sexygirl, bigtoy*.

14. Провокативні, прізвиська-сленги: *fuckjesus*.

Перевіряючи справедливість твердження, ми знаходимо чимало прикладів-ніків, які підпадають під таку класифікацію:

1. *Baloo, Hardrock, Rambo, Mr. Bean, MATRIX, Neo, Titanicus, Syd*.

2. *Avalanche, Blizzard, Black Raven, Peanut, Iceberg, Frost, Eagle, Night Owl, Sunbeam, Darksun, iceaura*.

3. *Magellan, Pele, Elvis*.

4. *The Cheese, Juice, Peanut, Mig, Radar, Ice Tea*.

5. *stoned, princess, pilot, iron-hands, mathman, obvious child, loves westerns, djorisha*.

6. *The Mexican, Syberian fox, EnglishScot*.

7. *cloudkid*.

8. *Big Mamma, The Nanny, wifey*.

9. *cdr400, compy, irc, Integral, Portal, softdrome, ace, omega*.

10. *Phantom*.

11. *Trix, Zound, Bizzy, Mr. Whorz, gorf, Wattever, Xero*.

12. *boo, yumyum, hoopsss*.

13. *sexygirl*.

Гая Бечар Ізраелі подала типологію, підрахувала частоту вживання різних прізвиськ кожної категорії, за якою найбільш значущою виявляється категорія прізвиськ, що описують персональні риси користувача інтернету, вказують на належність до певної професії або на вид захоплення, хобі. Деякі найменування чатланів залишилися не класифікованими через неможливу розшифровку символів. Але, на наш погляд, найпоширеніші прізвиськні номінації у чат-комунікації – скорочені імена та ініціали, адже відбувається дія закону економії мовленнєвих зусиль, що призводить до компресії мовленнєвого сигналу, зменшення психомоторних дій адресанта. Імена скорочуються шляхом усичення та аббревіації і в результаті утворюються нові компактні найменування – ніки:

Alfie – Helen Alfredson, Boo – Heather Bowie, Bunky – Barb Bunkowsky – Scherbak, Chili – Connie Chillemi, Chill – Carolyn Hill, Crafty – Jane Crafter, Croz – Elaine Crosby, Double "D" – Heather Daly – Donofrio, Harv – Nancy Harvey, J. J. – Jang Jeong, Jules – Juli Inkster, Dobbo – Helen Dobson, Lambo – Loraine Lambert, Hackers – Lisa Hackney, Lotta – Liselotte Neumann, Lu – Luciana Bemvenuti, "M" – Emilee Klein, M. B. – Mary Beth Zimmerman, Mack – Melissa McNamara, Struddy – Suzanne Strudwick, Westie – Lori West. Скорочені найменування не характеризуються емоційною оцінкою, вони залишаються експресивно незабарвленими і використання саме таких форм може вказувати на високий ступінь фамільярності між співрозмовниками.

Комп'ютерні прізвиська-ініціали свідчать про бажання залишитися неідентифікованим, інкогніто або таким чином показати свою готовність погратися, бо інтернет-спілкування і є гра, а її учасники – гравці.

Вражає різноманітність утворення скорочених форм прізвиськ від стандартно коротких форм, як, наприклад, Luciana – Lu до віртуозно змодельованих аббревіатур – Liselotte – Lotta, Jennifer Feldott – fel.com, які розшифрувати надзвичайно складно, коли не знати автентичних імен. Так відбувається кодування за допомогою наднормативних графем, що дає виходу ігровому імпульсу, характерному для чат-комунікації. Скорочені імена, що отримали зменшувальні суфікси -ie/-y, (Crafter – Crafty, West – Westie, Alffredson – Alfie, Strudwick – Struddy), розрізняють як дитячі за фонетичною структурою, водночас ніки – Miss Muffett, Candy Cuddles, obvious child відносять теж до дитячих, але за значенням. Отже, прізвиська, утворені скороченням першого і другого імені, як

правило, мають позитивну оцінку, і навіть дитячо-орієнтовні, не несуть негативного значення, а навпаки, привертають до себе ніжністю та відкритістю.

Окремо досліджено особливості утворення жіночих та чоловічих прізвиськ у роботах Vivian de Klerk and Barbara Bosch “Nicknames as sex role stereotypes” та Betty S. Phillips “Nicknames anti sex role stereotypes”. Аналізуючи роботи Анни Вежбицької, автори зазначають, що чоловічі прізвиська, більшою мірою ніж жіночі, походять від прізвищ, і їм властиві такі фізичні атрибути, як сила, величина, зрілість. Жіночим прізвиськам притаманні краса, доброта, ніжність, що свідчить про тенденцію вразити саме жіночністю [4:10]. У творенні жіночих прізвиськ використовують зменшувальні суфікси -ie/-y, в той час як чоловічі надають перевагу -o/-a (Alfie – Helen Alfredson, Crafty – Jane Crafter, Sammy – Samantha, Gabby, Gabbie, Brie – Gabrielle; Dobson – Dobbo, Lambert – Lambo, Jimbo – James, Christo – Christopher). Анна Вежбицька вказує, що скорочення чоловічих імен підсилює чоловічість (William – Bill, Andrew – Drew), водночас скорочення жіночих імен зменшує жіночість (Pamela – Pam, Barbara – Barb), і саме ретельний семантичний аналіз імен показує різне ставлення до різних статей, вікових категорій [5:304]. Отже, вивчення тенденцій утворення прізвиськ за гендерними ознаками може слугувати барометром для виявлення ставлення до певних гендерних груп у соціумі.

У комп'ютерному просторі виділяють окрему групу учасників (хакерів) не за гендерними ознаками, а за негативною конотацією імені. В такий спосіб вони підкреслюють недобрі наміри чи виділяють себе серед своїх, як, наприклад – Acid Apple, Rotten Flesh, Dark Lord, Acidman, MadMax, Pestilence, Codebreaker, Disk Killer. Таке викличне забарвлення, що породжує насамперед негативні асоціації, є також індикатором соціальних відносин у суспільстві та антиінституційне ставлення програмістів-хакерів до встановлених правил у програмуванні.

Надзвичайно цікавими для спостереження стають прізвиська-блендери, де нехтують лінгвістичними правилами і змішують мовні та цифрові символи. Таке навмисне порушення норм, вживання цифр, символів, літер, емотиконів замість слова служить не лише цілям компресії мовного ланцюга, а й також є ефективними з прагматичної точки зору – заохотити співрозмовників до комунікації. Phiber Optik

замість Fiber Optic, Psyber – Cyber, Kosmik – Cosmic, Bizzzy – Busy, Keios – Chaos, Zound– Sound, Trix – Tricks, gorf – перевернута назва frog. Створюються численні скорочені форми комп'ютерних імен: X–tremist, X–force, Xplora, compy.

Інтернет не є культурно нейтральним, де різні індивідууми спілкуються з однаковою легкістю. Як й інші технології, інтернет – соціальний продукт, що подається культурними цінностями своїх творців [6]. А творці інтернету – англо-американські інженери, які шукали швидкого та відкритого доступу до таких як вони самі. Їх етнічними та професійними цінностями є агресивна конкурентна поведінка, а також вирішальною комунікативною стратегією постала англомовність. Оскільки мова мережі – англійська, то абсолютно природним для користувачів різних культур є переважне використання ніків з англійським звучанням, щоб виконати прагматичну мету – бути зрозумілим.

Отже, деякі комп'ютерні прізвиська використовують семантичні компоненти, інші експресивні та емотивні для того, щоб ідентифікувати учасника електронного середовища; величезна і різноманітна кількість новоутворень, з одного боку, дає підґрунтя для класифікації, порівняння та виділення груп універсалій, з другого – не всі випадки можна дослідити через надвисокий ступінь анонімності та персоніфікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Crystal D. Language and the Internet. Port Chester / D. Crystal. – NY. : Cambridge University Press, 2001. – P. 151–167.
2. Реконвальд Н. В. Анломовний чат як різновид комп'ютерно-опосередкованої комунікації / Н. В. Реконвальд. – К., 2009. – С. 2–8.
3. Gudykunst W. B. 1995, Anxiety / Uncertainty Management Theory: Current Status / W. B. Gudykunst // Intercultural Communication Theory / ed. by R. L. Wiseman. – Thousand Oaks, CA : Sage Publications. – P. 8–58.
4. Klerk V. de. Nicknames as sex-role stereotypes. A journal of research / Vivian de Klerk, Barbara Bosch. – 1996. – P. 10.
5. Wierzbicka A. Semantics: Primes and Universals / Anna Wierzbicka. – Oxford, 1996.
6. Castells M. The Internet Galaxy : Reflections on the Internet, Business and Society / M. Castells. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – P. 304.

ІНТЕРНЕТ ДЖЕРЕЛА

7. Bechar H. Israeli: From <Bonehead> to<cloNehEEEd>: Nicknames.Play and Identity on Internet [Електронний ресурс] / Haya Bechar. – 2000. – Режим доступу : jcmc.indiana.edu/vol1/issue2/bechar.html.

ПЕРЕВЕРЗЄВ Д. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ГЕНЕТИЧНИХ
І СУБСТРАТНИХ ЧИННИКІВ
У СТАНОВЛЕННІ Ї ЕВОЛЮЦІЇ МОВИ
(на прикладі корейської)**

Основним завданням дослідження є визначення генеалогічних та субстратних чинників розвитку корейської мови, зокрема на фонетичному рівні. Проаналізовано контакти корейської мови з іншими мовами, зокрема чукотською та китайською, та визначено рівень їхнього впливу на корейську мову на фонетичному рівні.

Ключові слова: корейська мова, мовні контакти, субстрат, адстрат, міжмовні зв'язки.

Основной задачей исследования является определение генеалогических и субстратных факторов развития корейского языка, в частности на фонетическом уровне. Проанализированы контакты корейского языка с другими, в частности чукотским и китайским, и определен уровень их влияния на становление фонетики корейского языка.

Ключевые слова: корейский язык, языковые контакты, субстрат, адстрат, межъязыковые связи.

The major concern of the research is to determine genealogical and substrate factors of the Korean language development, especially on the phonetic level. The contacts between Korean and the other languages, namely Chukchi and Chinese, have been deeply analyzed and their influence on the phonetics of Korean language has been estimated.

Key words: Korean language, linguistic contacts, substrate, adstrate, linguistic relations.

Актуальність дослідження пов'язана з потребою визначення ролі генеалогічних чинників (родинних зв'язків) і контактів різних типів, зокрема субстратно-адстратних, у формуванні специфіки словникового фонду та типологічних (фонетичних і граматичних) рис корейської мови, що визначають її специфіку порівняно з іншими мовами Євразії, зокрема й близько спорідненими – континентальними алтайськими та японською.

Мета праці – продемонструвати важливість залучення матеріалу мовних контактів для визначення сучасного стану та перспектив вивчення проблеми формування й еволюції корейської мови.

Об'єкт дослідження – матеріал корейської мови на різних її рівнях (із особливою увагою до фонетичного аспекту як своєрідного “детектора” субстратних та адстратних явищ) у порівнянні з матеріалом інших мов, які припущувано споріднені або контактували з корейською протягом її передісторичного (дописемного) та історичного (писемного) розвитку.

Предмет дослідження – міра субстратного або адстратного впливу сусідніх на процеси генези та еволюції корейської мови.

Матеріал дослідження – система корейської мови в порівнянні з системами інших мов різних родин Євразійського континенту.

Наукова новизна праці полягає в тому, що в ній уперше узагальнено напрямки дослідження генеалогічних та контактних чинників розвитку корейської мови.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із науковими завданнями. Загальна проблема полягає у сучасному формулюванні теорії походження корейської мови на основі підсумування результатів дослідження зв'язків між мовами Євразії, зокрема Східної Азії, накопичених у лінгвістиці протягом XX століття.

Постановка завдання. Конкретним завданням дослідження є вивчення різнорівневих, зокрема фонетичних, паралелей корейської мови внаслідок спорідненості чи контактів у контексті сучасного лінгвістичного обговорення проблематики міжмовних стосунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці проблемі походження корейської мови, її різноманітним генеалогічним зв'язкам присвячені публікації С. А. Старостіна, Р. Е. Міллера, Мураями Сітіро, Ю. Л. Мосенкіса, Р. І. Синишина [1; 2; 3; 4; 5], однак спеціальна увага фонетичним чинникам розвитку, зокрема на рівні спорідненості і на рівні субстратів та адстратів, не була приділена.

Наукові результати полягають у визначенні генеалогічних та контактних чинників фонетичної еволюції корейської мови.

Як відомо, специфіка кожної мови на різних її рівнях виникає не відразу, а формується протягом століть, а нерідко навіть і тисячоліть. Протягом свого тривалого формування мова не тільки підлягає чинникам розвитку, що є предметом вивчення порівняльно-історичного мовознавства (дивергенція прамови, діалектна диференціація мови, дія звукових законів і поява фонетичних відповідностей у споріднених мовах та діалектах), але й зазнає різноманітних зовнішніх впливів, бере участь у всіляких міжмовних контактах, вступає в субстратну, суперстратну, адстратну взаємодію з іншими мовами, нерідко істотно відмінними не тільки за своїм походженням (генеалогією), але й за типологічними ознаками. Особливо істотною мірою все сказане стосується тих мов, які на лексичному, фонетичному та граматичному рівнях є значною мірою гетерогенними, тобто такими, що зазнали численних інорідних впливів

протягом свого формування й містять у собі більш або менш явні сліди різних за походженням мовних шарів. Не є в цьому плані винятком і мови Східної Азії, зокрема корейська.

Вже понад століття не вщухають дискусії навколо визначення місця корейської мови у генеалогічній класифікації мов світу. Висловлювані раніше численні гіпотези (алтайська, індоєвропейська, дравідійська та ін.), кожна з яких має свою більш або менш вагому аргументацію, можуть бути витлумачені з залученням “ностратичної” теорії з одного боку й теорії субстрату (ширше – гетерогенності мови) з другого. Визнання алтайського компоненту корейської мови основним її шаром (праці Є. Д. Поливанова, Г. Рамстедта, С. А. Старостіна та ін.) не суперечить наявності паралелей корейської мови з уральськими, дравідійськими, індоєвропейськими та картвельськими мовами. Потребують спеціальної уваги численні корейсько-нівхські паралелі як у лексиці, так і у граматиці. Виявлені Ю. Л. Мосенкісом зближення корейської мови з шумерською й австроазійськими варто витлумачити як свідчення широких євразійських зв’язків корейської, причому в першому випадку може йтися передусім про алтайський компонент мови шумерів (що наявний, за Ю. Л. Мосенкісом, поряд із картвельським компонентом), тоді як у другому – очевидно, про субстратні мови Південно-Східної Азії (пор. гіпотезу І. М. Дьяконова щодо австроазійської належності шумерської мови). Виявлено нові паралелі корейської з чукотсько-камчатськими та енісейськими, що потребують дальшої інтерпретації.

Основною проблемою вивчення як корейської лексики з погляду етимології, так і корейської фонетики (включаючи і сегментну фонетику, і просодику) та граматики є істотна гетерогенність корейської мови, що позначилася на помітній своєрідності її словникового складу та структури. Відповідно, найголовнішим завданням тієї сфери корейістики, яка вивчає походження мови, її специфіку та місце в генеалогічній і типологічній класифікації мов світу, є якнайдетальніше студіювання і компонентів становлення корейської мови, і процесів, що стали причиною сьогоденішнього “обличчя” згаданої мови та, можливо, визначають напрямки і перспективи її дальшого словникового й типологічного розвитку.

Відповідно до поставленого завдання, намічаються такі основні напрямки дослідження:

1. Корейська мова в алтайській родині, її генеалогічні зв'язки й контакти з тюркськими, монгольськими, тунгусо-маньчжурськими та японською мовами. Ця лінгвістична проблема має давню традицію вивчення, бо і граматики, і шар основної лексики корейської мови дуже подібні до інших алтайських. У праці Г. Рамстедта “Введение в алтайское языкознание” [6] проаналізовано різноманітні морфологічні показники і показано їхню спорідненість. На жаль, дослідник не залучив до цієї праці свідчень японської мови. Спорідненість корейської мови з алтайськими в основному виявляється на лексичному й морфологічно-синтаксичному рівнях, наприклад, спільними для багатьох алтайських мов є субстантиватор *-m* або давальний відмінок *-ga/ge*. Лексикостатистичний аналіз спорідненості алтайських мов зроблено у фундаментальній праці С. А. Старостіна “Алтайская проблема и происхождение японского языка” [13].

Як зазначає М. О. Сиромятников, спільними фонетичними явищами алтайських мов (до яких належить і корейська) є полісилабічність слова, а часто й кореня (на відміну від китайсько-тибетських, тайських, в'єтнамської мов), відсутність збігів приголосних на початку й у кінці слова (на відміну від індоєвропейських мов, нівхської, старотибетської), гармонія голосних (різною мірою), відсутність у питомих словах початкового *r-*, а в переважній більшості алтайських мов і початкового *l-* (на відміну від китайсько-тибетських, індоєвропейських та айну) тощо [3:17].

Надзвичайно важливою для дослідження формування фонетичних особливостей корейської мови є праця К. Х. Менгеса “Korean and Altaic – A Preliminary Sketch” (“Корейська мова та алтайські – попередній нарис”) [17]. Спільною для корейської та тунгусо-маньчжурських мов є зникнення *г* в інтервокальній та медіальній позиції, напр. давньокорейське **muryx* – середньокор. *majx / mojx* “вода” [17:239]. На особливу увагу заслуговує той факт, що в чукотській мові подібне фонетичне явище також набуло значного поширення, і чукотська могла виступити субстратом корейської та тунгусо-маньчжурських мов [17:240].

Характерною фонетичною особливістю середньокорейської мови, що відрізняє її від інших алтайських, є наявність консонантних кластерів (скупчень приголосних) та ларингалізованих приголосних на початку слова. Це може пояснюватися тривалою взаємодією з нівхською мовою і її субстратним впливом на корейську [17:240]. Ці факти цілком підтверджуються позамовними свідченнями.

Особливої уваги заслуговує розповсюджена гіпотеза щодо давньої корейсько-японської прамовної спільності (або – альтернативна версія – формування протояпонської мови на основі протокорейської). Однак треба зауважити, що корейська мова мала значно більший вплив на японську в ранній період історії, ніж японська на корейську. Вважається, що японська мова не мала жодного впливу на формування фонетичного вигляду корейської мови, однак популярними є зіставні дослідження музичного наголосу у середньокорейській та давньояпонській мовах [14; 15; 16].

2. Взаємодія корейської мови з палеоазійськими (палеосибірськими), як-от нівхська (припущувано споріднена з корейською), айнська (віддалено споріднена або субстратна), чукотсько-камчатські (гіпотетично субстратні щодо корейської). Безперечно, неможливо досліджувати контакти будь-яких мов без залучення позамовних свідчень, тобто результатів антропологічних та археологічних досліджень. Так, наприклад, описуючи неолітичні стоянки на Корейському півострові, М. М. Пак зазначає, що “круглая форма жилья ... , общая с формой жилья северных оленеводческих племен ... дала основание ... выдвинуть гипотезу о приходе в неолитическую Корею алтайских племен или палеоазиатов (родственных эскимосам)” [7:40]. Таким чином, позамовні свідчення переконливо доводять, що палеоазіати жили на території Кореї ще до приходу алтайських племен. Саме цим можна пояснити деякі фонетичні особливості корейської мови, що відрізняють її від японської або тунгусо-маньчжурських.

По-перше, відсутність протиставлення приголосних за дзвінкістю та глухістю виділяє корейську мову з-поміж інших далекосхідних мов. Як показують дослідження, не було цього протиставлення і в середньокорейській мові [11:134]. Оскільки чукотсько-камчатські мови єдині в Північно-Східній Азії, що не мають цього протиставлення, і ці народи були присутні на Корейському півострові в доісторичні часи, можна припускати, що протиставлення за придиховістю в корейській мові є давнім явищем, наслідком чукотсько-камчатського субстрату.

Щодо сингармонізму, варто відзначити, що характер корейської гармонії голосних відрізняється, скажімо, від тюркського, де відбувається розподіл за місцем утворення і піднесенням. Корейський сингармонізм із розрізненням “світлих” і “темних” голосних нагадує, скоріше, чукотський. Так, Дж. Грінберг зазначає, що в давньокорейській, середньокорейській та в чукотській мовах голосні розподілялися за висотою піднесення на дві

групи по три голосних [8:40]. Також подібну систему має нівхська (гіляцька) мова [8:42]. У середньокорейській мові п'ятнадцятого століття “світлі” фонemi [a], [a'] й [o] протиставлялися “темним” [e], [u], [y], а [i] була нейтральною. Система чукотської мови являє собою протиставлення фонem [i], [e₁], [u] верхнього піднесення, фонem [a] [e₂] [o] нижнього піднесення та нейтрального [ə] [8:40].

У здійсненій сучасними дослідниками реконструкції системи фонem чукотської прамови (прамови чукотської, корякської, керекської, паланської та алюторської мов) так само відсутні дзвінки приголосні, наявні міжмовні звукові відповідності $r - j - t$ [9:3–4]. “Основи у мовах прачукотської підгрупи мали досить строгу складову структуру: на початку не могло бути сполучень приголосних, хоча на прачукотському рівні це припустимо, в середині слова також заборонене сполучення більш як двох приголосних. Однак і на припустимі сполучення приголосних були накладені обмеження” [9:4].

3. Стосунки корейської мови з австронезійськими (малайсько-полінезійськими) мовами, вірогідно, поширеними в передісторичну та ранньоісторичну епоху на півдні Корейського півострова – їхній вплив на корейську мову припускається більшою мірою на рівні фонетичної типології, ніж на рівні лексики, тоді як припустима граматична взаємодія дотепер зовсім не досліджена. М. О. Сиромятников зауважує, що ці мови мають багато спільного з урало-алтайськими мовами, зокрема, великий шар спільної лексики [3:20].

4. Вплив китайської мови на корейську відбувся не тільки на лексичному та морфологічному, але й на фонетичному рівні. Корейські придихові приголосні навряд чи могли розвинутися під впливом китайської, оскільки у середньокитайській мові розрізняли і дзвінки, і глухі, і глухі придихові [12:12]. Однак не виключено, що саме середньокитайська мова стала каталізатором виникнення й розвитку музичних тонів у давньокорейській мові. Як відомо, просодична система давньо- і середньокорейської мов мала зовсім іншу природу, проте дуже можливо, що вона розвивалася за аналогією до системи тонів у китайській мові. Цікаво, що мова корейців Янбіаньського автономного округу, що знаходиться в Китаї, має тонові характеристики, у той час коли літературна корейська мова таких просодичних особливостей не має [10].

5. Зв'язки корейської мови (в контексті інших алтайських і поза зазначеним контекстом) із мовами інших родин ностратичної родини –

передусім індоєвропейськими, дравідійськими, картвельськими та уральськими – залишаються недостатньо дослідженими. Дослідження ностратичних мов, а також місце алтайської мовної родини (до якої гіпотетично належить корейська) серед них, проводили Дж. Грінберг, А. Долгопольський, В. М. Ілліч-Світич, В. Блажек, Ф. Кортландт тощо. На цьому рівні варто досліджувати основну лексику, спільну для родин, що входять до складу ностратичної надродини. На фонетичному рівні вони навряд чи могли вплинути на корейську мову, однак деякі фонетичні явища, зокрема протиставлення приголосних за придиховістю / непридиховістю, мають місце у таких індоєвропейських мовах, як давньогрецька, та в грузинській мові, що належить до картвельських.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Таким чином, вивчення звукової еволюції корейської мови в контексті змін на інших її рівнях потребує широкого залучення матеріалу не тільки алтайських мов, які вважають близько спорідненими з корейською, але й мов інших мовних родин Євразії, віддалено споріднених із корейською або таких, що контактували з нею починаючи з передісторичного (дописемного) періоду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поливанов Е. Д. К вопросу о родственных отношениях корейского и “алтайских” языков / Е. Д. Поливанов // Известия Акад. наук СССР. – 1927. – Сер. VI. – № XXI. – Вып. 15–17. – С. 1195–1204.
2. Поливанов Е. Д. Корейский язык / Е. Д. Поливанов // Литературная энциклопедия. – М., 1931. – Т. 5. – С. 469–471.
3. Сыромятников Н. А. Древнеяпонский язык / Н. А. Сыромятников – [2-е изд.]. – М.: Восточная литература, 2002. – 176 с.
4. Старостин С. А. Алтайская проблема и происхождение японского языка / С. А. Старостин – М.: Наука, 1991. – 296 с.
5. Мосенкіс Ю. Л. Проблема походження корейської мови / Ю. Л. Мосенкіс, Р. І. Синишин – К.: Наук.-дослід. ін-т теорії та історії архітектури і містобудування, 2002. – 58 с.
6. Рамстедт Г. Введение в алтайское языкознание: Морфология / Г. Рамстедт – М., 1957.
7. Пак М. Н. Очерки ранней истории Кореи / М. Н. Пак – М.: Изд-во Московск. ун-та, 1979 – 240 с.
8. [Greenberg J. H.](#) Indo-European and its closest relatives: the Eurasiatic language family / Joseph J. Greenberg – Stanford University Press, 2000. – 344 p.
9. Мудрак О. А. Этимологический словарь чукотско-камчатских языков / О. А. Мудрак – М.: Языки русской культуры, 2000. – 288 с.
10. Chiyuki Ito. Analogical Changes in the Accent of Sino-Korean Words in Yanbian Korean / Ito Chiyuki // Proceedings of the 27th West Coast Conference on Formal Linguistics, 2008. – P. 238–246.
11. Riley B. E. Aspects of the genetic relationship of the Korean and Japanese languages / Barbara E. Riley. – Honolulu, 2003. – 243 p.
12. Старостин С. А. Реконструкция древнекитайской фонологической системы / С. А. Старостин – М.: Наука, 1989. – 728 с.
13. Старостин С. А. Алтайская проблема и происхождение японского языка / С. А. Старостин – М.: Наука, 1991. – 296 с.
14. Старостин С. А. О японо-корейских акцентных соответствиях / С. А. Старостин // Труды по языкознанию. – М.: Языки славянских культур, 2007. – С. 467–471.
15. Miller R. A. Old Japanese Phonology and the Korean-Japanese Relationship / Roy Andrew Miller // Language. – Vol. 43, № 1. – March, 1967. – P. 278–302.
16. Lee S. O. On the Origin of Middle Korean Tone / Sang Oak Lee // Ohak yongu. – 15:1, 1979. – P. 61–81.
17. Menges K. H. Korean and Altaic – A Preliminary Sketch / K. H. Menges // CAJ, 1984. – № 28. – P. 234–295.

ПЛАХОТНЮК Н. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЛОВО ЯК АРХЕТИП В ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІЙ ПРОБЛЕМАТИЦІ

Статтю присвячено лінгво-когнітивному та культурологічному аналізу слова. Базуючись на сучасних епістемологічних вченнях та лінгвістиці, які розглядають слово як ключовий базовий елемент, автор визначає його як архетип.

Ключові слова: слово, універсалія культури, текст, архетип.

Статья посвящена лингво-когнитивному и культурологическому анализу слова. Основываясь на современных эпистемологических учениях и лингвистике, которые рассматривают слово как базовый ключевой элемент, автор определяет его как архетип.

Ключевые слова: слово, универсалия культуры, текст, архетип.

The article is devoted to linguistic and cognitive as well as culturological analysis of the word. Taking up stand on modern epistemological and linguistic theories that consider the word as their basic element the author defines the word as the archetype.

Key words: Word, cultural universalia, text, archetype.

Мета. Враховуючи сучасні епістемологічні вчення та лінгвістичні, психологічні і культурологічні теорії слова виявити інваріантність цього феномену і функціонування його як архетипу.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю пошуку адекватних шляхів розпредмечування дійсності та культурного освоєння світу, зокрема в цьому відношенні важливо проаналізувати функціонування слова як архетипу культури. В цьому відношенні важливо підкреслити собливу увагу до слова, як в лінгвістиці, так і в культурології, літературі, перекладі, соціології, літературі, психології.

Об'єктом дослідження в даній статті є слово як принцип культури.

Актуалізація проблематики слова (художньо-епістемологічна теорія М. Бахтіна, роботи М. Мамардашвілі, С. Аверінцева), проблема софійності (Софії), проблема семіотизації реальності, комунікації, герменевтичного аналізу тексту, лінгвістичної відносності, французькі постструктуралісти) свідчить про особливу увагу до теорії слова. Однією з центральних складових цієї проблематики виявляється проблема архетипу як універсалії культури. Вона нерозривно пов'язана з питаннями теорії символу, теорії структур і семіотики. Мовна свідомість як перша моделююча система є різновидом освоєння світу. Важливе місце в цій системі займає слово як знаковий засіб і одночасно як репрезентант більш складних систем, таких як мова і текст. Проблема архетипу виявилась фундаментальною (як показав

К. Г. Юнг) і для сучасної психології в тій мірі, в якій вона сприяє дослідженню структур колективного несвідомого.

Культурологічна проблематика сучасної епістемології певним чином вплинула і на формування сучасного постмодернізму. Розвиваючи ідеї семіотики, герменевтичного аналізу світу культури як тексту, ряд філософів культури (Ж. Дерріда, М. Фуко, Ж. Дельоз та ін.) почали розробляти питання про онтологічний статус знаків і символів культури, оскільки для них текст виявляється онтологічною категорією, знаменуванням особливого типу реальності, з'явилося вчення, назване Ж. Дерріда граматологією". Разом з аналітичною психологією К. Г. Юнга ці два напрямки виступають сьогодні найбільш ефективними шляхами розробки культурології пізнання.

На цьому фоні актуалізується і проблема архетипу як символічної структури культури, яка дозволяє розглядати теорію пізнання і культурологію в їх єдності. Культурологію поняття архетипу цікавить як універсалія культури і символічна форма, а гносеологію архетип привертає в тій мірі, в якій він асоціює проблеми символічного пізнання і аналізу національного менталітету.

Слово є провідною ланкою системи мови, єдністю мовлення і розуміння, носієм людської смислотворчості. Вже звідси видно, що слово не тільки лінгвістична одиниця і навіть не тільки лінгвістична категорія, але й форма, в якій стягуються характеристики всіх контекстів культури. В цьому розумінні слово виявляється носієм і актуальних, і потенціальних сенсів людської діяльності у всій їх невичерпності. В дослідженні потенціальних смислів, що закладені в слові важливо врахувати його стартову, початкову інваріантну структуру, що видобувається із міфологічного, психологічного, історичного, контекстуального, культурного, етнічного і т.ін. рівнів. Становлення слова відображує в людській уяві синтез всеможливих його проявів: в слові стягуються характеристики всіх контекстів, в яких воно існувало чи існує. В дослідженні потенціальних смислів, що закладені в слові важливо врахувати його стартову, початкову інваріантну структуру, що видобувається із міфологічного, психологічного, історичного, контекстуального, культурного, етнічного і т.ін. рівнів. Становлення слова відображує в людській уяві синтез всеможливих його проявів: в слові стягуються характеристики всіх контекстів, в яких воно існувало чи існує. "Изменяется само слово, тем самым влияет на ту среду, в которую его вовлекают эти изменения: в его проявлении заложено обязательное

последствие — воздействие на состав и качество тех единиц, которые становятся его функциональными партнерами” [3:9].

Сприйняття слова збагачується і тим, що властивості контекстуального оточення “притягиваются словом, абстрагируются в нем и отливаются уже в его собственные качества” [3:9]. Таким чином, слово “является разнонаправленной работающей единицей” [3:9]. Це положення відноситься до роботи слова в формуванні його семантичного поля і до функціонування даної одиниці як граматичної.

Активна робота слова як граматичної одиниці проявляється в тому, що “вступая в контакт с грамматическим законом, образцом, правилом, слово приводит в действие и обращает вовне свои внутренние качества: классную принадлежность, лексическое значение, сочетаемостные свойства, индивидуальные семантические характеристики” [3:14]. Особливий підхід до слова та його самостійності проявляється в символізмі та футуризмі.

Лінгво-філософська концепція будується на розгляді слова і як принципу мислетворчості, і як семантичної моделі світу, і як міфу, і як складової проаснов наукового осмислення дійсності. Слово, таким чином, можна характеризувати у вузьколінгвістичному розумінні, в контексті аналізу граматичних категорій, і більш широкому – соціокультурному і філософському плані, як символ і архетип універсуму культури. Навіть у лінгвістичному відношенні слово не вкладається в рамки звичайних лінгвістичних понять, оскільки в мовленевій практиці слово розцінюється і як метафора мови і мовлення в цілому /в давнину навіть існував спеціальний розповідний жанр – слово: *Слово о полку Игореве* і т. ін./, і як вираження національного духу, як символ етнічної самоідентифікації.

У певному розумінні така можливість широкого розгляду слова визначається тим, що мова, як відомо, це не тільки технічний засіб комунікації і не зводиться до самої комунікації. Мова, у власному розумінні слова, – це відповідний вид мовної свідомості, тобто духовного освоєння світу за допомогою специфічної, моделюючої цей світ системи. Інакше кажучи, осмислене використання мови має всі ознаки розумової діяльності, специфічна відмінність від логічних процесів тут виявляється лише у використанні вербального матеріалу як предметного поля рефлексії. Мова, тим самим, виступає як цілий духовний світ і в такому розумінні є феноменом культури у всіх варіаціях цього явища.

Оскільки слово може використовуватися як метафора, символ чи образ мови, ми можемо відповідно оцінювати його як категорію культури. Мова

тут іде не тільки про духовну культуру, ми будемо розуміти під нею весь світ людини, взятий з нормативно-ціннісної точки зору. Таке широке розуміння культури не виключає її розгляду як засобу формування людини, як “утворення”, *BILDUNG* саме так аналізував культуру Кант, коли підходив до неї і як до форми уміння (тобто діяльності), і як способу самоздійснення людської особистості. В даному контексті слово як категорія культури виявляється причетним до всього масиву цінності людського буття.

Проблема місця слова в ціннісному світі людини тобто в системі культури, важлива для даного дослідження в тому відношенні, що вона асоціює аналіз слова з національним менталітетом. Адже менталітет і є тим співпаданням форм духовності з формами існування (екзистенцією), яке і можливе тільки в культурі.

Слово є принципом, рушієм будь-якої національної культури. Це і дозволяє розглядати його як категорію культури. Але слово може виступати і як архетип тієї ж культури. Доля, шлях становлення слова породжують в людській уяві синтез всеможливих його оточень: в слові стягуються особливості, властивості і характеристики тих контекстів, в середовищі яких воно вживалось чи існує. Не випадково в сучасних наукових дослідженнях спостерігається тенденція підвищеного інтересу до слова, тексту, писемності. Такий акцент пояснює деконструкція як відповідний спосіб філософської роботи, яка зараз одержала широке розповсюдження. Так, представник французького постструктуралізму, засновник нової граматики Жак Дерріда вважає, що лінгвістика є базисом, основою, матеріалом всіх гуманітарних наук. Опираючись на лінгвістику, він висуває теорію аналітичного розкладання (деконструкцію) слів-понять, які складають базис онтології тексту і поняття буття. У контексті сучасної культури постмодернізму Дерріда розглядає слово як репрезентант тексту і його всеможливих контекстів (референтів даного). В такому трактуванні розглядаючи текст як суму його елементів (слів) і у відповідності з референтами останніх народжується гіпертекст, де слово репрезентує знаки, графічні зображення, комп'ютерні способи комунікації; з'являється подоба “штучного розуму”, “лабіринт значень”, “текстуальна машина” [1:18]. В граматиці Ж. Дерріда аналіз слова як тексту і тексту як слова розкривається через діалектику часового відношення: спростовується розуміння *присутності* і показано, як саме завдяки *відсутності* формується і переживає всі зміни те, що ми маємо в теперішньому і що називаємо присутністю. Відсутність є діалектичним початком заміщення, *підміни*, що відбувається з словом як репрезентантом

тексту. При цьому слово постійно повторює в своєму розвитку самотираючи властивості. Процес самотирання виражається в генетичній здатності інваріантної структури слова відтворювати, доповнювати, заміщувати ті “насічки” чи “пробіли”, які не витримують випробування часом, перебуваючи в стані самопородження смислу. В контексті теорії деконструкції слово як елемент тексту неможливо розглядати як звичайний елемент, який присутній в собі самому і відсилає тільки до самого себе. І у відношенні усного і письмового мовлення, жоден із елементів не може функціонувати як знак, що не відсилає до другого елементу, який, в свою чергу, не лишається просто присутнім. Виходячи із такої “зщепленості”, кожний елемент слова (графема і морфема як його складові) конститууються відповідно з відбитками інших елементів ланцюга чи системи. Кожний елемент, який ми називаємо “наявний” і який виступає репрезентантом теперішнього, співвідноситься з чимось іншим, ніж є він сам, зберігаючи відлуння, породжене звучанням минулого елементу і в той же час руйнуючись вібрацією особистого відношення до елементу майбутнього – цей слід відноситься як до так званого майбутнього, так і до так званого минулого ... [2:28] – так Дерріда визначає “розрізнювання”, завдяки чому і відбувається рух означування, становлення слова.

Якщо граматична категорія є добре відпрацьованою і укоріненою в лінгвістиці даністю, яка характеризує лінгвістичні явища роду, числа, відмінка і т.ін., то поняття про мовні універсалиї є порівняно новим утворенням. Під ними маються на увазі лінгвістичні елементи, які присутні не тільки у всіх національних мовах, але й притаманні всім історичним фазам їх розвитку, починаючи від перших форм архаїчного мовлення. До розряду мовних універсалиї відносяться, наприклад, вираження квантора існування граматичної форми для описання індивідуальних процесів (сингулярна дискрипція), займенникові форми, включаючи займенники 3-ої особи, вказівні займенники і т.ін.

Поява поряд з загальнофілософськими універсальними категоріями категорій мови, культури, мовних універсалиї, а також великої різноманітності категорій конкретних наук веде до перегляду уявлення про всезагальність як виключної ознаки філософських категорій.

Тому поряд з універсальними філософськими категоріями протягом останнього десятиріччя використовується поняття категорій культури, під якими маються на увазі загальні способи структурування людських цінностей, їх рубрикацій і теоретизації. Ми говоримо, наприклад, про

категорії життя, смерті, долі, бога, світла, правди і т. п. Можна також говорити про наскрізний тип товарно-грошових відносин, загальнолюдських норм моралі /10 заповідей/, про політичні форми деспотії, демократії і т.ін. Інтегрально всі ці базові структури можуть бути узагальнені у вигляді соціокультурних цінностей. Ці праформи чи архетипи характеризують розвиток соціокультурних явищ, вони не заперечують соціальний чи культурний прогрес, навпаки, виступають показниками його фундаментальності. Адже чим фундаментальнішим є культурний витвір, тим глибше він проростає в історичний ґрунт цивілізації, тим більше людських досягнень залучено до його підготовки і здійснення. Тому найвищі досягнення людства укорінені у всій його історії[4:97].

В певній мірі можна назвати архетипи "духовними генами", відповідними схильностями, пресупозиціями, тенденціями, які в різні епохи реалізуються в образах, що відрізняються способами вираження, але структурно створюють відповідні прототипи або можуть бути реконструйовані як прототипи. Характерно, що архетипи не можна оцінювати як поринання в минуле чи повернення до нього. Навпаки, вони асоціюють особливе методологічне бачення, коли завдяки перетворенню минулого в символи, ними окреслюються контури майбутнього.

Протягом всієї історії людства здатність збереження, відродження і трансляції базових структур втілювалась а соціокультурному вимірі.

Архетипи пояснюють одвічну фразу про те, що теперішнє обтяжене минулим і здатне викликати майбутнє. Архетип — це культура попереду нас, а "современность: всевременность, а не временность" [5:18]. Ось чому реконструкція профеноменів /архетипів/ має актуальне значення і допомагає оцінювати ті чи інші культурні /та інші процеси/ і їх суб'єкти як національні феномени. Як показує панорама всесвітньої історії, відродження йде не як повернення до старого, а як прагнення досягти того, що зберігається в часі, що має дух вічності.

Архетипи знаходяться на перехрещенні категорій культури, категорій мови і загальнофілософських категорій, втілюючи їх символічні функції і опредмечуючись на конкретно-історичному змісті культурогенезу. Тут ми говоримо не про психологічне розуміння архетипів К. Г. Юнга, а про те загальнофілософське уявлення, яке ввели піфагорійці, яке використовувалось Платоном і стоїками, грало суттєву роль в філософії М. Кузанського і Дж. Бруно, визначало погляди І. Кеплера і І. В. Гете, а в наш час використовується в теорії міфотворчості. Олюднюючи дійсність у вигляді

культури, людина виявляє певні формуючі упорядковуючі фактори, оператори – архетипи, які одночасно виконують функцію мосту між духовним і практичним освоєнням світу. Архетипи /першообрази, праформи, прообрази/ характеризують особливості всіх суспільних і культурних процесів зберігаючи свій внутрішній зміст протягом розвитку всього об'єктивного світу. Ці явища були давно відомі людству. Платон називав їх “вічними ейдосами”, “умоосягненими зразками”, Данте А. – “вказівниками буття”, “дороговказними образами”. Схоластичне трактування архетипу – природний образ, закарбований в розумі; у Августина Блаженного – це відвічний образ, що лежить в основі людського пізнання. І. В. Гете і Кеплер визначали ці феномени як "праформи", К. Г. Юнг, Паулі – як архетипи. З точки зору теорії літератури архетип пояснюється більш конкретно і звужено – як образ чи символ. Особливість архетипів як символічних форм полягає в тому, що вони є наскрізними структурами в історії культури і національних культур. Такими наскрізними структурами є, наприклад, уявлення про Істину, Добро, Красу, які тематично присутні на всіх фазах історії культури, але в кожную епоху конкретизуються відповідними історичними варіантами осмислення.

До числа архетипів відносяться і образи. У М. Гайдеггера ці образи-архетипи яскраво розкриті через поняття Оселі, Поля, Храму. Оселя як спосіб життєвлаштованості людини на землі через природне відношення, де людина є центром в своїй оселі (у Шевченка образ "своїї хати"), це її культурно-соціологічне життя. Поле – життєвий топос, життєвий простір, де живе нація, держава як народ. Храм – це те, що зв'язує небо і землю, як необхідність святого, кожна святина непідсудна, тому люди і перенесли все святе на небо.

Архетипи можуть бути і загальнокультурними символами людства і набувати статусу етно-креативного фактору, принципу формування національного менталітету і національної культури. В цьому відношенні яскравим зразком і нормою функціонування архетипів виступає Слово.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шведова Н. Ю. Об активных потенциях, заключенных в слове: Слово в грамматике и в словаре / Наталья Юрьевна Шведова. – М. : Наука, 1984. – 224 с.
2. Маньковская Н. Б. Париж со змеями: Введение в эстетику постмодернизма / Надежда Борисовна Маньковская. – М. : Российская Академия наук, 1995. – 220 с.
3. Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / Илья Петрович Ильин. – М. : Интрада, 1996. – 253 с.
4. Кримський С. Б. Архетипи української культури / Сергій Борисович Кримський // Феномен української культури : зб. наук. праць. – К. : Фенікс, 1996. – 477 с.
5. Кримський С. Б. Генезис форм і законів мислення // Сергій Борисович Кримський. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 124 с.

ПОЛИЩУК В. Л.

Національний університет “Острозька академія”

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ У МЕЖАХ ФРАЗЕО-СЕМАНТИЧНОГО РЯДУ “ПЕРЕБУВАТИ У СТАНІ НЕЗНАЧНОГО СП’ЯНІННЯ ВНАСЛІДОК ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ” НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У статті досліджується фразео-семантичний ряд „перебувати у стані незначного сп’яніння внаслідок вживання алкоголю“ у плані ідеографічного опису фразеологічного складу мови та розглядається проблема структурно-семантичного моделювання фразеологізмів у межах даного ряду у зв’язку з зіставно-типологічним вивченням фразеосемантичних полів.

Ключові слова: ідеографічний опис, фразеологічна мікросистема, фразео-семантичний ряд, семантика фразеологізму, структурно-семантичне моделювання, етимологія.

В статье исследуется фразео-семантический ряд „находиться в состоянии незначительного алкогольного опьянения“ в плане идеографического описания фразеологического состава языка и рассматривается проблема структурно-семантического моделирования фразеологизмов в рамках данного ряда в связи с сопоставительно-типологическим исследованием фразеосемантических полей.

Ключевые слова: идеографическое описание, фразеологическая микросистема, фразео-семантический ряд, семантика, структурно-семантическое моделирование, этимология.

The article investigates the the phraseo-semantic row „being in the state of the slight alcohol inebriation“ in terms of ideographic description of the phraseological language structure and the problem of structural and semantic modeling of idioms within this microsystem in connection with comparative and typological study of phraseo-semantic fields.

Key words: ideographic description, phraseological microsystem, phraseo-semantic row, semantic, structural and semantic modeling, etymology.

Останнім часом у лінгвістиці поширився інтерес до контрастивного аналізу лексичних систем близько- і неблизькоспоріднених мов, зумовлений, перш за все, сьогоденними потребами відродження та оновлення національного духовного багатства народів. Саме зіставні дослідження надають можливість побачити своєрідність різних національних картин світу і краще уявити сучасні тенденції розвитку їх “специфічних, неповторних для кожної мови лексико-семантичних систем” [1:3]. За останні десятиліття написаний ряд монографій, дисертацій, статей, в яких досліджуються різні ідеографічні поля і групи ФО на матеріалі різних мов (Е. Ф. Арсентьева, Л. А. Іваненко, С. І. Кравцова, І. У. Калініна, В. М. Мокієнко, Т. Р. Нікітіна, Л. М. Рязановській та ін.).

Актуальність теми статті визначається підвищеним інтересом науковців до опису окремих фразеологічних мікро- та макросистем різних

мов; проблеми структурно-семантичного моделювання (ССМ) фразеологічних одиниць; проблеми подальшого зіставно-типологічного вивчення фразеологічних мікро- та макросистем на матеріалі споріднених та неспоріднених мов.

Метою статті є дослідження фразео-семантичного ряду (ФСР) “стан незначного сп’яніння внаслідок вживання алкоголю” фразеологічної мікросистеми “АЛКОГОЛЬ” на матеріалі німецької, англійської та української мов, що передбачає вирішення таких завдань: 1) інвентаризувати та систематизувати основний корпус досліджуваних фразеологічних одиниць (ФО) у зіставляваних мовах; 2) провести ідеографічний опис та ономасіологічний аналіз обраного фразео-семантичного ряду “стан незначного сп’яніння внаслідок вживання алкоголю” у складі фразеосемантичної групи “СТАН СП’ЯНІННЯ” методом структурно-семантичного моделювання, що дасть змогу виявити фразеотворчі відношення у межах даної мікросистеми.

Об’єктом дослідження є фразеологічні одиниці німецької, англійської та української мов фразео-семантичного ряду “перебувати у стані незначного сп’яніння внаслідок вживання алкоголю” в різних формах функціонування – літературній, діалектній, жаргонній, а також в історичному розвитку. Поєднання різних форм функціонування обумовлено тим, що фразеологія розглядається у динамічному аспекті. Незважаючи на те, що мовні картини світу в діалектах та жаргонах мають відмінності від картини світу, що репрезентована літературною мовою, вони тим не менш тісно з нею пов’язані та відображають особливості національного світосприйняття.

Предметом дослідження є структура фрагменту фразеологічної мікросистеми АЛКОГОЛЬ німецької, англійської та української мов у динаміці.

Матеріалом дослідження стали дані фразеологічних, тлумачних, діалектних, етимологічних словників, словників сталих порівнянь та сленгу трьох досліджуваних мов.

В сучасній лінгвістиці особливо актуальним стало дослідження ФО у складі фразео-семантичних полів, оскільки саме дослідження фразео-семантичних полів дозволяє виявити у фразеології системну організацію. При аналізі необхідно враховувати діахронічну глибочінь, оскільки неодноразово наголошувалось на тому, що весь мовний матеріал містить в

собі спадщину різних хронологічних рівнів (Е. Курилович, О. Н. Трубачев, В. М. Мокієнко, Ж. Ж. Варбот).

Дослідження ФО за тематико-ідеографічними групами, тобто з точки зору понять, які вони позначають, важливе тому, що в різних мовах ФО “породжуються” аналогічними життєвими ситуаціями; при цьому розкриваються системні зв'язки у фразеології мови. А зіставне вивчення фразеології двох і більше мов дає можливість виявити не тільки національну специфіку, а й те типологічно спільне в психології, побуті, історії, культурі.

Поглиблення досліджень фразеології, розширення сфер використання фразеологічного матеріалу – укладання словників, вивчення генези фразеологізмів, стильового та функціонального розшарування, лінгвогеографії й типології фразеологічних відмінностей, висвітлення фразеологічної системи під кутом зору культурно-національного компонента в її семантиці – приводять до необхідності проведення системного аналізу фразеосемантичних мікро- і макроструктур на основі моделей, схем, еталонів, полів, окремих сегментів, груп, рядів тощо. Існують різні форми (ідеографічні угруповання) систематизації фразеологічних одиниць – “тематичні класи” (Л. Ройзензон), “понятійні мікрополя” (А. Емірова), “значеннєві поля” (А. Кжижановський), “значеннєві групи” (О. Горбач). Загальновживаним у сучасному мовознавстві став термін “фразеологічна мікросистема”, яким позначають порівняно невеликі за кількісним складом угруповання ФО. Так, наприклад, фразеологічною мікросистемою можна вважати синонімічний ряд, об'єднання двох і більше синонімічних рядів (семантичну групу), об'єднання двох і більше семантичних груп (семантичне поле) і т. д. [2:21].

Вихідною одиницею аналізу ФО ми обрали фразео-семантичний ряд, який в свою чергу структурований на рівні варіантів, синонімів, структурно-семантичних моделей. Під ССМ ми услід за В. М. Мокієнко розуміємо “структурно-семантичний інваріант стійких утворень, що схематично відображає відносну стабільність їх форми і змісту” [3:53]. У основу моделювання була покладена типологія внутрішньої форми фразеологізмів.

Широкий діапазон варіювання лексем-складників ФО, нарізно-оформлений компонентний склад останніх зі строгими внутрішньофразеологічними зв'язками, “слівність” компонентів, наявність інваріанта, групування матеріалу за тематичним принципом – передумова

структурно-семантичного моделювання – методу реконструкції загальної фразеосхеми (М. Толстой), методу фраземотвірного моделювання (М. Алефіренко). Структурно-семантичне моделювання на ділянці фразеології активно використовується у фразеологічно-діалектологічних студіях М. Толстого, І. В. Мокієнка, В. Лавера, О. Біриха, А. Івченка, Н. Коваленко, М. Олійник, В. Ужченка, Д. Ужченка та ін.

Незважаючи на те, що нами було виділено певну кількість структурно-семантичних моделей, загальна картина ономазіологічних процесів у межах цього ФСП залишається далекою від повноти й вичерпності.

Складність (і певна умовність) розподілу фразеологізмів поміж відповідними фразео-семантичний рядами пов'язана насамперед із тим, що поняття “перебувати у стані незначного сп'яніння внаслідок вживання алкоголю”, “перебувати у стані помірного сп'яніння внаслідок вживання алкоголю”, “перебувати у стані інтенсивного сп'яніння внаслідок вживання алкоголю” у свідомості як німецького, англійського, так і українського етносоціумів часто практично не диференціюються, має місце фразеологічний перетин. Тому віднесення відповідних ФО до тих чи інших ФСР виявляється певною мірою умовним: вони мають право входити в кожен з фразео-семантичних рядів, що має відповідну семантичну домінанту. Належність таких ФО до певного ФСР в кожному конкретному випадку зумовлюється, спираючись на схожість їхніх структурних моделей, а також на їхні зв'язки з найближчими семантичними партнерами.

Ідеографічне (семантичне) дослідження привело нас до висновку про те, що більшість ФО побудовані за однаковими структурно-семантичним моделями. ФСР “перебувати у стані незначного сп'яніння внаслідок вживання алкоголю” кількісно не самий багаточисельний. Нами виявлено 39 ФО та їх варіантів німецької мови, 43 ФО та їх варіантів англійської мови та 14 ФО та їх варіантів української мови.

Домінантою цього ФСР вважаємо ФО *angetrunken sein* у німецькій мові, *to be intoxicated* у англійській та *бути напідпитку* в українській зі значенням “перебувати у стані незначного сп'яніння внаслідок вживання алкоголю”. Нами було виділено наступні структурно-семантичні моделі:

ССМ “МАТИ / ОТРИМАТИ + образний конкретизатор (ОК)”

До цієї структурно-семантичної моделі можна віднести наступні ФО: нім. *einen leichten Rausch haben* [4:125], в якій стрижневий компонент *der*

Rausch походить від свн. **rusch* “шум, шелест, шарудіння, дзюрчання” та “рух, який супроводжується шумом, шелестом, шарудінням, дзюрчанням”, пор. рос. *под шумком* [5:154]. Компонент *leicht* вказує на менший прояв ознаки. Схожу мотиваційну ознаку знаходимо у нім. фразеологізмі *einen Schwips haben* [4:185]. Компонент *der Schwips* походить від свн., нн. **schwippen* ← **schwappen* зі значенням “рух рідини, який супроводжується дзюрчанням, хлюпанням”. В сучасній німецькій мові іменник *der Schwips* має значення “хлист, (легкий) удар хлистом”, “стан незначного сп’яніння”, пор. англ. мовою: сленг. *slightly rattled* [6:344] від *to rattle* “тріщати, грохотати, гриміти, стукати”, “гриміти (про посуд)”, “сильно стукати”, “пересувати з шумом”, “працювати з шумом”, “тріщати, говорити без спини”, “переслідувати, гнати”, “лякати дичину”, “швидко йти, уходити”, яке є дієсловом звуконаслідування та є спорідненим з середньоголандським та нижньонімецьким сл. **ratelen*. Німецька ФО *er hat einen Hieb* має стрижневий компонент *der Hieb* “удар”, “насічка”, “рубання, вируб”, “сінокос”, “дошкульний натяк”, “сп’яніння” від дієслова *hauen* ← свн. **houwen* ← дн. **houwan* та свн. **houwen* ← дн. **houwon* “рубати, наносити удари зброєю”, “стьобати батоном”, “рубати, висікати”, “косити”, “бити”. Німецька ФО *einen Spitz haben* [7:1507], [4:206] вперше була зафіксована у 16 ст. Гансом Заксом: “*Der knecht het noch ain spiez*” [7:1507]. Компонент *der Spitz* походить від субстантивованого прикметника *spitz* “гострий, загострений” та позначав спочатку “початок сп’яніння”, тепер – “легкий стан сп’яніння”, “сп’яніння”. Дещо відмінне значення має фразеологізм *sich (D) einen Spitz (an)trinken* [4:206] “випивши алкогольних напоїв, захмеліти”. Нездатність логічно мислити, тримати думки вкупі спричинила появу німецької ФО *einen / kleinen Nebel haben* [7:1086], [4:75] та її деривату *benebelte sein* [7:1086], [4:88]. Компонент *der Nebel* походить від свн. **nebel* ← дн. **nebul* зі значенням “сирість, вологість”, “хмара”. Згодом його значення розширилось до “туманність, незрозумілість”, а пізніше набуло ще одного значення: “сп’яніння”. Первинним значенням наступної ФО *einen Käfer haben* [7:790], [4:125] є “бути дивакуватим”, на основі якого виникло вторинне – “перебувати у стані незначного сп’яніння внаслідок вживання алкоголю”. Себастьян Франк пише про гріх пияцтва у своєму трактаті (1528 р.): “*Daher ich vestiklich glaub das der zehent (Säufer) kains rechten tods sterb, wann sie gleich nit all in der fülle voll weins sterben, so haben sie doch die Natur verderbt und die Käfer bei dem wein verschluckt*”. За його словами, якщо пияк випив велику кількість вина та не помер від

цього, це зашкодило його людській природі. Тепер розмовляє не він, а жук, якого він проковтнув [7:790], пор. укр. жуки у голові у кого “хтось не дуже розумний, недоумкуватий або неадекватно сприймає дійсність”, укр. з жуком у голові хто [8:237], рос. с мухой [9:257], рос. с мухой в голове [9:257]. Слов'янським мовам притаманною є асоціація пияцтва з комахами [10:233], зокрема, стан алкогольного сп'яніння символічно пов'язують з мухою, проте в українській фразеологічній системі таким інваріантним символом є джміль: укр. під джмелем [8:196], укр. джмелі гудуть у голові чий “хто-небудь перебуває в стані сп'яніння або запаморочення” [11:234], укр. під мухою [8:452], [12:344], рос. под мухой [9:257], рос. (быть) под мухой об опьянении (обычно умеренном) [5:88], біл. чмялі мае у носе; слухати джмелів (чмелів) “гудіти, шуміти в голові (перев. від удару)” [11:830]. Затемненою вважаємо етимологію ФО *eine Kiste haben* [4:381]. Компонент *die Kiste* походить від свн. **kiste*, дн. **kista* ←лат. **cista* ←грецьк. **knste* з схожим значенням “корзина, ящик”. Можливо, у цьому разі має місце метафоричне перенесення найменування голови на основі подібності фізичного стану людини з предметом побуту – ящиком (голова важка, велика, як ящик). Мотиваційна ознака “вантаж” спричинила виникнення наступного фразеологізму англійської мови мови: *have thripples on* зі значенням “бути ні п'яним, ні тверезим”, в якому стрижневий компонент *thripples* – це дерев'яна рамка для збільшення ємкості воза, зокрема у жнива. Фраза означає, що особа взяла на себе “вантаж” більший, ніж може донести [14:101]. Німецька ФО *einen kleinen Aal haben* [7:53] поширена перш за все в розмовній мові, напр. рейнськ. діал. *su voll wie en Ol*; мозельфренкськ. діал. *er seift wie en Ol* та *he hot en Ol im Deppen; der hat aber en Aal!* Усі вирази мають синонімічне значення, а їх етимологія невідома. Але оскільки вугор – слизька риба, ніби змащена жиром, можемо припустити, що прикметник *fett* “жирний”, “п'яний” був асоціативною ознакою для виникнення цієї ФО. Фразеологізм німецької мови *einen intus haben* [7:780], [4:358] виник в кінці XIX ст. у студентському середовищі м. Берлін та є дериватом фразеологізму *etw. intus haben* [7:780] зі значеннями “мати щось у шлунку”, “зрозуміти”. Цілком зрозуміло, що студенти добре знали латину й вживали латинські слова, які згодом ставали запозиченнями в німецькій мові. Отже, компонент *intus* походить з латинської та відповідає німецьким словам *innen, drinnen*, пор. англ. *have a drop in one's eyes* [15:310], *under his belt* [15:89]. Натяк на те, що особа вже достатньо випила та знаходиться у стані

незначного сп'яніння знаходимо у ФО *jem. hat seine Portion* [7:1190]. ФО *shake a cloth in the wind* зі значенням “бути вдягнутому в лахміття”, “бути злегка п'яному” виникла у середовищі англійських моряків з первинного значення “іти майже проти вітру”, від чого вітрила тріпотять [14:69].

ССМ “МАТИ / ОТРИМАТИ + [ОК] + ЛОКУС”

До цієї структурно-семантичної моделі відносяться ФО німецької та англійської мов. Етимологія німецької ФО *einen im Tee haben, im Tee sein* [7:1605], [4:242] затемнена, але наведемо деякі етимологічні припущення: за Рьоріхом іменник *der Tee* “чай” може бути евфемізмом на позначення горілки *der Schnaps* “горілка”, або, можливо, є скороченням від *der Tran* “рибій жир” або *der Torkel* “хитання, щастя, везіння” [7:1605], пор. рос. рюмка чая “порція водки” [5:123]. В північній Німеччині традиційним напоєм є чай з ромом і, можливо, цей факт спричинив появу наступних ФО: *jem. etw. in den Tee getan haben* “споювати”, *dir hab'n se wohl was in'n Tee getan* – “ти п'яний” [7:1605]. Дериватом фразеологізму *im Tee sein* є ФО *im Teer sein*, яка виникла у зв'язку з явищем паронимічної атракції внаслідок фонетичної схожості іменників *Tee* та *Teer* [7:1605]. Подібні ФО знаходимо і у англійській мові: *to be in liquor* [13:90], [13:534], [15:658], *to be in the drink* [13:93], *to be in beer* [13:93], *(to be) in wine* (з фр. *dans le vin*) [13:548], [13:534], [15:1194], ФО *to be in one's cup* [13:90]. Диференційна сема “постійності” реалізується у німецькій ФО *im Tran sein* “бути неуважним, сонним, повільним”, “постійно перебувати у незначному стані сп'яніння” [7:1634], [4:254], діал. варіант ФО *he is immer in Traan* (шл.-хольшт.). Компонент *der Tran* походить від свн. **Tran*←східерл. **tran*, яке мало значення “риб'ячий жир, отриманий перетоплюванням”, а згодом набуло значення “краплі алкоголю”, тобто його незначна кількість. Саме таке значення має ця ФО в цитаті Генріха Гейне: “*Hat er einen Groschen in der Tasche, so hat er für zwei Groschen Durst, und wenn er im Tran ist, hält er den Himmel für ein blaues Kamisol und weint wie eine Dachtraufe*” [7:1634]. Зрозумілим здається виникнення наступної німецької ФО: *einen unter der Mütze haben* [4:65], *unter der Mütze* – метафоричне позначення голови. *Die Krone* (корона), стрижневий компонент наступних фразеологічних одиниць, є також метафорою на позначення голови – *einen in der Krone (sitzen) haben* [4:412], *einen (kleinen) Zacken (in der Krone) haben* [7:1754], [4:335]. Компонент *der Zacken* утворився під час другої Світової війни від вигуку *zack*, що позначав миттєве закінчення дуже швидкого процесу, дії, руху та пов'язаний з образом блискавки. Пізніше внаслідок еліпсису

відбулося усічення окремих компонентів ФО, зумовлене прагненням до економії мовних засобів та утворилися фразеологізми *einen Zacken weghaben* [7:1754], *j-d hat einen weg* [4:308]. Іменник *der Hafer* (овес) в значенні “шнапс, горілка” від свн. **haber*←снн. *haver(e)*←д.-саксонськ. *hafero*, можливо з герм. *(Ziegen)bock* “козел” та “корм для козла”) не є продуктивним: рейнськ. діал. *Hafer hole gehn* “ставати п’яним від споживання алкоголю” [7:617] та швабськ. діал. *Hafer im Kopf haben* “перебувати у стані незначного сп’яніння внаслідок вживання алкоголю” [7:617]. З військовою справою пов’язано виникнення ФО *einen auf der Pfanne haben* [4:101], яка є дериватом фразеологізму *etw. auf der Pfanne haben*, первинним значенням якого було “зарядити зброю та бути готовим негайно стріляти / палити”. Як хода п’яного, так і його зовнішній вигляд можуть вказувати на його стан. В німецьких ФО приділяється увага перш за все одягу, а точніше – капелюхові: *den Hut auf elf / halbnacht / halb zwölf / halb dreizehn setzen / aufhaben*. Вестфальці кажуть про особу в незначному стані сп’яніння *dem steit de Haut op halwer achte*, саксонці: *den Hut schief aufhaben*, *den Hut auf dem Ohre sitzen haben* [7:775]. У зовнішньому вигляді українці та англійці звертають увагу на очі: укр. *очі на півдесятого / на півдев’ятого в кого* [12:230], укр. *замулені очі в кого* [12:228], укр. *очі як у солов’я в кого* [12:230], укр. *з п’яних очей* [8:472], англ. *bright in the eye / eyes* [13:161], [15:343].

ССМ “БУТИ + [ОК] + ЛОКУС”

Одними з найуживаніших ФО німецької мови даного ФСР є ФО *leicht betrunken sein*, у якій компонент *leicht* вказує на менший прояв ознаки “сп’яніння”. Диференційні семи “гарний настрій” та “вживання пива” має ФО *bierselig sein* “перебувати у стані незначного сп’яніння та гарному, піднесеному настрої внаслідок вживання пива”. Цікавим є в даному випадку утворення композиту *bierselig*, що складається з двох компонентів – *Bier* “пиво” та *selig* (походить від дн. **salig*) “народжений на когось схожим”, “гарний”, “щасливий”. Компонент *selig* має в сучасній німецькій мові декілька значень: “щасливий, радісний, блажений”, “покійний, померлий”, “блажений, благословенний, спасений”, “у стані сп’яніння”, пор. англ. *(to be) jolly* “п’яний” [6:205], рос. **БЫТЬ НАВЕСЕЛЕ** “**БЫТЬ НЕМНОЖКО ПЬЯНЫМ, О ЛЁГКОЙ СТАДИИ ОПЬЯНЕНИЯ**” [5:89]. Диференційну сему “хорообрість внаслідок вживання алкоголю” мають англійські ФО *pot-valiant* “хоробрій напідпитку” [13:771] та *pot valour* [13:771] “хорообрість напідпитку”. Іменник німецької мови *der Dusel* з

первинним значенням “дрімота”, а вторинним “запаморочення, хміль, сп’яніння” перейшов із нижньонімецького діалекту в літературну німецьку мову та мотивував виникнення ФО *im Dusel sein*. Лутц Роріх тлумачить цю ФО як “не могли зібрати думки до купи” [7:348], в той час як діалектні ФО *he hett'n Dussel* [7:1641], *he is bedusselt* як “перебувати у стані незначного сп’яніння внаслідок вживання алкоголю” [7:1641]. У великому німецько-українському словнику укладача В.Мюллера знаходимо тільки одне значення, вже вторинної номінації – “напідпитку” [16:181], тобто в „стані незначного сп’яніння“. Цікавим є той факт, що сучасний вираз *Dusel / Saudusel haben* набув значення “мати велике, незаслужоване щастя” на основі народних вірувань, в яких діти та ті, що у стані сп’яніння, мають особливих янголів-охоронців [7:348]. Оскільки Великобританія є островною країною та велика кількість чоловіків займалась морською справою, це спричинило появу багатьох ФО, серед яких *(to be) half seas over / to be-half-seas-over* [13:90], [13:446], [15:932], *half-seas over* [14:86]. Первинним значенням зафіксованої у 1671 р. ФО *half-seas over* було “на половині шляху через океан”, вторинне – “посередині при переході з одного стану в інший”, “напівп’яний” [14:86]. Диференційна сема “посередині при переході з одного стану в інший” притаманна також ФО *to be half shot* [13:90] “бути напідпитку, п’яним”. ФО морськ. *to be in the wind* [13:90], морськ. *to be a sheet in the wind* [13:90], [13:856], [15:950], [14:69] зафіксовані вперше у 1821 р., компонент *sheet* – це “трос для керування парусами”, який чіпляється за кінці паруса; при послабленні шкоту управління парусом знижується чи втрачається, саме цей факт уможливив порівняння шкоту та сп’янілої особи [14:69]. Аналогічна мотиваційна ознака лягла в основу англійської ФО *to be a sheet in the wind's eye* [13:90], [13:856], [15:950], [14:69], *in the wind's eye* позначає “прямо проти вітру”.

ССМ “РУХ, ПЕРЕМІЩЕННЯ”

Доказом свого, як їм здається, ще тверезого стану особи напідпитку вважають здатність пройти по лінії, мостині, адже особи в інтенсивному стані цього зробити дійсно не можуть. Саме цей факт ліг в основу ФО досліджуваних мов: *noch auf dem Strich gehen können* [7:1573], [4:229], *längs der Ritze gehen können* [7:1248], *walk a / the crack* [15] “бути у незначному стані сп’яніння, могли ходити прямо”. В українському етносоціумі особа, яка може пройти по лінії, вважається ще тверезою, а у незначному стані сп’яніння може *кренделі писати* [12:178], в неї тоді *крива дорога в кого*,

чия [12:114]. В наступних ФО реалізується диференційна сема “приходити додому у стані незначного сп’яніння внаслідок вживання алкоголю”, напр. *mit einem Affen nach Hause kommen* [7:69], [4:24]. Цілком можливо, що стрижневий компонент *der Affe* “мавпа” походить із давньогерманського **arōn* (пор. у давньоскандинавській **api*, в давньоанглійській **apa*), хоча не виключено запозичення із грецької, латинської чи арабської мов [17:19]. В значенні “сп’яніння” *der Affe* відомо з XVIII ст. у всіх європейських мовах (із різними словами замість *Affe*) та, можливо, за своїм походженням пов’язане з омонімією в чеській мові *opice* “мавпа” та *opit se* “напитись” [17:19] чи поведінкою людей після вживання алкоголю, які уподібнюються мавпі (за Riegler [18:19]) та Sillner [19:13]. Marzell висуває ще одну гіпотезу — перенесення значення з назви ягід *Affenbeeren*. Ці ягоди були відомі у XVI ст. та вміщували наркотичну речовину [17:19]. Виникнення фразеологізму рейнського діалекту німецької мови *sonne kleine Kapuziner met na Hus bringe* [7:805] спричинив образ процесії монахів-капуцинів. Недаремно у Баварії *der Kapuzinerrausch* вважається інтенсивним станом сп’яніння, при якому п’яну особу ведуть таким чином: двоє йдуть з лівої сторони, двоє з правої, а п’ятий ще підштовхує попереднього [7:805]. Цікавим є той факт, що одним із значень іменника *der Zopf* “коса”, стрижневого компонента ФО *einen Zopf heimschleifen* [7:1775], є “*leichter Rausch*” (діал.), коса асоціюється з тяжкою ношею.

Оскільки в українському етносоціумі номінації на позначення алкоголю та, в частості, горілки пов’язані з нечистою силою, напр. *чортове зілля* “міцне куриво; тютюн”, “міцний алкогольний напій; горілка” [8:264], *грішна вода* “горілка” [8:121], закономірним є виникнення наступних ФО: *пацька лизнути* [12:236], *лизнути чорта під хвостом* [12:332].

Аналіз фразео-семантичного ряду “перебувати у стані незначного сп’яніння внаслідок вживання алкоголю” на матеріалі фразеологічних, діалектних словників, словників сталих порівнянь та сленгу німецької, англійської та української мов виявив основні ССМ та дозволив дійти висновку про наявність рівноваги кількості фразеологічних номінацій у німецькій та англійській мовах і значно меншу кількість вербалізацій даного поняття в українській. Німецькій мові притаманні всі представлені ССМ: ССМ “мати / отримати + ок”, ССМ “мати / отримати + [ок] + локус”, ССМ “бути + [ок] + локус”, ССМ “рух, переміщення”; англійській – ССМ

“бути + [ок] + локус”, ССМ “рух, переміщення”; українській мові – ССМ “бути + локус”, ССМ “рух, переміщення”.

Потрібно зазначити, що проведене дослідження на матеріалі словників не відображає всього різноманіття номінацій даного фразеологічного ряду. Вирішення поставленого у пропонованій статті завдання має **перспективу подальших досліджень** у плані опису окремих фразеологічних мікро- та макросистем різних мов; структурно-семантичного моделювання фразеологічних одиниць; порівняльно-зіставного вивчення фразеологічних мікросистем на матеріалі споріднених та неспоріднених мов та залучення матеріалів національних корпусів досліджуваних мов, текстів художньої літератури, текстів інтернет-форумів та чатів, даних психолінгвістичних експериментів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочерган М. П. Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття / М. П. Кочерган // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. ст. / відп. ред. М. П. Кочерган. – К. : КДЛУ, 2001. – № 5 – 386 с.
2. Грозан Н. Ф. Фразеологічна мікросистема “Поведінка людини” в українській мові : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Ніна Федорівна Грозан. – Симферополь, 2003. – 223 с.
3. Мокиєнко В. М. Славянская фразеология / В. М. Мокиєнко. – М. : Высшая школа, 1989. – 287 с.
4. Німецько-український фразеологічний словник : [в 2-х т.] / уклад. В. І. Гавриш, О. П. Пророченко. – К. : Рад. школа, 1981. – Т. 1. – 416 с. ; Т. 2. – 382 с.
5. Русский словарь-справочник или Веселая наука выпивать: учебная литература по социолінгвістике / уклад. Х. Вальтер та ін. – Greifswald, 2005. – 162 с.
6. Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions: Special Edition. National Textbook Company / уклад. Richard A. Spears. – Lincolnwood, Illinois, USA, 1991. – 528 p.
7. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / уклад. L. Röhrich. – Freiburg ; Basel ; Wien : Herder, 2001. – Bd. 1. – 348 S., Bd. 2 – 734 S., Bd. 3 – 1106 S., Bd. 4 – 1502 S., Bd. 5 – 1910 S.
8. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
9. Фразеологический словарь русского языка: Свыше 4000 словарных статей / уклад. А. И. Молотков та ін. – М. : Рус. язык, 1986. – 543 с.
10. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : [монографія] / Левченко Олена Петрівна. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
11. Фразеологічний словник української мови. – К. : Наукова думка, 1993. – 984 с.
12. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу: 6019 фразеологізмів / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 348 с.
13. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2005. – 1056 с.
14. A Thesaurus of English Traditional Metaphors / by P. R. Wilkinson. – Routledge : London and New York, 1992. – 777 p.
15. Англо-русский фразеологический словарь / сост. А. В. Кунин. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1956. – 1455 с.
16. Великий німецько-український словник: близько 170 000 слів та словосполучень / ред. В. Мюллер. – К. : Чумацький шлях, 2005. – 792 с.
17. Kluge Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / bearbeitet von Elmar Seebold. – Berlin ; New York, 2002. – 1023 с.
18. Der Duden. Deutsches Universalwörterbuch / hrsg. von Kollektiv unter G. Drosdowski. – Mannheim ; Wien ; Zürich : Duden Verlag, 1989. – 1816 S.
19. Sillner L. Gewußt woher: ursprungshandbuch deutschsprachiger Wörter und Redewendungen / Leo Sillner. – Stuttgart : Deutscher Bücherbund, 1973 – 399 S.

ПОПОВА Н. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ
ФОКУСУВАННЯ ДУМОК
ЯК ЖАНРОВА ОСОБЛИВІСТЬ ІНТЕРВ'Ю**

У статті досліджуються вербальні та невербальні засоби фокусування думок у жанрі інтерв'ю, до яких належать як мовні одиниці, тактики, структура, так і кінетичні рухи та зорові образи, що впливають на свідомість колективного адресата та на його концептуальний простір.

Ключові слова: жанр, інтерв'ю, вербальні засоби, невербальні засоби, прагматичні цілі.

В статье исследуются вербальные и невербальные средства, фокусирующие мысль в жанре интервью, к которым принадлежат как языковые единицы, так и кинетические движения и зрительные образы, влияющие на сознание коллективного адресата и на его концептуальное пространство.

Ключевые слова: жанр, интервью, вербальные средства, невербальные средства, прагматические цели.

The article deals with studying of verbal and non-verbal means, focusing ideas in the interview genre. Language means, tactics, structures, kinetic movements and visual images influence on collective addressee's consciousness and on addressee's conceptual space.

Key words: genre, interview, verbal means, non-verbal means, pragmatic aims.

Актуальність дослідження полягає в необхідності визначення ефективних засобів впливу та формування концептуального простору адресата, використовуючи засоби масової інформації. Визначення таких вербальних та невербальних засобів дає можливість не лише побудувати прагматично спрямоване висловлювання з максимальним ефектом, але й допомагає глибинному розумінню адресатом змісту діалогу, який відбувається в ході інтерв'ю.

Метою дослідження є визначення прагматично насичених вербальних та невербальних елементів інтерв'ю, що характеризують цей жанр.

Новизна дослідження полягає в аналізі вербальних та невербальних засобів фокусування думок і підкреслення певних висловлювань, які є ідейно навантаженими та які сприяють створення бажаного прагматичного ефекту, в жанрі інтерв'ю.

Об'єктом дослідження є жанр інтерв'ю.

Предметом дослідження є вербальні та невербальні засоби, які створюють прагматичну насиченість дискурсу цього жанру.

Завдяки розвитку дискурсивного аналізу теорія жанрів, спираються на роботи М. М. Бахтіна, почала швидко поглиблюватися завдяки роботам

таких науковців, як А. Д. Бєлова, М. В. Крижанівська, Г. Ф. Морошкіна, К. Серажим та ін.

Якщо М. М. Бахтін характеризує жанри як стійкі, усталені типи висловлювань, що з'являються з часом у відповідних сферах використання мови та являються типовою формою висловлювання, а не формою мови [1:251], то на сучасному етапі досліджень жанри вивчаються з урахуванням даних аналізу дискурсу, фактично збігаються з його підвидами дискурсу та досліджуються з урахуванням форм життя (нарис, репортаж, інтерв'ю, світська бесіда тощо) [2:12].

Виходячи з того, що “жанр – це, по-перше, специфічний образ відображення дійсності, а по-друге, специфічний спосіб її аналізу” [2:12] (структурно-змістової організації тексту, обумовленої своєрідним відображенням дійсності за характером ставлення до неї автора), а також із того, що дискурс завжди містить у собі три основні компоненти: а) повідомлення про певні події або явища; б) фрагментарне або докладне осмислення ситуації; в) прийоми емоційного впливу на реципієнта (на логіко-понятійному або поняттєво-образному рівні) – інтерв'ю можна виокремити як один із його жанрів.

У сучасному світі телекомунікацій та новітніх технологій інтерв'ю є одним із найпопулярніших жанрів дискурсу. Його можна віднести до інформаційного або, досить часто, переконувального типу дискурсу, або ж дискурсу, метою якого є створення певного концептуального образу в свідомості адресата (скажімо, інтерв'ю із зірками кіно, телебачення, співаками).

Основною відмінністю інтерв'ю від інших жанрів є діалогічна форма спілкування між журналістом та його співрозмовником, погляди, оцінки, думки якого цікаві для третьої сторони, у ролі якої можуть виступати слухачі, читачі, телеглядачі, що, зазвичай, становлять широку аудиторію з найрізноманітнішими вподобаннями та інтересами.

Ініціатором інтерв'ю, яке може відбуватися у формі бесіди, діалогу, полілогу, виступає журналіст. Він ставить запитання до особи, з якою ведеться інтерв'ю, з метою отримання інформації, пояснень, бачення ситуації чи проблеми та шляхів її розв'язання “з перших вуст”.

Жанр інтерв'ю дає багато можливостей розкрити духовний світ співрозмовника, дізнатися про його думки, світогляд, переконання, ставлення до різних явищ у суспільстві поряд з тією ситуацією чи темою, яка є основою інтерв'ю. Такий хід є прагматично зумовленим, оскільки він

допомагає підтримати зацікавленість аудиторії, певним чином поживавлюючи обговорення основного питання.

Специфіка інтерв'ю як жанру полягає в тому, що визначальним ззовні у ході його розгортання є погляд співрозмовника, тоді як внутрішньо діалог скеровується журналістом, який утримує його у межах, необхідних для досягнення поставленої мети. Незважаючи на те, що журналіст намагається триматися осторонь, саме він провокує, заганяє “в куток” або йде на поміч [3:353]. Окрім того, демонстрація поглядів журналіста часто виявляє, прямо чи опосередковано, позицію його співрозмовника, що дає можливість аудиторії порівняти різні погляди.

Журналіст: – *¿Estamos volviendo, en el momento actual a la crispación? Se molestó mucho el Gobierno porque no le avisó que iba a intervenir en el debate de presupuestos y han amenazado con represalias parlamentarias.*

Сапатеро: – *Es una tentación que tiene el Partido Popular, permanentemente, quizá porque creen que eso les puede resultar útil para la confrontación. ¡Ojalá no avancen en esa dirección! Creo que los ciudadanos españoles quieren una vida política serena, limpia y, desde luego, yo voy a mantenerme en esa línea de actuación [8].*

Жанр інтерв'ю дає можливість не лише дізнатися про ставлення співрозмовника до тих чи інших подій, а й створити його психологічний портрет завдяки суб'єктивізації розповіді, оскільки в основі дискурсу лежить живе мовлення.

A mí no me sorprende que no haya mejores servicios sociales con el PP, mejores servicios públicos, que no haya mejor sanidad y mejor educación, eso no va con su filosofía política [8].

Ми бачимо не просто набір суджень, а портрет політика. У центрі уваги – політичний курс Соціалістичної партії Іспанії та її досягнення за час перебування при владі. Поряд з цим, журналіст цікавиться ставленням співрозмовника до суспільно-політичних процесів сьогодення. У мовному плані лексеми, що несуть у собі інформаційне навантаження (*servicios sociales, servicios públicos, mejor sanidad y mejor educación*), переплітаються з експресивно-оцінними (*a mí no me sorprende, su filosofía política*), котрі й формують прагматичний зміст дискурсу.

Оскільки поняття інтерв'ю сьогодні найчастіше використовується аудіо-візуальною системою, то важливими складовими комунікативної компетенції мовця є невербальні елементи, такі як темп, ритм мовлення, особливості паузації. Наповненість пауз та кінетика обличчя є найбільш

чуттєвими показниками психологічного стану комуніканта, його реакції на отримане повідомлення, певну подію тощо [4:276]. Прагматична узгодженість кінетичних компонентів, що сприймаються візуально, підкоряються єдиній ілюктивній меті – справити певне враження на адресата [5:331].

Серед елементів невербального рівня, якими користуються політики і які складають частину їхньої комунікативної компетенції є наступні:

- вокальні характеристики впевненості, такі як глибокий голос, використання різних типів наголосу, вдала паузація інформативних сегментів;
- впевнені рухи рук та голови;
- відкрита посмішка як сигнал психологічного сприйняття співрозмовника, його думок або вдале встановлення контакту з аудиторією;
- виділення ключових моментів за рахунок невербальних компонентів.

Вміння ефективно використовувати невербальні компоненти поряд з вербальними є особливо важливим у жанрі інтерв'ю, де поєднується особистісне та соціально-зорієнтоване спілкування, оскільки журналіст і співрозмовник спілкуються особисто, але висловлювання обох звернені до широкої аудиторії, яка є соціумом. І саме ця соціальна орієнтація виходить на перший план.

Тип інтерв'ю обумовлюється його тематикою, яка включає в себе різні сфери діяльності людини, але об'єднується певною метою: створення взаємодії між людьми задля досягнення загального блага (політичне інтерв'ю), інформувати населення з метою уникнення паніки (медичне інтерв'ю), отримати визнання (інтерв'ю в сфері культури) тощо. Журналіст може вести діалог з будь-якою людиною, думка якої є цікавою, актуальною та авторитетною для широкої аудиторії.

Інтерв'ю містить у собі три складові: вступ, основний зміст та резюмування. Прагматична обумовленість цієї структури допомагає зацікавити адресата (постановка проблеми), утримати його увагу (розгортання обговорення) та підвести підсумок, наголосивши на прагматично вагомому елементі (резюмування).

У вступі зазвичай формулюється основна тема обговорення, причини її постановки або представляється особа, яка є співрозмовником журналіста і розкривається її ставлення до даної теми.

Журналіст: – *El año de cambio de milenio ha sido decisivo en la vida del Partido Socialista Obrero Español. En julio de 2000 el 35 Congreso elige Secretario General a José Luis Rodríguez Zapatero, un diputado por León hasta entonces casi desconocido para la mayoría de los ciudadanos. Un año después el Secretario General del PSOE es uno de los ciudadanos. Un año después el Secretario General del PSOE es uno de los políticos mejor valorados por la opinión pública, su nivel de popularidad es superior al del presidente del Gobierno y el grado de cohesión interna del Partido es sorprendente. ¿"Socialista a fuer de liberal", como dijo Prieto?*

Сапатеро: – *Creo que todo socialista tiene unos valores* [8].

Основний зміст інтерв'ю спрямовано на об'єкти і цілі комунікації. Інформація, що викладається, подає факти та оцінки явищ. Інколи основна тема є лише приводом для розгортання тієї теми, яка насправді цікавить журналіста. Така стратегія використовується у неофіційній обстановці щодо осіб, які мають великий авторитет у суспільстві.

Так, розпитуючи Р. Сапатеро про його захоплення шахами, журналіст непомітно виводить діалог на бачення співрозмовником політики:

Журналіст: – *¿Qué tiene que ver el ajedrez con la política?*

Сапатеро: – *Creo que toda actividad exige inteligencia y el ajedrez es un magnífico exponente de la inteligencia y del sosiego. Los mejores ajedrecistas han sido gente con mucha paciencia y creo que es una buena virtud para la política.*

Журналіст: – *Desde el punto de vista de la política, ¿cómo ve usted el tema de la incorporación del ajedrez al sistema educativo?*

Сапатеро: – *Hay que apoyarlo, obviamente* [8].

У кінці інтерв'ю підбивається підсумок сказаному як у вступній частині, так і в основному змісті. У наведеному вище інтерв'ю, досягнувши комунікативної мети, журналіст завершує його, цікавлячись улюбленим шахістом Р. Сапатеро (що перекликається із вступною частиною бесіди) і прощається з ним до нової зустрічі, яка, зрозуміло, буде стосуватися політики:

Журналіст: – *¿Quién es su jugador preferido?*

Сапатеро: – *Fischer, Bobby Fischer, era un genio total.*

Журналіст: – *Pues muchas gracias de nuevo y hasta otra ocasión.*

Сапатеро: – *A vosotros y a seguir adelante* [8].

Важливою одиницею дискурсу, жанрово оформленого як інтерв'ю, є так званий дискурсний хід. За визначенням Є. Гофмана, це усе те, що

робить і говорить індивід, коли він на черзі. Але, – зазначає дослідник, – партнери по дискурсу висловлюються не лише тоді, коли вони “на черзі”, а комунікативні ходи супроводжуються, як правило, слуховими сигналами. Йдеться про короткі мовні і немовні реакції слухача, котрі не націлені на зміну ролі мовця. Вони лише сигналізують мовцеві про увагу, можливе схвалення чи відхилення [6:201]. У немовному плані – це жести та мімічні рухи, у мовному плані – короткі висловлювання. Окрім контактних сигналів, що сигналізують про увагу (*sí, claro, no sé, en absoluto, por cierto*), дискурсним ходом є також короткі висловлювання, котрі містять коментар.

No es cierto [8].

Más por necesidad [8].

No estoy de acuerdo [8].

Важливим для сприйняття та досягнення прагматичних цілей інтерв'ю є вміння мовця та журналіста фокусувати певну інформацію, що відбувається “завдяки лексичним одиницям, які корелюють з ілокутивною семантикою відповідних мовленнєвих актів” [7:306].

1. Найпоширенішою процедурою фокусування є використання маркерів, що вказують на важливість теми або судження.

Журналіст: – *La sanidad ya está transferida a las autonomías ...*

Сапатеро: – *El Estado tiene que, uno: garantizar una igualdad de prestaciones sanitarias en todo el territorio nacional, esto es muy importante y, dos: tiene que hacer una política de coordinación para la mejora de la calidad y de apertura a lo que representan los nuevos aspectos, las nuevas fronteras de la investigación en el ámbito de la biotecnología* [8].

2. На запитання журналіста, яке не вимагає однозначної відповіді, співрозмовник розкриває свій погляд.

Журналіст: – *¿Y cómo se teje esa nueva realidad?*

Сапатеро: – *Soy optimista y tengo una enorme esperanza. El PSOE tiene la capacidad de entendimiento y de diálogo sincero en esta materia con el PP y creo que también la podemos tener con el PNV. Voy a hacer todo el esfuerzo personal y político para ...* [8].

3. На висловлювану критику дається розгорнене пояснення.

Журналіст: – *El Partido Socialista se acusa a usted de mentiroso en su vida electoral y asegura que en los últimos años los impuestos han subido un 2 por 100 en España. ¿En qué quedamos: se han subido o se han bajado en esta legislatura?*

Рехой: – *Los impuestos se han bajado. Lo que pasa es que ...* [9].

4. Не рідко співрозмовники звертаються до вже висловленого журналістом погляду, фокусуючись, таким чином, на його значущості.

Журналіст: – *Pasqual Maragall ha defendido la necesidad de no convertir ni la Constitución ni los Estatutos en dogmas inamovibles, así como la conveniencia de revisarlos.*

Сапатеро: – *Es evidente que ni la Constitución ni los Estatutos son dogmas inamovibles* [8].

5. Окремі модусно-орієнтовані висловлювання допомагають запобігти критиці, якщо існує необхідність її уникнення.

Журналіст: – *Los socialistas también le acusan a govenar para sus amigos.*

Рехой: – *Yo estoy muy orgulloso de decir que con esta reforma fiscal habrá diez millones de personas que no presenten declaración sobre la renta, pero ...* [9].

Висновки та подальші перспективи дослідження. Таким чином, вербальні та невербальні елементи дискурсу інтерв'ю міцно переплітаються між собою, утворюючи прагматичний зміст дискурсу, який сприймається адресатом і міцно закарбовується в його свідомості. Зважаючи на таку підступність прагматичної сітки з мовних одиниць, структур, тактик, кінетики та зорових образів, важливим є подальше вивчення сукупності чинників, які впливають на свідомість широкого кола населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Проблемы речевых жанров / Михаил Михайлович Бахтин // Литературно-критические статьи : сб. науч. трудов / отв. ред. Михаил Михайлович Бахтин – М. : Художественная литература, 1986. – С. 250–272.
2. Белова А. Д. Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці / Алла Дмитрівна Белова // Іноземна філологія : зб. наук. праць / відп. ред. Олександр Іванович Чередниченко. – К. : Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2002. – № 32–33. – С. 11–14.
3. Морошкіна Г. Ф. Маркери кооперативності у телевізійному інтерв'ю / Галина Федорівна Морошкіна // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць / відп. ред. Олександр Іванович Чередниченко. – К. : Видав. Дім Дмитро Бураго, 2002. – Вип 7. – С. 353–363.
4. Крижанівська М. В. Невербальні елементи комунікації як складові комунікативної компетенції у дискурсі телеінтерв'ю // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць / відп. ред. Олександр Іванович Чередниченко. – К. : Видав. Дім Дмитро Бураго, 2002. – Вип 7. – С. 275–285.
5. Сєрякова І. І. Невербалістика: основні напрями дослідження // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць / відп. ред. Ніна Миколаївна Корбозерова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – Вип. 22. – С. 325–332.
6. Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life / Erving Goffman. – New York : Random House (USA). – 1959. – 307 p.
7. Сєражим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність : [монографія] / Катерина Сєражим. – К. : Ін-т журналістики. – 2002. – 391 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Entrevistas con el Presidente del Gobierno español R. Zapatero [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.elsocialista.es/entrev-zapatero.html.
9. Entrevistas con el líder del PP M. Rejoy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pp.es/asuntos_interes/interv_impor.asp#rejoy.

РИЖИКОВА М. Д.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСНОВНІ ЖАНРОВІ ФОРМИ ВТІЛЕННЯ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ЛАУДАТИВНОГО ДИСКУРСУ

У статті розглядається поняття мовленнєвого жанру, аналізуються існуючі підходи до класифікації дискурсивних жанрів, а також виокремлюються жанри лаудативного дискурсу.

Ключові слова: жанр, мовленнєвий жанр, дискурс, лаудативний дискурс.

В статье рассматривается понятие речевого жанра, анализируются существующие подходы к классификации дискурсивных жанров, а также выделяются жанры лаудативного дискурса.

Ключевые слова: жанр, речевой жанр, дискурс, лаудативный дискурс.

The article deals with the notions of speech genre, the author describes existing approaches toward genre classification, defines main genres of the laudatory discourse.

Key words: genre, speech genre, discourse, laudatory discourse.

Актуальність. Важливим компонентом безпосереднього спілкування є використання мовленнєвих жанрів – типізованих схем мовленнєвих дій, закріплених у суспільному обігу, що мають специфічну притаманну їм тематику, будову та стилістичне забарвлення (М. Бахтін, Т. Добжинська, Т. Шмельова). Володіння певним набором мовленнєвих жанрів є невід’ємною складовою комунікативної компетенції мовця [1].

Дослідження мовленнєвих жанрів відповідає загальній тенденції сучасних мовознавчих досліджень до аналізу мовних і мовленнєвих явищ у прагматичному аспекті (Н. Арутюнова, Е. Атаян, В. Гак, Ю. Лотман, Ч. Морріс і Ч. Пірс, О. Селіванова), пошуку нового в структурі мовних творів у їхньому зв’язку з комунікативною ситуацією, компонентами якої є суб’єкти комунікації, відношення між ними, знання суб’єктів, їхніх інтенцій тощо (Т. ван Дейк, Л. Іванова, В. Маслова, Г. Почепцов, А. Папіна, Н. Слухай, З. Тураєва), а також до розробки нового напрямку в мовознавстві – теолінгвістики (О. Гадамський, Г. Гріненко, Н. Мечковська) [2].

Теорія мовленнєвих жанрів (або генристика [3]) є суміжною дисципліною із загальною теорією дискурсу, соціо- та психолінгвістикою, когнітивістикою, неориторикою, стилістикою, лінгвістикою тексту та іншими дисциплінами комунікативного циклу. Жанроутворення все більше рухається у напрямку міждисциплінарних досліджень, оскільки об’єктом вивчення стає мовлення не “ідеальної”, а реальної людини, де

найважливіше значення має соціальний контекст, психологічні характеристики комуніканта та ін.[4]. Сучасні лінгвісти все більше уваги приділяють дискурсивному підходу до вивчення мовленнєвих жанрів (Е.А. Селіванова, М.Н. Кожина, Т.В. Шмельова, А. Вежбицька, К.Ф. Сєдов, В.В. Демент'єв та інші). Актуальність дискурсивного підходу також можна пояснити інтересом дослідників до опису мовленнєвої поведінки індивіда в стереотипних комунікативних ситуаціях, що формалізуються саме в дискурсивних жанрах, які мають діалогічну природу [5].

Жанри багатьох видів дискурсу є добре вивченими, зокрема політичного (В. Базильова, О. Баранов, Н. Купіна, З. Попова, П. Серіо), ділового (Т.Астафурова, Н.Кузнецова, Н.Трошина), масово-інформаційного (І. Алещанов, О. Гусєва, Б. Зільберт, А. Капішнікова, М. Ягубова), рекламного (О. Денисова, О. Домовець, В. Зірка, О.Льїнова, Т.Лівшиц, Ю.Пирогова, Н.Слухай), наукового (В.Богданова, Л. Васильєв, М. Кожина, М. Котюрова, В. Яцко), педагогічного (В. Карасик, Ленєц, Ж. Мілованова), релігійного (Г. Агєєв, О. Грудєва, В. Карасик, О. Крилова, Л. Крисін, О. Прохватулова). Меншою мірою висвітлено специфіку спортивного (І. Аксьонова, Л. Зільберт, О. Панкратова) та медичного дискурсів (Л. Бейлінсон) [2]. Проте лінгвістика досі не володіє відносно повним переліком мовленнєвих жанрів, відсутні праці, присвячені комплексному науковому описові лінгвістичних особливостей та специфіки деяких жанрів, зокрема жанрів лаудативного дискурсу. Так, дослідження лаудативного дискурсу дозволяє стверджувати, що всі його жанри об'єднує спільна інтенція мовця – мета похвалити.

Отже, **актуальність** дослідження зумовлена зростаючим інтересом сучасних лінгвістів до використання дискурсивного підходу у вивченні різновидів жанрів, а також відсутністю ґрунтовних лінгвістичних досліджень жанрів лаудативного дискурсу.

Мета. Головною метою дослідження було визначення жанрів лаудативного дискурсу, опис їхніх дискурсивних характеристик, а також виокремлення жанрів, які є типовими для англійських лінгвокультур. Для досягнення мети необхідно проаналізувати поняття *жанру* та *мовленнєвого жанру*, а також існуючі підходи до класифікації жанрів у лінгвістиці.

Об'єктом дослідження був сучасний англomовний лаудативний дискурс. **Предметом** – мовленнєві та прагматичні особливості жанрів лаудативного дискурсу.

Матеріал дослідження становили англomовні тексти, що належать до лаудативного дискурсу, а саме некрологи, рецензії, видавничі рекламні оголошення, промови свідка нареченого на весіллі, надгробні промови, загальною кількістю 183 тексти, відібраних методом суцільної вибірки з Інтернет-видань.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі виокремлення та опису жанрів лаудативного дискурсу, а також у визначенні лаудативних жанрів, поширених в англomовних лінгвокультурах.

Міждисциплінарна сутність поняття дискурсу підкреслюється у визначенні цього феномену, даному В. І. Карасиком: “Дискурс є явищем, проміжним між мовленням, спілкуванням, мовною поведінкою, з одного боку, і фіксованим текстом, що залишається в “сухому залишку” спілкування, – з іншого” [6:6–7]. Багатоаспектність дискурсу зумовила, зокрема, множинність його визначень, видів, жанрів та порівняно швидку еволюцію в концепціях навіть того самого наукового напрямку. Так, за комунікативною метою мовця можна виокремити новий, до теперешнього часу не досліджений вид дискурсу – лаудативний.

Термін “лаудація” походить від латинського слова “laudare” – “вихваляння”. У широкому розумінні лаудація – це похвала, а головною прагматичною метою лаудативного дискурсу є висловлення похвали. Згідно зі словарними даними, похвала – це “утішний відгук, схвалення” Хвалити означає 1) “висловлювати схвалення, похвалу кому-небудь, чому-небудь”, 2) “вихваляти, прославляти, славословити”. Таким чином, у широкому розумінні лаудативний дискурс можна визначити як єдність вербального та невербального, як складне комунікативне явище, що включає як мовні, так і позамовні чинники; головною метою мовця у лаудативному дискурсі є висловлення похвали. Хоча термін *лаудативний дискурс* є порівняно новим, термін *лаудація* вже впродовж довгого часу використовується у риторичі та у літературознавстві [7].

Лаудативний дискурс не можна зарахувати до якоїсь однієї сфери використання мови, оскільки елементи лаудації можуть бути присутніми у багатьох видах дискурсу. Наприклад, політик використовує лаудацію у передвиборчому виступі – він хвалить себе та свої дії для того, щоб переконати виборців віддати за нього голос. Можна припустити, що лаудативні жанри також перетинаються із жанрами тих видів дискурсу, із яким він перетинається. З такою самою метою – метою переконання – похвала використовується у рекламних оголошеннях. Лаудація також

використовується в академічному дискурсі: у схвальній рецензії, рекомендації, відгуку. Оскільки походження терміну “лаудація” тісно пов’язане з терміном “панегірик”, лаудативний дискурс також перетинається із релігійним. Вихваляння також використовується у судовому дискурсі (вихваляння адвокатом свого підзахисного), у сфері ЗМІ (стаття, мета якої є похвалити людину, подію, предмет тощо), у мережі Інтернет (напр., вихваляння особистості самої себе на сайті знайомств) та ін.

Перш, ніж виокремити жанри лаудативного дискурсу, слід визначити поняття “жанр”, а також розглянути існуючі підходи до класифікації жанрів у лінгвістиці.

Поняття жанру на будь-які види дискурсу було поширене М. М. Бахтіним, який визначає його як відносно стійке висловлення певної сфери використання мови. Людське мовлення у типових ситуаціях відливається в готові форми мовленнєвих жанрів, які “організують наше мовлення майже так, як його організують граматичні форми” [8:237]. Л. Пономарьова визначає мовленнєві жанри як певний набір типізованих, стандартизованих та структурованих уривків текстів [9]. У даному дослідженні мовленнєвий жанр розуміється як вербальне оформлення типової ситуації соціальної взаємодії людей [10; 11].

Дискусійним залишається не лише загальне питання наукового визначення поняття “мовленнєвий жанр”, але й питання класифікації жанрів та принципів їх єдиного формального опису; невизначена кількість мовленнєвих жанрів, оскільки це питання залежить від критеріїв виокремлення жанрів.

У сучасній лінгвістиці існують декілька напрямів та підходів до дослідження мовленнєвих жанрів: із урахуванням їхнього функціонування (у межах конкретного мовленнєвого жанру в різних сферах мовного спілкування та в конкретній сфері мовного спілкування); лексичний, стилістичний та мовознавчий [12:27]; соціологічний, структурний (так звані жанрові схеми) та лексико-граматичний (характеристика за лексичними та/або граматичними ознаками); за типовою комунікативною метою, які притаманні дискурсивним суспільствам [13].

М. М. Бахтін здійснив першу спробу класифікації мовленнєвих жанрів, пояснюючи їхню різноманітність залежністю від ситуації, соціального стану, особистих взаємовідносин учасників спілкування та екстралінгвістичних чинників. Дослідник розрізняє усні та писемні жанри;

первинні (або прості: репліки усного діалогу – салонного, фамільярного, діалогу в групі, сімейно-побутового, суспільно-політичного, філософського; побутові розповіді, листи, щоденники, протоколи) та вторинні (складні або молвеннєві події [14]: жанри літератури, науки, публіцистичні) жанри.

Н. Д. Арутюнова класифікує жанри за ілокутивним критерієм та пропонує розрізняти інформативний діалог, прескриптивний діалог (заснований на діяльностному спілкуванні), обмін думками з метою прийняття рішення або з'ясування істини (дискусія, суперечка), діалог, що має на меті встановлення або врегулювання міжособистих стосунків, дозвоільно-молвеннєві жанри (емоційний, артистичний, інтелектуальний діалог) [15]. В. І. Карасик уважає, що жанри дискурсу виділяються або в межах дедуктивної моделі, що будується на основі тих чи тих ознак (мета, типи учасників, типи сценарію тощо), або на основі форм спілкування, які існують у мові природньо [6:145]. О. А. Земська виокремлює наступні жанри усного молвення: інтерв'ю, дискусія, розмова, доповідь, репортаж, розповідь. А. Кібрик відзначає також рекламний виступ, передвибрчий виступ, проповідь, молитву, тост, анекдот та присягу [13]. Т. В. Шмельова розподіляє жанри на чотири класи: оцінні (змінюють самопочуття учасників спілкування, співвідносять їхні дії, якості та ін), інформативні, перформативні (формують події соціальної дійсності: вітання, привітання, вибачення, подяка та ін), імперативні (сприяють здійсненню/ нездійсненню певних подій: прохання, порада, вимога тощо) [16]. М. Ноеу пропонує “тексти – колонії”, до яких відносить словники, рекламні видання, адресні книги, меню, списки покупок, книги рецептів, а також навіть графіті та написи на партах та у вбиральнях. Серед жанрів, які досліджує Дж. Байбер: дружня та ділова телефона розмова, академічна проза, офіційні документи, романтична проза, гумор, спортивний репортаж, спонтаний виступ. Р. Лонгакр жанрами вважає інструкцію, пояснення, наратив, оповідання і пророкування [13]. Сучасні дослідники виокремлюють такі молвеннєві жанри як записник (А. С. Юркевич [17]), духовне послання (І. Ю. Ярмільська [18]), маргінальні жанри, записи на полях у зошиті (Н. Ю. Плаксіна [4]), Інтернет-рецензію (Ю. Д. Кравченко [19]) тощо.

Дослідження жанрів лаудативного дискурсу можуть здійснюватися з використанням комунікативно-прагматичного підходу, що дозволяє чітко виділити типологічні групи молвеннєвих жанрів у певній сфері [9], а також

із застосуванням соціолінгвістичного підходу, оскільки цей вид дискурсу характеризується різними статусно-рольовими відносинами. Одним з чинників визначення мовленнєвого жанру є також індивідуальність мовця, індивідуальний мовний стиль, який включає також досвід мовця, риси його/її характеру, емоційність, експресивність. Для лаудативного дискурсу цей чинник є одним з визначальних, оскільки мова похвали в більшості випадків (як в писемній, так і в усній формах: видавниче рекламне оголошення, некролог, персональне оголошення на сайті знайомств, промова свідка на весіллі) є емоційною.

Мовленнєві жанри лаудативного дискурсу будуть диференціюватися з урахуванням підходів, запропонованими М. М. Бахтіном [8], Н. Д. Арутюновою (ілокутивний критерій) [15], О. І. Шейгал (інституціональний критерій) [20], Т. В. Шмельовою (комунікативно-прагматичний критерій) [16], Т. В. Анісімовою (концептуальний критерій) [21] та В. І. Гольдіним (за ступенем підготовки) [14]. Аналіз згаданих досліджень виявив наступні характеристики мовленнєвих жанрів: первинні / вторинні, прості (спонтанні) / складні (підготовлені), за комунікативною метою (оцінні, інформативні, етикетні, імперативні), інформативні / фатичні, тематично зумовлені / вільні, писемна / усна комунікація, офіційне / неофіційне спілкування, діалогічні / монологічні, мовленнєві / риторичні, за передбачуваною реакцією (її відсутність, сповільненість, безпосередня словесна реакція, реакція дією), за суб'єктно-адресатним відносинами (суспільно-інституційна комунікація; спілкування між інституцією та громадянином; між агентами в інституції), за розташуванням комунікантів (дискантне / недістантне), за кількістю комунікантів, за відношенням до події (циклічні, календарні, спонтанні), за характером головної інтенції (ритуальні, орієнтаційні, агональні).

Жанри лаудативного дискурсу являють собою вторинні жанри, за винятком констатації покращення стану хворого лікарем, який є єдиним первинним жанром; тематично зумовленими (окрім персонального оголошення у мережі Інтернет, оскільки таке спілкування не обмежене темою); діалогічними. У багатьох випадках лаудативні жанри спрямовані на більше, ніж одного адресата, винятком є констатація покращення стану хворого в розмові між лікарем та пацієнтом. Отже, можна визначити лаудативний дискурс як такий, якому притаманні суб'єктно-адресатні відносини “агент – суспільство”.

Оскільки жанри лаудативного дискурсу є мотивованими темою, ситуацією, складом учасників, їхньою приналежністю до фаху, комунікативними намірами мовця та слухача, можна виокремити усні та писемні жанри. До усних жанрів лаудативного дискурсу належать спонтанна хвалебна промова, молитва подяки, констатація покращення стану здоров'я хворого, промова свідка на весіллі, передвиборчий виступ, усна реклама (у тому числі політична), заключний виступ адвоката на судовому слуханні, оголошення подяки в наказі, похвала святим. Серед писемних жанрів – тих, що сприймаються через читання, слід відзначити епітафію, некролог, схвальну статтю або рецензію на книгу, фільм тощо, видавниче рекламне оголошення, відгук, рекомендацію, персональне оголошення у мережі Інтернет.

Серед жанрів лаудативного дискурсу простими або спонтанними можна вважати ті, які склалися в умовах безпосереднього спілкування та мають просту композицію, тобто реалізуються у вигляді висловлення-репліки та не готуються заздалегідь, на відміну від складних жанрів. Такими жанрами слід вважати похвалу в дискурсі сімейного спілкування (похвала дитини), академічному (похвала студента або учня), медичному (констатація покращення стану здоров'я хворого), релігійному (молитва подяки). Складні (заздалегідь підготовлені) жанри будуються за певною структурою монологічного типу (промова свідка на весіллі, некролог, промова на День подяки, рецензія, видавниче рекламне оголошення, рекомендація тощо).

Усі жанри лаудативного дискурсу відносяться до оцінних мовленнєвих жанрів, що висловлюють позитивну оцінку. У свою чергу, серед них можна також виокремити наступні жанри: ділові документи (рецензія, відгук, рекомендація), публіцистичні виступи (хвалебна промова, передвиборчий виступ, промова свідка на весіллі, молитва подяки, надгробна промова, заключний виступ адвоката в суді), короткі побутові жанри (констатація лікарем покращення стану хворого), жанр письмового спілкування (персональне Інтернет-оголошення), публіцистичні жанри (видавниче рекламне оголошення, похвальна рецензія на книгу або фільм, некролог).

До офіційних жанрів відносяться передвиборчий виступ, схвальна стаття, рецензія, оголошення подяки в наказі тощо. Неофіційними вважаються такі, як констатація лікарем покращення стану хворого, персональне оголошення і похвала святим.

За критерієм інформативності / фатичності лаудативний дискурс характеризується обома видами жанрів. Наприклад, інформативними слід вважати вихвальну статтю або рецензію на книгу / фільм, відгук, передвиборчий виступ. Фатичними є такі жанри як: похвала святим, заключний виступ адвоката, епітафія.

Комуніканти в жанрах лаудативного дискурсу можуть бути розташовані як дистанційно (наприклад, відгук, рекомендація, схвальна стаття, схвальна реклама та ін.), так і недистанційно (заключний виступ адвоката, хвалебна промова).

За відношенням до подій жанри лаудативного дискурсу поділяються на спонтанні (схвальна стаття, рецензія, рекомендація), календарні (похвала святим) та циклічні (передвиборчий виступ).

Лаудативні жанри можна класифікувати за характером головної інтенції на ритуальні або епідейктичні (епітафія, заключний виступ адвоката, промова свідка на весіллі), орієнтаційні (схвальна рекомендація, відгук, рецензія) та агональні (схвальна реклама, передвиборчий виступ).

Реакція адресата в лаудативному дискурсі може бути відсутньою (якщо ілокутивна мета не досягнена, адресат залишився байдужим) або сповільненою (наприклад, вихвальна рекомендація не відразу сприяє діям, для цього потрібен час або думки інших адресатів). Адресат може відреагувати словом (на подяку в наказі, схвальну статтю та ін.) або дією (публікація книги, відповідним вибором під час голосування).

Похвала має тісний зв'язок із компліментом, оскільки говорячи комплімент, мовець власне хвалить певні риси характеру або зовнішності людини. Але комплімент не можна вважати жанром лаудативного дискурсу. Комплімент – похвала, що викликана прагненням сказати люб'язність або потішити (полестити) когось; ввічливі слова, висловлені усно або письмово, привітання; поклін; вітання. Прагматичною метою компліменту є встановлення контакту та підтримка добрих стосунків, у той час, коли лаудація має за первинну ілокутивну мету вихваляння для викликання певних почуттів або спонукання до певних дій. Як справедливо зауважує О. С. Ісерс [22], для похвали головною метою є позитивна оцінка, а для компліменту – демонстрація прихильності. Незгода адресата з мовцем не означає невдачу для компліменту. Лаудація передбачає оцінку якостей, знань, умінь адресата; щоб отримати похвалу необхідно зробити щось, проявити себе з кращого боку. Комплімент не обмежує себе в цьому плані [22:178].

Зважаючи на слушне зауваження Н. Д. Арутюнової про те, що в реальному житті жанри рідко бувають представлені у чистому вигляді й вони різні за своїми цілями, слід відзначити, що перелічені вище жанри лаудативного дискурсу перетинаються із жанрами інших видів дискурсу, зокрема, рекламного (рекламні повідомлення, що містять експліцитну похвалу товару або послуги), релігійного (молитва подяки, похвали святим), академічного (схвальна рецензія, відгук, рекомендація), медичного (констатація лікарем покращення здоров'я пацієнта), політичного (політична реклама, передвиборчі виступи політиків), юридичного (заключний виступ адвоката під час судового слухання), дискурсу ЗМІ (схвальна стаття, схвальна рецензія на книгу або художній фільм), Інтернет-дискурсу (персональне оголошення у мережі Інтернет) та дискурсу сімейного спілкування (похвала дитини).

Отже, лаудативний дискурс характеризується великою кількістю жанрів, які притаманні різним лінгвокультурам. Однак, деякі з них мають також і національно-культурні особливості: той самий жанр може бути поширеним в одній лінгвокультурі, але рідко використовуватися в іншій. Наприклад, жанр некрологу є більш поширеним в англослов'янському світі, ніж, наприклад, в українській культурі. Близьким жанром до некрологу є надгробна промова, яка також є особливою рисою англійських лінгвокультур. Найголовнішою відмінністю від некрологу є характер сприйняття (некролог призначений для читання, у той час як надгробну промову виголошують). Крім того, в інших лінгвокультурах не прийнято, щоб свідок нареченого виголошував промову на весіллі, проте, в англослов'янських країнах жодне весілля не обходиться без цієї промови, для якої характерне використання гумору. Відсутнім, наприклад, в українській культурі, але притаманним англослов'янським, є коротка (видавнична) анотація рекламного характеру, яка часто складається з цитат з рецензій. Близьким жанром є похвальна рецензія на книгу або фільм, що друкується у журналі або газеті. Іншим лаудативним жанром, притаманним англослов'янським культурам, є молитва подяки, яка виголошується за обіднім столом. Культурно-специфічною (притаманною лише американській лінгвокультурі) є молитва, що виголошується на День подяки. Релевантним для даного дослідження є характеристика саме цих жанрів.

Лаудативні англослов'янські жанри є оцінними, вторинними, тематично зумовленими, діалогічними, риторичними, складними (підготовленими заздалегідь) та передбачають наявність більш, ніж одного адресату, тому їх

суб'єктно-адресатними відносинами є тип “агент - суспільство”. До інформативних жанрів відносяться молитва, видавниче рекламне оголошення та вихвальна рецензія, інші жанри – фатичні. Писемна комунікація включає некролог, видавниче рекламне оголошення та похвальну рецензію. До усної комунікації належать молитва подяки, надгробна промова та промова свідка на весіллі. Передбачена реакція адресата може бути відсутньою, реакцією словом або дією. Дистантне розташування комунікантів характерно для некрологу, видавничого рекламного оголошення та схвальної рецензії. За комунікативною метою жанри англомовного лаудативного дискурсу розрізняються як інформативні та етикетні (некролог, промова свідка нареченого на весіллі) та імперативні (схвальна рецензія). За критерієм відношення до події виокремлюються циклічні (молитва подяки) та спонтанні (всі інші) жанри. За характером головної інтенції відзначаються орієнтаційні (некролог, вихвальна рецензія), ритуальні (промова свідка на весіллі, молитва подяки, надгробна промова) та агональні (видавниче рекламне оголошення).

Отже, проаналізовані жанри відносяться до жанрів лаудативного дискурсу за єдністю критеріїв комунікативної мети та суб'єктно-адресатних відносин. Такими слід вважати наступні жанри: хвалебну промову, промову свідка нареченого на весіллі, молитву подяки, надгробну промову, рекламу (в тому числі політичну), передвиборчий виступ, заключний виступ адвоката в суді, констатацію покращення здоров'я хворого, оголошення вдячності у наказі, епітафію, некролог, схвальну статтю або рецензію на книгу, фільм тощо, видавниче рекламне оголошення, похвалу святим, схвальний відгук, рекомендацію, персональне оголошення у мережі Інтернет.

Власне жанри лаудативного дискурсу відрізняються один від одного за відмінностями характеристик ведучої інтенції, подійної локалізації, засобу та офіційності комунікації та ступеню підготовленості.

До жанрів лаудативного дискурсу, поширених в англомовних культурах, слід віднести некролог, промову свідка нареченого на весіллі, видавниче рекламне оголошення, молитву подяки, надгробну промову, схвальну рецензію на книгу або фільм.

Напрямами подальших розвідок можуть бути ґрунтовні дослідження лінгвістичних особливостей окремих жанрів лаудативного дискурсу, а також вивчення жанрів лаудативного дискурсу в порівняльному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дерпак О. В.* Конфронтативні мовленнєві жанри: комунікативно-прагматичний та мовний аспекти (на матеріалі української, англійської та польської мов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.15 спец. “Загальне мовознавство” / О. В. Дерпак ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2005. – 16 с.
2. *Кот С. О.* Дискурсивний аналіз проповіді як морально-духовного жанру словесності (на матеріалі православної Різдвяної проповіді): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / С. О. Кот ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 20 с.
3. *Лебедева Н. Б.* Жанры естественной письменной речи / Н. Б. Лебедева // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация. – М., 2007. – С. 116–123.
4. *Плаксына Н. Ю.* К проблеме выделения маргинальных жанров как нового объекта лингвистики [Электронный ресурс] / Н. Ю. Плаксына. – Режим доступа к ст.: <http://www.philol.msu.ru/~rlc2007/pdf/13.pdf>.
5. *Габидуллина А. Р.* Жанры речи и жанры дискурса: к проблеме терминологии [Электронный ресурс] / А. Р. Габидуллина. – Режим доступа к ст.: <http://www.philol.msu.ru/~rlc2007/pdf/13.pdf>.
6. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2004. – 390 с.
7. *Фоменко О. С.* Лаудативный дискурс: прагматичний та лінгвокультурологічний аспекти (на матеріалі англійської мови) / Олена Степанівна Фоменко, Марина Дмитрівна Рижигова // Мова і культура: наук. журнал. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. VII (132). – 360 с. – С. 5–12.
8. *Бахтин М. М.* Проблема речевых жанров / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М.: Иск-ва, 1979. – С. 237–289.
9. *Пономарьова Л.* Жанр законотворчості як писемний тип юридичного дискурсу [Електронний ресурс] / Людмила Пономарьова. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/nzvdpu/filologiya/.
10. *Дементьев В. В.* Изучение речевых жанров. Обзор работ в современной русистике / В. В. Дементьев // ВЯ, 1997. – № 1.
11. *Седов К.* Психолингвистические аспекты изучения речевых жанров / К. Седов // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация. – М., 2007. – С. 124–136.
12. *Шмелева Т. В.* Речевой жанр: опыт общелингвистического осмысления / Т. В. Шмелева // Collegium. – К., 1995. – № 1–2. – С. 20–32.
13. *Кибрик А. А.* Жанры и типы дискурса [Электронный ресурс] / Андрей Александрович Кибрик. – Режим доступа к ст.: <http://www.philol.msu.ru/~otipl/new/main/courses/discourse/New/2008-vesna/8-genres.ppt>.
14. *Гольдин В. Е.* Имена речевых событий, поступков и жанры русской речи / В. Е. Гольдин // Жанры речи. – Саратов, 1997. – С. 23–33.
15. *Арутюнова Н. Д.* Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
16. *Шмелева Т. В.* Жанроведение? Генеристика? Генология? / Т. В. Шмелева // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация. – М., 2007. – С. 62–67.
17. *Юркевич А. С.* Записная книжка как жанр естественной письменной речи [Электронный ресурс] / А. С. Юркевич. – Режим доступа к ст.: <http://www.philol.msu.ru/~rlc2007/pdf/13.pdf>.
18. *Ярмульская И. Ю.* Духовное послание как жанровая разновидность современного религиозного стиля [Электронный ресурс] / И. Ю. Ярмульская. – Режим доступа к статье: <http://www.philol.msu.ru/~rlc2007/pdf/13.pdf>.
19. *Кравченко Ю. Д.* Жанр рецензии и его современная трансформация [Электронный ресурс] / Ю. Д. Кравченко. – Режим доступа к ст.: <http://www.philol.msu.ru/~rlc2007/pdf/13.pdf>.
20. *Шейгал Е. И.* Инаугурационное обращение как жанр политического дискурса [Электронный ресурс] / Е. И. Шейгал // Жанры речи. – Саратов, 2002. – № 3. – С. 205–214. – Режим доступа к ст.: <http://www.philology.ru/linguistics1/sheygal-02.htm>.
21. *Анисимова Т. А.* Типология жанров деловой речи (риторический аспект): автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра филол. наук / Т. А. Анисимова. – Краснодар, 2000. – 41 с.
22. *Иссерс О. С.* Когнитивные и речевые стратегии в аспекте их функционирования в различных типах дискурса [Электронный ресурс] / О. С. Иссерс. – Режим доступа к ст.: <http://www.philology.ru/linguistics1/sheygal-02.htm>.
23. *Cook G.* Discourse and Literature / Guy Cook. – Oxford University Press, 1995. – 286 p.
24. *Nunan D.* Introducing Discourse Analysis / David Nunan. – London: Penguin Books, 1993. – 134 p.

РОМАНЕНКО О. В.

Криворізький економічний інститут ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”

КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У НЕМОВНОМУ ВНЗ

Статтю присвячено реалізації принципів комунікативно-когнітивного підходу в процесі викладання французької мови як другої іноземної майбутнім економістам. Описано особливості навчання професійно-орієнтованого читання, письма та анотування текстів. Організація навчального процесу з використанням вищезазначеного підходу і опорою на фонові знання з першої іноземної мови забезпечують успішне оволодіння лексичним і граматичним устроєм другої іноземної мови.

Ключові слова: комунікативно-когнітивний підхід, комунікативна спрямованість, пізнавальний процес, підготовка до спілкування.

Статья посвящена реализации принципов коммуникативно-когнитивного подхода в процессе преподавания французского языка как второго иностранного будущим экономистам. Описаны особенности обучения профессионально-ориентированному чтению, письму и аннотированию текстов. Организация учебного процесса с использованием вышеназванного подхода и опоры на фоновые знания первого иностранного языка обеспечивают успешное овладение лексическим и грамматическим составом второго иностранного языка.

Ключевые слова: коммуникативно-когнитивный подход, коммуникативная направленность, познавательный процесс, подготовка к общению.

The article is for realization of the principles of communicative-cognitive approach in French as the second foreign language teaching to future economists. The peculiarities of professional reading, writing and annotation texts learning are covered. The organization of learning process according to the above-mentioned approach and basing on the first foreign language knowledge provide successful mastering of lexical and grammatical structures of the second foreign language.

Key words: communicative-cognitive approach, communicative orientation, cognitive process, training for communication.

Мета. Усвідомлюючи нагальну потребу в оптимізації процесу вивчення другої іноземної мови з професійними цілями, метою нашої статті ми визначили розгляд і аналіз особливостей комунікативно-когнітивного підходу до викладання французької як другої іноземної мови в економічному вищому навчальному закладі.

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство, у зв'язку із стрімким розвитком наук і технологій, висуває суттєво нові вимоги до випускників вищих навчальних закладів. Відповідно до цього, змінилася мета використання іноземної мови та підходи до її викладання. З нагальною потребою умілого сприйняття, обробки і аналізу іншомовної

інформації, доступ до якої в останні роки був значно спрощений за допомогою нових технічних засобів, іноземна мова стала не метою, а засобом навчання. Знання однієї, двох та більше мов сьогодні є невід'ємною складовою набору професійних якостей сучасного спеціаліста з економіки. В процесі навчання іноземних мов на перший план вийшли логіка, аналіз набутого матеріалу, мовна здогадка та уміння передбачити особливості використання набутих знань із професійними цілями. Вивчення іноземної мови, таким чином, перейшло на істотно новий рівень.

За таких умов набув гострої необхідності пошук нових методик викладання іноземних мов. Адже глобалізація суспільства, розкриття кордонів та неухильний розвиток зовнішньоекономічних зв'язків стали поштовхом до високоякісної підготовки спеціалістів усіх галузей економіки, які вільно володіють однією або двома іноземними мовами.

Визнаючи важливість вибору методики, яка б забезпечила оптимізацію процесу викладання іноземної мови, викладачі іноземної мови у якості другої віддають перевагу комунікативно-когнітивній методиці, оскільки саме ця остання дозволяє, з одного боку, задовольнити комунікативну спрямованість навчання, а з іншого, – навчити студентів уміло користуватись другою іноземною мовою із професійними цілями.

Найбільш послідовне теоретичне обґрунтування адаптації положень комунікативного підходу до навчання дорослих іноземних мов відображене у працях Н. М. Андронкіної, С. О. Арістова, Г. В. Барабанової, І. Л. Бим, Л. В. Засекіної, О. Д. Митрофанової, Л. В. Цурікової, С. Ф. Шатілова, А. U. Chamot, А. М. Johns, W. М. Rivers. Сьогодні теоретичну і практичну реалізацію навчання різних видів мовленнєвої діяльності з використанням даного підходу здійснюють Л. М. Босова, С. С. Дикарева, К. О. Колеснікова, К. В. Маркарян, В. А. Яковлева та ін.. Наше дослідження присвячене розгляду особливостей організації викладання французької як другої іноземної мови з використанням комунікативно-когнітивного підходу.

Об'єктом дослідження є викладання французької мови як другої іноземної в економічних ВНЗ, його **предметом** – навчання читання, письма і анотування професійно-орієнтованих текстів з урахуванням комунікативно-когнітивного підходу.

В останні десятиріччя когнітивний підхід став основою перспективних розробок у галузі гуманітарних наук. Когнітивний підхід

дозволяє досліджувати навчальний процес з урахуванням когнітивних аспектів, до яких залучаються процеси сприйняття, мислення, пізнання та розуміння учбового матеріалу. Крім цього, когнітивний підхід розглядає навчання крізь призму комунікативно-діяльнісного підходу, який останнім часом утвердився у ролі магістрального напрямку викладання іноземних мов [1]. Відтак, комунікативно-когнітивний підхід до вивчення іноземної мови передбачає розвиток мовленнєвих навиків та умінь з урахуванням комунікативної спрямованості, тобто спрямування вивчення мови на спілкування та підготовку до нього.

Залучаючи до вирішення пізнавальних проблем представників різних галузей знань, когнітивний підхід поєднує кардинально різні дисципліни, приміром, математику з психологією та лінгвістикою. Оскільки при викладанні іноземної мови майбутнім економістам викладачам доводиться поєднувати економічні науки та лінгвістику, що являє собою реалізацію міждисциплінарного підходу, використання комунікативно-когнітивного підходу має стати ключем до оптимізації навчального процесу.

Викладання другої іноземної мови спирається на використання фонових знань, отриманих при вивченні першої, найчастіше, англійської мови. Опора на набуті знання дозволяє студентам використати той багаж знань, який був ними засвоєний при вивченні першої іноземної мови. Можна стверджувати, що при вивченні другої іноземної мови студенти отримують гарний шанс використати набуті знання, уміння і навички користування лексикою та граматику першої мови. Крім цього, вивчаючи першу іноземну мову, студенти залучаються до міжкультурного спілкування. Цей факт полегшує розуміння міжкультурних особливостей при вивченні другої іноземної мови. Практика викладання другої іноземної мови показує, що лінгвістичний досвід студента, виражений синтезом знань, навиків та умінь не тільки у рідній, але і в першій іноземній мові, здійснює позитивний вплив на засвоєння другої іноземної мови.

Процес вивчення французької як другої іноземної мови в економічному ВНЗ має здійснюватись в обмежену кількість годин, тому при організації навчання другої іноземної мови викладач повинен враховувати, що у досить лімітований обсяг навчального часу потрібно розвивати чотири види мовленнєвої діяльності. Звичайно, на першому занятті з другої іноземної мови більше уваги викладач приділяє розвитку

усного мовлення і вивченню лексичних одиниць. Цілком зрозуміло, що навчання починається з опанування лексики повсякденного вжитку і граматичних норм. За навчальним планом, викладання ділової іноземної мови здійснюється на другому році учіння. Однак, навчати мови з професійними цілями можливо й шляхом навчання читання професійно-орієнтованих текстів, після опанування правил читання. Спеціально підібрані тексти та вправи для їх опрацювання забезпечують правильне розуміння прочитаного та формування досвіду спілкування, оскільки в процесі читання студенти залучаються до самостійної творчої діяльності шляхом вилучення корисної інформації і визнаючи особистісний зміст тексту.

Дослідники виділяють декілька етапів роботи з текстом. На думку Л. М. Фрідмана [2:182–183], навчання читання має здійснюватись за такими трьома етапами: вступним мотиваційним, операційно-пізнавальним та контрольньо-оцінювальним. Науковець Т. О. Вдовіна додає до них четвертий узагальнюючий етап і відводить головну роль мотивації до навчання [3:34]. Ми цілком згодні з автором в тому, що мотивація відіграє неоціненну роль у викладанні другої іноземної мови.

Перший етап організації роботи з текстом має включати активізацію фонових знань і створення мотиваційної готовності до сприйняття тексту. Другий етап заключає в собі безпосередній процес читання і визначення інформації. Для спрямування на вилучення корисної та найціннішої інформації викладач має запропонувати рецептивно-репродуктивні комунікативні та умовно-комунікативні (предтекстові та текстові) вправи, такі завдання як: питання до тексту, виділення ключових слів, головної ідеї, теми тексту і т. д.. Краще засвоїти структуру і логіку тексту допомагають завдання на визначення складових частин тексту, розбивка на абзаци, підбір заголовків до окремих змістовних частин тексту, висловлення одним реченням головної думки кожного абзацу і т. п. Для здійснення контролю прочитаного викладач пропонує виконати репродуктивні мовні та продуктивні умовно-комунікативні і комунікативні вправи. Узагальнюючий етап роботи з текстом включає продуктивні комунікативні вправи, спрямовані на аналітичне і критичне осмислення прочитаної інформації, розвиток самостійного її продукування і розкриттю комунікативного наміру автора [2:35]. Викладачу важливо пам'ятати, що, незважаючи на існування інших

інформаційних джерел, читання має залишатись основним шляхом отримання інформації з другої іноземної мови.

Поряд з навчанням говоріння на заняттях з другої іноземної мови професійного вжитку формуються компетенції написання ділових паперів: резюме, ділових листів, листів-заяв і т.п. У такий спосіб відбувається інтеграція та взаємодоповнення предметів гуманітарного циклу і удосконалюються загальні компетенції у письмовій комунікативній діяльності.

З метою спрощення письмової комунікації на початковому етапі навчання другої іноземної мови та зняття труднощів змістовного характеру, а також концентрації уваги студентів на мовному оформленні повідомлення, можуть бути використані такі прийоми:

- уміло сформульована комунікативна ситуація-завдання: *скласти текст листа, рекламне повідомлення, об'яву* і т.д.. Причому виконання завдання полегшиться із використанням автентичних матеріалів як зразків написання потрібних паперів;

- підбір завдань, які б спонукали студентів до виконання комунікативних задач: *відповідь на запропонований лист, запит з метою отримання додаткової інформації, заповнення листа читача* і т. і.

У навчанні письмового мовлення з використанням комунікативно-когнітивного підходу письмо вважається творчим процесом, у якому відбувається осмислення і формулювання власних думок. Роль викладача при цьому виявляється у постійній мотивації студентів до творчої роботи, ознайомленні їх з різними стратегіями навчання і прийомами редагування текстів. Продуктивне письмо може використовуватись вже на початковому етапі вивчення другої іноземної мови з виконанням, приміром, такого завдання, як *заповнити картку відвідувача в готелі*.

Підготовчий етап до будь-якого письмового завдання звичайно нараховує кілька задач: ознайомлення з завданням, планування тексту з орієнтацією на реального або умовного читача, збір асоціацій, формулювання аргументів “за” і “проти”, збір мовного матеріалу для оформлення власних висловів. З досвіду викладання французької як другої іноземної мови ми можемо констатувати, що слід постійно підтримувати мотивацію до письмової комунікації. Із спрямованістю на комунікацію студенти можуть приділяти надто мало уваги писемному мовленню, що призводить до низького рівня володіння вивченим матеріалом у письмовій мові. Досвід показує, що закріплення усного

вивченого матеріалу шляхом письма забезпечує високий рівень розвитку чотирьох видів мовленнєвої діяльності.

Підтримка мотивації студентів до писемного мовлення французькою мовою з її унікальною орфографією здійснюється шляхом ретельної перевірки письмових робіт і спонукання до їх щоденного виконання. Причому при перевірці виконаних письмових завдань викладачу не варто загострювати увагу на орфографічних помилках студентів, які можуть бути легко виправлені за допомогою словника. Слід запевнити студентів, що усне мовлення зазвичай випереджає писемне, і що недосконале знання орфографії не повинно заважати організації спілкування або стримувати його. Тим більше, що до виправлення помилок слід залучати самих студентів. При оцінці письмових робіт студентів серйозними помилками вважаються ті, які неприпустимі на даному етапі вивчення мови, помилки на щойно засвоєний матеріал, а також помилки, що утруднюють спілкування. Використання письмової французької мови є складним і тому, що французька мова має безліч скорочень голосних літер, до яких важко звикнути студентам, які вивчали англійську як першу іноземну мову. З цієї ж причини студентам досить важко дотримуватись правил узгодження прикметників у роді і числі або вірно визначати рід іменника.

Однак, бажання викладача виправити припущені помилки у писемному мовленні не повинно стримувати студентів у їх творчій діяльності, намірі самостійно оформлювати свої писемні роботи і висловлювати власні думки із використання вивчених мовних одиниць і граматичних правил. Тому помилки стосовно ще не вивченого матеріалу слід виправляти без коментарів. Самостійні висловлювання учнів, навпаки, потрібно викреслювати, визначаючи їх оригінальність й підтримуючи творчість. Слід зазначити, що виконання письмових завдань, від написання окремих слів до складання речень та творів, є обов'язковим для засвоєння як граматичного, так і лексичного матеріалу, тренування та удосконалення набутих знань.

Цілком зрозуміло, що рівень сформованості комунікативної компетенції у писемному мовленні залежить не тільки від рівня володіння конкретною мовою, але й від загального рівня освіченості людини, так як основою останнього є загальне уміння працювати з інформацією.

Інформація у сучасному світі оточує нас повсюдно. Одним із найважливіших умінь, властивих сьогочасній людині, є спроможність

сприймати, обробляти, аналізувати і використовувати набуту інформацію. Формування умінь анотувати іншомовні тексти професійного вжитку має на меті навчити студентів швидко і якісно сприймати нову інформацію, засвоювати лексеми професійно-орієнтованих текстів, викреслювати головні думки, обробляти і обговорювати матеріал, викладений у джерелах для читання, формулювати власне критичне ставлення до прочитаного. Навики роботи з професійно орієнтованими джерелами, викладеними іноземною мовою, сприяють розвитку самостійної і науково-дослідницької діяльності студентів. Приміром, своєчасне самостійне отримання інформації щодо нової освітньої програми для українських студентів з мережі Інтернет може стати міцним поштовхом для подальшого удосконалення знань з іноземної мови, а участь у таких програмах підтримує та відчутно посилює мотивацію до її вивчення.

В опануванні іншомовних джерел важливо навчати студентів уміло працювати з поданим матеріалом. Використання текстів і статей на економічну тематику дозволяє не тільки опанувати нові лексичні одиниці, але й навчитись викреслювати найважливішу інформацію, аналізувати її, робити логічні висновки і висловлювати власні думки стосовно зазначеної проблеми.

Статті з періодичних видань звичайно містять інформацію стосовно нагальних економічних питань. Студентам завжди цікаво порівнювати постанову і рішення суспільних проблем, описаних у матеріалах періодичної преси. Роботу з такими текстами треба організувати заздалегідь, ретельно продумати дотекстові та післятекстові вправи. Особливістю французької мови періодичних видань є наявність великої кількості лексем молодіжного сленгу, скорочень, аргі, граматичних конструкцій, властивих розмовній мові тощо. Робота з текстом потребує передусім ретельного опрацювання лексичного матеріалу. Для розвитку усного мовлення слід запропонувати кілька вправ, спрямованих на засвоєння лексики.

Уміння анотувати тексти професійного спрямування є однією з вимог Програми іноземної мови для професійного спілкування [4]. Згідно з вищевказаною Програмою, навчання анотування має бути спрямованим на вироблення навичок та вмінь оформлення отриманої інформації. До анотування статей слід готувати студентів окремо. Завдання з анотування надаються студентам на другому році навчання, коли засвоєний обсяг лексичного та граматичного матеріалу дозволяє серйозно працювати над

аналізом тексту. Цілком зрозуміло, що при анотуванні іншомовної статті формуються навички аналізу тексту. При анотуванні україномовної статті розвиваються навички перекладу. Але і в першому, і в другому випадку тренуються навички усного і писемного мовлення другою іноземною мовою.

Для успішного анотування тексту студент має вміти чітко і стисло висловлювати зміст прочитаного, а також, користуючись вивченим лексико-граматичним матеріалом, виражати власне ставлення до прочитаного. Таке завдання не є простим для тих, хто вивчає другу іноземну мову, але вміло організована робота з підготовки до його виконання дозволяє навчити студентів глибоко і вірно аналізувати прочитаний текст і робити з нього логічні висновки. Слід зазначити, що у підготовці до написання анотації або під час обговорення тексту слід звертати особливу увагу на граматичні норми мови. Інакше кажучи, було б доцільним гармонійно поєднувати навчання аналізувати текст з опануванням граматичного матеріалу. Так, наприклад, доречним є засвоєння суб'єктного способу французьких дієслів шляхом його використання у висловлюваннях власної думки стосовно прочитаного матеріалу.

Перспективи досліджень. Викладання французької як другої іноземної мови з використанням комунікативно-когнітивного підходу забезпечує високоякісне вивчення мови. До подальших проблем для розгляду віднесімо вивчення лексики другої іноземної мови з опорою на першу іноземну, когнітивний підхід у формування навичок усного мовлення і т. д. У всякому разі, вивчення другої іноземної мови може успішно здійснюватись у тому випадку, коли викладач вміло використовує набутий студентами багаж знань з рідної та першої іноземних мов, навчає порівнювати й аналізувати лексичні і граматичні явища.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* / наук. ред. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – С. 9–20.
2. *Фридман Л. М.* Педагогический опыт глазами психолога : [учебн. пособие] / Лев Моисеевич Фридман. – М. : Просвещение, 1987. – 224 с.
3. *Вдовіна Т. О.* Модель навчання майбутніх учителів іноземної мови читання художніх текстів в аспекті міжкультурного спілкування / Тетяна Олександрівна Вдовіна // *Іноземні мови : науковий журнал* / гол. ред. Софія Юріївна Ніколаєва. – К. : Київський нац. лінгвіст. ун-т, 2004. – № 4. – С. 34–37.
4. *Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра напрямів 0501 – “Економіка і підприємництво”*. – К., 2002. – 23 с.

РУДКОВСЬКА А. Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ХУДОЖНЯ ПОДІЯ ЯК ПРОВІДНА ТЕКСТОВА КАТЕГОРІЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ ГОТИЧНОЇ НОВЕЛИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена глобальним текстовим категоріям, а також проблемам семантики, структури та особливостям функціонування категорії художньої події в тексті взагалі, і в готичній новелі зокрема.

Ключові слова: текстова категорія, категорія художньої події, готична новела.

Статья посвящена глобальным текстовым категориям. Особое внимание уделяется проблемам семантики, структуры и особенностям функционирования категории художественного события в тексте вообще, и в готической новелле в частности.

Ключевые слова: текстовая категория, категория художественного события, готическая новелла.

The article deals with the global text categories. Special attention is paid to the category of event, its semantics, structure as well as the peculiarities of its functioning in the text in general, and in Gothic novel in particular.

Key words: text category, the category of event, Gothic novel.

Метою даної статті є визначення місця категорії художньої події в системі глобальних текстових категорій, а також її семантики, структури та особливостей функціонування у французькій готичній новелі ХІХ століття, яка виступає основним **об'єктом** дослідження.

Літературний твір, який є об'єктом дослідження різних гуманітарних наук – лінгвістики, стилістики, лексикології, поетики, літературознавства, психології, естетики, філософії, мистецтвознавства, є явищем багатограним, складним за своєю семантикою, структурою та формою. Визначенню основних його ознак, характеристик, властивостей, категорій та функцій присвячено чимало праць вітчизняних філологів [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12 та багато ін.]. Значний інтерес сучасної філології до вивчення тексту, його системного, функціонального і генеративного аспектів, став, на думку В.Б.Бурбело [13:16], тим спільним концептуально-методологічним фундаментом, який на нових засадах об'єднав *лінгвістику і поетику*.

Однак, при всій різноманітності та багатогранності підходів до розуміння та аналізу тексту, більшість дослідників погоджуються, що найхарактернішою його ознакою є наявність у нього певної глобальної структури [див.: 8; 12; 4; 14], яка проявляє свої властивості у різних

кількості категорій та ознак. Категорії вважаються такими властивостями тексту, що відображають його найзагальніші та найсуттєвіші властивості і представляють собою “сходинки” в пізнанні його онтологічних, гносеологічних та структурних ознак [12:80]. Категорії тексту віддзеркалюють прототипні характеристики тексту, взаємодія яких забезпечує його специфіку й стійкість як якісно визначеного лінгвосеміотичного, комунікативного та мовно-розумового утворення [15:24].

Система глобальних текстових категорій, їх кількість та класифікація на сьогоднішній день залишаються невизначеними, оскільки дослідники по-різному оцінюють категоріальні ознаки художнього тексту. Отже, **актуальність** даного дослідження визначається необхідністю визначення провідних текстових категорій художнього тексту взагалі, та готичної новели зокрема, які формують його загальну текстову структуру та обумовлюють його лінгвостилістичні особливості.

В основу значної кількості існуючих класифікацій текстових категорій покладено різноманітні критерії: семантичні та структурні, прагматичні та функціональні, концептуальні, або змістові, та формальні, облігаторні та факультативні, ознаки, що вирізняють текст як лінгвістичний об’єкт, і ознаки, що характеризують екстралінгвістичну ситуацію породження тексту. Так, І. Р. Гальперін [4] розглядає текст з точки зору реалізації в ньому категорій зчеплення, зв’язності, інформативності, ретроспективності, тощо. В. А. Кухаренко [8] вважає, що особливості кожного окремого художнього тексту проявляються в способі реалізації в ньому таких основних категорій як членування, зв’язність, перспекція, ретроспекція, концептуальність, інформативність, цілісність, модальність, просторово-темпоральна співвіднесеність. З. Я. Тураєва [12] пропонує поділити категорії тексту на дві основні групи: структурну, до складу якої увійдуть такі категорії як зчеплення, інтеграція, прогресія / стагнація, та змістову, або концептуальну, до складу якої включено образ автора, художній простір, художній час, інформативність, причинність, підтекст та інші. А. Ф. Папіна [16] пропонує вважати основними для художнього тексту категорію антропоцентричності, категорію події, категорію художнього часу й простору та категорію оцінки. Як свідчить наш аналіз, основними для французької готичної новели виявляються такі категорії:

- категорія антропоцентричності, що представлена в зовнішньо-комунікативному та внутрішньо-комунікативному ракурсах, тобто через образи автора й читача, оповідача й персонажа;
- категорія хронотопу, що включає категорію художнього часу та художнього простору і представляє їх як нерозривний феномен;
- категорія художньої події як головна ознака готичного твору.

Людина, Простір та Час – ось основні змістові універсалиї тексту [8]. Простір та час завжди невід’ємні від суб’єкта, оскільки, як зазначає В. А. Кухаренко [8:74–75], “опис часу – це завжди опис людини у часі”. Однак динамічний сюжет готичної новели, сам жанр новели як “оповіді про нечувану подію” [17:272] вимагає певного корегування загальноприйнятого постулату про художній текст і дозволяє стверджувати, що невід’ємною ознакою структури готичної новели, на відміну від романного жанру, виявляється *категорія художньої події*, яка визначає її фабулу, сюжет, композицію, стиль і координується простором і часом, а також наратором [18], а також організує структуру й семантику художнього твору [10; 16; 19; 20; 21; 22]. Категорія художньої події описує різного роду дії суб’єкта та об’єкта художнього тексту, що відбуваються у просторі й часі. Таким чином, дана категорія перебуває в постійній взаємодії з категоріями антропоцентричності та хронотопу й набуває особливої значущості в оповідній структурі готичної новели. Передусім це пов’язано з тим, що в основі будь-якого епічного твору лежить розповідь (як продукт і як процес, об’єкт і акт, структура і структурація) певної *історії*, про яку повідомляється одним, двома чи кількома більш-менш явними оповідачами одному, двом або більше адресатам [докладніше див.: 22:13; 23:66; 24:1-4; 25:58]. Певною мірою, історія, про яку розказується в тексті, може бути представлена як низка подій, пов’язаних між собою, що дозволяє співвіднести категорію художньої події з фабулою та сюжетом. У теорії літератури сюжет зазвичай протиставляється *фабулі*, яка визначається як сукупність подій, пов’язаних між собою, про які повідомляється у творі. *Сюжет* – це ті ж самі події, однак у тому порядку, в якому про них повідомляється, у тому зв’язку, в якому повідомлення про них надані в творі [26:137]. Таким чином, сюжет, як зауважує Є.А.Гончарова, виступає компонентом художньої структури літературного твору внаслідок проникнення письменника в об’єктивну послідовність життєвих подій [27:45]. В основі ж сюжету готичної новели лежить розповідь про нечувану, надзвичайну,

таємничу, неймовірну подію, тому справедливим буде твердження, що в особливостях реалізації та взаємодії категорії художньої події з іншими текстовими категоріями знаходять своє відображення конститутивні ознаки жанру. Оскільки сюжет лежить в основі змістового аспекту композиції художнього твору, категорія художньої події виявляється основним текстотвірним фактором, що відіграє в загальній структурі готичної новели провідну роль.

Стосовно проблем семантики, структури та особливостей функціонування категорії художньої події в тексті взагалі, і в готичній новелі зокрема, слід відмітити їх досить дискусійний характер, хоча вченими-лінгвістами зроблені чисельні спроби щодо їх вирішення. Так, наприклад, в роботах А. Ф. Папіної, В. Шміда, Ю. Лотмана, Н. Д. Тamarченка [10; 16; 19; 20; 22] знайшли своє відображення питання семантики та особливостей реалізації даної категорії в художньому тексті. Проте структура категорії художньої події оцінюється неоднозначно.

Так, В. Я. Шабес [21] пропонує розглядати подію як одиницю, що позбавлена оцінних якостей “виключності”, “значущості” тощо, яка формується на базі однорідних сцен. Під “сценою” ним розуміється конкретний фрагмент відображеного світу, наприклад, відображення одиничного об’єкту в його діяльності в певний момент часу. Виокремлюючи серед суттєвих властивостей сцени її інтегрованість (ціліність), конкретність та унікальність, дослідник приходить до висновку, що подія – це тривіальний інваріант, а сцена – унікальний варіант даного інваріанту [21:17]. В свою чергу, В. Я. Шабес в рамках цілої сцени виділяє частину, яку в своїй роботі він пропонує назвати як “образ”. Через поняття образу (уявлення, представлення), який визначається як дискретна частина відображеної сцени, що передбачає відносну іконічність та унікальність, безпосередню єдність зі сценою (або сценами), дослідник розуміє концепт (поняття, дисигнат) як сукупність загальних, суттєвих ознак цілого класу образів. Таким чином, на думку В. Я. Шабеса, образ є частиною сцени, а концепт – частиною події, і якщо концепт є поняття про клас образів, то подія виявляється поняттям про клас сцен, а отже, образ постає унікальним варіантом концепту, в той час як сцена – унікальним варіантом події [21:17–21].

Однак, як показує матеріал дослідження, більш релевантним можна вважати визначення структури категорії події через поняття “зміни”, запропоноване Ю. Лотманом [20:171–172], Н. Д. Тamarченко та

В. Шмідом [22; 10:282, 288]. На їхню думку, подія характеризується певною непередбачуваністю, парадоксальністю, яка має значення не лише для того чи іншого персонажа, а для всіх персонажів. Виступаючи стрижнем твору, художня подія визначається цими дослідниками, передусім, як переміщення персонажа, зовнішнє чи внутрішнє (мандрівка, вчинок, духовний акт), через межу семантичного поля або пересікання ним заборонених меж. Дане твердження особливо актуальне по відношенню до французької готичної прози. Зміна вихідної ситуації, яка за своїми просторово-часовими параметрами передує головній події твору, відбувається в результаті протиставлення реального та ірреального світів, зображених у творі. У тексті готичної новели можуть зображуватися декілька змін, якщо користуватися понятійним апаратом В. Шміда, однак, лише одна зміна, яка в той самий час виступає основою сюжету, а саме *зустріч героя з Іно-персонажем* (вампіром, привидом, ожилою статуєю тощо) відповідає критеріям, які дозволяють трактувати її як подію. Для її позначення ми використовуємо поняття “*готична подія*”. Саме вона впливає на внутрішній чи/або зовнішній стан головного героя й змінює його: зустріч з Іно-персонажем викликає зміну світогляду героя (“*La safetière*” Т. Готьє, “*Apparition*” Г. де Мопассана), призводить до його загибелі (“*Le monstre vert*” Ж. де Нерваля) або божевілья (“*Le Horla*” Г. де Мопассан). Причини або фактори, які стають причиною зіткнення двох протилежних за властивостями світів, можуть бути зовнішніми (наприклад, несподівана гроза, що змусила героя чи героїв зупинитися на ніч у покинутому замку, як у новелі “*Inès de Las Sierras*” Ш. Нодьє, або у готелі, як у “*La safetière*” Т. Готьє), або внутрішніми (герой вирішує взяти участь у кабалістичному ритуалі викликання духів, як у новелі Ж. Казота “*La diable amoureux*”). Причини першого типу виникають у просторі самої оповіді; причини другого типу виникають у просторі внутрішнього світу персонажа, який, за словами Ж. Дюбуа [28], знаходиться у відношенні включення до простору оповіді. Дослідник також зазначає, що норма перебуває в рівновазі, коли причини/наслідки називаються, а дія / слідство демонструється [28:323]. Однак, дане твердження по відношенню до французької готичної новели спростовується специфікою готичної події, яка відбувається в іно-просторі, чії властивості заперечують норми фіктивного світу оповіді попри будь-які згадані причини. Так, наприклад, відбувається в новелі “*Le Horla*” (1887) Гі де Мопассана, герой якої не розуміє, чому саме вночі зменшується кількість,

або зовсім зникають вода та їжа з його посуду. Навіть якщо оповідач твору повідомляє про можливі причини, що обумовили появу Іноперсонажа, все-таки з об'єктивної точки зору ними навряд чи можна пояснити появу, наприклад, дочки єгипетського фараона в помешканні молодої людини, яка живе у ХІХ столітті, як це відбувається в новелі “Le pied de momie” Т. Готье. Отже, готична подія *не є передбачуваною та закономірною*, оскільки наслідки згаданих або незгаданих у творах причин не пояснюють причини зміни якостей і властивостей зображеної реальної дійсності. Крім того, беручи до уваги критерії, у відповідності до яких, на думку деяких дослідників, зміна вихідної ситуації може претендувати на статус події [22:16–18; 29:25–26], хотілося б виділити основні характеристики готичної події:

- **фактичність**: зміна дійсно відбулася у фіктивному світі;
- **результативність**: зміна була завершена й мала певний результат до кінця оповіді (нарації);
- **непередбачуваність**: зміна не була закономірною, передбачуваною;
- **консекутивність**: зміна мала значний вплив на погляди героя, його життя, тобто подія призвела до зміни у зовнішній та/або внутрішній ситуації героя;
- **нереверсивність**: зміна, що відбулася, впливає на героя таким чином, що виключається можливість його повернення до вихідного положення.

Як свідчить матеріал дослідження, структура готичної новели з точки зору категорії художньої події розпадається на декілька компонентів, які пов'язані одна з одною не лише за просторово-часовими параметрами, а й семантично:

- 1) **передподію** (або вихідну ситуацію), тобто подію, яка передуює за просторово-темпоральними параметрами готичній маркованій події;
- 2) **власне готичну подію**, що лежить в основі сюжету;
- 3) **постподію**, а саме подію, що слідує в просторі й часі за готичною подією як її результат чи наслідок.

Таким чином, категорія художньої події постає як *трикомпонентна структура*.

На змістовому рівні кожному з компонентів категорії художньої події притаманна певна типовість, яку можна вважати конститутивною змістовою рисою жанру. Типовість представлених у творах подій в свою чергу обумовлює й певний тип композиційної структури, яка починає

характеризуватися постійним набором елементів змістового й формально-змістового рівнів, та відповідних лексико-стилістичних засобів, які детально аналізуються у другому та третьому розділах відповідно.

Власне готична подія у змістовому аспекті завжди представляє собою *зустріч головного героя з Іно-персонажем*, яким може виступати предмет, оживий труп, рука, привид тощо.

Передподія, фіксована в часі та просторі, як правило, представляється як *переміщення героя з одного місця до іншого* (наприклад, подорож у новелах Ш. Нодьє “Smarra”, Т. Готьє “La cafetière”, “Arria Marcella”, П. Меріме “Likis”); *знаходження або купівля* якогось дивного, старовинного чи просто вражаючого предмета (антикварної шафи у “La chevelure” Г. де Мопассана, прес-пап’є у “Le reid de momie” Т. Готьє або пляшки вина у “Le monstre vert” Ж. де Нерваля); *зміна соціального статусу або втрата* чогось важливого в житті героя, що не описується, однак постулюється (наприклад, втрата головним героєм коханої дружини у “Véra” В. де Ліль-Адана або прийняття сану священника у “La morte amoureuse” Т. Готьє).

У свою чергу для *постподії* характерним виявляється *прокидання* героя після тривалого сну або приходження до тями після зомління (“L’auberge rouge” О. Бальзака, “Le diable amoureux” Ж. Казота, “La cafetière” Т. Готьє), *втрата глузду* (“Lettre d’un fou”, “Le Horla” Г. де Мопассана, “Inès de Las Sierras” Ш. Нодьє, “Onuphrius” Т. Готьє), *смерть* головного героя (“Le monstre vert” Ж. де Нерваля, “Tobias Guarnierius” Ш. Рабу).

Отже, структуру категорії художньої події у французькій готичній новелі можна розглядати як формацію, що включає три компоненти (передподію, або вихідну ситуацію, власне готичну подію та пост подію), в якій кожний із компонентів є пов’язаним один із одним у часі та просторі. Як провідна текстова категорія готичної новели, категорія художньої події взаємодіє з категоріями художнього часу та художнього простору. Часові та просторові координати події обумовлені, з одного боку, специфікою сюжету, а, з іншого боку, зв’язують компоненти категорії художньої події в єдину цілісну систему двобічних відношень, визначаючи їх просторово-часову послідовність. Художній час та простір, представлені як нерозривний феномен, виявляються другими за значенням категоріями, особливості яких позначаються на всіх рівнях художнього твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурбело В. Б. Лингвистика художественного текста : [учебн. Пособие] / В. Б. Бурбело, Е. А. Соломарская. – К. : УМК ВО, 1988. – 215 с.
2. Виноградов В. В. Сюжет и стиль. Сравнительно-историческое исследование / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 192 с.
3. Виноградов В. В. О теории художественной речи исследование / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Высшая школа, 1971. – 239 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Просвещение, 1981. – 172 с.
5. Долинин К. А. Интерпретация текста: французский язык : [учебн. пособие] / К. А. Долинин. – М. : Просвещение, 1985. – 288 с.
6. Долинин К. А. Стилистика французского языка / К. А. Долинин. – Л. : Просвещение, 1978. – 343 с.
7. Калачева С. В. Методика анализа сюжета и композиции литературного произведения : [пособие к практ. занятиям по курсу “Введение в литературоведение”] / С. В. Калачева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 94 с.
8. Кухаренко В. А. Интерпретация текста : [учебн. пособие] / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
9. Лосева Л. М. Как строится текст : [пособие для учителей] / Л. М. Лосева ; под ред. Г. Я. Солганика. – М. : Просвещение, 1980. – 96 с.
10. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
11. Тураева З. Я. Категория времени. Время грамматическое и время художественное: на материале англ. яз. : [учебн. пособие для пед. ин-тов по спец. “Иностр. яз.”] / З. Я. Тураева. – М. : Высшая школа, 1979. – 219 с.
12. Тураева З. Я. Лингвистика текста: (Текст: структура и семантика) : [учебн. пособие для пед. ин-тов по спец. № 2103 “Иностр. яз.”] / З. Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 126 с.
13. Бурбело В. Б. Лінгвопоетика французської словесності XI–XVII ст. : [монографія] / Валентина Броніславівна Бурбело. – К. : Видав. центр “Київський університет”, 1999. – 251 с.
14. Домашнев А. И. Интерпретация художественного текста / А. И. Домашнев, И. П. Шишкина, Е. А. Гончарова. – [2-е изд., дораб.] – М. : Просвещение, 1989. – 208 с.
15. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата / О. П. Воробьева. – К. : Вища школа, 1993. – 199 с.
16. Папина А. Ф. Текст: его единицы и глобальные категории: [учебник для студ. – журнал. и филол.] / А. Ф. Папина. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 368 с.
17. Галич О. А. Теория литературы : [підручник] / [О. А. Галич, В. М. Назарець, В. М. Васильєв] ; за наук. ред. Олександра Галича. – К. : Либідь, 2001. – 488 с.
18. Гак В. Г. Высказывание и ситуация / Владимир Григорьевич Гак // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1973. – С. 349–372.
19. Тamarченко Н. Д. Событие / Натан Давидович Тamarченко // Литературоведческие термины : материалы к словарю. – Вып. 2. – Коломна, 1999. – С. 79–81.
20. Тamarченко Н. Д. // Теоретическая поэтика: Понятия и определения : [хрестоматия] / Натан Давидович Тamarченко. – М. : РГГУ, 2001. – 458 с.
21. Шабес В. Я. Событие и текст / В. Я. Шабес. – М. : Высшая школа, 1989. – 175 с.
22. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
23. Женетт Ж. Фигуры : работы по поэтике : [в 2 кн.] / Ж. Женетт ; [авт. введ. С. Н. Zenкин, Ред. С. Н. Zenкин ; пер. с фр. Е. Васильева и др. ; худ. О. Осинин]. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – Т. 1. – 470 с.; Т. 2. – 470 с.
24. Prince G. Narratology: The form and functioning of narrative / G. Prince. – The Hague : Moulton, 1982. – 289 p.
25. Prince G. A dictionary of narratology / G. Prince. – Lincoln and London : U of Nebraska P, 1987. – 118 p.
26. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика : [учебн. пособие для студ. вузов обуч. по напр. “Филология” ; спец. “Филология” и “Литературоведение”] / Б. В. Томашевский. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 334 с.
27. Гончарова Е. А. Пути лингвистического выражения категорий автор-персонаж в художественном тексте / Е. А. Гончарова. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1984. – 149 с.
28. Общая риторика / [Ж. Дюбуа, Ф. Пир, А. Тринон и др. ; общ. ред. и вступ. ст. А. К. Авеличева]. – М. : Прогресс, 1986. – 392 с.
29. Тюпа В. И. Нарратология как аналитика дискурса (“Архиерей” А. П. Чехова) / В. И. Тюпа. – Тверь : Тверск. гос. ун-т, 2001. – 64 с.

САВЧУК Р. І.

Київський національний лінгвістичний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВОНАРАТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕКСТРАГЕТЕРОДІЄГЕТИЧНОЇ ОПОВІДІ (на матеріалі роману Ф. Саган "Aimez-vous Brahms?")

Стаття присвячена дослідженню особливостей лінгвонаративної побудови екстрагетеродієгетичної оповіді в романі французької письменниці ХХ ст. Франсуази Саган. Визначено та проаналізовано роль гетеродієгетичного оповідача та нульової фокалізації в розгортанні екстрагетеродієгетичної оповіді.

Ключові слова: оповідний простір, екстрагетеродієгетична оповідь, гетеродієгетичний оповідач, нульова фокалізація, концептуальний простір.

Статья посвящена исследованию особенностей лингвонаративной организации экстрагетеродиегетического повествования в романе французской писательницы ХХ ст. Франсуази Саган. Определена и проанализирована роль гетеродиегетического повествователя и нулевой фокализации в развертывании экстрагетеродиегетического повествования.

Ключевые слова: повествовательное пространство, экстрагетеродиегетическое повествование, гетеродиегетический повествователь, нулевая фокализация, концептуальное пространство.

The article focuses on revealing the specificity of narrative space organization in extraheterodiegetic narrative in literary work by a contemporary French author Françoise Sagan viewed from narrative and semantic perspectives. The role of heterodiegetic narrator and zero focalization in the unfolding of extraheterodiegetic narrative has been elucidated.

Key words: narrative space, extraheterodiegetic narrative, heterodiegetic narrator, zero focalization, conceptual space.

За останні роки проблематика дослідження семантики художнього тексту вийшла на новий концептуальний рівень, помістивши у фокус лінгвістичного пошуку втілення в творі художньої свідомості письменника чи поета. Наукові розвідки в цій галузі знання зосереджені на визначенні специфіки прояву аналогового, параболічного або наративного мислення автора в художньому тексті (Л. І. Белехова, G. Fauconnier), виявленні особливостей когнітивного стилю письменника (О. П. Воробйова), реконструкції його концептуальної картини світу (В. Г. Ніконова), окресленні специфіки ієрархії текстових концептів як надкатегоріальних утворень змістового плану (О. М. Кагановська).

Залучення наративного підходу до вивчення семантики художнього тексту ґрунтується на трактуванні останньої як упорядкованої системи смислів, такого способу передачі й накопичення знань, якому притаманні певні прототипові правила й схеми [1].

Вибір проблематики цієї наукової розвідки зумовлений підвищеним інтересом лінгвопоетики до особливостей образного мислення письменника як творця оповідної реальності – дієгезису – простору, в якому реалізується фрагмент концептуальної картини світу автора. **Актуальність** нашого дослідження, таким чином, визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвопоетики на розкриття специфіки категоризації та концептуалізації письменником чи поетом оповідної та/чи реальної дійсності засобами художнього мовлення. Це дозволяє виявити характер взаємодії між мовою та художнім мисленням, простежити, яким чином у літературному творі об'єктивуються авторські знання про навколишній світ.

Метою роботи є з'ясування лінгвокогнітивних особливостей побудови екстрагетеродієгетичної оповіді в романі Ф. Саган "Aimez-vous Brahms?". Досягнення поставленої мети передбачає необхідність розв'язання таких **основних завдань**: 1) уточнити зміст поняття "оповідь", "оповідач" із огляду на сучасну когнітивну парадигму; 2) визначити специфіку організації екстрагетеродієгетичної оповіді; 3) розкрити роль таких наративних конститuentів, як оповідач і фокалізація в розгортанні аналізованого типу оповіді.

Об'єктом нашої розвідки виступає оповідний простір (надалі – ОП) художньої прози Ф. Саган, а саме екстрагетеродієгетична оповідь у романі "Aimez-vous Brahms?". **Предмет** дослідження становлять лінгвокогнітивні особливості побудови ОП вищезгаданого роману.

Звернення до творчості Ф. Саган визначається неординарністю й самотністю художньої прози авторки, тим винятковим місцем, яке письменниця посідає у французькій романістиці.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній уперше на матеріалі роману Ф. Саган "Aimez-vous Brahms?" здійснено комплексне дослідження ОП художнього твору із погляду наратології та когнітивної поетики. Зокрема, вперше визначено та проаналізовано наративну структуру екстрагетеродієгетичної оповіді в романі "Aimez-vous Brahms?", з'ясовано специфіку та роль наративних конститuentів.

Відповідно до французької наратологічної традиції, ми розуміємо **оповідь** як "матеріальну форму" твору [7:391], тобто те, як оповідається подія та/чи дія. Оповідь виступає процесом спілкування оповідної інстанції зі своїм адресатом – читачем [8:344]. В основі оповіді лежить подія та/чи дія, що повідомляється оповідачем під певним кутом зору, залежно від зайнятої ним позиції у романному світі художнього тексту [пор. 2:49].

Оповідач, маючи здатність утілювати та реалізувати наративну стратегію у художньому творі, формує оповідну схему тексту. Екстрагетеродієгетична оповідь будується в рамках "необмеженої обмеженої" [3:20–22] перспективи гетеродієгетичного оповідача, що в ОП твору реалізується через займенник 3-ої особи однини *il* або *elle*. Цей займенник виступає імпліцитним маркером оповідача, оскільки представляє не "він" – оповідача, а являє собою організацію тексту з позиції "він", тобто з позиції оповідача, для якого займенник 3-ої особи разом із відповідними іменниками виступають основною формою позначення персонажів [там само:23] (курсив наш. – Р.С.).

Таким чином, в екстрагетеродієгетичній оповіді гетеродієгетичний оповідач стає керуючою оповідною інстанцією, яка не виявляє себе ні в дієгезисі, ні в самій оповіді. Найбільш показовим у цьому плані є роман Ф. Саган "Aimez-Vous Brahms?", в якому оповідь розгортається перед читачем ніби нізвідки, вона організовується сама по собі, оскільки гетеродієгетичний оповідач є такою оповідною інстанцією, яка співвідноситься з об'єктивним авторським усезнанням, або "над баченням" [4:49]. Оповідач уводить концептуальний простір оповіді (надалі – КП) поетапно, так, неначе кадри з кінофільму, про що свідчать короткі, закінчені та лаконічні фрази:

Il n'insista pas. Elle lui jeta un coup d'oeil, il avait ralenti et semblait même conduire tristement. Elle prit une cigarette et il lui tendit son briquet. Il avait des poignets d'adolescent, trop maigres, qui sortaient comiquement d'une veste de gros tweed. On ne s'habille pas comme un trappeur avec ce genre de physique, pensa-t-elle, et elle eut une seconde l'envie de s'en occuper. C'était parfaitement le genre de garçon à inspirer des sentiments maternels à une femme de son âge [10:20].

У концептуальному просторі цієї оповіді **зовнішня фокалізація**, в межах якої відслідковуємо сукупність таких перспективних факторів, як точка зору оповіді, межі бачення та характер бачення, вибудовує текст у ракурсі представлення хронологічно послідовних подій: *il n'insista pas. Elle lui jeta un coup d'oeil, il avait ralenti et semblait même conduire tristement. Elle prit une cigarette et il lui tendit son briquet* і майже не співвідноситься зі свідомістю героїв і їхнім внутрішнім світом. Ілюзія віддаленості від головних персонажів оповіді створюється за рахунок швидкої зміни **фокалізованого** персонажа, що вербалізується в ОП роману почерговим вживанням займенників *il* та *elle*, які корелюють з головними актантами оповіді. Саме наявність придієслівних займенників, а не власних імен персонажів,

підсилює у цьому разі в екстрагетеродієгетичній оповіді ефект дистантного розміщення оповідача та робить ілюзорним зв'язок між оповідною інстанцією й усім, що відбувається в художньому творі.

Наративна динаміка аналізованого сегменту оповіді оформлена у *Passé Simple*, завдяки чому створено ефект, ніби все, що діється в оповіді, спостерігається не лише читачем, але й самим оповідачем. Лише *Imparfait* указує на появу **нульового фокусу** зображення: *c'était parfaitement le genre de garçon à inspirer des sentiments maternels à une femme de son âge*, через який читач отримує додаткову інформацію про головних персонажів твору.

Екстрагетеродієгетична оповідь, як правило, центрується на головних персонажах, які зображаються через **зовнішню фокалізацію**. У фокус сприйняття читача потрапляють події з життя героїв оповіді, їхні слова, рухи. У КП роману Ф. Саган має місце нетипова для екстрагетеродієгетичної оповіді **зовнішньо-внутрішня фокалізація**, у межах якої уможлиблюється занурення головної героїні у власну підсвідомість:

Paule ne l'écoutait plus. Cette femme la faisait penser à quelqu'un. Elle s'aperçut qu'elle ressemblait simplement à l'imitation qu'en avait faite Simon la veille et pensa qu'il devait avoir une certaine faculté d'intuition. Que lui avait-il dit: je vous accuse d'avoir laissé passer l'amour, d'avoir vécu d'expédients et de résignations, je vous condamne à la solitude. Pensait-il à elle? Avait-il deviné quelque chose de sa vie? Avait-il fait exprès? Elle se sentait envahie de colère à cette pensée [10:40].

Зовнішній фокус виступає тут основним фоновим фокусом у сприйнятті головної героїні роману – Поль. Саме через зовнішню фокалізацію отримує вираження те, що відбувається з нею у певному місці та в певний час: *Paule ne l'écoutait plus. Cette femme la faisait penser à quelqu'un*. Додатковий **внутрішній фокус**, який нашаровується на фоновий, надає можливість проникнути у внутрішню сферу головної героїні, а саме в її думки: *pensait-il à elle ? Avait-il deviné quelque chose de sa vie ? Avait-il fait exprès ?*, на що вказують дієслова розумової діяльності – *penser* v.i. й *deviner* v.t. Те, що Поль зображається у власному внутрішньому фокусі, підкреслюється завдяки запитальним реченням, які позначають її емоційні стани – почуття *тривоги* й *збентеження*. У цьому контексті **зовнішньо-внутрішня фокалізація** відіграє концептотвірну функцію, оскільки вперше у концептуальному просторі оповіді завдяки їй відстежуються концептуальні лінії **ТУГА**, **НЕЗАДОВОЛЕННЯ ЖИТТЯМ**, які корелюють із мезоконцептом **САМОТНІСТЬ** і макроконцептом **САМОТНІСТЬ ЖІНКИ**.

Il l'embrassa légèrement et partit. Elle agita la main. Il la laissait dormir de plus en plus souvent. Son appartement était vide et elle rangea méticuleusement ses affaires avant de s'asseoir sur le lit, les larmes aux yeux. Elle était seule, cette nuit encore, et sa vie à venir lui apparut comme une longue suite de nuits solitaires. Dans son lit, elle étendit le bras instinctivement comme s'il y avait un flanc tiède à toucher; elle respirait doucement comme pour protéger le sommeil de quelqu'un. Un homme ou un enfant. N'importe qui, qui ait besoin d'elle, de sa chaleur pour dormir et s'éveiller. Mais personne n'avait vraiment besoin d'elle. Roger, peut-être, par à-coups ... Mais pas vraiment. Elle remâchait doucement, amèrement sa solitude [10:13].

Аналізований сегмент оповіді представлено у **зовнішньо-нульовій фокалізації**, у межах якої й розгортається та вербалізується макроконцепт САМОТНІСТЬ ЖІНКИ. Вважаємо, що нульовий фокус перцепції надає оповіді трагічної тональності, яка підкреслюється такими вербалізованими акцентами, як *son appartement était vide*; *les larmes aux yeux*; *une longue suite de nuits solitaires*; *elle était seule, cette nuit encore*; *mais personne n'avait vraiment besoin d'elle*. У метафорі *elle remâchait sa solitude* імплікується вся екзистенціальна ситуація Поль, яка обмежена вузькими рамками інтимного життя жінки: САМОТНІСТЬ ЖІНКИ – ЦЕ ЗАМКНЕНИЙ ПРОСТІР У ЇЇ ЖИТТІ. Почуття *самотності* й *гіркоти* отримують вираження в оповіді завдяки перифразі *un flanc tiède à toucher*, яка підсилює концептуальні лінії ТУГА, ПОКИНУТІСТЬ.

Емоційне напруження екстрагетеродієгетичної оповіді досягається через синтаксичний прийом парцеляції – *elle respirait doucement comme pour protéger le sommeil de quelqu'un. Un homme ou un enfant*, яким імплікується думка про те, що головна героїня роману Поль не реалізувала себе як жінка, оскільки не стала ні дружиною, ні матір'ю, а відтак, живе з відчуттям порожнечі та непотрібності.

У цьому контексті парцеляція порушує "стан синтаксичного спокою" [5:199] екстрагетеродієгетичної оповіді, синтаксично руйнуючи її семантичну цілісність: *quelqu'un. Un homme ou un enfant. N'importe qui*. Розрив у семантичній цілісності оповіді вербалізується також антитезою: *n'importe qui, qui ait besoin d'elle, de sa chaleur pour dormir et s'éveiller. Mais personne n'avait vraiment besoin d'elle*, яка фактично заперечує призначення жінки, оскільки її готовність бути дружиною та матір'ю, її жертвність непотрібні нікому.

Зауважимо також, що для гетеродієгетичного оповідача найбільш характерною є **нульова фокалізація**, оскільки вона надає йому можливість ґрунтовно і всебічно представляти героїв твору. В екстрагетеродієгетичній оповіді нульова фокалізація є відносною через те, що оповідач в екстрадієгетичній позиції не володіє повною інформацією щодо головних актантів оповіді, а їхня внутрішня сутність залишається практично невідомою та недоступною для нього в такій самій мірі, як для читача.

Обраний для аналізу сегмент ОП роману побудовано в межах **нульової фокалізації**, яка в рамках всезнання гетеродієгетичного оповідача формує емоційно-чуттєву площину головної героїні роману, що отримує вираження в таких експресивно-модальних дієсловах, як *se sentir* v. t. і *éprouver* v. t.: *elle se sentit une sorte de tendresse; elle avait toujours éprouvé de la tendresse pour ses compagnons*:

L'automne montait au coeur de Paule avec une grande douceur. Elle se sentit une sorte de tendresse pour cette silhouette silencieuse qui lui tenait le bras. Cet inconnu devenait pour quelques minutes un compagnon, quelqu'un avec qui l'on marche dans une allée déserte, à la fin d'une année. Elle avait toujours éprouvé de la tendresse pour ses compagnons, qu'ils fussent de promenade ou de vie, si différents et si proches à la fois. Elle revit le visage de Marc, son mari qu'elle avait quitté en même temps que la vie facile, le visage d'un autre qui l'avait beaucoup aimée. Et enfin le visage de Roger, le seul visage que sa mémoire lui projetât vivant [10:35].

На семантичному рівні виділені дієслова охарактеризовані наявністю слухових, одоративних і тактильних відчуттів, що впливає зі словникових значень цих одиниць: *se sentir* – v. t.: "être affecté agréablement ou désagréablement par (qqch.) ⇒ éprouver, ressentir" [9], *éprouver* – v. t.: "avoir (une sensation, un sentiment) ⇒ ressentir" [ibid.].

Нульова фокалізація вибудовується з огляду на надмірний кругозір оповідача, що лексикалізується в таких семантичних одиницях, як *une sorte de tendresse; cette silhouette; cet inconnu; elle avait toujours éprouvé*. Особливе емоційне забарвлення оповіді надає метафора: *l'automne montait au coeur de Paule avec une grande douceur*, яка, в поєднанні з іменником *tendresse* n. f., вербалізує зрілість Поль – їй 38 років.

Аналізована метафора побудована на асоціаціях, які пов'язані з відчуттями, що викликає осінь, та зрілістю самотньої жінки. Ключовою у цьому поетичному тропі стає лексема *automne* n. m., яка в переносному значенні: "symbole de maturité ou de déclin; l'automne de la vie" [9]

підсилюється дієсловом *monter* v. i. та іменниковою конструкцією *avec une grande douceur*. За рахунок того, що семантична одиниця *monter* у цьому контексті має значення: "en parlant de phénomènes physiologiques, des effets d'émotions apparaissant en un point élevé du corps, du visage ⇒ attirer ⇒ enivrer ⇒ exalter, griser, troubler" [ibid.], імплікується концептуальна лінія ПОЧУТТЯ ЗРІЛОЇ ЖІНКИ, яка вербалізується у спогадах головної героїні: *elle revit le visage de Marc, son mari qu'elle avait quitté en même temps que la vie facile, le visage d'un autre qui l'avait beaucoup aimée. Et enfin le visage de Roger, le seul visage que sa mémoire lui projetât vivant*. Роздуми про минуле створюють емоційне напруження в оповіді, яке зумовлене вживанням таких одиниць, як *visage* n. m.; *revoir* v. t.; *mémoire* n. m.; *projeter* v. t.

У цьому сегменті оповіді фокалізується лише головна героїня роману, її почуття та відчуття. Саме тому супутник Поль, Сімон, має розмиті, нечіткі риси, що вербалізуються метафорою: *cette silhouette silencieuse*, в основі якої маємо вторинну номінацію з огляду на перенесення значення лексеми *silhouette* n. f.: "forme générale d'un objet" [9] на живу істоту – супутника Поль. Експресивна виразність семантичної одиниці підсилюється прикметником *silencieuse*: "qui garde le silence ⇒ muet ⇒ discret, réserve, taciturne" [ibid.], основне словникове значення якого імплікує логічну відповідність метафори та мезоконцепту САМОТНІСТЬ. Ця невиразність головного героя підсилює емоційну чуттєвість оповіді, у концептуальному просторі якої простежуємо концептуальну лінію ПОТРЕБА В ТОВАРИСТВІ: *cet inconnu devenait pour quelques minutes un compagnon, quelqu'un avec qui l'on marche dans une allée déserte, à la fin d'une année*, й отримує вираження через такі семантичні одиниці, як *inconnu*; *quelqu'un*. Словникові значення наведених іменника та неозначеного займенника демонструють відсутність самоідентифікації й одиничності персонажа в ОП твору: *inconnu* – n. m.: "dont on ignore l'identité ⇒ anonyme" [ibid.], *quelqu'un* – pron.indéf.: "un être humain" [ibid.].

Екстрагетеродієгетична оповідь у Ф. Саган характеризується низьким ступенем інформативності. Концептуальний простір роману являє собою ЗАМКНЕНИЙ ПРОСТІР ЕКЗИСТЕНЦІЇ Поль, в основі якої лежить ідея вибору – обрати кохання молодшого за себе Сімона, який обіцяє зробити жінку щасливою, чи повернутися до чоловіка її віку Роже, який неодноразово прирікав її на самотність своєю зрадою:

Oui, elle se rappelait très bien. Elle marchait dans les rues, sur les plages avec la hâte de son désir; elle ne s'arrêtait pas de marcher, de chercher un visage, une idée: une proie. La volonté du bonheur planait sur sa tête. Maintenant, elle ne

cherchait plus à prendre, elle ne cherchait qu'à garder. Garder un métier et un homme, les mêmes depuis longtemps et dont, à trente-neuf ans, elle n'était pas encore sûre. Simon s'endormait contre elle, elle murmurait: « Mon chéri, tu dors ...? » et ces deux mots le réveillaient à demi, il niait, il se pressait contre elle dans le noir, merveilleusement heureux [10:103].

У представленому для аналізу сегменті екстрагетеродієгетичної оповіді імплікується мегаконцепт роману БАЖАННЯ БУТИ ЩАСЛИВИМ (ЩАСЛИВОЮ), який вербалізується в таких семантичних лініях, як *la volonté du bonheur planait sur sa tête; elle ne cherchait plus à prendre, elle ne cherchait qu'à garder.*

Мегаконцепт отримує різне вираження завдяки одиничним, характерним для конкретної площини персонажа семантичним лініям. Мезоконцепт СЕНС ЖИТТЯ в площині головної героїні вербалізується в репліці *maintenant, elle ne cherchait plus à prendre, elle ne cherchait qu'à garder. Garder un métier et un homme, les mêmes depuis longtemps*, концептуально значущою одиницею якої стає дієслово *garder* v. t. Для зрілої жінки, якою є Поль, ідея щастя міститься саме в цьому дієслові, яке контекстуально вжито в значенні: "prendre soin de (une personne, un animal) ⇒ veiller (sur); surveiller" [9]. Для Поль сенс життя – реалізувати своє призначення, закладене в жінку генетично, тобто стати дружиною, коханою, матір'ю.

Трагічну тональність оповіді іконічно підкреслюють ритм і мелодика фраз. У складносурядному реченні: *elle marchait dans les rues, sur les plages avec la hâte de son désir; elle ne s'arrêtait pas de marcher, de chercher un visage, une idée: une proie* дієслова *marcher* v. i. та *chercher* v. t. отримують додатковий стилістичний наголос, а тому мають особливе концептуальне навантаження. В аналізованих дієсловах імпліцитно прослідковується концептуальна лінія ОДВІЧНИЙ ПОШУК, яка підсилюється градацією: *un visage, une idée: une proie.*

Ця стилістична фігура є тут гіпонімічною градацією, оскільки в ній простежується розширення смислу: від конкретного поняття *visage* n. m. до абстрактного – *idée* n. f., які узагальнюються концептуально значущою одиницею *proie* n. f.: "tout ce dont on s'empare par force, avec violence et avidité" [9]. У цьому разі градація як іконічний принцип дистанції в художньому тексті [6:69] демонструє ідею про те, що саме останній складовий компонент цього тропу є найбільш оцінним й інформативно важливішим, оскільки має найтісніші концептуальні зв'язки з образом САМОТНОСТІ, який породжується концептуальною лінією ОДВІЧНИЙ ПОШУК. Ця концептуальна лінія та

мезоконцепт СЕНС ЖИТТЯ характеризують мегаконцепт БАЖАННЯ БУТИ ЩАСЛИВИМ (ЩАСЛИВОЮ) у площині Поль.

Концептуальний простір екстрагетеродієгетичної оповіді характеризується семантикою невизначеності, невпевненості та сумніву, що імплікує обмеження авторського всезнання. Незважаючи на об'єктивізацію, відповідно до наративної схеми розгортання традиційної екстрагетеродієгетичної оповіді, у поетиці Ф. Саган цей тип оповіді вирізняється відтінком авторської суб'єктивності, оскільки ґрунтується на відтворенні максимально точно та логічно філософського конфлікту, в якому перебуває людина – конфлікту екзистенціального вибору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сьогодні дослідження в галузі семантики художнього тексту ґрунтуються на поєднанні методик і досягнень різних наук. Залучення здобутків когнітивної поетики, когнітивної стилістики і наратології до філологічних учень про художній текст сприяло глибшому розумінню процесів осмислення автором оповідної та/чи реальної дійсності у творі. Оповідний простір як словесно-мовленнєва форма систематизації знань і уявлень письменника про навколишній світ становить мовленнєвий рівень реалізації форм існування романного світу у творі. Художній текст, відображаючи дійсність у поетичних образах, представляє особливий вид образного авторського мислення, яке отримує вербалізацію в мовленнєвій структурі твору. Таким чином, оповідний простір художнього тексту забезпечує фіксацію та розгортання складної системи його імпліцитних смислів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Biagioli N. Narration et intertextualité, une tentative de (rè)conciliation [Електронний ресурс] / N. Biagioli // Cahier de Narratologie. Nouvelles approches de l'intertextualité. – 2006. – №13. – Режим доступу : <http://revel.unice.fr/cnarra/document.htm>.
2. Genette G. Figures II / G. Genette. – P. : Seuil, Points, 1969. – 187 p.
3. Гончарова Е. А. Пути лингвостилистического выражения категорий автор-персонаж в художественном тексте / Евгения Александровна Гончарова. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1984. – 149 с.
4. Genette G. Nouveau discours du récit / G. Genette. – P. : Seuil, 1983. – 178 p.
5. Береговская Э. М. Очерки по экспрессивномусинтаксису / Эдда Моисеевна Береговская. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 203 с.
6. Молчанова Г. Г. Когнитивная стилистика и стилистическая типология / Г. Г. Молчанова // Вестник МГУ. – Серия 19 : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2001. – № 3. – С. 60–71.

ДОВІДНИКИ

7. Dictionnaire du Littéraire / [sous la direction de P. Aron, D. Saint-Jacques, A. Viala]. – P. : Presse Université de France, 2002. – 634 p.
8. Литературная энциклопедия терминов и понятий / [под ред. А. Н. Николюкина]. – М. : НПК "Интелвак", 2003. – 800 с.
9. Dictionnaire Le Petit Robert électronique / Version électronique du Nouveau Petit Robert. – P. : Bureau van Dijk, 1997.

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Sagan F. Aimez-Vous Brahms ? / F. Sagan // Oeuvres. – P. : Gallimard, 1972. – 109 p.

СИДЕЛЬНИКОВА Л. В.

Київський національний лінгвістичний університет

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНОГО ЗНАКА У ЗНАКОВІЙ СИСТЕМІ МОВИ

Стаття присвячена вивченню мови як особливої знакової системи, у статті розкрито поняття “мовний знак”, розглянуто основні властивості та функції мовного знака, встановлено їх основні типи.

Ключові слова: семіотика, лінгвосеміотика, знак, мовний знак, знакова система мови.

Статья посвящена изучению языка как особенной знаковой системы, в статье раскрыто понятие “языковой знак”, рассмотрены основные качества и функции языкового знака, выявлены их основные функции.

Ключевые слова: семиотика, лингвосемиотика, знак, языковой знак, знаковая система языка.

The article deals with an analysis of the language as special sign system, the article highlights the notion of linguistic sign, the main qualities and functions of the linguistic sign, theirs principal types.

Key words: semiotics, linguo-semiotics, sign, linguistic sign, sign language system.

Актуальність представленого дослідження зумовлена постійною увагою сучасного мовознавства до проблем семіотики та її окремих складових одиниць. Саме тому, **мета** нашої статті полягає у вивченні знакового характеру людської мови, у визначенні місця лінгвосеміотики у системі сучасних наук, у вивченні особливостей функціонування мовного знаку, у дослідженні основних типів мовних знаків та у розрізненні знаковості та одиниць мови.

Об’єктом роботи є мовний знак, а **предметом** – особливості функціонування мовного знаку у знаковій системі мови.

Загальновідомо, що мова – це будь-яка знакова система, що передає певну інформацію. До цього поняття часто відносять мову жестів, мову тварин, мову дорожніх знаків, мову програмування, математичну мову, мову кіно тощо. Мова представляє собою найширшу систему з різноманітних знакових систем, які люди використовують як засіб спілкування, передаючи будь-яку інформацію, думки, почуття, переживання, наміри тощо. Мова володіє не тільки винятковою складністю побудови та величезним інвентарем знаків, але й невичерпаною семантичною могутністю, тобто властивістю передачі інформації відносно будь-якої сфери

спостережуваних або уявних фактів. Практично будь-яка інформація, передана шляхом немовних знаків може бути передана за допомогою мовних знаків, у той час як зворотній процес часто виявляється неможливим. Знаки з яких, будується повідомлення, виконують роль носіїв певних змістовних значень. Саме завдяки їм відбувається кодування інформації, що передається, та реалізація комунікативних актів. Знаки заміщують предмети, на які вони вказують або називають. У житті будь-якої людини таке заміщення відіграє значну роль, навіть іноді складається враження, що людина більше живе у світі знаків, ніж у світі речей. Знаки та утворені знакові системи вивчає семіотика.

Теза про те, що мова представляє собою особливу систему знаків звучить у визначеннях багатьох відомих вчених, зокрема у лінгвістичних теоріях В. фон Гумбольдта, О. А. Потебні, І. А. Бодуена де Куртене, Е. Сепіра, Е. Бенвеніста тощо. Разом з тим, у сучасному мовознавстві існує певна кількість теорій знакової природи мови, різні класифікації мовних знаків, які часто суперечать одна одній, що, у свою чергу, призводить до нагромодження та ускладнення мовознавчої науки.

Знаковий характер людської мови складає одну з його універсальних рис та основних особливостей. Невипадково, що до поняття знаку здавна зверталися представники різних наукових напрямків з метою більш глибокого проникнення у сутність мови. З поняття знаку імпліцитно виходили у своїх наукових дискусіях про сутність речей та їх найменування давні елліни, номіналісти й реалісти – послідовники двох діаметрально протилежних філософських напрямів у середні віки, класики порівняльного та типологічного мовознавства.

Однією з основних функцій мови виступає комунікативна функція. Її сутність полягає у тому, що мова представляє собою насамперед засіб передачі думок і почуттів. Ця функція здійснюється завдяки знакової природи мови. Слід зауважити, що про знаковий характер мови говорили ще вчені давніх Індії та Греції. Так, Арістотель стверджував, що мовні вирази – це суть знаки душевних вражень, а письмо – знак перших. Поняття знаковості знаходимо також у граматиці Пор-Рояля, а згодом у працях відомих лінгвістів –

В. Гумбольдта, О. Потебні, П. Фортунатова, І. Бодуена де Куртене та ін.

Разом з тим виявлення знакової природи мови постає можливим, коли мова починає досліджуватися паралельно з іншими знаковими системами: азбукою для глухонімих, системою дорожніх знаків тощо. Ці системи вивчає семіотика – наука про знаки. Лінгвістична семіотика або лінгвосеміотика досліджує насамперед комунікативну функцію мови. Лінгвосеміотика займає проміжне положення між внутрішньою лінгвістикою та семіотикою. Саме з цього випливає її двокоренева назва. Про те, що мову слід вивчати поруч з іншими знаковими системами виступали чисельні вчені, зокрема Ф. де Соссюр, Р. Барт, У. Еко, Е. Сепір, В. Гумбольт, Ю. С. Степанов, А. Лосев, В. П. Даниленко та багато інших.

Родоначальником сучасної лінгвосеміотики вважається загальновідомий швейцарський вчений Фердінан де Соссюр. Сам він вперше обґрунтував необхідність вивчення мови у ряді з іншими знаковими системами. Мова, згідно з Ф. де Соссюром, – це знакова система, яка виражає поняття і, відповідно, її можна порівняти з писемністю, з азбукою для глухонімих, з символічними обрядами, з формами ввічливості, з воєнними сигналами тощо. Але мова найважливіша зі всіх цих систем, пояснював вчений, той хто хоче виявити істинну природу мови, повинен перш за все звернути увагу на те, що у неї є спільного з іншими системами того ж порядку [1:28–30].

Виявлення своєрідності мови у порівнянні з іншими знаковими системами може відбуватися на різних рівнях: фізичному, біологічному, психологічному та культурологічному. З точки зору фізичних характеристик знаку та відповідно до їх сприйняття органами чуття всі системи підрозділяються на дотикові, зорові, слухові й нюхові. Прикладом дотикової системи може слугувати азбука Луї Брайля для сліпих, нюхової – певні запахи, наприклад, запах етил меркаптану, який використовується у шахтах як знак небезпеки. До зорової системи належать ручна азбука глухонімих, мова бджіл, морська сигналізація, дорожні знаки, кінетична мова (жестово-мімічні знаки), а також писемна мова. До зорових знаків також відносять людську мову у її писемній формі. Її своєрідність пов'язано з особливостями конфігурації писемних знаків, а також з тим, що письмо використовує різні матеріали призначені для писання.

У своїй усній формі людська мова відноситься до слухових знакових систем.

З біологічного рівня усвідомлення знаку залежить від особливих фізіологічних механізмів мовленнєвої діяльності людини. Особливо це виявляється у відсутності симетрії між лівою та правою півкулями головного мозку. Помічено, що у правшів (а у шульги навпаки) ліва півкуля відповідає мовленнєвій (вербальній), а права – немовленнєвій (невербальній) сфері. На психологічному рівні – людська мова представляє собою найбільш складне утворення у порівнянні з іншими знаковими системами. У мові відокремлюють систему ієрархічно організованих рівнів різних одиниць, тоді як склад знакових одиниць, що входять у немовні системи знаків виявляються обмеженими. На культурологічному рівні своєрідність мовної системи знаків полягає у її використанні у всіх сферах культури, тоді як інші знаки мають вузькі, спеціальні сфери застосування. Особливою є символіка в математиці, хімії, релігії. Універсальне застосування мови свідчить про найбільш широкі комунікативні можливості людської мови у порівнянні з іншими системами знаків.

Розвиток лінгвосеміотики ХХ ст. пов'язано з діяльністю таких вчених як Ч. Морріс, Ж. Піаже, Р. Якобсон, а також з працями Е. Бенвеніста, Ю. С. Степанова, Т. В. Колшанського, В. А. Звегинцева. Популярності лінгвосеміотичних проблем сприяв той факт, що у 60–70 роках відбувся розквіт семіотики. Так у 1970 році вперше була видана робота Ю. М. Лотмана “Структура художественного текста”, у якій теорія літератури висвітлювалась з семіотичної точки зору. Лотман поділяв погляди Ч. Пірса, у відповідності до яких він відносив до знаку будь-який предмет, який інформує про інший. Лотман стверджував, що світ, оточуючий людину, говорить багатьма мовами. Взаємодію з зовнішнім середовищем можна уявити як отримання та дешифровку певної інформації [2:9].

Дуже яскраво, на нашу думку, розуміння місця мови у семіотиці виклав Умберто Еко. Він стверджував, що мова ніколи не буде тим, що ми мислимо, але тим, у чому здійснюється думка. Отже, говорити про мову не значить виробляти пояснюючі структури або додавати правила мовлення до певних конкретних ситуацій. Це значить давати вихід всій її конотативній могутності, перетворюючи мову у акт

творчості з тим, щоб у цьому творінні можна було розчути поклик буття. У слові розкривається саме буття. Тому, на думку вченого місце семіотики займає єдино можлива наука про мову – поезія та письмо [3:23]. Таким чином, дослідник намагався показати, що тільки мова поезії та власне писемне мовлення є основними об'єктами семіотики, оскільки саме ці галузі лінгвістичних знань містять у своєму інвентарі мовні знаки.

Зі структурно-лінгвістичної та лінгвосеміотичної точки зору всі паралельні системи людської комунікації (мова жестів, системи звукових сигналів тощо) можуть бути досліджені із застосуванням мовознавчого дослідного інструментарію. Таким чином, при аналізі та описі своїх значущих одиниць знакова система письма може використовувати як власний інструментарій, так і застосовувати одиниці інших споріднених знакових систем. Правомірним є твердження польського вченого Т. Милевського про те, що специфіка мови полягає у тому, що вона представляє собою “оркестр знаків всіх типів” та має у своєму розпорядженні можливість обирати в залежності від конкретних цілей та визначених ситуацій спілкування найбільш відповідні типи знаків [4:23].

У сучасній семіотиці чітко розмежовують різницю між мовним та немовним знаками. Відмітною ознакою мовного знаку є те, що він використовується людиною та служить засобом спілкування окремих індивідуумів один з одним, і навпаки, немовний знак, як правило, не вживається живою істотою, хоча й має для них значення знаку. Наприклад, багряний закат, що передвіщає сонячну, але вітряну погоду є немовним знаком, оскільки подія не залежить від людини та не служить засобом спілкування. Людина тільки тлумачить цей знак певним чином, керуючись власним досвідом. Прикладом мовних знаків можуть виступати знаки повсякденної мови (слова, речення), які вживаються людьми з метою спілкування. Немовні знаки часто називають ознаками або фігурами.

Як було зазначено вище, першою спробою описати мовний знак було дослідження Ф. де Соссюра, який вважав, що мовні знаки характеризуються такими рисами, як *довільність* або *умовність*, яка полягає у відсутності між позначеним і позначенням певного природного зв'язку (ця риса зближує мовні знаки з немовними), *лінійність*, яка впливає з того, що звуки в слові вимовляються один

за одним у визначеному часовому просторі, тоді як звуки, передані письмом характеризуються й просторовою лінійністю. Мовному знаку, на думку Ф. де Сосюра, також притаманна *незмінність* та *мінливість* [1:89–101]. Слід відзначити, що запропоновані вченим принципи мовного знаку були відкинуті значною кількістю вчених. Наприклад, російський лінгвіст та семіотик Р. О. Якобсон вважав, що довільність мовного знаку не є беззаперечною. Якщо немовним знакам властива абсолютна довільність (умовність, конвенціональність), то й в мові є абсолютно довільні знаки. Про довільність мовних знаків свідчить той факт, що одні й ті ж поняття в різних мовах передаються різними словами і, навпаки, однаковими експонентами (позначувальне) позначають різні поняття: наприклад, рос. *луна* “місяць”, укр. *луна* “відлуння”, рос. *конец* “кінець”, болг. *конец* “нитка”, укр. *магазин* “крамниця”, англ. *magazine* “журнал” [5:102–117].

До вмотивованих мовних знаків передусім належать звуконаслідувальні слова, наприклад такі як *ух*, *трясь*, *трах*, *ляп*, *хлоп*, *хіхікати*. Такий феномен прийнято називати зовнішньою мотивацією. Про цей факт стверджував Р. О. Якобсон, який вважав, що сфера конвекційних знаків набагато ширша, оскільки у мові існують звуконаслідувальні слова (вигуки), які схожі на свої плани вираження – відповідні звуки, які, у свою чергу, утворюють дієслова – *ухнуть*, *хряснуть*, *трахнуть* (у значенні “ударяти”), *ляпнуть*, *хлопнуть* тощо. Крім того, Якобсон зауважив, що іноді граматичні форми ідексально нагадують те, що вони зображують. Так, у ряді мов позитивна порівняльна та найвища ступінь порівняння прикметників розрізняються кількістю літер у бік збільшення: наприклад рос. *белый* – *белее* – *белейший*; англ. *simple* – *simpler* – *simplest* [5:102–117].

Треба зазначити, що крім зовнішньої мотивації, у мові має місце і внутрішня мотивація, яка полягає у морфемній вмотивованості похідних, особливо складних слів: наприклад, укр. *сімдесят*, *перекомуніоле*, нім. *Bestarbeiter*, *Regenbogen*, *Fernsehapparat* та ін.

У цьому випадку йдеться не про знаки і позначувані ними предмети, а про мотивування одних знаків іншими. У такому випадку правомірним стає твердження шведського лінгвіста Б. Мальберга, який вважав, що жоден мовний знак не може бути абсолютно

довільним, разом з тим він й не може бути абсолютно вмотивованим [6].

Слід також вказати ще одну властивість мовного знаку, а саме про його асиметричність, яка полягає у непаралельності плану вираження і плану змісту. Цей факт пояснюється такими чинниками: по-перше, план вираження (означальне) є лінійним і дискретним, а план змісту (означуване) має кумулятивну властивість, тобто характеризується структурною глобальністю і часовою безперервністю; по-друге, одне означальне може мати декілька позначень; по-третє, позначене і позначення характеризуються автономністю розвитку, тобто план вираження може змінюватися при незмінності плану змісту і навпаки. Непаралельність плану вираження і плану змісту отримала в мовознавстві назву асиметричного дуалізму мовного знаку.

Слід додати, що ідею асиметричного дуалізму мовного знаку вперше виказав діяч женецької лінгвістичної школи С. І. Карцевський. Згідно з його теорією обидві сторони мовної одиниці (означальне і означуване) не можуть бути нерухливими, інакше кажучи, співвідношення між ними неминуче порушується. Це означає, що поступово змінюється як звуковий вигляд мовної одиниці, так і її значення, тим самим відбувається порушення первісної відповідності [7:65]. Таким чином, асиметричний дуалізм полягає в тому, що означальне прагне мати інші функції, а означуване прагне виразитися іншими засобами. Будучи парними, вони перебувають у стані нестійкої рівноваги. Саме завдяки цьому асиметричному дуалізмові структури знаків мовна система може еволюціонувати.

Прослідкувавши основні властивості мовного знаку ми хотіли б зауважити, що мовний знак не обов'язково повинен бути суто матеріальною сутністю, оскільки загальноприйнято вважати, що означальне мовного знаку існує у двох різновидах: матеріальному (звукове або літерне) та ідеальному. Матеріальне відображення знаку у звуковому складі слів або висловлювань, відбиваючись, набуває форму ідеального образу матеріальної форми знаку. Матеріальна форма знаку необхідна у процесі пізнання, а ідеальна, тобто розумовий образ потрібна для внутрішнього мовлення у процесі пізнання. Слід зауважити, що освоєння знаку відбувається за рахунок образу певної матеріальної форми знаку, який існує у свідомості

людини. І оскільки будь-який знак представляє собою двосторонню цілісну одиницю, то й мовний знак не може бути винятково матеріальним. Сприймаючи мовні знаки, ми не усвідомлюємо їх матеріальну форму, а навпаки, їх форма зливається зі значенням. Таким чином, у процесі розпізнання мовного знаку (особливо звукового) до уваги береться не матеріальна сторона, а той психічний образ, який закладено у нього.

Слід додати, що серед основних якостей мовного знаку Е. Бенвеніст виділяв такі, як рухливість, мінливість, невизначеність його самого та його референтних звуків. Саме ці властивості мовного знаку виявляються у зміні синтагматичного та парадигматичного оточення. Звідси, на думку лінгвіста, і виникає необхідність подвоєного значення мовного знаку: семіотичного та семантичного [8:87]. На мінливість мовного знаку вказує й сучасна дослідниця Л. Г. Зубкова, стверджуючи, що мовні знаки за своєю природою повинні бути діяльними й мінливими, зміст яких не явний, а тільки заданий натяком й тому припускає неоднозначну інтерпретацію і подальший розвиток у різних напрямках [9].

Отже, до основних знакових функції мовних одиниць ми віднесли по-перше, співвіднесеність мовних елементів (морфем, слів, словосполучень, речень), відповідно й мови у цілому, у тій чи іншій формі й ступені опосередкування з рядом позамовних явищ, предметів, ситуацій як у об'єктивній так і у суб'єктивній реальності. По-друге, властивість мовних одиниць узагальнено виражати результати пізнавальної діяльності людини закріплювати та зберігати її досвід. По-третє, здатність мовних елементів, у силу закріплених за ними значень, нести певну інформацію, виконувати різні комунікативні та експресивні задачі у процесі спілкування.

Традиційно мовні знаки розбивають на *повні*, тобто комунікативно завершені самодостатні (наприклад, текст, висловлювання) та *часткові*, тобто комунікативно несамодостатні (слова, морфеми) знаки. Мовознавство звичайно бере до уваги називні знаки (слова). Новітня семіологія зосереджує свої наукові розвідки на вивчення висловлювання як повного знаку, з яким співвідноситься не окремий елемент досвіду, а конкретна цілісна ситуація, стан справ.

Сучасний лінгвосеміотик А. А. Ветров розділяє мовні знаки на *інтенціональні* та *неінтенціональні*. Іntenціональний мовний знак,

згідно з класифікацією вченого, виступає таким засобом спілкування, який вживається людиною навмисно, зі свідомою ціллю: передати певне повідомлення іншій людині, отримати від іншої людини певну інформацію, спонукати його до здійснення певної дії. Неінтенціональний мовний знак так само як і інтенціональний використовується живою істотою та слугує засобом спілкування, але застосовується ненавмисно, без усвідомлення взаємовідношень, що існують між істотами, без розуміння комунікативного ефекту. Прикладом неінтенціонального мовного знаку, на думку А. А. Ветрова може служити мова мурах та мова бджіл [10:53].

Загальноприйнятою залишається класифікація типів мовних знаків, що була запропонована Б. О. Серебряніковим. В основу зазначеної класифікації дослідником було закладено семіотичні функції знаку. Таким чином, мовні знаки поділяються на [11:94]:

- мовні знаки, яким властива диференціювальна функція (наприклад, фонема);
- мовні знаки, у яких ототожнювальна функція превалює над диференціювальною (наприклад, граматичні морфеми, моделі синтаксичних та семантичних зв'язків мовних одиниць);
- мовні знаки, яким властива як диференціювальна так і ототожнювальна функції (це так звані “повні знаки” (власне знаки) – слова, словосполучення, речення).

Крім функціональних відмінностей мовних знаків, семіотичній системі мовних знаків властива особлива структура організації, яка полягає у подвійному поділу мови, створюючи основну своєрідність структурної організації мовних знаків – парадигматичні змістовні відношення знаків та їх синтагматичні семантичні зв'язки.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підсумовуючи вищевикладене, можна з певністю стверджувати, що мова, особливо її писемна форма, є оригінальною знаковою системою, своєрідність якої полягає у таких чинниках. По-перше, мова має динамічний характер, вона постійно розвивається та удосконалюється. Вона здатна до саморегулювання, тоді як інші знакові системи є штучними, конвенціональними (тобто виникають за домовленістю) та статичними. По-друге, мова, на відміну від інших знакових систем, є універсальним засобом спілкування, вона здатна передавати будь-яку галузь людського досвіду та світобачення. Інші знакові системи

мають обмежені виражальні можливості й незначну сферу застосування. По-третє, мові, крім комунікативної притаманні й інші функції, зокрема репрезентативна, гносеологічна, прагматична, метамовна та інші функції. Мова передає не тільки інформацію про певні факти, а й ставлення мовця до повідомлення, його оцінку дійсності. Тоді як інші знакові системи обмежуються винятково комунікативною функцією. Таким чином, мова представляє собою поліфункціональну знакову систему. По-четверте, мова – складна ієрархічна система, у структуру якої входять два способи організації – парадигматичний (відбір) і синтагматичний (сполучуваність).

Мовний знак представляє собою складовий елемент мови, який поряд з матеріальним вираженням, може мати й форму ідеального образу, психічне або духовне значення. Мовні знаки володіють певними властивостями, зокрема довільністю, лінійністю, рухливістю, асиметричністю. Серед основних функцій мовного знаку ми виділили комунікативну, експресивну функції, а також співвіднесеність мовних елементів або ієрархічність мовної структури, відображення та збереження результатів надбаного людиною досвіду. У подальшому перспективним представляється детальне вивчення різниці між термінами “знак” та “символ”, загальних характеристик символу як різновиду іконічного знаку знакової системи мови, основних видів та специфіки вживання символів у мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Сосюр Ф.* Курс загальної лінгвістики / Фердінан де Сосюр. – К. : Основи, 1998. – 324 с.
2. *Лотман Ю. М.* Семиосфера / Юрий Михайлович Лотман. – С.-Петербург : “Искусство-СПБ”, 2000. – 704 с.
3. *Эко У.* Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Умберто Эко. – ТОО ТК “Петрополис”, 1998. – 432 с.
4. *Milewski T.* Jezykoznavstwo / Thomas Milewski. – Warszawa, 1965. – 190 с.
5. *Якобсон Р. О.* В поисках сущности языка / Роман Осипович Якобсон / Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С.102–117.
6. *Наше усне мовлення* [Електронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.franko.lviv.ua/lknp/mova/numo.html>.
7. *Карцевский С. И.* Об асимметричном дуализме лингвистического знака / Сергей Йосифович Карцевский // сост. Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX вв. в очерках и извлечениях. – М., 1965. – Ч. 2. 8. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.
9. *Зубкова Л. Г.* Сущностные свойства языка в их взаимодействии и функциональной обусловленности [Електронный ресурс] / Любовь Зубкова. – Режим доступа : <http://www.iaas.msu.ru/res/lomo06/lingvo/zubkova.htm>.
10. *Ветров А. А.* Семиотика и ее основные проблемы / Алексей Ветров. – М. : Изд-во полит. Лит-ры. 1968. – 283 с.
11. *Серебрянников Б. А.* Знаковая природа языка / Борис Александрович Серебрянников // Общее языкознание: формы существования, функции, история языка / под ред. Б. А. Серебрянникова. – М. : Наука, 1970. – 597 с.

СИТДИКОВА І. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ З МОВНОЇ ОСВІТИ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Стаття присвячена оптимізації викладання іноземних мов у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Відповідно до загально-європейських вимог викладання іноземних мов слід мати однакові цілі, зміст та методи викладання / вивчення в усіх Європейських країнах. Такий підхід забезпечить ефективну комунікацію в межах європейської спільноти.

Ключові слова: Болонський процес, комунікативна компетенція, іноземна мова для спеціальних цілей, таблиця (само)оцінювання.

Статья посвящена оптимизации преподавания иностранных языков в Киевском национальном университете имени Тараса Шевченко. В соответствии общеєвропейским требованиям преподавания иностранных языков необходимо иметь одинаковые цели, содержание и методы преподавания / изучения во всех Европейских странах. Такой подход обеспечит эффективную коммуникацию в рамках европейского сообщества.

Ключевые слова: Болонский процесс, коммуникативная компетенция, иностранный язык для специальных целей, таблица (само)оценивания.

The article deals with the intensification of the foreign language teaching at Taras Shevchenko National University of Kyiv. According to the European Framework foreign language teaching should have unified for all countries of Europe objectives, contents and teaching / learning methods. Such approach enables effective communication within European community.

Key words: Bologna process, communicative competence, foreign language for specific purposes, (self) assessment grid.

Університет розглядає володіння іноземними мовами як один з основних механізмів реалізації процесів інтеграції України у світовий науковий, освітній і культурний простір. Сучасний рівень університетської освіти вимагає впровадження нових підходів до викладання іноземних мов. Це дозволить підвищити якість навчання, розширити міжнародні навчальні та наукові зв'язки, прискорити входження Університету до європейського та світового освітнього, наукового та культурного простору.

Зростання ролі вивчення іноземних мов зумовлене такими факторами:

1 реформування системи освіти в Україні у рамках її участі у **Болонському** процесі, що висуває нові вимоги щодо вивчення іноземних мов;

2 розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій, які відкривають широкий доступ до нових інформаційних ресурсів іноземними мовами для використання у процесі навчання, професійного та культурного розвитку.

За ініціативою Ректора Л. В. Губерського в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка було створено комісію, до складу якої увійшли представники всіх факультетів та інститутів. Ця комісія дослідила можливості оптимізації викладання іноземних мов на природничих, фізико-математичних факультетах та в Інституті журналістики з урахуванням європейського досвіду. Було розроблено і запропоновано на розгляд Вченої Ради Університету нову концепцію викладання іноземних мов на природничих, фізико-математичних факультетах та в Інституті журналістики, яку було ухвалено. В концепції було враховано пропозиції факультетів щодо переходу на комунікативний підхід до викладання мов, формування груп з урахуванням початкового рівня знань, адаптації програм до міжнародних сертифікаційних вимог, збільшення кількості годин та інтенсифікації навчання, вивчення фахової комунікації, підготовки до сертифікаційних іспитів, формування груп поглибленого вивчення мов. З цього навчального року розпочато її впровадження.

Сучасна організація процесу вивчення іноземних мов базується на таких принципах: принцип практичної спрямованості та оптимальної достатності, який полягає у відповідності змісту та обсягу навчального матеріалу практичним потребам професійної діяльності; принцип науковості, який полягає в організації вивчення іноземних мов на засадах використання досягнень сучасної науки, передових інформаційних технологій, якісного науково-методичного забезпечення та науково обґрунтованих методик і технологій навчання іноземної мови; принцип системності, який полягає у організації процесу вивчення іноземних мов на основі єдиної нормативної бази, чітко визначених кількісних та якісних потреб, координації заходів, структуризації мовних курсів за рівнями підготовки та спеціалізацією, стандартизації змісту навчання і контролю ефективності підготовки; принцип послідовності, який полягає у тому, що кожен наступний ступінь навчання іноземної мови базується на досягненні цільового рівня попереднього ступеня; принцип автономності, який полягає у тому, що необхідним елементом мовної підготовки на всіх її етапах вважається систематична цілеспрямована самостійна робота для підтримання раніше досягнутого мовного рівня та досягнення вищих рівнів.

В основу організації процесу вивчення іноземних мов в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка покладено Рекомендації Ради Європи, за якими викладання іноземних мов має базуватись на спільних для всіх країн Європи цілях, змісті і методах навчання, маючи за

мету досягнення загальнорекомендованих кваліфікаційних рівнів, які забезпечують спілкування та ефективність дій у межах європейського простору.

Зрозумілі, прозорі та логічні рекомендації щодо вивчення, викладання та оцінювання мов мають відповідати загальному баченню використання та вивчення мови. Власне кажучи, запропонований підхід до організації процесу вивчення іноземної мови є діяльнісно-орієнтованим у тому сенсі, що користувачі мови й ті, що її вивчають, є насамперед “соціальними агентами”, або ж членами суспільства. Вони мають виконувати певні завдання (що необов’язково пов’язані з мовленням) у певних умовах, специфічному оточенні та в окремій сфері діяльності. В той час як мовленнєві завдання виконуються у межах видів мовленнєвої діяльності, останні є складовою частиною ширшого соціального контексту, і лише він здатен надати їм повноцінного значення. Згідно з цим будь-яка форма використання та вивчення мови може бути описана у такий спосіб: використання мови, в тому числі і її вивчення, включає в себе дії, що виконуються особами, які в ролі окремих індивідів чи соціальних агентів розвивають ряд компетенцій, як загальних, так і – особливо – **комунікативних мовленнєвих компетенцій**. Сформовані компетенції використовуються в міру необхідності у різних контекстах залежно від різних умов та різних потреб для здійснення різних видів мовленнєвої діяльності, до яких належать мовленнєві процеси продукування та/або сприйняття текстів, пов’язаних з певними темами у специфічних сферах.

Комунікативна мовленнєва компетенція може розглядатися як така, що складається з певних компонентів: лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного. До кожного з цих компонентів входять, зокрема, знання, навички і вміння. Лінгвістичні компоненти включають лексичні, фонологічні, синтаксичні знання і навички та інші параметри мови як системні незалежно від соціолінгвістичного значення їх варіантів та від прагматичних функцій їх реалізації. Прагматичний компонент пов’язаний з функціональним вживанням лінгвістичних засобів: продукуванням мовних функцій, актів мовлення тощо. Вони пропонують сценарії або програми інтерактивних обмінів. Соціолінгвістичний компонент стосується лінгвосоціокультурних умов користування мовою. Через чутливість до соціальних конвенцій (правил ввічливості, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, класами та соціальними групами, мовних кодифікацій деяких основних ритуалів у житті

суспільства) соціолінгвістичний компонент пронизує весь процес спілкування між представниками різних культур, навіть тоді, коли його учасники часто не усвідомлюють цього впливу.

Вивчення іноземних мов у сучасному суспільстві відбувається у відповідності до прагматичної мети і поділяється відповідно на вивчення мови для філологічних та нефілологічних спеціальностей. Відповідно обираються методи навчання. Сьогодні є необхідним впровадження на всіх освітніх рівнях таких методів навчання, які б найповніше відповідали здатності учнів / студентів оволодівати комунікативними вміннями згідно з їх специфічними потребами.

При вивченні іноземної мови на нефілологічних спеціальностях сьогодні у світі застосовується комунікативна методика, яка базується на загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти. В Україні система викладання іноземної мови у середній школі формально відповідає загальноєвропейським Рекомендаціям з мовної освіти і базується на комунікативній методиці. Школа майже повністю забезпечена відповідними підручниками, але реальний стан викладання іноземних мов у школі, на жаль, далекий від ідеального. Більшість випускників середньої школи не має належних знань, навичок та вмінь з іноземної мови. Це призводить до того, що вищі навчальні заклади змушені заповнювати ці прогалини. У вишах Європи не вивчаються іноземні мови для неспеціальних цілей, але викладаються фахові дисципліни іноземними мовами. На жаль, сьогодні знання випускників середніх шкіл у переважній більшості є недостатніми для застосування такого підходу. Основною проблемою у викладанні іноземних мов в Україні на всіх освітніх рівнях є труднощі пов'язані з переходом від так званої традиційної методики викладання до комунікативної. Традиційна методика викладання спрямована на вивчення мови як системи, комунікативна – на оволодіння мовленням. Комунікативна методика викладання іноземних мов майже повністю виключає переклад при навчанні мові, всі підручники є уніфікованими навчально-методичними комплексами (підручник, робочий зошит, книга для вчителя, аудіо/відео матеріали) і можуть використовуватися у будь-якій країні оскільки з першого заняття є орієнтованими на комунікацію виключно іноземною мовою з використанням усіх можливих (вербальних та невербальних засобів).

Сьогодні в Університеті вивчення іноземної мови (ОКР “бакалавр”) передбачає нормативний курс та поглиблений. **Нормативний курс** – це

навчання, яке здійснюється з метою досягнення певного кваліфікаційного мовного рівня відповідно до набутих комунікативних умінь. Групи формуються за результатами попереднього тестування за рівнями знань, програми також відповідають рівню знань студентів (від A1 до B1). Наявність дійсного мовного сертифіката відповідного рівня виключає необхідність додаткової перевірки мовного рівня. **Поглиблений курс** (факультативний) має на меті досягнення кваліфікаційного рівня не нижче B2, засвоєння необхідного обсягу фахового мовного матеріалу та опанування комунікативних умінь, потрібних для виконання певних завдань з фаху, що потребують використання іноземної мови. Вступний рівень підготовки для студентів, які бажають вивчати мову поглиблено, не нижче кваліфікаційного рівня B1. Після поглибленого курсу за умови успішного складання іспиту студент додатково до диплому бакалавра отримує свідоцтво державного зразка.

Вивчення іноземних мов на ОКР “**магістр**” не передбачає годин на вивчення іноземної мови, але передбачає викладання фахових дисциплін іноземними мовами.

Сьогодні є такі **кваліфікаційні рівні володіння мовою**: А – елементарний користувач (A1 початковий, A2 середній); В – незалежний користувач (B1 рубіжний, B2 просунутий); С – досвідчений користувач (C1 автономний, C2 компетентний).

Представлена нижче таблиця рівнів володіння мовою за загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти має на меті полегшити сприйняття системи користувачами-неспеціалістами, а також сприяти уніфікації при складанні програм та навчальних планів.

Таблиця 1

**Рівні володіння іноземними мовами: загальна шкала
(само)оцінювання**

Досвідчений користувач	C2	Може вільно розуміти практично все , що чує або читає. Може видобути інформацію з різних усних чи письмових джерел, узагальнити її і зробити аргументований виклад. Може висловлюватись спонтанно, дуже швидко і точно, диференціюючи найтонші відтінки смислу у досить складних ситуаціях.
	C1	Може розуміти широкий спектр досить складних та об’ємних текстів і розпізнавати приховане значення. Може висловлюватись швидко і спонтанно без помітних утруднень, пов’язаних з пошуком засобів вираження. Може ефективно і гнучко користуватись мовою у суспільному житті, навчанні та з

		професійними цілями. Може чітко, логічно, детально висловлюватися на складні теми, демонструючи свідоме володіння граматичними структурами.
Незалежний користувач	B2	Може розуміти основні ідеї тексту як на конкретну, так і на абстрактну тему, у тому числі й технічні (спеціалізовані) дискусії за своїм фахом. Може нормально спілкуватися з носіями мови з таким ступенем швидкості та спонтанності, який не завдає труднощів жодній із сторін. Може чітко, детально висловлюватися на широке коло тем, виражаючи свою думку з певної проблеми, наводячи різноманітні аргументи за і проти.
	B1	Може розуміти основний зміст чіткого нормативного мовлення на теми, близькі і часто вживані на роботі, при навчанні, під час дозвілля тощо. Може вирішити більшість питань під час перебування або подорожі у країні, мова якої вивчається. Може висловитись на знайомі теми або теми особистих інтересів. Може описати досвід, події, сподівання, мрії та амбіції, навести стислі пояснення і докази щодо точок зору та планів.
Елементарний користувач	A2	Може розуміти ізольовані фрази та широко вживані вирази, необхідні для повсякденного спілкування у сферах особистого побуту, сімейного життя, здійснення покупок, місцевої географії, роботи. Може спілкуватись у простих і звичайних ситуаціях, де необхідний простий і прямий обмін інформацією на знайомі та звичні теми. Може описати простими мовними засобами вигляд його / її оточення, найближче середовище і все, що пов'язане зі сферою безпосередніх потреб.
	A1	Може розуміти і вживати побутові повсякденні вирази, а також елементарні речення, необхідні для задоволення конкретних потреб. Може відрекомендуватися або представити когось та може запитувати і відповідати на запитання про деталі особистого життя, наприклад, де він / вона живе; про людей, яких він/вона знає; про речі, які він / вона має. Може взаємодіяти на простому рівні, якщо співрозмовник говорить повільно і чітко і готовий прийти на допомогу.

Викладання іноземних мов у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка базується на найсучасніших підходах до організації навчального процесу, які дозволяють підвищити ефективність навчання та надають можливості інтегруватись до Європейського освітнього та наукового простору, що і є основною метою Болонського процесу

ЛІТЕРАТУРА

1. *Загально-європейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* / наук. ред. укр. вид. д. пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 271 с.

СКРИПНИК А. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕЗІЇ КРІСТІНИ ПІЗАНСЬКОЇ

Статтю присвячено аналізу лексичного вираження гендерних особливостей поетичних текстів Крістіни Пізанської. Дослідження специфіки чоловічої та жіночої вербальної поведінки дозволяє найбільш повно розкрити сутність індивіду в соціумі, що подається з точки зору середньовічної письменниці-жінки.

Ключові слова: художній текст, гендер, андроцентризм, гендерна домінантність, суб'єкт мовлення, емотивне забарвлення.

Статья посвящена анализу лексического выражения гендерных особенностей поэтических произведений Кристины Пизанской. Анализ специфики лексического выражения мужского и женского вербального поведения позволяет наиболее полно раскрыть суть индивидуума в социуме с точки зрения средневековой писательницы-женщины.

Ключевые слова: художественный текст, гендер, андроцентризм, гендерная доминантность, субъект речи, эмотивная окраска.

The article is devoted to the linguistic analysis of the lexical expression of gender particularities in Christine de Pizan's poetry. The analysis of features of lexical expression of man's and female verbal behavior allows to reveal the person's essence in the society from the point of view of the medieval pen-woman.

Key words: literary text, gender, androcentrism, gender dominancy, locutionary source, emotive tinge.

Мета. Враховуючи важливість проблеми розуміння художнього тексту, у даній статті здійснюється аналіз лексичних особливостей вираження гендерних рис у поезії авторки епохи Середньовіччя Крістіни Пізанської.

Актуальність обраної теми дослідження визначається тим, що воно виконане в руслі антропоцентричної парадигми, яка активно розробляється у сучасній лінгвістиці, і присвячене проблемам інтерпретації художнього тексту в рамках гендерно-орієнтованого підходу.

Об'єктом дослідження в даній статті є обрані фрагменти поетичних творів видатної письменниці епохи Середньовіччя Крістіни Пізанської. Предметом дослідження слугують одиниці лексико-семантичного поля мовлення на позначення вербальної поведінки чоловіків та жінок.

Матеріалом дослідження послужили поетичні твори Крістіни Пізанської: “Послання богу Кохання” та “Книга ста баллад”, а також прозовий твір “Книга про Град жіночий”.

Виникнення поняття “гендер” та його інтерпретація не є випадковим для сучасної лінгвістики. Завдяки багатогранності теоретичного інструментарію та різновекторності наук, стали утворюватися нові міждисциплінарні стратегії, які включають єдність та різноманітність аспектів та напрямків досліджень. Гендерні дослідження з’явилися як результат розвитку міждисциплінарного підходу, орієнтації на людину з її індивідуальним та неповторним поглядом на світ, переосмислення традиційних норм. Поняття “гендер”, яке по-різному тлумачиться численними дослідниками стає центральною категорією міждисциплінарної наукової сфери під назвою “гендерна лінгвістика”.

Дослідження різних лінгвістів, на матеріалі різних мов показали, що існують чоловічі та жіночі варіанти мов [1; 2], які характеризуються особливостями вимови, словотворчими ресурсами, граматичними формами, частотністю використання тих чи інших мовних засобів. Розрізняється оціночна характеристика гендерно-маркованої лексики, наприклад чоловічої та жіночої метафори у різних типах дискурсу [3], відрізняється і оцінна характеристика чоловіків та жінок, яка зафіксована у фразеології та пареміології [4; 5], виявлені особливості чоловічого та жіночого стилю спілкування [6; 7].

У сучасній лінгвістиці існує декілька взаємопов’язаних напрямів дослідження гендеру за допомогою структур мови: соціолінгвістика надає широкий матеріал про функціонування мови у групах людей за ознакою професії, статі, віку, міського чи сільського способу життя і т. д.; психолінгвістика досліджує специфіку чоловічих та жіночих асоціацій та розвитку мовної здатності людини; лінгвокультурологія виявляє культурну специфіку гендеру, що дозволяє встановити ступінь андроцентризму різних мов та культур; ідентифікаційна діагностика вивчає письмові та усні тексти анонімного автора з метою визначення параметрів особистості, в тому числі і статі.

Гендерна лінгвістика вивчає дві групи питань:

1) відображення гендера в мові: номінативну систему, лексикон, синтаксис, категорію роду та ряд подібних об’єктів. Мета такого підходу полягає у описі та поясненні того, як маніфестується у мові наявність людей різної статі, які оцінки приписуються чоловікам та жінкам і в яких семантичних сферах вони найбільше поширені, які лінгвістичні механізми лежать в основі цього процесу.

2) мовленнєву та в цілому комунікативну поведінку чоловіків та жінок: досліджується, за допомогою яких засобів та в яких контекстах конструюється гендер, як впливають на цей процес соціальні фактори та комунікативне середовище [8; 9].

Крістіна Пізанська (фр. *Christine de Pisan* – 1364 / 1365 – 1430), французька письменниця італійського походження епохи Середньовіччя, є однією із перших жінок – професійних письменниць.

Основні твори Крістіни Пізанської були створені у період з 1389 по 1405 роки. Великий успіх їй принесла “Книга ста баллад”, написана у традиції оплакування і яка розповідає про нелегку долю одинокої вдови.

Крістіна Пізанська використовувала і інші поетичні жанри – рондо, ле, віреле, ді, і т. д. Щира інтонація, витонченість віршів поєднуються у її творах із тугою за втраченими ідеалами куртуазності. Особливо слід виділити “Послання богу Кохання”, з якого почалася різка полеміка Крістіни Пізанської проти “Романа про Розу” Жана де Мена, та “Ді про розу”, на якому ця полеміка завершилася.

Сучасники високо цінували енциклопедичну поему Крістіни “Шлях довгого вчення”, історію її уявного сходження на Парнас, а потім і вище, до небесного престолу Розуму.

Більшість сучасних вчених саме її твори вважають початком сучасного феміністичного руху, за апогей у цьому розумінні береться “Книга про Град жіночий”. В цьому творі Крістіна підкреслювала, що жінка ні в чому не уступає чоловікові за своїми здібностями.

Матільда Легль, яка першою із жінок стала на шлях змагання за місце жінки у суспільстві, будучи однією із перших жінок, що отримали бакалаврат у Франції та диплом про вищу освіту у Америці, першою із жінок-викладачів університету, зацікавилася середньовічною письменницею та питаннями фемінізму у її творах. У відповідь на твердження Уільяма Вінто про те, що “Крістіна Пізанська – це середньовічна поборниця жіночого питання” вона видає статтю щодо проблеми фемінізму у творах Пізанської і наполягає на тому, що у поезії та прозі цієї письменниці немає нічого феміністичного у сучасному значенні цього слова; вона веде боротьбу за жіночу репутацію, скомпроментовану жононенависницькими письменниками, які закидають її незаслуженою критикою, але не ставить під сумнів патріархальну структуру та мораль суспільства, в якому живе. Більше того, вона наполягає на цінностях, які на думку сучасних жінок,

сприяють пригніченню жінки, як то, наприклад, цнотливість та сумирність. За словами Матільди Легль, метою творів Крістіни Пізанської було не повалення існуючого соціального порядку, а особиста енергія, безперервні зусилля боротьби зі злом, як то уникнення, приглушення його у разі неможливості знищення, або ж мужнє перенесення зла у випадку його більшої сили, у порівнянні із людською силою волі [10]. Проте, думки Матільди Легль не були визначними, оскільки інтерес до “фемінізму Крістіни Пізанської” займає важливе місце у критиці кінця ХХ століття. Наприклад, медієвістка Режін Перну, вбачає у Крістіні Пізанській ранню феміністку [11].

Насправді ж, поетеса вказує на інтелектуальну нерівність між чоловіками та жінками, яка спричинена не природою, а навчанням та суспільною жононенависницькою думкою про неповноцінність жіночого розуму, що вписується у проблематику гендерних досліджень ХХ століття.

Наразі історики наполягають на історичній перспективі творів Крістіни Пізанської, як писала Тереза Моро у передмові до “Книги про град Божий”: “Фемінізм Крістіни, жінки XV століття міг розвиватися лише у такому контексті” [13:7].

У різних гендерних дослідженнях акцентується дихотомія чоловіче / жіноче, причому усталеною є думка, що перша частина опозиції є домінуючою, а жіноче начало зміщене на маргінеси.

У поезії Крістіни Пізанської маскулінна домінація простежується на світоглядному та художньо-виражальному рівнях, проте в її творчості наявне також (хоча й поодинокі) вираження гармонійності стосунків статей – чоловічої та жіночої, відсутність гострих гендерних суперечностей і нестандартні художні рішення поетеси.

Розглянемо гендерні особливості поезії Крістіни Пізанської, які характеризують поле МОВЛЕННЯ, адже саме вербальна поведінка людини найяскравіше виражає основні її риси, а особливо гендерні ознаки.

Слід зауважити, що словник Крістіни Пізанської є відносно гомогенним, починаючи із перших поезій і закінчуючи “Книгою про град Божий” – визначним морально-політичним трактатом на захист соціальної ролі жінки. На позначення мовного акту вживається певний досить обмежений набір лексем: окрім *dire* та *mesdire*, часто зустрічається *blasmer*, *jengler*, *faire rapport*, *diffamer*, *compter*, *plait semer*,

paroles (найчастіше у супроводі із прикметником *mauvaises*), *voix*, *cry* (в значенні *de proclamation*), *diffame* та *vilain langage*, зустрічаються, наприклад перефразування святого Августина *faulx accusation*, *turmuracion*, *detraccion*, *faulx rapport*, *diffamacion*, тобто всі негативні відтінки мови у значенні створення несприятливих слухів. *Renommée* поряд із основним позитивним або нейтральним значенням може також позначати “недобру славу”.

На позначення мовлення авторка використовує часто слово *turmure*, яке вживається у двох значеннях: нехороших розмов *que maintes murmures naistront entre les mesdisans de ceste present oeuvre*, а у пізніших творах це слово набуває конотативного змісту погроз з боку невдоволеного народу.

Суб’єкти чоловічої статі, що входять у коло *mauvais langage*, що спрямовується проти жінок, внаслідок цього набирають таких негативних рис як *mal parler*, *jengleur*, *plein de mesdis*. Хоча за своєю суттю загалом чоловіки є *vendeurs*, *mesdiseurs*, *deceveurs*.

Лексеми поля МОВЛЕННЯ з позитивним значенням (*renommée*, *renom*, *fame*), стосуються у більшості випадків суб’єктів жіночої статі. Проте їхній вжиток є досить обмеженим і також може набувати пейоративного значення.

Крістіна класифікує чоловіків за типами їх словесної атаки на жінок, яка є виразником їхньої поведінки та її характеру в цілому:

*Grans vendeurs sont et sanz proece,
Mais très bien parez par dehors,
Orgueilleux pour leur gentillece
Et tiennent bien aise leurs corps;
Il n'est nulle si grant maistrece,
Ne femme autre, soit droit ou tors,
Que leur fausse langue ne blece
Leur bon renom ; aise sont lors
Quant ilz en font mauvais rapors,
Qui s'i voudra mirer s'y mire ;
Mais mieulx que vifs vaulsissent mors,
N'on n'en pourroit assez mesdire [13:14].*

Така портретна класифікація особливо розвинута поетесою у “Посланні до Бога Кохання”, де вона майстерно зображує чоловіків

(*compaigns*) у процесі висміювання жінок та переказів один одному про свої любовні походеньки:

*Mais aux grans feux a ces soirs, ou sus couches,
La rigolent l'un l'autre, et par reproches
S'entredient: "Je sçay bien de tes fais,
Telle est t'amie et tu le jolis fais
Pour sienne amour, mais pluseurs y ont part,
Tu es receu quant un autre s'en part!"
La diffament les envieux la belle
Sans achoison ne nul mal savoir d'elle
Et lors celui qui en est rigolé
Monstre semblant qu'il en soit adoulé;
Mais moult lui plaist de ce qu'on l'en rigole
Et de son bec mainte parole vole
Qui blasme vault, combien qu'il s'en excuse [13:20].*

Навіть у стосунках із куртуазним коханцем, який доводить занадто довірливу даму до безслави (досл. до языків слуг): *mettre son corps et son honneur ou dongier des langues et es mains de telz servans* панує згубна дія "говоріння": [...] *et en la fin de telle amour souventes fois le blasme et parler des gens aux dames en demeure, ou a tout le moins la craintte et paour en leurs cuers que ceulx mesmes en qui se sont fiées le dient et s'en vantent ou aulcun aultre qui le tour sache* [12:54].

Подібні сцени чоловічих пліток про жінок подається як властиві для чоловіків загалом і такі, що носять колективний характер, як з боку чоловіків так і спрямований на жінок. Тобто словесне спілкування чоловіків зводяться до зневаги жінок у цілому. Подібне узагальнення визначається існуючими на той час звичаями, а також певним метонімічним характером, коли йдуть від вираження зневаги до певної жінки, розповсюджуючи її на весь клас жінок:

*Et ainsi sont les femmes diffamées
De pluseurs gens et a grant tort blasmées
Et de bouche et en pluseurs escripts,
Ou qu'il soit voir ou non, tel est li crys [13:25].*

Спостереження над згубною дією чоловічих языків у "Посланы до Бога кохання" переходить у поради жінкам про те, як уникнути наклепів з боку чоловіків. Мова йде про так звану застережливу мораль, яка також різносторонньо зображена у п'єсі XLIII циклу "Інших баллад", де

вказується на необхідність уникати *le contraire/De bon renom*, на небезпеку *parolles semées/En divers lieux*, які викликає жіноча кокетливість, і нарешті ошуканців, що *médisent sans cause* жінок, які намагалися їм сподобатися.

Подібним чином розкривається тема “чоловічого говоріння” у ранніх творах Крістіни Пізанської. Проте у великих прозових трактатах щодо становища жінки у суспільстві тема мовлення доповнюється іншими гранями. Щодо негативного впливу слів, то тут об’єкт словесної атаки мовця може розширюватися до загального поняття “люди”:

*N'il n'est si bon qu'ilz n'y treuvent a dire.
Leur faulz parler et leur male murmure
Empeschent **gent**, meismes l'air en corront,
Et qui plus ment volentiers plus en jure,
C'est le droit cours que **gent mesdisant** vont* [13:314].

В своїх порадах Крістіна звертається вже до французів в цілому і її поетичні твори набирають не феміністичних ознак, а політичних:

*Sy ne faites, bons François, mention,
Que vous ayés tirans fiers plains d'amer ;
Laissiez parler a autre nacion* [13:321].

Перспектива дещо змінюється у пізніших творах, які мають дидактичний характер. Тема мовлення розширюється – це і загрозові наклепи і хороша слава. Важливим елементом поетичної рефлексії стає особистісна авторська імплікація. Поряд із авторською позицією, що виражається від першої особи та численних автобіографічних посилань наявний персонаж самої Крістіни. У “Книзі про мінливість долі” письменниця роздумує над своїм правом критики звичаїв, яку вона відділяє від власне несхвальних висловів. І ця критика, направлена в більшості проти тогочасної придворної знаті, тяжіє до боротьби проти пороків (а не людей), які безчестять людське життя:

*Si vous en vueil des maintiens dire,
Mais ne le fais pas pour mesdire
De nullui, car qui autrui blasme
Sur soy meismes acquiert le blasme,
Mais les vices blasmer puis bien,
En oÿ, qu'aloient disant
Que le regne, qui reluisant
Souloit jadis estre en valour,*

*S'estoit tout tourné en folour
De nices meurs es nobles hommes* [13:341].

Отже, такі, хоч і нечисленні приклади свідчать про універсальне розширення теми мовлення у поетичних творах Крістіни Пізанської із центру приватного життя до суспільно-політичного. І з огляду на це, можна погодитися щодо явних феміністичних ознак поезії Крістіни Пізанської із Режін Перну та Терезою Моро оскільки особливо у її ранніх творах такий аспект як “негативне мовлення” стосується лише чоловіків і спрямовується на жінок. І в той же час можна погодитися із Матільдою Легль, яка відкидає феміністичну суть Крістіни Пізанської. Та ж тема мовлення еволюціонує у її творах від вираження негативного характеру андроцентризму до загальних суспільно-політичних проблем.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення особливостей вираження гендерних ознак художнього твору, просунутися дедалі глибше у встановленні розкриття цього лінгвістичного феномену.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сепир Э. Мужской и женский варианты речи в языке яна / Эдуард Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М. : Прогресс, 1993. – С. 455–461.
2. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Просвещение, 1975. – 271 с.
3. Арутюнова Н. Д. Мужчины и женщины: конкурс красоты / Нина Давидовна Арутюнова // Gender – Forschung in der slawistik. Beiträge der Konferenz “Gender – Sprache – Kommunikation – Kultur”. – Wien : Univ.ed, 2002. – S. 483–499.
4. Телия В. Н. Русская фразеология в зеркале национального менталитета / Вероника Николаевна Телия // Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. – С. 238–269.
5. Эмирова А. М. Гендер в зеркале русской фразеологии / Адиле Мемедовна Эмирова // Культура народов Причерноморья. – Симферополь : Межвуз. центр “Крым”, 2002. – С. 210–212.
6. Лакофф Дж. Язык и место женщины / Джордж Лакофф // Введение в гендерные исследования. – Харьков : Алетейя, 2001. – Ч. II : Хрестоматия. – С. 784–798.
7. Стернин И. А. Общение с мужчинами и женщинами. / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж : ВГУ, 2001. – 35 с.
8. Кирилина А. В. Гендерные исследования в лингвистике сегодня / Алла Викторовна Кирилина, Елена Игоревна Горошко // Гендерные исследования. – М. : Прогресс, 1999. – С. 234–241.
9. Кирилина А. В. Гендерные исследования в отечественной лингвистике: Проблемы, связанные с бурным развитием / Алла Викторовна Кирилина // Доклады Второй междунар. конф. [“Гендер: язык, культура, коммуникация”], (Москва, 2002). – М. : МГЛУ, 2002. – С. 5–12.
10. Laigle de M. Le livre des trois vertus de Christine de Pisan et son milieu historique et littéraire / Marguerite de Laigle. – P. : Honoré Champion, 1912. – 350 p.
11. Pernoud R. Christine de Pisan, 1364–1430 (Étude biographique et littéraire) / Régine Pernoud. – P. : Champion, 1927. – 257 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Pisan de Ch., La Cité des Dames / Christine de Pisan. – P. : Honoré Champion, 2005. – 358 p.
13. Pisan de Ch., Oeuvres poétiques / Christine de Pisan. – P. : Librairie de Fermin Didot, 1884. – 346 p.

СЛІПЕЦЬКА В. Д.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ-ТРАНСФОРМІВ З МАТЕРІАЛОЗНАВСТВА ТА ОБРОБКИ МЕТАЛУ

У статті аналізуються семантичні особливості англійських термінів-семантичних дериватів з матеріалознавства та обробки металу. Вторинний тип номінації за подібністю функцій домінує серед досліджених термінів. Англійським термінам-семантичним дериватам з матеріалознавства та обробки металу властиве явище полісемії.

Ключові слова: термін-семантичний дериват, вторинний тип номінації, подібність функцій, полісемія.

Статья посвящена исследованию семантических особенностей английских терминов-семантических производных в отрасли материаловедения и обработки металла. Второстепенный тип номинации идентичности функций доминирует среди исследуемых терминов. Явление полисемии тоже характерно для исследуемых терминов.

Ключевые слова: термин-семантический производный, второстепенный тип номинации, идентичность функций, полисемия.

The article focuses on the analysis of semantic peculiarities of English terms-semantic derivatives that function in texts of metal processing. Secondary type of nomination based on similarity of functions is predominant. Polysemy is also peculiar to analysed English terms-semantic derivatives.

Key words: term-semantic derivative, secondary type of nomination, similarity in function, polysemy.

У сучасних розвинених мовах більшість новотворів належить до термінів. **Актуальність** дослідження полягає у тому, що ознайомлення з термінологічним прошарком лексики дозволяє наочно простежити за процесом утворення нових слів, за розвитком нових значень.

Мета статті – дослідити семантичні особливості англійських термінів-семантичних дериватів з матеріалознавства та обробки металу, описати механізм семантичного термінотворення серед термінів з галузі матеріалознавства та обробки металу.

Об'єкт – англійські терміни-семантичні деривати з галузі матеріалознавства та обробки металу.

Предмет дослідження – семантичний тип термінотворення англійських термінів з матеріалознавства та обробки металу.

Емпіричну базу дослідження складають терміни, отримані шляхом суцільної вибірки з наукових статей (теоретичного характеру) технічного напрямку. Загальний обсяг вибірки становить 300 термінів-семантичних дериватів.

Проблематикою семантичних особливостей терміна займались зарубіжні та вітчизняні термінознавці (С. В. Гринев, Е. Ф. Скороходько, В. В. Левицький, Т. Р. Кияк). **Новизна** нашого дослідження полягає у тому, що вперше описується семантичний тип термінотворення серед англійських термінів з галузі матеріалознавства та обробки металу.

Утворення термінів із використанням наявної мовної форми у вигляді загальнолітературного слова чи терміна іншої галузі називають семантичним термінотворенням [1; 2]. Семантичне термінотворення або трансформація слова – це утворення з використанням наявної мовної форми у вигляді загальнолітературного слова чи терміна іншої галузі [1:18]. До семантичного термінотворення насамперед належить: трансформація загальнолітературного слова у термін, міжгалузева та інтрагалузева трансформація терміна. Слово чи термін, який використано для побудови нового терміна, називається прототипом, а утворений термін – трансформом [1:18].

В залежності від ознаки розрізняють три основні типи трансформації [1:18]:

- номінація через уточнення значення;
- номінація за подібністю ознак;
- номінація за суміжністю.

Номінація через уточнення значення полягає у тому, що значення терміна, утвореного на основі загальнолітературного слова, є точнішим. Лексична одиниця, яка зазнала трансформації, набуває нового термінологічного значення. Тобто, трансформ відбиває у прототипа більшу кількість ознак, понять як і історичних, а також зв'язки з іншими поняттями відповідної галузі. Зіставимо значення загальнолітературного слова *heater* та терміна з матеріалознавства *heater*. Загальнолітературне слово означає “Споруда з цегли або каменю призначена для опалення”, а термін має більш уточнене значення “Споруда для теплової обробки матеріалів у якому-небудь технологічному процесі”. Для прикладу приведемо терміни з нашої вибірки у Таблиці 1:

Таблиця 1

Терміни-семантичні похідні

Word	Prototype	Term-Transform
<i>stress</i>	<i>some strain, force or tension</i>	<i>force or system of forces producing deformation or strain</i>

Word	Prototype	Term-Transform
<i>fracture</i>	<i>the state of being broken</i>	<i>the state when some device is unable to proceed to work is out of order</i>
<i>action</i>	<i>the process of doing smth or being active</i>	<i>A property of classical and quantum dynamical systems (indicating process)</i>
<i>life</i>	<i>the state distinguishing living beings from dead or the time between birth and the present time</i>	<i>the average time of existence of an unstable entity, excited state, elementary particle, etc.</i>
<i>box</i>	<i>container</i>	<i>a protective housing for machinery or mechanical parts</i>
<i>chaos</i>	<i>complete disorder</i>	<i>The effect of a solution on a system which is extremely sensitive to initial conditions, resulting in different outcomes from small changes in the initial conditions</i>
<i>belt</i>	<i>a band of cloth, leather, etc., worn, usually around the waist</i>	<i>a band of flexible material between rotating shafts or pulleys to transfer motion or transmit goods</i>

Наступним типом трансформації є номінація за подібністю ознак. Власне з самої назви цього типу семантичного термінотворення зрозуміло, що для утворення терміна використовуються ознаки чи функції предмиту, подібні до ознак, функцій об'єкту термінування. Наприклад, загальнолітературне слово *wave* значення якого “*One of a sequence of ridges that moves across the surface of a body of a liquid, esp the sea: created by the wind or a moving object and gravity*”, лягло в основу терміна з матеріалознавства *wave* із значенням “*Any of the number of information and energy transmitting motions which do not transmit mass*”. Тут звісно ми бачимо номінацію за подібністю функцій.

При номінації за подібністю зовнішніх ознак часто використовують назви тварин, наприклад “*кран*” в англійській мові одержав назву, яка походить від назви птаха – *crane*, тому що за формою він дещо схожий на журавля, комп'ютерний пристрій який маніпулює курсором отримав назву “*мишка*”, “*mouse*”. У цьому випадку ми спостерігаємо номінацію як за зовнішньою ознакою, так і за подібністю функції. Також використовується назви окремих частин тіла людини чи тварини, частин одягу, назви живих організмів, як от “*вірус*” ліг в основу терміна в інформатиці “*virus*” – який позначає певну програму, що здатна сама приєднуватися до інших програм комп'ютера та викликати збої у їхній роботі. Тут ми бачимо номінацію за подібністю функцій. Номінація за подібністю функцій широко

розповсюджена серед термінування деталей, механізмів, машин. В основі цього способу термінотворення лежить подібність або аналогія між функціями, які виконується живою істотою та частиною її тіла, і функціями, для яких призначено машину або механізм [1:20]. Для прикладу приведемо термін з нашої вибірки “*breather*” – *a vent in a container to equalize internal and external pressure, such as the pipe in the crankcase of an internal-combustion engine*, в основі якого лежить подібність функції, яку виконує жива істота.

Номінація за суміжністю понять відрізняється від двох попередніх. Цей тип номінації полягає в тому, що для іменування цілого може використовуватися назва частин, а для іменування наслідку – назва причин. Наприклад, термін *motor* є найменуванням, як цілого, так і його частини: “*мотор*” та “*машина*”. Розглянемо приклад номінації за суміжністю понять. Значення слова “*board*” було “*a thin and flat piece of wooden plank*”. На основі цього значення розвинулось значення “*table*”. Від якого пішло значення “*a smaller flat piece of rigid material for a specific purpose*” or “*a long wide flat relatively thin piece of sawn timber*”, яке вживається в технічних науках, таких як інженерія, матеріалознавство та обробка металу. Ми простежуємо тут асоціацію матеріалу та об’єкта виготовленого з нього.

Мова як система має достатньо законів та засобів утворення нових понять, які з’являються у спеціальній лексиці та потребують номінації. Одним із поширених засобів номінації фахових термінів є використання, багатозначних загальномовних слів у спеціальній науковій сфері. Багатозначність чи полісемія – це здатність слова володіти більше ніж одним значенням [3:135]. Полісемія є однією із найвагоміших семантичних особливостей терміна будь якої терміносистеми, тому вона виконує важливу роль у семантиці терміна. Термінологія матеріалознавства та обробки металу також багата на явища полісемії. Хоча терміни з матеріалознавства та обробки металу порівняно молоді все ж таки їх не оминула полісемія. Для прикладу розглянемо наступні терміни:

- tube* – 1) труба; трубка. 2) електронно – випромінювальна трубка.
 3) лампа, електронна лампа 4) балон. 5) ампула (рівня) 6) тубус (мікроскопа);
beam – 1) балка; брус; штанга || піддержувати за допомогою балки,
 2) перекладина; траверса 3) коромисло; балансир 4) лінійка, копіруюча лінійка 5) промінь; пучок || випромінювати;
drift test – 1) випробовування (зварювальної труби) на роздачу
 2) перевірка сталості внутрішнього діаметра (обсадної труби).

Отже ми бачимо, що семантична структура полісемантичного терміна не проста, тому коли ми аналізуємо її слід врахувати два типи аналізу, наприклад: *data* – дані; інформація; свідчення, характеристики; параметри; координати, вимірювальні величини; показання приборів. Якщо розглянути значення термінів відповідно до семантичного аналізу, то побачимо, що значення терміна пов'язані одним домінуючим значенням, тобто семантична структура терміна позначається як система значень. Тобто при перекладі такого полісемантичного терміна, ми будемо знати, що кожне з його значень будуть пов'язані з поняттям “інформація”. Але не всі полісемічні терміни є об'єднані одним загальним значенням. Значення інших полісемантичних термінів пов'язані певною ознакою, наприклад:

- Failure* – 1) *the act or an instance of failing*;
- 2) *nonperformance of something required or expected*;
- 3) *cessation of normal operation breakdown*;
- 4) *an insufficiency or shortage*.

Всі ці значення пов'язані спільною рисою, а саме недостатчею або навіть недієздатністю. Тобто центром терміну “*failure*” не є значення, а певний компонент який може бути легко виділений з поміж кожного окремого значення [3:140].

Спробуємо переформулювати кожне із значень так щоб продемонструвати цей компонент:

- 1. *the act or an instance of failing* – *an inability to maintain smth*;
- 2. *nonperformance of something required or expected* – *inability to conduct some performance*;
- 3. *cessation of normal operation; breakdown* – *inability to prolong some operation*;
- 4. *an insufficiency or shortage* – *deficiency of smth*.

Переоформлена схема семантичної структури терміна “*failure*” ще раз засвідчує, що центром, який тримає складну семантичну структуру цього терміна, є певний компонент.

Багатозначність терміна у процесі його формування, розвитку та функціонування є природною з огляду на те, що одна і та сама форма може пристосовуватися до позначення різних об'єктів та виконувати різні функції.

Також відкритою в багатьох аспектах залишається проблема розмежування багатокомпонентного терміна та вільного словосполучення. Тому ми можемо стверджувати, що співвідношення між значеннями окремих компонентів багатокомпонентного терміна та результуючим

значенням усього терміна є складнішим, ніж у випадку вільного словосполучення.

Значення терміна завжди точніше ніж значення відповідного вільного словосполучення. Це також семантична особливість чи характеристика терміна. Насамперед це виражене тим, що термін більш інформаційно-насичений ніж словосполучення. Порівняймо термін *“ideal fluid”* із вільним словосполученням *“ideal fluid”*. Словосполучення лише вказує на одну ознаку денотату – його якість, тоді як термін несе більше інформації, вказуючи, як на якість, так і на функцію. Значення вільного словосполучення буде звучати приблизно як *“ідеальна речовина, мікстура ” or “just right mixture/ or some fluid”*, а значення терміна звучить так: *“A fluid that is assumed to have zero viscosity. In such a fluid, there are no frictional effects between the fluid particles, and thus there is no boundary layer. The motion of an ideal fluid is analogous to the motion of a solid body on a frictionless surface”*. Отже ми бачимо семантичну різницю між терміном та вільним словосполученням.

Наступним важливим кроком в визначенні семантичних особливостей термінів з матеріалознавства та обробки є розгляд метафоричних переосмислень як семантичних особливостей термінів. Метафора – це перенесення назви з предмета на предмет за певною подібною ознакою [3:150]. Цей процес не оминув таку, з одного боку, чітку та точну сферу лексики як термінологію (у нашому випадку англійську термінологію з матеріалознавства та обробки металу). Як ми вже зазначали, однією із основних ознак терміна є його точність, та попри цю особливість семантика терміна піддалася метафоризації. Метафоричне переосмислення компонентів терміна поширене у різних галузях термінології і також в термінології матеріалознавства та обробки металу. Цей процес торкається лише багатоконпонентних термінів. Е. Ф. Скороходько вважає, що “значення складових частин багатоконпонентних термінів не завжди збігаються із значеннями відповідних слів, коли вони використовуються як самостійні лексичні одиниці. Іноді буває так, що семантичні зміни у компонентах заходять настільки далеко, що значення терміна важко вивести із значень його складових” [1:41]. Тобто тут ми можемо зазначити, що компоненти багаточленних термінів піддаються переосмисленню. Переосмислення може базуватися, як на схожості, так і на суміжності, хоча розрізнити один із них, коли йдеться про технічну термінологію, складно. В першому випадку нове значення виникає на основі схожості, а в другому на певних психологічних суміжностях між об’єктами, наприклад: *response surface* – “робоча

поверхність фільтру”, *dead earth* – “повне заземлення”, *white noise* “білий шум”.

Семантичні зміни можуть відбуватися в одному компоненті терміна, у всіх компонентах або ж у всьому терміні. У Таблиці 3 ми можемо простежити за семантичними змінами в компонентах термінів.

Таблиця 3

Семантичні зміни в компонентах терміна

Term	Original meaning	Semantic change
<i>incident flux</i>	випадковий	спадаючий потік
<i>white noise</i>	білий(колір)	шум який має широкий, постійний діапазон частотностей постійної напруженості
<i>cold start</i>	холодний	початок якогось процесу без підготовки
<i>jet pump</i>	струмінь/насос	інжектор
<i>weld bed</i>	зварювальний шов/шар, верства	валик (метал, наплавлений за один прохід при зварюванні)
<i>dead time</i>	мертвий	неробочий час, час коли нічого не продукується, час простою

Висновки. Отже, підсумовуючи зазначимо, що серед англійських термінів семантичних-дериватів з матеріалознавства та обробки металу домінує номінація за подібністю функцій. Саме цей тип номінації широко розповсюджений серед термінування деталей, механізмів, машин. Англійським термінам-трансформам з матеріалознавства та обробки металу властиве також явище полісемії. Багатозначність терміна у процесі його формування, розвитку та функціонування є природною з огляду на те, що одна і та сама форма може пристосовуватися до позначення різних об'єктів та виконувати різні функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скороходько Е. Ф. Сучасний англомовний термін: структура, семантика, переклад: [монографія] / Едуард Федорович Скороходько. – К.: УЛІМ, 2002. – 76 с. 2. Д'яков А. С. Основи термінотворення / [А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько]. – К.: КМ Академія, 2000. – 216 с. 3. Ніколенко А. Г. English Lexicology. Theory and practice: [підручник] / Андрій Георгієвич Ніколенко. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – 527 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Jordan C. E. The Effect of Iron Oxide as an Inhibition Layer on Iron-Zinc Reactions during Hot-Dip Galvanizing / C. E. Jordan // Metallurgical and Materials Transactions B. – Vol. 29b, April 1998. – P. 479–483. 2. Lewis R. W. Fume Generation During Solid- and Metal-Cored Wire Welding / R. W. Lewis // Welding Research Supplement. – P. 173–183. 3. Roy G. G. Failure of Welded Aluminium Tubes / G. G. Roy. – Sheffield, UK: University of Sheffield, 2003. 4. Dsobbs R. Optimization of Arc Welding Process Parameters Using a Genetic Algorithm / R. Dsobbs. – 2001 – P. 184–189.

СМУЩИНСЬКА І. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФРАНЦУЗЬКА ЛЕКСИКОЛОГІЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ, ОСНОВНІ ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ

У цій статті йдеться про становлення та розвиток французької лексикології, про постулати і теорії, що стали класичними, а також про ті положення, що ще не отримали свого остаточного вирішення.

Ключові слова: лексикологія, лексична одиниця, лексика, семантика.

В этой статье речь идет про становление и развитие французской лексикологии, про постулаты и теории, что признаются классическими, а также про такие теории, которые и на сегодняшний день вызывают споры ученых.

Ключевые слова: лексикология, лексическая единица, лексика, семантика.

The article deals with the development of the French lexicology, with present theories which are acknowledged or disputable.

Key words: lexicology, lexical unit, vocabulary, semantics.

Актуальність статті визначається нагальністю осмислення сучасного стану французької лексикології на початку ХХІ століття, її здобутків і перспектив.

Мета статті полягає в осмисленні теорії проф. О. О. Андрієвської і з'ясуванні нових напрямків лексикологічних досліджень у світлі розвитку цієї теорії.

Предметом цієї оглядової статті стали лексикологічні теорії і поняття, такі, що визнаються всіма, і такі, що і досі викликають певні суперечки серед лінгвістів.

Об'єктом статті є французька лексикологія на сучасному етапі.

Матеріалом слугували теоретичні і лексикографічні джерела, як французькі, так і вітчизняні.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше робиться огляд теорій і проблем, що характеризують французьку лексикологію на сучасному етапі.

Сучасний стан лексикології вимагає певного осмислення того шляху, який пройшла ця наука від часів свого виникнення (що, до речі, теж викликає певні суперечки, оскільки думки науковців досить відрізняються, дехто вважає її “молодою” галуззю мовознавства, поруч з лінгвістикою тексту чи прагматикою), і з'ясування тих здобутків, що набули широкого визнання не тільки серед лексикологів, а також аналізу тих теорій і підходів, що і по сьогодні не вирішуються одностайно, викликаючи певний спротив

тих чи інших теоретиків. В плані цього, можна також накреслити певні перспективи і напрями розвитку сучасної лексикології у XXI столітті.

Можна сказати, що професор О. О. Андрієвська у своєму підручнику “Cours de lexicologie française”, надрукованому французькою мовою у Київському університеті у 1958 році, стала чи не першою на теренах Радянського Союзу і, безумовно, першою в Україні, хто спробував чітко окреслити і систематизувати основні проблеми французької лексикології (наскільки нам відомо, можна також назвати підручник Зигфрида Левіта 1963 року (Мінськ) і підручник І. Тимескової і В. Тархової 1967 року (Ленінград), що вийшли друком приблизно у цей період). І що цікаво, “класична” теорія проф. О. О. Андрієвської знаходить своє застосування в навчальному і науковому процесах і сьогодні. Структура цієї книги майже повторюється у всіх інших лексикологічних розробках наступних часів. Тут шість розділів: 1) джерела і склад французької лексики, 2) словотворення, 3) збагачення лексики семантичними шляхами, 4) класифікація лексики, 5) фразеологія, 6) лексикографія. Звичайно, сучасні лексикологічні книги містять аналіз численних нових теорій, таких, наприклад, як теорія поля, теорія прототипів, теорія стереотипів тощо; серед груп синонімів, антонімів, омонімів знайшли своє місце пароніми, гіпероніми і гіпоніми, мероніми і олоніми тощо; до складу полісемії і її формування, крім метафори і метонімії, додають синекдоху і енантіосемію; серед шляхів словотворення французької мови не останнє місце сьогодні займає, поруч із словоскладанням, телескопія тощо, однак суть системного підходу до аналізу французької лексики (і не тільки французької) окреслена Олександром Олексіївною чітко і “на віки”. Отже, хотілося б зупинитися на деяких здобутках, перспективах і певних проблемних моментах французької лексикології у світлі розвитку теорії проф. О. О. Андрієвської.

Отже, перше, що можна сказати з приводу такої “молодої” науки як “лексикологія”, це те, що французи вважають, що слово як таке було уведено в обіг Дені Дідро і Жаном д’Аламбером у 1765 році і вперше з’явилося у їхній “Енциклопедії”.

Друге, з чого починається будь-який курс будь-якої науки, це визначення об’єкта дослідження і завдань, що повинні вирішуватися під час його вивчення. Зрозуміло, що об’єктом вивчення лексикології визнається “лексика” взагалі і “слово” як таке, що одразу створює певні суперечливості:

- про яку “лексику” йдеться, оскільки французька мова, як відомо, оперує поняттями “lexique” і “vocabulaire”,
- чи може французька лексикологія вивчати “слово”, зважаючи на її аналітичний характер і неможливість функціонування у мовленні французького слова самостійно, зокрема, без артикля, і відповідно, як бути з твердженням Шарля Баллі про те, що у французькій мові “слів” нема, є “семантема” на позначення віртуального поняття і “синтаксична молекула” як актуальний вжиток у мовленні,
- нарешті, навіть визнаючи існування слова, чи достатньо при визначенні об’єкта науки говорити лише про її основні елементи, не звертаючись до відношень між ними, до системних і структурних зв’язків тощо.

Додамо, що сам термін як такий, “слово”, в принципі, має на увазі односоставну просту одиницю, що позначає поняття. Тоді як бути з такими поняттями як “картопля”, “веселка” чи “залізниця”, які передаються у французькій мові декількома словами: *potte de terre, arc-en-ciel, chemin de fer*.

З іншого боку, якщо не заперечувати існування слів, що позначають поняття типу *table, porte, terre*, як ставитися до таких слів як *leu, prou, guingois, arrache-pied*, які без виразів:

à la queue leu leu (один за одним, вервечкою),

peu ou prou (багато чи мало),

de guingois (киво),

d’arrache-pied (без відпочинку) тощо,

і в мові, і в мовленні не функціонують і вважаються “*intégrants de phrase*” [1:2].

Наступний момент, що викликає сумніви щодо статусу певних слів, це наявність в кожній мові так званих “гапаксів” (слів, що були вжиті автором в газеті чи в художньому тексті лише один раз) і оказіоналізмів, які використовуються, можливо, досить часто в мовленні, однак не “атестовані” французькими словниками (типу “*bouchismes*” чи “*sarkozisme*”). Якщо вважати їх такими, що знаходяться “за межами мовної системи”, як вважають деякі вчені, відповідно, виникає питання, то де ж вони знаходяться і як усвідомити ту межу, коли оказіоналізм перестає ним бути і отримує офіційний статус “неологізма” (кількісні показники типу “більше 10 слововживань” не завжди спрацьовують і як це перевірити точно). До речі, на думку деяких вчених, зокрема Аліс Лехманн [1:4–6], за межами лексики французької мови знаходяться:

- власні імена,
- "віртуальні" (вигадані) слова,
- запозичення (до яких відносяться власне запозичення, кальки і ксенізми),

що, безумовно, викликає критику інших науковців. Погодимось, що, якщо *sentimental, bifteck, look, football* знаходяться за межами французької мови, що ж можна вважати тими словами, що входять до її основного складу.

Нарешті, не можна заперечувати факт існування слів суто віртуальних, типу "глокої куздри" акад. Л. В. Щерби, які є повністю вигаданими словами ("mots forgés"), що не мають реального референта, однак створені за реальними мовними моделями і несуть певний смисл, хоча б граматичний, що провокує тим не менш комічний ефект зокрема. Подібна французька фраза:

"Un scabitor a pitelé les dréfales".

Отже, зважаючи на все вищесказане, лексикологія почала послуговуватися не дещо "непевним" терміном "слово", а такими поняттями як "лексема" і "лексична одиниця", що знімає певні понятійні суперечливості. З іншого боку, французькі дослідники вже взяли майже за норму розмежовувати одразу:

- лексеми, чи лексичні одиниці, серед яких можуть бути як прості слова, так і складні,
- слова-форми, чи "mots fléchis", якими позначають різні форми того самого слова типу *mange, mangeons, mangeais*, і
- "mots graphiques", вживані лише у виразах, для яких навіть словник не може дати чіткого значення, типу вищезгаданого "*leu*".

Повертаючись до проблеми "слова", ще раз підкреслимо, що всіма визнається визначення слова як "лексичної одиниці", що складається з трьох елементів:

- форми,
- значення і
- граматичної категорії [1:1–2].

Відповідно, виникає проблема співвідношення лексикології і семантики, яка дослідниками вирішується по-різному:

- якщо розуміти семантику як науку, об'єктом якої виступає "вивчення лінгвістичних значень взагалі" [2:8], в цьому сенсі вона визнається

дисципліною ширшою за лексикологію (наприклад, “Лінгвістична семантика” І. Кобозєвої [3]),

- якщо ж розуміти семантику як “вивчення значень слів” [4:5], як науку про лексичні значення, тоді лексикологія визнається наукою ширшого обсягу і “семантика входить до складу лексикології”, як вважала, зокрема, і проф. О. О. Андрієвська [5:10].

Додамо, що сучасна семантика виходить за межі знакової теорії Ф. де Соссюра, розширюючи і теорію “семантичного трикутника”, до якого додаються додаткові елементи, зокрема вже відома “інтерпретанта”, а також розширюючи межі семантики до так званої “семантики висловлювання”, коли семантичні значення актуалізуються в дискурсі і називаються, як правило, конотацією, як пише французька дослідниця К. Кербра-Орекьоні у своїй відомій праці “Конотація” [6:7]. Як би там не було, лексикологія визначає своїм об’єктом:

- лексичну морфологію, що вивчає формальну організацію лексики, займається проблемою формування слів, деривації, аналізує структуру слів і формальні відношення, що існують між ними,
- лексичну семантику, що займається вивченням семантичної організації лексики, значенням лексичних одиниць, аналізує етимологію слів, типи слів, семантичні відношення і семантичний розвиток.

Додамо, що на сьогоднішній день остаточно не вирішена проблема як основної класифікації самих слів, так і їхніх значень. Ми, зокрема, вважаємо логічною класифікацію слів, запропоновану російською дослідницею А. А. Уфимцевою:

- 1) повнозначні слова з повною семантичною структурою, що виконують і сигніфікативну, і номінативну функцію типу “стіл” чи “двері”,
- 2) лексично неповнозначні слова, без семантичної структури, з номінативною функцією і одиничним референтом – власні імена,
- 3) вказівні слова без власного предметно-логічного значення – дійктичні знаки, слова-замінники,
- 4) службові слова, слова-зв’язки, що виражають відношення.

Однак ця класифікація може бути розширеною: так, наприклад, М. П. Кочерган [7:186–187] додає ще один клас слів:

- 5) вигуківі слова, що стосуються не думки, а емоцій, не можуть мати номінативної функції і не можуть вступати в синтаксичні відношення з іншими словами.

Стосовно конотації, яка визнається “додатковою семантичною сутністю”, думки дослідників ще більш не одностайні, як стосовно процесів її формування, так і її складових. Ми підтримуємо теорію конотації, розроблену відомою російською дослідницею В. М. Телія, яка розуміє під нею семантичну сутність, що може, як узуально, так і okazіонально входити до семантики мовних одиниць і виражати як емотивно-оцінне, так і стилістично марковане відношення суб’єкта мови до дійсності, що отримує на цій основі експресивний ефект [8:5]. Що ж до складових конотації, логічним вважаємо включення до неї чотирьох компонентів:

- 1) емоційно-оцінного,
- 2) експресивного,
- 3) стилістичного,
- 4) індивідуально-художнього (див. структуру конотації, запропоновану українською дослідницею В. А. Кухаренко [9]).

Наступне важливе питання стосується проблеми розвитку лексичної мовної системи, її збагачення. І знову думки науковців розходяться. Зрозуміло, що змінюватися може як форма слова, як і його значення, і, відповідно, доречним серед процесів словотворення було б назвати семантичний розвиток слів. Однак не всі лексикологи підтримують цю думку, проводячи чітку межу між семантичними і дериваційними процесами.

З іншого боку, так і не існує чіткого визначення вищезазначених процесів, як першого, так і другого типу. Так, зокрема, говорячи про п’ять фундаментальних семантичних процесів –

- звуження значення,
- розширення значення,
- перенос значення,
- метафору і
- метонімію,

жодний підручник не згадує отонімію, тобто перехід власних імен до загальних, хоч сучасна французька мова рясніє прикладами такого типу: *champagne, napoléon, eau de Cologne, cuivre, silhouette*, тощо.

Не існує і чіткої класифікації дериваційних процесів, зокрема можна назвати такі спірні моменти:

- що відносити до афіксального способу, чи можна серед суфіксації і префіксації говорити про парасинтетичну деривацію і деривацію регресивну,

- яке співвідношення між невласною деривацією і конверсією,
- чи можна до складу композиції включати телескопію,
- чому серед процесів аббревіації, поруч із аферезисом і апокопою, не називається синкопа,
- чи можна акроніми вважати тільки підвидом “ініціальних слів”,
- нарешті, складені слова є результатом морфологічних процесів, чи синтаксичних, чи аналітичних тощо.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що більшість кардинальних питань, важливих для лексикології, у своїй більшості, ще не отримала свого остаточного вирішення. Так, серед основних називаються такі проблеми:

- що є основною одиницею лексикології,
- чи можна зберегти поняття “слова”,
- чи можна “зінвентаризувати” всі слова мови,
- що можна вважати основними реляціями мовних одиниць,
- які слова входять до “первісного” фонду мови,
- у чому полягає чітка межа між етимологією і мотивацією лексичної одиниці,
- яка семантична структура слова,
- які шляхи розвитку лексики,
- у чому полягає чітка відмінність полісемії і омонімії,
- які одиниці можна віднести до “фразеологічних”,
- які варіанти загальної лексики існують тощо.

І цей список можна значно подовшити.

Таким чином, як про те свідчить проведений невеличкий огляд лексикологічних проблем, на “лексичній карті” будь-якої мови, в тому числі французької, і у ХХІ столітті залишається так багато “білих” плям, так багато питань чекають на своє вирішення, що можна сподіватися на стримкий розвиток французької лексикології у найближчі часи.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Lehmann A.* Introduction à la lexicologie / Alise Lehmann, Françoise Martin-Berthet. – P. : Nathan, 2002. – 201 p.
2. *Picoche J.* Précis de lexicologie française / Jacqueline Picoche. – P. : Nathan, 1992. – 191 p.
3. *Кобозева И. М.* Лингвистическая семантика / Ирина Михайловна Кобозева. – М. : УРСС, 2000. – 352 с.
4. *Guiraud P.* La sémantique / Pierre Guiraud. – P. : PUF, 1966. – 128 p.
5. *Andrievska A.* Cours de lexicologie française / Олександра Андріївна Андрієвська. – Kiev : Édition de l'Université de Kiev, 1958. – 139 с.
6. *Kerbrat-Orecchioni C.* La connotation / Catherine Kerbrat-Orecchioni. – Lyon : PUL, 1977 – 256 p.
7. *Кочерган М. П.* Вступ до мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 2002. – 368 с.
8. *Телия В. Н.* Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М. : Наука, 1986. – 139 с.
9. *Кухаренко В. А.* Интерпретация текста / Валерия Андреевна Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.

СОБОЛЄВА О. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ГРАФІЧНИХ ТРОПІВ У ТЕКСТАХ ІНТЕРВ'Ю

В статті подано огляд вживання графічних тропів в текстах інтерв'ю сучасних журналів для жінок французькою мовою. Ненормативне вживання таких компонентів є фактором спрощення сприйняття візуального матеріалу, підвищення експресивності мовлення та створення нового оригінального графічного образу слів. Таке вживання є специфічною стилеформуючою рисою сучасних текстів інтерв'ю.

Ключові слова: тексти інтерв'ю, графічні тропи, іконізація, експресивність, іконічні та ідеографічні знаки.

В статье подан обзор употребления графических тропов в текстах интервью современных журналов для женщин на французском языке. Ненормативное употребление таких компонентов является фактором упрощения восприятия визуального материала, повышения экспрессивности высказывания и создания нового оригинального графического образа слов. Такое употребление становится специфической стилеформирующей чертой современных текстов интервью.

Ключевые слова: тексты интервью, графический троп, иконизация, экспрессивность, иконические и идеографические знаки.

The article gives a survey of usage of the graphics tropes in the texts-interviews in contemporary French magazines for women. The non regulatory usage of such components is the factor of simplification of visual material perception, of the language expressivity reinforcement and of the new words original graphic image creation. Such usage is becoming the distinctive style forming feature of modern texts interviews.

Key words: texts-interviews, graphics tropes, iconization, expressivity, iconic and ideographic signs.

Актуальність дослідження визначається сучасною тенденцією до аналізу графічних компонентів друкованих текстів у зв'язку з їх прагматичною настановою. Актуальним є проведення досліджень на матеріалі друкованої преси для жінок французькою мовою, оскільки досліджень цього цікавого лінгвістичного матеріалу виявлено не було.

Метою публікації є аналіз уживання графічних тропів у текстах інтерв'ю, визначити їх функціональне навантаження, дослідити їх ненормативне вживання заради комплексного прагматичного впливу на адресата та підвищення експресивності мовлення.

Предметом дослідження виступають графічна метафора, метонімія, гіпербола та іронія в текстах інтерв'ю сучасної французької преси для жінок.

Матеріалом слугують тексти інтерв'ю, опубліковані у сучасних французьких жіночих журналах.

Наукова новизна полягає в аналізі графічних складових текстів інтерв'ю. Такі тексти інтерв'ю на матеріалі жіночих видань не ставали об'єктом досліджень, хоча є надзвичайно розповсюдженими і являють собою цікавий матеріал для лінгвістичного аналізу.

Наше **завдання** полягає в тому, щоб дослідити ненормативне вживання графічних тропів в текстах інтерв'ю сучасної французької преси для жінок, визначити їх основні відмітні характеристики, які формують певні стилістичні ознаки таких текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом значно збільшився інтерес лінгвістів до використання графічних вербальних та невербальних засобів. Своєрідне мовлення текстів інтерв'ю глянцевого жіночого журналу, де вербальний та невербальний компоненти співіснують як рівні частини цілого є потужним джерелом для нових лінгвістичних досліджень. Характерні стилістичні особливості публіцистичного мовлення найповніше, найкомпактніше й найбільш показово реалізуються в писемній формі в мові преси, про що неодноразово зазначалося в працях Д. Баранника [1], Н. Валгіної [2], В. Г. Гака [3], П. Дудика [4], Л. Ю. Єрмоленко [5], Г. Г. Крюкова [6], М. Пилинського [7], А. Швеця [8].

Існує думка, що останнім часом в результаті певної втомленості психіки, цивілізація несвідомо уникає вербальних текстів, які потребують особливих зусиль, особливих витрат нервово-енергетичних ресурсів. Тому, в комунікації з'явилися нові знаки, функцією яких є заміна вербального тексту. Такий новий тип тексту, який отримав назву креолізованого і до якого ми відносимо тексти інтерв'ю у жіночих журналах французькою мовою є візуально активним текстом, який передбачає зміну у відношеннях автор-респондент, потребує активного читача, здатного декодувати візуальні маркери. Ці знаки можуть мати суто вербальну або суто іконічну основу, але в більшості випадків вони носять змішаний семіотичний характер та використовуються в якості друковано-фіксованих слів, іконічних та символічних зображень. Це привертає увагу читача, спрощує, деавтоматизує процес сприйняття тексту. Графічне зображення на сторінках жіночих журналів замінює не

тільки графему або набір графем, але й вносить додаткову інформацію у значення всього тексту, в якому знаходиться. Респондент, отримуючи повідомлення декодує його за допомогою своєї семантико-граматичної компетенції.

Мовлення текстів інтерв'ю у жіночих журналах відрізняється експресивністю та емоційністю, про що свідчить частотне вживання стилістичних тропів та фігур, які притаманні художньому стилю мовлення. Як відомо, фігури являють собою своєрідні діаграми почуттів. Тропи та фігури використовуються у письмовій комунікації для того, щоб залучити й активізувати інші шляхи сприйняття та пізнання світу, щоб заглибитись у внутрішній світ означуваного, виділити його специфічні, оригінальні, незвичні якості та властивості, наблизитися до його істинної сутності через призму образу, тобто вони дозволяють повніше відкрити характер та довершити портрет відомої людини.

Тропи є семантично двоплановим найменуванням, які використовуються в якості декоративних засобів художнього мовлення, таким чином мовлення тропеїчне слід розуміти як мовлення прикрашене декоративне. З усього вищевикладеного витікає, що віднесеність до тропів має базуватися на наступних критеріях:

1. знаковість (троп – це номінативна одиниця);
2. двоплановість (семантичний критерій);
3. декоративність (функціональний критерій, який передбачає обмеження використання тропів художнім стилем).

Існує багато підходів до вичення тропів та фігур мовлення. Наприклад, Л. В. Воровченко [9] визначає троп як “мовну одиницю, яка має зміщене значення, тобто другий план, який просвічує за буквальним значенням. Троп – прийом вживання слів та словосполучень в таких контекстах, які виявляють в них перш за все невідомі, нові змістовні відтінки. У тропі завжди суміщуються два семантичних плани: колективно-мовний та індивідуально-ситуативний”. Головною функцією фігур є здатність підкреслювати, виділяти, посилювати ту чи іншу частину висловлювання. Вони слугують вираженням емоційного стану мовця, засобом передачі його настрою респонденту.

Семіотика запропонувала своє бачення тропів та фігур мовлення. Вчені звернули увагу, що троп має характер гіперраціоналізму, пов'язаний з включенням свідомої конструкції безпосередньо в текст риторичної фігури, що є посиленням активності авторського сюжету та передумовою домінування плану виразу над планом змісту. Ми погоджуємося з думкою французького структураліста Жерара Женетт, який називав риторичні фігури “змістовними ефектами”, наближуючись до формалістської ідеї про відсторонення у мові в його розумінні риторики як семіотичного утворення, “семантичний простір виникає між видимим та реальним означаючим, миттєво порушує лінійний характер мовлення. Саме цей простір позначається словом фігура, сама двозмістовність якого є вдалою: фігура – це одночасно і та форма, в яку вбирається простір, і та, в якій втілюється мовлення” [10].

Якщо розглядати “ікону” як деякий іконографічний текст, який претендує на автономне, самостійне існування незалежно від “реальності”, то можна говорити про “владу метафори”, яка вибудовує семантичний простір даного тексту навколо себе і яка виступає таким чином в якості його змістовного центру. Найбільш діяльною в такому випадку стає візуальна метафора, яка народжується через співвіднесення двох зорових образів, які виступають в якості іконічних знаків і напряду ототожнюються з тим чи іншим об’єктом репрезентації.

Метафора – один з потужних риторичних засобів, який розрахований на довготривалий вплив, тому що вони добре запам’ятовуються і формують картину світосприйняття. Створюючи образ та апелюючи до уявлення метафора породжує зміст, який сприймається розумом. Ігровий характер метафори дозволяє виявити особливий семантичний відтінок у взаємовідношенні форми та змісту. Форма виявляється провідною в акті сприйняття, тому що вона є основним правилом гри, оскільки без неї зміст метафори залишається “порожнім”. У цьому розумінні форма належить до художнього цілого і є неодмінною умовою існування останнього.

В рамках нашого дослідження було виокремлено наступні графічні метафоричні мікрообрази, які вживаються в текстах інтерв’ю журналів для жінок французькою мовою:

- у слові “mode” замість літери “о” знаходимо піктографічний знак гудзика, що асоціюється з модними аксесуарами [11].

- замість дієслова “aimer” вживається знак у вигляді серця, що графічно на письмі передає почуття кохання, прихильності, щастя, вроди. Наприклад: I ♥ rien I’m parisien [12].

- у слові, яке позначає назву морського курорту *LANTON* – замість літери А використано піктограму вітрила, а замість літери О – піктограма сонця. Вони виступають не тільки візуальним засобом атрактивності, а й несуть в собі певне прагматичне навантаження, асоціюючись у свідомості респондента з літнім відпочинком, морем, гарною погодою [13].

- У слові @cheter замість літери “а” знаходимо символ, який використовується в комп’ютерній графіці [14]. Цей графічний знак декодується у свідомості респондента як можливість здійснювати покупки через мережу Інтернет.

- Замість деяких літер у фразі “je mange plus de fruits et de legumes tous les jours” знаходимо вживання піктограм у вигляді овочів та фруктів, так замість о – вживається суниця і яблука, а замість j – морква [15]. Цей графічний засіб візуально має рекламний характер та заохочує до споживання фруктів та овочів.

Інший розповсюджений троп, який зустрічається в текстах інтерв’ю – це метонімія. Як відомо, це троп перенесення назви з одного предмета на інший за принципом суміжності на основі об’єктивно існуючих просторових, часових, каузальних зв’язків між цими предметами. В інтерв’ю під назвою “*Le nouveau jeune c’est le vieux*” про нові вади людей похилого віку знаходимо наступний приклад:

– *A cet age on fume, on boit du whisky, on s’eclate meme en semaine! Prenez un peu de cette insouciance, moquez-vous du qu’en-dira-t-on, sortez avec un Jeune UMP, dites a votre boss “Je suis jeune et je vous accule”, allumez une cigarette pas light au volant de 4X4, inscrivez-vous au casting de “Secret Story 4” ... Bref, autorisez-vous quelques n’importe-quoi !* [16].

В даному випадку цифровий знак замінює ціле слово за принципом суміжності, має незвичну графічну форму та приваблює увагу респондента.

Задовольняючи потреби швидкорозвиваючогося мовлення, автори все частіше складають метонімічні неологізми, такі як: *le 49,9* – мотоцикл з відповідною потужністю двигуна або *le 38 mm* – один з видів пістолетів, *4X4* – назва авто з повним приводом коліс, *2CV*, *4CV* – назви авто за кількістю кінських сил.

Іноді в текстах інтерв'ю назва компанії (як правило автомобільної) заміненна її логотипом – піктограмою. Такий спосіб заміни теж можна назвати візуальною метонімією.

Всі ці графічні засоби мають прагматичне спрямування, тобто прагнення впливати на респондента з максимальним ефектом за допомогою вдалого використання нових і незвичайних слів. Таким чином вони спонукають традиційну графічну систему до розширення своїх нових виразних можливостей.

Інший приклад взятий нами з інтерв'ю “*Le nouveau jeune c'est le vieux*” [17], “Нова молодь – це старі”, яке супроводжує фотозображення жінки похилого віку в сукні тілесного кольору, на якій нанесено малюнок привабливої фігури в бікіні кольору американського прапора. Безумовно, цей іконічний знак є іронічним. Іронія висвітлює емоційно-конотативний аспект тексту інтерв'ю в сучасній французькій пресі. Вона ґрунтується на протиставленні денотативного та реального змісту комунікативної одиниці з метою привернути увагу респондента, вплинути на нього та сформувати бажане автором ставлення до описуваного у тексті явища. Іронія створюється через допоміжні стилістичні засоби, в даному випадку через знак ікону.

Іронія привертає увагу адресата, встановлює з ним більш тісний контакт, завдяки поєднанню непокіненого, роблячи образ втіленням двох та більше знакових систем. Іронія базується на парадоксах і допомагає викрити протиріччя та протилежності в різних системах змістовного декодування одного й того ж знаку. Іронічний образ породжує відчуття змістовної багатогранності доступного розуму простору.

Наприклад, на фото до інтерв'ю під назвою “*Etre gentille, ça rapporte*” [18] зображена маленька дівчинка, яка обіймає слона і вони обидва сидять спиною до читача. У вербальному повідомленні йдеться про такі прості та повсякденні речі, як великодушність,

доброта, гарні манери, ввічливість, турбота, про які в реальному житті багато людей просто забувають. В даному випадку фото слугує доповненням до вербального повідомлення та його конотативний зміст розкриває глибину інтерв'ю і виступає своєрідною гіперболою. Невипадково автором цього інтерв'ю були обрані саме ці дві істоти: дівчинка та слон. Слон тут виступає втіленням і величі почуттів, і уособленням добродушності та спокою. Дівчинка – це символ щирості, чистоти та наївності. Тобто, декодувати метафоричний зміст цього графічного елементу можна як заклик до людей звертати увагу на такі прості повсякденні речі і вирощувати їх всередині свого ества. І тоді, вони поступово значно зростуть (сягнуть розмірів слона).

Гіпербола створює комунікативний ефект спланованого перебільшення характеристик явища або події та слугує стилістичним засобом надання текстам інтерв'ю в сучасній французькій пресі експресивності. У текстах інтерв'ю в жіночих журналах можна відстежити суто рекламну функцію гіперболи, яка покликана реалізувати прагматичну настанову спонукання респондента до прочитання саме цього тексту інтерв'ю. Зрозуміло, що автор коли використовує цей стилістичний прийом, то мова йдеться про наявність підтексту. Це одна з форм найбільш яскраво, випукло, емоційно, мальовничо виразити відношення до подій, що описуються. В гіперболі слова зберігають своє змістовно-логічне значення але аналогічність надає всьому висловлюванню емоційний відтінок.

Паралінгвістичні знаки, використані у текстах інтерв'ю виконують насамперед стилістичну функцію остенсивного значення. Саме троп у кожному окремо взятому випадку є першоелементом образності інформації, яка передається за допомогою графічних символів. Набуваючи значення символів вони виступають у ролі стилістичних тропів і характеризуються певною образністю.

Ми виділяємо візуальні тропи в особливу групу в зв'язку з їх естетичною функцією. Нерідко тропи мають своїм єдиним завданням викликати інтерес до повідомлення. Він може бути неочікуваним, набувати естетичного значення або просто спробою візуального

відтворення словесної метафори, яка вже настільки часто вживається в спілкування, що її вже не помічають.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, сучасні тексти інтерв'ю виступають багаторівневими повідомленнями, які складаються з неоднорідних (негомогенних) елементів. Синкретичність вербальних та невербальних складових робить такі тексти більш атрактивними та спрощує сприйняття інформаційного повідомлення. Автори використовують для їх створення різні засоби: від новітніх можливостей використання шрифтів до “іконізації” графічних елементів. Розривається лінійний устрій оповідання, до вербального тексту вводяться: ненормативне використання пунктуаційних знаків, незвичне використання іконічних та ідеографічних знаків. Таким чином, у графічному просторі тексту поєднуються знаки різних семіотичних систем, які слугують загальній меті, а саме розкривають зміст та приваблюють увагу респондента. Тяжіння до частотного вживання графічних тропів на сторінках друкованих видань останнім часом стає їх стилеформуючою рисою та робить стиль таких видань експресивним та легко упізнаваним. Тобто візуальні засоби стають потужним джерелом збагачення письмового мовлення та поступово змінюють свій статус з функціонального на стилеформуючий.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бараннік Д. Х. Образна семантика і газетний текст. Метафора в газеті // Про культуру мови. – К. : Наукова думка, 1964. – 220 с. 2. Волгіїна Н. С. Теорія текста : [учебн. пособие]. – М. : Логос, 2004. – 280 с. 3. Гак В. Г. Французская орфография : [учебн. пособие] / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Просвещение, 1985. – 240 с. 4. Дудик П. С. Про фразеологічні інновації у публіцистичному мовленні / П. С. Дудик, О. В. Рогатюк // Філологічні студії. – Вінниця : Вид-во Вінницьк. Держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського, 2007. – Вип. 5. – С. 15–17. 5. Єрмоленко Л. Ю. Піктографічні та ідеографічні знаки у сучасній французькій мові / Лариса Юріївна Єрмоленко. – К. : Видавець Карпенко В. М., 2005. – 220 с. 6. Крючков Г. Г. Графеміка французької мови / Георгій Георгійович Крючков // Вісник Київськ. нац. лінгвіст. ун-ту. – Серія : “Філологія”. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – Т. 12, № 1. – С. 121–127. 7. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К., 1976. – 255 с. 8. Швець А. Публицистический стиль современного русского литературного языка / А. Швець. – К., 1979. – 128 с. 9. Воровченко Л. В. Стилистика художественной речи / Л. В. Воровченко. – Самара : Самарск. гос. акад. культуры и искусств, 2001. – 236 с. 10. Genette G. FIGURES IV. – P. : Seuil, 1999. – 365 p. ; idem. FIGURES V. – P. : Seuil, 2002. – 363 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. Elle, # 3161, juillet 2006. 12. Style papers #3, 2008. 13. Elle, # 3171, aout 2008. 14. Elle #3270, septembre 2008. 15. Madame Figaro, #18209, fevrier 2003. 16. Marie-Claire, #657, mai 2007. 17. Vogue, #254, 2008. 18. Elle, #3270, 2008.

СОЛОМАРСЬКА О. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕН-ЖОН ПЕРС – СПЛАВ АРХАЇКИ З СУЧАСНІСТЮ

Статтю присвячено аналізу творчості відомого французького поета 20 ст. Сен-Жон Перса. Прихильник вільного вірша, він був не лише новатором, але й продовжувачем традицій класичної поезії. Сен-Жон Перс “грає” синтаксичними конструкціями, особливо широко вживаючи принцип кон’юнкції. Прямим перегуком з Давньою Грецією є найвідоміша його поема “Anabase”, детально проаналізована у цій статті.

Ключові слова: ерудиція, спротив фашизму, вільний вірш, антропоморфізм, кон’юнкція, Давня Греція.

Статья посвящена анализу творчества известного французского поэта 20 века Сен-Жон Перса. Адепт свободного стиха, он был не только новатором, но и продолжателем традиций классической поэзии. Сен-Жон Перс “играет” синтаксическими конструкциями, особенно широко употребляя принцип конъюнкции. Прямой переключкой с эпикой Древней Греции воспринимается его самая известная поэма “Anabase”, подробно анализируемая в данной статье.

Ключевые слова: эрудиция, сопротивление фашизму, свободный стих, антропоморфизм, конъюнкция, Древняя Греция.

The article is devoted to the analysis of oeuvre of the 20th century well-known French poet Saint-John Perse. Advocate of free verse (verset), he was not only an innovator, but also a continuer of traditions of classic poetry. Saint-John Perse “plays” with syntactic constructions, and uses the principle of conjunction widely. His famous poem “Anabase”, wich is particularly analysed in the present article, reminds of epics of Ancient Greece.

Key words: Erudition, struggle with fascism, free verse, anthropomorphism, conjunction, Ancient Greece.

Отримуючи в 1960 році Нобелівську премію з літератури, Сен-Жон Перс (*псевдонім поета і кадрового дипломата Алексіса Сен Леже-Леже – Alexis Saint-Léger Léger, 1887–1975*) сказав: “Поезія не часто зазнає високого визнання. Це, мабуть тому, що все посилюється дисонанс між поетичним твором і життям суспільства, обтяженого матеріальними клопотами. Поет погоджується з таким дисонансом, не шукаючи його спеціально, розуміючи, що такі самі розбіжності існують і між чистою наукою та її практичним застосуванням”.

Однак Сен-Жон Перс ніколи не був поетом, відстороненим від життя, таким, що стояв, за відомим висловом над схваткою (“au-dessus de la mêlée”). У 1940 році уряд Віші позбавив його французького громадянства, пригадавши йому різкі виступи проти гітлерівської Німеччини, а поліція під час обшуку в його домівці знищила усі знайдені там рукописи його творів. Поетові довелося шукати притулку в США. Подорожуючи по різних

країнах світу, спираючись на свої солідні фахові знання у галузі археології, ботаніки, філософії, Сен-Жон Перс, за словами С. Великовського [1], переплавляє свій величезний досвід у філософсько-ліричний епос всесвіту і людства.

Дослідники зазначають, що Сен-Жон Перс користується в основному тим різновидом вільного вірша, який французи називають *verset*, витоки якого слід шукати у біблійному вірші [2] Цей вірш може бути досить довгим, сягаючи іноді кількох сторінок. Однак ритмічність його ґрунтується на канонічному для французької поезії силабічному віршованому розмірі. Спробуймо дослідити ритмічну структуру його вірша:

1. A présent laissez-moi, je vais seul.
2. Je sortirai, car j'ai affaire : un insecte m'attend pour traiter. Je me fais joie du gros oeil en facettes : anguleux, imprévu, comme le fruit du cyprès.
3. Ou bien j'ai une alliance avec les pierres veinées-bleu : et vous me laissez également
4. assis, dans l'amitié de mes genoux.

Незважаючи на відсутність рими, ритм визначено дуже чітко, так само як і у “віршованій” поезії:

1. 1-2-3/1-2-3/1-2-3.
2. /1-2-3 //1-2-3 /1-2-3-4/1-2-3-4/1-2-3-4/1-2-3. 1-2-3-4/1-2-3-/1-2-3 / 1-2-3/1-2-3 /
3. 1-2 /1-2-3 -4/1-2-3 /1-2-3 /1-2-3 /1-2-3-4-5-6-7-8/
4. 1-2/1-2-3 -4/1-2-3-4/.

Відсутність рими, характерна ознака французької поезії ХХ–ХХІ століть, спонукає до вироблення компенсаційних прийомів, зокрема, у галузі синтаксичної побудови твору. З одного боку, ми спостерігаємо такі елементи розмовного синтаксису, як парцеляція і сегментація фрази, а з іншого, вживання великої кількості повторів різного типу.

Аналізуючи з цієї точки зору поезію Сен-Жон Перса, ми зупинимось насамперед на особливому поетичному навантаженні сполучника *et*, що є характерним не лише для цього поета, а й для творів багатьох інших поетів-модерністів.

Щодо лексико-семантичного наповнення його довгих, сказати б, епічних поем, то воно перш за все є міфологічно-антропоцентричним – все, що пов'язано з історією релігії, з почуттями людини і з природою, теж антропоморфізованою.

Розглянемо спочатку невеличкий фрагмент з його ранньої поеми *Eloges* (1911):

Or ces eaux calmes sont de lait

Et tout ce qui s'épanche aux solitudes molles du matin. Le pont lavé, avant le jour, d'une eau pareille en songe au mélange de l'aube, fait une belle relation du ciel. **Et** l'enfance adorable du jour, par la treille des tentes roulées, descend à même ma chanson.

Enfance, mon amour, n'était-ce que cela ?

Enfance, mon amour... ce double anneau de l'oeil et l'aisance d'aimer ...

Il fait si calme et puis si tiède,

Il fait si continuel aussi,

Qu'il est étrange d'être là, mêlé des mains à la facilité du jour

На цьому прикладі ми переконуємося, що 24-річний поет вже побудував свою неповторну архітектуру, що він її буде вдосконалювати протягом усього свого життя. Епічність пов'язана перш за все з принципом кон'юнкції – неспішним нанизуванням образів за допомогою сполучника et та з анафоричністю конструкцій. Переплетення метафор космічних: *solitudes molles du matin*, *l'enfance adorable du jour* з реальністю життя на морі: *le pont lavé*, *la treille des tentes roulées* вводить читача у світ, що нагадує епос Гомера, де ще немає розрізнення між дитинством людини і світанком – дитинством дня. Ключовим для розуміння наведеного тексту є слово *continuel*.

І прямим перегуком з поетикою Давньої Греції є його поема “*Anabase*” (1924). Її назву запозичено у давньогрецького історика Ксенофонта, який описав відступ десяти тисяч греків з Месопотамії, коли загибель Кіра молодшого залишила їх без засобів існування у ворожій країні. Після довгих поневірянь нарешті побачивши море, греки захоплено вигукнули: “Таласса! Таласса!” (Море! Море! – цей вигук, як відомо, увійшов в історію).

Sur trois grandes saisons m'établissant avec honneur, j'augure bien du sol où j'ai fondé ma loi.

Les armes au matin sont belles **et** la mer. A nos chevaux livrée la terre sans amandes

nous vaut ce ciel incorruptible. **Et** le soleil n'est point nommé, mais sa puissance et parmi nous

et la mer au matin comme une présomption de l'esprit.

Та сама неспішна оповідь нечуваних речей, поєднання, здавалося б, непоєднаних образів і подих моря, якому так зраділи греки і яке так часто є присутнім у творах французького поета 20 століття. Сен-Жон Перс наче сам стає Ксенофонтом, що вів за собою вояків і таки вивів їх до моря. Майже весь цей фрагмент є серією парцельованих конструкцій. А еліпсис присудка у реченні *Les armes au matin sont belles et (belle est) la mer*, дає зрозуміти, що у світі немає непоєднаних речей, і що зброя, на сонці виблискуючи, створює той самий естетичний ефект, що й море – одвічний символ поетичного натхнення. У цих кількох рядках, до речі, поєднаний весь всесвіт античної людини: такі поняття космічного ряду як *mer, terre, soleil*, конкретні поняття, невід’ємні від давньогрецького воїна як *armes, chevaux*, абстрактні поняття, вироблені ще за тих давніх часів: *honneur, incorruptible, fonder la loi*, до яких органічно приєднується такий термін сучасної філософії як *présomption de l’esprit*, несподіваність якого ще підсилюється його введенням до еліптичної конструкції: *et la mer au matin (est) comme une présomption de l’esprit*.

Слід також звернути увагу на ту свободу, з якою поет користується інверсією, так, що згадуються вільні синтаксичні конструкції давньофранцузької мови: *Sur trois grandes saisons m’établissant avec honneur; A nos chevaux livrée la terre ...*

Так само в інших творах:

Et puis vinrent les neiges, les premières neiges de l’absence ...

Innombrables sont nos voies, et nos demeures incertaines ...

Засіб інверсії разом з еліптичністю конструкцій є найхарактернішими для архітектонічної побудови творів Сен-Жон Перса. Вони поєднуються з лексичними повторами, надаючи його творам особливого, лише їм притаманного звучання. Наближаються до нього хіба що деякі вірші іншого “загадкового” французького поета ХХ сторіччя П’єра Емманюеля:

Au matin du sixième jour rien ne subsistait du chaos

Que l’Idée, non dans l’univers, mais en moi comme le regret du possible.

Je suis allé au bord de la mer. J’ai tendu l’oreille à son bruit.

J’ai vu combien vains sont ses efforts pour échapper au filet de sa forme.

Сучасним Сен-Жон Перса робить, однак, не лише його віртуозне володіння усіма засобами поетичної мови, характерними для верлібру, а й також його вільне користування метамовою:

Et, sur toutes grèves de ce monde, un iambe plus farouche à nourrir de mon être !...

... Syntaxe de l'éclair ! ô pur langage de l'exil ! Lointaine est l'autre rive où le message s'illumine

Une seule et longue phrase sans césure à jamais inintelligible ... ("Exil")

Останній вислів є наче самохарактеристикою цього складного для сприйняття поета. Поезія Сен-Жон Перса завжди вважалася "темною", мабуть тому, що вона прагне увібрати в себе усі елементи тріади: *logos* – *anthropos* – *cosmos*. Певна циклічність думки тут поєднується із сміливою компоновкою образів:

Au délice du sel sont toutes lances de l'esprit ... L'éternité qui bâille sur les sables ...

Анафори і часте вживання експресивного *ô* (що полюбляли й інші поети – Рембо, Верлен ...) надають величності його строфам:

Lavez, ô Pluies ! un lieu de pierre pour les forts !!!

Lavez le doute et la prudence au pas de l'action, lavez le doute et la décence au champ de la vision. Lavez, ô Pluies !

Не можна твердити, що Сен-Жон Перс є одним з найулюбленіших поетів сучасності. Його схильність до статички, до інвентарних списків на кшталт наступного:

Hommes, gens de poussière et de toutes façons, gens de négoce et de loisir, gens des confins et gens d'ailleurs, ô gens de peu de poids dans la mémoire de ces lieux ; gens des vallées et des plateaux et des plus hautes pentes de ce monde à l'échéance de nos rives ; flaireurs de signes, de semences, et confesseurs de souffles en Ouest ; suiveurs de pistes, de saisons, leveurs de campements dans le petit vent de l'aube ; ô chercheurs de points d'eau sur l'écorce du monde ; ô chercheurs de raisons pour s'en aller ailleurs ...

не пасують до гарячкових ритмів сучасної епохи. Але, мабуть, саме шалена акселерація усіх світових процесів примушує принаймні деяких читачів зупинитися, озирнутися і поринути в неспішний, сповнений загадок, але такий привабливий світ цього дивака-поета, такого ж самобутнього й неповторного, як і кожний зі справжніх поетів, що були, є, і ще будуть народжуватися на Землі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Poètes français XIXe–XXe siècles*. Anthologie par Samari Velikovsky. – М., 1982. 2. *Балашова Т. В.* Французская поэзия XX века / Т. В. Балашова. – М., 1982.

ТЕЛЕЦЬКА Т. В., ПАНЧЕНКО І. В.

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

**МОДАЛЬНІСТЬ ОБ'ЄКТИВНОЇ МОЖЛИВОСТІ ТА
НЕОБХІДНОСТІ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ
(комунікативно-прагматичний аспект)**

У статті йдеться про семантичну характеристику модальності об'єктивної можливості та необхідності у сучасній французькій мові у світлі теорії мовленнєвих актів.

Ключові слова: модальність, об'єктивна можливість, об'єктивна необхідність, мовленнєвий акт.

В статье идет речь о семантической характеристике модальности объективной возможности и необходимости в современном французском языке в свете теории речевых актов.

Ключевые слова: модальность, объективная возможность, объективная необходимость, речевой акт.

The article deals with the semantic characteristics of the modality of objective possibility and necessity in modern French in the field of the theory of speech acts.

Key words: modality, objective possibility, objective necessity, speech act.

Мета. У даній статті здійснюється аналіз семантики модальності об'єктивної можливості та необхідності у сучасній французькій мові, особлива увага звертається на її реалізацію у конкретних мовленнєвих актах.

Актуальність, обраної теми дослідження визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на дослідження мовних одиниць у функціональному аспекті, орієнтацією на вивчення “людського чинника” у мові, важливою роллю категорії модальності у процесі комунікації. Вивчення модальності, що відображує результати пізнавальної діяльності людини як наслідок антропоцентричної та культурологічної природи вказаної категорії, є важливим складником парадигми сучасних наукових теорій.

Об'єктом дослідження є категорія модальності, яка відображує відношення значення висловлення до дійсності з позиції мовця.

Предметом вивчення стала семантика предметної модальності, представленої мікрополями об'єктивної можливості й необхідності на матеріалі французької мови.

У проведеному дослідженні прийнято наступне визначення категорії модальності: модальність – це мовна категорія, що виражає

оцінку мовцем способу існування зв'язку між об'єктом дійсності та його ознакою, а також ступінь пізнання та бажаності здійснення цього зв'язку для мовця. З цього визначення випливає, що в основі категорії модальності перебуває інтелектуально-розумова оцінка, що не дає підстав уналежнювати до її сфери різні види емоційної оцінки.

У лінгвістиці категорія модальності трактується надзвичайно широко. Аналіз робіт, присвячених вивченню категорії модальності, дає змогу зробити висновок про те, що переважна кількість концепцій не виходить за межі вивчення певного кола значень і засобів їх вираження [1; 2; 3; 4].

По-різному трактується категоріальний статус модальності. Модальність визначається або як синтаксична категорія, або як семантична. Проте синтаксичний підхід не дає повного опису всієї розмаїтості засобів вираження модальних значень у мові.

Розв'язанню цієї проблеми сприяє функціонально-семантичний підхід, що базується на семантичному принципі виокремлення мовних категорій і різнорівневості засобів їх вираження. Семантична функція – це інтегруючий стрижень, що поєднує в систему різнорідні мовні елементи – морфологічні, синтаксичні, лексичні, інтонаційні. Взаємодія елементів різних мовних рівнів – інша істотна риса функціонально-семантичних полів (ФСП), що відрізняє їх від інших підсистем мови (лексико-семантичних груп, морфологічних категорій, синтаксичних парадигм тощо), у яких об'єднано одиниці одного класу.

Основною структурною характеристикою функціонально-семантичних підсистем мови визнається польова структура. Поле як принцип організації об'єкта дослідження має особливе членування, що відрізняється компактністю, максимальною концентрацією ознак у центрі і дифузністю цих ознак на периферії.

План змісту ФСП членується на семантичні зони на основі диференційних ознак, що виокремлюються у процесі аналізу семантики його компонентів. Ці ознаки утворюють семантичний простір ФСП, що може істотно відрізнятися в різних мовах, оскільки він визначається конкретним складом і семантикою мовних одиниць, що входять у поле в даній мові.

Не всі семантичні ознаки ФСП рівноправні. Існує ієрархія ознак у полі. Очевидно, семантично домінуючою варто вважати ознаку,

наявну в семантиці всіх без винятку конституентів ФСП і найбільш повно відбиває якісну специфіку даного ФСП.

Особливе явище являють собою зони перетину функціонально-семантичних полів, що зумовлюють наявність “спільних сегментів”, перехідних зон.

Настанова на необхідність урахування явища перетину підсистем мови, на пізнання не лише вузлів зосередження якісних розбіжностей мовних категорій, але й зон взаємодії становить одну з методологічних переваг функціонально-семантичного підходу до опису мови.

Функціонально-семантичне поле модальності має складну структуру, зумовлену різнохарактерністю значень і розмаїтістю засобів вираження. Категорію модальності можна розділити на модальність дійсності та модальність недійсності.

Макрополе дійсності, яке виражає реальні відносини між об’єктом і його ознакою, має чітку морфологічну домінанту – дійсний спосіб дієслова. На периферії розташовуються лексичні засоби, що увиразнюють значення дійсності.

Макрополе недійсності розпадається, у свою чергу, на кілька полів, які мають наступні модальні значення: ірреальність, предметна модальність, волевиявлення та вірогідність.

Модальність об’єктивної можливості

Необхідно зазначити, що для зручності об’єктивна можливість й необхідність визначені як мікрополя. Але треба мати на увазі, що вони є такими лише у відношенні до ФСП предметної модальності, щодо ФСП модальності їх треба диференціювати як мікрополя другого рівня, тоді як предметна модальність є мікрополем першого рівня.

Поле можливості об’єднує лексичні, морфологічні та синтаксичні засоби, що виражають уявлення мовця про такий зв’язок між суб’єктом предметної ситуації та його ознакою, при якому існує обумовленість ситуації детермінуючими факторами (об’єктивними або суб’єктивними), що допускають різний результат потенційної ситуації - її реалізацію або нереалізацію.

У ситуації можливості виділяються ті ж компоненти, що і у всякій потенційної ситуації; її специфіка полягає у співвідношенні ролей: суб’єкт предметної ситуації найчастіше одночасно є і

суб'єктом волюнтативності, від волі якого залежить реалізація потенційної ситуації.

Мікрополе об'єктивної можливості становить функціонально-семантичну єдність, що відрізняється складністю плану вираження і плану змісту. Семантична структура поля визначається чотирма бінарними семантичними ознаками: внутрішня / зовнішня, актуальна / узуальна, здобута / нездобута, деонтична / недеонтична.

Дані ознаки, точніше, їх семантичні компоненти лежать в основі членування семантичного простору поля можливості й присутні в семантиці всіх одиниць поля, складаючи семантичну базу категоріальних ситуацій можливості. У загальному вигляді категоріальна ситуація можливості може бути визначена як типова змістовна структура виражена різними засобами, яка відображує той аспект ситуації, що передається у висловлюванні, який містить у собі рівно ймовірний результат при реалізації потенційного зв'язку суб'єкта та його ознаки.

Ці ознаки, вступаючи в різні комбінації, утворюють наступні типові ситуації: зовнішня деонтична можливість, зумовлена соціальними нормами; зовнішня деонтична можливість, зумовлена волею мовця; зовнішня недеонтична можливість, що залежить від ситуації; зовнішня недеонтична можливість, продиктована об'єктивними законами чи станом справ; внутрішня нездобута можливість, пов'язана з психічними властивостями суб'єкта чи його фізичними характеристиками; внутрішня здобута можливість, зумовлена навичками й уміннями суб'єкта.

Категоріальні ситуації об'єктивної можливості являють собою оцінні ситуації, у яких є суб'єкт, об'єкт, підстава і засоби оцінки.

Виділені вище різновиди значення можливості не є непересічними класами. Вони зустрічаються в різних комбінаціях в реальних категоріальних ситуаціях можливості [5]. Оскільки у статті особлива увага привертається до реалізації значення об'єктивної можливості у конкретних мовленнєвих актах, детальніше зупинимосся на зовнішній деонтичній можливості.

Зовнішня деонтична можливість являє собою такий різновид типової категоріальної ситуації можливості, що зумовлений зовнішніми факторами соціального характеру. В залежності від

детермінуючої ситуації можна виокремити два варіанти ситуацій деонтичної можливості:

а) ситуація можливості, що зумовлена нормами суспільства (службові, посадові інструкції, моральні та етичні принципи, правила поведінки, правила гри, тощо);

б) ситуація можливості, що зумовлена волевиявленням мовця.

Варіант (б) має місце у випадках прямої міжособистісної комунікації, коли ситуація можливості зумовлена волевиявленням мовця, спрямованим на адресата, який є одночасно суб'єктом потенційної дії. Даний варіант значення деонтичної можливості виражається у висловлюваннях з модальним дієсловом *pouvoir* та зустрічається у наступних комунікативно-прагматичних ситуаціях.

1) У ситуації **дозволу**, в якій мовець займає пріоритетну позицію по відношенню до адресата, що дозволяє йому регулювати можливі дії адресата-виконавця потенційної дії. Дана ситуація має місце лише в тому випадку, коли адресат проявляє або може проявити у майбутньому намір зробити позначену дію: *Vous pouvez partir*.

При наявності заперечення у постпозиції до модального модифікатора вислів має значення дозволу не здійснювати дію, виражену інфінітивом: *Vous pouvez ne pas le faire*.

2) У ситуації **прохання**, коли мовець є особою, зацікавленою в дії, виконавцем якої повинен стати адресат. Дана ситуація виражається в питальних висловлюваннях з модифікатором *pouvoir*: *Pourriez-vous m'aider?*

3) У ситуації **поради**, коли потенційна дія є, на думку мовця, доцільною для адресата, який буде її виконавцем. Висловлювання, в яких відображується дана ситуація, направлені безпосередньо на адресата і містять, як правило, модальні модифікатори у формі умовного способу: *Tu pourrais le faire demain*.

При віднесеності ситуації до плану минулого часу мовець висловлює несхвалення минулих дій адресата, внаслідок чого висловлення набуває модального відтінку докору: *Tu aurais pu m'aider*.

4) У ситуації **пропозиції**, коли мовець представляє дію як можливу програму, при цьому рішення про її виконання приймає адресат, а виконавцем може бути:

а) адресат: *Vous pouvez vous installer ici*;

б) мовець: *Je peux vous aider*;

в) адресат і мовець разом: – *Nous pourrions même sortir ensemble, si vous voulez ...* [7:21];

г) третя особа: *Il pourrait vous accompagner*;

д) невизначена особа: *On pourrait essayer*.

При вираженні зазначеної модальної семантики форми дійсного і умовного способів вживаються паралельно, виступаючи функціональними еквівалентами наказового способу, що розрізняються за ступенем категоричності і відповідно за ступенем ввічливості.

Модальність об'єктивної необхідності

Категоріальна ситуація необхідності поряд з ситуацією можливості належить до розряду ситуацій потенційних, а не фактичних. У даному випадку йдеться про зумовленість ситуації тими чи іншими (об'єктивними чи суб'єктивними) факторами, котрі з точки зору певної особи (суб'єкта модальної оцінки) вимагають неодмінного перетворення потенційного в актуальне (у ситуації можливості обумовленість дії, що також допускається з точки зору деякої особи, наявні різні перспективи розвитку потенційної ситуації – як її реалізація, так і нереалізація).

Всього в полі об'єктивної необхідності виділено вісім парних диференційних ознак: внутрішня / зовнішня, деонтична / недеонтична, службова / неслужбова, актуальна / узуальна, соціальна / несоціальна, контрольована / неконтрольована, бажана / небажана, планова / непланова. Комбінації зазначених компонентів складають семантичну сферу модальності об'єктивної необхідності [6].

В умовах конкретного мовленнєвого акту висловлювання, в яких суб'єктом волюнтативності є співрозмовник, отримують “імперативне” тлумачення, тобто характеризуючи ту чи іншу ситуацію як облігаторну, мовець тим самим спонукає адресата до виконання дії. У цих умовах висловлювання з модальними модифікаторами близькі до висловлювань, що містять імперативні форми в прямому вживанні. За допомогою модальних модифікаторів можуть бути виражені різні відтінки спонукання: **порада, пропозиція, прохання**: *C'est bien vrai, Monsieur, que vous qui êtes un saint, comme je le dis partout, vous devriez nous accompagner à l'église ...* [8:18]

Саме значення зовнішньої недеонтичної необхідності, які актуалізуються в такого роду висловлюваннях, є зоною перетину мікрополя об'єктивної необхідності з мікрополем директивності.

Отже, у межах категоріальної ситуації зовнішньої деонтичної необхідності за допомогою модальних модифікаторів можуть бути виражені різні відтінки спонукання: порада, пропозиція, прохання. Для передачі цього значення у французькій мові використовуються ядерні засоби вираження, тобто модальні дієслова *devoir*, *falloir* багатозначність яких знімається при розгляді конкретного мовленнєвого акту.

Таким чином, опис комунікативно-прагматичного аспекту категорії модальності доповнює функціонально-семантичну модель даної категорії, що зображує в інтегрованому вигляді різнорівневі засоби мови, які виражають відношення значення висловлення до дійсності з погляду мовця. Урахування цього аспекту надає змогу поглибити уявлення про “життєдіяльність” мови у процесі здійснення її основної функції – функції спілкування.

Перспективи дослідження. Дане дослідження може слугувати базою для вивчення варіативності засобів вираження модальності з урахуванням соціального фактору в рамках соціолінгвістичного напрямку в мовознавстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / Александр Владимирович Бондарко. – Л., 1990. – 256 с.
2. Беляева Е. И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языке / Елена Ивановна Беляева. – Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 1985. – 180 с.
3. Ткачук В. М. Категорія суб'єктивної модальності / Вадим Миколайович Ткачук. – Тернопіль, 2003. – 240 с.
4. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення / Василь Дмитрович Шинкарук. – Чернівці : Рута, 2002. – 272 с.
5. Телецкая Т. В. Семантическая структура функционально-семантического микрополя объективной возможности / Татьяна Владимировна Телецкая // Матеріалами III міжнарод. наук. конф. [“Актуальні проблеми металінгвістики”], (Черкаси, 2003). – Черкаси : БРАМА, 2003. – Ч. 1. – С. 150–154.
6. Телецкая Т. В. Семантическая структура микрополя объективной необходимости (на материале французского, украинского и русского языков) / Татьяна Владимировна Телецкая // Матеріали Міжнар. наук. конф. [“Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес”], (Чернівці, 24–25 листопада 2004 р.). – Чернівці : Рута, 2004. – С. 272–274.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. Modiano P. Un cirque passe / Patrick Modiano. – P. : Gallimard, 1992. – 96 p.
8. Mauriac F. Le noeud de vipères / François Mauriac. – P. : Bernard Grasset, 1933. – 245 p.

УГРИН Т. В.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Університет Поля Валері – Монпельє III*

ЗОВНІШНІ ТОПОСИ ФРАНЦУЗЬКОГО МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ СТОСОВНО УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ (2004–2009 рр.)

Статтю присвячено дослідженню зовнішніх топосів дискурсу французької преси стосовно українських політиків у 2004–2009 роках. На основі кількісного аналізу корпусу з 1305 франкомовних статей автор виділяє основні теми, що пов'язані з постатями трьох ключових діячів української політичної сцени – Ю. В. Тимошенко, В. А. Ющенко та В. Ф. Януковича.

Ключові слова: медійний дискурс, репрезентація українських політиків, зовнішні топоси, корпусна лінгвістика, лексикометрія.

Статья посвящена исследованию внешних топосов дискурса французской прессы касательно украинских политиков в 2004–2009 годах. На основе количественного анализа корпуса из 1305 франкоязычных статей автор выделяет основные темы, связанные с личностями трёх ключевых деятелей украинской политической сцены – Ю. В. Тимошенко, В. А. Ющенко и В. Ф. Януковича.

Ключевые слова: дискурс медиа, репрезентация украинских политиков, топосы, корпусная лингвистика, лексикометрия.

The article analyses the main external topoi of the French media discourse on the Ukrainian politicians in 2004–2009. On the basis of the quantitative analysis of the corpus comprising 1305 articles, the author singles out the main topics related to the three main leaders of the Ukrainian political scene – Y. Tymoshenko, V. Yuschenko and V. Yanukovich.

Key words: media discourse, representation of Ukrainian political leaders, external topoi, corpus linguistics, lexicometry.

Дана розвідка має на меті визначити та проаналізувати основні зовнішні топоси дискурсу французької преси, присвяченого українському політикуму, на основі виділеного автором дослідження корпусу статей 5 французьких видань.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена актуальністю досліджень в галузі корпусної лінгвістики як такої та відносною нерозповсюдженістю застосування лексикометричного аналізу в українській лінгвістиці. Крім того, актуальність роботи зумовлена потребою у створенні корпусу статей сучасних французьких друкованих видань, тематика яких пов'язана з Україною, що створить можливість подальшого використання такого корпусу для інших досліджень.

Об'єктом дослідження в даній статті обрано французький медійний дискурс 2004–2009 років, пов'язаний з трьома постатями української політичної сцени – Ю. В. Тимошенко, В. А. Ющенко та В. Ф. Януковичем, – **предметом** – його основні зовнішні топоси.

Оскільки тематика нашого дисертаційного дослідження, присвяченого репрезентації українських політиків у французькому медійному дискурсі, є досить широкою, питання визначення меж дослідження постало перед нами ще на початковому етапі роботи. Беручи до уваги різноманітні фактори, як-от: можливість доступу до джерел інформації, використання у медійному дискурсі кількох семіотичних кодів, однорідність / гетерогенність дискурсу, що ляже в основу аналізу, методика аналізу дослідного матеріалу тощо, нами було прийнято рішення обмежити поле дослідження за допомогою створення власного корпусу текстів.

На відміну від ключових для сучасної лінгвістики понять *текст*, *дискурс* чи *мова*, які й досі позначені певною невизначеністю та розмитістю, у даному дослідженні ми відштовхуємося від поняття *корпусу*. “*Корпус є принципово новим об’єктом дослідження відносно того, який, як правильно, приписували лінгвістиці (мова), в основному тому, що він є обмеженим*”, зазначає французький лінгвіст Анн Кондамін [1:17].

За визначенням Джона МасХарді Сінклера, англо-саксонського дослідника, піонера в галузі корпусної лінгвістики, “*корпус є колекцією мовних даних, відібраних та організованих за певними експліцитними лінгвістичними критеріями, що використовуються як зразок мовлення*” [3].

Таким чином, **матеріалом** для даного дослідження послуговував корпус з 1305 статей з трьох найбільш відомих французьких національних щоденних видань *Le Figaro* (488 статей), *Le Monde* (520 статей) та *Libération* (260 статей) і двох найпопулярніших тижневих видань *L'Express* (14 статей) та *Nouvel Observateur* (23 статті). Пошук статей відбувався за допомогою програми *Dow Jones Factiva* [4] на основі ключових слів (дескрипторів), що відповідають прізвищам та іменам трьох ключових постатей української політичної сцени: Ю. В. Тимошенко, В. А. Ющенко та В. Ф. Янукович. Період добору охоплює 5 років, з листопаду 2004 року, коли постаті українських політичних лідерів з’являються на шпальтах французьких видань у зв’язку із “Помаранчевою революцією”, до травня 2009 року.

Наукова новизна роботи полягає в подальшому розвитку лексикометричного аналізу лінгвістичного корпусу шляхом застосування останнього до створеного авторкою франкомовного корпусу з 1305 статей.

Перед тим, як перейти до безпосереднього аналізу виділеного корпусу, ми хотіли б більш чітко окреслити ключове для нашого

дослідження поняття *топосу*. Виникнення поняття *топосу* (*topos*) пов'язують з аристотелівською риторикою та з близьким до нього поняттям *загального місця* (*lieu commun*). За часів Арістотеля, топоси визначались як формальні категорії аргументації, як-от: більше / менше, можливе/неможливе тощо. У більш широкому розумінні, для позначення властивості чи загальної якості, яка може бути застосована до будь-якого поняття, вживалось поняття *загального місця*. Отже, мова йшла про щось тривіальне, повторюване, загальне, що відсилало не лише до категорій аргументації, а й до стійких словосполучень, банальних ідей тощо.

Пізніше, термін *топос* починає використовуватися для позначення основних тематичних напрямів тексту чи то дискурсу. Сьогодні у французькій лінгвістиці прийнято розмежовувати *внутрішні топоси* (*topoi intrinsèques*) та *зовнішні топоси* (*topoi extrinsèques*). Так, французькі дослідниці Р. Амоссі та А. П'єро визначають “*внутрішні топоси як такі, що лежать в основі значення лексичної одиниці; зовнішні топоси є топосами додатковими, джерелом яких слугує ідеологічний резервуар, яким володіє кожна мова в той чи інший період. Таким чином, вони якнайяскравіше передають доксу, поширені в певному середовищі уявлення, оскільки витікають не з семантичних властивостей слова, а з певного зовнішнього принципу, який не може бути визначений виключно на основі (семантики) слова*” [2:98]. У нашій роботі мова йтиме саме про останній різновид топосів, тобто, у даному випадку, про рекурентні теми в корпусі, до яких французькі журналісти постійно звертаються впродовж всього періоду аналізу (2004–2009).

Зважаючи на кількісні характеристики відібраного корпусу (4760397 знаків), ми обрали **лексикометрію** як основну методику ведення статистичного аналізу текстів. Такий вибір дозволив нам обробити наш корпус журналістських статей на надфразовому рівні, визначити частотний розподіл мовних одиниць всередині корпусу, вивчити контекст їхнього виникнення та вживання і, нарешті, співставити різні одиниці з метою виявлення особливостей останніх.

Лексикометричний аналіз корпусу проводився на основі програми *Lexico3*, розробленої науковцями Університету Сорбон Нувель Париж 3 [5]. Дана програма дозволяє проводити лексикометричний аналіз розподілу в корпусі складних одиниць різної природи, як-от: леми (канонічні форми лексеми), повторювані сегменти, однакові вживання слів, словосполучень та речень тощо. *Lexico3* розглядає графічну форму як сукупність знаків-

неделімітаторів, що знаходяться між двома знаками-делімітаторами. У ході нашого аналізу делімітаторами слугували наступні графічні символи: .,:;!/?/_\"()[]{}\$\$ та пробіл. Крім того, варто зазначити, що велика та мала літери слова розпізнаються програмою, як два різні графічні знаки, що дозволяє розрізняти *Etat* (держава) та *état* (стан) тощо.

У зв'язку з наведеними вище особливостями програми *Lexico3*, після створення корпусу його було ретельно переглянуто та змінено з метою уніфікації інформації. До прикладу, великі літери на початку речення були змінені на малі (*Il* перетворилось на *il* тощо); власні назви, назви інституцій, організацій тощо, до складу яких входить кілька слів, були злиті в один графічний елемент (*Union européenne* замінено на *Unioneuropeenne*, *Viktor Iouchtchenko* на *ViktorIouchtchenko* тощо); наявні в різних друкованих виданнях відмінності у написанні слів були видалені (*OTAN* замінено на *Otan*, аби ця власна назва сприймалася, як єдина тощо).

Нарешті, для спрощення пошуку інформації в корпусі текст було відсегментовано, тобто поділено на кілька частин, що відповідають різним виданням та рокам публікації матеріалу. Всередині кожного з виділених таким чином сегментів корпусу текст було поділено на параграфи. На цьому підготовчий етап роботи було завершено.

У результаті дослідження були отримані такі кількісні результати найбільш частотних (понад 100 згадувань) графічних форм корпусу:

Таблиця 1

Найбільш частотні графічні форми корпусу

Графічна форма	Кількість вжитків у корпусі	Графічна форма	Кількість вжитків у корпусі
Ukraine	4217	fraudes	236
président	3287	droit	234
Russie	2271	mouvement	215
Kiev	2020	histoire	214
Moscou	1740	presse	214
ViktorIouchtchenko	1595	empoisonnement	211
politique	1545	prooccidental	205
Iouchtchenko	1429	indépendance	204
premierministre	1367	VictorIouchtchenko	202
gaz	1354	population	202
pouvoir	1331	énergie	201
opposition	1212	Crimée	199
Europe	1054	NotreUkraine	197
gouvernement	966	Ouest	197
crise	914	placedellIndépendance	192

<i>Графічна форма</i>	<i>Кількість вжитків у корпусі</i>	<i>Графічна форма</i>	<i>Кількість вжитків у корпусі</i>
Parlement	834	Occident	187
présidentielle	808	Washington	183
ViktorIanoukovitch	807	Donetsk	181
IouliaTimochenko	790	Paris	172
révolutionorange	687	transit	169
Unioneuropéenne	632	Biélorussie	159
élection	628	dissolution	156
scrutin	626	influence	155
Gazprom	610	Allemagne	154
Ianoukovitch	602	PartidesRégions	151
VladimirPoutine	588	Moldavie	148
Kremlin	540	merNoire	144
Poutine	501	compromis	139
orange	477	lutte	137
Otan	470	gazier	136
législatives	464	avenir	135
Géorgie	419	discours	135
coalition	413	Sébastopol	134
LeonidKoutchma	409	Naftogaz	133
soviétique	386	langue	133
EtatsUnis	361	problème	133
Koutchma	360	dioxine	132
présidence	352	revanche	132
campagne	350	coopération	131
révolution	330	visage	130
démocratie	327	intégration	127
guerre	319	OSCE	124
adhésion	314	urnes	124
Français	313	russophones	122
Etat	312	diplomatie	121
économique	312	sondages	120
région	311	frontière	118
camp	306	flotte	117
députés	302	oligarques	116
forces	299	opposant	115
négociations	298	réforme	115
soutien	298	foule	111
sécurité	295	justice	111
Timochenko	285	“révolutionorange”	109
France	284	égérie	108
majorité	284	KGB	106
peuple	282	russophone	105
Coursuprême	277	CEI	103
conflit	272	communiste	102
démocratique	272	nucléaire	101

Графічна форма	Кількість вжитків у корпусі	Графічна форма	Кількість вжитків у корпусі
corruption	262	révolutions	101
Pologne	258	Victorlanoukovitch	100
économie	257	empire	100
Bruxelles	240	famille	100
URSS	237	sortie	100

Одразу зазначимо, що до таблиці увійшли переважно власні імена, загальні назви та іменникові сполучення, дані по неповнозначним частинам мови та переважній більшості повнозначних частин мови (дієслова, займенники, прикметники) не були включені до цієї таблиці через їхню нерепрезентативність.

Наведені в Табл. 1. результати лексикометричного аналізу нашого корпусу дозволяють нам виокремити наступні **зовнішні топоси французького медійного дискурсу про українських політиків**:

1. Відносини України з Росією;
2. Проблема енергетичної стабільності в Європі;
3. Політична криза в Україні;
4. Події “Помаранчевої революції” 2004 року;
5. Відносини України з Європейським союзом та Сполученими Штатами Америки;
6. Отруєння В. А. Ющенка.

Пропонуємо коротко розглянути особливості кожного з виділених топосів.

Відносини України з Росією

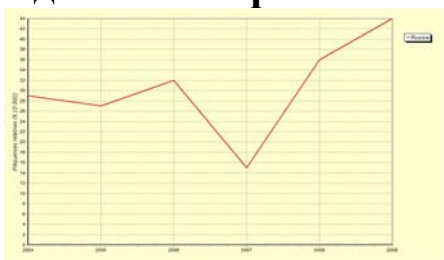

Табл. 2. Графік хронологічного розподілу вживань графічного елемента *Russie* (Росія) в корпусі

Табл. 3. Графік кількісного розподілу вживань графічного елемента *Russie* (Росія) в різних сегментах корпусу

Як видно з Табл. 2. та Табл. 3., питання російсько-українських відносин однаково цікавить журналістів усіх проаналізованих видань, проте з незначними відмінностями у хронології. Інтерес дещо спадає в 2007 році, що, очевидно, можна пояснити наявністю значних внутрішніх проблем на

українській політичній сцені, та стрімко зростає у 2009 році у зв'язку з черговою кризою в газовому секторі.

Загалом відносини між Україною та Росією представлені в корпусі як неоднозначні. З одного боку, журналісти підкреслюють важливість “*des liens traditionnels*” (традиційних зв'язків) [6] між Україною та Росією: “*l'Ukraine avait gardé des liens étroits avec la Russie sur le plan politique, économique et militaire*” (Україна зберегла тісні зв'язки з Росією в політичному, економічному та військовому плані) [7]. Росія представлена як “*premier partenaire commercial (...) de l'Ukraine*” (перший торгівельний партнер (...) України) [8]. З іншого боку, підкреслюється їхня відмінність: “*l'Ukraine n'est pas la Russie*” (Україна – не Росія) [6].

Стосунки обох держав часто зображаються як конфліктні, що пов'язано з бажанням Росії зберегти Україну в зоні свого контролю: “*tout se passe comme si Vladimir Poutine avait pris à la lettre la déclaration de Zbigniew Brzezinski selon laquelle la Russie ne saurait redevenir un empire sans l'Ukraine*” (все відбувається так, ніби Володимир Путін буквально сприйняв заяву Збігнєва Бжезінського, за якою Росія не зможе знову стати імперією без України) [9].

Одними з найбільш проблемних залишаються відносини в газовому секторі, які ми виділили як окремий топос корпусу.

Проблема енергетичної стабільності в Європі

Табл. 4. Графік хронологічного розподілу вживань графічного елементу *gaz* (газ) в корпусі

Табл. 5. Графік кількісного розподілу вживань графічного елементу *gaz* (газ) в різних сегментах корпусу

Очевидно, газовими питаннями переймаються журналісти та читачі усіх проаналізованих видань (див. Табл. 5.). Перший пік інтересу припадає на 2006 рік, коли Росія вперше відключила постачання газу до України (див. Табл. 4.). Далі інтерес дещо вщухає, хоча й не зникає повністю. Кульмінаційним є 2009 рік, що пояснюється об'єктивними факторами: на

початок року припадає виключення газу Україні та зупинка у постачанні блакитного палива до Європи.

Ця сфера українсько-російських відносин стала об'єктом метафоричного представлення з боку французьких журналістів. Так, стосунки України та Росії в період кризи описані як “*guerre du gaz*” (газова війна; 65 вживань у корпусі). Неодноразово підкреслюється використання Росією газу в якості “*arme de politique étrangère*” (зброї для ведення зовнішньої політики) [10]. Ю. В. Тимошенко зображається в цьому контексті як “*princesse du gaz*” (газова принцеса) [11] тощо.

Політична криза в Україні

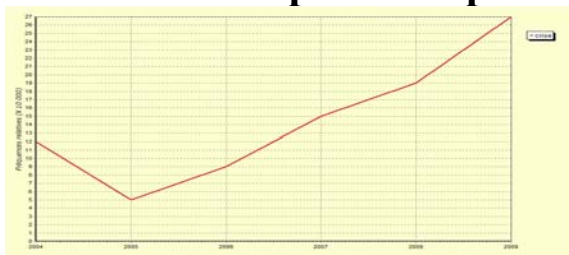

Табл. 6. Графік хронологічного розподілу вживань графічного елементу *crise* (криза) в корпусі

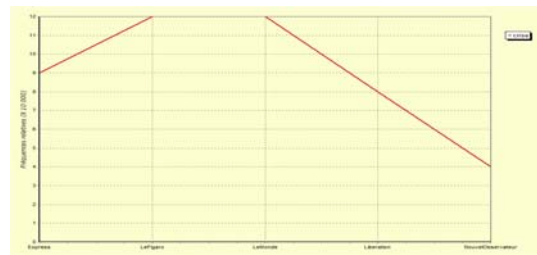

Табл. 7. Графік кількісного розподілу вживань графічного елементу *crise* (криза) в різних сегментах корпусу

Вперше термін *криза* вживається для позначення подій, що сколихнули українську політичну сцену в листопаді-грудні 2004 року. Проте, як видно з Табл. 6., за винятком незначного спаду в 2005 році, цей термін зустрічається у корпусі все частіше й частіше. Очевидно, це пояснюється об'єктивними факторами. Відставка уряду, розпуск парламенту, дострокові вибори, корупція, боротьба за владу, нестабільність створених коаліцій – такими є основні теми цього сегменту корпусу.

Події “Помаранчевої революції” 2004 року

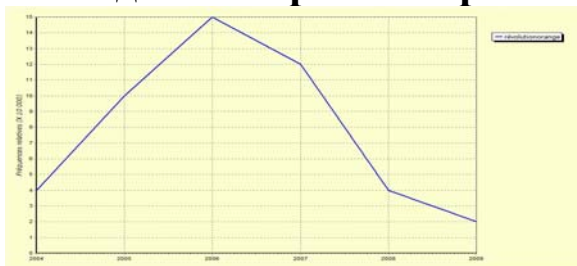

Табл. 8. Графік хронологічного розподілу вживань графічного елементу *révolutionorange* (помаранчева революція) в корпусі

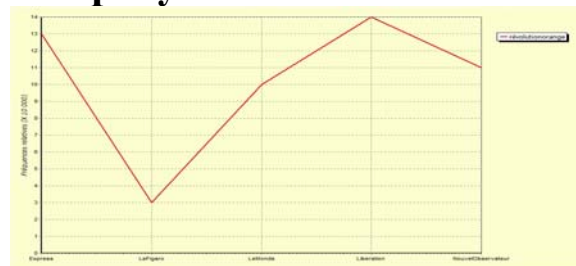

Табл. 9. Графік кількісного розподілу вживань графічного елементу *révolutionorange* (помаранчева революція) в різних сегментах корпусу

“*La révolution orange, qui a orienté l'Ukraine vers la démocratie*” (Помаранчева революція, яка вивела Україну на шлях демократії) [11], вочевидь, є однією з ключових подій проаналізованого періоду. Саме у зв'язку з масовими протестами проти фальсифікації виборів у 2004 році, Франція відкриває для себе Україну. Про важливість цих подій свідчить метонімічне вживання терміну *révolution orange* (помаранчева революція) французькими журналістами, як-от: “*c'est la “révolution orange” que la géant russe Gazprom, bras armé du Kremlin, veut mettre à genoux*” (саме “помаранчеву революцію” російський гігант Газпром, озброєна рука Кремля, хоче поставити на коліна) [12].

Ці події залишаються візитною карткою України аж до 2006 року, проте поступово їх заміщає тема газової війни та внутрішньої політичної кризи.

Відносини України з Європейським союзом та Сполученими Штатами Америки

Табл. 10. Графік хронологічного розподілу вживань графічного елементу *Unioneuropéenne* (Європейський союз) в корпусі

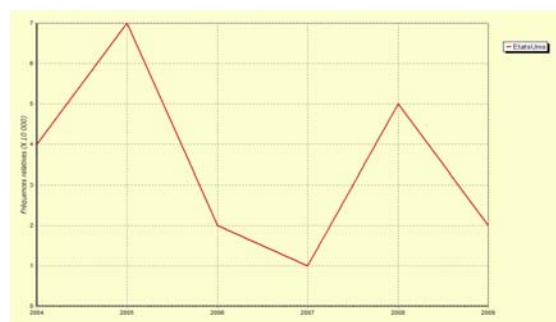

Табл. 11. Графік хронологічного розподілу вживань графічного елементу *EtatsUnis* (США) в різних сегментах корпусу

Як видно з Табл. 10. та Табл. 11., увага до відносин України з Європейським союзом та США розподілена хронологічно нерівномірно. У 2004–2005 роках кількість згадувань про США є досить великою, що пов'язано з гіпотезою підтримки Сполученими Штатами демократичного руху в Україні. У 2007 році зовнішньополітичні відносини України відходять на другий план, що, в черговий раз, можна пояснити кризою на внутрішній політичній арені. Основні теми цього сегменту корпусу можна визначити так: політика сусідства, питання вступу до ЄС та НАТО, розвиток партнерства.

Отруєння В.А.Ющенка

Табл. 12. Графік хронологічного розподілу вживань графічного елементу *empoisonnement* (отруєння) в корпусі

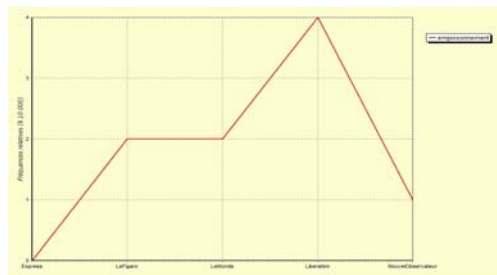

Табл. 13. Графік кількісного розподілу вживань графічного елементу *empoisonnement* (отруєння) в різних сегментах корпусу

Очевидно, що найбільша кількість згадувань про “*un véritable empoisonnement digne des vieilles recettes du KGB*” (справжнє отруєння, гідне давніх рецептів КГБ) [13], “*mystérieux*” (таємне) [14], “*étrange*” (дивне) [15], “*délibéré*” (навмисне) [16] та “*criminel*” (кримінальне) [17], припадає на 2004 рік. На початковому етапі теза про отруєння представлена як гіпотеза та чутки, потім вона знаходить своє подальше підтвердження, зокрема, в опублікованих свідченнях лікаря В. А. Ющенка.

Нарешті, найбільш частотними та знаковими для періоду аналізу датами можна вважати такі:

Таблиця 14

Дані по частотності вживання дат у корпусі

Дата	Кількість вжитків у корпусі	Дата	Кількість вжитків у корпусі
10janvier	12	1998	23
11septembre	11	1999	77
11septembre2001	4	1janvier	42
12décembre	10	1novembre	11
1917	10	2000	115
1932	21	2001	86
1933	20	2002	58
1941	10	2003	86
1945	21	2004	496
1950	10	2005	269
1954	20	2006	379
1960	14	2007	218
1970	11	2008	173
1980	28	2009	157
1986	15	2010	42
1988	12	2017	20

1989	18	21novembre	164
1990	63	24 novembre	22
1991	131	26décembre	134
1992	33	26mars	35
1993	29	2avril	21
1994	46	30septembre	33
1995	25	31octobre	28
1996	27	8septembre	19
1997	48		

З наведеної Табл. 14. видно, що такі події української історії, як голодомор 1932–1933 років, Друга світова війна, катастрофа на Чорнобильській АЕС, здобуття Україною незалежності тощо не знаходяться поза увагою французьких журналістів. Проте в центрі уваги знаходяться події останніх років, серед яких варто виділити 2004 рік, пов'язаний з подіями “Помаранчевої революції” та 2006–2007 роки, що співпадають з періодом загострення політичної кризи в Україні. Таким чином, наведені вище дані по датам підтверджують релевантність раніше виокремлених зовнішніх топосів корпусу.

Перспективи дослідження. Безумовно, виділені топоси є складовою частиною репрезентації українських політиків, і в більш глобальному масштабі України, у Франції, тому ведення подальшого якісного аналізу виділених рекурентних тем видається нам надзвичайно цікавим та важливим як з лінгвістичної, так і з соціо-культурної та політичної точки зору.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Sémantique et corpus* / Sous la direction de Anne Condamines. – P. : Hermès Science, 2005. – 351 p.
2. Amossy R. Stéréotypes et clichés. Langue, discours, société / Ruth Amossy, Anne Herschberg Pierrot. – P. : Armand Colin, 2007. – 127 p.

ІНТЕРНЕТ ДЖЕРЕЛА

3. <http://www.owil.org/lexique/c.htm#Corpus>.
4. [factiva.com](http://www.factiva.com).
5. <http://www.cavi.univ-paris3.fr/Ilpga/ilpga/tal/lexicoWWW/team.htm>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. *Le modèle Poutine échoue en Ukraine* / Le Monde, 3 décembre 2004.
7. *L'Ukraine, clé de l'empire russe* / Le Monde, 14 décembre 2004.
8. *Les deux camps prêts à repartir aux urnes* / Le Monde, 2 décembre 2004.
9. *Les cartes de Poutine* / Le Nouvel Observateur, 9 décembre 2004.
10. *Est: l'automne au printemps* / L'Express, 6 avril 2006.
11. *Ukraine – Le soutien à l'opposition s'affirme* / L'Express, 11 janvier 2007.
12. *Moscou-Kiev: 50 millions d'Ukrainiens privés d'énergie* / Le Nouvel Observateur, 5 janvier 2006.
13. *La ténébreuse hospitalisation viennoise de Iouchtchenko* / Le Figaro, 10 décembre 2004.
14. *Les empoisonneurs venus du froid* / Le Monde, 15 février 2007.
15. *Viktor Iouchtchenko, gestionnaire trop tranquille* / Le Figaro, 27 mars 2006.
16. *Selon son médecin, Viktor Iouchtchenko a bel et bien été empoisonné* / Le Monde, 9 décembre 2004.
17. *Les soupçons d'empoisonnement de V. Iouchtchenko ne sont “ni confirmés, ni exclus”* / Le Monde, 8 décembre 2004.

ФОМЕНКО О. С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КУЛЬТУРНІ СИМВОЛИ ЯК СПОСІБ МОВНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ КОНЦЕПТУ ENGLISHNESS

У статті розглядаються культурні символи Англії – мовні маркери національно-культурної свідомості англійців, досліджується концепт ENGLISHNESS як сукупність культурних символів, що об'єктивують англійську національно-культурну ідентичність у мові, а також порівнюються вербальні культурні символи – етнокультурні складові концепту ENGLISHNESS, у свідомості англійців та представників інших культур.

Ключові слова: концепт ENGLISHNESS, культурний символ, національна ідентичність, мовні маркери національно-культурної свідомості, культурний код, прецедентний феномен.

В статье рассматриваются культурные символы Англии – языковые маркеры национально-культурного сознания англичан, изучается концепт ENGLISHNESS как совокупность культурных символов, объективирующих английскую национально-культурную идентичность в языке, а также сравниваются вербальные культурные символы – этнокультурные составляющие концепта ENGLISHNESS, в сознании англичан и представителей других культур.

Ключевые слова: концепт ENGLISHNESS, вербальный культурный символ, национальная идентичность, языковые маркеры национально-культурного сознания, культурный код, прецедентный феномен.

The paper studies the cultural symbols of England – verbal markers of national-cultural conscience of the English. The author defines the concept ENGLISHNESS as a set of cultural symbols representing the English national identity in the language, and compares the verbal cultural symbols embodying ENGLISHNESS in the conscience of the English and representatives of other cultures.

Key words: concept ENGLISHNESS, verbal cultural symbol, national identity, verbal markers of national-cultural conscience, cultural code, precedential phenomenon.

В епоху глобалізації, яка супроводжується інтенсифікацією міжкультурних зв'язків, посилюється інтерес у лінгвістиці до вивчення особливостей кодування і зберігання у мовних знаках “порядку культури” (по Р. Барту), до національно-культурних особливостей мовної діяльності. ““Етнізація” політичних та економічних процесів, посилена увага до особливостей міжмовних контактів та міжетнічних конфліктів висунули на передній план феномен національно-культурної специфіки мовної свідомості” [1:3], зв'язку етносвідомості та національної ідентичності, а також способи об'єктивації національної ідентичності в мові.

Дослідження культурних символів із залученням психолінгвістичного, когнітивного, когнітивно-дискурсивного,

лінгвокультурного дозволяє проникнути в сутність процесів сприйняття, розуміння дійсності та відображення цих процесів у комунікативній діяльності людини [2:62], краще зрозуміти, як культурні символи віддзеркалюють устрій позамовної дійсності, культурного простору етносу.

Мета роботи – розглянути культурні символи – етнокультурні складові концепту ENGLISHNESS, мовні маркери національно-культурної свідомості англійців, що об'єктивують англійську національно-культурну ідентичність.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній пропонується погляд на англійські культурні символи як складові концепту ENGLISHNESS і як мовні маркерами англійської національно-культурної ідентичності.

Актуальність дослідження. Поява нової антропоцентричної наукової парадигми спричинила включення до числа лінгвістичних досліджень таких феноменів як мовна свідомість суб'єкта комунікації, концептосфера, національно-культурний простір, національна ідентичність, культурний код, культурний символ, дослідження яких є актуальним, оскільки дозволяє краще зрозуміти взаємозв'язок мови, культури й свідомості та виявити особливості мовного кодування образів національної свідомості.

Об'єктом дослідження були культурні символи, складові концепту ENGLISHNESS.

Предметом дослідження були особливості вербалізації культурних символів – складових концепту ENGLISHNESS.

Матеріал дослідження становили англійські культурні символи з публіцистичної, художньої літератури, з друкованих та електронних ЗМІ, загальною кількістю близько 350 символів.

Глобалізація зосередила увагу на розробці проблеми національної ідентичності, яка сьогодні перетворилася на одну з найважливіших проблем, що цікавлять культурологів, соціологів, політологів, лінгвістів. Глобалізація відкрила раніше невідомі можливості для зближення культур, розширення комунікативного простору, горизонтів національних культур, духовного розвитку особистості, впровадження у повсякденне життя людей нових знань, технологій та ідей, а, з іншого – викликала багато проблем, деструктивних тенденцій (наприклад, аксіологічного краху, культурного хаосу, втрату звичних

життєвих орієнтирів, сформованих упродовж тисячоліть звичаїв, цінностей, вірувань) [3:5]. Глобалізацію вважають серйозним випробовуванням для національно-культурної ідентичності, нерідко вбачаючи в ній загрозу для національного духу, національного менталітету та цінностей. Утім, результати досліджень впливу глобалізації на національну ідентичність [4:412–413], свідчать, що глобалізація не тільки не послаблює національні почуття, а, навпаки, посилює важливість національної ідентичності в свідомості людини. Зокрема, результати дослідження національної ідентичності 1998 року, під час якого було опитано 2500 молодих людей у Квебеку, Франції, Бельгії, Бурунді, Польщі, Росії та Заїрі, засвідчили, що в добу глобалізації національна ідентичність посідає надзвичайно важливе місце в свідомості молоді, залишаючись “місцем належності” (*place of belonging*), “основною точкою відліку” (*primary reference point*) і “трампліном для старту” (*a springboard from which to cast oneself elsewhere*) [4:412–413]. Однією з причин зростання національних почуттів в глобалізованому суспільстві вважають реакцію на “онтологічну небезпеку” сьогодення, через що люди вдаються до “зворотних (регресивних) форм ототожнення з об’єктами” [5:218], традиційними символами національної ідентичності: наприклад, національними мовами, релігіями, грошовими одиницями, державним прапором, гімном тощо [6:17].

Національну ідентичність вважають головною характеристикою етнічної (національної) самосвідомості, тією частиною Я-концепції індивіда, яка виникає внаслідок усвідомлення свого членства в етнічній групі (групах) разом із ціннісним й емоційним значенням, що надається цьому членству [7:292]. Національна ідентичність – це продукт соціальної взаємодії, що виникає з діалектичного взаємозв’язку індивіда та суспільства, “результат когнітивно-емоційного процесу усвідомлення себе представником етносу, певний ступінь ототожнення себе з ним і відмежування від інших етносів” [ibid.: 294], усвідомлення своєї тотожності з однією етнічною спільнотою і відмежування від іншої. У структурі національної ідентичності виокремлюють два головні компоненти – когнітивний (знання, уявлення про особливості власної групи та усвідомлення себе як її члена) й афективний (оцінка особливостей власної групи, позитивне або негативне ставлення до членства в ній, значущість цього членства тощо) [ibid.: 294].

Лінгвістичні дослідження культурних символів – маркерів національно-культурної ідентичності в мові дозволяють виявити особливості вербальної об'єктивації образів етнолінгвокультурної свідомості (інваріантного образу світу, співвіднесеного з особливостями національної культури й національної психології, що існує як у суспільній, так й індивідуальній формах, і складається з трьох просторів – лінгвістичного, когнітивного та культурного [2:8]), пов'язаних з національною ідентичністю та культурною приналежністю.

Поняття *символ* розуміємо як “багатосмисловий конвенційний мотивований знак, що репрезентує, окрім власного денотату, пов'язаний з денотатом, але якісно інший, більшою частиною, віднесений або абстрактний референт, причому пряме та переносне значення об'єднуються під спільним означальним”, як “комплексний знак, у плані змісту якого мається як мінімум два рівноправних ядра – пряме конкретно-денотативне значення та переносне значення, найчастіше абстрактне значення” [8]. Пряме значення розкриває образний бік символу і характеризується обов'язковим узагальненням конкретного поняття, яке воно позначає. Другий ярус змісту символу – якісно інше в порівнянні з денотативним переносне значення – може мати: 1) первісно-архетипічний, 2) культурно-стереотипний та 3) суб'єктивно-авторський характер, що дозволяє розмежувати символи на архетипні, культурно-стереотипні та суб'єктивно-авторські [ibid.].

Тенденції у сучасних дослідженнях взаємодії мови та культури дозволяють розглядати структуру мови як породження двох важливих чинників: внутрішнього (свідомість особистості) та зовнішнього (культура, спільна з іншими мовцями) [9:9]. Етнокультурна специфіка образу мовної свідомості зумовлена реальною дійсністю, оскільки образ мовної свідомості виражається мовними засобами, що відображають концептуальні та перцептивні знання мовної особистості про культурні предмети реальної дійсності [2].

Символ посідає “особливе та цілком автономне місце” у семантичній системі мови, і “в той же час слугує семантичним містком, перекинутим від образу до знаку” [10:337], “кожний символ є образом (і кожний образ є, хоча б незначною мірою, символом); але категорія символу вказує на вихід образу за власні межі, на присутність певного смислу, нероздільно злитого з образом, але йому не тотожного” [11].

Окрім знаковості та образності (іконічності), в гуманітарній традиції акцентувалися такі властивості символу, як “мотивованість, комплексність змісту символу та рівноправність значень у ньому, “іманентна” багатозначність, розпливчатість меж значень символу, архетипічність символу, його універсальність в окремо взятій культурі та перехрещення символів у культурах різних часів та народів, убудованість символу в структуру міфології, літератури, мистецтва та інших семіотичних систем; крім того, вивчалось відношення символічного до мовної реальності та місце символу в мові та мовленні” [12].

Характер символізації передбачає багатозначність символу, який може мати інформаційне, емоційне та експресивне смислове навантаження, та складний характер його сприйняття (раціональне пізнання, інтуїтивне розуміння, асоціативне сполучення, естетичне зрозуміння, традиційне співвіднесення), що відрізняє символ від алегорії і метафори [13]. Іншою важливою властивістю символу, яка робить його відмінним від алегорії і тропів (метонімії, синекдохи, метафори, синестезії), з якими він поділяє основні типи транспозицій, є те, що вторинне значення символу не поглинає архисеми первинного (як в метафорі або синестезії) і не “приглушує” її (як у метафорі або синекдосі); значення у ньому рівноцінні [8]. Важливою властивістю символу також вважають є динамічний характер його існування, який цілком залежить від комунікативної актуальності того чи іншого смислу [13].

У статті розглядаються культурні символи у межах таксономії мовних маркерів національно-культурної свідомості (ММНКС), запропонованої І. В. Приваловою, яка визначає ММНКС як “вербальні репрезентанти образів національно-культурної свідомості, об’єктиватори квантів культурно-зумовлених знань, що формують національні когнітивні бази етнолінгвокультурних особистостей, що беруть участь в акті МКС [міжкультурного спілкування]” [2:62]. Дослідниця поділяє усі ММНКС, які входять до лінгвістичного простору разом з мовними універсалами та семантичними примітивами [ibid.: 63], на лінгвоструктурні, лінгвокультурні та лінгвоекологічні [див. 2:69–77]. Зокрема, до ММНКС лінгвоструктурного типу належать мовні форми концептів, що виявляються при зіставленні систем двох мов і мовні форми концептів,

що виявляються при характеристиці основних одиниць систем двох мов. Лінгвокультурними ММНКС І. В. Привалова вважає засоби мовленнєвого контакту та мовні формули, проксеми, кінеми, темпореми, колореми, реалії, культурні символи, етнографічні нонеми, вербалізатори аксіологічних концептів, одиниці фразеологічного та пареміологічного фондів, вербальні та вербалізовані прецедентні феномени та цілісний текстовий відрізок. До лінгвоекологічних ММНКС належать неологізми, концептуальні запозичення, параконцептуальні запозичення та безконцептуальні запозичення [2:77].

Кожна національна культура має свою власну домінанту, а точніше набір культурних домінант, що утворюють національний культурний простір, національну культурну сферу, і які, як правило, представлені у вигляді концептів.

У роботі ми вживаємо термін *лінгвокультурний концепт*, у значенні, запропонованому В. І. Карасиком та Г. Г. Слишкіним, які визначають його як “умовну ментальну одиницю, спрямовану на комплексне вивчення мови, свідомості та культури” і розуміють співвідношення лінгвокультурного концепту з трьома вищезазначеними сферами наступним чином: “1) свідомість – область перебування концепту (концепт знаходиться у свідомості); 2) культура детермінує концепт (тобто концепт – ментальна проекція елементів культури); 3) мова та / або мовлення – сфери, у яких концепт упредметнюється (уречевлюється)” [14].

Однією з центральних домінант англійської культури є концепт ENGLISHNESS. Соціальний антрополог Кейт Фокс визначає поняття “Englishness” наступним чином: “The important point... is that Englishness is not a matter of birth, race, colour or creed; it is a mindset, an ethos, a behavioural “grammar” – a set of unwritten codes that might seem enigmatic ...” [15:414] (“Важливим ... є те, що “англійськість” це не питання народження, раси, кольору або переконання; це спосіб мислення, характер, поведінкова “граматика” – набір неписаних кодів, що можуть здаватися загадковими”).

Про те, що самі англійці добре усвідомлюють існування “англійськості”, й навіть можливість існування різних “ступенів” “англійськості” свідчать вислови англійської мови, що характеризують

соціальні групи, окремі особи або навіть індивідуальні риси людини, на зразок: ‘very English’ або ‘typically English’, ‘In some ways I’m very English, but in other ways I’m not,’ або ‘You’re more English about that than I am’, які дозволяють стверджувати, що в повсякденному житті англійці чітко розуміють “тонкощі “часткової” “англійськості” або навіть “фрагментарної” “англійськості” й можливості “вибіркового підходу” до неї [15]. Кейт Фокс наголошує на тому, що “англійськість” – це не даність, а, в якійсь мірі свідомий вибір, через що це поняття можна застосовувати не лише по відношенню до “корінних” англійців, а й до представників етнічних меншин [15].

Інший дослідник Енді Медгерст [16:40] визначає “англійськість” як сукупність образів, індивідів, місць, звуків, якостей, подій, митей і текстів:

“Every Englandologist, it seems, needs an Englandography, a talismanic catalogue of the images, individuals, places, sounds, qualities, events, moments and texts that conjure up and exemplify the version of Englishness each writer seeks to advance or endorse”.

Е. Медгерст говорить про спільну рису усіх дослідників “англійськості” – схильності складати переліки (*Eng-lists*) того, що, на їхню думку, входить до цього поняття. Один з найвідоміших переліків складових поняття *Englishness* пролунав у 1924 році в промові відомого консервативного політика, тричі обраного прем’єр-міністром Великої Британії, Стенлі Болдвіна, який у добу індустріальної революції змалював “цілковито сільську, неухильно антисучасну” картину Англії, “створену швидше за допомогою різних відчуттів (видів, звуків, запахів), аніж думок та ідей” [16:40]:

“England comes to me through my various senses...The sounds of England, the tinkle of the hammer on the anvil in the country smithy, the corncrake on a dewy morning, the sound of the scythe against the whetstone, and the sight of a plough team coming over the brow of a hill, the sight that has been seen in England since England was a land ... The wild anemones in the woods in April, the last load at night of hay being drawn down a lane as the twilight comes on ... and above all, most subtle, most penetrating and most moving, the smell of wood smoke coming up in an autumn evening ... These things strike down into the very depths of our nature, and touch chords that go back to the beginning of time and the human race ... These are the things that make England”.

Якщо поглянути на те, як у цьому описі “англійськості” представлені культурні коди (код культури, за визначенням В. В. Красних [17:232], – це певна “сітка”, яку культура “накидає” на оточуючий світ, членує, категоризує, структурує та оцінює його), то побачимо, що тут поєднані символи, що відображають базові культурні коди. Автор ніби “пропускає” образи Англії “через себе”, через власні органи чуттів (зір, слух, нюх), згадує птахів (*corncrake*), рослини (*wild anemones*) (біоморфний код), різні часові періоди та пори року (*autumn evening, dewy morning, night, twilight*) (часовий код), назви частин ландшафту (*hill*) (просторовий код), називає знаряддя праці (*hammer, anvil*) (предметний культурний код). У цьому описі суб’єктивно-авторські символи поєднуються з архетипічними символами, оскільки автор описує власне сприйняття “англійськості”, згадуючи сакральні образи землі, птахів, вогню. Ці образи, як говорить сам автор “сягають максимальних глибин душі та торкаються струн, які йдуть до початку часів та людської раси”: *“These things strike down into the very depths of our nature, and touch chords that go back to the beginning of time and the human race”* [16:40].

Опис Англії, зроблений у 1941 році Джорджем Орвелом, так само, як і попередній, побудований на перерахуванні сенсорних відчуттів, але в ньому вже присутні сучасніші образи країни (*Soho pubs, solid breakfasts, red pillar-boxes, the mists*):

“The clatter of clogs in the Lancashire mill towns, the to-and-fro of the lorries on the Great North Road, the queues outside the Labour Exchanges, the rattle of pin-tables in the Soho pubs, the old maids biking to Holy Communion through the mists of the autumn morning – all these are not only fragments, but characteristic fragments, of the English scene ... Yes there is something distinctive and recognisable in English civilization ... It is somehow bound up with solid breakfasts and gloomy Sundays, smoky towns and winding roads, green fields and red pillar-boxes. It has a flavor of its own. Moreover it is continuous, it stretches into the future and the past, there is something in it that persists” [цит. по 16:40–41].

У цьому уривку, на відміну від попереднього, представлено символи Англії, що відображають не лише просторовий (*the Great North Road*), часовий (*gloomy Sundays*), а й духовний (*Holy Communion*), предметний (*red pillar-boxes*) та гастрономічний коди (*solid breakfasts*).

В описах Англії 1930х років все частіше зустрічаються культурні символи, які й сьогодні в багатьох асоціюються з “англійськістю”: *tea, football pools, green-hedged fields, the Nelson column* та ін., через що їх можна вважати культурно-стереотипними.

У творах Т. С. Еліота 1940х років символами англійської культури були наступні: “*Derby Day, Henley Regatta, Cowes, the twelfth of August, a cup final, the dog races, the pin table, the dart board, Wensleydale cheese, boiled cabbage cut into sections, beetroot in vinegar, nineteenth-century Gothic churches, the music of Elgar*” серед яких, як суб’єктивно-авторські (*boiled cabbage cut into sections, beetroot in vinegar*), так і стереотипно-культурні, що також зустрічаються в інших авторів (*the dog races, Henley Regatta*) [цит. по 16:41].

За своєю семантикою символи Англії, представлені в чисельних описах країни, можна умовно поділити на дві великі групи: символи, що позначають історичні й культурні артефакти (*pubs, hedges, Magna Carta, Big Ben*) та символи, що об’єктивують у мові риси характеру англійців (*English sense of humour, stiff upper lip, English eccentricity*). Якщо символи першого типу домінують у чисельних опитуваннях (як англійців, так і представників інших культур), то символи другого частіше зустрічаються у розповідях іноземців про свої враження від подорожей до Англії.

Дослідження сприйняття англійської національної ідентичності іншими в середині 17-го та 19-го століть, проведене Полом Ленгфордом [18], виявило, що “своєрідність” англійців в очах більшості європейських авторів тих часів відображена в рисах характеру, які умовно можна згрупувати навколо шести головних ознак, які П. Ленгфорд назвав “енергія” (‘energy’), щирість, відвертість (‘candour’), порядність (‘decency’), мовчазність, небалакучість (‘taciturnity’), витримка (‘reserve’) та ексцентричність (‘eccentricity’) [див. 18], які згадуються і в описах сучасних авторів. Наприклад, російська письменниця М. Арбатова у малюнку “Уроки Європи” звертає увагу на наступні риси англійців – витримка, терпіння: “*Трап більше години не можуть підігнати до пароплаву, публіка, що з’юрмилася у холі, ставить до цього з гідністю: жодного незадоволеного погляду*” (тут і далі переклад мій – О.Ф.), почуття власної гідності: “*В англійця, що спізнюється, більше почуття власної гідності, ніж у росіянина, який іде отримувати державну нагороду*”, серйозність: “*Англійці –*

однаково серйозні – як у клітчатих піджаках, так і в шкіряних куртках з металевими наклейками”, а також ексцентричність англійців: “Діти лягають на ворсистий палас у центральному холі перед екраном, і виховані українці шикають на них до тих пір, поки поруч з ними не лягає іноземець похилого віку з професорською зовнішністю”.

Риси англійців, згадані в новелі М. Арбатової, також знаходимо в переліках символів Англії, отриманих в результаті опитування англійців та іноземців, де вони вербалізовані у номінаціях: *Stiff upper lip*, *English eccentricity* та *English reserve*.

Інші символи “англійськості” тісно пов’язані з традиціями та звичками англійців: з полюванням на лисиць та його заборону (*Fox-hunting and the Ban*), прийомом їжі, традицією чаювання (*A Cup of Tea*, *Full English Breakfast*), спортом (*Cricket*, *Rugby*, *Wimbledon*, *The FA Cup*).

Серед найбільших символів англійської культури є й такі, які вербалізують концепти повсякденної культури, зокрема, свята та карнавали: *Notting Hill Carnival*, *Glastonbury Festival*, *Bonfire Night*, *Brass Bands*, відображають важливу роль театру, видовищ у житті англійців у минулому й сьогодні: *Globe Theatre*, *The Pantomine*. Серед англійських культурних символів багато таких, що вербалізують предмети матеріальної культури: *The Phone Box*, *Bowler Hat*, *Rolls-Royce*, *Land Rover*, *The Mini*, *Miniskirt*, *The Bobby*. Деякі символи представлені у мові гастронімами: *Roast Beef and Yourkshire pudding*, *Fish and chips*, *Chicken tikka masala* та ін, що підтверджує думку про важливість харчового коду матеріальної культури.

Серед символів зустрічаються антропоніми (*Winston Churchill*, *Francis Drake*, *Shakespeare*), гідроніми (*The Thames*), ергоніми (*Harrods*, *Marks & Spencer*). Значна частина культурних символів Англії у мові представлена хремотонімами: назвами матеріальних предметів (*Big Ben*, *Rolls-Royce*, *The Mini*, *Sutton Hoo Helmet*,) та витворів духовної культури, серед яких: заголовки творів (*Alice in Wonderland*) *Pride and Prejudice*, *Mrs. Beeton’s Book of Household Management*, *The Origin of Species*), назви музичних творів (*Jerusalem*, *Sgt. Pepper’s Lonely Hearts Club*), творів живопису (*The Hay Wain*, *Holbein’s Henry VIII*), назви монументів та скульптур (*The Angel of the North*, *Damien Hirst’s Shark*), кінофільмів та серіалів (*Coronation Street*, *Doctor Who*, *The Lord of the Ring*). Як бачимо, власні назви складають значну частину культурних

символів – етнокультурних складових концепту ENGLISHNESS, оскільки, вважають, що саме власні назви маркують природну і соціальну сфери життя етносу та формують той культурний простір, у якому народ почувається “удома” [19].

Когнітивний підхід до вивчення англійських культурних символів дозволяє нам поглянути на особливості вираження у них категорії прецедентності, яку ми широко розуміємо як відсилку до загальновідомих подій, текстів, імен тощо, що мали місце раніше, і які пов’язані з певним набором конотацій, так званими прецедентними феноменами [17]. Оскільки, згідно з В.В. Красних, до числа прецедентних відносяться феномени, які добре відомі всім представникам національно-лінгвокультурної спільноти, актуальні в когнітивному (пізнавальному й емоційному) планах, й апеляція до яких постійно поновлюється у мовленні представників національно-лінгвокультурної спільноти [17:44–45, 58], то можна припустити, що значна частина англійських культурних символів буде прецедентними феноменами. Зокрема, серед символів Англії представлені прецедентні імена (*James Bond, Sherlock Holmes, Robin Hood*), прецедентні ситуації (*Stonehenge, Magna Carta, The Co-Operative movement*), прецедентні тексти (*Pride and Prejudice, Alice in Wonderland, The Domesday Book*).

У залежності від сфери поширення прецедентні феномени поділяють на соціумно-прецедентні феномени (відомі середньому представникові того чи іншого соціуму та входять до колективного когнітивного простору), національно-прецедентні феномени (відомі середньому представникові лінгвокультурної спільноти та входять до когнітивної бази цієї спільноти) та універсально-прецедентні феномени (відомі сучасній середній людині та входять до універсального когнітивного простору людства) [17:50–51]. Певна частина англійських культурних символів є універсально-прецедентними феноменами (*Alice in Wonderland, James Bond, Sherlock Holmes, Robin Hood, Magna Carta, Rolls-Royce, Westminster Abbey, Wimbledon, The Oxford English dictionary, Winnie-the-Pooh, Pride and Prejudice, Stonehenge* тощо). Інша частина символів (представлена лише в опитуваннях англійців) – це національно-прецедентні феномени, відомі середньому представнику англійського суспільства, але не завжди відомі в світі: *The Peak District, Punch and Judy, The Hay Wain, Coronation Street, Ordnance Survey Maps, Mrs. Beeton’s Book of Household* та ін. Однак, для того, щоб з

упевненістю стверджувати, чи є той чи той культурний символ універсально-, національно- чи соціумно-прецедентним, необхідно поровести більш глибокі міжкультурні дослідження.

У ході дослідження ми помітили випадки функціонування культурних символів, що увійшли до переліку найяскравіших символів Англії, у якості прецедентних феноменів у сучасній англійській художній літературі. У деяких випадках посилання на прецедентний феномен – культурний символ країни, може бути імпліцитним, наприклад:

“I wished Rory was with me for support, but he hated modern art. He refused to come and look at dead sharks in formaldehyde. He felt that a dead shark was not an objet d’art, but a mouldy fish finger”. (Kathy Lette (“How to kill your husband (and other handy household hints)”).

У цьому уривку автор посилається на знакову роботу англійського художника Дем’єна Гірста, що має назву “Фізична неможливість смерті в свідомості живих” (“The Physical Impossibility of Death in the Mind of Someone Living”), і являє собою мертву тигрову акулу в акваріумі з формальдегідом. Цей символ увійшов до переліку найбільших символів Англії у вигляді номінації *Damien Hirst’s Shark*.

Таким чином, одним із способів вербалізації концепту ENGLISHNESS є система культурних символів – мовних маркерів національно-культурної свідомості англійців лінгвокультурного типу, які є його етнокультурною складовою, і які об’єктивують англійську національно-культурну ідентичність у мові. Більшість англійських культурних символів – культурно-стереотипні, проте зустрічаються як архетипні, так і суб’єктивно-авторські символи (у публіцистиці та художній літературі). У культурних символах відображені усі базові коди англійської культури, однак предметний код представлений найширше. Деякі культурні символи є прецедентними феноменами – універсально-прецедентні (символи “англійськості”, виокремлені англійцями та іноземцями) та національно-прецедентні (виокремлені англійцями).

Співставлення культурних символів концепту ENGLISHNESS – мовних маркерів англійської національно-культурної свідомості та символів Англії, названих представниками інших культур, свідчить про те, що англійці частіше визначають концепт ENGLISHNESS через

поняття, що називають артефакти, а іноземці – через поняття, що називають риси характеру англійців.

Перспективою подальших досліджень може бути проведення асоціативних експериментів серед англійців і представників інших культур з метою виявлення особливостей відображення культурних символів у картинах світу різних мов, а також визначення місця культурних символів серед інших лінгвокультурних мовних маркерів національно-культурної свідомості англійців.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Привалова И. В.* Языковое сознание: этнокультурная маркированность (теоретико-экспериментальное исследование) : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Ирина Владимировна Привалова; Институт языкознания РАН. – М., 2006. – 50 с.
2. *Привалова И. В.* Интеркультура и вербальный знак / Ирина Владимировна Привалова. – М. : Гнозис, 2005. – 472 с.
3. *Мартынов В. Ф.* Альтернативное пространство глобализации / В. Ф. Мартынов // Диалог культуры и перспективы социокультурной глобализации в современном обществе : сб. науч. ст. / под ред. В. Ф. Мартынова. – М. : Логос, 2005. – С. 5.
4. *Létourneau J.* La nation des jeunes / J. Létourneau // Les Jeunes à l'ère de la mondialisation. Quête identitaire et conscience historique : in B. Jewsiewicki and J. Létourneau (eds). Sillery : Septentrion, 1998. – P. 411–430.
5. *Oakes L.* Language, citizenship and identity in Quebec / Oakes, Leigh and Warren, Jane. – Palgrave-Macmillan, 2007. – 260 p.
6. *Giddens A.* The Third Way: The Renewal of Social Democracy / Anthony Giddens. – Cambridge : Polity Press, 1998. – 166 p.
7. *Данилюк І. В.* Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір : [монографія] / Іван Васильович Данилюк. – К. : “САММІТ–КНИГА”, 2010. – 432 с.
8. *Шелестюк Е. В.* Символ versus троп: сравнительный анализ семантики / Елена Владимировна Шелестюк // Филологические науки. – М., 2001. – № 6. – С. 50–58.
9. *Бочегова Н. Н.* Объективация национально-культурного своеобразия в английском языке США : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Наталья Николаевна Бочегова ; Российск. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – С-Пб., 2006. – 38 с.
10. *Арутюнова Н. Д.* Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – [2-е изд., испр.]. – М. : “Языки русской культуры”, 1999. – I–XV. – 896 с.
11. *Аверинцев С. С.* Символ // Литературный энциклопедический словарь / Сергей Сергеевич Аверинцев / под общ. ред. В. М. Кожевникова. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – С. 378–379.
12. *Шелестюк Е. В.* Семиотика : [учебн. пособие] / Елена Владимировна Шелестюк. – Челябинск : Челябинск. гос. ун-т, 2006. – 147 с.
13. *Шеикин А. Г.* Символ / А. Г. Шеикин // “Культурология. XX век. Энциклопедия”. – СПб. : Университетская книга, 1998.
14. *Карасик В. И.* Лингвокультурный концепт как элемент языкового сознания / Владимир Ильич Карасик, Геннадий Геннадьевич Слышкин // Методология современной психолингвистики : сб. ст. – М. ; Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2003.
15. *Fox K.* Watching the English: The Hidden Rules of Behaviour / Kate Fox. – Hodder, 2004.
16. *Medhurst A.* A National Joke: Popular Comedy and English Cultural Identities / Andy Medhurst. – NY and London : Routledge, 2007. – 228 p.
17. *Красных В. В.* Этнопсихолингвистика и лингвокультурология / Виктория Владимировна Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
18. *Langford P.* Englishness Identified: Manners and Character 1650–1850 / Langford Paul. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 389 p.
19. *Эмирова А.* Онимы как кумулятивные знаки этнической культуры // Избранные научные работы. – Симферополь, 2008. – С. 326–331.

ЧИСТЯК Д. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПЦІЇ МІФУ В ПАРАДИГМІ ФРАНЦУЗЬКОГО ПОСТСТРУКТУРАЛІЗМУ

Стаття присвячена аналізу франкомовних досліджень явища міфу у добу постструктуралізму, з акцентом на його мовному оформленні. Обґрунтовується необхідність використання постструктуралістських студій семантики міфу при виробленні методики дослідження міфологічного інтертексту.

Ключові слова: міф, інтертекст, постструктуралізм, міфема, мовна моделююча система.

Статья посвящена анализу франкоязычных постструктуралистских концепций мифа, с акцентом на его языковом оформлении. Доказывается возможность использования постструктуралистских исследований по семантике мифа при построении методики выделения в тексте мифологического интертекста.

Ключевые слова: миф, интертекст, постструктурализм, мифема, языковая моделирующая система.

The article is devoted to the study of conceptions of Myth in the French post-structural scientific paradigm, with an accent on its linguistic functioning. These conceptions reveal the orientation on the study of mythic semantics and are integrated in the study of mythological intertext.

Key words: myth, intertext, mytheme, intertext, linguistic modeling system.

У сучасній філологічній науці явище міфологічних основ мови, а зокрема їхня роль у функціонуванні лінгвопоетики художнього тексту розробляється дедалі активніше. Проблема семантичного субстрату та формального інструментарію міфу як “мовної моделюючої форми” (Е. Рахматулліна [1:139]) в тексті наближає до розкриття його первнів і набуває дедалі більшої актуальності. Відтак мета нашого дослідження – подати огляд і критичний аналіз міфологічних концепцій представників французького постструктуралізму (М. Еліаде, Р. Барт, М. Детьєн, Ж.-П. Вернан, Ж. Дюран, Ш. Морон, П. Брюнель, Р. Труссон, П. Альбуї). Основні завдання – виявити в їхньому доробку раціональне зерно для лінгвопоетичного аналізу міфу та використання у виробленні методики дослідження міфологічного інтертексту. Об’єктом статті є концептуальне бачення цими дослідниками кореляції мовного і міфічного начал, предметом – міфологічні концепції представників французького постструктуралізму. У статті використано елементи культурно-історичного підходу до аналізу текстів, контекстно-описового, описово-зіставного та опозиційного методів. Якщо французька структуралістська критика (а також доробок М. Еліаде,

Ж.-П. Вернана й Р. Барта) частково проаналізовано в роботах І. Зварича, Ф. Кессіді, Г. Косікова, Є. Мелетинського, Г. Стояцької, то решта праць, за нашим спостереженням, аналізується у вітчизняній традиції вперше, в чому й полягає наукова новизна дослідження.

Постструктуралістська парадигма міфологічних студій перенесла акцент зі структури міфу на його семантику. Загалом розвиток міфоаналізу в сучасній франкомовній науці відбувається за такими напрямками: 1) суспільно-культурний (М. Еліаде, Р. Барт, М. Детьєн, Ж.-П. Вернан); 2) суспільно-психологічний (Р. Жілар, Ж. Дюран, Ю. Крістева); 3) суспільно-літературознавчий (П. Брюнель, М. Ейгельдінгер, Р. Труссон, П. Альбуї); 4) інтертекстуальний (Ж. Женет, М.-К. Гюе-Брішар, Ж.-М. Моньє). Розглянемо найвизначніші концепції в цих підходах, зазначаючи, що аналіз деяких аспектів четвертого виду студій даний нами в іншій розвідці [2].

Видатний румунський культуролог-релігієзнавець Мірча Еліаде присвятив різним аспектам міфічного більшість своїх збірок есеїв, однак найбільш системно його спостереження викладені у монографії “Аспекти міфу” (1963). Під міфом М. Еліаде розуміє “священну оповідь, у якій змальовуються події казкового часу початків” [3:16], а саме оповіді про надзвичайні створіння, про появу якогось явища, що власне, призвело до сучасного стану світу. Цей акт творіння, ця оповідь із “первочасу” періодично актуалізується шляхом обрядів, метою яких є відтворення Космосу у світобудові. “Знання міфів про походження речей” передбачає “отримання магічної влади над ними” [3:28] з метою підкорення, одужання, примноження чи розповсюдження. Дослідник аргументовано доводить живучість ностальгії за “пратворенням” і його численними актуалізаціями, зокрема есхатологічними очікуваннями, а також землеробським міфом про убитого й воскреслого бога.

Як і Л. Леві-Брюль із законом партиципації, М. Еліаде зауважує “в первісної людини відчуття первозданної єдності всіх видів “творень” і “форм”, хай вони біологічного, психологічного чи історичного ґатунку” [3:47], що проявляється, до прикладу, в рівності образів війни, хвороби, темного серця, безплідної жінки та браку натхнення, власне різних проявів “міфологічної метафори” в інтерпретації О. Фрейденберг. Водночас ототожнення людського з космічним передбачає дієвість міфічного слова, і zarazом – “мовність” (себто комунікативну потенцію) космосу: “Світ об’являється як мова” [3:177],

в чому й полягає відсутність розрізнення між надприродним і людським словом. Для нашого дослідження важливі зауваження науковця про структуру міфічної оповіді, що часто починається з космогонії чи творення певної речі [3:53], а також експлуатує теми ініціаційного пошуку і вбитого в первочасі божества з подальшим періодичним ритуальним людським, тваринним, рослинним чи речовим жертвопринесенням.

Концепцію міфу в Р. Барта [4] викладено в збірці есеїв “Міфології” (1957). Дослідник розглядає міф як “форму”, що наповнюється певним змістом залежно від культурно-історичних реалій, “вторинну семіологічну систему”, в якій знак (означуване поняття й образ) первинної системи стає означником [4:199–200]. Водночас таке схематичне розуміння міфу є надзвичайно широким, і поширюється на всі ідеологічні конструкти суспільства, тобто лежить поза межами нашого дослідження.

Міфологія у роботах М. Детьєна позначається як “традиція: автономний порядок значень, які детермінують найсуттєвішим чином продукування кожного тексту” [5:23]. Таким чином, міфічний текст – контамінація текстів із семантикою різних епох і сталими образами. Семантична ж складова являє “сукупність інформаційних даних, котрі стосуються всіх реєстрів суспільного, духовного та матеріального життя певної суспільної групи” [5:28]. Так, аналізуючи генезу міфу про Діоніса як оповідь про жертвопринесення, науковець подає докладний опис практик принесення жертви у Давній Греції, однак такий підхід не виявляє внутрішньої семантики тексту.

Ж.-П. Вернан інтерпретує міф через суспільно-економічні категорії. У роботі “Міф і думка у греків” [6] він робить невдалу спробу пояснити “Теогонію” Гесіода як віддзеркалення боротьби за суспільну владу, а виродження міфології – демокартизацією давньогрецького полісу. Навіть радянська критика в особі Ф. Кессіді [7:183–219] засудила таку концепцію як анахронічну. Справді, міфологеми теогонії передували суспільним перетворенням як первісна картина світу архаїчних суспільств, і її пояснення суспільно-економічними категоріями відгонить дюркгаймовим схематизмом. Значно тонший аналіз трагічного у Ж.-П. Вернана [8:27–31]: конфлікт у трагедії співвідноситься із антагонізмом між мораллю суспільства періоду

грецької класики та ритуальними практиками міфічної епохи на рівні актантів-персонажів чи Фатуму.

Р. Жіар запропонував вбачати у міфах, ритуалах і літературних обробках міфів культурну ідеологему цапа-відувайла, “суспільною функцією” якого є “виведення жорстокості за межі громади” [9:140], а “колективне вбивство” жертви, що є субститутом порочного суспільства (саме тому їй надаються царські почесті), постає “джерелом будь-якого виду родючості” [9:142], власне, утвердженням оновленого життя. Р. Жіар іде ще далі: на його думку, міфологема цапа-відбувайла стає “предметом будь-якої ритуальної й культурної герменевтики” [9:474]. Як бачимо, дослідник абсолютизує певні аспекти праць Дж. Фрейзера і кембріджських ритуалістів, співвіднівши їх із функціоналізмом Б. Малиновського й М. Еліаде. Зведення всього міфічного субстрату до однієї міфологеми видається нам неприпустимою редукцією.

Широко розповсюджений у сучасному франкомовному міфознавстві психоаналітичний підхід. Найбільшої рецепції зазнали тези З. Фрейда із праці “Я і Воно” (1923) про два основні психічні потяги людини – сексуальний (Ерос) і смертельний (Танатос), а також абсолютизація “травми народження” у неофройдиста О. Ранка. Так, Ш. Бодуен [10:20–50] зводив актантну схему Менелая, Єлени та Париса в “Іліаді” до Едипового комплексу, а ініціаційну поетику “Одісеї” – до пошуку “материнського лона” [10:49]. Ю. Крістева інтерпретує античний ритуал жертвопринесення [11:72–82] як проекцію потягу до смерті на рівні суспільства, а мистецтва загалом (зокрема, поетичного) як його нейтралізацію.

Ж. Дюран піддає критиці структурний підхід К. Леві-Строса в плані примату структури над змістом (“У міфі важить не лише канва оповіді (...) але й архетиповий рівень, заснований на ізоморфізмі символів у межах структурних сполук” [12:412]; “Не форма пояснює інфраструктуру глибинного значення, а навпаки – якісна динаміка структури вияснює форму” [12:414]). Вочевидь ідеться про динамізм структур уяви, що проектують структури мислення. Однак ця заувага дуже важлива: для виявлення міфем дослідження має ґрунтуватися на аналізі текстових структур, а відтак на виясненні семантики на рівні семантичних полів. Дослідник засуджує і психокритичний метод Ш. Морона за його психоаналітичний ухил в інтерпретації авторського

міфу (“міф набагато переважає особистість, її поводження та ідеологію” [13:48–49]). Натомість для Ж. Дюрана міф взаємодіє не з авторською свідомістю, а з семантичним контекстом культури. Водночас у ранній праці “Антропологічні структури уяви” (1969) [12:92] сам не уникає психологічного пандетермінізму. Постулюючи певну ізоморфність творчого й дитячого (а відтак і міфічного) мислення, дослідник ставить в основу студії спостереження В. Бехтерева щодо просторової, сексуальної та харчової орієнтації новонароджених як “сенсорно-моторних матриць, в межах яких інтегруються уявлення” [12:51]. З цих “матриць” виділяються три основні групи уявлень: 1) солярні; 2) циклічні; 3) нічні. Як бачимо, таке розуміння “схем” архетипової образності, що реалізується в символіці, межує з психоаналізом і аналітичною психологією і є досить далекою аналогією до власне аналізованих Ж. Дюраном структур. Аналіз же структур виводиться з непереконливого опису явищ дійсності (так, міфема Коня, жодним чином не співвіднесена з рефлексамі В. Бехтерева, пов’язується з концептом Часу [12:79]). Водночас, ми використовуємо монографію Ж. Дюрана як цінне джерело з інвентаризації античних образів і сюжетів.

В іншій праці [14] дослідник ставить за мету виявити в тексті “Пармського монастиря” Стендаля “первісну семантику людської душі, яка існує понад усіма семіологіями” [14:13] і індикатором якої є “міфічний декор”, котрий проявляється в будь-якому тексті в низці архетипових образів і ситуацій. Теза про детермінованість дієгезисом наративних структур видається нам продуктивною, однак власне аналіз провадиться науковцем непослідовно: констатуючи, наприклад, наявність образів-двійників і подаючи цілу низку несхожих прикладів із античної міфології [14:24–40], при чому не розкривається міфічна семантика Двійників. Недостатньо, на наш погляд, підкріплюється текстуально тема Фатальної Жінки – Природи й функціонування Едипового комплексу, а остаточний висновок про функціонування двох “режимів образів” – героїчного (денного) й нічного, виведених дослідником у попередній праці, взагалі далеке від аналізованого тексту. Зрештою, такий еклектичний підхід не виявився слухним, вочевидь, через ігнорування “слів і стилів, які на далекому обрії вгрузли у сліпучі піски часу” [14:239].

У подальших розвідках Ж. Дюран розуміє міф як особливий вид дискурсу, що виконує структуротворчу функцію щодо інших: “міф певним чином є матричною моделлю будь-якої оповіді, структурованої фундаментальними схемами й архетипами нашої психіки. Отже, треба віднайти, який чи які міфи, експліцитні (чи латентні!) надихають творення іншого, неміфічного дискурсу” [15:18]. Методика виявлення міфу полягає, за Ж. Дюраном, у пошуку епітетів-означень, що мають більш експліцитне вираження латентності міфу від іменників і власних назв. Водночас саме “дієслівна схема є первинною, архетипом; при цьому не має значення ні ім'я персонажа, який її втілює, ні вживання активного чи пасивного стану” [15:24], і саме шляхом висвітлення зв'язків предикатів (як і в методиці К. Леві-Строса та А. Ж. Греймаса) віднаходиться повторювана міфема (“синхронні серії образів, що виступають найменшими семантичними одиницями [міфу в тексті] і проявляються в повторах” [16:194]). Методом може слугувати наступний алгоритм студій: 1) виявлення символічного значення слів-образів; 2) відтворення фабули і бриколаж основних епізодів міфу; 3) виявлення різних версій цих епізодів (схем предикатів); 4) виявлення основної міфемати [10:29]. Як бачимо, трактування міфологічного як “латентної” системи відношень в межах певного тексту дозволяє співвіднести його з поняттям інтертексту, основними індикаторами якого є дієслівні схеми наративу, означення та образи-символи. Менш переконливою виступає, на нашу думку, гіпотеза Ж. Дюрана про наявність у загальнокультурному європейському семіозисі “семантичних басейнів” – “епох тривалістю близько 150 років, що виявляють семантичну подібність, ізотопію, що охоплює епістемологію, наукові й естетичні теорії, літературні жанри, картини світу” [16:81]. Так, виділяються дві фази семантичного басейну у II пол. XII – поч. XV ст. та II пол. XVIII – I третині XIX ст., об'єднаного теологемою “природа прекрасна, бо вона – частина божественної Доброти (...) звістувальниця і розрадниця” [16:87].

Методика Ж. Дюрана має продовження в студії літературознавця П. Брюнеля “Міфокритика. Теорія й поступ” (1992) [13]. Дослідник інтегрує концепцію міфічного А. Жолля, за якою міф виступає проекцією на мовлення віртуальної концептуальної системи (за моделлю – “питання щодо причин якогось явища – міф як відповідь” [13:19]), тематичну критику Р. Труссона (тема –

“першоелемент, наявний у різних версіях міфу, з одним планом значення” [17:178]), концепцію “літературного міфу” П. Альбуї (вид міфу “в межах літературного часу й простору, в одній культурній традиції” [13:32]), інтертекстуальний підхід М. Ейгельдінгера, структурний аналіз міфів К. Леві-Строса та постструктуралістський – Ж. Дюрана й Р. Барта. П. Брюнель визначає міф як “один із текстів, що функціонують в [іншому] тексті” [13:61].

Методиці аналізу П. Брюнеля не бракує риторики: виділяючи такі ознаки міфологічного, як повторюваність і подвійний зв'язок (“прозорість” і “прихованість” [13:68]), що призводить до авторського літературного перетлумачення міфу, закликаючи до виявлення “аналогічних зв'язків між міфом і структурою тексту”, що й “становить зацікавлення міфокритики” [13:67], відзначаючи відсутність єдиної методики дослідження, дослідник подає три “базові” поняття для розуміння природи таких “зв'язків”: “вихід” (émergence) – певна маніфестація міфу, “гнучкість” (flexibilité) – її мінливість, що поєднуються у “випромінюванні” (irradiation). Індикатором “виходу” слугує іменник, здебільшого власна назва, а також метатекст, що завдяки низці конотацій стає “гнучким”, як до “адаптації” (варіативності), так і до “стійкості” (інваріантній структурі) “в літературному тексті” [13:77]. Під “випромінюванням” міфологічного П. Брюнель розуміє “структурування (..) міфічним елементом (...) аналізу тексту” [13:82]. Таким чином, на відміну від Ж. Дюрана, П. Брюнель акцентує увагу на іменнику (зокрема, його звуковій формі й анаграматичних потенціях) як основному елементі для аналізу інтертекстуальних зв'язків, відзначаючи його як мотиво-творчу й темо-творчу одиницю, а відтак співвідносить її з певним абстрактним поняттям, що впливає з контексту.

Термін “міфологічний інтертекст” вперше вжив М. Ейгельдінгер у монографії “Міфологія й інтертекстуальність” (1987). При цьому інтертекстуальність, на його думку, “відсилає до надбань культури, однак у реконструюванні тексту визначається його внутрішнім функціонуванням. Вона радше слід (trace), нашарування, ніж запозичення” [18:9–10]. Водночас, дослідник [19:11] наголошує на “над-поняттєвій, над-уявній” суті міфу, реалізованій “у мовній формі”. На жаль, методика дослідження М. Ейгельдінгера збивається на порівняння на тематичному рівні, із залученням сучасного для

аналізованого твору культурного контексту, без докладного лінгвістичного опертя, однак подає першу класифікацію функцій (референційна, трансформаційна, дескриптивна, пародійна) взаємодії інтертекстів із включенням міфу.

Якщо ж звернутися до мовного функціонування міфу, то тут необхідні певні уточнення. Для Н. П'єге-Гро “міф постає спільним субстратом для цілої в'язки творів” [20:89]. Для Ж. Женета міф власне як текст не існує, він лише реалізується в певних художніх творах-інтертекстах [21:532]. Ж. Тібо Шефер [22] визначає за міфом велику потенцію до мутацій і синкретизму. Таким чином, проблема міфу як гіпотексту пов'язана із неможливістю виділити первісний текст (чи “оповідь-фундамент” за М. Еліаде [3:16]) у колективній пам'яті людства, адже за первісним варіантом (назвемо його попри усну природу “гіпотекстом”) відбуваються численні писемні варіанти «перепишування» міфу (позначимо їх за М. Ріфатером “інтерпретантами” [23:134]), а це в свою чергу дозволяє вбачати в міфі як лінгвістичній реалії сукупність уже наявних інтертекстів, і переносить його в категорію гіпертексту відносно до анонімного першоджерела й інтертексту – відносно до літературного тексту.

У роботі К. Гюе-Брішар [24] подається найповніша на сьогодні типологія видів міфічних інкорпорацій у тексті на рівні “трансформації, [що] стосується тексту” та “імітації, [що] відтворює стиль” [24:84]. Дослідниця, услід за Ж. Женетом, виділяє такі види текстуальних змін у міфологічних інтертекстах: транскокалізацію (зміна характеристик наратора в гіпертексті), тематичну (Зміна ідеологічного спрямування), просторову, семантичну трансформацію, трансмотивацію (заміна чи скасування мотиву), трансвалоризацію (заміна ціннісних характеристик). Єдиною мовною методикою дослідження міфу в тексті здається нам аналіз міфемічного реформулювання у поетичному тексті Ж.-М. Моньє [25]. У нього аналіз семантики лексеми проводиться таким чином: виявлення всіх позиційних значень лексеми; виявлення ізотопії поняття; співвіднесення ізотопії поняття із міфічними інтертекстами.

Аналіз франкомовних постструктуралістських студій виявляє орієнтацію до пошуку асоціацій і аналогій між текстами на рівні соціально-культурологічного аналізу – у плані пошуку конотативних потенцій художнього тексту на рівні семіозису культури (М. Еліаде,

Р. Барт, М. Детьєн, Р. Труссон, П. Альбуї). Водночас методики віднаходження міфем Ж. Дюрана та П. Брюнеля доводять перспективність лінгвопоетичного аналізу міфу в художньому тексті, передусім фіксуючи предикативні схеми та атрибутивні характеристики і з посиленою увагою декодуючи конотативні потенції текстових символів. Тут, на нашу думку, найбільш вдалим виступає дослідження міфологічного інтертексту, започатковане Ж. Женетом, М. Ейгельдінгером і М.-К. Гюе-Брішар і методику виявлення якого в тексті ми спробуємо подати в нашій наступній розвідці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рахматуллина Э. А. Категориальные признаки мифа. / Рахматуллина Э. А. // Филологические науки. – 2006. – № 5. – С. 133–140.
2. Чистяк Д. О. Міфологічний інтертекст як предмет лінгвістичного дослідження / Чистяк Д. О. // Мовні і концептуальні картини світу / відп. ред. Олександр Іванович Чередниченко. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2010. – Вип. 29. – С. 348–351.
3. *Eliade M. Aspects du mythe* / Mircea Eliade. – P.: Gallimard, 1989. – 255 p.
4. *Barthes R. Mythologiques* / Roland Barthes. – P.: Ed. du Seuil, 1970. – 252 p.
5. *Detienne M. Dionysos mis à mort* / Marcel Detienne. – P.: Gallimard, 1998. – 250 p.
6. *Vernant J.-P. Mythe & pensée chez les Grecs* / Jean-Pierre Vernant. – P.: Ed. La Découverte, 1988. – P. 3–107.
7. *Вернан Ж.-П. Происхождение древнегреческой мысли* / Жан-Пьер Вернан. – М.: Прогресс, 1988. – 224 с.
8. *Vernant J.-P. Mythe et tragédie en Grèce ancienne* / Jean-Pierre Vernant, Pierre Vidal-Nacquet. – P.: François Maspero Ed., 1972. – 190 p.
9. *Girard R. La violence et le sacré* / René Girard. – P.: Grasset, 1972. – 534 p.
10. *Baudouin Ch. Le triomphe du héros* / Charles Baudouin. – P.: Plon, 1952. – 235 + XIII p.
11. *Kristeva J. La révolution du langage poétique. L'avant-garde à la fin du XIXe siècle: Lautréamont et Mallarmé* / Julia Kristeva. – P.: Editions du Seuil, 1974. – 646 p.
12. *Durand G. Les structures anthropologiques de l'imaginaire* / Gilbert Durand. – P.: DUNOD, 1992. – 536 p.
13. *Brunel P. Mythocritique. Théorie et parcours* / Pierre Brunel. – P.: PUF, 1992. – 295 p.
14. *Durand G. Le décor mythique de la Chartreuse de Parme: Les structures figuratives du roman stendhalien* / Gilbert Durand. – P.: José Corti, 1961. – 252 p.
15. *Durand G. Pas à pas la mythocritique* / Gilbert Durand // *Imaginaire et littérature*. – Université de Nice-Sophia Antipolis: Recherches Littéraires Pluridisciplinaires, 1998. – Vol. II, №47. – P. 17–33.
16. *Durand G. Introduction à la mythologie. Mythes et sociétés* / Gilbert Durand. – P.: Albin Michel, 1996. – 245 p.
17. *Trousson R. Thèmes et mythes. Questions de méthode* / Raymond Trousson. – Bruxelles: Éditions de l'Université, 1981. – 144 p.
18. *Eigeldinger M. Mythologie et intertextualité* / Marc Eigeldinger. – Genève: Slatkine, 1987. – 283 p.
19. *Eigeldinger M. Lumières du mythe* / Marc Eigeldinger. – P.: PUF, 1983. – 223 p.
20. *Piégay-Gros N. Introduction à l'Intertextualité* / Nathalie Piégay-Gros. – P.: DUNOD, 1996. – 186 p.
21. *Genette G. Palimpsestes. La littérature au second degré* / Gérard Genette. – P.: Seuil, 1982. – 576 p.
22. *Thibault-Schaefer J. Récit mythique et transtextualité* / Jacqueline Thibault-Schaefer // *Mythe et création. Travaux et recherches UL3: [Textes réunis par Pierre Cazier]*. – Villeneuve d'Ascq: Presses Universitaires de Lille, 1994. – P. 53–66.
23. *Riffaterre M. Sémiotique intertextuelle: l'interprétant* / Michael Riffaterre // *Revue d'esthétique*. – 1979. – № 1–2. – P. 128–150.
24. *Huet-Brichard M.-C. Littérature et Mythe* / Marie-Catherine Huet-Brichard. – P.: Hachette Livre, 2001. – 175 p.
25. *Monnier J.-M. Reformulation mythémique et texte poétique* / Jean-Michel Monnier. [Електронний ресурс] // *Semen*, n° 12, Répétition, altération, reformulation dans les textes et discours, 2000. – Режим доступу до журн.: <http://semen.revues.org/document1918.html> (31/03_2010).

ЧОРНА Н. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІНТРАТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК ПРОЯВ ПАРАДИГМАТИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У ДИСКУРСАХ Х. Л. БОРХЕСА, Х. КОРТАСАРА, А. БИОЙ КАСАРЕСА, Г. Г. МАРКЕСА

Наукова стаття присвячена дослідженню інтратекстуальності як найвиразнішого стилістичного прийому та провідної категорії постмодерного художнього дискурсу латиноамериканських сучасних авторів.

Ключові слова: постмодерний художній дискурс, інтертекстуальність, інтратекстуальність.

Научная статья посвящена исследованию интратекстуальности как стилистического приёма и главной категории постмодерного художественного дискурса современных латиноамериканских авторов.

Ключевые слова: постмодерный художественный дискурс, интертекстуальность, интратекстуальность.

This thesis focuses on the research of intratextuality as the main stylistic mean and main category of postmodern literary discourse in Modern Latin American Short Stories.

Key words: postmodern literary discourse, intertextuality, intratextuality.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Визнання значущості інтертекстуальності при функціонуванні постмодерного художнього дискурсу зумовило потребу вивчення цієї проблеми у мовознавчому ракурсі. Постмодерний художній дискурс розглядається як багатомірний простір, складений із цитат, алюзій, ремінісценцій, що відсилають до багатьох культурних джерел. Наголошується на ролі читача як співавтора, рівноправного партнера, для якого розкодування постмодерністського тексту перетворюється на гру з літературою.

Аналіз останніх досліджень. До проблеми множинності зв'язків художнього тексту з іншими текстами зверталися М. М. Бахтін, як один із основоположників такого підходу, Ю. Крістева, яка ввела термін “інтертекстуальність”, І. В. Арнольд, Р. Барт, В. В. Виноградов, К. Леві-Строс, Ю. М. Лотман, У. Еко, та інші. Концепція інтертекстуальності, яку починають розробляти з кінця 60-х років постструктуралісти Ю. Крістева та Р. Барт, зазнає чимало різноманітних тлумачень і зараз посідає міцні позиції у сучасній лінгвістиці, стає однією з головних методик інтерпретації текстів.

Постановка завдання. Суть концепції інтертекстуальності зводиться до того, що будь-який адресант або адресат перебуває під впливом інших дискурсів, які впливають на створення особистого дискурсу та, переосмислюючись у процесі написання або читання твору, вербалізуються і створюють новий дискурс. У знаковому просторі іспаномовного художнього дискурсу постмодерну мовленнєві форми художньої інтертекстуальності фіксуються у вигляді цитат – дослівного або недослівного введення в текст фрагментів інших текстів; алюзій – згадки про факт, подію, персонаж, які описані в інших, чужих текстах; ремінісценції – довільних рис, які нагадують про інший твір, обігравання стилістичних прийомів, мотивів; мандрівних сюжетів – використання сюжетних тем чужих текстів, інтерпретації заголовків, аналізі анаграм, епіграфів, тлумаченні пародійного змісту, перекладі тощо.

У нашому дослідженні ми визначаємо інтертекстуальність як співприсутність в одному тексті двох чи більше текстів (цитата, алюзія, плагіат тощо), інтратекстуальність – як будь-яке посилення на свої власні тексти (самоцититування), етнотекстуальність – як посилення в межах тільки іспаномовного художнього дискурсу постмодерну Х. Л. Борхеса, Х. Кортасара, А. Б. Касареса, Г. Г. Маркеса, А. Карпентьєра, тобто посилення одного письменника на іншого.

Мета статті – дослідити та проаналізувати теоретичні та практичні засади функціонування інтратекстуальності на матеріалі сучасних латиноамериканських новел Х. Л. Борхеса, Х. Кортасара, А. Б. Касареса, Г. Г. Маркеса.

Актуальність статті визначена багатоплановістю вивчення сучасною лінгвостилістикою художнього дискурсу та необхідністю системного та комплексного підходу до вивчення постмодерного художнього дискурсу на матеріалі сучасної іспанської мови.

Об'єктом нашої уваги є головні категорії постмодерного художнього дискурсу інтертекстуальності та інтратекстуальності.

Предметом аналізу є інтертекстуальна структура постмодерного художнього дискурсу Латинської Америки.

Завдяки авторській інтертекстуальності весь простір поетичної та культурної пам'яті вводиться як смислотворчий елемент до структури постмодерного художнього дискурсу. Таким чином, художня комунікація

йде не з минулого в теперішнє, а з теперішнього в минуле. Н. А. Фатєєва [1:189] розмежовує авторську та читацьку інтертекстуальність. З погляду автора, інтертекстуальність – це спосіб генезису тексту і постулювання власного поетичного “Я” через складну систему опозицій та ідентифікацій з текстами інших авторів, тобто інших поетичних “Я”. Досліджуючи постмодерний художній дискурс, бачимо, що інтертекстуальне поле створюється не тільки посиланнями на тексти попередника, але й посиланнями на джерела, які є пізнішими, ніж самі тексти. Часто ми можемо глибше зрозуміти художній твір автора, тільки читаючи більш пізній його твір, який може пролити світло на попередній текст. Така обернена хронологія задається перспективою читання, яка лежить в основі інтертекстуального підходу до постмодерного художнього тексту. З погляду читача, інтертекстуальність являє собою настанову на: 1) більш поглиблене розуміння тексту; 2) розв’язання текстових аномалій у постмодерному художньому тексті за рахунок встановлення багатомірних зв’язків з іншими текстами [1:12–14].

Інtrateкстуальність, або автотекстуальність, визначається як структурна частина поняття інтертекстуальності. Внутрішньо самоцитування встановлює міжтекстові зв’язки у структурі авторського ідіолекту. І. В. Арнольд говорить про внутрішню та зовнішню інтертекстуальність. За умов першої відбувається зміна суб’єкта мовлення – реальна цитата найсправді належить іншому автору. Тоді як внутрішня інtrateкстуальність – це включення до роману листів, щоденників, літературних творів самих героїв [2:151]. Це може бути розмова автора з самим собою, або звертання автора до самого себе. За своєю суттю внутрішня інtrateкстуальність є фіктивною, оскільки вставні елементи означені самим автором.

Постмодерний художній дискурс Х. Л. Борхеса своєю найяскравішою ознакою інтертекстуальності має саме автотекстуальність, тобто постійне звернення до індивідуальних текстових концептів, таких як час, шлях, лабіринт, гра, сон. Наприклад, оповідання “El análisis de la obra de Herbert Quain” Х. Л. Борхеса є інtrateкстуально пов’язаним з оповіданнями “Las ruinas circulares” та “El jardín de los senderos que bifurcan” через розкриття текстового концепту НЕСКІНЧЕННІСТЬ та художнього образу, який стоїть за цим концептом: “*Los personajes del primer acto reaparecen en el segundo con otros nombres*”, “*El trama de dos actos es paralela, pero en el segundo todo*

es ligeramente horrible, todo se posterga o se frustra”, і постійними посиланнями на ці оповідання: “*Del tercero, “The Rose of Yesterday”, yo cometí la ingenuidad de extraer las ruinas circulares, que es una de las narraciones del libro El jardín de senderos que se bifurcan*” [10:100]. Оповідання “La biblioteca de Babilón” Х. Л. Борхеса інтратекстуально пов’язане з оповіданням “Tlon, Uqbar, Orbis Tertius” через розгортання концептів БІБЛІОТЕКА та ІНШИЙ СВІТ: “*Es verosímil que esos graves misterios puedan explicarse en palabras: si no basta el lenguaje de los filósofos, la multiforme Biblioteca habrá producido el idioma inaudito que se requiere y los vocabularios y gramáticas de ese idioma*” [11:46], тобто бібліотека – це інший паралельний світ. У бібліотеці людина читає книги іншими мовами. Мова – це також інший світ, у який людина входить за бажанням. Тому людина спроможна створювати та використовувати інші можливі світи, що й аналізується автором в оповіданні “Tlon, Uqbar, Orbis Tertius”. Це оповідання пов’язане з оповіданням “Виправдання вічності” через концепти НЕСКІНЧЕННІСТЬ та ЧАС: “*No me parece inverosímil que en algún anaquel del universo haya un libro total*”; “*Que yo sea ultrajado y aniquilado, pero que en un instante, en un ser, tu enorme Biblioteca se justifique*”; “*En aquel tiempo se habló mucho de las Vindicaciones: libros de apología y de profecía, que para siempre vindicaban los actos de cada hombre del universo y guadaban arcones prodigiosos para su porvenir*” [Borges: 34]. За змістом це оповідання є інтертекстуальним посиланням на загальновідому теорію серійного часу, концепцію інтертекстуальності Т. Д’ана: “*Alguien propuso un método regresivo: Para localizar el libro A, consultar previamente un libro B que indique el sitio de A; para localizar el libro B, consultar previamente un libro C, y así hasta lo infinito ...*” [12:54].

Текстовий концепт “БІБЛІОТЕКА”, який є базовим художнім образом іспаномовного художнього дискурсу та носієм його концептуальної інформації, розкривається як мандрівка по лабіринту та є інтратекстуальним у постмодерному художньому дискурсі Х. Л. Борхеса. Заголовок оповідання “El jardín de senderos que se bifurcan” інтратекстуально пов’язаний з оповіданням Х. Л. Борхеса “La Biblioteca de Babel”. Саме “сад, де всі стежини розбігаються” є тим самим лабіринтом-бібліотекою, яким блукає людина, шукаючи своє індивідуальне “Я”, що створює концептуальну метафору – “життя – це

сад нескінченних можливостей”: “*Llegamos a una biblioteca de libros orientales y occidentales.*”; “*Gobernador de su provincia natal, doctor en astronomía, en astrología y en la interpretación infatigable de los libros canónicos, ajedrecistas, famoso poeta y calígrafo: todo lo abandonó para componer un libro y un laberinto*” [10:49].

Текстовий концепт “ЛАБІРИНТ” інтратекстуально об’єднує оповідання “*Abenjacan el Bojari muerto en su laberinto*”: “*En primer lugar, esa casa es un laberinto. En segundo lugar, la vigilaban un esclavo y un león. En tercer lugar, se desvaneció un tesoro secreto. En cuatro lugar, el asesino estaba muerto cuando el asesinato ocurrió*”, де саме семантично розгортається цей концепт, та оповідання “*La muerte y la brújula*”: “*Aquí están sus obras completas. Indicó en el placard una fila de altos volúmenes: una Vindicación de la cábala; ...*” [12:137], яке, своєю чергою, інтертекстуально пов’язане з таємним култом каббала. Оповідання “*La forma de la espada*”: “*El museo y la enorme biblioteca usurpaban la planta baja: libros controversiales e incompatibles que de algún modo son la historia del siglo XIX ...*”, яке є інтертекстуальним на оповідання “*Tres versiones de Judas*”: “*Lo que hace un hombre es como si lo hicieran todos los hombres. Por eso no es injusto que la desobediencia en un jardín contamine al género humano; por eso no es injusto que la crucifixión de un solo judío baste para salvarlo. Acaso Schopenhauer tiene razón: yo soy los otros, cualquier hombre es todos los hombres*” [10:184]. В оповіданні “*Historia del guerrero y de la cautiva*” – інтратекстуальне посилення на свою власну біографію: “*En 1872 mi abuelo Borges era jefe de las fronteras Norte y Oeste de Buenos Aires y Sur de Santa Fe*” [11:55].

Постмодерний художній дискурс аргентинського письменника Х.Кортасара також тяжіє до інтратекстуальності. Оповідання “*Anillo de Moeubius*” є алюзією на новелу Х. Кортасара “*Babas del diablo*”: “*... algo como resbalar en el entero follaje de una selva, sostenida de hola en hoja por una apesantez de baba del diablo ...*” [13:214]. Оповідання “*La barca o nueva visita a Venecia*” інтратекстуально пов’язане з оповіданням “*La isla a mediodía*”: “*Los cigarrillos o lo que fuera, qué improtaba ya si ella embarcada en la góndola negra, caminó de su isla sin miedo, aceptando por fin la golondrina*” [14:158] завдяки розкриттю головної теми оповідань – теми самотності людини в сучасному суспільстві. Повість “*Perseguidor*” інтратекстуально пов’язано з оповіданням “*Babas del diablo*”: “*No, no son las palabras, son lo que está en las palabras, esa especie de cola de pegar, esa*

baba. Y baba viene y va, y te convence de que el del espejo eres tú. Claro, pero cómo no darse cuenta. Pero si soy yo, con mi pelo, esta cicatriz. Y la gente no se da cuenta de que lo único que aceptan es la baba, y por eso les parece tan fácil mirarse al espejo” [13:224].

Інтратекстуальність постмодерного художнього дискурсу А. Б. Касареса простежується завдяки семантичному аналізу головних концептуальних образів його оповідань – сон, гра, острів, дзеркало, двійники, можливі світи. В повісті “La invención de Morel” головний герой утікає на безлюдний острів, де зустрічає кохання свого життя – жінку-фантома. Для того, щоб залишитися назавжди з коханою, герой сам вирішує перейти до світу фантомів. Концептуальний образ самотнього острова є таким само важливим і вирішальним для художніх дискурсів Х. Кортасара та А. Б. Касареса, як для Х. Л. Борхеса є образ лабіринту. Концепт СОН інтратекстуально пов’язує повісті “La invención de Morel” [14:44] “El Gran Serafín” [14:236]. У першому головний герой перебуває на острові, бачить сни, через які він спілкується зі світом фантомів, і згодом сам перетворюється на фантома. В другому випадку аналогічно головний герой приїжджає у віддалене, безлюдне місце, де йому постійно сняться жахливі сни, в яких він передбачає катастрофу та кінець світу. Нарешті головний герой піддається загальній атмосфері, яка панує у селищі, та починає вірити у кінець світу. Його поведінка змінюється, і герой діє так, як вважає за потрібне. Оповідання має відкритий кінець, автор лише натякає на те, що може відбутися.

Семантичний аналіз назв оповідань А. Б. Касареса дозволяє стверджувати існування інтратекстуальних зв’язків. По-перше, письменник використовує у заголовках образи міфологічних створінь: “El gran Serafín”, “La tarde de un fauno” – серафим, фавн – що інтратекстуально пов’язує оповідання між собою. По-друге, такі назви, як “El gran Serafín”, “La invención de Morel”, “El don supremo”, “Los milagros no se recuperan”, “Las caras de verdad”, “Las confidencias de un lobo”, мають лексеми *grande, invención, supremo, don, milagro* та концептуальну метафору “*las caras de verdad*”, семантика яких виводить сприйняття авторського світу на рівень уявний, пов’язаний із семантикою можливих світів. У художньому дискурсі письменника поєднується реальність існування та уявний, ігровий, творчий світ фантазій, сприйняття і переживання повсякденної дійсності та дійсності уявної, відбувається розширення, трансформація смислів, формування нових значень, що

створює поле напруги між очікуваним і непередбаченим, актуальністю тексту і віртуальністю асоціативних, міжтекстових, міжкультурних відношень.

Логіко-семантичний аналіз оповідань Г. Гарсія Маркеса “Los ojos del perro azul”, “La prodigiosa tarde de Baltazar”, “Rosas artificiales”, “La siesta de martes”, “La viuda de Montiel”, “El verano feliz de la señora Forbes”, “Los funerales de la Mamá Grande”, “Crónica de una muerte anunciada”, “La increíble historia de la cándada Erendira y su abuela desalmada”, “El último viaje de buque fantasma” [15] виокремлює художній дискурс цього письменника з-поміж інших досліджуваних. *По-перше*, тим, що художній дискурс цього письменника характеризується чіткою орієнтацією на сприйняття реального та уявного світів як рівноправних та взаємопов’язаних, реальний світ межує й переходить в уявний, світ чародійств та казок. Наприклад лексеми *prodigioso, maravilloso, grande, increíble, fantástico* у назвах оповідань свідчать про фантастичний модус оповіді. *По-друге*, інтратекстуальність є провідною для дискурсу Г. Гарсія Маркеса, тоді як інтертекстуальність не є важливою та характерною. Художній дискурс письменника спрямований на посилення, алюзії, звернення, цитації, використання однакових художніх образів у межах свого власного художнього світу. Майже всі оповідання письменника мають прямі інтратекстуальні зв’язки з такими його романами, такими як “Cien años de soledad”, “El otoño de patriarca”, “El coronel no tiene nadie quien le escriba”, “Nojarasca”, “Mala hora”. Водночас не мають майже жодних посилань на загальнокультурні реалії, філософські трактати, наукові винаходи, що спостерігається у дискурсах Х. Л. Борхеса, Х. Кортасара, А. Б. Касареса. Наприклад, такі художні образи, як Велика Бабуся, Блакаман-добрий, Ауреліано Буендіа, Ерендіра та інші, мандрують з оповідання в оповідання, з роману в роман. А оповідання “La increíble historia de la cándada Erendira y su abuela desalmada” та “Los funerales de la Mamá Grande” інтратекстуально пов’язані образом Великої Бабусі. Якщо говорити про інтертекстуальність у дискурсі Г. Гарсія Маркеса, то можна стверджувати, що вона є обмеженою, порівняно з дискурсами інших латиноамериканських письменників, тому що для художнього дискурсу письменника характерним та природним є посилення, алюзії, ремінісценції на культуру та міфологеми Латинської Америки, особливо на стародавні культури майя, ацтеків, інків, або ремінісценції та подекуди

іронічне, що є характерним для постмодернізму, переосмислення біблійного етногенетичного епосу про походження людського роду.

Аналізуючи все вище сказане, ми можна дійти висновку, що текстова реалізація різних форм інтертекстуальності особливо характерна для іспаномовного художнього дискурсу постмодерну Х. Л. Борхеса, Х. Кортасара, А. Б. Касареса, Г. Г. Маркеса. Творчий тезаурус латиноамериканських письменників базується на обігруванні саме текстових концептів, характерних для іспаномовного художнього дискурсу постмодерну, таких як *гра, лабіринт, бібліотека, час, нескінченність, двійники, сон*. Тяжіння до створення саме таких концептів об'єднує сучасний іспаномовний дискурс латиноамериканських письменників, що дає нам підстави говорити про своєрідну етнотекстуальність, яка виокремлює іспаномовний художній дискурс постмодерну серед постмодерних дискурсів інших письменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Фатеева Н. А.* Интертекст в мире текстов: Контрапункт интертекстуальности / Н. А. Фатеева. – М.: Наука, 2006. – 280 с. 2. *Арнольд И. В.* Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: сб. ст. / Ирина Владимировна Арнольд; науч. ред. Л. Е. Бухаркин. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургск. ун-та, 1999. – 444 с. 3. *Барт Р.* Смерть автора / Роналд Барт // Постмодернизм в философии, науке, культуре / сост. В. И. Штанько. – Харьков, 2000. – С. 37–49. 4. *Дейк Т. А. ван.* Язык. Познание. Коммуникация: сб. работ / Т. А. ван Дейк; [пер. с англ. под. ред. В. И. Герасимова; сост. В. В. Петрова]. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с. 5. *Іваненко С. М.* Поліфонія тексту / С. М. Іваненко. – К.: Видав. центр КДЛУ, 1999. – 318 с. 6. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. – К.: Полтава “Довкілля”, 2009. – 711 с. 7. *Эко У.* Роль читателя: исследования по семиотики / Умберто Эко. – Львов: Літопис, 2004. – 382 с. 8. *Kristeva J.* Sémeiotiké: Recherches pour uné sémanalyse / J. Kristeva. – P.: Seiul, 1969. 9. *Maria de Carmo Campos.* Poetics and contemporary culture in Drummond and Borges / Maria de Carmo Campos // Latin America as its literature. – New York: University of Alberta, 1994. – 123 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. *Borges J. L.* Ficciones / Jorge Luis Borges. – Madrid: Biblioteca Borges Alianza Editorial, 1995. – 216 p. 11. *Borges Jorge Luis.* Historia de la eternidad / Jorge Luis Borges. – Madrid: Biblioteca Borges Alianza Editorial, 2004. – 176 p. 12. *Borges J. L.* El Aleph / Jorge Luis Borges. – Madrid: Biblioteca Borges Alianza Editorial, 2004. – 201 p. 13. *Cortázar J.* Los relatos. Pasajes. / Julio Cortázar. – Madrid: Alianza Editorial, 2002. – 299 p. 14. *Casares A. B.* La invención de Morel / Adolfo Bioy Casares. – Madrid: Trinidad Barrera, 2001. – 341 p. 15. *Márquez G. G.* Crónica de una muerte anunciada / Gabriel García Márquez. – Bogotá: Editorial la Oveja Negra, 1981. – 155 p. 16. *Márquez G. G.* Doce cuentos peregrinos / Gabriel García Márquez. – Buenos Aires: Sudamérica, 1994. – 76 p. 17. *Márquez G. G.* Del amor y otros demonios / Gabriel García Márquez. – Buenos Aires: Sudamérica, 1995. – 86 p. 18. *Márquez G. G.* La increíble y triste historia de la cándida Erendira y su abuela desalmada / Gabriel García Márquez. – Madrid: Edición de trinidad Barrera, 2002. – 43 p.

ШЕВЧЕНКО М. Ю.

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ

Статтю присвячено аналізу французьких рекламних слоганів, визначенню їх структурних особливостей, а також мовних засобів, що впливають на семантику рекламного повідомлення.

Ключові слова: рекламний слоган, семантика висловлювання, структурний аспект, лінгвістичний засіб, емоційна забарвленість.

Статья посвящена анализу французских рекламных слоганов, определению их структурных особенностей, а также языковых средств, влияющих на семантику рекламного сообщения.

Ключевые слова: рекламный слоган, семантика высказывания, структурный аспект, лингвистическое средство, эмоциональная окраска.

The article deals with the analysis of French advertising slogans. The author elucidates their structural peculiarities as well as linguistic means affecting the semantics of an advertising utterance.

Key words: advertising slogan, semantics of the utterance, structural aspect, linguistic means, emotive tinge.

Мета. У даній статті здійснюється визначення та аналіз семантичних і структурних особливостей французьких рекламних слоганів.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю вивчення лінгвістичних засобів тексту реклами, завдяки яким реалізується рекламна комунікація, а також існуючими напрямками розвитку лінгвістики тексту, які потребують детального вивчення мовних засобів передачі інформації в сфері масової комунікації

Предмет дослідження: французькі рекламні слогани.

Об'єкт дослідження: структурні та семантичні аспекти французьких рекламних слоганів.

Матеріал: для проведення даного дослідження було проаналізовано друковані рекламні слогани з матеріалів французької преси.

Наукова новизна: Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення лінгвістичних особливостей французьких рекламних слоганів, розкрити в них деякі семантичні та структурні нюанси,

наближує до можливості встановити кореляцію між структурним та семантичним аспектами рекламних текстів.

Велика кількість лінгвістів у наш час приділяє увагу вивченню мови реклами. Це такі мовознавці як Є. В. Ромат, В. В. Кеворков, Н. Н. Кохтєв, Т. Н. Лівшиц [1–4]. Їх цікавлять різноманітні аспекти мови реклами, зокрема її синтаксичний та семантичний аспекти, що проявляються й на рівні мінімальних конструкцій рекламної комунікації, таких як рекламний слоган.

Слоган є одним із головних засобів привернення уваги споживача. Він має повідомити мінімальну інформацію максимально зацікавивши реципієнта. Тому в процесі створення рекламних слоганів часто використовуються різноманітні мовні засоби, здатні впливати на семантику повідомлення.

Розглянемо, які структурні риси та особливості семантичного наповнення можна виділити у наступних рекламних слоганах, запозичених з французької друкованої преси.

1. *Faire du ciel le plus bel endroit de la terre (Air France: авіалінії)*. У слогані стирається протиставлення між антонімічними поняттями неба і землі, руйнується звична антитеза між ними, міститься натяк на ідею їх цільності. Таким чином створюється ефект парадоксу і збуджується цікавість до запропонованого виду послуг.

2. *La nuit tombe, les garçons aussi (Belle de nuit de Nina Ricci: парфуми)*. У даному неповному реченні використана гра різних значень слова “tomber”:

- Arriver, parvenir du haut (“la nuit”);

- Être entraîné à terre en perdant son équilibre ou son assise (“les garçons”) [5:1115]. Полісемія створює простір для фантазії та викликає конотації, пов'язані з поняттям краси, влади.

3. *Un peu plus loin que l'infini (Givenchy: туш для вій)*. У цьому слогані використано ефект абсурдності значення висловлювання, який забезпечується семантикою слова “l'infini”, тому що ідея близькості чи віддаленості від безкінечності абсурдна.

4. *C'est beaucoup trop wonderful (Gliss Kur: шампунь для об'ємного волосся)*. Підсилювальна частка “trop” та запозичення з англійської мови “wonderful”, що означає “неперевершено”, надають цьому реченню, некоректному з точки зору граматики, надзвичайно

високий ступінь емоційності, експресії. Запозичення впливає на оптимальне сприйняття тексту. Рекламний слоган гіперболізує враження від запропонованого товару, інтригує споживача. Використання такої емоційно-піднесеної лексики посилює оцінювальну функцію висловлювання.

5. *A ne pas confondre avec une voiture (Renault Scénic: автомобіль)*. Як відомо, Renault є не що інше як марка автомобілів, тому таке формулювання слогану породжує інтригу і змушує замислитися над ним. Цей парадокс має на меті натякнути споживачеві на якісь надзвичайні технічні характеристики, зручності, можливості нового автомобілю.

6. *Deviens tes parents (Lacoste: парфуми)*. У слогані використовується прагнення кожної людини наслідувати в чомусь своїх батьків. Найчастіше образ батьків асоціюється з ідеалом, сімейними традиціями. При чому слоган розраховано на досить велику аудиторію, тому що він враховує індивідуальні особливості кожної людини, для кожного має свої інтерпретації в залежності від спогадів та бажань. Переконливості слогану додає спонукальна форма дієслова.

7. *Pendant qu'on regarde Canal+ au moins on n'est pas devant la télé (Canal+: телевізійний канал)*. Основна концепція слогану побудована на парадоксі, який має на меті зруйнувати усталений стереотип перегляду телевізійних передач. Він має на увазі те, що процес перегляду Canal+ не обмежується лише сидінням перед телевізором, цей канал може зацікавити глядачів чимось більшим, ніж інші.

8. *On est tous un peu italien quelque part (United Colors of Benetton Barilla: виробник одягу)*. Займенник “on” залучає реципієнта до числа прихильників даної марки, що змушує замислитися над правдивістю твердження і пошукати в собі якісь італійські риси. До того ж, він має узагальнюючо-особистісне значення. Таким чином слоган створює ефект співучасті, миттєвого залучення уваги адресата, збуджує цікавість.

9. *Adidas vous rend meilleur (Adidas: марка спортивного одягу)*. У даному рекламному слогані використано прийом персоніфікації торгової марки, завдяки якому реципієнт відчуває, що

лише продукція даної марки здатна покращити його зовнішній вигляд.

10. *Le bâton de berger. Y a pas d'heure pour en manger (Occitan: кондитерські вироби)*. Слоган створено у стилі усної розмовної мови. Образ чабана сприяє легкому, невимушеному стилю спілкування, звідки елементи розмовної мови, такі як скорочене вживання обороту “il n'y a pas”. Ритмічне звучання слогану сприяє його швидкому запам'ятовуванню, особливо завдяки римі на звук [e].

11. *Charles Gervais. Il est odieux mais c'est divin (Charles Gervais: марка одягу)*. Слоган побудовано на протиставленні двох понять (“відразливий” та “божественний”). Подібна антитеза збуджує цікавість, змушує замислитись над особливостями та винятковими характеристиками продукту, які могли б послужити приводом для такого контрасту. Прикметники оцінки надають більшій виразності, емоційної забарвленості слогану.

12. *Vous avez demandé le futur? Ne quittez pas (Bouygues Télécom: оператор зв'язку)*. Слоган імітує телефонну розмову, чим змушує повірити, що завдяки рекламованій телефонній компанії можна зв'язатися з майбутнім.

13. *Ce qu'il fait à l'intérieur se voit à l'extérieur (Vichy: крем для обличчя)*. Основна ідея слогану виражається через протиставлення. Антитеза між словами “всередині” та “ззовні” об'єднується в єдине ціле завдяки результату, який передбачається від використання рекламованої продукції.

14. *Essayez un peu de l'apprivoiser (Kenzo Jungle: парфуми)*. У слогані використовується прийом персоніфікації продукту. Парфюму присвоюються характеристики живої істоти, такі як норовистість, примхливість, непокірність, тому що у слогані пропонується його приборкати. Це викликає цікавість до нового продукту та бажання його придбати і з'ясувати, в чому ж його незвичайність.

15. *Le parfum qu'on aime détester (Dior: парфуми)*. Слоган використовує різновид антитези – оксюморон, що синтаксично з'єднує два слова з протилежним значенням. Таким чином утворився складений присудок “aimer détester”, що сам по собі має суперечливе значення і створює особливий стилістичний ефект.

16. *VISA, et la terre tourne rond (VISA: кредитні картки)*. Розповідне речення будується на грі слів (la terre tourne, tourner

rond=aller bien). Головна ідея слогану полягає в тому, що рекламована кредитна картка може позбавити будь-яких проблем.

17. *Fiat. Y'a moins bien mais c'est plus cher (Fiat: автомобілі)*. Слоган створено у стилі усної розмовної мови. Ефект абсурдності створюється завдяки “moins”, що стимулює почуття подиву реципієнта. Очікується або “Il y a mieux mais c'est plus cher”, або “Il y a moins bien et c'est plus cher”. Завдяки алогічній конструкції передається кілька повідомлень: товар у конкурентів гірший, дорожчий, а також будь-яка конкуренція з даним виробником абсурдна.

18. *205 GTI, plus GTI que jamais (Peugeot: автомобілі)*. У реченні використано вищий ступінь порівняння і тавтологію. Таким чином виражено ідею якості у традиції.

19. *L'Europe, l'Europe, vous me faites rire. Moi, je suis de Quimper (Crédit Agricole: банківська мережа, розвинена навіть у найвіддаленіших сільських районах)*. У слогані відчувається алюзія, натяк на критику та скептичне ставлення до європейської побудови. Ідея наближення до реципієнта втілена завдяки заклику стати прибічником регіону.

20. *Ford encore plus Ford (Ford: автомобілі)*. У слогані використано вищий ступінь порівняння прикметника та прийом повторення. Гра слів, наближених по звучанню, побудована на тавтології: Ford=fort. За допомогою цих прийомів втілюється ідея могутності та практичності.

Результати аналізу рекламних слоганів, а саме визначені структурні особливості та мовні засоби, що впливають на семантику повідомлення, наводимо в таблиці 1.

Таблиця 1

Slogan publicitaire	Effet de construction	Effet de sens
1. <i>Faire du ciel le plus bel endroit de la terre.</i>	construction superlative	paradoxe allusion
2. <i>La nuit tombe, les garçons aussi.</i>	parallélisme	jeu de mots polysémie connotations
3. <i>Un peu plus loin que l'infini.</i>	proposition nominale; construction comparative	absurdité

Slogan publicitaire	Effet de construction	Effet de sens
4. <i>C'est beaucoup trop wonderful.</i>	construction comparative	hyperbole
5. <i>A ne pas confondre avec une voiture.</i>	proposition verbale	paradoxe
6. <i>Deviens tes parents.</i>	phrase de type impératif	interprétations
7. <i>Pendant qu'on regarde Canal+ au moins on n'est pas devant la télé.</i>	phrase à subordonnée ciconstancielle de temps	paradoxe contradiction
8. <i>On est tous un peu italien quelque part.</i>	sujet-pronom indéfini conjoint	connivence; généralisation
9. <i>Adidas vous rend meilleur.</i>	construction comparative	personnification
10. <i>Le bâton de berger. Y a pas d'heure pour en manger.</i>	proposition nominale; discours oral familier	rime; rythme
11. <i>Charles Gervais. Il est odieux mais c'est divin.</i>	proposition nominale+phrase à coordination	antithèse
12. <i>Vous avez demandé le futur? Ne quittez pas.</i>	proposition interrogative + phrase de type impératif	imitation
13. <i>Ce qu'il fait à l'intérieur se voit à l'extérieur.</i>	sujet composé	antithèse
14. <i>Essayez un peu de l'apprivoiser.</i>	phrase de type impératif	personnification
15. <i>Le parfum qu'on aime détester.</i>	phrase de type définition; proposition nominale	oxymore
16. <i>VISA, et la terre tourne rond.</i>	phrase de type récit	jeu de mots
17. <i>Fiat. Y'a moins bien mais c'est plus cher.</i>	discours oral familier	absurdité; effet de surprise
18. <i>205 GTI, plus GTI que jamais.</i>	construction superlative	tautologie
19. <i>L'Europe, l'Europe, vous me faites rire. Moi, je suis de Quimper.</i>	nom mis en apostrophe; réplique développée	allusion

Slogan publicitaire	Effet de construction	Effet de sens
20. <i>Ford encore plus Ford.</i>	construction superlative; effet de répétition	jeu de mots

Таким чином, рекламні слогани відрізняються неоднорідністю синтаксису, тяжінням до спрощення вербальної синтагми та водночас широким використанням лінгвістичних і стилістико-фонетичних засобів, що впливають на семантику повідомлення. У слоганах широко використовуються речення типу визначення, спонукальні речення, безособові, підрядні без головного, односкладні, неповні, порівняльні, питальні речення, звертання, елементи усної розмовної мови, римовані речення. В них застосовуються різноманітні лінгвістичні та стилістичні засоби, що надають нюансів семантичному наповненню слоганів, такі як парадокс, гіпербола, персоніфікація, абсурдність, тавтологія, гра слів, алюзія, антитеза, оксюморон, імітація, узагальнення, полісемія.

Розглянуті приклади рекламних слоганів становлять інтерес з точки зору співвідношення синтаксичної конструкції з її семантичним наповненням. Гра слів зустрічається переважно в розповідних реченнях. У випадку вживання синтаксичної конструкції паралелізму, тим паче якщо вона складається з двох елементів, використовується протиставлення або мовні засоби, покликані підкреслити очевидність висловлювання. Конструкції з найвищим ступенем порівняння знаходять яскраве вираження своєї ідеї у випадку суміжності з тавтологією, грою слів та різноманітністю конотацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ромат Е. В. Реклама / Евгений Васильевич Ромат. – СПб. : Питер, 2002. – 224 с.
2. Кеворков В. В. Слоган / Виктор Владимирович Кеворков. – М. : Высшая школа, 2003. – 254 с.
3. Кохтев Н. Н. Стилистика рекламы / Николай Николаевич Кохтев. – М. : Знание, 1991. – 350 с.
4. Лившиц Т. Н. Реклама в прагмалингвистическом аспекте / Татьяна Николаевна Лившиц. – Таганрог : Новая книга, 1999. – 430 с.

ДОВІДНИКИ

5. *Le Robert pour tous* / Sous réd. de D. Morvan, F. Gérardin. – P. : Dictionnaires le Robert, 1994. – 1235 p.

ШУКАЛО І. М.

Київський національний лінгвістичний університет

ІНСТИТУЦІЙНІСТЬ АНГЛОМОВНОГО КОМП'ЮТЕРНОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено вивченню інституційної природи англomовного комп'ютерного рекламного дискурсу. Такий підхід дав можливість дослідити компонентну структуру англomовного комп'ютерного рекламного дискурсу та виявити його характерні особливості.

Ключові слова: комп'ютерний рекламний дискурс, інституційний дискурс, структура дискурсу.

Статья посвящена исследованию институциональной природы англоязычного компьютерного рекламного дискурса. Такой подход дал возможность изучить компонентную структуру англоязычного компьютерного рекламного дискурса и определить его характерные особенности.

Ключевые слова: компьютерный рекламный дискурс, институциональный дискурс, структура дискурса.

The article ascertains the institutional nature of English computer advertising discourse. Such an approach has helped to outline the structure of English computer advertising discourse as well as reveal its characteristic features.

Key words: English computer advertising discourse, institutional discourse, discourse structure.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю дослідити природу такого складного явища, як дискурс, вивчити його різні типи та виокремити нові підтипи вже досліджених дискурсів. Дослідники [1; 2; 3; 4] підходять до класифікації дискурсу з різних позицій, а відмінність у підходах до типології дискурсу пояснюється особливостями використання типів дискурсу для досягнення кінцевої мети комунікації, оскільки будь-яке мовлення ставить перед собою конкретну мету.

Мета статті – застосувати класифікацію дискурсу, побудовану з урахуванням сфери його функціонування, розглянути компонентну структуру інституційного дискурсу та дослідити вияв його компонентів у англomовному комп'ютерному рекламному дискурсі (далі АКРД).

Об'єктом дослідження є англomовний комп'ютерний рекламний дискурс веб-сайтів британських туристичних компаній.

У реальному спілкуванні типи й підтипи дискурсу нечасто зустрічаються у “чистому вигляді”, вони здебільшого змішуються й

накладаються один на одного [1:233]. Таке накладання відбувається і в АКРД. Точніше кажучи, спостерігається взаємодія елементів як комп'ютерного, так і рекламного дискурсів.

У цьому дослідженні використовуючи класифікацію дискурсу, побудовану з урахуванням сфери його функціонування, де виокремлюються такі типи інституційного дискурсу, як політичний, діловий, масово-інформаційний, рекламний, науковий, педагогічний, релігійний, спортивний, медичний, юридичний, комп'ютерний дискурси [2:250] та ін. спираємось на запропоновану В. І. Карасиком компонентну структуру інституційного дискурсу, яка включає в себе учасників, хронотоп, цілі, цінності, стратегії, тематику, різновиди і жанри, прецедентні тексти та дискурсивні формули.

Інституційний дискурс – це дискурс, який реалізується в суспільних інститутах, де спілкування є складником їх організації. Інституційний дискурс за своєю природою мінливий. У разі зникнення соціального інституту як особливої культурної системи зникає або розчиняється у близьких чи суміжних типах дискурсу, властивих цьому інституту, дискурс як цілісний тип спілкування. З появою нових соціальних інститутів виникають умови для виокремлення нових типів чи підтипів дискурсу.

Інституційний дискурс будується за певним шаблоном, однак ступінь трафаретності різних типів дискурсу різна. Існують “м'які” та “жорсткі” різновиди інституційного дискурсу. “М'який” різновид інституційного дискурсу передбачає дискурс, структура якого варіативна, однак визначальні компоненти цієї структури є постійними. Водночас “жорсткий” дискурс включає в себе різного роду ритуали, структура та компоненти яких є незмінними (захист дисертації, вручення нагород, військовий парад, церковна служба) [2:235].

Комп'ютерний рекламний дискурс охоплює обов'язкові (назва компанії, меню-посилання, основна частина, гіперпосилання, адреса) та факультативні (комунікативні блоки, банери) компоненти, а отже, є прикладом “м'якого” різновиду інституційного дискурсу.

Необхідно відзначити, що правильно побудований “ідеальний” тип чи підтип інституційного дискурсу дуже рідко зустрічається в реальності.

“Для визначення типу інституційного спілкування, – зазначає В. І. Карасик, – необхідно враховувати статусно-рольові характеристики *учасників спілкування, [...] ціль спілкування, [...] прототипне місце спілкування, [...] ціннісні ознаки*, які є найважливішою характеристикою дискурсу як феномену культури” (курсив наш – І.Ш.) [2:234].

Під комп’ютерним рекламним дискурсом (далі КРД) розуміємо складний комунікативний процес передачі за допомогою комп’ютера інформації рекламного характеру у вигляді вербальних та невербальних повідомлень.

Учасниками АКРД веб-сайтів британських туристичних компаній виступають туристична компанія (адресант) та клієнт (адресат). Під адресантом розуміємо особу (установу), яка ініціює комунікацію, кодує своє повідомлення засобами мови і / або парамови і передає її адресату (слухачеві, читачеві, аудиторії). Адресатом, у свою чергу, виступає особа (установа), яка сприймає повідомлення і у відповідності зі своїми когнітивними стратегіями і конкретними конституативними умовами інтерпретує повідомлення адресанта [3:318].

У нашому випадку адресантом є туристична компанія, яка виступає як соціальний інститут та має на меті презентувати адресату інформацію туристичного характеру. В сучасній англійській мові поняття туристична компанія лексично представлене через парадигму слів: *Travel Agency, Tour Company, Travel Agent*, де *agency* – агенство, заклад, організація: *a business or other organization providing a specific service*; *company* – компанія, фірма: *a business enterprise*; *agent* – агент, представник, довірена особа: *a person who acts on behalf of another person, group, business, government, etc.*

Номінація адресата АКРД досить варіативна і залежить від тематичної спрямованості туристичної компанії. Так, адресатами туристичної компанії STA (Student Travel Agency) є самі лише студенти (*students*), туристичної компанії Adventure Company – подружжя (*adventurous families*), туристична компанія Business Friend своїми адресатами вважає корпоративних клієнтів (*corporate clients*), тоді як туристична компанія Magnolia Travel Agency пропонує тури для молодят (*just married*), групових туристів

(*groups*), бізнесменів (*corporates*), персональні, одноособові тури (*indivuduals*) тощо.

Другим структурним компонентом інституційного дискурсу, за В. І. Карасиком, є хронотоп. Під хронотопом розуміємо час і простір описуваних у тексті подій [4:655]. Місцем розташування АКРД є веб-сайт, а час тривалості пошуку інформації необмежений, оскільки Інтернет – це цілодобовий канал інформації. Тому адресат сам обирає зручний для нього час. Отже, ми можемо констатувати наявність чітко окресленого хронотопу КРД.

У КРД спостерігається знакове (символічне) відтворення ситуації, тобто виокремлюється інформація, яка безпосередньо стосується теми подорожі. Кожна туристична компанія задає свою тематичну спрямованість. Наприклад, компанія The Cruise People Ltd. пропонує лише подорожі морем, а туристична компанія The Cycling Tours запрошує всіх шанувальників прогулянок на велосипеді і т.ін. У зв'язку з цим ми можемо говорити про тематичну спрямованість КРД.

Туристичні компанії пропонують основні та додаткові види послуг. До основних видів послуг належать подорожі, відпочинок, екскурсії. Додаткові види послуг включають бронювання номерів у готелях, квитків, підготовку документів, організацію дозвілля, оренду автомобіля тощо. Додаткові види послуг є невіддільні від основних послуг. Подорожі можуть бути:

- локального масштабу (у межах міста, наприклад, прогулянка на човні, велосипеді чи екскурсія по місту). Наприклад: *During your 60 minute trip you will experience cruising on Yorkshire's most attractive waterway, passing by charming buildings and spectacular scenery, along with mill buildings and the many swing bridges which our crew must open, as your friendly skipper unravels the captivating 200 year old tale of the Leeds Liverpool Canal* [7] або

- національного масштабу – у межах країни. Наприклад: *Our operations cover the North West, North East and South East of England, providing coverage of many of the main population centres in England and North Wales* [8];

- міжнародного масштабу, що охоплює території декількох держав і навіть континентів. Наприклад: *Cheap Holidays to Spain, Florida or a Bargain City break to New York or Vegas* [9];

- глобального масштабу, де пропонується увазі будь-який куточок Земної кулі. Наприклад: *Our experienced travel consultants can help you to plan your next dream vacation to some of the most exotic places all over the world* [10].

Для веб-сайтів британських туристичних компаній характерне як писемне, так і усне мовлення. Завдяки системі інтерактивного спілкування в Інтернеті ICQ (*I Seek You*) під назвою інтернет-пейджер на веб-сторінках британських туристичних компаній існує можливість обмінюватись повідомленнями в реальному часі. В цілому це дещо нагадує телефонну розмову. Основна відмінність у тому, що адресат не говорить у трубку, а набирає текст на клавіатурі, виводить на екран комп'ютера і відразу отримує відповідь. За наявності голосового модема писемне спілкування в ICQ набуває характеру усного.

У разі необхідності безпосереднього контакту з консультантом туристичної компанії адресат має можливість скористатися згаданою вище інтерактивною системою. Однак така комунікація має певні часові обмеження, оскільки може відбуватися лише в робочі дні та години туристичної компанії. Наприклад:

Simply complete and submit the form below and we will contact you (between normal UK office hours) [11] або

8 am – 8 pm Mon-Fri, 9 am – 5 pm weekends [12].

Адресату надається можливість нарівні з адресантом брати участь у розробці формату подорожі чи навіть запропонувати свій варіант бачення подорожі, тобто адресат може виконувати роль адресанта. Так, наприклад, туристична компанія Vacation.net пропонує адресатові самому створити подорож:

Design a trip for yourself instantly with our Travel Package Wizard, or browse the world's travel destinations below for your next holiday – [13].

Таким чином, КРД – це відкритий простір, який допускає активне втручання адресата, що веде до зміни комунікативних ролей.

Інформація КРД веб-сайтів британських туристичних компаній подається у формі рекламних, інформаційних, рекламно-інформаційних та комунікативних або інтерактивних блоків. При цьому рекламним, інформаційним та рекламно-інформаційним

блокам КРД притаманна монологічність, а комунікативним або інтерактивним – діалогічність.

Питання діалогічності та монологічності є важливим для визначення форми мовлення КРД веб-сайтів британських туристичних компаній, оскільки у цьому дискурсі мають місце: рекламні блоки – повідомлення від інших туристичних компаній, які розташовані на банерних рекламних носіях; інформаційні блоки, які включають в себе повідомлення про діяльність туристичної компанії, свого роду само презентація компанії; рекламно-інформаційні блоки, які надають усю необхідну інформацію про послуги, які пропонуються; інтерактивні блоки передбачають питання-відповіді – писемне мовлення, наприклад, інтерактивні таблиці з варіантами відповідей-пропозицій та комунікативні блоки, які забезпечують комунікацію безпосередньо в мережі (on line) через систему ICQ або службу MSN, – писемне або усне мовлення. Таким чином, за формою КРД є як монологічним, так і діалогічним утворенням, з переважанням монологічної форми.

Віртуальній англомовній комунікації притаманний певний етикет, який має назву нетикет, або мережевий етикет. Термін утворено від англійського “*network etiquette*”, “*network ethics*”, що являє собою сукупність правил, сформованих на базі загальнолюдських засад ввічливості і призначених регулювати комунікативну взаємодію у віртуальному просторі, сприяти успішності спілкування і створювати привабливий віртуальний образ мовця [5:5]. Нетикет не припускає вживання образливих, некоректних чи грубих слів / словосполучень. Проаналізувавши фактичний матеріал, ми не виявили жодного випадку порушення адресантом нетикету спілкування в КРД.

Адресант КРД веб-сайтів британських туристичних компаній переслідує певні цілі – інформувати адресата та спонукати його до дії – здійснити подорож.

Досягнення поставлених цілей адресантом КРД відбувається через застосування певних комунікативних стратегій і тактик, які допомагають: формувати попит, пропонуючи адресату ексклюзивні подорожі в екзотичні країни світу; стимулювати попит, знайомлячи адресата з новинками, сезонними знижками, “гарячими»

пропозиціями та можливістю замовити путівки в режимі on line; привабливо подати інформацію, застосовуючи мультимедійні засоби, та сприяти позитивному іміджу туристичної компанії.

Адресант КРД веб-сайтів британських туристичних компаній має на увазі певні цінності, які полягають у пізнанні світу, прагненні примножувати знання про навколишній світ. Так, адресат має чудову нагоду ознайомитися з культурними, історичними пам'ятками, традиціями, способом життя і відпочинку власної та інших країн світу. Існує декілька шляхів виявлення цих цінностей. По-перше, це моделювання культурних концептів, необхідним компонентом яких є ціннісна складова, завдяки чому можна встановити ціннісну картину світу, застосовану до певного етносу або соціуму [6:5]. По-друге, це моделювання нормативних постулатів і наслідків у рамках стереотипів поведінки. Наприклад, пріоритет родинних відносин “чоловік і дружина» або “батьки і діти”, сімейний відпочинок, відпочинок для літніх людей, студентів тощо.

Жанри КРД базуються на реально існуючих, природно сформованих формах спілкування, яким відповідає інтерактивна система ICQ – чат у реальному часі та служба MSN, яка у свою чергу, включає електронну пошту, електронну дошку оголошень, конференції, безкоштовні бібліотеки та ін. До жанрів КРД відносимо власне веб-сайт, який містить веб-сторінку, гостьову книгу та рекламні банери.

АКРД поєднує в собі вербальне та невербальне подання інформації. Це поєднання сприяє гармонізації сприйняття інформації. Турбуючись про вплив на адресата, адресант КРД не лише інформує про послугу, а й за допомогою невербальних засобів, таких як фото, картинки тощо, створює навколо неї позитивну атмосферу.

АКРД характерні певні кліше та функціонально усталені звороти, так звані дискурсивні формули, які виділяють саме цей дискурс з-поміж інших. Наприклад:

Click an image to find out more holidays [14] – адресат, який хоче отримати більше інформації про запропоновану подорож, може зробити це, активуючи певне посилання.

It enables on-line booking of flights, hotels, rail travel and car hire [15] – адресатові пропонують замовити подорож (квитки, готель, машину напрокат) у мережі.

Отже, за формою АКРД є як монологічним, так і діалогічним відкритим утворенням, де спостерігається зміна комунікативних ролей з дотриманням нетикету спілкування. КРД веб-сайтів британських туристичних компаній об'єктивно виокремлюється в системі інституційного дискурсу і є його самостійним підтипом, системо утворюючими ознаками якого є учасники, хронотоп, тематика, цілі, стратегії, цінності, жанри та дискурсивні формули. Структурованість КРД передбачає його обов'язкові та факультативні складові, що свідчить про "м'який" характер цього дискурсу.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє здійснити комплексний підхід до вивчення інших комп'ютерних рекламних носіїв, зокрема електронної пошти, списків розсилок тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко І. С. Проблеми типології дискурсу / Ірина Семенівна Шевченко, Олена Іванівна Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / під загальн. ред. Шевченко І. С. : [монографія]. – Харків : Константа, 2005. – С. 233–236. 2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с. 3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Видав. центр "Академія", 2004. – 344 с. 4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 716 с. 5. Столярова М. О. Етикет у віртуальній англомовній комунікації (на матеріалі чатлайнових сесій) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Марина Олександрівна Столярова ; Київськ. нац. ун-т. – К., 2005. – 20 с. 6. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке / Владимир Ильич Карасик // Языковая личность: культурные концепты : сб. науч. тр. – Волгоград ; Архангельск : Перемена, 1996. – С. 3–16.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. BQT [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.boatquest.co.nz/Power/Manufacturer//Length/52581/Meter/NZD/1/boats>.
8. ATUK [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.alfatravel.co.uk/alfabrochure.ASPpage/>
9. TT [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.traveltravel.com/>
10. CTA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.caspiantravelagency.cm/>
11. GTL [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gemstonetravellimited.com/>
12. GWA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.generalhighwaysagency.com/>
13. VA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vacations.net/>
14. AIMT [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.almarkentravel.uk.com/>
15. TF [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.travellersfriend.com/cp_aboutus.shtml

ЯРОШЕВСЬКА М. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МАРКЕРИ ПСЕВДОБЛИЗЬКОСТІ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ТЕЛЕВІЗІЙНОМУ ДИСКУРСІ

У цій статті ми розглядаємо, яким чином маркери псевдоблизькості, зокрема займенники і вокативи, сприяють встановленню контакту між учасниками медіа інтеракції.

Ключові слова: медійна інтеракція, маркери псевдоблизькості, займенники, вокативи.

В этой статье мы рассматриваем, каким образом маркеры псевдоблизости, в частности местоимения и вокативы, способствуют установлению контакта между участниками медиа интеракции.

Ключевые слова: медийная интеракция, маркеры псевдоблизости, местоимения, вокативы.

In this article we investigate how markers of pseudo-intimacy, pronouns and vocatives in particular, are aimed at establishing social relations between participants of media interaction.

Key words: media interaction, markers of pseudo-intimacy, pronouns, vocatives.

Мета. Дослідити, яку роль відіграють займенники та вокативи у встановленні контакту між ведучим та глядацькою аудиторією у жанрі ток-шоу.

Актуальність даного дослідження визначається у першу чергу появою інтересу до процесів живої спонтанної комунікації. При аналізі усного спілкування нас зацікавив жанр ток-шоу, де має місце як живе, спонтанне, так і підготовлене мовлення. Отже, враховуючи вплив, що чинять сучасні засоби мовної комунікації на сьогоденне життя, аналіз медіа інтеракції, який робиться у даній статті, стає актуальним та злободенним.

Предметом дослідження стали маркери псевдоблизькості, такі як займенники і вокативи, вживані в інтеракціях французьких ток-шоу.

Об'єктом дослідження є телевізійний дискурс сучасних автентичних програм французьких ток-шоу.

Матеріалом дослідження стали фрагменти розмов французьких телевізійних ток-шоу “Vie privée, Vie publique” та “Ce soir ou jamais”.

У цій статті ми розглянемо, яким чином маркери псевдоблизькості, зокрема займенники і вокативи, сприяють встановленню контакту між учасниками медіа інтеракції.

Як відомо, основними учасниками ток-шоу є ведучий, запрошені на програму гості і слухачі, та масовий глядач, який не знаходиться у студії, однак ратифікований як вагомий учасник медіа інтеракції. Ратифікація

аудиторії за межами студії, як виявилось, є надзвичайно важливим етапом для встановлення та підтримки контакту між учасниками медіа інтеракції. Про це свідчать експерименти, проведені у Стенфордському університеті під керівництвом професорів М. Ф. Шобера та Г. Г. Кларка [1:211–232]. Завдання експерименту полягало у тому, що один студент повинен був пояснити іншому (співрозмовники обов'язково мали бути незнайомцями), у якому порядку розташувати 12 китайських фігур (tangram figures). За обговоренням адресата і адресанта уважно слідкував третій учасник інтеракції, так званий “підслуховувач”. Причому у першому експерименті він слухав їхню розмову, записану на плівку. Якщо він не почув якоїсь інформації, він завжди міг зупинити касету і заново прослухати незрозумілий фрагмент. Під час другого експерименту “підслуховувач” був присутній у кімнаті, де відбувалася розмова між учасниками інтеракції, і наживо слухав їх обговорення. Згідно із запропонованою гіпотезою, адресант мав більше переваг у порівнянні з “підслуховувачем”, адже у ході спільної розмови з адресатом, перший міг завжди відкоригувати незрозумілу інформацію та шляхом запитань та відповідей прийти до порозуміння. “Підслуховувач” же мав право лише слухати і ні в якому разі не втручатися у розмову, проте йому не потрібно було витрачати час та енергію на ведення вербальної комунікації. Результати проведених експериментів засвідчили, що адресант виконав завдання швидше і точніше, ніж “підслуховувач”, незважаючи на те, що останній чув кожне слово. Основними скаргами “підслуховувача” було те, що він інколи не розумів або не погоджувався з описом фігур, який адресат і адресант узгодили у ході їхньої розмови, йому подеколи також хотілося “втрутитися” у дискусію і висловити свою думку.

Таким чином, на прикладі даного дослідження, ми робимо висновок, що обов'язковою умовою будь-якої інтеракції, медійної зокрема, є ратифікація її учасників. Вона необхідна для того, щоб учасники інтеракції відчували себе її повноправними членами з можливістю висловитися, навіть якщо, насправді, така можливість відсутня. Якщо ведучий та гості ток-шоу, окрім вербального діалогу, можуть також вести невербальний, то глядачі за межами студії не мають такої можливості. Щоб зменшити фізичну відстань між студією та масовим реципієнтом, організатори ток-шоу застосовують різноманітні прийоми: зокрема знімають героїв програми крупним планом, створюють інтерактивний форум, завантажують на сайт передачі відео про підготовку ток-шоу

тощо. На вербальному рівні включення аудиторії відбувається за допомогою різноманітних маркерів псевдоблизькості [2:97]. Медіа інтеракція, зокрема у ток-шоу, багато у чому нагадує звичайну розмову між друзями, родичами, тобто людьми, яких зв'язують близькі стосунки. Оскільки учасники ток-шоу вербально ведуть себе як близькі люди, будучи насправді незнайомцями, то даний тип стосунків можна назвати псевдоблизькими або парасоціальними [3:216]. Псевдоблизькі стосунки формуються на основі імпліцитної згоди між ведучим ток-шоу та його глядачами, що розмова, яка ведеться у студії, не передається за допомогою численних технічних пристроїв, а ведеться між ними віч-на-віч. Такий тип стосунків, на думку Д. Хортон і Р. Уохла, справляє значний вплив на аудиторію: ще у 50-х роках багато американських глядачів “Шоу Джона Карсона” зізнавалися, що знають цього телеведучого краще, ніж свого сусіда навпроти.

Одним із основних чинників, що створюють і підтримують такі псевдоблизькі стосунки між учасниками медіа інтеракції є співприсутність екранних героїв та глядацької аудиторії, яка виникає під час транслявання шоу в ефірі. Як вже згадувалося, інтеракція між телеведучим та глядачами шоу є опосередкованою (адже останні знаходяться не у студії), тому виникає необхідність у симуляції почуття спільності задля подолання фізичної відстані між ними. Вагому роль у підтриманні постійного контакту з глядачем відводиться ритуалам, будь-то всім знайома мелодія шоу чи незмінне привітання ведучого. Знайома обстановка, невимущена розмова про погоду чи злободенні події скорочують відстань між незнайомцем та другом. Наприклад, ведучий ток-шоу “*Ce soir ou jamais*” Фредерік Таддей розпочинає свою передачу зі знайомства глядачів із запрошеними до студії гостями, даючи кожному з них коротку характеристику:

“Katherine Pancol ... Katherine Pancol est écrivain, depuis 1979 et la parution de Moi d'abord, et ses 300 000 exemplaires vendus, elle est devenue un des auteurs les plus appréciés du public français, en témoigne après 13 romans, le grand succès de son dernier opus Les écureuils de Central Park sont tristes le lundi.

Claude Hagège ... Claude Hagège est linguiste, professeur au collège de France, lauréat du prestigieux prix Volney et titulaire de la médaille d'or. Claude Hagège est également l'auteur d'ouvrages majeurs de la linguistique contemporaine, tant à l'adresse du monde universitaire qu'à

l'attention du grand public, en témoigne son Dictionnaire amoureux des langues publié l'an passé".

Псевдоблизькість між студією та глядачами на вербальному рівні будується за допомогою різноманітних маркерів, у даній статті ми б хотіли розглянути деякі з них, зокрема займенники і вокативи.

Особові займенники співвідносять реферований суб'єкт зі значною кількістю соціальних ролей та станів. Вони майже ніколи не бувають нейтральними у своєму значенні [4]. Позначаючи когось або щось, вони можуть включати або виключати людей або предмети, про які йдеться у розмові, а також допомагають будувати образ "іншого". Прикладом може послугувати розмова ведучої ток-шоу "Vie privée, Vie publique" Мірей Дюма та її гості, співачки Вероніки. Вони розмовляють про батька останньої, весь час вживаючи особовий займенник *il*.

Animatrice : Mais pourquoi parce qu'il était pourquoi difficile à vivre c'est ça ?

Invitée : Très difficile. Il était impatient, il s'était tenu truand, il il était il nous faisait peur, ma soeur et moi, Vio et moi. Et alors, maman disait toujours : "Fermez les fenêtres, fermez les fenêtres". Tellement il criait fort.

Інклюзивна функція займенників дозволяє створювати та підтримувати псевдоблизькі стосунки між незнайомцями у медіа інтеракціях [2:97].

Часте вживання таких особових займенників, як *je, tu, vous, il, elle, ils, elles* та *nous* у дискурсі ток-шоу свідчить радше про міжособистісний, ніж репрезентативний рівень медіа інтеракцій, що багато в чому нагадують звичайну розмову (*casual conversation*). Характерною рисою ток-шоу є кількісне переважання особових займенників *je, tu, vous, nous*, а також безособового займенника *on* (у значенні *nous*) над *il, elle, ils, elles*.

Exemple (1):

A.: Mais vous vous attendez toujours, comme vous l'aviez dit, au pire lorsque vous rencontrez un homme. L'amour toujours, ça ne vous n'y croyez pas ?

I : Je sais mes parents étaient mariés pendant cinquante ans. Je disais à maman toujours comment tu fais pour supporter ce type, mon papa, que j'aimais d'amour et que que j'aime d'amour.

Exemple (2):

I2 : On a porté tout ça et on l'a porté. Véronique est partie dans dans des choses dangereuses, moi j'ai fait pas mal de conneries aussi: j'avais des courses de bateaux, je suis aussi ...

A : Vous avez flotté avec le danger ?

I2 : En Italie, je cherchais des choses moi j'étais plutôt danger physique et Véronique plus danger physiologique

I1 : Oui tu as raison comme ça.

Привітання та особовий займенник *nous* відіграють ключову роль у створенні почуття співприсутності у глядачів та їх залучення у хід розмови.

Exemple (1):

“Bonsoir, les spectateurs l'adorent, il sait rire et fait rire comme personne, aujourd'hui il le fait aussi au théâtre. Jean-Luc Reichmann nous raconte l'histoire de son irrésistible ascension [...] Tout de suite Jean-Luc Reichmann”.

Exemple (2):

A : Violaine, merci nous avoir rejoint.

Exemple (3):

I2 : Merci, Mireille

A : Merci à vous

A : Quant à nous à lundi en quinze jours pour une autre émission, une émission spéciale.

Причому у вищенаведених прикладах можна побачити, що ведуча ток-шоу завжди ратифікує глядачів за допомогою особового займенника *nous*, тоді як гості передачі, розповідаючи про себе, часто вживають саме безособовий займенник *on* у значенні *nous*.

Exemple (1):

A : Violaine, vous avez eu une vie complètement différente et pourtant toujours en parallèle, c'est incroyable, non ? Vous avez un fils qui est né un peu près même temps. Vous êtes mariés un peu près même temps ?

C2 : On a on a un peu près tout fait en même temps

[...]

C2 : C'est vrai, c'est vrai, c'est vrai voilà on s'est marié en même temps, on a eu nos enfants en même temps. Je crois on a divorcé plus au moins en même temps.

Exemple (2):

I2 : Il n'avait eu jamais de mère à vrai dire. Moi, je crois, je crois qu'on porte cette blessure, on a aussi été élevé, on est né juste après la guerre. On a été élevé dans les récits de nos parents de de tout ce qu'ils ont plus faire, ils ont quand-même plus que risqué leur vie ben ... oui risqué leur vie, maman était comdamnée à mort.

Давайте поглянемо більш детально на роль вокативу у встановленні псевдоблизьких відносин між учасниками ток-шоу. Під терміном “вокатив” у даній статті ми розуміємо “звертання, виражене синтаксичною конструкцією-словом або сполукою, що позначають особу або персоніфікований предмет, до яких звертається мовець, привертаючи увагу до повідомлення, і здебільшого характеризується граматичною незалежністю та пунктуаційною відокремленістю” [5:72]. Однак як зазначає Джефрі Ліч, вокатив є лише одним із різновидів звертання [6:107]. Вокативи бувають вираженими: ласкаво-зменшувальними словами (*chéri, biche*), фамільярними звертаннями (*mec*), скороченими (*Véro* замість *Véronique*) або повними іменами (*Violaine*), прізвиськами (*Gros*), словами, що позначають спорідненість (*papa, maman*), сімейний стан (*Madame Dupont*), посаду (*Monsieur le Président*), перифрастичними конструкціями (*ceux qui sont venus ici*).

Звертання займає одне із чільних місць у комунікативній взаємодії адресата і адресанта. Воно проектує характер відносин між ними, а саме задає тон інтеракції, встановлює відстань між комунікантами.

Exemple (1):

A : Je voudrais, Véronique, qu'on écoute quelques extraits. Les chansons que vous avez écrites sur les hommes et difficultés d'aimer ... quelques extraits

I : (sourit).

Exemple (2):

A : “J’ai peur pour lui qui m’abandonne comme un effroyable erreur sur la personne” ... peur de l’abandon pour l’autre ou pour vous, Véronique?

I : Surtout pour l’autre. C’est parce que n’y retrouveras jamais quelqu’un comme moi.

На думку Д. Ліча, існує три основні функції вокативу:

1) привернення уваги адресанта:

A : Violaine, donc, vous jouez du piano toujours ?

I1 : J’écorche beaucoup, beaucoup

I2 : (rit) Menteuse

2) його ідентифікація:

A : *Véronique, Violaine, votre soeur, donc, l'aînée ?*

3) встановлення та підтримка соціальних відносин між комунікантами:

A : *C'est un peu sens de demi-question d'essayez de comprendre pourquoi vous aviez recherché cette violence, pourquoi vous faisiez violence à vous-même. Qu'est-ce que vous exerciez dans tout là, Véro?*

I : *Che pas, peut-être je recherchais mon père quelque part, mais mon père était toujours avec du bien, ce qui n'est pas le cas de beaucoup d'hommes avec qui j'ai été.*

A : *Et votre mère, Véronique?*

I : *Ma mère, c'était ma meilleure amie, c'était ma complice, c'était une femme à qui à qui j'ai fait une résistance extraordinaire avec mon père d'ailleurs, qui faisait partie du du réseau du du Musée de l'Homme*

Отже, інтеракція між телеведучим та глядачами ток-шоу є опосередкованою (адже останні знаходяться за межами студії), тому виникає необхідність у симуляції почуття співприсутності, щоб подолати значну фізичну відстань між ними. Задля того, щоб досягти такого рівня відкритості, як між знайомими людьми, між телеведучим і гостями мають існувати псевдоблизькі відносини, що ґрунтуються на довірі один до одного. На вербальному рівні почуття співприсутності досягається шляхом вживання займенників та вокативу. Характерною рисою ток-шоу, як жанру телевізійного дискурсу, є кількісне переважання особових займенників *je, tu, vous, nous*, а також безособового займенника *on* (у значенні *nous*) над *il, elle, ils, elles*. Вокативи ж у ток-шоу не стільки слугують для привернення уваги адресанта, скільки для підтримки міжособистісних відносин між учасниками інтеракції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Schober M. F. Understanding by Addressees and Overhearers / Michael F. Schober, Herbert H. Clark // Cognitive Psychology. – 1989. – P. 211–232. 2. O'Keeffe A. Investigating Media Discourse / Anna O'Keeffe. – L. : Routledge, 2006. – P. 97–112. 3. Horton D. Mass Communication and Para-social Interaction : Observations on Intimacy at a Distance / Donald Horton, R. Richard Wohl // Psychiatry. – 1956. – P. 215–229. 4. Wales K. Personal Pronouns in Present-day English / Katie Wales. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. 5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 72 с. 6. Leech G. The Distribution and Function of Vocatives in American and British English Conversation / Geoffrey Leech // Out of Corpus. – Amsterdam : Rodopi, 1999 – P. 107 – 118.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. Ток-шоу "Vie privée, vie publique" [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=3YHholV9mLQ>

ЗМІСТ

Крючков Г. Г., Бурбело В. Б., Соломарська О. О. Внесок професора О. О. Андрієвської в розвиток романської філології в Україні	5
Алексенко С. Ф. Просодія англійських висловлювань-вибачень у побутовій сфері спілкування	10
Андрієвська В. В. Роль синтаксису у вираженні механістичності міжособистісного спілкування (на матеріалі творів французької драматургії абсурдизму)	19
Андрійченко Ю. В., Швець Г. О. Лінгвостилістичні особливості вживання звуконаслідувань в іспаномовних текстах художніх творів	28
Андрусь Л. А. Поліфонічний характер риторичних інтеррогативів у заголовках французьких медійних текстів	35
Афанасьєва О. М. Концепт <i>ПОЛІТИКА</i> в лінгвокультурній картині світу сучасної Франції	42
Бабченко Н. В. Синтетичність графічних засобів сучасної реклами	53
Бабюк В. А. Інтерактивне навчання усного мовлення майбутніх фахівців у сфері міжнародних відносин	59
Бойко І. А. Суплетивізм як граматичне явище: поняття і терміни	67
Вакуленко М. О. Проблеми стандартизації української латиниці	74
Гейко Т. М., Федченко О. Д. Проблеми мовно-культурної взаємодії: роль культурологічних запозичень у мовній картині світу	89
Гетьман З. О. Сигнали розмовності в художньому діалозі (на матеріалі сучасної іспанської мови)	96
Довженко І. В. Самостійна робота студентів (майбутніх фахівців сфери обслуговування)	102
Дубровіна А. В. Особливості комунікації у сучасному франко-та україномовному просторі (на матеріалі <i>SMS</i> -повідомлень та Інтернет-чатів)	108
Кагановська О. М. Ретроспективний час у розгортанні текстових концептів художнього твору	116

Калініна-Шамрай В. Р. Запозичені літерні комплекси у бельгіцизмах (на матеріалі бельгійської франкомовної преси)	123
Каракевич Р. О. Концептуалізація поняття “воля” в німецькій та українській лінгвокультурах: спільне й відмінне	131
Кіркоська І. С. Категорія рестрикції с позиції теорії психосистематики	146
Клименко О. С. Сучасна теорія норми і нормалізації і французька прескриптивна лінгвістика	154
Клименко О. С., Усков Д. Ю. Урахування в перекладі стилістичного аспекта фонової семантики слова	165
Князян М. О. Іронія як стилістичний засіб відображення особливостей світосприймання дітей (на матеріалі творів французьких та італійських письменників)	175
Кононець Ю. В. Вербально-візуальна єдність полікодових текстів	186
Korbozerova N. M. Definición de la oración	193
Костюк М. М. Символізація теми мистецтва та творчості в поезії французьких символістів	197
Красненко О. М. Когнітивний і комунікативно-дискурсивний аспекти персуазивності у сучасній лінгвістиці	204
Кремзикова С. Ю. Ситуація як одиниця динамічного представлення концептуалізації дійсності та її відображення у дискурсі	211
Кулик Н. Д. Фіксація німецьких адвербіальних фразеологізмів у реєстровій частині лексикографічної статті	218
Куліш Т. В. Порушення когерентності дискурсу акцентуєтованих мовних особистостей (на англомовному матеріалі)	225
Лабенко О. А. Діяльнісно-орієнтований підхід до вивчення іноземної мови у контексті євроінтеграційних процесів	233
Ласка І. В. К. Ф. де Вожля – перекладач і критик перекладу	241
Лепетюк І. Г. Місце і роль мовленнєвих жанрів у сучасній методиці викладання французької мови	250
Максименко О. В., Фокін С. Б. Деонтологічні аспекти усного перекладу	258
Марінашвілі М. Д. Абсолютні конструкції в оригіналі та перекладі (французько-українські відповідники)	267

Мерзлікіна О. В., Романюк В. В. Функціональні властивості іспанського інфінітива в діалогічному та монологічному мовленні	274
Мірошник С. О., Давиденко А. О. Основні етапи використання фразеологізмів-зоонімів в англійській мові	279
Мозолєвська (Шкурат) А. С. Особливості побудови діалогічної взаємодії у французькому та іспанському аналітичному інтерв'ю	287
Морошкіна Г. Ф. “Культурна” складова концепту “patrimoine culturel”	298
Ніколенко О. В. Комп'ютерні прізвиська: семантико-прагматичні аспекти	308
Переверзєв Д. І. Проблема співвідношення генетичних і субстратних чинників у становленні й еволюції мови (на прикладі корейської)	314
Плахотнюк Н. О. Слово як архетип в епістемологічній проблематиці	321
Поліщук В. Л. Структурно-семантичне моделювання у межах фразео-семантичного ряду “перебувати у стані незначного сп'яніння внаслідок вживання алкоголю” на матеріалі німецької, англійської та української мов	328
Попова Н. М. Вербальні та невербальні засоби фокусування думок як жанрова особливість інтерв'ю	339
Рижикова М. Д. Основні жанрові форми втілення сучасного англомовного лаудативного дискурсу	346
Романенко О. В. Комунікативно-когнітивний підхід до викладання французької як другої іноземної мови у немовному ВНЗ	357
Рудковська А. Ю. Художня подія як провідна текстова категорія французької готичної новели ХІХ століття	365
Савчук Р. І. Особливості лінгвонаративної організації екстрагетеродієгетичної оповіді (на матеріалі роману Ф. Саган “Aimez-vous Brahms?”)	373
Сидельникова Л. В. Специфіка функціонування мовного знака у знаковій системі мови	382
Ситдикова І. В. Впровадження загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти у навчальний процес	392

Скрипник А. В. Гендерні особливості поезії Крістіни Пізанської	398
Слінецька В. Д. Семантичні особливості англійських термінів-трансформів з матеріалознавства та обробки металу	406
Смущинська І. В. Французька лексикологія на сучасному етапі, основні здобутки і проблеми	413
Соболева О. В. Особливості вживання графічних тропів у текстах інтерв'ю	420
Соломарська О. О. Сен-Жон Перс – сплав архаїки з сучасністю	428
Телецька Т. В., Панченко І. В. Модальність об'єктивної можливості та необхідності у сучасній французькій мові (комунікативно-прагматичний аспект)	433
Угрин Т. В. Зовнішні топоси французького медійного дискурсу стосовно українських політиків (2004–2009 рр.)	440
Фоменко О. С. Культурні символи як спосіб мовної об'єктивації концепту ENGLISHNESS	451
Чистяк Д. О. Концепції міфу в парадигмі французького постструктуралізму	464
Чорна Н. В. Інтратекстуальність як прояв парадигматичних відношень у дискурсах Х. Л. Борхеса, Х. Кортасара, А. Бюї Касареса, Г. Г. Маркеса	473
Шевченко М. Ю. Семантичні та структурні особливості рекламних слоганів	481
Шукало І. М. Інституційність англomовного комп'ютерного рекламного дискурсу	488
Ярошевська М. О. Маркери псевдоблизькості у французькому телевізійному дискурсі	496
Зміст	503
Contents	507

CONTENTS

Kriuchkov G. G., Burbelo V. B., Solomarska O. O. Contribution of professor Andrievska to the development of Romanic philology in Ukraine	5
Aleksenko S. F. The Prosody of English Apologies in Informal Sphere of Communication	10
Andriyevska V. V. The Role of the Syntax in Representing the Mechanistic of the Personal Communication (<i>on the material of the French Drama of the Absurd</i>)	19
Andriychenko Y. V., Shvets G. O. Topic of the article: Stylistic peculiarities of using onomatopoeic words in Spanish literary texts	28
Andrus L. A. Polyphonic character of the rhetorical question in the headlines of French media	35
Afanasyeva O. M. Concept Politics in the modern French Lingual and cultural representation of the world	42
Babchenko N. V. Synthetism of graphical means of modern advertisement	53
Babyuk V. A. Interactive teaching of speaking of the international affairs specialists	59
Boyko I. A. The suppletive as grammatical phenomenon: the concept and terms	67
Vakulenko M. O. Standardization problems of Ukrainian Latinics	74
Geiko T. M., Fedchenko O. D. Language-cultural interaction: the role of cultural borrowing in the language picture of the world	89
Guetman Z. O. The speech signals in the dialogues of fiction (<i>based on the examples from the modern Spanish language</i>)	96
Dovzhenko I. V. An independent work (<i>of the future specialists in service sphere</i>)	102
Dubrovina A. V. Peculiar communication features in modern French and Ukrainian speaking environments (<i>based on SMS-messaging and online chats</i>)	108
Kahanovska O. M. Retrospective time in the development of text concepts of literary text	116
Kalinina-Shamrai V.R. Loan literal complexes in belgicismes (<i>illustrated by Belgian francophone press</i>)	123

Karakevych R. O. “Freedom” concept in German and Ukrainian linguistic cultures: common and different features	131
Kirkovska I. S. Restriction category from the psychosystematics point of view	146
Klymenko O. S. The modern theory of the norm and standardization and French prescriptive linguistics	154
Klymenko O. S., Uskov D. Y. Stylistic peculiarities of background semes actualization, and their influence on translation	165
Knyazyan M. O. Irony as stylistic means of display of peculiarities of children perception of the world (<i>on the material of works of French and Italian writers</i>)	175
Kononets J V. Verbal-visual Integrity in Polycode texts	186
Korbozerova N. M. Defining a sentence	193
Kostiuk M. M. The symbolization of the topic of art and creativity in the poetry of French symbolists	197
Krasnenko O. M. Cognitive and communicative-discursive aspects of persuasion in modern linguistics	204
Kremzykova S. Y. Situation as a dynamic representation unit of reality conceptualisation and its verbalization in discourse	211
Kulyk N. D. Fixation of the German adverbial phraseologisms in the lemma of lexicographic article	218
Kulish T. V. Coherence disruption in the discourse of accentuated personalities	225
Labenko O. A. Task-based approach to language learning in the context of Eurointegration	233
Laska I. V. K. F. de Vaugelas as a translator and translation critic	241
Lepetuk I. G. Role and place of the speech genres theory a in the modern teaching methods of French	250
Maxymenko O. V., Fokin S. B. Deontological aspects of interpretation	258
Marinashvili M. D. The nominative absolute constructions in the original and translation (<i>French Ukrainian correspondences</i>)	267
Merzlikina O. V., Romanyuk V. V. Functional properties of Spanish infinitive in dialogical and monological speech	274
Miroshnyk S. O., Davydenko A. O. The main steps of using zoonym idiomatic expressions in English language	279

Mozolevska (Shkurat) A. S. Particularities of construction of dialogical interaction in French and Spanish analytical interview	287
Moroshkina G. F. “Cultural” component of “patrimoine culturel” concept	298
Nikolenko O. V. Computer nicknames: semantic-pragmatic aspects	308
Pereverziev D. I. The problem of genetic and substrate factors’ correlation in the language origin and development (Korean)	314
Plakhotniuk N. O. A word as an archetype in the epistemologic theories	321
Polishchuk V. L. Structural and semantic modeling within the phraseo-semantic row, which denote “being in the state of the slight alcohol inebriation” on the materials in German, English and Ukrainian languages	328
Popova N. M. Verbal and non-verbal means of ideas focusing are an interview genre peculiarity	339
Ryzhikova M. D. Main laudatory genres in modern English discourse	346
Romanenko O. V. Communicative-cognitive approach in French as the second foreign language teaching in non-linguistic higher educational establishments	357
Rudkovska A. Y. Event as the main text category of the French Gothic novel of the XIX-th century	365
Savchuk R. I. The specificity of narrative space organization in extraheterodiegetic narrative (<i>on the material of Francoise Sagan’s novel “Aimez-vous Brahms?”</i>)	373
Sydelnykova L. V. The functioning specificity of linguistic sign in the sign language system	382
Sitdikova I. V. Introduction of European foreign language teaching recommendation into the study process	392
Skrypnyk A. V. Gender peculiarities in Christine de Pizan’s poetry	398
Slipets’ka V. D. Semantic peculiarities of English terms-semantic derivatives in texts of metal processing	406
Smuchynska I. V. French Lexicology at the present contemporary, achievements of science and problems	413
Soboleva O. V. Texts of Interviews in Contemporary French Magazines for Women: Graphic Tropes	420

Solomarska O. O. Saint-John Perse –a fusion of archaic character with modernity	428
Teletska T. V., Panchenko I. V. Modality of objective possibility and necessity in modern French (<i>communicative-pragmatic aspect</i>)	433
Ugryn T. V. External topoi of the French media discourse on the Ukrainian political leaders (2004–2009)	440
Fomenko O. S. Cultural symbols – linguistic markers of the concept ENGLISHNESS	451
Chystiak D. O. Conceptions of Myth in the Scientific Paradigm of French Post-structural Studies	464
Chorna N. V. Intertextuality as a display of the paradigmatic relations in the discourses of J. L. Borges, J. Cortazar, A. Bioy Casares and G. G. Marques	473
Shevchenko M. Y. Semantic and structural peculiarities of the advertising slogans	481
Shukalo I. M. The institutional nature of English computer advertising discourse	488
Iaroshevska M. O. Markers of pseudo-intimacy in televised discourse	496
Zmist	503
Contents	507